

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кн. Михайлова ул. 1.

1926.

ANALI PFB | anali.rs

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

КЊИГА XII (XXIX) БР. 1.

САДРЖАЈ

1. БР. КЊ. XII (XXIX) ДРУГОГ КОЛА

ЈАНУАР 1926.

1. Чланци

СТРАНА

1) <i>Д-р Божидар Марковић</i> : О правним лековима (правним средствима) у опште	1
2) <i>Д-р Драгутин Јанковић</i> : Правна природа одвојеног брачног живота	12
3) <i>Д-р Драгослав Б. Јовановић</i> : Странци у државној служби	22
4) <i>Живојин М. Пауновић</i> : Својина и њена ограничења у српском законодавству (I)	40
II. Међународно-правна хроника	
1) <i>Д-р Јанко Шуман</i> : Резултати V. Хашке Међународне Конференције	52
2) <i>Илија А. Пржић</i> : Сувереност држава над ваздушним простором	62
III. Економско-финансиска хроника	
<i>Д-р Драгољуб Јовановић</i> : Буџет и штедња	66
IV. Судска хроника	
<i>Никола М. Драговић</i> : Велики Суд у Подгорици примењује указ о амнестији од 23. септембра 1925. год., Бр. 63800 на злочине најтеже врсте и најпрљавијих мотива из Кривичног Законика	71
V. Оцене и прикази	
<i>Д-р Владимир Ћоровић</i> : Александар Соловјев, Одабрани извори српског права (од XII до краја XV века) (Београд, 1926)	79
VI. Конгрес југословенских правника	
<i>Иван Субботић</i> : Прошли и идући Конгрес Правника Краљевине С. Х. С.	81
VII. Белешке	83
VIII. Нове књиге	88

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништву „Архива, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином: на пола године (шест свезака) 60. — дин.

Претплату ваља слати издавачу: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

25. Јануара 1926.

КЊИГА XII (XXIX) Бр. 1.

О ПРАВНИМ ЛЕКОВИМА (ПРАВНИМ СРЕДСТВИМА) У ОПШТЕ¹⁾

А. Појам и потреба правних лекова.

Под правним леком у ужем техничком смислу разуме се средство, којим странке или друга заинтересована лица нападају судску одлуку којом нису задовољна у циљу да се ова уништи или преиначи другом судском одлуком. Правним леком као процесном радњом странака изазива се спор о томе, да ли се једна судска одлука, која се напада, има одржати на снази или се има укинути или заменити другом судском одлуком.

Наш К. П. не означава једним општим изразом средства којима се могу нападати судске одлуке. Он је само у глави о поновном суђењу (§§ 344 и 345) употребио општи израз „правно средство“. Али, ипак за то он предвиђа та средства и о њима говори. У оскудици једног општег законског техничког израза наука у нас употребљава израз „правно средство.“ Ми смо овај израз напустили и заменили га изразом „правни лек“ зато што је као законски технички израз одомаћен у законодавству и у пракси свих покрајина ван Србије и Црне Горе и што га је због тога усвојио и наш Пројекат. Наш К. П. у правне лекове којима се судска одлука може нападати убраја само *незадовољство, жалбу и молбу за поновно суђење*. Свима се њима тражи ништење или преиначење судске одлуке другом судском одлуком. Па ипак и наш К. П. прави разлику између незадовољства и жалбе, с једне, и молбе за поновно суђење, с друге стране, и само прве сматра правним лековима у *правом и најужем смислу*. Главна

¹⁾ *Примедба Уредништва*. Због важности питања дајемо овај чланак који је уводни део о правним средствима из *Уџбеника Српског Кривичног Поступка с обзиром на Пројекат Кривичног Поступка* господина Марковића, који је у штампи.

је разлика између њих у томе, што се незадовољством и жалбом нападају судске одлуке које још нису стекле правну снагу, док се молбом за поновно суђење напада само она судска одлука која је већ стекла правну снагу. Зато *под правним леком у правом смислу наш К. П. разуме такав акт странке или заинтересованих лица, којим се напада судска одлука, која још није стекла правну снагу, у циљу да се ова уништи или прећначи одлуком вишег суда.*

Установа правних лекова позната је и законодавствима далеке прошлости. Ни онда па ни данас К. П. не пружа довољне гаранције за добијање праведне и правичне одлуке, коју је суд у првој инстанцији изрекао. Првостепени судија може изрећи одлуку која не одговара закону са разних узрока; тако он и при брижљивом извиђању може не знати за важне чињенице, може да буде и у заблуди а може да погрешни и из незнања. Зато се у интересу правде, т. ј. у јавном интересу јавља врло потребним поновно прегледање судских одлука изречених у првом степену. Из овога би изишло да све судске одлуке по службеној дужности треба да буду подвргнуте поновном испитивању. То би и било најбоље кад би само било и изводљиво. Како је ово неостварљиво, то је остављено странкама да се само на њихов захтев изречене одлуке понова испитују. Наш К. П. учинио је изузетак само код пресуда којима је изречена смртна казна, (§§ 261 и 272), код решења о притвору (§ 131) и код решења о прекиду истраге (чл. 3, З. И. В.), јер све ове три одлуке по службеној дужности иду вишем суду на разматрање и решење, ма да и противу њих заинтересоване странке могу употребити правни лек.

Да странке или друга заинтересована лица употребе правни лек, није довољно да они то хоће него да и закон допушта да се судска одлука може нападати правним леком. То значи да закон није допустио нападање свих одлука; неке је искључио и то је изрично казао.

Б. Деоба правних лекова.

Кад се узме у обзир да наш К. П. сматра правним лековима: незадовољство, жалбу и молбу за поновно суђење, онда се они могу поделити:

1. *На редовне и нередовне лекове.* Редовни правни лекови су они, којима се нападају судске одлуке, које још нису стекле

правну снагу. То су незадовољство и жалба. Нередовни правни лекови су они, којима се нападају судске одлуке које су већ стекле правну снагу. То је само молба за поновно суђење. Редовни правни лекови су везани за извесан рок, док молба за поновно суђење као нередован правни лек није везан низакавак рок.

2. *На правне лекове са суспензивним и несуспензивним дејством.* Суспензивно дејство се састоји у томе да употребљени правни лек задржава да нападнута одлука добије правну снагу односно да се она може извршити. Ако правни лек нема ово дејство, т. ј. ако не спречава извршење нападнуте одлуке, онда је то правни лек са несуспензивним дејством. Сасвим је природно да се извршење одлуке одлаже и спречава све док се не расправи спор поводом употребљеног правног лека, т. ј. док се не реши хоће ли нападнута одлука остати у снази или ће бити уништена или измењена. Па ипак са несуспензивним дејством је молба за поновно суђење и жалба противу решења донетих у току поступка. Са суспензивним дејством је увек незадовољство, а жалба само кад је изјављења противу осудних пресуда поротног и Апелационог Суда и противу ослобођавајуће пресуде из недостатка довољних доказа (§ 242 К. П.) за злочинство кад је окривљеник у притвору (§§ 256 и 259 од. 3. К. П.). У случају ма које од других ослобођавајућих пресуда или у случају решења по 250 К. П., пресуда односно решење нема суспензивно дејство, т. ј. има се окривљеник, ако је у притвору, одмах пустити у слободу (§ 256 К. П.).

3. *На правне лекове са деволутивним и са недеволутивним дејством.* Деволутивно дејство састоји се у томе, да о кривичној ствари поводом употребљеног правног лека не решава судија који је изрекао нападнуту одлуку (*judex a quo*) него други виши суд (*judex ad quem*). Сама природа правних лекова доноси ово собом, ако се хоће да дође до правилније и правичније пресуде. Исти суд који је изрекао нападнуту одлуку не може решавати о правном леку, јер је он заинтересован и као такав гледао би да своју одлуку одржи. Међутим, ако се правни лек заснива на новим чињеницама, престаје разлог да буде скопчан с деволутивним дејством. У том случају *judex a quo* није заинтересован јер приликом изрицања нападнуте одлуке он за те нове чињенице није знао и о таквом правном леку може он решавати.

По нашем К. П. са деволутивним дејством скопчани су незадовољство и жалба а са недеволутивним молба за поновно суђење.

4. Деоба правних лекова може се најзад учинити и с обзиром на одлуке, *противу којих се редовни правни лекови могу употребити*. Речено је да наш К. П. као редовне правне лекове предвиђа само незадовољство и жалбу. Али, као год што наш К. П. нема израђену терминологију за разне врсте одлука, исто тако нема ни засебну терминологију за сваку врсту правних лекова. Раније је речено које се одлуке зову пресудом а које решењем, као и то да се под решењем разуме двоје и то сасвим различито једно од другог. Под решењем се у случају из § 250 К. П. разуме оно исто што и под пресудом, док се решењем зову и такве одлуке којима се не расправља о самој ствари која је предмет спора, већ о појединим питањима процесне природе у току спора. Како поред пресуда имамо и две врсте решења, то би потребно било имати и три врсте правних лекова тако да свакој врсти одлука одговара и нарочити правни лек. Нарочито је потребно имати засебан израз за правни лек, који се може употребити само противу правих решења, т. ј. против оних одлука којима се расправљају само поједина питања у току спора. Наш К. П., међутим, није тако учинио. По њему је незадовољство правни лек који је допуштен само противу неких пресуда, а никад противу решења. Жалба, опет, по њему је правни лек, који се може употребити како противу пресуда тако и противу свих решења, па расправљала се овима сама кривична ствар или само поједина процесна питања у току поступка. Према овоме, с обзиром на одлуке ови су правни лекови:

- а) *Жалба* противу решења, којима се расправљају поједина процесна питања у току поступка;
- б) *незадовољство* противу осудних пресуда, изузев осудне пресуде поротног суда; и
- в) *жалба* противу ослобођавајућих пресуда првостепеног суда и осудне пресуде поротног суда као и противу решења, којима се расправља сама кривична ствар на основу § 250 К. П., и противу свих пресуда Апелационог Суда.

В. Субјекти правних лекова.

Правни лекови су право странака, јер се судске одлуке не испитују понова по службеној дужности него само по захтеву

заинтересованих лица, која се осећају у својим правима повређена. Субјекти правних лекова, т. ј. лица која *in abstracto* могу употребити правне лекове јесу:

1. Окривљеник и то или сам или преко свога браниоца, ако га има (§ 258 под 1 К. П.). Ни окривљеник ни његов бранилац не могу употребити правни лек на штету окривљеникову. Браниоцу није потребно нарочито пуномоћије, али он противу изречне воље окривљеникове не може употребити правни лек, изузев кад је овај малолетан (§ 258 под 1. К. П.).

2. Поред окривљеника могу правне лекове употребити само у његову корист супруг и родбина његова у усходној и нисходној правој линији као и његов старалац (§ 258 под 2 К. П.). Сва ова лица могу употребити правне лекове како заједно с окривљеником тако и независно од њега па чак и противу његове воље. У корист окривљеника могу ова лица употребити правне лекове и после смрти окривљеника (§ 258 под 2. К. П.). И окривљеник и ова лица могу употребити правне лекове и онда кад је он ослобођен као невин или из недостатка довољних доказа. Да окривљеник, који је ослобођен из недостатка довољних доказа, може бити повређен у својим интересима, ван сваке је сумње, па му се зато не може ни одрећи право на правне лекове. Али и окривљеник који је ослобођен као невин може се осетити повређеним, јер њему може бити стало да се утврди не да он није учинилац кривичног дела него да и само кривично дело не постоји, у ком случају би он имао бити пуштен испод суђења по § 250 под а К. П.

И државни тужилац може употребити правне лекове у корист окривљеникову. И ако наш К.П. ово изрично не предвиђа, то се по себи разуме, јер то произилази из улоге и положаја државног тужиоца који у име државе има да тражи само правилну примену закона. Он може у корист окривљеникову тражити измену одлуке и онда, кад је ова изречена потпуно према његовом предлогу у тужби.

3. Државни тужилац (§ 258 под 5 К. П.) како на штету тако и у корист окривљеникову.

Од оцене државног тужиоца зависи, хоће ли употребити у конкретном случају правни лек или не. То произилази из његовог процесног положаја као странке, а то се види и из § 258 К. П. Државни тужилац као такав је орган Министарства Правде и дужан је придржавати се генералних упутстава које

му министар издаје. У циљу употребе правних лекова државни тужилац се има придржавати расписа министра правде од 20 децембра 1911 бр. 20217, за тим расписа од 1 августа 1912 бр. 13087, расписа од 25 априла 1922 бр. 9859 и расписа од 8 септембра 1922 бр. 47259. Признајући принципијелно државном тужиоцу право да по свом нахођењу употребљава правне лекове-овим расписима се на првом месту забрањује подношење необраз, ложених правних лекова као и онда кад је очигледно да је правни лек безциљан, т. ј. кад се ни са најмање основа не би могло указати ни на какву погрешку у примени закона. С друге стране, овим се расписима наређује државном тужиоцу да употребљава нарочито жалбу увек, „кад се у опште са нешто основа може заступати и друго гледиште, увек кадгод је у питању какво правно питање или разумевање закона, које је још спорно и сасвим не-пречишћено“.

Код неофицијалних кривичних дела правне лекове може употребити само приватни тужилац, јер је он ту главни тужилац. Улога државног тужиоца се овде свршава са првостепеном судском одлуком. После овога позван је само приватни тужилац да оцењује, да ли је судском одлуком задовољан или не. Неприродно и нелогично би било да приватни тужилац, који може располагати поступком, буде задовољан судском одлуком а да државни тужилац буде незадовољен. Сама природа ствари, дакле, тражи да државни тужилац код неофицијалних кривичних дела не употребљава правне лекове и ако наш К. П. то изрично не наређује.

4. „Приватни тужиоци или њихови наследници“ (§ 258 под. 4 К. П.).

Поводом примене ове тачке §-а 258 К. П. од наше судске праксе, потребно је да се на овом питању нарочито задржимо.

По нашој судској пракси, која је стална, код свих кривичних дела, како неофицијалних тако и официјалних, незадовољство и жалбу може употребити и оштећеник или повређеник као приватни тужилац. Она, дакле, сваког оштећеника или повређеника узима за тужиоца у смислу закона. То, међутим, не одговара закону.

По § 261 К. П. поред окривљеника може незадовољство употребити још само и онај, „који се по закону узима за тужиоца“. По §§ 266 и 275 допуштена је *reformatio in peius* у питању кривице само онда ако има незадовољства односно жалбе, „онога који се

по закону узима за тужиоца⁶, а кад је у питању накнада штете и трошкова само онда, ако има незадовољства односно жалбе оштећеника. — Из ових законских наређења јасно се види да правне лекове од стране тужиоца у погледу кривице може употребити само онај, који се по закону узима за тужиоца, т. ј. кога закон сматра тужиоцем. Питање се, дакле, своди на то: ко је тужилац у смислу закона? Закон сматра тужиоцем само онога, без чије тужбе не може бити поступка. То је код официјалних кривичних дела државни тужилац (§ 183 К. П.), а код неофицијалних кривичних дела приватни тужилац (§§ 31 и 33 К. П.). Повређеник или оштећеник је, према томе, тужилац у смислу закона само код неофицијалних кривичних дела, јер овде и покретање и трајање поступка зависи од тужбе ових, који се за разлику од државног тужиоца зову приватни тужилац. Код официјалних кривичних дела од тужбе повређеника или оштећеника не зависи ни започињање ни трајање поступка; овога ће бити и онда кад се повређеник или оштећеник као приватни тужилац у опште и не јави. Јави ли се, он као тужилац у смислу закона може заступати само своје приватноправне интересе, а његова тужба у питању кривице равна је пријави или денунцијацији. Истина, закон допушта и оштећенику као приватном тужиоцу да у току поступка докажу је и кривицу (§ 299 од. 2. К. П.), па, према томе, да може и на главном претресу тражити и осуду оптуженика, што је сасвим разумљиво и оправдано, али он то не ради као тужилац у смислу закона, и у погледу кривице закон га не узима за тужиоца. Зато оштећеник код официјалних кривичних дела може употребљавати правне лекове само у погледу накнаде штете и трошкова а не и у питању кривице.

Ово гледиште не само да је теоријски исправно, него на њему стоје и сва данашња законодавства, па и наш К. П. без икакве сумње у свом првобитном тескту §-а 258 све до 1901, када је измењена т. 4 §-а 258. По првобитном тескту §-а 33 и §-а 258 несумњиво је да се приватни тужилац узима за тужиоца по закону само код неофицијалних дела и он није могао употребити ниједан правни лек у погледу кривице код официјалних кривичних дела. Године 1876 измењен је § 34 и т. 3 § 258 у толико што је повређенику или оштећенику изрично допуштена употреба жалбе и код официјалних кривичних дела противу решења о обустављању истраге (§ 29 К. П.) и противу решења о нестављању окривљеника под суд (§ 162 К. П.). Све до 26 јануара 1901 био је у снази

првобитни текст т. 4 § 258 који је гласио: „оштећени или његови наследници *но само у смотрењу накнаде штете и о парничним трошковима*“. И по нашој судској пракси до измене од 1901 оштећеник код официјалних кривичних дела није могао о кривици употребити правне лекове. То се види и из § 257 који је још и данас у снази и који наређује да се оштећеник „по закону за тужитеља не сматра“. Ово законско наређење у вези с §§ 261, 266, 275 и са првобитним текстом т. 4 § 258 до 1901 представља један систем, по коме наш К. П. несумњиво зна само за државног тужиоца код официјалних и за приватног тужиоца само код неофицијалних кривичних дела кад је у питању употреба незадовољства и жалбе противу пресуде и решења изречених на основу § 250 К. П.

Питање се сад поставља: шта је учињено изменом т. 4 § 258 од 1901, кад је на место раније наведеног текста т. 4 § 258 дошло само: „*приватни тужиоци или њихови наследници*“? Да ли овај текст јасно и несумњиво представља закон, који и повређенику или оштећенику као приватном тужиоцу допушта употребу правних лекова и код официјалних кривичних дела, нарочито кад су и други наведени прописи (§§ 257, 261, 266 и 275), који с овим стоје у вези и представљају систем, остали непромењени и у снази?

Данашњим текстом т. 4. § 258, који је сад закон, у ствари није ништа промењено, али је створена забуна тако да је и судска пракса наведена на погрешан пут. Овоме је свакојако допринела законодавчева намера за измену т. 4. § 258.¹⁾ Друго је питање, шта је законодавчева намера била, шта је он хтео. Главна је оно што је он као своју вољу изразио, а његова се намера не слаже с оним што је у тексту т. 4. § 258 изражено. Несумњиво је да текст т. 4 § 258 стоји у супротности са законодавчевом намером; он је доносећи т. 4 § 258 био у заблуди и зато

¹⁾ Из Стенографских Бележака Ванредне Н. Скупштине за 1901 стр. 547—549 и стр. 1214—1218 види се да у предлогу министра правде за измене неких §§-а није било предлога и за измену т. 4. § 258 К. П., већ да је тај предлог пао тек у законодавном одбору. Исто се тако види да је измена предложена у намери да се оштећенику и повређенику и код официјалних дела допусти употреба правних лекова. Предлог за ову измену, не обзирући се ни на систем ни на везу с другим прописима који о истој ствари говоре, најбоље показује с колико се лакомислености и алкавости у нас врше законске измене.

овде постоји *омашка у уређивању* овога закона. Ова се *омашка* може отклонити само другим законом, а све догле за нас је закон само текст т. 4 § 258.

Кад се у тексту т. 4 § 258 каже само „*приватни тужиоци*“ и ништа више, онда се под тим има разумети само приватни тужилац код неофицијалних кривичних дела. Другачије тумачење не допушта цео систем К. П. као ни §§ 257, 261, 266 и 275, који су још увек у снази. Ако се хтело оштећенику и повређенику као приватном тужиоцу и код официјалних кривичних дела дати право употребе правних лекова, то се морало *изрично* рећи, као што је то учињено у т. 3 § 258 и у § 34 К. П., који је измењен и допуњен чл. 3. Закона о истражним властима, где је законодавац јасно и несумњиво рекао да противу односних решења може жалбу употребити „*и приватни тужилац било да се дело извиђа по званичној дужности или само по тужби приватног тужиоца*“. Кад је ово у т. 4 § 258 пропуштено да се каже, онда се под тужиоцем у смислу закона разуме само приватни тужилац код неофицијалних кривичних дела. То је закон и судија је само за њега везан и има га овако примењивати све док не буде измењен. По овом закону приватни тужилац само код неофицијалних кривичних дела може употребити незадовољство и жалбу и у погледу кривице, а код официјалних кривичних дела само у погледу приватних потраживања.

Збуна је наступила и одржава се поглавито с тога, што ни законодавац ни судска пракса нису начисто с појмом приватног тужиоца. Под термином „*приватни тужилац*“ они мешају и тужиоца код кривичних дела за која се поступак води по приватној тужби и оштећеника и повређеника код свих других официјалних кривичних дела. То су, међутим, два различита појма, за које су потребна и два термина.

5. Иследник као оптужујућа власт у случају кад суд на основу § 162 К. П. донесе решење о нестављању окривљеника под суд. Овде је у питању само употреба жалбе.

6. Друга заинтересована лица, као сведоци, вештаци, власници просторија где је вршен претрес и др., чији су интереси судским одлукама повређени.

Г. *Забрана reformatio in peius.*

Дејство правилно употребљеног правног лека јесте да виши суд нападнуту одлуку испитује и, кад нађе да је правни лек

оправдан, да је измени или да је уништи и да се на тај начин дође до одлуке која одговара закону. И ако би циљу правних лекова, дакле, одговарало, да виши суд ничим не буде везан при оцени и одлучивању о нападнутој судској одлуци било да је правни лек употребљен само на штету било само на корист окривљеникову, ипак је употреба правног лека *само у корист* окривљеника скопчана са повољним последицама по окривљеника. Та се последица састоји у *забрани преиначења нападнуте судске одлуке на штету окривљеникову, т. ј. у забрани reformatio in reus*. Кад је противу судске одлуке правни лек употребио само окривљеник, наравно у своју корист, а не и тужилац на штету окривљеникову, виши суд не може одлуку преиначити или уништити на штету окривљеникову ни онда кад би нашао да би то требао учинити.

Наш К. П. предвиђа забрану *reformatio in reus* код незадовољства у § 266 а код жалбе у § 275. Свеједно је ко је правни лек употребио, само кад је употребљен у корист окривљеникову. Према томе, забрана *reformatio in reus* постоји и онда кад државни тужилац употреби правни лек у корист окривљеникову. Ова је забрана скопчана с правним лековима, употребљеним противу пресуда. Наш К. П. предвиђа забрану *reformatio in reus* у претходном поступку само у случају кад је окривљеник изјавио жалбу противу решења о стављању под суд из разлога наведених у § 166 К. П. што се јасно види из другог одељка § 180. где се каже: „Касациони Суд, коме решење по жалби обвиненог на разматрање иде, може само у ползу обвиненог примедбу суду чинити“.

Д. Поступак о правним лековима у опште.

1. Употребом правног лека *формално* се отвара нов спор пред другим судом. Тај спор формално изгледа нов, јер је скопчан с нарочитим предпоставкама, расправља са нарочитом одлуком, па има чак и нарочите своје трошкове, о којима решава нови суд (§ 333 К. П.). Међутим, поступак пред вишим судовима је *материјално* само наставак оног истог поступка, који је вођен у првом степену, јер је предмет и једног и другог поступка исти. Због тога се правни лек и подноси суду који је судио у првом степену.

2. Поступак о правним лековима дели се на два дела: на

поступак пред *iudex a quo*, т. ј. пред првостепеним судом и на поступак пред *iudex ad quem*, т. ј. пред вишим судом.

а) Поступак пред *iudex a quo* обухвата *изјављивање, т. ј. подношење* правног лека. Правни лек се може изјавити или писмено подношењем акта или усмено у протокол (§ 259 К. П.). У оба случаја се ово чини код оног суда који је у првом степену изрекао пресуду или решење противу кога се изјављује правни лек (§ 259 К. П.). Према томе, непосредно подношење правног лека вишем суду неће се узети у обзир. Погрешан назив правног лека не повлачи никакве штетне последице; главно је да се из садржине види да је незадовољство односно жалба. Незадовољство и жалба су скопчани с роком. Молба за поновно суђење није везана за рок. У поступак пред *iudex a quo* спада и оцена благовремености незадовољства и жалбе, на коју се има да пази по службеној дужности. Ако је правни лек изјављен после рока, одбациће га *iudex a quo* решењем, противу кога има места жалби Касационом Суду (§ 259 К. П.). Ако је правни лек благовремен и употребљен од овлашћених лица, долази најзад шиљање правног лека са нападнутом одлуком и свима другим актима *iudex-у ad quem*.

б) Поступак пред *iudex ad quem* састоји се најпре из испитивања, је ли употребљени правни лек у опште по закону у конкретном случају допуштен, је ли благовремен и је ли га изјавило лице које га по закону може изјавити. Није ли испуњен ма који од ових услова, *iudex ad quem* решењем одбацује правни лек. Одговара ли правни лек свима овим захтевима, настаје после тога пред *iudex-ом ad quem* поступак о самом правном леку.

3. У погледу неких начела поступак пред вишим судовима се разликује од поступка пред првостепеним судом.

а) На првом месту у поступку пред вишим судовима преовлађује *диспозитивно начело*. Од странака зависи хоће ли употребити правни лек, — то је њихово право. Наш К. П. не предвиђа да се заинтересована лица могу одрећи употребе правних лекова или да од већ употребљеног могу одустати. Али то се по себи разуме, јер то лежи у природи саме ствари. Ако се која од странака одрекла правних лекова *изрично* пред судом, не може више то одрицање порећи па макар да рок за изјаву правног лека није још протекао. Бранилац може одустати од употребљеног правног лека само с пристанком окривљениковим. На-

чело официјалности вреди само код пресуда којима је изречена смртна казна, код решења о притвору и код решења о прекиду истраге.

б) У поступку пред вишим судовима влада начело посредности и писмености. Странке се не позивају и поступак се састоји из читања правног лека, нападнуте одлуке и других аката извиђања (§§ 267 и 282 К. П.).

Д-р Бож. Марковић.

ПРАВНА ПРИРОДА ОДВОЈЕНОГ БРАЧНОГ ЖИВОТА

(Коментар § 102 Грађ. Зак. и чл. 218 Закона о црквеним властима)

Код нас постоје два одвојена гледишта на значење чл. 218 зак. о цркв. властима и на пропис у њему који се односи на развод брака на основу одвојеног живота. По чл. 218 брак се може развести и на основу и по истеку петогодишњег одвојеног живота. Само док се на једној страни, израз законски да то може бити на тражење „обе стране“, тумачи у смислу једне одлуке Опште Седнице Касационог Суда, да развод може у том смислу бити досуђен на тражење ма које стране; дотле се на другој страни, строгим етимолошким тумачењем речи „обе стране“, дошло до закључка да се развод може досудити на основу одвојеног живота супруга само на захтев оба супр га. У овом смислу иде и пракса Духовних Судова, као надлежних за развод брака, код нас, за које, као што се види, мишљење Касационог Суда није било обавезно.

Како ово питање није довољно теоријски расправљено, и како су чести случајеви праксе судске да се и после пресудом досуђеног и протеклог петогодишњег одвојеног живота, развод брака не досуђује само за то, што један супруг тражи развод — то смо мислили да је крајње време ово правно питање од великог значаја, расправити и проблем поставити на његово право место у науци.

Одвојен живот супруга за разлику од развода брака не оаскида дефинитивно брачну везу, већ је у извесној мери и за рдређено време ставља ван дејства. Развод брака је у основи цивилна институција, а одвојен живот црквена. Он је једна палијатива хришћанске цркве у односу на принцип неразлучљивости брачне везе.

Развод је био познат у римском праву још од првих времена. Прво *geridium*, па после обострани споразум за раскид брачне заједнице, били су све до Јустина II, наследника Ју-

стинијанова, познате форме развода, регулисане још и познатим законом *lex Julia de adulteris*, који је специјално регулисао правну природу и дејство *repudium*-а.

Развитак пак хришћанства у Римској Империји све је више сужавао развод, док исти није једном новелом Јустиновом¹⁾ био најзад потпуно укинут. Ово укидање развода последица је утицаја хришћанске цркве, у чијем се крилу још од почетка оснивања њеног, појавила борба око тога: да ли ће се усвојити принцип неразлучивости брачне везе, чији су се браниоци позивали на познате речи апостола Луке и Марка; или ће се допустити превареном мужу напуштање неверне жене и ступање у други брак, како је и апостол Матеја проповедао. Западна Црква је усвојила најзад оно прво гледиште, док је Источна пришла овом другом.

Али одбацујући развод, Католичка Црква је неминовно морала наћи једну нову установу којом би решила и други проблем који се установом брака поставио, а то је измирење принципа неразлучивости са оправданом немогућношћу заједничког живота у честим случајевима брака. Тако је у Католичкој Цркви и дошло до установе одвајања од стола и постеље, коју текстови канонског права у Католичкој Цркви често називају и разводом: *divortium a toto et mensa*. Отуда је Католичка Црква, одбацујући развод морала ићи консеквентно у постављању установе одвојеног живота и прихватити и т. зв. *separatio perpetua*, која се по својим правним последицама мало разликује од развода. Разлика је више у форми, јер се њома одржава принцип неразлучивости брачне везе, а усвајају готово све последице развода. Па остајући доследна свом ставу о одбацивању развода - Католичка Црква је одбацила споразум и слободан договор и пристанак оба супруга на одвојен живот.²⁾

Православна Црква није имала потребу да иде овим путем, са простог разлога што је усвојила установу развода. Самим тим она није имала разлога давати нарочити карактер одвојеном животу супруга, те је у њој и непозната установа *separationis perpetuae* и његових тако радикалних правних последица.

1) в. А. Colin — Н. Capitant: *Droit civil* — t. II-p. 192 Paris—1923.

2) Pothier: *Traité du contrat de mariage*. N-os 509 и даље.

Отуда одвојен живот по нашем законском праву не може имати широких и дубљих правних последица, ни реперкусија на правно дејство брака, што се види најбоље и у нашем Грађ. Закону чији су писци остали потпуно верни традицијама своје цркве.

Као чисто црквена установа, одвојен живот је тај свој карактер задржао и у грађанским законодавствима хришћанских земаља, која су му давала шири или ужи значај према томе, да ли су те земље биле католичке или не, и да ли су брачни односи давали више или мање карактер једног уговора.

Тако је француско грађ. законодавство, почев прво од уставног наређења од 3. септембра 1791 год. — да се брак има сматрати као приватно правни посао, већ у закону од 20 септембра 1792, признало развод као цивилну институцију, уводећи га доцније и у Грађански Законик. Рестаурација је истина у Француској, с повратком црквеног брака укинула ове одредбе, али је 1884. развод био понова установљен. То су урадила и сва грађ. законодавства хришћанских земаља, изузев Италије.

Само док је у прво време револуционарно француско законодавство усвојивши развод као чисто грађанско-правни посао, отишло у логици до краја и васпоставило принцип слободног развода по међусобном споразуму и укинуло одвојен живот; дотле су доцније и Француски Грађ. Законик и већина страних законодавстава, тај принцип одбацили. Али су опет с друге стране та законодавства, прихватајући одвојен живот, одбацили *separatio perpetua*, сводећи је на кратак рок трајања или и претварајући је без икаквог рока, на основу самог закона, у развод.

Аустриски Грађански Законик је питање развода регулисао у начелу с обзиром на религију супруга и одбацивши у принципу за католике, другим вероисповестима оставио вредност њиховог религиозног прописа као правило за развод, издвојивши нарочито Мојсијевце. Али је баш са овог разлога А. Г. З. нарочиту бригу посветио одвојеном животу, стварајући од њега једну посебну цивилну институцију, регулисану у §§ 103 до 109, допуштајући одвојен живот по слободном пристанку супруга.

Француски Грађански Законик чије одредбе у чл. 306—311 регулишу питање одвојеног живота, допуњен специјалним законом од 1908 год. изједначио је у каузалитету развод и одвојен

живот, а у последицама их приближио; остављајући најдужи рок од 3 године за трајање одвојеног живота. Само је Франц. Грађ. Зак. прописао да ће се по истеку овог рока и одвојен живот на основу самог закона — претворити у развод брака, ако то тражи ма који супруг. Тиме је Франц. Грађ. Зак. донекле обезбедио и религијску савест својих грађана католичке вере, којима црква њихова забрањује развод брака.

Сличне прописе има и Немачки Грађански Законик, који у чл. 1575 дозвољава супругу, који има права тражити развод брака, да може са истих узрока искати и одвојен живот, то јест, ако стоје они исти узроци из чл. 1565—1572. Осим тога, Немач. Гр. Зак. допушта да се одмах, чим је досуђен одвојен живот, а на основу саме те пресуде може тражити развод брака.

Исти смисао имају и одредбе Швајцарског Грађ. Законика, по којима одвојен живот може бити досуђен увек кад може и развод брака. Само што по чл. 146 Шв. Гр. Зак. суд не може досудити развод, ако је тражен одвојен живот, а може досудити одвојен живот и ако је тражен развод, само ако има могућности и изгледа за мирење.

Очевидно дакле сви ови законици стављају упоредно развод и одвојен живот, прописујући или исте узроке, а ублажавајући последице одвојеног живота чисто формалним начином, остављајући само брак у целости, а укидајући све његове правне последице.

Разлика је по њима између развода и одвојеног живота, само у последицама, а не у правном дејству на брачну везу и права и обавезе које из ње потичу, дакле само у формалном смислу одржања брака и следствено, немогућности за ступање у нови брак у случају одвојеног живота. Иначе узроци су исти за обе установе. Разлози који условљавају развод, условљавају и одвојен живот.

Отуда је разумљиво зашто код ових законодавстава, одвојен живот прелази у развод на захтев и само једног супруга. У ствари ту и нема одвојеног живота, већ само развода непосредног и *ad tempus*. У том погледу је најконсеквентнији Немач. Гр. Зак. јер он и саму пресуду о одвојеном животу одмах и непосредно претвара у бракоразводну пресуду. По чл. 1576 Немач. Гр. Зак. сваком супругу је дозвољено на основу пресуде о одвојеном животу и чим је иста изречена, тражити да се брак разведе. Француски и Швајцарски Законици и ако про-

писују рок од 3 године као максимум за одвојен живот, претварају исти у развод чим један захтев о томе постоји. Развод је у начелу дозвољен, чим је дозвољен и одвојен живот.

Овим одредбама и правна природа одвојеног живота, поред свег његовог религиозног порекла и основа, диференцира од развода само по интензивности правног дејства. Супрузи се враћају у правном погледу у стање пре брака, и у једном и у другом случају — само што код одвојеног живота брак формално није раскинут.

Правни карактер одвојеног живота по нашем законодавству.

Српски Грађ. Зак. у погледу одвојеног живота има потпуно одвојен став. У пропису § 102 Гр. Зак. одвојен живот има карактер једне превенције, једне мере и покушаја за одржање брачне заједнице. Отуда га законодавац назива покушајем мирења. Права правна последица овог става јесте: да одвојен живот супрузи не могу захтевати, већ им га суд може сам *ex officio* досудити. Одвојен живот затим може се досудити само ако нема законских узрока за развод; и најзад, ако има законских разлога за развод, суд не може досудити одвојен живот.

Међутим могло би се и следеће тумачење навести: ако обично мирење није довољно, суд може досудити и одвојен живот као покушај мирења и ако има изгледа за измирење. Овакво тумачење приближује пропис § 102 Срп. Гр. Зак. прописима Швајц. Гр. Зак.

По нашем Грађ. Законнику одвојен живот није у опште институција цивилног права, а најмање она, којом се регулишу брачни односи и укидају правне последице брака, већ је то обична процесно-правна мера или средство у бракоразводној парници, којом се иде на учвршћење брачне везе. То се нарочито потврђује и завршном одредбом § 102.

Тиме је наш Грађ. Законик остао двоструко доследан. Прво доследан верском расположењу својих аутора и друго доследан своје изворнику Аустр. Грађ. Законнику. Доследан је канону Православне Цркве, јер одвојен живот дефинише само као разлучење од заједничког живота, потенцирајући тиме дефинитивно ограничење правног дејства одвојеног живота на брачну везу, коју оставља недирнуту осим обавезе заједничког становања. А доследан је и своје изворнику јер одваја фор-

мално развод од одвојеног живота по узроцима њиховим; јер прописује нарочите узроке по којима је развод допуштен и без којих је он немогућ; а о узроцима одвојеног живота и не говори. Прописи §§ 94 б, 95 и 96 Грађ. Зак. тај смисао и имају, јер се узроци у њима наведени односе само и једино на развод брака. Наша поставка је очигледна најзад и по одсуству сваког прописа у нашем Грађ. Законику, којим би се регулисао однос мужа и жене у одвојеном животу и њихова реципрочна права и обавезе за време трајања истог. Питање мужевљеве власти и пословне женине способности, питање алиментација, питање обавезе верности и сва друга остала питања, није наш законодавац ни додирнуо, ни расправљао, јер му то није ни требало с обзиром на његово гледиште о одвојеном животу супруга.

Међу тим супротно овом концепту Грађ. Законика, одвојен живот супруга у једном специјалном закону, добио је један други правни карактер са одлучнијим правним последицама по сам брак. Реч је о Закону о Црквеним Властима и његовом чл. 218 — по коме *„ако се у парници за развод брака досуди одвојен живот, па се муж и жена у року од пет година не измире, епархиски суд ће после тога на захтев обе парничне стране развести брак“*.

По овом законском пропису, а под условима које је он прописао, одвојен живот, противно дефиницији својој из § 102 Грађ. Зак. постаје један правни институт, један од осталих узрока за развод брака. Тиме се дефинитивно његов правни карактер, а са њим и његово правно дејство мењају и од једног средства за одржање брачне заједнице, он постаје један довољан узрок за развод брака. Па ипак и овим прописом његова правна природа није регулисана дефинитивно, а ни целисходно.

Тако док се у свима страним законодавствима, одвојен живот појављује као са разводом упоредна институција приватног права, истина са религиозном основом, али ипак као цивилна установа, дотле по стилизацији чл. 218 он је један обичан разлог за развод брака и ништа више. И тако је по реченом пропису одвојен живот изгубио и онај карактер који му је давао наш Грађ. Зак., јер не служи више одржању брака, већ његовом раскиду; а није добио ни у важности својој, јер противно свом општем правном карактеру, није одржан као цивилна установа. Уз установу развода, од које је у дејству више удаљен но што је различан, он је дакле прост узрок по коме је развод дозвољен,

као што је то прељуба, или одсуство супруга или ма који од оних разлога који су побројани у § 94 б, 95 и 96 Гр. Зак. Питање пак зашто је то тако, налази одговор у историји Закона о Црквеним Властима, из које се зна да је предлог о одвојеном животу као узроку развода постао у самој дебати скупштинској, неочекивано и независно од пројекта самог закона, као што то обично бива при вотирању законских пројеката.

Али тиме, што је чл. 218 поставио одвојен живот међу разлоге за развод брака, законодавац је у основи изменио и правни карактер одвојеног живота. И док је по свом основном финалитету одвојен живот био једна средина између брачног стања и раскида брачне заједнице, сада је он један узрок за развод, који мења и теорију законских бракоразводних узрока.

Очевидно осећајући ову дисхармонију у новој одредби законодавац је ипак покушао да чл. 218 да и један генералнији значај, задржавши бар по форми смисао § 102 Грађ. Зак. — у пропису да се по основу одвојеног живота брак може развести кад то оба супруга буду захтевала.

О смислу чл. 218 — постоје два супротна тумачења код нас. Једно је г. д-ра Чеде Митровића, друго Касационог Суда. По тумачењу уваженог г. професора Чеде Митровића¹⁾ израз оба супруга значи и један и други супруг заједно, а то је тумачење усвојила и пракса Духовних Судова. Осим овога тумачења постоји и једно објашњење Касационог Суда, које смо напред поменули а које је аргументишући — највише право једнога супруга на бракоразводну тужбу — стало на гледиште да израз оба супруга значи: ма који, и један и други од супруга. Разлози опште седнице Касац. Суда онако како су изнети, нису довољни да побију тумачење г. Митровића. Али и ако су управо недовољни разлози Касац. Суда, ипак се не може примити и гледиште које допушта развод само на захтев оба супруга. Ми смо разумели законодавца, али теоријски он нема право. Захтев да оба супруга само могу тражити развод а не само и један, по чл. 218 могао је потећи из старања да се овим чланом Закона о Црквеним Властима не измени дефинитивно правна природа одвојеног живота и да његово наређење не поништи пропис § 102 Гр. Зак. Хтело се дакле оставити одвојеном животу карактер мирења и ипак дати му једно дејство које дотле

¹⁾ в. Д-р Ч. Митровић: Из црквеног права. 1909 — стр. 217—222.

у нашем праву није имао. У толико се наш законодавац збиља приближио прописима осталих грађ. законика о одвојеном животу. Али је забрана једностраног захтева развода и онда кад одвојен живот по чл. 218 са протеклог законског рока постаје узрок за развод, ово приближавање учинило илузорним и створило једну нову тешкоћу. А та је тешкоћа толика да се она може пребродити само дефинитивном изменом и чл. 218 и досадање судске праксе.

Аргументима Касационог Суда, а у одлуци од 30 октобра 1904 год. Бр. 6216 (в. Гој. Никетић: одл. оп. сед. К. С. књ. 1 ст. 190) имало би се замерити да нису довољна. Свега је један од тих разлога, који има заиста правне вредности, а то је онај који говори, да би одвојен живот само по обостраном престанку супруга био разлог за развод, имао карактер ванзаконског стања, јер би се тај одвојени живот тиме продужио и после максималног рока од пет година, који је законом и пресудом Духовног Суда одређен, а то закон не допушта.

Ово је један умесан и добар разлог, јер додирује једно принципно питање. Само је на жалост К. С. ту стао и није логично продужио своју тезу до краја, те је тиме смањио на минимум вредност своје аргументације. А ево зашто. Теоријски одвојен живот има двострук карактер. Један је црквено-правни, а други је грађанско-правни. По првome он је једна мера Хришћанске Цркве за одржање брачне везе, по другome он је једна мера грађанског законодавства за мирeње религиозне савести оних супруга којима црква забрањује развод, а грађански закони допуштају. Наше цивилно право међу тим узело је онај први мотив па га тако и унело у § 102 Гр. Зак. остављајући одвојеном животу и даље карактер брачне палијативе. Доношењем чл. 218 одвојен живот постао је и узрок за развод брака, те му је тиме дат и један грађанско-правни мотив. Али тиме што се по чл. 218 одвојен живот може досудити само у бракоразводној парници он је формално задржао карактер покушаја мирeња супруга. У суштини пак тај карактер је веома измењен фактом, да се одвојен живот може досудити и кад не стоје довољни законски узроци за развод, а заједнички је живот немогућ. Тиме је одвојен живот опет добио дефинитивно цивилно-правни карактер као мера ближе разводу, него измирeњу. И тако видимо да је код нас Грађански

Законик своје прописе о одвојеном животу подешавао црквеним, а Закон о црквеним властима опет га више третирао са гледишта грађанско-правног. Чак шта више видећемо из даљег излагања, да је оваква стилизација какву има чл. 218 и противна погледима Православне Цркве.

Тврдећи да би са тумачењем, да код одвојеног живота и само оба супруга, а не један могу тражити развод по чл. 218, одвојен живот добио карактер ванзаконског стања, Касациони Суд је додирнуо истину у овом питању, — само што ту истину није довољно осветлио. Јер наиме, ако се по чл. 218 допушта развод само на захтев оба супруга, онда се у ствари развод с једне стране и не допушта, а допушта се с друге стране једно стање немогуће по прописима Грађ. Законика, а и по прописима Православне Цркве. Непрестанком ма ког супруга, одвојен живот по истеку пет година не може се конвертирати у развод. Он остаје и даље, јер је такав смисао чл. 218. Ако се пак један супруг може и по истеку овог рока успротивити разводу, продужити трајање брака, он може одвојен живот једнострано продужити до краја живота, јер суд не може развод изрећи све док се један супруг томе успротиви... А продужити толико одвојен живот значи продужити га *ad perpetuum*. Према томе је, ма и посредно, али сигурно и несумњиво оваквом применом чл. 218 и код нас заведена *separatio perpetua*, а тиме је и једна установа Римокатоличке Цркве ушла у Православну Цркву.

Остајући при етимолошком тумачењу речи „оба супруга“ из чл. 218, наши духовни судови који суде бракоразводне парнице баш зато што су духовни, то јест, везани за каноне Православне Цркве, ризикују оваквим тумачењем да у Православну Цркву уведу једну установу Католичке Цркве.

То је први аргуменат противу етимолошког тумачења речи „оба“ у чл. 218. и његове погрешне примене код развода брака.

Други је аргумент у самој природи установе брака по нашем Грађанском Законику и његовој природи по канонском праву.

Ми смо већ напоменули да је једино француски револуционарни устав од 1791 прогласио брак као обичан приватно-правни посао и логично томе одбацио одвојен живот, а допустио развод по заједничком пристанку. Али од тада ни једно европско законодавство, осим Белгије није стало на ово гледиште, па ни сам Француски Грађански Законик. У том погледу гледиште Православне Цркве поклапа се са прописима Грађанског За-

коника. И тако обоје и Црква и Законик не сматрају брак као један обичан уговор, а изрично забрањују развод по међусобном споразуму и пристанку супруга. У § 103 Грађ. Зак. забрањена је таква радња брачника овим пасусом: на развод брака не могу супружници уговора чинити, нити се на уништење или разведење ни привремено сагласити могу.

Међу тим етимолошко тумачење чл. 218 Зак. о цркв. власт. иде директно против ове одредбе Грађ. Законика, и ако иста има и један јавно-правни карактер.

Јер ако се прими тумачење чл. 218 онако како га пракса Духовног Суда примењује и развод по основу одвојеног живота дусуђује само на захтев и по пристанку обе стране, онда је тиме очигледно у погледу на развод по чл. 218, уведен принцип драговољног пристанка. Тражити пристанак оба супруга, значи тражити њихову сагласност о разводу, а то значи развести брак по пристанку и договору супруга. Тиме је погажена забрана слободног уговарања развода из § 103 Грађ. Зак. и цео принцип законских узрока за развод, на коме почива наше Грађанско Законодавство. С друге стране тиме је порушено и једно правило канонско Православне Цркве, јер се у погледу забране слободног уговарања и споразумевања супруга о разводу, то правило ничим не разликује од прописа § 103 Грађ. Законика.

Другог резоновања нема и неможе га бити. Или се брак разводи са законских узрока, а они су набројани у §§ 94б, 95 и 96 Грађ. Зак. или се досуђује одвојен живот, ако тих узрока нема. Чл. 218 примењује се дакле кад развода не може бити. Установити пак да ће се развод ипак досудити, ако се по истеку одвојеног живота оба супруга на то сложе, значи допустити супрузима да о разводу могу споразум чинити. Тиме пак збрисана је цела теорија законских узрока, а супрузима остављено да својим догором одлучују о судбини развода, јер по чл. 218 суд им мора досудити одвојен живот, чим се сложе на развод и ако нема законских узрока за исти.

Да резимирамо.

Католичка Црква одбацујући развод морала је нарочито подвући установу одвојеног живота и дати јој особити значај. Православна Црква усвајајући развод ту потребу није имала, отуда је у њеном канонском праву одвојен живот више једна мера за измирење супруга и одржање брака.

Отуда су и грађанска законодавства католичких земаља стављала одвојен живот упоредно са разводом, не двојећи их

по узроцима и сводећи их један на други. Отуда су и грађанска законодавства православних народа потпуно одвојила развод од одвојеног живота.

Међу тим како је наш Грађански Законик ограничио развод на један одређен број узрока, то је одвојен живот постао стална солуција за све бракоразводне парнице, у којима сурпрузи нису могли довољне узроке за развод показати. То стање је учинило да одвојен живот од средства за миреење супруга постане етапа за развод брака. Тако је постао чл. 218 Зак. о Цркв. властима.

Али баш за то немогуће је и по чл. 218. примити тезу развода на бази обостраног пристанка супруга. Таква теза је противна и самом смислу законског наређења о дејству одвојеног живота, а с друге стране она уводи новине које се противе изричним одредбама и канонског права и Грађанског Законика. Најзад та теза своди брак на обичан приватно-правни уговор, где воља странака замењује закон, што је опет противно основним принципима нашег породичног права. Истина то не значи да би смо ми били против таквих новација, али је онда потребно мењати закон. Закључак:

Ако по чл. 218 одвојен живот од пет година по пресуди судској може бити разлог за развод брака, онда се по том основу брак може развести и на захтев једне стране.

Допустити пак по овом основу развод само на захтев обе стране значи у пракси и у ствари не дати развод, а ако исти и буде дат, такав развод ће бити противан прописима Грађанског Законика и канонима Православне Цркве.

Д-р Драгутин Јанковић.

СТРАНЦИ У ДРЖАВНОЈ СЛУЖБИ¹⁾

Свака држава поверава по правилу вршење својих функција својим држављанима. За овакво поступање могу се навести разлози економске, социалне, етичке и моралне природе. Држава појмљиво тежи да за своје потребе упосли своје држављане, а и сами поданици претпостављају да опште с држав-

1) Други и трећи одељак овог чланка је реферат потписаног поднет Савету Правног Факултета, који га је после дискусије примио и као своје мишљење о правном положају странаца у државној служби послао г. Ректору Университета на његов захтев.

ним органима домородцима са којима их везује солидарност интереса, а не с људима других обичаја, вере, језика, понашања, који су још и страни држављани. Сем тога служба држави изискује често толику преданост и пожртвовање службеника, да се од страног држављанина не може очекивати да ће је штети и моћи тако вршити као рођени држављанин. Шта више, могло би бити и ризично поверити старање о важним општим интересима држављанима друге државе с којом се може доћи и у сукоб. Ипак има случајева када је и могуће и потребно изузетно употребити у државној служби и странце.

У вршењу законодавне власти која је суверена немогуће је замислити учешће странаца, припадника туђем суверенитету. Штетно је и само поверавање бирачке службе странцима, ма како они били етнички блиски домородцима, због тога што њихово интересовање за прилике у држави где су привремено настањени мора бити мање него интересовање за своју државу и мање него интересовање домородаца, те су више подложни изборној корупцији. Исто тако и вршење судске функције немогуће је поверити странцима и дати им право да кажњавају и располажу животом, чашћу и имањем домородаца. Незадовољни пресудом увек би веровали да не би тако било пресуђено да им нису судили странци. Што се управне власти тиче, она се јавља у тако многобројним и разноврсним видовима, да је кад год скоро немогуће а и штетно од ње сасвим искључити странце. Али и овде не би требало давати странцима места на којима се решава о правима грађана. Њима се могу давати места лекара, професора, инжињера, музичара и осталих техничких органа државне управе.

Са странцима се приликом пријема у службу закључује уговор и зато они долазе у ред контрактуалних службеника. Може се десити да број ових службеника буде доста велики и због тога се обично у законодавствима њихов положај регулише нарочитим општим прописима. У даљем излагању биће говора о правном положају странаца у државној служби по ранијем српском и по садашњем позитивном законодавству у нашој држави.

ANALI PFB | anali.rs

Кад је у првој половини прошлог века почео рад на организовању Србије, знатан број чиновника узиман је између Срба из Аустрије. Како су они већим делом остајали и даље

аустриски поданици, рано се осетила потреба за регулисањем положаја страних поданика у нашој државној служби. Отуда се међу најранијим прописима српског законодавства налазе и прописи који регулишу ово питање. Тако, у указима кнеза Милоша од 7 и 19 марта 1836²⁾ се каже да „уредбе наше земље забрањују да се страни поданици у служби нашој држе“ и да они аустриски поданици који су у српској служби а прешли су с пасошем, морају у року од 3 месеца тражити отпуст из поданства, иначе ће бити отпуштени, а они без пасоша имају само да се закуну. Овај пропис објашњен је указом од 8 августа 1839 тако да се он односи само на политичку службу, а професори, доктори, инжињери и т. д., да се примају у службу без отпуста.³⁾

Код домородаца осећало се велико незадовољство против ових дошљака, и тежило се да се њихов број ограничи и утицај на државне послове сведе на најмању меру. Ово питање задало је доста посла свима, почев од управних власти до Народних Скупштина. Као што каже г. Слободан Јовановић „после Устава од 1838 није било ниједне Скупштине на којој се није покретало питање о странцима у државној служби“⁴⁾. На Скупштини од 1848 скоро сви окрузи захтевају њихово удаљење из државне службе.

Ово незадовољство нашло је одзива код управне и законодавне власти и издају се прописи којима се регулише и ограничава пријем странаца у службу. Тако на пр. указом од 9 јуна 1839 прописано је да се „сви страни у Србију долазећи, а и овдашњи, школе не свршивши младићи, при примању у правителствену службу, само привременим практикантима или писарима постављају, и тако да званије отправљају, док се њихова совершеност не осведочи, или, у противном случају, док замењени не буду младићима, школе у Лицеуму нашем с успехом свршившим.“⁵⁾ Слично прописује и указ од 12 јуна 1839, да се у циљу избегавања неправде и „отуда родити се могућег праведног роптања наших људи унапредак при постављању званичника на наше људе особито призрење има, да се

2) Зборник закона и уредаба ХХХ, стр. 99 и 105.

3) Зборник ХХХ, стр. 257.

4) С. Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада (1838—1858).

Стр. 41.

5) Зборник I, стр. 232.

званија за која они довољно науке и способности имају, њима пре иностранаца дају, изузимајући само она виша званија, за која се засад јошт не могу употребити наши домородци“...⁶⁾

Овакав пропис садржи најзад и Уредба о чиновницима од 17 марта 1842, ондашњи чиновнички закон. Њен чл. 4 прописује: „...само у оне службе за које се виша ученост и образованост иште, по томе за које се отечественици, као што се поради преважне правителства цели иште, јоште не могу употребити примат ће се и у напредак иностранци“...⁷⁾

Пријем странаца у државну службу био је регулисан на рочитим решењем од 8 маја 1844, кога нема у Зборнику закона ни у Српским Новинама. На ово решење позива се доцније решење од 25 маја 1855⁸⁾ у коме се каже да је решење од 1844 непотпуно и да је разно примењивано. Пошто се у току времена појам државне службе развио, а многи странци прешли у српско поданство, то је ово питање поново регулисано решењем од 1855 на следећи начин. (1) Страни држављанин није могао бити постављен у дејствителну, но само у контрактуалну правителствену службу, и то само по претходном одобрењу Савета и кнеза. За свако примање странца у државну службу тражило се дакле претходно одобрење законодавне власти, из чега се најбоље може видети колика је важност придавана оваквом поступку. (2) За пријем природњених Срба у државну службу тражио се исто тако пристанак Савета и кнеза, али они су могли бити примљени не само у котрактуалну већ и у привремену и дејствителну службу. (3) За прелаз природњеног Срина из контрактуалне или привремене службе у дејствителну није се тражило претходно одобрење Савета, већ га је Попечитељство предлагало непосредно кнезу за дејствителног чиновника, пошто се у току његове дотадање службе уверило о његовој „способности и честитости“. Решењем није изрично предвиђено али се свакако на исти начин имало поступити и са страним подаником контрактуалним службеником, по његовом пријему у српско поданство.

Наведени укази, решења и уредбе јесу акти законодавне власти и имају снагу закона, што значи да је регулисању правног

6) Зборник I, стр. 241.

7) Зборник II, стр. 165.

8) Зборник VIII, стр. 68.

положаја странаца у државној служби увек обраћана нарочита пажња.

Закон о чиновницима од 24 маја 1861⁹⁾ не говори ништа о странцима ни о контрактуалним чиновницима у опште. Пошто се међу уредбама, решењима, и т. д., који се тим законом укидају, не наводи и поменуто решење од 1855, нити закон садржи супротних одредаба, изгледа да је решење од 1855 важило и даље до идућег чиновничког закона који је донет три године после првог закона. Стварни удео Савета, ако га је у опште још било при постављању контрактуалних службеника, морао је бити веома мали, јер је Савет који је за прво време важења решења од 1855 о контрактуалним чиновницима дошао до врхунца своје моћи, с повратком Обреновића 1858 изгубио скоро сав свој значај и под кнезом Михаилом постао обична чиновничка колегија, чије је чланове кнез постављао и уклањао по својој вољи. Савет је истина и по новој организацији, изведеној законом од 17 августа 1861 (Зб. XIV, стр. 156) задржао своје најважније функције, као доношење закона (§ 3, а), решавање о буџету (§ 3, в), разматрање уговора „које би правителство везивало са... приватнима, у колико би такви на терет државе падали (§ 3, г). Ова последња тачка могла би се односити и на постављање странаца за контрактуалне чиновнике. Главни утицај на вођење државних послова припао је кнезу од кога је Савет зависио. У ово време прешло је стварно, ако не и формално и право постављања контрактуалних чиновника са законодавне власти на управну и припало кнезу као што је то идућим законом о чиновницима и формално утврђено.

Закон о чиновницима од 15 фебруара 1864 који је важио до данашњег закона о чиновницима, прописивао је у § 4 став 2 да се странци могу по одобрењу књаза само уговором примити у државну службу. Трајање уговора који се према околностима могао и обнављати, није смело бити дуже од три године. Овим прописима замењени су дотадашњи прописи о положају странаца одн. контрактуалних чиновника у државној служби и њихов положај регулисан је на новој основи.

Прописи о странцима чиновницима улазе најзад и у српске Уставе. Тако Устави од 1888 (чл. 183, став 3) и од 1903 (чл. 182, став 3) садрже пропис да „странци, а такође и они природњени

⁹⁾ Зборник XIV, стр. 38.

српски грађани који још нису настањени пет година у Србији, могу бити примљени у државну службу само под уговором, и то у извесним случајима које закон изречно предвиђа.“

Слични прописи о странцима налазе се у другим законима којима су биле организоване разне струке државне службе. Такав је између осталих и пропис чл. 16, последњи став, закона о Университету, по коме лица која се са стране позову за редовне професоре, могу се поставити и по нарочитом уговору. Потреба за странцима нарочито се осећала у оним струкама за које се изискивала специјална спрема којом су у довољној мери располагали у довољном броју само странци. Такве су на пр. биле инжињерска и лекарска струка. Закон о уређењу санитарске струке и о чувању народног здравља од 30 марта 1881¹⁰⁾ са изменама и допунама¹¹⁾ у чл. 9, тач. 5 прописује да док траје оскудица у лекарима, могу под уговором бити примљени у службу страни поданици. Њима је поред плате могао бити одређен и додатак. По чл. 10, став 2 истог закона контрактурални физикуси нису имали право на петогодињу повишицу плате „док не постану српски поданици и дејствителни физикуси, а кад то постану, рачуна им се у периоде и оно време које су одслужили као контрактурални“.

Страни поданици примани су у државну службу или под обичним условима за странце, што је назначавано у указу, или под нарочитим условима предвиђеним уговором. Прописи чиновничког закона важили су и за странце у колико су се на њих могли примењивати и у колико нису били измењени уговором. Странцима је у уговору поглавито одређиван специјални додатак којим им је повећавана плата. На своја звања постављани су по правилу указом и за све време уговора улагали су у удовички фонд као и остали чиновници.¹²⁾ Према одлуци Државног Савета од 11 маја 1920, бр. 1547, лица која су на основу § 4 закона о чиновницима (од 1864 год.) постала контрактурални државни чиновници, стицала су сва права која им се „тим уговором и законом дају“.¹³⁾ Из тога што је за контрак-

10) Зборник XXXVI, стр. 369

11) Миољуб Л. Мишић, Санитетски зборник, књига прва, стр. 41, (Збирка закона, св. 50).

12) М. Вукићевић, Збирка одлука Државног Савета I део, стр. 424.

13) Љ. Радовановић, Одлуке Државног Савета, стр. 348,

туалне чиновнике странце важио српски закон о чиновницима, излази да ондашњи законодавац није правио разлику између природе службе српских и страних држављана.

Контрактуални чиновник могао је бити отпуштен као и прави чиновник на основу § 76 зак. о чиновницима, и пре истека уговореног рока. У томе смислу гласи одлука Државног Савета од 8 фебруара 1923, бр. 2062/1920¹⁴). Отпуштеноме је у томе случају остајала могућност да поведе приватно-правни спор против државе за накнаду штете.

Ако би контрактуални указни чиновник прешао у српско поданство, могао је новим указом бити утврђен за дејствителног. У томе случају њему се време проведено у контрактуалној служби признавало за пензију.¹⁵)

Предратно стање овога питања продужило је своје трајање и после рата, када се повећала потреба за примањем контрактуалних чиновника у државну службу. Нова сложенија организација државне управе тражила је и ново чиновништво, а велики број странаца, нарочито Руса, који се стицајем околности задесио у нашој држави, налагао је у већој мери пријем странаца у државну службу. Сем тога, због промењених економских прилика и приличан број наших поданика пристајао је да служи државу само под нарочитим условима. Тако на пр. у чл. 22 став 2 Уредбе о устројству Министарства за Аграрну Реформу од 12 фебруара 1920¹⁶) прописано је да за случај потребе или ако то интереси службе захтевају министар може и без указа на свако чиновничко место поставити она лица која се било због свог положаја, било због нарочитих прилика не би могла примити указних звања. Ови чиновници могу бити или обични чиновници са титулама указних чиновника, или хонорарни или под уговором. Овим чиновницима може министар одредити и већу плату но указним, а сем тога припадаће им и сви додатци и накнада као да су указом постављени. О контрактуалним чиновницима говори и чл. 50 Уредбе о устројству Министарства Пољопривреде и Вода, као и доста других послератних уредаба и прописа. Њихов правни положај био је регулисан законом о чиновницима и уговором, у колико су се налази-

14) Љ. Радовановић, *op. cit.*, стр. 351.

15) М. Вукићевић, *op. cit.*, I, стр. 416.

16) Аграрни Зборник, стр. 13. (Збирка закона протумачених судском и административном праксом. Издаје Гојко Никетић. Св. 57).

ли на територији предретне Србије или били подчињени непосредно централној управи. За контрактуалне чиновнике у осталим покрајинама важиле су одредбе чиновничке Прагматике и других законских прописа који су били у примени у тим покрајинама. Овакво стање ствари затекао је и Устав од 28 јуна 1921.

II

Данашњи Устав поставља држављанство као општи услов за ступање у државну службу. При овоме Устав разликује три врсте држављана: (1) рођене држављане, (2) природене држављане народности српско-хрватско-словеначке и (3) природене држављане друге народности. Првим и другим држављанима су сва звања у свима струкама државне службе подједнако доступна, под законским погодбама. Држављани по природи који нису наше народности, могу добити државну службу „само ако су десет година настањени у Краљевини; а по нарочитом одобрењу Државног Савета и на образложени захтев надлежног министра и пре тога“ (чл. 19 Устава). Устав не говори ништа о пријему страних држављана у државну службу, али како он у чл. 136 прописује да до новог закона о чиновницима важе затечени („садањи“) закони о чиновницима, а не укида изрично пропис § 4, став 2, затеченог српског закона о чиновницима по коме су се странци могли само уговором примити у државну службу, то је и под данашњим Уставом до доношења новог чиновничког закона било могуће стране поданике задржати односно примати под уговором у државну службу.

Исто тако остали су у важности и они прописи о контрактуалним чиновницима који су садржани у појединим уредбама о новој организацији државне управе (као на пр. наведени чл. 22, став 2, уредбе о устројству Министарства за Аграрну Репорму), јер су и ове уредбе остале на снази, озакоњене по чл. 130 Устава. Према томе важиле су и даље уговори закључени на основу наведених прописа као што су прављени и нови уговори. На тај начин, стање створено под старим српским чиновничким законом од 1864, који је, донет за време Устава од 1838, важио под свима доцнијим српским Уставима, продужено је и под данашњим Уставом и трајало је све до новог чиновничког закона, наравно, као што већ из горњег излази само на

територији предратне Краљевине Србије, а у осталим покрајинама важили су прописи односних закона о чиновницима.

Нови Закон о чиновницима и осталим службеницима грађанског реда од 31 јула 1923 знатно је изменио дотадашњи положај државних чиновника у опште. Овај закон предвиђа три врсте чиновника. Ту су, према терминологији коју је дао г. Слободан Јовановић, у своме делу: Уставно Право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (стр. 364—5), (1) прави чиновници, (2) условни чиновници и (3) контрактуални чиновници. О правим (негдашњим српским дејствителним) чиновницима говори скоро цео Чиновнички Закон, регулишући у своја 252 члана подељена у 11 глава исцрпно њихове дужности и права. Прописи који се односе на условне и контрактуалне чиновнике врло су малобројни, због нарочитог односа њихове службе према служби правих чиновника. Овај однос као и разлика између условне и контрактуалне службе јесу следећи. Условна служба је по својој природи истоветна са правом, само су условни чиновници дужни у одређеном року испунити извесне услове, на пр. стећи држављанство, квалификације или други какав формални услов из чиновничког закона, који не испуњавају у моменту ступања у службу. Ако у одређеном року не би испунили постављени услов, они престају бити чиновници. Ово излази из прописа чл. 2, став 4 ЧЗ,¹⁷⁾ који гласи: „лица која су се нарочито истакла својим радом, могу бити примљена у државну службу одлуком Министарског Савета на образложен предлог надлежног Министра, и по одобрењу Државног Савета, с тим да накнадно, у року који им се одреди, испуне услове из овог закона.“ Овакви условни чиновници одмах по постављењу уживају сва права правих чиновника као што су плата са додацима, напредовање, одсуство, боловање, пензија и т. д. Њима се према чл. 17, став 2, ЧЗ може одмах признати сталност, као што им се, према чл. 137, став 7, ЧЗ и године дотадањег рада рачунају за пензију. По последњем ставу чл. 53 ЧЗ могу ови чиновници одмах ступити у коју вишу групу своје струке и бити ослобођени полагања државног стручног испита. Овим су исцрпљени сви прописи Чиновничког Закона који изрично говоре о условним чиновницима, и изједначају их у ствари с правим чиновницима.

¹⁷⁾ ЧЗ = скраћење назива Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 31 јула 1923.

Контрактуална служба, међутим, битно се разликује од редовне. Њену ближу природу одређују чл. 130 и 137 став 2 ЧЗ. По чл. 130 став 2 ЧЗ, контрактуални службеници „немају права која имају остали државни чиновници по овом закону.“¹⁸⁾ Овај пропис којим се контрактуални чиновници лишвају права правих чиновника, означава битну разлику између правих и контрактуалних чиновника; овакву разлику стари српски чиновнички закон није правио. Контрактуални чиновници немају плату основну и положајну као прави чиновници, већ се њихова награда одређује нарочитим писменим уговором. Овај уговор се може закључити на три године, по истеку тога рока он се може и обновити. Али само ово постојање рока искључује чиновничку сталност која је законом предвиђена за праве чиновнике. Исто тако контрактуална служба не повлачи право на пензију; ма колико пута обнављао с државом уговор с трогодишњим роком, контрактуални службеник не стиче право на пензију. Тек ако би контрактуални службеник ступио у редовну државну службу, време проведено у контрактуалној служби рачунаће му се за пензију, према пропису чл. 137 став 2 ЧЗ. У томе смислу гласи и једна одлука Државног Савета од 10 новембра 1924, по којој се време које је неко пре ступања у државну службу провео у служби државе као контрактуални службеник признаје према чл. 137 ЧЗ за пензију, а према чл. 241 ЧЗ и за основну плату. Таква је и одлука Бр. 14483 од 23 децембра 1925.

Као што се види прописи чиновничког закона о контрактуалним службеницима врло су оскудни. Због тога их је у више махова објашњавала Централна Комисија за извршење закона о чиновницима.¹⁹⁾ По мишљењу Централне Комисије контракту-

---

¹⁸⁾ Цео члан 130 ЧЗ гласи: „Држава може узимати контрактуалне службенике или дневничаре, без обзира да ли су поданици Краљевине или страни.

„Овакви службеници немају права која имају остали државни службеници по овом закону, већ ће им се награда за рад одређивати писменим уговором, односно одлуком на основу неког општег прописа, којом се узимају за дневничаре, па било да се награда рачуна дневно, месечно, годишње или одсеком.

„Контрактуални службеници у ужем смислу узимају се само у изузетном случају, и то по одобрењу Министарског Савета а на предлог надлежног министра. Уговор се може закључити за три године.“

¹⁹⁾ Ову комисију која има пет чланова и заседава у Министарству Финансија установио је у циљу једнообразног примењивања чиновничког закона министар правде у споразуму са министром финансија на основу чл. 251 ЧЗ по коме су они надлежни за извршење тога закона у погледу свих општих извршних прописа.

ални службеници нису прави државни чиновници. Закон о Чиновницима каже да се контрактуални службеници примају *на рад у службу државну*, док за остале употребљава назив „државни службеници“ који се примају у *државну службу*. Закон на тај начин „консеквентно истиче начелну разлику између једних и других“ и прописује у чл. 130 ЧЗ да контрактуални службеници немају права која имају остали државни службеници. Комисија сматра да контрактуални службеници исто тако немају ни дужности прописане за остале службенике, већ њихова права и дужности треба да су предвиђени у уговору или општем пропису, а у колико не би били, имају се на њих применити они прописи чиновничког закона које је могуће применити. По нахођењу Комисије за контрактуалне службенике не могу се примити лица која искључује чл. 4 ЧЗ. Даље, на контрактуалне чиновнике не могу се приминити прописи глава II-VI и главе IX чиновничког закона. Ови прописи се односе на поделу службеника и службе (чл. 5-11), ступање у државну службу (чл. 12-26), припадности активних државних службеника (чл. 27-46), кретање у служби (чл. 47-71), оцењивање (чл. 72-87) и пензије (чл. 136-158). Право на пензију не би се ни у ком случају могло утврдити уговором или нормом јер је то право једна од битних одлика правног односа правих државних службеника. Престанак службе мора бити предвиђен уговором; о њему говори у чиновничком закону глава VIII (чл. 131-135) која се мора аналогично применити ако у уговору нису предвиђени услови престанка. Дисциплински прописи из главе X ЧЗ (чл. 159-223) начелно важе, али се уговором или нормом могу мењати. Прописи VII главе (чл. 88-130 ЧЗ) који садрже опште одредбе, важе највећим делом и за контрактуалне чиновнике. То су прописи о покорности Уставу и законима и савесном вршењу дужности (чл. 89), о дужности извршавања законитих наредба својих старешина, (чл. 90), о чувању службених тајни (чл. 91), о владању у служби и ван службе у опште, одговорности за кривице (чл. 92-100 ЧЗ), затим прописи о забрани самовласног удаљења са места рада (чл. 103 ЧЗ), о дужности оправдања изостанка, (чл. 104 ЧЗ), о комисијском утврђивању стања здравља (чл. 108 ЧЗ), о праву на месечно одсуство службенице која је на порођају (чл. 113 ЧЗ), о законској залози државе на њихову награду, (чл. 122 ЧЗ), о дужности плаћања порезе (чл. 127 ЧЗ). Прописи чл.

102, 110 и 111 ЧЗ важе ако су унети у уговор (обавеза о јављању на дужност у року од 15 дана од саопштеног постављења, о одсуству и о праву на једногодишње боловање.)²⁰⁾

Сем наведених мишљења Централне Комисије која је она доносила у појединим серијама на питања разних министарстава, постоје и одлуке Државног Савета, расписи Главне Контроле, и других централних надлештава из којих се види да се с контрактуалним чиновницима поступа друкчије него с правим. Из акта Главне Контроле Бр. 20982 од 30 марта 1925 у вези с актом Министарства Просвете ПБр. 3793 од 16 априла 1925 види се да је Главна Контрола издала нарочити распис, по коме се контрактуалним чиновницима на место разврставања у групе и категорије има ставити у уговор укупна сума годишњих принадежности. Исто тако не уносити у уговоре чланове којима су и контрактуалним чиновницима давана извесна права из закона о чиновницима, као право на боловање, повластице вожње и т. д. Контрактуалним чиновницима не признаје се право на одмор предвиђен чланом 109 ЧЗ (објашњење Министра Војске и Морнарице ББр. 33088) као ни накнада за службена путовања, сем ако није изрично предвиђено (објашњење Министра Финансија ДРБр. 107526 од 10 новембра 1925). Они се не могу преводити на више степене основне плате пошто она код њих и није одвојена од положајне плате и додатка. — Према објашњењу Министарства Финансија — Дирекције Непосредних Пореза, Бр. 15847 од 11 јула 1924, контрактуалним службеницима наплаћује се порез на целокупну њихову годишњу награду, када се од ње одбије сума годишњег додатка на скупоћу по закону о додацима на скупоћу од 27 фебруара 1922, према звању на које су постављени. И т. д.

Из свега наведенога излази да контрактуални чиновници нису прави чиновници, док условни чиновници то јесу.

Држављани Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца могу бити наименовани и за праве и за условне и контрактуалне чиновнике. Што се страних држављана тиче, они могу бити постављени само за условне и контрактуалне чиновнике. Чл. 2 став 3 ЧЗ прописује да се страни држављани могу примати на

²⁰⁾ Мишљење Централне Комисије. Трећа серија. Бр. 6075 од 23-И, 1924. Видети и Жив. Пауновић, Закон о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 31 јула 1923, са опширним објашњењима и најновијим тумачењима за све струке. Примедба НЗ под 2, код чл. 130 ЧЗ.

рад у службу државну само као контрактуални службеници, али из идућег става тога члана који је напред наведен излази да се страни држављани исто тако могу примити и за условне чиновнике. Према горњем излагању странац, постављен за условног чиновника по чл. 2 став 4 ЧЗ има сва права и дужности правих чиновника и скоро се у свему са њима изједначује. Странац, постављен за контрактуалног чиновника према чл. 2 став 3 ЧЗ, у вези са чл. 130 ЧЗ, нема права правих чиновника и скоро се у свему од њих разликује.

III

После овога може се одговорити и на питање које се у пракси поставило о положају чиновника страних држављана по њиховом прелазу у наше држављанство. Узмимо нпр. случај професора Университета страних држављана. Они су приликом превођења на нови Чиновнички Закон или приликом доцнијег ступања у државну службу, могли бити постављени на два начина: (1) као условни и (2) као контрактуални чиновници. Ако су били постављени као условни чиновници по чл. 2 став 4 ЧЗ, и ако су затим примљени у наше држављанство о року, а страна држављанство било им је једини раскидни услов при постављењу, они су испуњујући и искључујући тај услов прелазом у држављанство, остали у државној служби као прави чиновници, односно у наведеном примеру као редовни или ванредни професори, без нове процедуре око постављења. Они се као такви сматрају од дана превођења односно постављења, под представком, наравно, да је при њиховом избору поступљено на начин прописан Законом о Университету и Општом Уредбом Университета.

Најчешће су, међутим, страни држављани били постављани као контрактуални чиновници односно професори према чл. 130 ЧЗ (или је њихов положај саображен порпису тога члана приликом разврставања по новом чиновничком закону или и доцније). У томе случају прелаз у наше држављанство не даје им никакво право на сталну и редовну, *праву* чиновничку службу, већ и даље остају контрактуални чиновници (одн. професори) као што су били и пре прелаза у држављанство. Они се овим прелазом тек изједначују са нашим рођеним држављанима контрактуалним чиновницима, али се сама природа њиховог

односа према правој чиновничкој служби тиме ни у колико не мења. Разлика између правног чиновника нашег држављанина и страног држављанина контрактуалног чиновника не потиче од разлике у држављанству; она у истој мери постоји и код два таква чиновника који су оба наши држављани. Ова разлика потиче из разних природа редовне и контрактуалне службе. Отуда и само примање нашег држављанства не може да уклони ту разлику и не ствара од контрактуалних чиновника праве чиновнике, односно не даје им само собом и право да буду утврђени за праве чиновнике.

Да би контрактуални чиновници у овоме случају, поставши нашим држављанима, постали и прави чиновници, односно редовни и ванредни професори, морају они поново проћи кроз процедуру за постављање чиновника или професора. При овоме треба у случају професора имати на уму још и то да Закон о Универзитету чл. 16 став 5 зна само за контрактуалне *редовне* професоре стране поданике и да су контрактуални ванредни професори постављани до сада управо мимо Закона о Универзитету. У толико више би на ванредне професоре требало по пријему у држављанство, применити пре утврђивања за праве чиновнике процедуру којом се бирају и постављају професори Университета, јер то у ствари не би било обнављање већ прво примењивање те процедуре из Закона о Универзитету на њихов избор односно постављење за ванредне професоре.

Што се саме те процедуре тиче, имало би се овако поступити. Оне од професора ранијих страних поданика које би факултети хтели несумњиво да задрже, могу одмах позвати за редовне или ванредне професоре. Да напоменемо овде да за разлику од страних држављана, законодавац, кад је реч о нашим држављанима, у подједнакој мери допушта позивање и редовних и ванредних професора (чл. 16 став 2 Зак. о Универзитету), не сматрајући, бар што се тиче ванредних професора, позивање као неку нарочиту почаст већ само као често пута потребну уштеду у времену.

Код оних катедара за чије попуњавање би факултети хтели да узму у комбинацију и наше рођене држављане, ваљало би сачекати истек рока предвиђеног уговором, или раскинути уговор уз евентуалну накнаду штете. По истеку или раскиду уговора могли би за наставнике бити позвани или дотадашњи професори, или други у место њих, или би се имао расписати

конкурс, да би се катедра попунила избором између пријављених кандидата међу којима би се могли налазити и ранији контрактуални професори.

Поновном позиву односно избору ранијих контрактуалних професора имало би да следује указно постављење пошто они долазе у главне групе I категорије. Њима би се све време које су провели као контрактуални професори рачунало за пензију, и према томе и за напредовање у служби. Сем тога, на њих би се применио и чл. 238 став 2 ЧЗ, по коме „професорима који су дошли из друге службе или су дошли на Универзитет из туђе земље, признају се у године службе све године проведене у пређашњој служби.“

Слично би се имало поступити и са осталим контрактуалним чиновницима, по њиховом прелазу у наше држављанство, при превођењу на праву државну службу. Ако би се страним држављанима хтела уштедети процедура око поновног постављења по њиховом прелазу у држављанство, треба их, као што је речено, још одмах приликом пријема у службу или у току њиховог контрактуалног службовања постављати за условне државне чиновнике.

IV

Сем прописа о странцима контрактуалним чиновницима наведених поглавито из општег закона о чиновницима има још закона који регулишу читаве гране државне управе, у којима се говори о истом предмету. Тако на пр., Закон о државном саобраћајном особљу од 28 октобра 1923 прописује у чл. 2 став 3 да се страни држављани могу примити на рад у службу државних саобраћајних установа само као службеници под уговором. Овај пропис скоро дословно одговара пропису чл. 2, став 3 ЧЗ, као што члану 137 став 2 ЧЗ одговара пропис чл. 123 став 3 Закона о саобраћајном особљу, по коме се онима који су пре постављења за сталне службенике са годишњом платом, били на раду код државних саобраћајних установа као службеници под уговором, време проведено на том раду рачуна за пензију. Међутим у закону о државном саобраћајном особљу нема прописа сличног пропису чл. 130 ЧЗ, којим се управо регулише положај контрактуалних службеника у државној служби. Ова околност изазвала је развојно поступање

с таквим службеницима у појединим струкама државне службе Министарство Саобраћаја било је једно од првих које је обновило уговоре с контрактуалним чиновницима приликом превођења чиновника на нови закон. Оно се при томе позивало и на пропис чл. 130 чиновничког закона. По угледу на уговоре који су закључени у томе Министарству, закључивани су још у неким Министарствима и надлештвима уговори с контрактуалним службеницима, на пр. у Министарству Просвете, на Универзитету. У тим уговорима предвиђена је годишња награда с изричном напоменом да она одговара плати са додатцима на скупоћу какви су по новим законима припали правим чиновницима одговарајућег положаја. Исто тако предвиђене су често и друге бенефиције из појединих закона. Овакво поступање изазвало је примедбе Главне Контроле на закључене уговоре и у недоглед растегло преписку по овоме питању. По нашем мишљењу у недостатку специјалних прописа о положају контрактуалних службеника у законима о разним струкама државне службе, треба на њих применити прописе општег чиновничког закона, у овоме случају пропис чл. 130 ЧЗ, и одређивати им на пр. увек награду у укупној суми и т. д. Затим у недостатку детаљних општих прописа о таквим чиновницима, не треба им у уговору у општим изразима давати права која имају прави чиновници по чиновничком и другим законима, већ све што им се даје треба изрично предвидети.

Закон о устројству Војске и Морнарице од 9 августа 1923 регулише у петоме делу правни положај особља грађанског реда на служби у војсци и морнарици и у другом ставу чл. 217 прописује да се постављање чиновника врши у свему према одредбама чиновничког закона, а у трећем ставу прописује да примање на службу контрактуалних чиновника врши Министар Војске и Морнарице по уговору који он прописује. Идући члан (218) говори детаљније о категоријама војних чиновника и осталих лица грађанског реда на служби у Војсци и Морнарици и под а) у тач. 5 прописује да у прву категорију долазе контрактуални чиновници са факултетском спремом, а под б) тач. 3 прописује да у другу категорију долазе контрактуални чиновници са гимназијском спремом или спремом равном овој.

Чл. 280 Закона о устројству Војске и Морнарице прописује да контрактуални чиновници у војсци и морнарици имају

плату и додатке као и војни чиновници, а сем тога још и нарочити уговорени додатак према служби и степену њихове способности; а по чл. 300, тач. 2 истог закона, оним официрима који су били контрактуални рачуна се у године за пензију и оно време које су провели као контрактуални.²¹⁾

Правило за извршење одредаба закона о устројству Војске и Морнарице од 25 септембра 1923 прописује у тач. 62, став 2 да се контрактуалним музичарима рачуна степен основне плате према годинама службе проведеним у војском оркестру које стране државе, где је дотични раније служио, а у тач. 65 прописано је да ће се превођење контрактуалних чиновника на нове плате извршити новим уговором, водећи при томе рачуна о њиховом садањем положају у односу на официре.

Овако разноврсне одредбе о контрактуалним службеницима, које се знатно разликују од односних прописа чиновничког закона, изазвале су многобројна наређења и објашњења Министра Војске и Морнарице којима је био циљ да уједначе поступање с контрактуалним чиновницима. Тако по објашњењу ЂБр. 39065 од 3 новембра 1924²²⁾, контрактуални чиновници немају право на бесплатно лечење; по ЂБр 33088 од 14 фебруара 1925²³⁾ они немају право на одмор, али им старешине могу давати краћа одсуства; по ЂБр 58645 од 11 дец. 1925²⁴⁾ они се не могу преводити у више степене основне плате, јер ова није код њих одвојена од положајне плате и додатака, и ако би им се хтеле повећати принадлежности, ово се има учинити склапањем новог уговора. Ако су контрактуалним службеницима негде подвојено додељене плате, основна и положајна и додатци, треба све одређене принадлежности сабрати и сматрати као једну награду, коју унети у уговор.

21) Ранији српски закон о устројству војске од 31 марта 1904 прописивао је у чл. 61: 1) да се по потреби могу за војне лекаре као контрактуални примити и страни поданици, који испуњавају исвесне услове. „Но они немају чинове, већ се деле у три класе, које одговарају чиновима поручника, капетана II кл. и капетана I кл., и носе униформу санитетског официра дотичног чина. Према овој подели њима следује плата са свима осталим официрским принадлежностима. И они почињу службену каријеру у војсци са звањем контрактуалних војних лекара III класе.“ Тачке 2) и 3) истог члана садржавале су сличне прописе о примању страних поданика за контрактуалне војне ветеринаре и војне апотекаре. Данашњи закон не садржи више сличне пописе.

22) Службени Војни Лист, бр. 55 за 1924, стр. 2264.

23) Службени Војни Лист, бр. 11 од 7 марта 1925, стр. 377—8.

24) Службени Војни Лист, бр. 58 од 22 децембра 1925, стр. 2065—66.

Према објашњењу Министарства Финансија ДРБр. 107526 од 10 септембра 1925, саопштеном командама расписом ЕРБр. 26512 од 20 октобра 1925²⁵⁾, право на накнаду путних и селидбених трошкова имају само они контрактуални службеници (у ужем смислу) којима је то право изрично признато у решењу Министарског Савета којим су примљени у државну службу. „У опште контрактуални службеници у ужем смислу могу уживати само она права која им у решењу Министарског Савета буду изрично призната.“ Са овим објашњењем поклапа се и мишљење Централне Комисије, V серија, бр. 30191 од 12 маја 1924, а слично гласи и једна одредба из објашњења Министра Војске и Морнарице Ббр. 30740 од 23 јула 1925,²⁶⁾ донетог на основу чл. 344 закона о устројству Војске и Морнарице и мишљења Стручног Савета. Исто објашњење, међутим, садржи и одобрење претпостављеним старешинама да могу контрактуалним чиновницима поред права датих им уговором, у случају оправдане потребе одобравати до двадесет дана одсуства, као и одсуство ради лечења (боловање).

Контрактуалних чиновника, поглавито странаца, има скоро у свима струкама државне службе, и често на врло важним и угледним местима. Њихов је положај због неједнаког поступања постао врло неодређен и неизвестан, често пута знатно погоршан према стању које је било предвиђено у уговору. Због тога се само собом наметало да се наведени законски прописи, мишљења, објашњења, расписи и т. д., прикупе и уједначе, и да се донесе један правилник који би једнообразно регулисао положај контрактуалних службеника у државној служби. Предлог оваквога правилника израђен је и биће вероватно ускоро примљен од Министарског Савета. Надамо се да ће он у потпуности и на доброј основи решити ово важно питање

Драгослав Б. Јовановић.

25) Службени Војни Лист, бр. 50 од 11 новембра 1925, стр. 1792.

26) Службени Војни Лист, бр. 33 од 25 јула 1925, стр. 1171—76. Ово објашњење прописује још да контрактуални чиновници немају право на држање коња на фуражи нити додатак у новцу на коња, сем ако се то коме нареди, што мора бити предвиђено уговором. Змтим се контрактуалним чиновницима дозвољава лечење у војним болницама, за шта ће им се наплаћивати само болнички трошкови. За време одсуства или боловања припада им плата предвиђена уговором, ако је у годишњем износу, а онима чија је плата одређена уговором у месечном износу припада иста за време одсуства или боловања за месец дана.

СВОЈИНА И ЊЕНА ОГРАНИЧЕЊА У СРПСКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ¹⁾

Књижевност. *Мих. П. Јовановић:* Својина, њен правни и социјално-политички значај. Београд 1921. — *Др. Л. Марковић:* Грађанско Право. Београд 1912. — *Др. Н. Перућ:* Теорија злоупотребе права. Београд 1912. — *Е. Lavley* (превод Јована М. Јовановића 1899.): Својина и њени првобитни облици. — *Dr. Emil Pfersche:* Grundriss des Sachenrechts. Leipzig 1911. — *Dr. Anton Randa:* Das Eigentumsrecht, I Hälfte. Leipzig 1893. — *Dr. Emil Steinbach:* Die Moral als Schranke des Rechtserwerbs und der Rechtsausübung. Wien 1898. — *Dr. Josef Krainz:* System des Oesterreichischen Allgemeinen Privatrechts, herausg. und revidiert von Dr. L. Pfaff, I Band, Wien 1905. — *М. Planiol:* Traité élémentaire de droit civil. — *Архив* за правне и друштвене науке, орган правног факултета. Београд.

И. УВОД

§ 1. Нешто о постанку својине.

Да би нам расправа постављене теме била што јаснија и да би се констатације о ограничењима својине могле лакше да схвате, потребно је да летимично бацимо поглед на опште одредбе о својини и постанку права својине, напосе приватне, индивидуалне, о којој је и реч.

Право је као специјалан појам друштвене институције, најважнија тековина од постанка друштвене (sc. људске) заједнице, и оно постоји као основ и смисао за уређење и одржање ове. У свакој друштвеној заједници, која је толико уређена да се може назвати државом, морао се, ради одржања реда и безбедности код појединих чланова те заједнице, завести извесан јавни поредак, правни поредак, који садржи извесна правила и прописе, који уређују и одређују спољне односе људи међу собом и према држави, као резултату тако створене заједнице. Да би се пак такав поредак могао одржати потребна је организована заштита једне принудне силе, која је једино могућна и правилна у државној заштити, јер у организованој држави стварају се сигурне норме, правне норме, као битни услов за

¹⁾ Ова расправа написана је маја 1922. као теза за судиско-правозаступнички испит и сад се објављује с незнатним допунама у примедбама.

одржање такве организоване заштите, мирних и правичних друштвених односа.²⁾

У маси различитих карактеристика, које право као особити социални феномен садржи у себи, издвајају се две најважније његове одлике, наиме, у једном правцу означује особито овлашћење, т. ј. право појединаца према другима (субјективно право), а у другом, који је у тесној вези са првим и који га у исто време санкционише, скуп правила и прописа, који регулишу друштвене односе људи у заједници — држави (објективно право).

Најважнији су и најинтересантнији односи које људи имају према другим лицима или стварима (ово последње стога што ради њих већином и долазе у ближе односе с другима), па те односе и регулише Приватно Право, а на другом месту долазе дужности и обавезе или особена права која имају према држави и као чланови државе, а њих регулише Јавно Право.

Као најпотребнија правила за одржање друштвене заједнице сматрају се она, којима држава признаје, одређује и заштићује *право својине* својих грађана, па то редовно бива истакнуто у основном закону државном — Уставу, а такве одредбе, као што ћемо даље видети, садрже и сви Устави које је Србија имала од ослобођења до коначног уједињења са Хрватима и Словенцима, па и данашњи Устав наше Краљевине. Држава тим правилима не ствара својину већ је као на други начин створену, изниклу, штити признајући јој тако самим тим основ за даље постојање и услов за развијање, јер се на историским фактима утврдило, да је једино својина појединаца на стварима као деловима природе, била и остаје најважнији чинилац за културни развитак људи до данашњег ступња.

Зато и наука позитивног права има да посматра својину као један историски факт не улазећи у расправу о њеној опортуности или штетности са гледишта економско-социалне науке, која приватну својину неће да призна. Уосталом својина није

²⁾ Г. Др. Драг. Јанковић у свом чланку „Нешто о својини и појму злоупотребе права“ (Архив књ. VII (XXIV) стр. 105.) вели, по Спенсеру, да је било племена „код којих је однос чланова његових био регулисан једним низом правила, која несумњиво нису имала санкције државне власти, јер ту државе није ни било, а људи су имали ипак свест о потреби таквог поступања“. — Али то баш доказује да је од тих момената и никао појам о држави, управо на таквом ступњу друштвеног и историског развића ударен је темељ данашњој модерној држави.

једна историска категорија односно један појам историско-правни, пошто је она основно право човеково као и слобода личности, нити је пак она само рефлекс економских одношаја у друштву³⁾ како је са материалистичког гледишта схватају Карл Маркс, Фридрих Енгелс, Фердинанд Ласал, Карл Бебел и други проповедници социалне револуције.

Постоје неколико теорија о првобитном постанку својине. Док економисте XVIII и XIX века налазе основ својине у раду, т. ј. сматрају је као продукт људског рада, а индивидуалистичка школа тврди да је основ приватној својини у самој природи људској, т. ј. у природном инстинкту човековом да извесна добра сам ужива, дотле најпризнатија теорија, чији је представник Лавлеј⁴⁾, утврђује дугим историским испитивањем, да је својина постала из колективне заједнице (*Ureigentum, la propriété primitive*) постепеним заузимањем извесних добара од стране појединаца, док се сасвим није развила у индивидуалну, чиме је истовремено и друштво постало, које је сада ту да својину појединаца заштити, па је ова кроз дуги низ промена и историску еволуцију (римско доба господара и робова, феудно доба и т. д.) дошла до садашњег свог облика, а нарочито после француске револуције и прокламовања нових човекових права.

Не упуштајући се у детаљну расправу основаности ових теорија прећи ћемо одмах на излагање правних прописа, који својину као такву признају и хоће да је у њеним потребним дејствима осигурају и заштите.

§ 2. Признање и заштита својине у нашем законодавству.

Још Душановим Закоником, који се сматра као први почетак самосталног законодавства у српској држави, својина је одређена и заштићена, па су њиме предвиђени разноврсни својински облици, који су одговарали тадашњем времену. Тако се разликовало неограничено право својине властелина и баштиника (баштина), временом ограничено право својине властелина (пронија), право својине сељака, себара или меропаха.⁵⁾ Уосталом

³⁾ В. Мих. П. Јовановић: „Својина.....“ 1921. II глава.

⁴⁾ Е. Lavley: Својина и њени првобитни облици.

⁵⁾ Д-р Л. Марковић, Грађ. Право, стр. 321; Ст. Новаковић: Пронијари и баштинници (спахије и читлук — сахибије), Београд 1887.

сличан систем владао је у свима државама средњег века, можда само у ширем обиму и под другачијим националним обележјима.

После пропасти српске државе овај систем остаје и даље за време робовања, само што су улогу господара вршили окупатори Турци⁶⁾, а народ је у већини случаја био слуга и роб који је обрађивао земљу, гдегде са пространијом слободом или самосталнијим занимањем као што су ковачи, колари и друге занатлије или продавци.

Ослобођењем од Турака почетком прошлог века, стање у Србији у погледу и вршењу права својине нагло се мења, и грађани полуослобођене Србије почињу добијати право да стичу своју сопственост и да по вољи располажу њоме, заштићени у томе султанским ферманима или кнежевским заповестима и височајшим решењима, док Грађански Законик од 11. марта 1844. није дефинитивно регулисао појам, садржину и заштиту својине, као и општа и нека специјална правила о ограничењу, а та правила у главном важе и данас, у колико нису допуњена или измењена накнадно доношеним законима за поједине случаје.

Интересантно је и веома важно на овом месту прегледати поједине уставне одредбе које се тичу приватног права својине односно самог располагања стварју код свих досад доношених устава у Србији, из којих се упоређењем може врло лако видети како је кретање слободе и заштите својине текло код нас за време краће од 100 година. Тим упоређењем моћи ћемо створити слику о развоју права приватне својине и у осталим европским државама, а затим ћемо прећи на специјалне одредбе самог Грађанског Законика.

1. — Устав Кнеза Милоша од 3. фебруара 1835. садржи ове две битне одредбе о својини:

„119. Имање сваког Србина, било какво му драго, јест неприкосновено.

„120. Но у случају, ако би правитељство српско потребовало имање чије на опште народну ползу, то има право употребити га на такову, но почем даде имаоцу накнаду за њега, пошто вјештаци процјене“.

⁶⁾ Ваља видети исцрпну расправу г. Д-ра М. Нинчића: Историја аграрно-правних односа српских тежака под Турцима; Београд 1920.

Дакле у овом првом српском уставу видимо два основна факта, која ретко изостају и у најмодернијим уставима, а то су: 1., својина се признаје као таква и она је неприкосновена“ (Мало доцније видећемо, како ова категоричка заштита изостаје из нашег најновијег устава од 1921.); 2., право својине се ограничава у опште народном интересу. Ту су дакле први знаци о томе да ће држава српска штитити у целости приватну својину све догле док државни (народни) интерес не буде захтевао да се она ограничи у свом обиму, али тако да титулар не сноси штету, већ прими накнаду коју му „вјештаци процјене.“⁷⁾

II. — Устав од 10/22—12/24 декемврија 1838. (т. ј. султански Хатишериф од половине Шевала 1254.) садржи још шире одредбе.

„Чл. 27. Моја (т. ј. Султанова) нарочна воља јест, да житељи Србије, поданици моје високе Порте, буду зашчишчени у њинима добрама, њиним лицама, њивој чести и њивом достојности, и ова иста воља царска противна је тому, да какво лице, буди које, без суда буде лишено свои права грађдански, или да буде изложено каковому гоњенију или казницију каковом му драго.....

„Чл. 28... но ни у каквом случају неће се моћи налагати или изрицати казн конфискације добара.

„Чл. 46. Свакиј Србин, саображавајући се законима Државе, јест совершениј Господар, продати своја собствена добра и собственности; располагати с њима по вољи, и остављати иј завјешчанијем (тестаментом)“.

Као што се види овде се у контурама дефинише и садржина права својине: *jus utendi, fruendi atque abutendi*, па се, вероватно узимајући за углед устав француски, који први усваја принцип Декларације људских права од 1879., говори већ и о забрани конфискације имања као казне што у уставу од 1835. није било ни додирнуто. Међутим ваља приметити да се не помиње нарочито и ограничење бар у „општенародној ползи“, али се и ово може назрети у првој реченици чл. 46. „саображавајући се законима Државе“, т. ј. потребна ограничења могла би се донети законима, јер уставом нису забрањена. И заиста,

7) Црногор. Општи Имовин. Законик од 1888. (1898.) у чл. 16. вели: „Свачије је имање *свето и неприкосновено!*“ Изузетак је, вели, у случају „замашније јавне (народне) потребе“, и то уз потпуну накнаду вредности уступљене имовине.

то се већ види из § 20. Г. З. од 1844., који и наследство ослобађа конфискације сходно чл. 28. Устава (§ 422.).

III. — Устав од 1869. „чл. 25. Слобода лична и право сопствености ујамчавају се и не подлеже никаквом другом ограничењу осем ономе, које закон прописује.

„Чл. 29. Одузимање имања у име казне (конфискација) не сме бити. Но могу се одузети поједине ствари које су кажњивим делом произведене, или су као оруђе тога послужиле, или на то намењене.

„Чл. 30. Нико не може бити принуђен да своје добро уступи на државне или друге јавне потребе, или да се у томе ограничи, осем где закон то допушта и са накнадом по закону“.

Јасно се осећа да су ове одредбе комбинација одредаба из прва два устава, чиме се наравно опширније објашњава право приватне својине у српској држави, и такве одредбе, као што ћемо видети, провлаче се готово неизмењене у наредним уставима потпуно слободне Србије.

IV. — Устав од 1888. год. у два члана обухвата опште одредбе по овоме и то:

„Чл. 16. Својина је неповредна, макакве природе она била.

„Нико не може бити принуђен да своје добро уступи на државне или друге јавне потребе, нити се право својине може ради тога ограничити, осем где закон то допушта и уз накнаду по закону.

„Чл. 17. Казна одузимања имања (конфискација) не може се установити.

„Али могу се одузети поједине ствари које су или производ кажњивог дела, или су као оруђе за то послужиле, или су биле намењене да послуже“.

Дакле ово је још боља комбинација првашња два устава, јер се овде говори и о *неповредности* својине, а и у уставу од 1835. говори се о „неприкосновености“.

V. — У уставу од 1901. парафразира се готово све оно из устава од 1888.

Чл. 31. „Својина је неповредна, макакве природе била.

„Само у случајима државне или друге јавне потребе може се српском грађанину ограничити или одузети право својине, али и тада се то може чинити само по одредбама закона и по претходној накнади.

Чл. 32. Казна конфискације не може се установити. Али се ствари којима је кривица каква учињена могу одузети“.

Односно самог ограничења својине запажа се то, да се оно

може провести не само за општу народну потребу већ и у јавном, дакле друштвеном интересу.

VI. — Устав од 5. јуна 1903. као што је познато, копија је односно враћање у живот устава од 1888. па и његови чланови 16. и 17. садрже исте одредбе као и овај.

VII. — Најзад сасвим измењене одредбе о својини садржи Видовдански Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, као производ нових друштвених захтева и послератне социалне конгрегације у целом свету, нарочито у Европи.

Док се својина штитила досада као неповредна и неприкосновена, дотле чл. 37. новог устава гласи:

„Својина је зајамчена. Из својине проистичу и обавезе. Њена употреба не сме бити на штету целине. Садржина, обим и ограничења приватне својине одређују се законом.

Експроприација приватне својине у општем интересу допуштена је на основи закона, уз правичну накнаду“.

Као што се види од раније крајње заштите својине постепено се иде у крајње ограничење исте, мада до тога није дошло у овом Уставу, који се држао демократских принципа са мање или више економских примеса социалиста еволуциониста из половине прошлог и почетком овога века. Осем тога важно је напоменути, да је одредба о својини по старим уставима долазила у одељак о грађанским правима, а у новом уставу унесена је у одељак III — социалне и економске одредбе, а те одредбе ранији устави нису ни имали.

Члан 38. укида фидеикомисе, наравно онакве какви су постојали у аристократској аустроугарској монархији и деловима који су се ујединили са Србијом, као и по §§ 465. и 466. Срп. Грађ. Зак. а вероватно не циља на пропис фидеикомисарне супституције из § 464. Г. 3.⁸)

Члан 39. оптерећава наслеђе порезом и осигурава држави знатно учешће у наследству својих грађана.

Члан 41. наређује експроприацију приватних великих шумских комплекса у корист државе или самоуправних тела.

Члан 42. сматра феудне односе правно укинутим од дана ослобођења (ср. крајева ван Србије и Црне Горе).

⁸) В. чланак Д-ра Драг. Аранђеловића „О укидању фидеикомиса“ *Архив* књ. VI (XXIII) бр. 2. од 1923. Упор. Сл. Јовановић: Уставно Право 1924. стр. 456.

Члан 43. предвиђа да се експроприација великих поседа и раздео њихова у својину онима који земљу обрађују, има уредити законом (нарочито у крајевима ван Србије и Црне Горе). Исти члан садржи важну одредбу ограничења својине последњим ставом: Законом ће се утврдити максимум земљишног поседа, као и случаји у којима се минимум земљишта не може отуђити“ (§ 471. Срп. Гр. С. П.).

§ 3. Својина по Српском Грађанском Законику.

Као што смо из § 2. видели модерно схватање права својине почиње код нас од основних одредаба о својини у уставу од 1835. год., који је редиговао Димитрије Давидовић по угледу на француске конституције.

Грађ. Зак. од 1844. није пропустио а да у својим општим одредбама као и у највећем делу („о правима стварним“) не пренесе одредбе и максиме о својини, које су већ примењене у европским државама а нарочито у аустријском грађ. законодавству.

Да их укратко прегледамо.

У § 197. Грађ. Законик признаје, управо лимитативно одређује, да права на ствари могу бити само она, која се „на ствар односе“, па та права назива чисто стварним, у која рачуна: право баштинско (сопствености), право залогe и службeности, а осем њих, погрешно, и право државине, која се сматра готово од свих правних аутора, као фактични однос који проистиче из права а може да не произлази из њега (правична, на праву основана, законита, и неправична и незаконита државина — §§ 220. и 221. Г. З.) и наследство, које се не може убрајати у стварна, најмање „чисто стварна“ права, пошто је оно једно особено право са личним и имаовинским примесима, које је условљено смрћу једног лица (§ 394.).

Као једно од најважнијих и основних стварних права и наш Грађ. Зак. сматра право својине („право сопствености“, „нарочито право баштинско“), те је у § 211. дефинише овим речима: „Све ствари, добра и права, која Србину принадлеже, јесу његова својина или сопственост“. А да би је што боље окарактерисао, додаје „да је сваки Србин *савршени* господар од својих добара, тако, да је он властан ова по својој вољи уживати, с њима по вољи располагати и сваког отуда искључити, наравно по пропису закона“, те § 213. понавља, да је сваки „Србин од

свога добра (мала) савршени господар, или прави баштаник, у ком се законом обезбеђује и заштићава“. Даље у § 216. допуњује одн. проширује § 211., па вели: „Ко је господар од ствари какве, тај има право и употребити и уживати је, и сваку корист од ње вући; а и по својој вољи не употребити, неуживати, сасвим или од чести на другог пренети“. (Упор. § 22. и 23.) К овом иде и одлука Касац. Суда од 15. II 1888. (Бр. 544): свако ко има какво право може га по вољи употребити или не, нити га сем њега може зато ко други употребити. (Упор. чл. 93. Црногор. Општег Имов. Зак.).

Као што се види, Г. З. је обухватио овим параграфима научну дефиницију својине, т. ј. да је својина потпуна правна власт на једној (одређеној) ствари,⁹⁾ коју дефиницију Ранда проширује: Својина (својинско право) је објективним правом призната и истим ограничена правна моћ релативно најпотпуније непосредне власти над једном телесном ствари.

Елементе последње дефиниције прашког професора садржи и наш Г. З. у §§-има 20., 211., 217., 341. и др. с обзиром да општа одредба о својини датира из Римског Права, које својину сматра као апсолутно и неограничено право, а само залогу и службениости увршћује у ограничена права.

Једну економско — социалну одредбу природњачке школе, депласирану у позитивном закону као што је Грађ. Зак., садржи § 212. нашег Г. З., коју је с обзиром на § 1. ове расправе потребно

⁹⁾ Д-р Л. Марковић: Грађ. Право, стр. 315. Тако исто Пухта, Унгер, Ж. Перић и др. — Француска дефиниција својине: чл. 544. „Својина је право уживати и располагати стварима на најпотпунији начин, под претпоставком да та употреба није забрањена законима или уредбама“. — Krainz — Pfaff, стр. 542: Eigentumsrecht ist die totale rechtliche Macht über eine (körperliche) Sache. Слично § 354. у вези са § 362. аустр. грађ. зак. — Randa § 1.: Eigentum (Eigentumsrecht) ist die durch das objektive Recht gewährte und durch dasselbe begrenzte rechtliche Möglichkeit relativ vollster, unmittelbarer Herrschaft über eine körperliche Sache. — Dr Emil Pfersche (Grundriss des Sachenrechts 1911. стр. 14.): Im Sachenrecht bedeutet Eigentum das Rechtsverhältniss, das einer Person prinzipiell die unbeschränkte Verfügung über körperliche Sache unter Ausschluss jeder anderen Person gewährleistet. — Чл. 831. Црногорског Општег Имаовинског Зак. од 1888. (1898.) „Влаштина је, по своме садржају, право најпространије власти коју закон над неком стварју признаје. Когод то право има (које многи и својином називају) бива власник“. А у чл. 94. вели се: „Осем стегâ које су самим законом постављене, узимље се да је свачија влаштина потпуна и слободна“.

размотрити, тим пре што је аустр. Г. З. од 1. јуна 1811., као старији образац за наш, нема. Тим §-ом хоће се у главном да подели предмет својине на покретне и непокретне ствари, па се вели, да се право сопствености на производе сила човечијих, и остале покретне ствари које се силама човечијим придржавају (дакле производи рада) оснива на *самој природи*, „следствено већ је то законом природним опредељено“, право пак сопствености на непокретна добра (право баштинско или баштина) „као земље засађене и нарочито незасађене, обезбеђено је уставом земаљским и законом грађанским“.

Дакле овом одредбом наш Г. З. осећао је потребу, да зајамчи грађанима право и на производе људског рада, чисто економску корист, јер је осећао недовољну одредбу устава о праву својине, квалификујући тако уставну одредбу о својини, као право на непокретностима т. ј. земљишту. Да је овај параграф сувишан доказује и то, што § 211. обухвата „све ствари, добра и права, која Србину принадлеже“.

§ 4. Предмет својине.

Најважнији елемент у појму права својине, без којег она не би могла ни да постоји, јест сам њен предмет. Кад предмета има па га нестане, т. ј. пропадне тако да се не може рећи да више постоји, престаје и право својине. Кад нема предмета нема ни права.¹⁰⁾

Настаје питање: шта може бити предмет својине, т. ј. над каквим се стварима у правном смислу (§ 182. Г. З.) може распрострти то право које се назива својином?

По § 182. нашег Г. З. „под именом ствари разумева се у законом смислу све оно, што није човек, или није лице, и на потребу служи“. Аустриски Г. З. има сличну дефиницију у § 285.: „Штогод је различно од особе и људима служи на употребу, зове се ствар у смислу правном.“ Међутим ми ћемо ово одмах допунити још једним фактичким елементом, који је правно усвојен: да се осем тога као ствар сматра само оно што се може подчинити људској власти,¹¹⁾ јер без тог елемента право не би

¹⁰⁾ Д-р Л. Марковић, *op. cit.* стр. 410.

¹¹⁾ Тако и Д-р Л. Марковић *op. cit.* стр. 157.: „Као ствари у правном смислу могу се сматрати сви делови природе, који могу бити подчињени човечијој власти, а служе каквој људској потреби.“ — Црногорски Општи

могло узимати у обзир такве ствари (нпр. планете, облаци, сунчева светлост, нарочито ова последња, која није лице, на потребу људску служи, па ипак не може бити ствар о којој би право могло да води рачун).

По нашем грађ. зак. (§ 184.) а и према аустриском (§ 291.) ствари се према каквоћи деле на телесне и бестелесне (*res corporales* и *incorporales* по римском праву); прве су такве које „у очи и остала чула падају као што је земља, кућа, виноград, воћњак, алат, плод, одело и др.“ (*res corporales eae sunt, quae sua natura tangi possunt*); све остале („које под чула не спадају“) „зову се бестелесне, као на пр. право ловачко, право риболова и др.“ Нем. право (§ 90.) признаје у правном смислу као „ствари“ (*Sachen*) само телесне предмете.

Даља подела ствари је на покретне и непокретне (§ 185. нашег и § 293. аустр. Г. З.), потрошне и непотрошне (§ 185. нашег и § 301. аустр.), процењиве и непроцењиве (§ 193. одн. § 303.).

Права се сматрају као покретне ствари, осем ако нису са непокретним добром скопчане (§ 190.) као нпр. право хипотеке и право службености.

Као што смо раније рекли право својине је потпуна правна власт над извесном ствари. По § 211. Г. З. све ствари, добра и права, која Србину припадле, јесу његова својина или сопственост. По § 353. аустр. Г. З. све што припада каквом лицу, све телесне и нетелесне његове ствари, зову се његова својина (*Eigentum, proprietas, la propriété*, црногор. *влаштина*, хрв. *vlasništvo, vlasnost*, или *vlastina*, слов. *last* или *lastnina*). Према горе изложеној подели ствари излазило би да предметом својине могу бити сви телесни и нетелесни предмети, што је у осталом наглашено и у нашем и у аустр. Закону. Међутим ми морамо унапред приметити, да право својине може постојати само над *телесним*, материјалним стварима, како покретним тако и непокретним, што значи да је одредба о томе и у нашем и у аустр. Г. З. неправилна, чему иде у прилог и модерно законодавство (немачко и швајцарско), које признаје право својине само на телесним предметима. И новија правна наука прихватила

Имаовински Зак. од 1898. (1888.) признаје имаовинско право у чл. 15. на све оно „што год пролази међу људима, те има какву имаовинску вриједност.“

је ову теорију (тако Л. Марковић, Krainz—Pfaff, Randa и др.). Дакле старија доктрина сматрала је и „бестелесне ствари“ као предмете својине,¹²⁾ што је наравно нетачно, јер у том случају било би право својине на сопственим правима једна власт над сопственом влашћу, а то би била аномалија.¹³⁾

Не само да предмет својине може бити ствар телесна, већ иста треба да стоји у правном саобраћају,¹⁴⁾ јер по § 195. Г. З. ствари оне, које ником не принадлеже, но које свачије бити могу (ко их пре заузме), зову се пуне или ничије (*res nullius*). У добро уређеним државама искључен је овај случај. Даље, ствари које сви употребити могу и нико никога искључити од њих не може, зову се свачије, као мора, реке, ваздух и т. д. (*res omnium communis*) и она јавна добра, која се налазе у државној или општинској својини, а само право употребе на њима припада свакоме као друмови, путеви, мостови, паркови, обале пловних река (Зак. о водама), школска имаовина (Зак. о нар. школама), сеоско појиште (одл. Кас. Суда бр. 3660 од 1874.) и т. д. („Што је за општу народну употребу опредељено, оно је народно добро“). Даље има ствари које су забрањене у саобраћају (*res extra commercium*) као што су страни лозови, забрањени листови и књиге, експлозивни, делови војничке опреме, људски леш (не увек) и т. д. Да ли је пак једна ствар искључена из саобраћаја мора се доказати.

Збирна ствар (*universitas rerum*) т. ј. више ствари скопчаних под једним именом чине само једну ствар и сматрају се као једно цело (§ 191.). Тако стадо оваца, библиотека и т. д. могу бити предметом својине, и ту целина подлежи правним

¹²⁾ Исти је случај са умном својином („*Geistiges Eigentum*„) у коју спадају ауторско право и проналазачке привилегије (Randa стр. 54.), али у српском праву оба права подлеже законима својине, пошто посебног закона о заштити књижевне својине нема (§ 720. Г. З.), а то зато што Грађ. Зак. признаје својину и на бестелесним стварима.

¹³⁾ Krainz — Pfaff, *op. cit.* стр. 542.: „Такође вреде о другим имаовинским правима сасвим друга правна правила него својинска, према сар држини Грађ. Зак. Тако реч „својина“ у § 353. (уп. § 1030. *Eigentümeiner Handlung*, § 1424. *Eigentümer einer Forderung*) у вулгарном смислу је названа, па се, да би се означило *субјект* једног имаовинског права, обично каже: то је сопственик својега права. — Код нас напр. у § 894. Грађ. Зак. говори се о „господару дуга“.

¹⁴⁾ Krainz — Pfaff, I Band стр. 542.; Randa I Hälfte § 3.

правилима у погледу преноса, отуђења и т. д. а не сви појединачни састојци.

И хартије од вредности као телесне ствари, могу бити предметом својине (§ 866.: „Обвезе писмене на дуг, ако на показатеља гласе, како су предане, већ су уступљене: и онога су у чијој се руци налазе, нити треба других доказа“).¹⁵⁾

Специално ваља напоменути да се право својине на извесном земљишту простире и на простор под њим и над њим, а даљина тога простирања по Јерингу иде само дотле докле и практична потреба човечија, т. ј. докле се пружа његов практични интерес да може удобно уживати своје право на том земљишту. Црногорски Општи Имаовински Законик у чл. 96. то изречно прописује.

— Наставиће се —

Ж. М. Пауновић.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Резултати V Међународне Хашке Конференције о заштити индустриске својине

Наша држава члан је Међународне Париске Уније за заштиту индустриске својине, коју су закључиле већ 1883 год. разне европске државе, међу њима и Краљевина Србија, и којој припада сада свега 36 европских и ваневропских држава. Наша Краљевина С. Х. С. приступила је Париској Унији и Мадридском Аранжману о међународној заштити жигова 1921 године.¹⁾

Почетком октобра 1925 год. састала се је у Хагу у Холандији V Међународна Конференција, која је имала у смислу чл. 14 задатак да ревидира Конвенцију Париске Уније и остале постојеће Аранжмане о заштити индустриске својине на име Мадридски Аранжман од 14. 4. 1891 год. о међународној регистрацији фабричких и трговачких жигова, Мадридски Аранжман од 14. 4. 1891 о сузбијању лажне ознаке порекла робе. Осим тога поднет је био овој Конференцији пројект новог Аранжмана о међународном депоу узорака и модела, предлог једног Правилника за олакшање формалитета за пријаву патената и један предлог класификације међународних фабричких и трговачких

¹⁵⁾ Реч је о хартијама на доносиоца које подлеже прописима о покретним стварима.

1) Објављен у Служ. Нов. од 19./2. 1921. Бр. 38.

жигова, које треба да се придржавају све Савезне Државе приликом подношења међународних жигова у Берну.

Овој Конференцији претходио је интензиван припремни рад Међународног Бироа у Берну и администрације у Холандији, који се је у форми штампаних свезака (*fascicules*) доставио свима учесницима Конференције. Исто тако старале су се разне заинтересоване корпорације да поднесу своје предлоге за ову конференцију наиме *l'Association internationale pour la protection de la propriété industrielle* (која има своје одборе у разним земљама), *la Chambre internationale de commerce*, која има своје седиште у Паризу, *Ständige Delegiertenversammlung für gewerblichen Rechtsschutz* у Бечу и друге. Велики удео на припремном раду имала је Лига Народа у Женеви, која је нарочито питање о сузбијању нелојалне конкуренције истакла преко свог „*Commission économique et financière*“. Ова комисија израдила је већ године 1924 своје тезе у том погледу, које су биле дискутоване на аккети, која је била одржана маја 1924 год. у Женеви, на којој су били заступани експерти 22 разних држава а и наше државе. Резолуције ове анкете предале Међународном Бироу у Берну биле су основ за предлоге стављене од поменутог Бироа за Хашку Конференцију.

Кад се има у виду, да се измене Међународних Конвенција о заштити индустријске својине могу учинити само у случају сагласности (*unanimité*) свих савезних делегата, учесника дотичне Конвенције, разумљиво је, да није било сувише измена, нарочито не у досадашњим принципима, но ипак се може констатовати напредак у овој струци, пошто је владала од стране свих делегата искрена сусретљивост према предлозима, који се не косе са интересима заступљених држава. Предвиђено је у самим конвенцијама да се морају ратифицирати нови уговори до 1 маја 1928, но ако се ове ратификације изврше од најмање 6 држава пре тога рока, ступају Конвенције међу овим државама на снагу месец дана затим, пошто је влада Швајцарске Конфедерације доставила депо шесте ратификације тим земљама, и за земље које би га ратификовале после, месец дана по достави сваке од ових ратификација.

1. Главна Конвенција Париске Уније од 20. 3. 1883.

Највећа пажња обратила се је *Главној Конвенцији Париске Уније од 20. 3. 1883* којој припада сада 36 држава. Сем стилистичких измена, којих има доста, уведен је у Конвенцију нов термин „*ressortissant de l'Union*“ који обухвата не само појам „*sujets ou citoyens des pays contractants*“ него и држављане земаља, који не припадају уговарајућим земљама, али уживају угодности Конвенције на основу чл. 3, јер имају свој домицил или своје стварно и озбиљно индустријско предузеће на територију једне од земаља Савеза.

Једна измена у форми учињена је тиме, што су унети у текст Главне Конвенције прописи, који су били досада у Заключном Протоколу за тумачење чл. 1, 2, 4 и 6 и сачињавају сада прегледан и јединствен текст Конвенције.

Чл. 4 Конвенције у својој тачци а) установљава право приоритета једног права индустриске својине већ првобитно пријављеног у земљи порекла и у одређеном року пријављеног у другој земљи Савеза. По предлогу Међународног Бироа и администрације Холандије право приоритета треба да буде апсолутно право, важеће према сваком лицу и због тога се је предложило Конференцији, да се избаци из овог члана реченица „sous réserve des droits des tiers“, која је унета у сада важећем тексту Конвенције. Ова реченица имала је за циљ, да право првенства неће утицати на права трећих лица, која су на ма који начин bona fide стекла неко право индустриске својине у једној земљи Савеза у међувремену између првобитне пријаве у земљи порекла и пријаве у другој земљи Савеза. Овом резервом мислило се је изаћи на сусрет лицима, која као н. пр. код патената предмет проналаска у своме предузећу већ фактично употребљавају пре него што се пријави од друге стране за патент. Како наше народно законодавство у § 14¹⁾ ово право пре употребе признаје, било би неумесно да се један супротан принцип, принцип апсолутне важности права приоритета уведе у Париску Конвенцију на штету наших држављана. Како су против овога принципа биле осим наше државе и Италија, Мађарска и Куба, остало је при старом тексту тачке а) чл. 4 те је принцип „sous réserve des droits des tiers“ непромењен.

У тачци с) чл. 4 изменио се је рок у коме се може тражити право приоритета за пријаву узорка, модела и жига и то на 6 месеци на место досадашњих 4 месеца.

За прорачунавање рокова додат је нарочити пропис. Рокови почињу да теку од датума подношења прве пријаве у једној земљи Савеза, дан пријаве не рачуна се у рок. Ако је последњи дан рока празничан дан (jour férié) у земљи где је заштита тражена, рок ће се продужити до првог наредног радног дана. Како би се могло под изразом „jour férié“ разумети у нашој држави и дани одмора Управе за Заштиту Индустриске Својине (§ 74), наша је делегација тражила, да се под „jours fériés“ подразумевају, само легални празнични дани, на којима Управа стварно не ради. Ово гледиште је примљено и нашло израза у самом тексту Конвенције тиме, што је додат речима „jour férié“ израз „legal“.

Додато је чл. 4 још једна нова тачка f, којом се одређује да администрација, ако једна пријава патента садржи захтеве за више права првенства или ако испитивање пријаве утврди,

1) Закон о заштити индустриске својине од 17/2. 1922 Сл. Нов. Ар. 69.

да је пријава комплексна, треба у сваком случају бар да дозволи пријавиоцу да се подели саобразно условима које ће одредити унутрашње законодавство, задржавајући као датум сваке подељене пријаве датум првобитне пријаве и ако је могуће тражено право првенства. Овај пропис је унет услед предлога Француске, која је тражила да се прима у Конвенцију право пријавиоца, да кумулира у својој пријави патента у другим земљама Савеза више проналазака заједно са разним приоритетима, ако број тражених приоритета није већи од 4. Али како има разних држава, чије се унутрашње законодавство противи кумулацији више проналазака и ако су у вези међу собом, дошло је до формулације текста, који омогућава, да се могу пријаве, које кумулирају разне проналаске са разним правима првенства, делити по прописима унутрашњег законодавства и да се свакој подељеној пријави придржи датум првобитне пријаве и ако је могуће и тражено право првенства.

Измене је претрпео чл. 5, који је по досадашњем тексту предвиђао, да је власник патента обавезан, да искоришћује свој проналазак сходно законима земље, у коју увози патентирани предмете са ограничењем, да патент може бити одузет због неискоришћавања у једној земљи Савеза само по истеку од 3 године, рачунајући од дана подношења молбе у тој земљи и то само у случају, ако власник патента не би оправдао узроке неискоришћавања патента. Што се тиче обавезе искоришћавања узорака, модела и жигова у опште у старом тексту Конвенције ништа није било предвиђено. По предлозима који су се поднели од разних страна нарочито од стране Сједињених Држава Северне Америке треба укинути сваку обавезу искоришћавања код свих права индустријске својине. Развијала се је на Конференцији о том питању жива дискусија. Нарочито државе са младом индустријом као наша, тражиле су да остаје у важности захтев облигаторног искоришћавања патента, узорака и модела, како је ово и у самом народном законодавству предвиђено и како се хоће с тим утицати на то, да се у свакој земљи израђивањем и експлоатацијом заштићеног предмета развија сопствена индустрија. Резултат из ових разних гледишта био је једна средња линија, која омогућава свакој држави, да поступа гледе искоришћавања или неискоришћавања предмета индустријске својине по прописима свог законодавства. И предлог Међународног Бироа, који се је старао, да надокнади обавезу експлоатације патента са облигаторном лиценцом, пропао је.

Примљен је следећи текст чл. 5:

„Увожење предмета израђених у једној или другој земљи Савеза од стране власника патента у земљи у којој је патент издат, не повлачи собом губитак права.

Међутим свака од уговарајућих земаља има могућности да прибегне потребним законитим мерама да би спречила злоупотребе

које би могле да настану употребом искључивог права датог патентом, на пример неискористићавањем.¹⁾

Ове мере моћи ће да предвиде губитак патента само ако давање принудне лиценце није довољно да спречи ове злоупотребе.

У сваком случају патент неће моћи бити предмет оваквих мера пре истека најмање три године рачунајући од дана, када је био дат и ако се сопственик патента оправда законитим изговорима.

Заштита индустријских узорака и модела не може бити повођена неким престанком због увоза предмета који су исти као и заштићени предмети.

Никакав знак или забелешка регистровања на производу неће се захтевати за признавање права.

Ако је у једној земљи употреба регистрованог жига обавезна, регистровање може бити поништено само после једног довољног рока и ако заинтересовани не оправда узроке своје нерадиности.“

Потпуно нов је чл. 5 bis, који предвиђа, да се за одржавање права индустријске својине, за који се такса благовремено није платила, даје један накнадни рок, који износи најмање 3 месеца. Један пропис, који је већ предвиђен у нашем народном закону. За патенте осим тога предвиђено је, ако накнадни рок није одређен од најмање 6 месеци, да се успостави патент под условима, установљеним унутрашњим законодавством сваке уговарајуће земље. —

Нови чл. 5 ter, садржава једну рестрикцију дејства права патента. Познато је да један патент представља искључиво право употребе патентираног проналаска на целој територији земље где је дат. Међутим чл. 5 ter одређује да патент неке земље из Уније губи своје дејство на палуби брода који је случајно или привремено приспео у пристаниште дотичне земље под условом да се патентирани предмети употребљавају само за потребу брода. Ово исто важи и за остала ваздушна или сувоземна транспортна средства.

У чл. 6. појам земље порекла е измењен. Дочим сада важећи текст означава за земљу порекла земљу, у којој пријавилац има своје главно предузеће, односно кад се главно предузеће не налази ни у једној од земаља Савеза, земља којој припада пријавилац — на Хашкој Конференцији примљени текст, који боље одговара принципу истакнутом у чл. 3, означава за земљу порекла: земљу Савеза где пријавилац има једно озбиљно и стварно индустријско или трговачко предузеће а ако нема такво предузеће, земљу Савеза где он има своје боравиште и ако нема своје боравиште у Савезу, земљу његовог поданства у случају да је он припадник једне земље Савеза.

По старом тексту ч . 6, ал. 1, жиг је могао бити пријављен у смислу тог члана у другим земљама Савеза само ако је тај жиг претходно већ био регистрован у земљи порекла то јест дефинитивно заштићен. Но како право тече од дана подношења пријаве у земљи порекла а како у овој земљи (нарочито

1) Текст из ~~курзива~~ представља учињене измене.

ако је земља са претходним испитивањем) може да прође доста времена од дана подношења пријаве до дана регистровања, кад стварно сопственик жига може да тражи заштиту у другој земљи, те је врло могуће да се тиме и промаши рок за тражење права првенства. Да би се ово избегло, уговорено је у *новој алинеји* 5 да користи првенства остају стечене за жигове пријављене у року одређеном у чл. 4 чак и кад би регистровање у земљи порекла наступило тек после истека тога рока. Другим речима жиг пријављени у земљи порекла може се у другој земљи Савеза у смислу чл. 6 пријавити и пре него што се је у земљи порекла донело дефинитивно решење о упису пријављеног жига у регистар; разуме се, да администрација у другој земљи Савеза треба да тражи у том случају, да се накнадно донесу потребни докази, о регистрацији жига у земљи порекла.

Нов је чл. 6 *bis* који у циљу спречавања нелојалне Конкуренције одређује да се уговарајуће земље обавезују да одбију или обеснаже било по званичној дужности, ако законодавство земље то дозвољава, било на тражење заинтересованог, регистровање једног фабричног или трговачког жига, који би био репродукција или подражавање једног већ у другој земљи Савеза за исту врсту робе регистрованог жига, када би надлежна власт земље регистровања сматрала, да је овај жиг ноторно познат као знак туђег продуцента. За поништење жига ове врсте дат је рок од три године рачунајући од дана регистрације жига, овај рок отпада у случају злонамерне регистрације.

Чл. 6 *ter* делимично измењује делимично проширује принцип става 2, и 3, ад чл. 6 закључног Протокола, који каже, да се може сматрати потреба јавних грбова, знакова или ордена, која не би била одобрена од надлежних власти или употреба званичних контролних и гарантних знакова и печата, усвојених у земљама Савеза, као противна јавном поретку у смислу тачке 3, члана 6.

По новом тексту обавезују се уговарајуће земље да одбију односно обеснаже регистровање и да пригодним средствима забрањују употребу грбова, застава и других државних амблема уговарајућих земаља, званичних знакова и пунцева за контролу и гаранцију као свако подражавање у хералдничком погледу било као фабричке или трговачке жигове, било као саставне делове ових жигова, разуме се под предпоставком, да лице које то употребљава нема дозволу за употребу од стране надлежне власти.

У подкомисији у којој се одобрио текст сложили су се сви делегати да треба подразумевати под изразом грбови, заставе и друге државне амблеме и грбове владајућих породица, све државне заставе и амблеме свих држава скупљених у једној федерацији.

Нашла се је једна група делегата, која се је противила томе, да се изричито наводе као знакови којим припада заштита у

смислу чл. 6 *ter* и државни ордени и декорације. Због тога се је одустало још додати ове знакове. Нарочито Француска навела је, да се она задовољава потпуно изразом „*et autres emblemes d' État*“ јер она под тим изразом подразумева и државне ордене и декорације.

Забрана употребе званичних знакова и пунцева за контролу и гаранцију ограничава се само на случајеве у којима би били жигови намењени за робу исте или сличне врсте као званични знакови и пунцеви.

Да би се сазнало за све амблеме и знакове уговарајућих земаља уговорено је, да земље реципрочно доставе једна другој, преко Међународног Бироа у Берну листу државних амблема, званичних знакова и пунцева за контролу и гаранцију, које они желе да се заштите у смислу овог члана, као и сваке потоње извршене измене. Свака уговарајућа земља ставиће достављене листа на расположење публици на време.¹⁾

У ставу 4 члана 6 *ter* предвиђено је, да може свака уговарајућа земља у року од дванајест месеци од пријема нотификације, доставити заинтересованој земљи преко Међународног Бироа, своје евентуалне примедбе.

У Конвенцији није предвиђено, које санкције наступају у случају да једна земља не прими примедбе друге земље; дакле мора се сматрати, да може свака уговарајућа земља с тим, да не призна један нотифициран знак као знак, кога треба респектирати, отклонити сваку обавезу заштите.

Како се код великог броја државних амблема и знакова, које треба заштитити на основу чл. 6 *ter*, не може претпоставити да су опште познати, дат је у ставовима 5 и 6 следећи пропис:

Став 5: „За државне амблеме који су несумњиво познати, предвиђене мере у ставу 1 примениће се само на жигове, регистроване после потписа овог акта.“ Став 6: „За државне амблеме, који не би били несумњиво познати и за званичне знакове и пунцеви ове одредбе биће примењене само на жигове регистроване за време од два месеца после пријема нотификације предвиђене ставом трећим.“ Изнимке од овог прописа садрже следећи ставови (7 до 10).

„У случају эле намере, земље ће имати могућност да избришу чак и жигове регистроване пре потписа овог акта кад садржавају државне амблеме, знакове и пунцеви.“ став 7.

„Поданици сваке земље, који би били овлашћени да употребљавају амблеме Државе, знакове и пунцеви своје земље, моћи ће их употребљавати чак и ако има сличности са онима из неке друге земље“ став 8.

„Уговарајуће земље обавезују се да забране у трговини недовољену употребу државних грбова других уговарајућих земаља, кад би ова употреба била такве природе да наводи на заблуду односно производа.“ став 9.

„Претходне одредбе не спречавају земље да одбију или обе-

1) Како би штампа и умножавање ових листа значило огромне трошкове, утврђено је, да је довољно ставити ове листе на расположење публици у надлештву за заштиту индустријске својине у свакој земљи Савеза.

снаже, применом прописа под бр. 3 алинее 2 чл. 6, жигове који садрже, без дозволе, грбове, заставе, одличија и друге државне амблеме или званичне знакове и пунцево усвојене од стране једне земље Савеза“ став 10.

Како се из горе изнетих прописа види, постоји могућност, да се државе којим се чине општи прописи чл. 6 тер став 5 и 6 сувише благи, могу служити строжијим прописима, нарочито кад би ово било већ предвиђено народним законодавством. Тако предвиђа н. пр. § 52 нашег закона, да се могу жигови, који представљају државни или јавни грб или какво одликовање, регистровати само онда, ако се претходно покаже дозвола потребна у смислу постојећих закона у ставу 2 ад чл. 6 закључног Протокола, који забрањује употребу државних амблема и т. д. као противно јавном пореклу.

Код чл. 10, који предвиђа да ће се мере, предвиђене у чл. 9 (узапћење робе при увозу), примењивати на сваки производ, који носи лажно као ознаку порекла, име једног одређеног места, ако то назначење буде придодато једном фиктивном или позајмљеном трговачком имену у намери преваре, развила се је на конференцији жива дискусија, проузрокована разним амандманима, који су имали за циљ да запрече сваку лажни ознаку порекла робе. Нарочито Француска је тражила да се сматра као лажно означење порекла робе свака употреба географског имена чим не одговара пореклу робе. Друге делегације као н. пр. Велика Британија и Куба сматрале су да није требало забранити употребу географских имена у случају кад то географско име не одговара пореклу робе а тиме у исто време не ствара заблуду, да је роба из тога краја, означеног географским именом. Изнело се је, да је већ давно у теорији утврђено, да има извесних назива порекла који су у трговини постали генерални т. ј. означавају врсту робе а не порекло робе. Оваква имена могу се дакле слободно употребљавати у трговини. Поставило се је на крају питање који ће се пределски називи сматрати као генерични и који као пределски. Француска је тражила да буде надлежна за решење ових питања земља, на чијој се територији налази цитиран предео. Друге делегације, нарочито Италија, сматрале су, да треба да буде земља увоза надлежан судија да решава о врсти назива. Француска се овоме енергично одупирала и изјавила је да радије остаје при старом тексту него што би дозволила једну овакву измену.

Наша делегација тражила је, да се избаци из старог текста фраза „ако то назначење буде придодато фиктивном или позајмљеном трговачком имену у намери преваре“ бранећи гледиште да ће бити довољно снабдевање производа лажном ознаком порекла, да се предузму мере означене у чл. 9 и да није потребно ове мере ограничити с тим, да се овој ознаци још придодаје фиктивно трговачко име у намери преваре. Ово гледиште

примљено је било у подкомисији, и избачена поменута фраза из текста но у пленарној седници повраћен је био стари текст.

Први став чл. 10 остао је дакле непромењен само додало се је фрази „као лажна ознака порекла име једног одређеног места “још речи „или једне нарочите земље (*ou d' un pays*)“ што не мења суштину ове одредбе.

Чл. 10 bis. Одредбе овога члана односе се на нелојалну конкуренцију. У првом тексту конвенције од 1883 године о нелојалној конкуренцији није се говорило, тек у Бриселу 1900 године унесен је први пут чл. 10 bis који гласи: „Припадници конвенције (чл. 2 и 3) уживаће у свима земљама Савеза заштиту против нелојалне конкуренције, у истој мери како се пружа сопственим грађанима“. Но ова одредба обавезала је само државе, које су имале нарочито законодавство о нелојалној конкуренцији, да заштите друге припаднице Савеза. Због тога се је старала Конференција у Вашингтону, да се унесе један текст који пружа свима припадницима Савеза у свима државама ефективну заштиту. Нарочито Велика Британија захтевала је, да се наведу у члану нарочити случајеви нелојалне конкуренције, које су све државе обавезане да забране. Али до тога није дошло. Некоје државе упозориле су на недостатак да се истакну некоји случајеви, што би се могло тумачити, да други случајеви не падају под санкцију забрањене нелојалне конкуренције, друге државе, како још нису имале свој народни закон о нелојалној конкуренцији, желеле су, да имају потпуну слободу за израду својих законских прописа, а опет некоје државе противиле су се том пројекту како се код њих нелојална конкуренција забрањује на основу једног општег прописа. Због тога дошло је на Вашингтонској Конференцији до следећег текста чл. 10 bis: „Све уговарајуће земље обавезују се да обезбеде поданицима Савеза стварну заштиту противу нелојалне конкуренције“. Овом одредбом мислило се је присилити све државе, да донесу своје народне законе о нелојалној конкуренцији, што се пак врло споро учинило.

За Хашку Конференцију старали су се разни кругови да припреме једну врсту *code international* за сузбијање нелојалне конкуренције у свима државама Савеза. Нарочито се треба позвати на рад, извршен под егидом економског комитета Лиге Народа на конференцији експерата заинтересованих држава, (види чланак Нелојална конкуренција и међународно уређивање овог питања у *Архиву* 1924, књига IX, бр. 1, стр. 55 и сл.) који је предложен Међународном Бироу за припрему свог програма, даље на предлоге учињене од Међународне трговачке коморе и разних група de l' Association Internationale de la *propriété industrielle*, што је служило Међународном Бироу и администрацији Холандије за програм Хашке Конференције.

Предлог који је Међународни Биро и администрација Холандије ставио, гласио је у преводу на наш језик:

„Уговарајуће земље обавезују се да осигурају припадницима других уговарајућих земаља стварну заштиту против нелојалне конкуренције.

Акт нелојалне конкуренције је сваки онај акт који је противан пошвеним обичајима у погледу индустрије и трговине, на пример стављање на продукте, роби, паковању, пословним папирима или трговачким документима, лажне ознаке о индустријским преимућствима, (медаљама, дипломама, одличјима, наградама и т. д.) лажне изјаве које би се односиле на сировине или на начин фабрикације продуката, лажна реклама, дело којим се дискредитује неправедно производи или роба једног конкурента и т. д.

Уговарајуће земље пристају нарочито, да предвиде одговарајуће мере приватно-правне природе и у случају злонамерне радње, кривичне природе, у колико се тиче употребе у индустрији или трговини предмета наведених ниже под а) до е), ако ова употреба очевидно има

за циљ да створи било једну пометњу са производима или робом другог неког, било једну заблуду у погледу правог порекла ових продуката или робе. Ови предмети су.

а) фабрични или трговачки жигови;
б) амблеми, грбови, знакови, печати званични за контролу и гаранцију;

ц) трговачке ознаке које служе да се разликују производи или роба једног произвођача, фабриканта или трговца, као на пример имена, фирме, титуле, штампане ствари и други знаци сваке врсте као назив радње, условљавање и т. д.

д) описи и фигуративно представљање или њихове комбинације;
е) сваке друге ознаке, које се односе на порекло продукта или робе.

Свако оштећено физичко или морално лице, као и у случају акције за обуставу повреда или кривичне тужбе, синдикати и заинтересована друштва, правилно основани у њиховој земљи порекла, имаће право да раде или учествују код суда због сваког акта нелојалне конкуренције.“

Како су се уз овај предлог Међународног Бироа још предложили разни амандмани дало се је питање нелојалне конкуренције једном нарочитом *comité d' études* на претрес.

По дугачким дискусијама дошло је до споразума по коме се дала једна нарочита дефиниција нелојалне конкуренције и осим тога два нарочито истакнута случаја, која су била по мишљењу конференције најглавнија. Дубље се није хтело улазити у изнашање других случајева, да не би набрајање добило лимитиван карактер.

Текст чл. 10 bis гласи:

Уговарајуће земље обавезују се да осигуравају припадницима Савеза једну стварну заштиту против нелојалне конкуренције. Један акт нелојалне конкуренције јесте сваки акт конкуренције који је противан пошвеним обичајима у трговини и индустрији. Нарочито треба да буду забрањени:

- 1) Ма каква дела која су по својој природи способна да створе једну пометњу, макојим средством, са производима једног конкурента;
- 2.) Лажне примедбе, при вођењу трговине, такве природе да дискредитују производе једног конкурента.“

Наша Управа за Заштиту индустријске својине на тражење одељења за штампу Министарства Иностраних Дела предло-

жила је пре конференције један амандман којим се тражило да дневне информације и новости међународних телеграфских агенција буду увршћени у предмете, који су заштићени од нелојалне конкуренције. Овај амандман који је ушао у програм конференције сматран је као врло деликатан који захтева студије. Због краткоће времена и великог програма, делегати су одбили да се ово питање дискутује на конференцији, због тога је овај предлог на тражење наше делегације ушао као жеља (voeu) у акта конференције.

Додат је још нов чл. 10 ter. Овај члан је у неколико санкција за чл. 9. 10 и 10 bis, он осигурава законска средства заинтересованима против кажњивих дела, наведених у поменутим члановима. Поред тога обавезује изрично државе, да омогуће синдикатима и удружењима која представљају заинтересовану индустрију или трговину и чије постајање није противно законима њихове земље, да могу код суда или надлежних власти водити спорове, да би сузбили дела, поменута у чл. 9, 10, 10 bis у границама у којима закон земље где је заштита тражена, то дозвољава синдикатима и удружењима.

У чл. 11, који се односи на предмете изложене на међународним изложбама, задовољила се је конференција, да је дала старом тексту напомену, да привремена заштита дата изложеним предметима не продужава рок права првенства из чл. 4. Ако се доцније затражи право првенства, свака администрација може рачунати, да рок за то право почиње да тече од дана кад је предмет унесен у изложбену дворану. Поред тога је још предвиђена могућност да администрације могу тражити доказе о идентитету предмета и о дану уноса предмета у изложбу.

У чл. 13 учинила се је само измена, да се повиси буџет Међународног Бироа у Берну од 60.000 на 120.000 швајцарских франака. У осталом текст овог члана је непромењен и ако су настојали делегати Сједињених Држава Северне Америке да се одреди за официјелни језик Међународног Бироа осим француског који је био до сада једини официјелни језик — и енглески. Али из практичних разлога сви други делегати су се противили овом предлогу.

(Свршиће се)

Д-р Јанко Шуман.

Сувереност држава над ваздушним простором.

Пре рата постојале су, у главном, три струје у питању суверености над ваздушним простором. Присталице једне, већином немачки писци (Лист, Улман, Цителман) заступали су гледиште да је свака држава неограничено суверена у ваздушном простору изнад њене територије. Своје гледиште оснивали су на позитивним законодавствима које даје власницима земљишта својину ad infinitum ваздушног простора изнад тог земљишта

(*dominus soli est dominus coeli et inferiorum*. В. чл. 552 франц. грађ. зак., чл. 297 аустр. грађ. зак. и т. д.). Други писци Нис, Мерињак а нарочито Fauchille¹⁾ заступали су теорију слободе ваздуха. Најзад постојала је и једна средња теорија која је покушала да направи разлику између „слободног ваздуха“ и „прибрежне зоне“ (територијалне), аналого прибрежној зони у поморском праву. (Писци ове школе су Бар и Блунчли, а од француза Ролан).

Конвенција од 13. октобра 1919. решила је ово питање изјављујући у своме првом члану да „свака држава има потпуни и искључиви суверенитет у ваздушном простору над својим земљиштем,“ подразумевајући овде и територијалне воде, које додирују државну област. Како је овим проглашено начело суверености над ваздушним простором, излишна је одредба чл. 3 Конвенције по којој „свака држава уговорница има право²⁾ забранити летење над извесним зонама свога земљишта, са војних разлога или у интересу јавне безбедности, ваздушним справама припадајућим другим државама уговорницама.“ Ова је одредба унесена само да би била избегнута свака сумња. И ако је право забране предвиђено само „са војних разлога“ и „у интересу јавне безбедности,“ ови су изрази толико широки да их државе могу применити у каквом хоће случају.

Једино ограничење које конвенција ставља у вршењу овога права је у томе да државе неће правити разлику између својих приватних авиона и авиона осталих држава уговорница у прелетању извесних зона њене територије.

Но и ако даје апсолутно и искључиво право државама над ваздушним простором изнад њихове области, конвенција чини једну важну концесију противном начелу. Ову концесију налазимо у чл. 2 Конвенције који прописује да се „свака држава уговорница обавезује дозволити у време мира, ваздушним справама осталих држава уговорница слободу нешкодљивог прелаза преко свога земљишта, ако се придржавају услова установљених овом конвенцијом.“ Ова је обавеза унесена у циљу да ограничи апсолутно право које би могло да се извргне у забрану сваког међународног ваздушног саобраћаја. Но не смемо да преценимо стварну вредност ове одредбе. Ако је дата слобода прелаза, то још не значи да се подразумева и слобода спуштања, која није формално прописана и ако је у извесним случајевима предвиђено обавезно спуштање. Затим, самим тим што је употребљена реч „слобода прелаза“ јасно је да тиме није створено једно *право*, или ма шта што би имало карактер међународне службености. Јасно је да творци Конвенције нису били задахнути духом присталица теорије слободе ваздуха, који су захте-

1) В. *Traité de droit international public*, Tome I — 2ème partie, Paris 1925 стр. 581 и даље.

2) Француски израз *faculté* употребљен у Конвенцији, много је шири од енглеског *right*, који има искључив смисао као и наш израз „*право*.“

вали признање страним ваздухопловцима *права* да прелазе ваздухом преко територија државних. Очевидно је да конвенција на изразит начин не признаје никакву међународну службеност страним ваздухопловцима.¹⁾

Поред овога, Конвенција предвиђа, једним широким изразом који се да тумачити на разне начине, само „нешкодљив прелаз“ (*passage inoffensif*), изнад територије једне стране државе. Свакој је држави остављено да цени је ли један прелаз „шкодљив“ или „нешкодљив“, и отуда, разуме се, да га дозволи или забрани.

Ова слобода нешкодљивог прелаза који даје свака држава уговорница, може бити дата само путем специалне и привремене дозволе ваздушним справама државе која није потписала Конвенцију (чл. 5). Ова је одредба аналогна правилу поморске пловидбе, по коме је дозвољено трговачким бродовима свију држава, да улазе реципрочно слободно у прибрежне воде других држава. Ова одредба нема за циљ пресију над државама, да би ове приступиле Конвенцији, већ излази из тога што је слобода прелаза, предвиђена у чл. 2, у вези са осталим одредбама Конвенције, којима све ваздушне справе држава уговорница морају да се потчињавају. Природно да државе које нису ратификовале Конвенцију, не примивши обвезе из исте, немају ни права да се користе бенефицијама које ова предвиђа, у овом случају права на сталну слободу својих ваздушних справа да прелазе изнад територија других држава. Тако на пр. швајцарски авиони немају право да лете изнад Француске, јер Швајцарска није ратификовала Конвенцију. Бивше непријатељске државе, као на пр. Немачка, могу да приступе Конвенцији само по пристанку бар три четвртине држава потписница или касније приступилих. Док се овим државама не дозволи да приступе Конвенцији, забрањено је њиховим справама да лете изнад територија држава уговорница, сем по специалној и привременој дозволи. Услед ове одредбе неке од држава неутралних за време рата (Данска, Холандија, Шведска и Швајцарска) нису приступиле Конвенцији, јер би их то приступање обавезало да забране прелетање немачких ваздушних справа преко њихове територије, све до приступања Немачке Конвенцији.

Због овога Савет Амбасадора потписао је 1 маја 1921. год. један протокол додат конвенцији, по коме ће се, на предлог Међународне Комисије за ваздушну пловидбу, дозволити укидање одредбе члана 5, за државе које би хтеле да приме остале прописе Конвенције.²⁾

1) *Spaight, Air Craft in Peace and the Law*, стр. 5, и извештај *Hazeltine-a у 29-th Conference of the International Law Association*, 1920, стр. 392.

2) *B. J. W. Garner, La réglementation internationale de la navigation aérienne*, loc. cit. стр. 370.

Члан 15 Конвенције садржи најзначајнију концесију начелу слободе ваздуха. По томе члану свака ваздушна справа једне државе, уговорнице има право да прелази преко области друге државе не заустављајући се, ако иде путем који је одредила држава изнад које се лети. Међутим, из разлога контроле, ваздушна справа је дужна да се спусти ако зато добије наредбу путем сигнала. У истоме смислу говори и чл. 10 и 11 наше „Уредбе о саобраћају справама, које се крећу по ваздуху“ од 18. фебруара 1913. год.

На основу члана 32. Конвенције војни страни авиони могу летети само по специалној дозволи државе изнад чије територије лете. Очеvidно је да су творци Конвенције тиме хтели да означе ово као „шкодљив“ прелаз. Ово предвиђа и чл. 12 наше Уредбе, који говори о дозволама за летење страних справа над нашом територијом у време рата и мобилизације, а у завршној реченици каже да „стране справа никако не смеју летети над српском територијом, па ни у време мира.“

Ако анализирамо дубље чл. 15, запазићемо да право преласка спраних авиона преко територије једне државе, без задржавања, има још неких ограничења и услова. На првом месту авион је дужан да се креће путем који је одредила држава преко које прелази. Јасно је да Конвенција претпоставља утврђивање међународних путева ваздушне пловидбе, према неком међународном споразуму. А последња алинеја чл. 15 формално прописује да се ти путеви не могу одредити без пристанка државе изнад које иду. Неки писци сматрају да ово претставља озбиљну опасност за слободу ваздушне пловидбе, јер извесне државе могу да одређују такве путеве који су практично немогући за прелаз. (На пр. преко Швајцарске су најзгоднији путеви планинским кланцима, а држава може да не дозволи те путеве). По ваздушну пловидбу најпрактичнији су прави путеви, а на основу прописа чл. 15 држава може да пропише неки приметан пут, што би можда довело до немогућности и саму слободу ваздушне пловидбе.¹⁾

Сем тога, док права алинеја чл. 15 признаје право свима ваздушним справама да прелазе преко друге државе уговорнице без задржавања, друга алинеја даје право тој држави да примора справу да се спусти, из разлога опште безбедности (*sécurité générale*). Разумљиво је да свака држава има право да у појединим случајевима примени ову одредбу, али и ово право може да се злоупотреби на тај начин што држава може сваки случај да подведе под широк израз „разлози јавне безбедности.“

Овакво је решење изражено у Конвенцији од 1919. године. За полазну тачку усвојено је начело „потпуне и искључиве суверености“ државе које се налазе под ваздушним простором.

1) Ове примедбе чини *Blewett Lee*, у чланку *The International Flying Convention*, објављеном у *Harvard Law Review*. Vol XXIII стр. 35.

Ово је био пораз за присталице слободе ваздуха. На срећу државе уговоренице обавезале су се да обезбеде слободу нешкодљивог прелаза преко њихове територије, — што ако се примени у потпуности ублажиће последице које би проишле из примене начела апсолутне суверености.

Присталице теорије суверености замерају браниоцима слободе ваздуха да придају сувише велики значај простим речима и фразама, и да су се сувише занели теоријом не водећи рачуна о стварности. Додају још да су и заступници слободе ваздуха увек заступали гледиште да мора постојати контрола држава у циљу чувања и народне одбране. Сувереност је у ствари та контрола, само што је реч рђаво употребљена. Слобода ваздуха ограничена правом контроле, довешће у пракси до истих резултата до којих и сувереност над ваздухом умерена слободом нешкодљивог прелаза.¹⁾

Ипак морамо нагласити да у теорији претеже гледиште слободе ваздуха. Модерне тенденције међународног права су за постизање слобода: слобода мора, слобода трговине, слобода саобраћаја и т. д. У овоме реду идеја захтева се и слобода саобраћаја у ваздушном простору, ограничена што мање. Присталице овог гледишта, међу којима је један од најистакнутијих Paul Fauchille, не могу да се помире са решењем Конвенције од 1919. гд., и боре се и даље за победу своје идеје. У томе правцу можемо да поменемо да су Међународни Конгреси за ваздухопловно законодавство, у Монаку 1921 и Прагу 1922, одбили да усвоје начело суверености, и у своме пројекту међународног законика о ваздуху, предвидели су овај члан: „Међународни саобраћај је слободан, изузев права држава да предузму потребне мере да би осигурале своју безбедност и безбедност лица и добара својих становника.“ Јасно је да се решење Конвенције не сматра као дефинитивно.

Илија А. Пржић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Буџет и штедња.

Најзад смо пошли, рекло би се, путем ограничавања државних издатака. Не може се још говорити о правој штедњи, али се чине извесни напори у томе смислу. Најпре се о томе много говорило и писало, нарочито на страни опозиције. Затим је дошла, пре годину дана, изјава данашњег и ондашњег Министра Финансија Г. Д-р Милана Стојадиновића по којој је оптерећење народа достигло свој максимум преко кога се не

¹⁾ У овом смислу *Blachère: L' Air, voie de Communication*, стр. 76; *Mérignac, Le Domaine aérien, Revue générale de Droit intern. public*, т. XXI стр. 209.

може ићи без опасности. Најзад је, у Финансиском Одбору Народне Скупштине, дошло кресање новог буџета од 12. 900 милиона. Кад је овај претрес завршен, укупне редукције изнеле су свега 453,668.974 динара. Ако у Парламенту при изгласавању буџета сама влада не буде тражила нове кредите, и ако путем амандмана у финансиском закону не буде унела позиције које је Одбор одбацио, онда ће се моћи рећи да се почело штедети у нашој државној економији. Штедња је врло мала, минимална према снази нашег народа да поднесе овако тешке буџете, али је ипак нека штедња.

У своме експозеу пред Финансиским Одбором, г. Никола Узуновић, заменик Министра Финансија који је отишао у Вашингтон да регулише наше ратне дугове, рекао је да се предложени буџет од 12. 900 милиона може сматрати као врло скроман: првобитна основа буџета износила је 17 милијарди, па га је сама влада смањила на садашњу цифру. Половина буџета иде на три Министарства, Војно, Саобраћаја и Финансија. Један део ових расхода вратиће се држави у виду прихода, пошто иду на привредна предузећа. По владином рачуну, права цифра нашег буџета износи 8 и по милијарди. И такав буџет за нашу привреду није мали, јер се на њ надодају општински и други самоуправни буџети који су бар још толики. Као што смо показали у прошлој хроници, оптерећење народа код нас износи око 50% националног прихода, што је много, у упоређењу са оптерећењем код других народа врло много.

Ситуација у погледу самог буџета у толико је тежа, што ми још немамо завршних рачуна за неколико прошлих година. За последњу буџетску годину 1925—26 није дат најобичнији преглед прихода и расхода. По буџетским дванаестинама расходи су изнели 12.300 милиона. Приходи су били испод 12 милијарди, и показао се у газдовању изванредан дефицит. Али се овај увећања још ванредним кредитима за 1923—24 у износу од 1.361 милион. Тачних података у осталом нема. У финансијама данас влада тајност на коју смо били до сада навикли само у дипломатији и војним пословима. Државно газдинство је постало једна компликована радња у којој ни газда ни момци не знају тачно стање ствари. Нико се не труди да открије истину, јер се боји да ово не буде поражавајућа. Зато се живи од данас до сутра. Најбољи је доказ више него годишња пракса буџетских дванаестина. Одлагао се претрес целог буџета све док се то могло. А кад је најзад буџет поднесен, Министар Финансија није више ту да га брани. Опозициони посланици у Финансиском Одбору подвукли су још и одсуство Председника Владе у времену када се дискутује највећи буџет наше државе, и када се са свих страна тражи немилосрдна штедња.

За извођење штедње је потребан велики ауторитет, а њега нема влада кад је обезглављена, ма како била велика њена ве-

ћина у Парламенту. Министар Финансија се дуго жалио да не може обуздати своје колеге у увећавању буџета, и једном приликом се, пре годину дана, обратио Финансиском Одбору молећи га да буџет појединих Министарстава смањи што више може. Као разлог навео је крајњу оптерећеност земље. Годину дана доцније исти Министар Финансија подноси за пола милиарде већи буџет, али овога пута сам Финансиски Одбор узима иницијативу да смањење буџета тражи и да најзад приступи директно тој операцији.

Редукације извршене у Финансиском Одбору износиле су 26 јануара 453,668.974 динара. Уштеде су постигнуте нарочито на личним издатцима. Редуциран је велики број чиновника и службеника у свима Министарствима. По појединим ресорима редукација је извршена овако: у Министарству Социјалне Политике редуцирано је 276 лица, у Министарству Грађевина 203 лица, у Министарству Народног Здравља 661 лице, у Министарству Пошта и Телеграфа 382, лица, у Министарству Унутрашњих Дела 561 лице, у Министарству Финансија 2077 лица, у Министарству Шума и Рудника 187 лица, Министарству Правде 91 лице, у Министарству Спољних Послова 52 лица. Персонал у Министарству Пољопривреде и Вода, Министарству Војске и Морнарице и Министарству Аграрне Реформе није редуциран, а у М. Просвете врло мало.

Примећено је да су нарочито јако сведени *буџети економских и социјалних министарстава*. Тако је буџет Пољопривреде и Вода у 1924—25 години износио 2,6% од целокупног буџета, а сада износи само 1,8% од буџета. Запажено је, на пример, да у пројекат буџета није ушао кредит од 50 милиона предвиђен законом за извршење закона о пољопривредном кредиту. Како је влада везана једним позитивним законским прописом, вероватно је да ће ову суму унети путем финансиског закона, амандманом. Ако се тако буде чинило и с осталим изостављеним или избрисаним кредитима, онда ће буџет поново нарасти на 12.900 милиона, ако у ствари и не пређе ту цифру...

* * *

Одиста је скоро невероватно да сâм Парламенат може извршити редукацију државних расхода. У демократским државама, народни представници су одвећ склони да расходе увећавају, из чисто изборних и локалних обзира, да би се од њих могла очекивати замашнија штедња. У земљама где је до сада смањивање буџета дошло, посао редукације био је поверен *ванпарламентарним комисијама*. У Америци и у Енглеској, оне су немилосрдно брисале читаве партије и позиције. Данас француско јавно мњење тражи сличну једну комисију којој би се дале у том погледу скоро диктаторске прерогативе. Код нас, Министар Финансија је у једном тренутку тражио да одигра улогу финансиског диктатора, али се убрзо тргнуо

натраг, јер су му колеге из владе и његов властити партиски клуб загрозили положај. У политичкој демократији владају клубови, то значи *партиски „grands électeurs“*, и сваки гест против њихове ђуди плаћа се главом, хоћемо рећи мандатом или министарским портфељом. Нешто тако већ се десило једном Министру Просвете који се усудио да укида гимназиска одељења са 5—10 ученика, и са једним Министром Саобраћаја који је узео на себе да укида бесплатне путничке карте и заводи неке реформе у организацији саобраћаја. За њихово уклањање било је свакако и других разлога, али је чудна коенциденција да одлазе баш они Министри, добри или рђави, који покушају да нешто ураде у смислу захтева јавног мњења, али против посебних интереса јаких партизана или других људи од утицаја.

Зато нам се не чини да ће од великог дејства бити уштеде што се изводе у Финансијском Одбору. Воље за уштедом код нас још нема. Оно што испадне кроз врата Финансијског Одбора, ући ће кроз прозоре пленума Народне Скупштине, или у сваком случају кроз капицик амандмана или ванредних кредита. Затим, баш и кад би било озбиљне воље да се штедња спроведе, изабран је рђав начин. Не може се очекивати систематско, планско и смишљено редуцирање чиновништва и укидање сувишних сервиса ако се тај посао повери нестручним људима, и ако се изводи дилетантски. Има извесних кредита чије укидање доноси десет пута веће штете него што се уштеди. Већ у дискусији Опште Царинске Тарифе показала се апсолутна нестручност велике већине чланова Финансијског Одбора. Референти појединих Министарстава били су запањени непознавањем најосетљивијих чињеница и принципа код људи којима је поверено решавање о финансијама једне велике земље. Ту се ваљда више него ма где показала највећа рана нашег парламентаризма: *нестручност народних представника*. По свима ресорима говоре увек исти посланици, свега њих неколико, док остали чекају реч ресорног Министра па да гласају за или против. Под таквим условима не може бити речи о штедњи.

Ако се кредити и сведу за коју стотину милиона, и на тај начин се смањи број државних чиновника, остаје још један извор злоупотреба који није мање опасан. Извршење буџета остаје у рукама оних истих органа који су тражили буџет од 17 милијарди. Они ће отпуштати само оне чиновнике и укидати само службе које не одговарају једној одређеној партиској боји. Нигде немамо гаранције да ће се отпустити само најнеспособнији чиновници и да ће се укинути стварно непотребни сервиси. *Диктатура партизанства* која притискује целу земљу, и захвата до сада нетакнуте области, не допушта да се измени ма шта у основу, коренито.

Најзад, садашњим уштедама није засечено онде где треба, јер су скидани само издаци на ниже чиновнике и служитеље,

и прављене оправдане редукције на кредитима за набавку људске и сточне хране и одела у војсци. Али ми смо и даље земља са 12 милиона становника и 18 министарстава. Ми и даље имамо Министарство Аграрне Реформе (и само сувишно) са три државна подсекретара. Ми и даље имамо, као британска империја, председништво владе без портфеља, а недавно смо имали и још по два министра без портфеља. Докле год је све то тако, штедње нема. *Мора се почети одозго*, од владе и од Народне Скупштине; или још више. Пример штедње су увек у свету давали људи којима је било најмање нужно да се стежу, као што су се за благостање народа први залагали они којима је економска независност била најмање потребна. Тако мора бити и код нас, ако се жели да идемо нормалним путем. Док влада закон, он се прави одозго, и полази од управљача; иначе се руши и оно што још није зрело за смрт поред онога што носи душу у носу.

Покушај штедње коме данас присуствујемо има значаја само ако је увод у један замашнији посао реорганизације целе јавне службе. *Закон о Централној Управи*, чији пројекат је готов, би морао бити други корак. Али он задржава четрнаест министарстава, што је још увек много. И он не даје наде да ће се смањити, поред министара и број директора и начелника, те се не види колика ће уштеда управо бити. Одржавају се још увек три засебна Министарства за Грађевине, Саобраћај и Поште-Телеграфе; Министарство Шума и Рудника и даље остаје, и ако би Шуме могле ићи у Пољопривреду, или, заједно са Рудницима, у Трговину и Индустрију. Најзад, остаје Министарство Вера, кога нема нигде у свету.

Све то показује да дух штедње још није завладао у нашој земљи, ни у јавној управи, ни у личном животу. Ако је влада слика средине, онда је верна. Али се зна шта у животу бива са распикућама. Не умиру они неминовно: обично само долазе да им загосподаре умнији и чуварнији. У једној овако сложеној средини као што је наша биће, надамо се, доста елементарна која ће или паралисати расипаче, или их отерати с управе земље. Ако пак у својој крви не будемо нашли довољно снаге да се одбранимо од заразе луксуза и не нађемо меру, уредиће нас странци. Друштва не умиру, али се трансформишу, добијају другу садржину и другу боју. Ми смо у критичној фази *„прелаза из војничког типа у индустријски“*, по универсалном закону који је истакао Спенсер. Ми ту трансформацију морамо извршити, то је сигурно. Питање је једино хоће ли цео наш народ моћи да се преобрази, или само неки његови делови, или ће нам страни елементи одузети вођство и учинити нас својим робљем. Ми предвиђамо надирање наше властите крви, само из до сад запостављених крајева и друштвених слојева.

Д-р Драгољуб Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Велики Суд у Подгорици примењује указ о амнестији од 23. септембра 1925 год., Бр. 63800 на злочине најтеже врсте и најпрљавијих мотива из Кривичног Законика.

О криминалној политици у Црној Гори ја ћу својевремено писати, а сад ћу напоменути само узгред да су укази о амнестији заобилазили све посљебожјиће устанике (1918. г.) а давали се и примјењивали на њихове коловође, кад је који хтио. Једини је Указ од јануара 1925 год., који је био праведан и на своме мјесту и којим су се предале заборау све кривице у вези са покретима маса за вријеме окупације па до закључно 31. децембра 1919 г. Указ врло срећан за сређивање прилика у Црној Гори и у овом правцу потпуно довољан.

Указ о амнестији од 23. септембра, 1925 год., Бр. 63800 којим се опраштају и предају заборау сва кривична дјела осим убистава, извршена на територији бивше Краљевине Црне Горе за вријеме непријатељске окупације па закључно до 31 децембра, 1924 год., а која су дјела у вези са покретима маса почињених из политичких побуда, био је *беспредметан, потпуно сувишан*, јер већ од 1 јануара 1920 год., ми у Црној Гори немамо ни политичких кривица ни политичких криваца *почињених на територији бивше Краљевине Црне Горе*. Ову тврдњу наглашавам и доказаћу је.

Али тако не мисли и наш Велики Суд, већ у Сенату, састављеном од г. г. предсједника Суда Марка Радуловића, судија Букана Спасојевића, Љубомира Гломазића и Стева Грегорића својим решењима од 2 новембра, 1925 год., Бр. 234-V-924-114; од 8 новембра, Бр. 233-V-914-89 и још многобројним својим решењима у овом правцу примјењује Указ о амнестији на злочине и злочинце *најтеже врсте и најпрљавијих мотива*.

За сва ова решења о примјени цитираног указа о амнестији поменути Сенат Великог Суда даје једне исте разлоге с разликом у датумима и ти разлози овог Сената Великог Суда гласе:

„Указом од 23 септембра, 1925 год., Бр. 63800 опроштена су и предата заборау сва кривична дјела осим убистава извршена на територији бивше краљевине Црне Горе за вријеме непријатељске окупације, па закључно до 31 децембра, 1924 год., а која су дјела у вези са покретима маса почињена из политичких побуда.

Како током 1923 год., (1921, 1922, 1923 и 1924) [заграда је моја], када је извршено злочино дјело прикривања из § 248 у вези с § 248 а Крив. Законика за које је осуђен Н. Н. [моја примједба] није било других покрета маса осим одметничког покрета, то Велики Суд стоји на гледишту, да се напријед наведени Указ о амнестији, за кривична дјела извршена у овој периоди времена, има тако разумјети, да су сва кривична дјела почињена у вези са одметничким покретом *извршена са покретима народних маса а почињена из политичких побуда*. То тим прије што би други смисао који би се у овом правцу

дао Указу о амнестији, из овога искључио сва кривична дјела у опште за вријеме од 1 јануара, 1920 год., до 31 децембра, 1924 год., што свакако није био циљ Указу о амнестији.

С тога, а узев у обзир, да је кривично дјело прикривања због којег је осуђен Н. Н. [пошто их има много] извршено у вези са одметничким покретом, Велики Суд налази да је ово кривично дјело из § 248 у вези § 248а. Крив. Законика у вези са покретима народних маса, почињено из политичких побуда и да се као такво сходно Указу о амнестији од 23 септембра, 1925 г. Бр. 63000 има сматрати опрштеним и предати забораву, доследно чему и осуђени Н. Н. има се ослободити издржавања казне и одмах пустити на слободу¹.

Као што се види одмах на први поглед овакво резонување Великога Суда је *штетно, наивно и на закону неосновано* и оваква примјена указа о амнестији *умањује вриједност највишег Указа* али ову констатацију треба доказати што ћу овдје и покушати.

Најприје ћемо представити, и то што краће, кривце и кривице које Велики Суд сматра за *политичке*, да би тако наше излагање поред наведених разлога Великога Суда било потпуно јасно и за лаике а камо ли за читаоце *Архива*.

Цитираним решењима Великога Суда и на основу наведених разлога Великога Суда, Велики Суд је, на основу цитираног Указа, ослободио поред осталих многобројних кризаца: Михаила Лучића и Милоша Вујовића, јатаке чувених по злу и по злочинима највеће врсте и *најпрљавијих мотива, хајдука-разбојника Маја Вујовића и Васа Станојевића*. Прије него опишем у кратко злочина дјела јатака ослобођених, описа ћу злочиначка дјела оглашених хајдука разбојника: Васа Станојевић и Маја Вујовића и то само извршена у пређашњем срезу Никшићском, немајући података званичних за остала многострука злочина и разбојничка дјела почињена од стране хајдука разбојника: *Васа Станојевића и Маја Вујовића*.

На основу званичног акта поглавара среза Никшићског Зетска Област Бр. 17796 од 16-XI-925 год., оглашени хајдуци-разбојници Васа Станојевић и Маја Вујовић, *убијени одметници*, по кривичном контролнику код среске власти одговарају за ова дјела:

1) Ноћу између 30 и 31 јуна, 1923 год., извршили су убиство с разбојништвом са друговима над Мијајлом Браковићем на Тулању, општина бањанска, срез Никшићски.

2) Ноћу између 20 и 21 јануара, 1924 год., извршили су убиство с разбојништвом над Вељком Поповићем, активним потпоручником наше војске у селу Кочане, општина Кочанска, срез Никшићски.

3) Ноћу између 19 и 20 августа, 1924 год., извршили су убиство над Ристом Копривицом у Црни Кук, општина бањанска, срез Никшићски.

4) У години 1923 извршили су троструко убиство с разбојништвом над Краљевићима у Црквице, општина Рудинска, испостава Велимље, срез Никшић.

По мом сазнању (докази у архиви Цетињског Округног Суда) ова два одметника извршили су близу Чева, срез Цетињски, 1922 год., убиство с разбојништвом, и том приликом отели око 200.000 *државног новца намијењен за исплату инвалида тога среза*. — Буро Букановић, њихов јатак за ово дјело осуђен на 14 год. робије, данас слободно шета.

Цитираним решењима Великога Суда ослобођени су јатаци разбојници именованих хајдука-разбојника и то поред осталих: *Михаило Лучић*, који на записнику јавног претреса, одржаног у Округном Суду Никшићском 2 јула 1924 год., Број 619-V-924-44 у својој одбрани изјављује:

„Признајем да сам примио од Васа Станојевића (оглашени хајдук-разбојник) 800 динара и да сам исти повац у друштву са

Ангом Антовићем предао Гаврилу Алексићу, да би му овај за исти до-
базио: 4 бомбе, блузу и гаће."

Милош Вујовић, ослобођени јатак описаног хајдука разбојника
Маја Вујовића, изјавио је на јавном претресу у својој одбрани да признаје
да је Мајо Вујовић хајдук разбојник оставио код њена на сахрану 20.000
динара и да их је он, Милош Вујовић, давао трећим лицима на добит и т. д.
и т. д.

Дакле, као што се види и из овог кратког излагања јасно
је, да примјена Указа о амнестији са стране Великога Суда
није на закону основана. Ми ћемо поред наведенога у дета-
љима доказати нашу тврдњу:

Чл. 50 Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца уста-
новљено је право владаоцу да амнестира политичке и војне
кривце.

Питање војних криваца скоро за оваква питања и не до-
лази на дневни ред, јер су војне кривице, у главном, норми-
ране војнокривичним закоником. Много је компликованије
питање политичких кривица и политичких криваца и то баш због
тога, што у опште код нас не постоји специјалних одредаба
Кривичног Законика, које би се односиле на политичке кривце
и политичке кривице. Према томе дакле, питање политичких
криваца остало је и остаје, бар по моме мишљењу, још увијек
теоретско питање, а решења у конкретним случајевима зависе
од схваћања онога, који има да примјени закон, односно Указ
о амнестији.

Међутим ако је ово у главном овако, то ипак не стоји нити
у опште смије бити, да суд и судије могу подвести свако, па и
најпрљавије и из најпрљавијих побуда учињено кривично дјело,
под појам политичке кривице. Такав рад значио би, прво, пот-
пуну неупућеност у теорију политичких кривица, егал неспо-
собност за судијско звање; друго, абритрерно суђење и ре-
шавање без икаквих ослонаца не само на теорију политичких
кривица, већ и на лаичко схватање политичких кривица; треће,
апсолутна отсућност свакога здравог схватања криминалне по-
литике и четврто, рушење принципа једнакости пред законом.

Као што сам навео ми немамо ни у Црној Гори ни у Србији
закона по ком су предвиђене политичке кривице. Ја знам спе-
цијално, да у наше *црногорско доба и то послѣје 1906 год.*, оно
што се у другом свијету културнијем и политички напреднијем
сматрало и сматра политичким кривицама као у Француској
од 1830 год., за вријеме Луја Филипа у Белгији 1832. год. и т. д.
и т. д. — те према томе и блаже кажњавано. — *Код нас у томе
судови нијесу водили никаква рачуна ако не да су казну пооштрили
и то у велико пооштрили.* Откуда та нагла промјена у Великом
Суду?!

Да објасним своја излагања ја ћу поћи од појмова поли-
тичких кривица, а завршити са доказима о неправилној при-

мјени цитираног указа о амнестији са стране нашег Великог Суда.

Знамо да су политичке кривице злочини и преступи који су управљени противу политичког стања државе било с поља било изнутра. Разликују се од општих кривичних дјела природом добра, које је угрожено или које има бити угрожено и мотивом деликвента због циља који слиједи. У данашњем добу политички кривци, *сем издајника*, за које постоје друге тенденције, мјесто да се сматрају непријатељи народа, они се сматрају као пријатељи јавног добра, људи, жељни да учине добро свом народу, да му побољшају и унаприједи политичке институције, а по том и на основу тога и социјалне и економске. Циљ похвалан и човјечан и највећи њихов недостатак је *и мал не једини*, што иду и сувише брзо и употребљавају средства која су противна нормама оног друштвеног поретка против кога се ови боре. Мјесто да иду легалним путем за постигнуће свог циља. Па, *ако су кажњени* и бивају кажњени ови политички кривци, поред свих својих хуманих мотива то је због тога што су *побијеђени а нијесу побједници*. — У томе је главни разлог блаже казне и у опће блажег поступања према кривцима, те најглавнији разлози да *владалац основним законом има устављено право амнестије за политичке кривице*.

Политичка кривична дјела се дијеле на чисто политичка кривична дјела (о овом овдје нећу писати јер је без интереса за ствар коју расправљамо) и релативна политичка кривична дјела, која се опет дијеле на комплексна кривична дјела и на конексна кривична политичка дјела. Писаћемо само о овим потоњима, која се једино односе и могу односити на сва кривична дјела политичког карактера почињена на територији бивше Краљевине Црне Горе од ослобођења до данас и на која се једино има односити Указ о амнестији те ћу изнијети дефиниције конексних политичких кривица по нашем аутору и по француском.

Тако г. Живановић: „Конексно политичко кривично дело је обично кривично дело, које је управљено против извесног добра политичког поретка, као средство за напад на исто у кривичном законика предвиђено као самостално кривично дело.“

Француска дефиниција: „Il y a delit connexe dans le cas où il y a plusieurs faits delictueux se rattachant les uns aux autres par un lieu plus ou moins étroit, violant des droits individuels dans un but politique“.

Примјери: Побуњеници (према указу о амнестији, *покрећу маса*) да би срушили владу и државни поредак заузму државне арсенале, државне радионице, униште приватну својину или у борби поубијају лица из противничке странке и т. д. и т. д. Дакле, једна од главних одлика конексних политичких кривица, *није у времену у ком су се догодиле ниш им само вријеме догађања може дати карактеристику политичког кривич-*

ног дјела већ, да би се оваква дјела могла сматрати политичким неопходно је потребно да учинилац радећи горепоменуто дјела и њима слична чинио их је поковавајући се политичком мотиву и имајући намјеру да постигне политички циљ.

Из овог излагања самог види се јасно, очитује се јасно, да питање конексних политичких кривица, односно особито питање политичких криваца, који су починили оваква и слична дјела, није ствар ни проста ни јасна, па да се, попут Великог Суда у Подгорици, *решавају површно на уштрб и велику штету извесних принципа*. Дакле, кад је питање овако, потребно је, да Суд за сваки конкретан случај, гдје би се имао примјенити Указ о амнестији, брижљиво испита, да ли се указ може односити на конкретни кривични учин, односно на кривца, т. ј. починиоца тог конкретног кривичног дјела. Па кад се конкретно кривично дјело потанко испита и кад се према свима околностима утврди, да је починилац тог кривичног дјела имао политички мотив и настојао, да постигне политички циљ, тек онда донијети решење о примјени Указа о амнестији. Но за сваки случај можемо утврдити, да свака појединачна противправна радња, уперена противу правних интереса грађана, *дешавала се она једновремено кад и покрети маса* не може и не смије бити по самом смислу конексних политичких кривица *ipso facto* сматрана као политичко кривично дјело. На примјер: истога дана, кад се побуњеници сударе са противном страном, један од побуњеника убије или учини злочин разбојништва над неким грађанином — такав случај једино имао би се сматрати и цијенити са гледишта општег кривичног законика, а никако ни у ком случају као политичко кривично дјело. — Друкчије мисли Велики Суд и за много јаснија кривична дјела из општег кривичног законика.

Велики Суд, у својој примјени указа о амнестији од 23 септембра 1925 год., Бр. 63800 како у разлозима *посредно* и сам признаје, ишао је противу ових принципа, па и противу најширег схватања политичких кривица; ишао је противу принципа судске независности, противу чл. 109 Устава, јер:

Ако постоји указ о амнестији за политичке кривице, па тих кривица и таквих криваца нема то, сем за Велики Суд, није и не може бити разлог да се указ може примјенити и примјењује и за најпрљавија злочиначка дијела из општег кривичног законика и да се казна опрости таквим злочинцима, који су свјесно са предумишљајем ишли на уништавање појединаца и појединачних законом заштићених правних интереса. Подвести такве кривице под појам политичких кривица у вези са покретима маса, значи претворити све норме казног законика у казнени закон политичких кривица и *на основу једног Указа о амнестији брисати све*. Резоновање Великог Суда је чудновато, тако морам да се изразим, кад Велики Суд тумачи Указ о амнестији, да се Указ пошто нема других покрета маса, односно пошто нема

покрета маса у политичком смислу, осим оглашених хајдука, разбојника, одметника, да се Указ мора односити на оглашене хајдуке, разбојнике и њихове јатаке.

И овај и сви други Укази о амнестији у нашој Краљевини протумачени су и морају се тумачити само према прописима чл. 50 Устава.

На основу овог прописа Устава, Краљ има права амнестије политичких и војних кривица. — *Дакле, установљено лимитивно право владоаца.* То право, кад се приведе у дјело, премапотпишу Министри, према узuzu парламентарном, а не због тога, бар по моме мишљењу, што указ и без потписа не би вриједио. То је Краљево право, Уставом установљено, и Краљ га у тим границама, бар у теорији, може вазда искористити.

Према овоме дакле, кад би указ о амнестији гласио, да се амнестирају кривци и кривице из општег кривичног законика, такав указ би био за суд и за примјену код судова без икакве вриједности јер га не би ни један судија који и мало има појма о својој дужности примјенио нити о њему води рачуна више него о једном непостојећем акту. *Такав указ био би један акт управне власти која би хтјела да се мијеша у судство у погледу примјене закона.* С тога је овдје дато судијама прећутно право да гледају и испитују, је ли односни закон о амнестији основан или не на Уставу, па ако није онда суд и судије напросто прелазе преко тога акта. — Указ о амнестији није закон, да га судови и судије морају примјењивати макар био и у извјесним нормама противан основном закону - Уставу - то је једно основним законом установљено право владоаца, које се у извјесним приликама манифестује у виду указа т. ј. у виду једног јавно-правног акта, који судови могу примјењивати, *једино ако је и кад је на Уставу основан* иначе то је један *илегални декрет* о ком судови немају да воде рачуна.

Указ од 23 септембра, 925 год., Бр. 63800 потпуно је уставан, јер он нормира праштање конексних политичких кривица, почињених на територији бивше краљевине Црне Горе, а ово излажемо, да докажемо заблуде Великога Суда, који у својим разловима пише, *да пошто нема покрета маса у политичком смислу и пошто већ постоји указ о амнестији то се указ има односити на оглашене хајдуке-одметнике, разбојнике, бандите и њихове јатаке!!*

Правилно је и једино резонување: ако постоји указ о амнестији за политичке кривице и политичке кривце, а таквих криваца и кривица нема, указ се једноставно стави у архиву и ту застаравља слично као што застаревају неке норме законске до чијих примјена никад не дође. — Никако не може стајати логика Великога Суда, да кад већ нема политичких кривица и криваца, а пошто већ постоји указ о амнестији за политичке кривице, то се овај указ има примјењивати на злочине и злочинце најпрљавијих мотива, који најмање, пишем о конкретној

примјени од стране Великога Суда, имају ичега сличнога са политичким дјелима односно са политичким кривицама бар у погледу мотива и циља који су ови зликовци имали. — Физички субјект који је *rechtlos*, изједначен је са опасном дивљом звијерју, па јамачно и његови акти противправни не могу, сем за Сенат Великога Суда, представљати политичке кривице. — Ако пак Велики Суд све своје резоновање своди на то, да је због физичких покрета оглашених хајдука-разбојника ове разбојнике и њихове јатаке подвео под појам конексних политичких криваца, то је Великом Суду тачно, *само ће то бити нова теорија која до данас није курсирала*. Константујем, да друге сличности нема између *покрета маса*, као појма конексних политичких кривица, и *покрета оглашених хајдука*, а ова сличност физичких покрета, збиља постоји, јер су се и хајдуци-разбојници кретали и покретали слично као и масе, јер су и ови носили пушке и бомбе, њима гађали и убијали као и покренуте масе, *с том разликом* што су покренуте масе као политички кривци убијали своје противнике у борби и имали за циљ промјену политичког стања у држави, специјално за наше црногорске покрете маса, ти су покрети имали за циљ сепаратну или најблаже аутономну Црну Гору, а хајдуци-разбојници имали су за циљ *одузимање невиних живота ради новца, ради обљубе девојака и жена* за насладу својих страсти, *те уништавање препона за постигнуће свога злочиначкога циља*.

Ја схваћам, да је резоновање Великога Суда онакво какво се види из њихових разлога, доказ њиховог незнања у судском раду, а не намјера да кривци из општег кривичног законика најпрљавијих мотива незаслужно благују, нити пак намјера да нестане судства и једнакости пред законом. Ово своје незнање у вршењу судијске службе поред наведенога Сенат Великога Суда сам признаје, кад у разлозима, став други *in fine* пише: „*тим прије што би други смисао овога указа о амнестији из овог искључио сва кривична дјела у опште за вријеме од 1 јануара, 1920 г. до 31 децембра, 1924 г. што свакако није био циљ указа о амнестији*“ (*sic*?!).

Из овога јасно излази, да је моја констатација истинита, а на основу мог ранијег излагања, *да од 1 јануара, 1920 г. нема политичких кривица почињених на територији бивше Краљевине Црне Горе*. Из овог резоновања Велики Суд је имао, да повуче други логични закључак т. ј. да се указ не може примјенити ни на једно кривично дјело почињено на територији Црне Горе почев од 1. јануара, 1920 г. па до 31 децембра, 1924 а *никако не*, да пошто нема политичких кривица и криваца, има разбојника, и пошто већ постоји указ о амнестији, те како су се одметници кретали и скупљали у гомилама, разбојничким бандама, то се указ има на њих и њихове јатаке примјенити.

Циљ указа не само што није онакав какав му даје незаслужно Велики Суд већ, према нашим наводима, не би могао ни бити...

Још више, кад би указ и био онакав и имао онакав смисао, какав се да конструисати из разлога Великога Суда, он би био један *флагрантни удар на најосновнија права грађана* т. ј. онемогућавање заштите законом протежираних интереса, а то не само, што не излази из чл. 50 Устава већ нема уставотворца ни најокрутнијег који би се усудио да такав *monstre-article* унесе у основни закон — Устав.

Поред овог специјалног минуса излази још један општи минус из резоновања Великога Суда, а то је *што највиши суд у једној покрајини, Касациони Суд*, тврди, као што се види из разлога, да Краљ, односно одговорна Влада, може амнестирати све кривице из општег кривичног законика, т. ј. да они имају право да издаду један такав Указ *и што је за нас као за судије од највећег значаја у негативном смислу да Велики Суд мисли, да би он као Суд имао судијску дужност да један такав указ примјењује*. Према резоновању Великога Суда дакле, указ од 23 септембра, 1925 г. Бр. 63800 могао је гласити: *да се опросте и предаду заборау кривице оглашених хајдука-разбојника, бандита, одметника и њихових јатака на територији Црне Горе*. — Да, ово је смисао рада и оваква је примјена указа о амнестији од стране нашег Великог Суда.

За мене, као судију, овакав указ који је конструисан према примјени и разлозима Великога Суда био би поп *aveni* и никад га не бих примјенио; за Велики Суд би добро дошао, јер би примјенио указ лако са својим традиционалним разлозима: *„из разлога у њему наведених“*. Раније сам изложио и Уставом је предвиђено каква дјела Краљ може амнестирати — све што би било ван тога, не би за *судије* и *судове* постојало. — Велики Суд каже да би!

Дакле, кад смо тачно званичним актима утврдили, ко су оглашени хајдуци-разбојници: *Мајо Вујовић* и *Васо Станојевић*, кад смо утврдили према њиховим сопственим исказима дјела њихових јатака: Лучића и Милоша Вујовића, а с погледом на наше излагање, јасно излази да је Сенат Великога Суда донио ова своја решења или у осуству свакога појма о политичким кривичним дјелима или на рушевинама судске независности из чл. 109 Устава; или у присутности непажње у својој светој судијској дужности. Ја кажем, да од онога дана од кад је човек проглашен за хајдука и од кад почне као хајдук да *пали* и *убија*, а за које вријеме слободно га је свакоме убити као опасну звијер, и то уз награду од Министарства Унутрашњих Дјела, па до дана, док се то оглашење стави ван снаге за *суд*, за *судије*, за *судство*, за *законе*, за *примјену закона*, *таква физичка и бесправна личност престаје бити политичка макар да је била некад*. Иначе кад тако не би било, појам политичара био би појам *чудовишта*; појам државе и државних институција — појам *наказе*; појам политике — појам *срамоте*, јер би то било најсрамотније средство, којим би се владајући људи служили у борби против

својих политичких противника. Дакле, пошто оглашени хајдуци-разбојници не могу, према изречитим нормама кривичног законика, за све вријеме док су као хајдуци имати нити неопходну заштиту живота од стране јавне власти, већ је слободно свакоме убити их, то јамачно нити они нити јатаци њихових разбојничких дјела, не могу бити сматрани за политичке кривце, те је и Велики Суд оваквим својим радом погазио законске норме.

Јасно је бар друштвеној већини, која у читавом свијету, на име у свим културним државама прописује норме друштвеног поретка, да људи стављени ван закона не могу ни за кога, сем за Велики Суд, престављати политичаре, нити њихова разбојништва, пљачке, силовања, многострука убиства и т. д. бити политичке кривице. Па кад су јуристи светскога гласа, изаслани од својих држава, нормирали, да ни *анархисте* или *нихилисте*, не могу бити сматрани као политички кривци, нити њихова дјела као политичке кривице,¹⁾ то јамачно ни наш Велики Суд у Подгорици не би имао сматрати *најпрљавије црногорске зликовце и њихове јатаке за политичке кривице*.. Шта су бар имали политичкога оглашени разбојници Мајо Вујовић и Васо Станојевић, кад су поубијали и починили *разбојништва над великим бројем наших муслимана у Херцеговини*, над финансиском стражом у *Херцеговини* кад су *отели 200.000 инвалидског новца* и т. д. и т. д., а какви ли су пак политичари њихови јатаци који су им куповали бомбе за „*политичке сврхе*“ и умножавали опљачкани новац у овим „*политичким подвизима*“!!

Никола М. Драговић,
предсјед. никшић. окруж. суда

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Одабрани извори српског права (од XII до краја XV века). Прикупио и уредио Александар В. Соловјев. Београд, 1925.

На нашем Универзитету одавно се осећа потреба за једном систематском збирком хисториских извора, по којој би се ђаци упознали са најважнијим и најкарактеристичнијим писаним споменицама наше прошлости, у целини или у изводу, и на основу које би и сами могли да се упућују у дубљи и самосталнији рад. Пре пет година покушали смо, г. Ст. Станојевић и ја, да дамо један низ *Одабраних извора*, али нисмо отишли даље од прве књиге, ради малог одзива публике. Г. Соловјев изишао је сад са новом, специјалнијом збирком, прикупивши ода-

1) (V. session de Genève de 1892) „Ne sont point réputés politiques, au point de vue des règles qui précèdent les faits delictueux qui sont dirigés contre les bases de toute organisation sociale et non seulement contre tel État déterminé contre telle forme de gouvernement.“

бране споменике српског права. Упућена школи, књига г. Соловјева нема неких већих претензија, али је несумњиво не само школска него и научна добит.

Добре су особине ове књиге, сем обиља грађе, још нарочито ове: 1) што је г. Соловјев унео у збирку, не само познате ствари, него и нешто нових, прикупљених на разним странама, а посебно у Хиландару и Котору; и 2) што је текстове читао и дао са доста пажљивости. У првом правцу збирка г. Соловјева значи осетан напредак према изводима Ст. Новаковића у *Законским споменицима*, где су нека хиландарска акта била позната само у фрагментима, често мало подесним за праву научну употребу. У другом правцу г. Соловјев показује добру руску традицију, према којој су хисторичари словенског права показивали врло много и стручних филолошких знања. Нова грађа г. Соловјева значи у ствари нове изворе и с тога његова збирка излази ван круга обичног школског приручника и добија у многим известан научни интерес.

Моје примедбе овој збирци неће се тицати избора узетих аката, пошто је то г. Соловјев чинио према свом стручном критерију, а са посебном практичном наменом. Ја бих г. Соловјева у главном напоменуо ово. Уз белешке о издању појединог акта држим, да би било потребно навести и онај спис, где су о дотичном акту дата последња обавештења, као на пр. уз Кулинову повељу примедбе М. Решетара, *Archiv für slav. Philologie*, XXIX, 1907., 149 — 154 или уз повеље Матије Нинослава примедбе В. Глумца у књизи „Повеље Матије Нинослава“, Бања Лука 1912. Уз Савину повељу бр. 9. требало је рећи, да је сумњива; а грчки њен текст познат је и објављен. Повеља бр. 15, коју и г. Соловјев приписује Стевану Првовенчаном, биће сигурно Драгутинова. Ср. Јиречек — Радонић, *Историја Срба*, III, 73. Јиречек предлаже и исправку текста те повеље, упозоравам да прѣбѣгарь не означава апелатив, него властито име. Код Жичке повеље г. Соловјев не помиње исправке Љ. Ковачевића, *Гласник срп. уч. друштва*, књ. 56, 1884. Код повеље бр. 24 има две вероватно штампарске грешке; она је објављена у *Гласнику друш. срб. словесности VI*, 1854., а не IV 1834. Светогостефанску хрисовуљу није објавио Ст. Новаковић, него Љ. Ковачевић. Постоји, сем тога, и издање В. Јагића. Натписе бр. 99 и 100 објавио је Ћ. Трухелка исправније у *Гласнику Зем. Музеја*, XXVI, 1914., 252.

У извесним повељама читање текста није најбоље; не увек кривицом г. Соловјева. У повељи краља Владислава, бр. 19, — да дамо један-два примера — каже се, „да краљ понавља прилоге својих претходника: понаавляю и ѡ нѣхъ прѣво дан'ная села. У тексту ових *Извора*, по ранијем издању (ср. Ст. Новаковића *Законске споменике*, 589), стоји међутим: понаавляю и онѣхъ прѣво дан'ная села. У повељи бр. 54 бан Степан II Котроманић и брат му кнез Владислав кажу у дуалу: ѣко бисва

сие прѣтворила; а г. Соловјев даје место тог: њко би сва сие претворила. Талоци има ово место исправно, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens*, 11. Повелу бр. 50. ја не бих датирао од 1314 — 1321., јер се војвода Дабижив из ње помиње 1320. као кнез. Ср. М. Пуџића, *Споменике српске*, II, 2 и *Споменик XI*, 99. Стонску повелу бр. 50 г. Соловјев је имао пред собом у Дубровнику, али није из ње унео све коректуре у објављени текст. Међутим све ове и овакве напомене, исправке и допуне не крње много корисност и употребљивост ове књиге г. Соловјева. Она свакако заслужује да буде препоручена.

В. Ђоровић.

КОНГРЕС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПРАВНИКА

Прошли и идући Конгрес Правника Краљевине С. Х. С.

I.

Септембра месеца прошле године одржан је у Београду први Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

„Архив“ је у свесци од октобра 1925 год. (стр. 250) донео кратку белешку о Конгресу, а кроз који дан изаћи ће из штампне и споменица, у којој ће бити изложен цео његов рад.¹⁾

На Конгресу је узело учешћа око 1.200 правника из свих крајева наше отаџбине.

На основу саопштених му реферата и кореферата и на основу закључака његових секција, у којима су ти реферати дискутовани, Конгрес је донео следеће резолуције о питањима, која су му била стављена на дневни ред:

I. — *Прво питање: Треба ли и како завести учешће лајчког елемента у кривичном праву?* (Референт: проф Д-р Бож. Марковић, Београд; кореференти: проф. Д-р М. Доленц, Љубљана, и проф. Д-р Ст. Франк, Загреб.)

Резолуција: „1) Налазећи да учешће лајка у кривичном правосуђу не спада у чисто стручна правничка питања, која има да реш само правник, већ да на његово решење морају имати утицаја други фактори, нарочито народ преко својих представника у Народној Скупштини, Конгрес Правника не доноси о њему своју дефинитивну одлуку, већ се задржава на констатовању да се већина, нарочито из крајева у којима нема праве пороте, изјаснила противу учешћа лајка у кривичном правосуђу.

„2) Доброг правосуђа може бити само тако, ако га врши спреман и савестан судија. Зато је неопходно потребно дићи ниво судије, што је опет једино изводљиво потпуном самосталношћу и независношћу судијском, која се не огледа само у непокретности, већ на првом месту у његовој материјалној независности. Да се такав судија добије

¹⁾ Опширан реферат о раду Конгреса објављен је у „Мјесеџнику“, свеска за новембар 1925, стр. 484—497.

Конгрес изјављује жељу да судија буде што пре материјално потпуно обезбеђен, да би своје високе дужности вршио онако како то народ од њега очекује.“

II. — *Друго питање: Имаде ли се у грађанским парницама допустити неограничена употреба сведока?* (Референт: проф. Д-р Драг. Аранђеловић, Београд; кореференти: проф. Д-р Срећко Зулија, Загреб, и суд. саветник Д-р В. Гоља, Љубљана).

Резолуција: „Пошто се у овом питању није постигло једно мишљење, које би као мишљење секције било изнето пред Конгрес, то секција препоручује Конгресу да се ово питање одложи за доцнији Конгрес.“

„У осталом секција препоручује да се у нови грађанско-судски поступак унесе начело слободне судијске оцене поднетих доказа.“

Ову од секције предложену резолуцију пленум Конгреса је усвојио.

III. — *Треће питање: „Задружно право у вези са сељачким наследним правом.“* (Референт: Мих. П. Јовановић пред. Касације у пенз., Београд; кореференти: Д-р Драг. Гончић, бански савет. у миру, Загреб, и Д-р Ф. Горшић, начелн. Одељења за Социјал. Политику у Љубљани).

Резолуција: „1) У новом законодавству ваља установу кућне или породичне задруге не само одржати, већ и ојачати, и зато дозволити факултативно оснивање нових задруга на сваком сељачком селишту у целој држави као најзгодније средство и подлогу за опште уређење сељачког поседа.“

„2) За подлогу правном уређењу задружних односа за целу државу ваља узети сада на снази стојећи у Хрватској и Славонији задружни закон од 9 маја 1889 са новелом од 30 априла 1902 уз измене, потребне у појединим покрајинама. Нарочито ваља дати задрузи карактер правног лица с обликом колективне својине, у којој нема наследства. За јудикатуру у задружним правним питањима имали би бити надлежни судови у целој држави као што је то сада у Србији и Црној Гори.“

„3) Будући да за Босну и Херцеговину нема сада никаквог закона, који би уређивао односе на бившим кметовским заједницама, и у правном животу влада у том погледу потпуни хаос, нека се хитно уведе хрватски задружни закон као провизорни пропис са најпотребнијим променама.“

IV. — *Четврто питање: Треба ли изједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа?* (Референт: проф. Д-р Ст. Лапајне, Љубљана; кореференти: проф. Д-р Ив. Милић, Суботица, и Г-ђа К. Мајкас, помоћ. држав. тужиоца, Загреб.)

Резолуција: „1) Треба да се у будућем јединственом интестатском наследном праву изједначе права мушког и женског потомства.“

„2) Треба тако исто, да се за наследство сељачких поседа и евентуално занатлијских, индустријских и сличних производних предузећа, у сврху, да се спречи њихово распарчавање, установе изузетне мере у специјалним законима, увек чувајући принцип једнакости.“

„3) У том циљу скреће се пажња законодавцу на установу права откупа у корист једног од наследника.“

II.

Идући Конгрес Правника одржаће се у Љубљани почетком ове, 1926., године.

Сходно статутима¹⁾ изабран је стални одбор, који се има старати о његовом припремању. У тај Одбор су ушли г. г. Данило Мајерон, председник Адвокат. Коморе у Љубљани, Д-р Драг. Аранђеловић и Д-р Бож. Марковић, професори Правног Факултета у Београду, Д-р Душ. Пелеш, Мин. на расположењу из Загреба, Обрад Благојевић, председник Адвокат. Удружења из Београда, Ј. Бабник, председник Апелационог Суда у Љубљани, Д-р Ладислав Полић, професор Правног Факултета у пензији у Загребу, Д-р М. Доленц, проф. Прав. Факултета у Љубљани, Сајовец, судија у Љубљани, Политео, адвокат у Загребу и Мих. Златановић, судија у Београду.

На дневном реду идућег Конгреса биће ова питања:

1. Изједначење брачног права,
2. Питање валоризације,
3. Правни значај и техника финансијских закона,
4. Питање држављанства,
5. Слабе стране Закона о Државном Савету и Управним Судовима и

6. Закон о накнади штете неправедно лишенима слободе.

Господа правници, који би желели да се приме улоге главног референта или кореферента на Конгресу о једном од напред наведених питања, треба да се благовремено пријаве било Сталном Одбору било Удружењу Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Београд).²⁾

Ив. Субботић,

секретар Удружења Правника
Краљевине С. Х. С.

Б Е Л Е Ш К Е

V. Krišković. *Hrvatsko pravo kućnih zadruga, historijsko-dogmatski nacrt*, u Zagrebu 1925, стр. 1—122.

О задрузи је врло много писано, како у домаћој, српско-хрватској литератури, тако и у иностраној. Мислило би се према томе да већ нема шта више да се каже о овој нашој народној установи. Па ипак кад се прочита ова књига Г. Кришковића, ви-

деће се да се из ње има много што шта да научи о задрузи. У овом свом раду писац нам у приступу излаже: обитељ (породицу) као прву социјалну појаву, брак и његове облике, обитељске врсте или састав породице (матријархат, патријархат и кућна задруга). Под насловом *постанак* писац говори о: називу „задруга“, о колективној господарственој

1) Статути Конгреса објављени су у „Архиву“, 1925 год., стр. 77—80:

2) Пријаве треба слати на г. Мих. Златановића, судију Варошког Суда — Београд. — Уз пријаву дати и кратак нацрт пројектованог реферата или кореферата. — За сва евентуална обавештења обратити се такође на г. Златановића.

(привредној) јединици и комунистичкој заједници, о иском (пореклу) задруге, о насељавању у германских племена, у Келта, у Славена и њихових племена, о баштини и руском миру, о свеславенској теорији, о аналитичком карактеру задруге, о мишљењу Стојана Новаковића и Стржала о постанку задруге, о заједничким цртама индоевропских народа. За тим даље писац излаже *позитивно-правни* развитак задруге, говорећи: о множини хрватских закона о задругама, о урбарском и крајишком војничком саставу, о аграрној политици либералној и социјалној, о двојаком развоју позитивнога права о задругама у бившем грађанском и бившем крајишком подручју Хрватске, о успесима и недостацима закона, о задрузи као историјској установи и данашњем индивидуалистичком праву, о садашњем закону о задругама од 9 маја 1889 и његовим социјално-политичким циљевима. Под натписом *законски појам и правна природа* излаже се законски појам задруге, о оном што је небитно за задругу: множина особа, сродство, кућегосподар, о томе да задруга није јуристичка особа пандектарнога права ни општега аустријског грађанског законика, ни немачког „Genossenschaft“-а, ни грађанско-правна заједница, о разлици између задруге, јуристичке особе и социјетета, о старој хрватској заједници, о баштини, о „скупној руци (gesamnte Hand)“ немачкога права, о нашој и германској заједници у обитељском (породичном) обртном, трговачком, поморском и јавном праву, о хрватско-угарском државно-правном односу и утицају задруге на бивши хрватско-угарски државно-правни однос, о општини и жупи, о задрузи као историјској заједници и о њеној публицистичкој страни. У глави *чланови* говори се о прачлановима задруге и њеним следницима, о ванбрачној деци задругара, о удатим женама и прижењеницима (оним који женећи се женским задругаром уђу у задругу), о узадругењу, иступању из задруге и одрицању од задружних права, о личној правној и делатној (пословној) способности задругара у саставу приватнога права. Последњи одељак говори о *организацији* задруге: о овлашћењу (пра-

вима) задругара с погледом на узраст и пол, о представнику породице и његовим правима, о активном деобном праву и деоби задруге у бившем грађанском и крајишком подручју, о неправим члановима, одсутницима, кућегосподару, о имену задруге и презимену њених задругара.

Пошто је задруга заједничка установа свих Јужних Словена, осим Словенаца, то ће ова с дубоким познавањем предмета написана књига Г. Кришковића интересовати и наше српске правнике. Видеће из ње поглавито како се развијало хрватско законодавство о задругама и којим су тенденцијама били задржани хрватски законодавци при доношењу законских прописа о задругама, како се колебало између идеје да треба законом спречавати деобе задруга и да их треба олакшавати. Интересантна ће бити за србијанске правнике пишичева излагања, основана на позитивном закону, о законском појму и правној природи задруге. За хрватско право, у супротности према грађанском законнику за Србију, за задругу је доволно то да постоји „скуп физичких особа, који као колективна господарствена (привредна) јединица живи на неком земљишту“. По хрватском закону није потребно да у задрузи буде више чланова, јер задруга постоји и онда кад је остао само један члан задруге, није даље потребно да су задругари везани сродством, јер задругаром може на основу уговора постати и лице које није сродник, и женске особе могу бити задругари, а кад у задрузи нема мушкарца способног за старешину задруге (кућегосподара), може се за кућегосподара изабрати и способна жена. Као битни елементи за задругу траже се: бар једна физичка особа, земљиште задружнога својства, задружна веза, кад је у задрузи више особа, и упис задруге у грунтову (земљишну) књигу као власнице задружнога земљишта. Писац истиче ову разлику законскога и правноисторијскога појма задруге, а која је настала због тога што закон у првом реду сматра задругу као имовинску заједницу, као аграрно-правну установу, па тек онда као породичну, родбинску установу. Грађански законик Србије на против

сматра је као родбинску установу (§ 507) како се развијала у правној историји нашега народа. Писац, у супротности са ранијим схватањем и теорије и законодавства, не сматра задругу као правно лице, и јасно износи обележја правнога лица и задруге. Он сматра задругу као *коллективно* (а не индивидуално) *власништво*, *condominium plurium in solidum*, и на њу се не могу применити прописи ни пандектнога права ни аустријског грађанскога законика; она има своју нарочиту правну природу као самоникла историјска установа која се „развила по начелима домаћега грађанскога права, па се само тако може схватити и протумачити.“

Пред унификацијом нашега приватно-правнога законодавства можемо се радовати овој књизи Г. Кришковића. Онај који буде позван да изради законске прописе о задрузи за целу нашу државу и они који о томе буду решавали наћи ће у њој обилатог материјала за ову грану нашега народнога живота толико интересантну не само с историјског гледишта него и у погледу њеног одржања у новом времену и у новом законодавству...

Д-р Д. Ар.

Душан Димитријевић, судија Београд. Апелационог Суда, преминуо је концем новембра 1925 год.

Пок. Душан служио је дуже време као судија у Пожаревачком прв. суду, затим као председник прв. суда у Петровцу и Прокупљу, па после као апелациони судија прво у Скопљу па онда у Београду, на којој је дужности био све до смрти. У последње време, као савестан и врло спреман судија, био је кандидат за једно упражњено судијско место у Касационом Суду.

За предани рад у суду одликован је био орденом Св. Саве III степена. Бог да му душу прости!

П. К. В.

Д-р Мих. Илић: Закон о Главној Контроли, Београд 1926 Изд. Геце Кона, стр. 172. Цена 30 дина.

Предузевши да објави низ закона из области нашега јавног права, са критичким објашњењима и тумачењима, после Закона о областима, о општој управи и обласној и среској

самоуправи, Г. Илић нам сада даје Закон о Главној Контроли. Рађен по истим принципима, као и ранији, и уз овај закон, у облику коментара Г. Илић је дао низ потребних и корисних објашњења, служећи се при томе грађом из скупштинских стенографских бележака, стручном књижевношћу о Главној Контроли, одлукама Државног Савета, законским прописима, општим одлукама и расписима саме Главне Контроле. Закону је додата Уредба о организацији Главне Контроле, са правилима за извршење закона о уређењу Г. К., правилима о полагању испита за рачуноиспитаче и о полагању испита из двојног књиговодства за чиновнике Г. К. Рађено веома марљиво, ово издање има све особине Г. Илићевих ранијих издања и послужиће корисно заинтересованима. И.

1) Стални Суд Међународне Правде. — 2) Пакт Лиге Народа и његове измене и допуне. — Издало Информативно Одељење Главног Секретаријата Лиге Народа. Женева 1925 г.

Информативно Одељење предузелo је да низом књижица о Лиги Народа и њеним установама обавести и најшире кругове о циљу и раду Лигином. После књига о саставу и уређењу Лиге и о Лиги Народа и мањинама, издало је две горепоменуте. Прва је кратки преглед Сталног Суда Међународне Правде, његов састав, уређење, надлежности и поступак, као и преглед његовог рада за прве четири сесије. Додани су текстови неких међународних докумената и списак судија. — У другој књизи објављен је текст Пакта Лиге Народа упоредо са француским и енглеским текстом, са свима досадашњим изменама. Обе ове књижице послужиле корисно свима онима који се интересују за рад Лиге, који се баве међународним правом и најзад онима који желе да изближе упознају свакодневна питања послератног међународног права.

Светосавски темати. — О овогодишњој Светосавској прослави награђени су наградом Њ. В. Краља г. Миодраг М. Обрадовић и наградом Луке Теловића г. Тихомир Васиљевић, студенти права, обојица за темат из Кривичног Права „Заштита ослобођених осуђеника“. Награду из фон-

да пок. Николе Крстића добио је Љубомир Јевтић.

Ostrecht — *Monatsschrift für das Recht der osteuropäischen Staaten.* — Berlin 1925. I. Jahrgang. — Под горњим насловом покренут је на немачком језику још један часопис са циљем да „на научној основи а за практичне циљеве“ проучава право источно-европских држава. Први број доноси неколико чланака о валутној реформи у Пољској и Чехословачкој, о судском поступку у Литви, о национализацији банака у Совјетској Русији и правној последици тога у иностранству, и једну табелу међународних уговора закључених од Совјетске Русије до краја 1924 године. Сем тога часопис доноси низ законских текстова и важнијих начелних судских одлука разних источно-европских држава. У погледу књижевности, између осталог има и мали приказ на књигу г. д-ра Лазара Марковића „Породично право.“ —

У предговору уредници, берлински адвокати Freund, Löwenfeld и Rukser, изјављују да ће часопис поклонити пажњу и нашој држави, и објављују да прилози у часопису излазе без политичких тенденција. Читаоци ће стално бити обавештавани о правном стању и развоју источноевропских држава, а неће бити занемарено ни међународно право, ни положај странаца у појединим земљама и т. сл. Часопис излази у месечним свескама, а годишња је претплата на њ 24 златних марака.

Д-р Алекса Ивић: *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра.* Београд 1926, изд. Геце Кона, стр. 120. Цена?

У књижици под горњим насловом г. Ивић је објавио десет чланака из времена од 1809 до 1844 године, из области наше историје. Невезани међу собом, сем по томе што су описани догађаји за владе два Карађорђевића, значај ових чланака је у томе што су догађаји реконструисани према архивској грађи, поглавито према извештајима аустријских војних заповедника, по вестима добијеним од ухода. Искоришћене су архиве петроварадинске генералне ко-

манде, која се чува у Држ. Архиву у Загребу, поред Бечког Ратног, Државног и Полицијског Архива. Чланци су писани течно, и намењени су и широкој читалачкој публици, услед чега је, вероватно, изостављен тежак научни апарат (цитати и т. сл.). Догађаји су постављени живо и дају доста рељефну слику. Ово су чланци објављени у г. Ивићевој књизи: Пад Делиграда; Борба Срба и Турака 1810 г.; Ратовање Срба и Турака 1811 г.; Србија у време Букурешког Мира 1812 г.; Катастрофа Србије 1813 г.; Интернација Карађорђа и његових војвода у Штајерској 1814 г.; — Борба Кнеза Михаила и Томе Вучића Перишића; Први и други избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије; Катанска буна 1844 г. И.

Д-р Васиљ Поповић: *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III.* — Београд 1925. Издање Академије Наука. Стр. 194. Цена 20 дина. —

Г. Васиљ Поповић, на основу до сада објављене дипломатске грађе и мемоара и нарочито на основу не објављене архивске грађе из Бечког државног архива, преузео је да реконструише балканску политику Француске и Аустрије у времену од 1848 до 1870 год. На жалост француски архиви су још затворени, те његова књига, у тој области има где празнина, можда и непроверених података, можда чак и нетачности. Но томе није крив писац. Спољну политику Наполеона III, — за кога многи држе да није имао одређене директиве у њој — г. Поповић је изнео не само у главним линијама, већ и у детаљима. Исто тако и основне смерове аустријске спољне политике у то доба: политику историјског легитимитета, а у колико се односи на Балкан, статус кво до згодног момента, са прикривеним аспирацијама на Босну и Херцеговину. Због противности Пруској, Аустрија и Француска 1866 г. су се приближиле, што је имало извесног утицаја и на цело Источно питање, и специјално на Балкан. Књига је од великог интереса за проучавање наше новије дипломатске историје (нарочито живо написане главе о француској и аустријској политици према Црној Гори

и Србији пре и после Париског Конгреса), и добро ће доћи свима правницима и историчарима који се интересују овим питањима, као и студентима за изучавање дипломатске историје. И.

Стечајно право с нарочитим освртом на српско законодавство. — Под овим именом изашло је из штампе ово прво дело систематске обраде Установе стечаја у нашој правној књижевности. Писац је Д-р Велизар Митровић, професор Трговачког и Стечајног Права на Београдском Универзитету. Главни издавац књиџар С. Цвијановић — Београд. Страна 258 in 80.

Генерација пред стварањем. — Алманах једне групе. — Београд 1925 стр. 150. Цена 25 дин.

Неколико млађих јавних радника, окупљени у Групи за Социалну и Културну Акцију, издали су у низу својих публикација, књигу под горњим насловом. У њој су објавили низ чланака својих чланова, који чланци развијају идеје програмне групе. Већина чланака писана је као социолошко посматрање појединих питања данашњице. Г. д-р Михаило Константиновић у чланку *Питање својине* даје један добар преглед развоја од својине индивидуалног права ка својини социалној функцији, са историског и правног гледишта, и с обзиром на наше законодавство. Г. д-р Драгољуб Јовановић излаже *Организовање демократије*, политичко, социално и економско организовање у циљу сузбијања индивидуалног капитала социалном и културном акцијом произвођача.

Г. д-р Мих. Арсић даје занимљиву анализу *Унитаризма и федерализма* са гледишта правне теорије о држави, и са гледишта политичког, са нарочитим обзиром како се поставља и како се има решити српско-хрватски спор. Остали чланци — д-р Луја Новака *Сельачко гибање у Европи*; Луке Смодлаке *Културна кооперација*; Илије М. Петровића *Америчка школа енергије*; д-р Мија Мирковића *Диктатура Партизанства*, и Отокара Кершованиа *Нове генерације и њихови покрети* — развијају идеје групе и занимљиви су прилози за проучавање тежња нашега доба. Група сарадника ове књиге није има-

ла веће амбиције издајући је, до да се прикаже као таква и изложи своје идеје на друштвено уређење, односно појединачно његова питања. Мислимо да ће њен алманах успети бар да заинтересује кругове који се баве активно овим проблемима или их проучавају. А допринеће знатно познавању нашега доба, у колико је израз једног схватања. И.

„Рјешења Kasacionog Suda“. — Под овим насловом почели су издавати у Загребу г. г. Љубо Милановић и Винко Штрасер, секретари Стола Седморице одлуке свих Касационих Судава у нашој држави.

Одлуке излазе месечно једанпут. До сада су изашле 4 свеске и садрже одлуке по кривичним предметима из 1920 год. а по грађанским предметима из 1920 и 1925 год.

Претплата износи 50 дин. полугодишње и шаље се Konzorcij-u „Themis“, Zagreb, Opaticka 18. Главни повереник за Србију је г. Стојан Јовановић, судија окр. суда у Београду.

Исправка. — 10^у нашем чланку: *Породично Задружно Право у Хрватској и Славонији*, штампаном у прошлом броју „Архива“, стоји, на стр. 355: „О задрузи у опште“, а треба: „О задрузи у обће“; на стр. 357.: „3) Забрана располагања и т. д.“, а треба: „3) Забрана располагања и т. д.“; на стр. 373.: „Изступ из задруге...“ и: „1) Случајеви изступа...“ а треба, на оба места, „Изступ из задруге...“ односно: „1) Случајеви изступа...“.

Ову исправку чинимо стога што су, као што смо већ казали у пропратној примедби код истога чланка, цитати из хрватских извора узети *дословце* онакви какви су тамо (осим што смо их, по правилу, овде штампали ћирилицом).

20^у У нашем приказу дела Г. Ch. Dumont-a (*La dépossession de titres au porteur*) — у рубрици: „Белешке“ — једном случајном омашком означено је (стр. 505., *при крају* белешке), да је Уредба о Правној Ликвидацији Стања Створеног Ратом (Уредба која је постала *Законом* на основу чл. 130. Устава од 28. Јуна, 1921. год.) од 21. Априла 1921. год. место: од 21. Јуна, 1920. год., што се овим исправља.

Молимо Г. Г. читаоце да изволе ове исправке имати у виду.

Живојин М. Перић.

НОВЕ КЊИГЕ

Живојин М. Перић, проф. права на Университету у Београду, **Научна својина**. Превод са францускога. (Београд, 1925, стр. 24, цена? Оштампано из „Glasnika Uprave za Zaštitu Industriske Svoјine“, Београд бр. од 1. Новембра, 1925 год.)

Живојин М. Перић, проф. права на Университету у Београду, **Породично задружно право у Хрватској и Славонији. Један кратак преглед**. (Београд, 1926, стр. 38, цена 6.—дин. Прештампано из „Архива за правне и друштвене науке“. Издање књижаре Геце Кона.)

Ж. Палант, **Основи социологије**. Превео *Д-р Драг. Иконић*. (Београд, 1925, стр. 186, цена 25.—дин. Издање књижаре „Напредак“.)

Д-р Нинко Перић, **Међународно приватно право. Предавања на Београдском Университету**. (Београд, 1926, стр. 214, цена 50.—дин.)

Д-р Драгутин Јанковић, хон. проф. Университета, **Проблеми грађанског права**. (Београд, 1926, стр. 121, цена 20.—дин. 13. св. „Библиотеке за правне и друштвене науке“. Издање књижаре Геце Кона.)

Никола Ћ. Симић, **Индустријска, занатска и радничка политика и законодавство у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца**. (Београд, 1926, стр. 208, цена 30.—дин.)

Франц Опенхајмер, **Велики посед и социјално питање**. Превео и предговор написао *Д-р Мирко М. Косић*. (Београд, 1926, стр. 48, цена 6.—дин. 12. св. Библиотеке „Друштво“.)

Д-р Богдан С. Марковић, **Државне финансије и новчана реформа. Привредна и финансиска студија новчаног проблема**. (Београд, 1926, стр. 202, цена 25.—дин. Издање књижаре „Време“.)

Драгиша Лапчевић, **Рат и српска социјална демократија**. (Београд, 1925, стр. 170, цена 25.—дин.)

Prof. Dr. Eugen Sladović, **Научничко (šegrtsko) право**. (Zagreb, 1925, str. 188, cena 40.—din.)

Д-р Јован Стефановић, в. професор Университета, **Основни принципи обласне самоуправе**. (Суботица, 1925, стр. 16, цена? Прештампано из „Књижевног Севера“, књ. I. св. 3-6.)

Д-р Krunoslav Bego, **Наука о мјеницама и чековима**. (Split, 1926, str. 144, cena 20.—din. Sv. XXVIII „Zadrugarske Biblioteke.“ Izdanje Zadružnog Saveza u Splitu.)

Д-р Н. Долапчиев, асистент за Кривично право на Университету у Софији, **Критични бележки върху понятието неправда и вина**. (Софија, 1925, стр. 208. Цена ?)

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЈ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета

Др. Драгутин Јаковић:

ПРОБЛЕМИ ГРАЂАНСКОГ
П Р А В А
Дин. 20.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА
докторска теза
Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО
пре X века, превео и допунио
Д-р Ф. Тарановски
Дин. 30.—

Кумануди К.:

АДМИНИСТРАТИВНО
ПРАВО
Дин. 50.—

Марковић Божа:

О ДОКАЗИМА
У КРИВИЧ. ПОСТУПКУ
Дин. 50.—

Никетић Гојко:

ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДН.
КАСАЦИОНОГ СУДА I-X
Дин. 270.—

Слсбодан Јовановић:

В Л А Д А
МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА
Књига прва 1868—1878.
Дин. 100.—

Перић Жив.:

О УГОВОРУ
о продаји и куповини 1-3
Дин. 100.—

Пржић А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА
према уговору о миру 1919—20.
Дин. 5.—

Перић Нинко:

ОСНОВИ
ГРАЂАНСКОГ ПРАВА
општи део
Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ
за реорганизацију полиције
Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА
ПРАВА
Дин. 100.—

Марковић Д-р Лаза:

ПОЛИТИКА
Од Устава до владе федералистичког
блока (28. јули—5 новембра 1924 г.)
Дин. 30.—

Чубински Д-р Мих. П.:

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ
Дин. 15.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА
Дин. 25.—

ВУКИЋЕВИЋ МИЛЕНКО И
СОКОЛОВИЋ ДИМ. Ј.,

Историја српског народа са сликама
по програму. Треће попуњено издање.
Израдили — професор и — учитељ.
Београд 1920. 80. стр. 96.

Мих. П. Јовановић:

ДРЖАВИНА
ЊЕНА ЗАШТИТА И ОДРЖАЈ
Критички преглед доктрине да др-
жавина није никакovo право. Дин. 30.

ОПШТИ ДЕО ГРАЂЊЕНОГ
П Р А В А

Одговарајући текстови Француског,
Немачког и Швајцарског Грађ. Закон.
Превео Др. ЧЕД. МАРКОВИЋ, са
предговором г. Жив. М. Перића.
Дин. 40.—

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА - БЕОГРАД

1. Кнез Михаилова улица 1.

Живановић Жив.:

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

Књига 1. Обухвата време и догађаје од 1858—1878. т. ј. од Св. Андрејске скупштине, до прогласа независности Србије.

Књига 2. Обухвата време и догађаје од 1878—1889. т. ј. од прогласа независности Србије, до абдикације Краља Милана.

Књига 3. Обухвата време и догађаје од 1889—1897. т. ј. владавину краљевскога намесништва и прве четири године владавине Краља Александра.

Књига 4. Обухвата време и догађаје од 1897—1903. (29. маја) т. ј. другу половину владавине Краља Александра, до угашења династије Обреновића.

Цена за све етири књиге у меком повезу Дин. 400.—
у тврдом повезу Дин. 500.—

Лаз. Урошевић:

КРИТИЧКЕ СТУДИЈЕ

из области права -:- Дин. 30.—

Др. Ђор. Тасић

ОД ОВОЈНОСТ ДРЖАВЕ

по принципу једнакости терета.

Дин. 30.—

Алиптић Ђ. Душан

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

свију закона и расписа из административне и полицијске струке.

Књига I. слово А—Е

„ II. „ Ж—Љ

Цена је свакој књизи:

у меком повезу Дин. 75.—

у тврдом повезу Дин. 100.—

Жан Жорес:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИ- ЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Превео с франц. М. Н. Ђерић

Дин. 20.—

Јовановић Слоб:

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Ђорђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

с погледом на законик о поступк судском у грађ парн џама. е

Књиге 1. и књиге 2. друг о изд л

приредио Д-р Д. Аранђеловић. њ

Цена за обе књиге Дин. 65.— е

Пишкулић Д-р Звонимир и

Д-р Имре Ђерђ:

ОСНОВИ

приват. права у Војводини
Министар. Правде препоручило свим

судовима и Држ. Тужиоштвима претписом од 31. јула 1912. бр. 35407.

Дин. 60.—

Марсел Моа, проф. Универ. у

Монпеље-у:

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУ- НАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Превео Д-р Михаило Илић Дин. 80.

Свет. Вој. Вулетић:

ПРОБЛЕМ СМРТНЕ КАЗНЕ

Дин. 10.—

Жив. М. Перић:

О СУКОБУ ЗАКОНА

у међународном приватном праву

Дин. 20.—

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1926.

ANALI PFB | anali.rs

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

КЊИГА XII (XXIX) БР. 2.

САДРЖАЈ

2. БР. КЊ. XII (XXIX) ДРУГОГ КОЛА

ФЕБРУАР 1926.

I. Чланци	СТРАНА
1) Д-р Милан Шкерљ: Друштва с ограниченом одговорношћу (I)	89
2) Сергије Троицки: Међународна заштита религијских права (I)	101
3) Живојин М. Пауновић: Својина и њена ограничења у српском законодавству (II)	112
II. Правна политика	
Д-р Лујо Бакотић: О организацији судова	133
III. Међународно-правна хроника	
Д-р Јанко Шуман: Резултати V. Међународне Хашке Конференције о заштити индустријске својине (Свршетак)	135
IV. Административна хроника	
Љуб. Радовановић: О надлежности Државног Савета за разматрање решења министра унутр. дела, донесених у споровима државинским	149
V. Судска хроника	
Дим. Сечански: О пречем праву откупа	153
VI. Оцене и прикази	
Јевгеније Спекторски: Н. Vaihinger, Die Philosophie des Als Ob. (Leipzig 1920); Dr R. Mallachow, Rechts-erkenntnistheorie und Fiktionslehre. Das Als Ob im Jus. (München, 1922).	157
VII. Белешке	162
VIII. Додатак „Архива“	165

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништву „Архива“, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова I., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и таје са поштарницом: на пола године (шест свезака) 60. — дин.

Претплату ваља слати издавачу: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова I., Београд.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

25. Фебруара 1926.

КЊИГА XII (XXIX) Бр. 2.

ДРУШТВА С ОГРАНИЧЕНОМ ОДГОВОРНОШЋУ

(Поводом бугарског и француског закона о друштвима
с ограниченом одговорношћу).

Велики капитали, потребни за реализацију великих и скупоцених задатака модерне технике, било у индустрији било у саобраћају, траже сарадњу широких слојева народа. Склоност к овој сарадњи, поред изгледа на већу рентабилност уложених капитала, повећава се у првом реду тиме, да учесник за обавезе предузећа одговара само својим улогом, а не преко њега и осталом имовином, у другом реду тиме, да је, бар правно, сваком учеснику начелно могуће да свој удео у свако доба претвори у новац, да га прода. Тако се измени само члан друштва, док уложена главница остаје нетакнута. Ова преимућства, наиме посве ограничена одговорност, дакле ограничена погубељ губитка, и негоцијабилност насупрот неограниченој одговорности код јавног трговачког друштва, омогућила су скупљање потребних великих главница. Но уз ова преимућства позната је и опасност деоница нарочито за, уопште неуке, мање капиталисте и штедиоце, па су ради тога сва законодавства на један или други начин, било по консецијоном било по нормативном систему, било по којим комбинацијама ових система — у нашој држави имамо разних узорака — покушала да заштите народ и народну привреду од ове опасности. Тиме је знатно отежано оснивање акционарских друштава и скопчано са трошковима, сразмерно превеликим за омања предузећа са, обично, мањим бројем тесније за предузеће везаних учесника, који би из разних разлога хтели да се служе ограниченом одговорношћу а не полажу особите важности на слободно отуђивање удела, на негоцијабилност.

Да изађе у сусрет потреби привредних кругова са једним обликом удруживања, у којем би сви учесници могли ограни-

чити своју одговорност, без олакшања у преносу удела али и без отежања оснивања, Немачка је 1892. год. донела закон о друштвима с ограниченом одговорношћу. Аустрија је следила са законом од 6. марта 1906. год. У обема се државама овај — понајвише „на зеленом столу“ створени — облик удруживања брзо и лако омилио привредним стројевима и у сразмерно кратко доба је постало стотине и хиљаде таквих друштава. Тако и у Словенији и Далмацији, додуше поглавито тек иза преврата. У малој Словенији основало се ових друштава у годинама 1919—11 1920 — 46, 1921 — 42, 1922 — 50, 1923 — 79, 1924 — 51 и 1925 [по објавама из трговинских регистара у Уредном (службеном) листу до краја децембра] 49, укупно 328. Све да су се посебне приврене прилике иза преврата показале и код друштава ове врсте, може се рећи да је мало њих пало у стечај, нешто више њих је нарочито у годинама 1924. и 1925., пошло у ликвидацију. Ипак се као и у Аустриској Републици, показала потреба новелације закона особито у новчаним износима најмање, законом прописане, основне главнице и основних улога. Разлика је само, што је Аустриска Република новелацију провела већ по други пут иза преврата, док код нас до ње није дошло, и ако су је препоручили Стол седморице, од. Б., и бивше одељење Министарства Правде у Љубљани, уз пристанак Трговачке и Обртничке зборнице и свих интересованих државних надлештава у области. Нацрт новеле, израђен овом приликом, данас у потанкостима није више савремен, нити би био довољан према манама важећег закона, које је показала пракса, али до новелације мораће да дође, ако не пре, у новом заједничком трговинском законнику.

Већ србијански предпредлог трговинског закона из 1912. г. садржи у VI. глави IX. одсека нацрт закона за друштва с ограниченом одговорношћу, као део трговинског закона. У овом нацрту потребне су измене, јер на многим местима ненамерно претвара неке норме својих узорака, немачког и аустриског закона, тако, да његове одредбе чак нису свагда у складу са другим наређењима нацрта. Сем тога потребне су измене и допуне услед садашњег правног и привредног положаја уједињене наше краљевине, па ваљда неће бити незгодно, да се позабавимо новим законима о друштвима с ограниченом одговорношћу и то бугарским од 8. маја 1924 и француским од 7. марта

1925 („Loi tendant à instituer des sociétés à responsabilité limitée)¹⁾).

Обим и систем ових закона веома су различити. Бугарски са 138 чланова премаша чак и аустриски са 127 §, нарочито кад се помисли, да аустриски садржи 6 §§ са прописима о порезима и таксама, којих бугарски закон нема. Но по систему подудара се сасвим са аустриским законом. Француски је закон по обиму много мањи, само 43 прилично кратка члана, без маргиналних рубрика и натписа, по систему веома је самосталан према немачком и аустриском закону, многе норме узете су из француског закона о друштвима 24. јула 1867. г., а на неким местима нови се закон позива на закон 24. јула. Како је и србијански предпредлог 1912. г. по систему сличан аустриском закону, најподесније ми се чини, да у даљим расматрањима узем за базу аустриски, у неким деловима наше краљевине још важећи и опробани закон и србијански предпредлог. У премале потанкости нећу се упуштати; зато ће бити прилике, кад пододсек Сталног Законодавног Савета приступи изради дојичних поглавља новог трговинског законика.

А. Оснивање друштва.

1. *Циљ друштва.*²⁾ У складу са аустриским законом (1 а.) предпредлог (366 с.) дозвољава оснивање друштава с огр. одг. у сваком законом допуштеном³⁾ циљу, сем за послове осигурања и за политичке циљеве [немачки закон (1 н.) бар изречно нема ни ово ограничење]. Бугарски закон (1 б.) одређује да се друштва с огр. одг. могу оснивати за сваки *привредни* циљ сем осигурања. Овим речима је привидно искључио на само политичке циљеве, него и чисто културне, рецимо подизање цркве, школе, оснивање других направа за наставу и слично, што се

1) Текстови у „Auslandsrecht“, 6 година, св. 5, Берлин, мај 1925, бугарски је закон објављен на немачком језику, француски у изворнику.

2) Скраћенице: с-србијански предпредлог; а-аустриски, б-бугарски, ф-француски, н-немачки закон; с., а. и н. имају §§, б. и ф. чланове. Уопште служим се терминологијом предпредлога, иако су овој потребне извесне поправке.

3) не „одобрено“, како неисправно каже предпредлог; не тражи се изречно одобрење, довољно је да закон не брани.

ваљда није хтело⁴). Француски закон (2 ф.) каже, да се могу друштва ове врсте оснивати за којугод сврху, ипак друштва за осигурање, *капитализацију*⁵) и *штедњу* не могу примити тај облик. Видимо дакле приличну разноликост. По моме мишљењу нарочито треба да су искључени чисто политички циљеви по смислу и организацији ових друштава. Послови осигурања по својој природи не би били искључени, па ни устројство друштва с огр. одг. не би их сасвим искључивало, ипак с правом су искључени и по предпредлогу. Ако икоја грана привредних предузећа, онда зацело осигуравајућа, не сме се оснивати без посебне државне дозволе и без трајног државног надзора. Но облик је друштава с огр. одг. основан баш ради олакшања форме оснивања деоничких друштава и тако треба да остане. Друго је питање, да ли треба по француском узору искључити друштва, којима су циљеви капитализација или штедња. Штедња, послешивање и олакшање штедње, у Аустрији је било задржано за посебне новчане заводе, основане по нарочитом „регулативу за штедионице“ из 1844. г.; већ по овом регулативу није било, па ни данас у Далмацији и Словенији није могуће, да се штедионице у правом смислу речи оснивају у облику друштава с огр. одг., као ни у облику деоничких друштава. Али није свуда тако, нпр. у подручју хрватско-угарског законодавства има штедионица у облику деоничких друштава. Поред тога, нема сумње да се штедња може вршити те да се у истини врши уложима у банкама, а да се банке могу оснивати у облику друштава с огр. одг., томе по свим законима нема сумње, изузев донекле француски. Мотив је францускоме закону готово исти онај, који говори за искључење послова осигурања, наиме: потреба посебног државног надзора над кредитним предузећима за капитализацију и штедњу. Аустриски је закон опасност, које би било у сасвим слободном оснивању кредитних предузећа у облику друштава с огр. одг., отклонио на два начина, наиме: 1) друштва, којима је *предмет предузећа* издавање заложница (Pfandbriefe) или фондираних банчиних обвезница,⁶) могу се уписати у трговачки регистар

4) Могло би се рећи, да је друштво ипак привредно, у колико прибавља материјална средства за идеалне сврхе.

5) В. француски закон од 19 децембра 1907 г.;

6) По закону од 27 децембра 1905 г., аустр. држ. зак. бр. 213.

само уз нарочиту државну дозволу (*друштвену концесију*). На тај начин држава има прилику, за забрани правни постанак друштва, ма да друштвени уговор одговара свим законским захтевима јер је давање концесије ствар слободног расуђивања. Наравно, може држава концесију дати и уз разне услове, који јој се чине потребним из јавних обзира. Исто тако треба концесије за сам правни постанак друштва, ако му је предмет предузећа придобивање или извршивање одређене концесије за железницу или сабирање (*Anwerbung*) и превоз исељеника (3 а.).

2) Сем тога одређује § 62 а., да морају и она друштва с огр. одг., којима не треба концесије за оснивање, имати по постојећим прописима *концесију* за *радњу* ако се баве пословима, за које треба нарочите дозволе (концесије) за *радњу*, у првом реду дакле за предузећа, за која закон о радњама тражи нарочиту дозволу, а, сем тога, по § 62 а. изречно, за издавање обвезница на доносиоца за издавање парцијалних обвезница, чак ако би гласиле и на име, за издавање благајничких листова и за примање новаца на уложне књижице или листове уз камате. У сагласности с овим прописима даје аустр. закон (§§ 103—106) потребне норме о правима државне надзорне власти за вршење надзора над друштвима с огр. одг., којима треба концесије било за само оснивање друштва било за извесну обртну грану; надзорна власт може чак (86 а.) наредити растурање друштва које крши друштвену концесију, и обуставити рад друштва које се не придржава концесије за радњу (106 а.); у последњем случају друштво се не растура, обустава је само средство да се друштво присили на ред и да се обезбеде јавни интереси.

Нећу се овде упуштати у критику ових двоструких концесија, које се заснивају делимице на реминисценцијама концесиског система за деоничка друштва, делимице на неким особеностима аустриског обртног законодавства, но стоји да је овај начин са свом могућом слободом у оснивању друштва с огр. одг. спојена довољна заштита јавних интереса. Немачки закон (8 н.) познаје само дозволу за предмет предузећа по општим прописима, и у § 62. растурање друштва управним актом, ако другови дозвољавају противзаконе чине пословања, знајући за њих, или ако другови сами стварају противзаконе одлуке. Бугарски и француски закон не говоре о тој ствари,⁷⁾

7) Бугарски (106) ипак познаје растурање друштва судском одлуком у случају § 62 н.

а србијански предпредлог (374 бр. 4) додуше тражи, да се уз пријаву за упис у трговински регистар приложи исправа о повластици, „ако је друштво добило какву државну повластицу“, но ни на једном месту не говори у којим случајевима треба државне повластице, ко је даје и како, и какве су последице кршења повластице; §§ 3, 62, 86, 103—106 а. нису прешли у предпредлог.

Мени се чини, да ће се предпредлог у овим тачкама морати поунити у смислу аустр. закона, ако се пре тога не уреди јединственим законом питање штедионица, но изречно кажем, „у смислу“ јер би се прилично компликоване одредбе аустр. закона могле упростити. Ове допуне су неминовно потребне барем дотле, док у нашој држави немамо једног закона о радњама, а друго је питање, да ли и у колико такве посебне норме уопште спадају у закон о радњама.

II. *Облик склапања уговора*: 1.) Немачки закон (2 н.) тражи да се уговор склопи у судском или нотарском облику, аустријски (4 а.) тражи склапање у облику нотарског акта; тиме се већ по овим законима тражи и потпис другара и писменост уговора. Француски закон тражи (4 ф.) или нотарски акт или акт са засебним потписима (*acte sous seings privés*), у потоњем случају треба толико примерака, да један остаје у друштвеном седишту а други да служе на располагање за разне формалности; бугарски (2) закон тражи писменост, потписе другара и нотарско оверавање потписа и садржине уговора. Предпредлог тражи, да је уговор писмен, *судом потврђен* и од свију другара потписан (367 с.)

Најбоље је, да се тражи нотарски акт, који чини јавну листину и уједно даје неко јемство, да је јавни нотар по својој дужности другаре упозорио, да ли се поједине тачке уговора не противе одредбама закона. Ово би могао дакако учинити и суд, али треба помислити, да би се морали на то овластити сви судови најнижег степена, јер се не би могло тражити да странке ради потписа пред судом путују на трговински суд, код којег ће се друштво напокон уписати у регистар. Тиме би пак већ била дата могућност — и то велика могућност — да поједини судови буду различног мишљења о исправности појединих тачака уговора, те би трговински суд отклањао због нескладности уговора са законом (376 с.) упис у трг. регистар, чак ако је други један суд потврдом уговора признао његову исправност.

У оним областима државе где још немамо јавног бележништва, могло би се дакле само рећи, да суд потврђује истоветност потписа (легализација) а да се не упушта у потврђивање уговора. Могло би се рећи за ове области још и то, да мора бити нацрт уговора потписан од стране адвоката, јер уговори ове врсте, како учи искуство, нису баш лака ствар, не толико у томе да се не греша о норме *stricti juris*, колико да се норме *iuris dispositivi* примерно и подесно, индивидуализујући, примене у појединим уговорима.

2. Узредно треба напоменути да се морају у истом облику као и сам уговор склапати и приправљајући уговори, како изречно каже чл. 2 б., а како се разуме по аустријском (§ 936 о. г. з.) и по немачкој јудикатури. Не би било сувишно да се то и у нас изречно каже, како је, у складу са законима, у предпредлогу и казано, да помоћник може уговор потписати — дакле и склопити — само, ако је на то нарочито овлашћен (367 с.); и за ово пуномоћство нем., буг. и аустр. закон траже судско (нотарско) оверавање, па би ваљало и у нас тако рећи.

III. 1. *Минимални је садржај уговора*, прописан свим законима па и предпредлогом исти: фирма, седиште, предмет предузећа, износ основне главнице, износ основног улога свакога другара. Уз ово напомињу закони и предпредлог, да не вреде одредбе уговора, које су противне „овом закону“, но „овај закон“ по предпредлогу значи *цели* трг. законик, па би можда било умесније цитирати само шесту главу IX-ог одсека, да се не би појавиле антиномије. Уговор се мора, да друштво правно постане, уписати у трговински регистар (373 с., 2 а., 7 и 11 н., 11 б., 20 ф.)⁸⁾ Регистар ће се према § 17 с. водити код сваког првостепеног суда, „који је надлежан за трговинске послове“⁹⁾, и регистарски суд мораће (376 с.) да испита пријаву

⁸⁾ По француском закону од 18. марта 1919 регистрација у трговинском регистру није потребна за постанак, но пропуштање је казнимо. Али је по чл. 13 ф. ништавношћу угрожено друштво, чији се уговор не поднесе суду и не објави на начин, прописан у чл. 12 и 13 ф.

⁹⁾ И ов дикција у садашњим границама краљевине неће моћи да остане непромењена, јер за — омање — трговинске спорне ствари надлежни су, у пречанским крајевима, уопште судови првог степена па били и срески судови а поготово ће тако остати после изједначења закона о устројству судова.

и њене прилоге, да ли су уговор и прилози потпуни и саобразни закону; исто и 11 а. и 15 б.

2. Питање се намеће овде, које су последице, ако трг. суд упише у регистар друштво, чији уговор крши закон било у поменутиим битним или у другим, небитним одредбама *iuris cogentis*. Закони и предпредлог у том предлогу прилично се разилазе.

Што се тиче законских недостатака у битним тачкама уговора, немачки закон опет разликује: а) ако друштвени уговор нема свих битних одредаба или је која од њих ништавна, то може сваки другар, сваки пословођа и сваки члан надзорног одбора тражити да суд друштво прогласи ништавним; за поступак важе §§ 272 и 273 н. трг. зак. (75 н.); б) грешке у одредбама о фирми, седишту друштва и предмету предузећа могу се исправити сагласном одлуком другара (76 н.) — Ако се грешка не може исправити или се не исправи по § 76 н., наступа судском пресудом ништавност *ex tunc*. Али незгодне последице такве ништавности за трећа лица, нарочито у случајевима, где је друштво дуже време већ радило, довеле су до норме (77 н.), да ништавношћу није такнута важност правних послова, склопљених у име друштва са трећим лицима, и да бивши другари морају да уплате још неплаћене основне улоге, колико треба са се подмире обавезе друштва, једном речи, у ствари спроводи се ликвидација, као да се растурило важеће друштво, као да ништавност наступа *ex nunc*, барем у погледу интереса трећих лица.

3. Ову незгодну конструкцију избегао је аустриски закон на следећи начин: ништавности *ex tunc* нема. Ако се у трговински регистар увукло друштво, чији уговор у формалном или стварном погледу не испуњава битне услове закона, то је ствар финансиске прокуратуре (државног правобраниоштва) да предлогом од трг. суда, надлежног по седишту друштва, тражи одлуку о растурању (*ex nunc*) друштва. Тиме је већ речено, да се иза правномоћности одлуке врши ликвидација, али не само у погледу трећих лица него и у погледу самих другара.¹⁰⁾ Но суд не изриче престанак, пре него што је друштву дао прилике, да ништавност уклони. Суд даје по оваквом

¹⁰⁾ Ово би се упркос другачијој конструкцији могло разумети и по § 77, став 1, немачког закона.

предлогу фин. прокуратуре друштву рок за изјашњење о предлогу и за поправак недостатка. Ако се поправи, постигнуто је оно, што треба, да друштво пуноважно постоји. Ако се грешка не поправи, онда суд фин. прокуратури саопшти примедбе друштва те одреди рочиште за усмену расправу, на којој се ствар између фин. прокуратуре и друштва расправи, а суд донесе одлуку у ванпарничком поступку; по овом поступку управљају се и правна средства (87, 43 а.) Аустриски, дакле, закон не познаје тужбе за ништавност друштва. Да ли је то добро, о томе доцније, али је свакако поступак по §§ 87, 43 а. управо преимућство овога закона: да нису у регистар уписана ништавна друштва, није само интерес другара и органа друштва него интерес свакога, који има посла са друштвом па чак и саме јавности. Свако лице може, дакле, упозорити фин. прокуратуру, који има да штити имовинско-правне јавне интересе, да је у трг. регистар уписано ништавно друштво. Преимућство је тог поступка још и ова, да ће фин. прокуратура пре него што поднесе предлог за проглашење ништавности, ствар испитати сама, по службеној дужности, и пријаву одбити, ако а priori нема изгледа, да ће суд изрећи ништавност. Тиме су у приличној мери уклоњене шикане и са стране другара, који би из било којег привидног разлога хтели да се повуку из друштва, и по цену да га упропасте.

4. У ствари до таквих предлога фин. прокуратуре за ништавност друштва не долази се готово никада, јер је аустр. закон (102 а.) уметнуо још један „вентил“ тиме, што је наложио суду, да пријаву за упис друштва после уписа — о томе дакле решава сам суд — саопшти фин. прокуратури, која има право да упис друштва побија, могло би се рећи још *in statu nascendi*, рекурсом, ако уговор уопште, а не само у битним тачкама, не одговара свим законским прописима *stricti iuris*. Много се приговарало овом уређењу, јер тобоже није посао државног органа, да се уплиће у ствари појединаца, којима државни интерес није непосредно повређен. Али било што се тиче ових теориских напомена како било: пратио сам развој друштава с огр. одг. у Аустрији и иза преврата особито у Словенији, па могу и морам да кажем да је био утицај овог уређења веома добар. После кратког доба почетне нервозности фин. прокуратуре, која се појављивала у некаквој претераној ревности, ствар се брзо свела на праву меру; брзо се одлукама врховног

суда установила јудикатура у спорним прописима закона, а што је најважније: све без потреса у господарском (привредном) животу друштва, који би неминовно наступили, ако би се сва ова спорна питања решавала тек по тужбама другара или других лица у дуготрајним парницама.¹¹⁾

5. Бугарски је закон (106 б.), у суштини удешен према аустриском, важне су само ове разлике: а) предлог за ништавност подноси државни одветник (тужилац), — б) и то не само ради недостатака у битним формалним и стварним тачкама него уопште ради сваког кршења норми *stricti juris*; (дакле нема оне разлике између предлога за ништавност по 87 а. и рекурса по 102 а.), в) државни одветник подиже формалну тужбу, и то по званичној дужности или, како закон изречно каже, на предлог интересованог лица.

Мени се чини да је уређење аустриског закона подесније по друштво, јер мање потреса друштво: у неспорном поступку нема јавности, па је овај поступак бржи од спорног¹²⁾

6. Француски закон (чл. 9) изриче само, „да је ништавно и без икаквог дејства у погледу интересованих лица свако друштво с огр. одг. које је установљено против одредаба чл. 2, 4—8,“ дакле ради битних формалних или стварних мана. Ове су мане у опште исте, као и по осталим законима; посебно се истиче чл. 5 да може друштво имати само два другара, а да је број иначе неограничен. Друштво је дакле ништавно и ако има само једног члана. Ово вреди и по осталим законима о постанку друштва, јер нема друштва без барем два другара; но по н. и а. законима и по предпредлогу није искључено, да се доцније сви удели у друштву споје у руци једног другара. По француском је закону сумњиво, да ли је то могуће; по бугарском спајање значи престанак друштва.

Друга је разлика у погледу ништавности, јер је по чл. 7 ф.

¹¹⁾ Не смем да прећутим аустр. савезни закон од 4 јула 1924, бр. 246, који је у неким правцима изменио § 102 а., али у суштини ствар је остала иста: фин. прокуратура може и даље рекурсом побијати упис друштва, упис измене друштвеног уговора и упис подружнице страног друштва с огр. одг.

¹²⁾ Бугарски закон говори у чл. 106 — у немачком преводу — о тужби, но у погледу поступка (рок за исправку грешака и т. д.) позива се на чл. 52., према коме је поступак у тужби (предлогу) удешен као у § 43а. Ваљда превод није тачан? Или је мишљен посебни начин поступања о тужби?

ништавно друштво, које би се установило *коначно*, а да нису основни улози другара потпуно подмирени (*libérés*). О томе ћемо говорити на другом месту.

7. Предпредлог је у погледу остварења ништавности веома недовољан. Може се чак рећи да питање ништавности у њему није уређено. Он није прихватио ни аустриски систем којег се иначе придржава, јер нема §§ 87, 43, 102 а., нити немачки §§ 75—77. То је у толико чудније, што по § 447., бр. 5. с. друштво „престаје, кад суд то реши“, а по § 457. с. наређења о ликвидацији вреде и онда, кад суд одлучи да друштво престане. Ова је грешка још теже разумљива зато, што предпредлог предвиђа за поништај одлуке другара нарочиту тужбу, удешену према аустриском узору, и у нормама §§ 333, 298, 299. с. уређује питање ништавности за деоничка друштва с огр. одг. судском одлуком, коју изазове „министар народне привреде“. Овај недостатак треба на сваки начин поправити, а по моме мишљењу у начелу према аустриском закону. Ваљало би само испитати да ли не би било згодније, место финансиске прокуратуре као државног органа, који тражи поништење, одредити државног одветника. Питање се састоји у том да ли ће пре постати јединственим законом нацрт закона о државном правобраниоштву или нацрт закона о државним тужиоцима. И једној и другој власти могао би се дати налог да се баве поменутиим пословима, државном правобраниоштву већ према функцији, да се стара о јавним интересима, који не улазе у надлежност које друге власти, државним тужиоцима према организацији нпр. у Француској и другим државама где *le ministère public* није само тужилац у казним стварима.¹³⁾ Стварно преимућство државних одветништава била би већа децентрација, јер код сваког првостепеног колегиалног суда има у пречанским крајевима и имаће у целој краљевини и државног одветника, па је саобраћај лакши за државне власти и странке; стварно преимућство државних правобраниоштва може се видети у једнообразној пракси у колико би ових власти било мање.

IV. Посебице треба овде казати неколико речи о *фирми*

---

¹³⁾ Није овде место побијати сасвим неисправно — већ и према *данашњим* приликама у пречанским крајевима — називање државно „тужиоштво“. О томе се већ писало, гл. нпр. *Архив*, књига V (XXII) другог кола, *Јеглић* „Државни тужилац“, стр. 213 и сл.

друштва с огр. одг. Фирма може по свима законима и по предлогу бити или стварна, по предмету предузећа, или лична, са именима свију или бар једнога другара. У сваком случају мора имати додатак који каже, да се ради о друштву с ограниченом одговорношћу. Но овде се закони разилазе. Немачки закон (4) тражи додатак „с ограниченом одговорношћу“, а не говори о томе, да ли треба да су ове речи дакако и реч „друштво“, у целини исписане или могу бити и скраћене. У пракси позната је „G.m.b.H.“, али према немачкој јудикатури бар тамо, где се фирма употребљава као таква у правом смислу речи, то није дозвољено. Аустриски закон (5) тражи само да се не скраћује реч „друштво“¹⁴⁾, бугарски закон тражи начелно нескраћени додатак, скраћен може имати фирма додатак само у облику који одговара немачком „G.m.b.H.“ (4 б.). Предпредлог тражи *не скраћен* додатак „друштво с ограничењем одговорношћу“, а исто и француски закон (18), који чак додаје, да мора „наименовање“ друштва у свим актима, фактурама, анонсама, објавама или другим од друштва издатим документима имати или пре имена или иза њега, видним словима написани и нескраћени додатак *и изјаву о висини друштвене главнице*. — Помислити треба овде у погледу самог додатка ово: ако се, као што је то данас уобичајено, фирма отисне печатом те се властитом руком додаду само презимена потписивача онда и дужи текст фирме не смета у саобраћају. Ако би се тражило да се код потписивања руком пише цела фирма, онда би то сметало. Против захтева француског закона да се цели састав фирме употребљава и у анонсама, рекламама и т. д., где се готово свагда или штампа или пише писаћим стројем, нема приговора. Али је сумњива вредност додатка друштвеног капитала. Закон полази са становишта „clara pacta“; ако повериоцима јамчи само становита главница, нека им је свуда пред очима. Међутим, ово је гледиште нетачно. Повериоцима не јамчи само основна главница него читава друштвена имовина, ова може бити много већа, а и много мања, ако је друштво претрпело губитака. Поред тога у захтеву изношења своте главнице, лежи опасност, да би се друштва — рекламе ради — подизала

¹⁴⁾ Има смисла особито на немачком језику, јер би краћица „G.“ могла значити и Gesellschaft и Genossenschaft, па би се могла замењивати друштва и задруге. На нашем језику ове погубељи нема.

са фиктивном главницом. Ово је додуше казнимо, али зар треба друштва управо заводити на грех? — Ако се прими захтев употребе фирме у свим изјавама, подесно би било да се кршење овог прописа стави по француском угледу под нарочиту редовну казну.

Д-р Милан Шкерљ.

(Наставиће се)

МЕЂУНАРОДНА ЗАШТИТА РЕЛИГИСКИХ ПРАВА

Данас се хришћанство налази у великој кризи. Може се казати, да се је у наше време свршио читав велики период црквене историје, који је отпочео Миланским едиктом. 1600 година после овог едикта почео је Велики Рат, а једна од његових последица био је пад Руске Империје. Изванредно значење овог пада за историју хришћанства мало људи разуме. То је био пад „трећег Рима“, „а четвртог неће ни бити“, каже једно старо пророчанство. Тај пад био је крај другог периода црквене историје, који би могао бити назван периодом црквено-државне уније. Разуме се, ова унија је имала у развоју на разним странама различите форме, напр. на западу, где је црквени поглавар имао претензију на старешинство у тој унији, она се изражавала у облику папоцезаризма, а на истоку у цезарепапизму. Ипак у свим овим системима налазимо једну општу црту — примање начелне неопходности везе између цркве и државе.

У 18 веку, па чак и раније, јачао је други покрет, који носи општи назив секуларизације. Овај покрет иде лагано, али непрекидно и необориво. Устав Сједињених Држава Северне Америке са забраном издавања закона о верским заједницама, одвајање цркве од државе у многим културним државама, поништење световне власти папе 1870 г. и цариградског патријарха 1923 г.; рушење руске монархије, Видовдански Устав у Краљевини С. Х. С., који је укинуо систем државне вере — то су само неки најважнији моменти овог процеса. Разуме се има крајева, где се тај процес још налази у почетку, али нема крајева, где он не би постојао.

Ми нећемо давати оцену овом покрету са догматске тачке гледишта. Забележимо само, да систем црквено-државне уније

нема основа у изворима хришћанског учења и сам по себи у историји Хришћанства има само прелазно значење. Нови Завет зна и санкционише само незнабожачку државну владу и у њему нема ни једне речи, да би хришћанизација државе спадала у задатак цркве. Није мислила о томе у току три века читава хришћанска црква, и за Тертулијана мисао да римски цезар може постати хришћанин јавља се као *contradictio in adjecto*.

Али нас сад интересује не ово догматичко него чисто правничко питање о правном положају цркве, који ће бити резултат овог историског процеса. Ово питање има не само теориски, већ и велики практички значај, у колико овакво или онакво његово решење означује надлежни правац црквене политике, јер „*praevoir c'est pouvoir*“.

Страшни догађаји у Русији понекад дају основа за сувише мрачна пророчанства у том погледу. Многи мисле да ће на крају крајева услед процеса секуларизације, хришћанске цркве изгубити своја права у држави и да ће се вратити у бесправни положај сличан оном из прва три века црквене историје, па чак и гори, јер се онда црква борила са дохришћанским светом, а сад ће бити принуђена да се бори са антихришћанским организацијама. Међутим ја мислим, да нема основа за таква мрачна прорицања. Јер црква паралелно са губљењем својих права у држави добија нова права на другом — међународном терену. И ове две појаве стоје у унутрашњој вези. Док је црква била сједињена са државом, она није могла да се сматра као субјект међународног права, којим може бити само суверена, слободна и независна организација, а, са друге стране, црквени империјализам, машта о једној хришћанској васељенској монархији, која се је остваривала у првом, другом и трећем Риму, све је то сметало црквеним организацијама скренути надлежну пажњу на свој међународни положај.

Сад, после пада „трећег Рима“ и у доба таквог развитка међународних односа, за каквог није до сада знало човечанство, ствар стоји друкчије. И ову замену државне заштите заштитом међународном треба поздравити са тачке гледишта веће подударности са хришћанским учењем. Положај црквених организација, као суверених, слободних и независних чланова међународног јединства, много више одговара хришћанском

учењу о цркви, него стари правни положај њихов, као државних института.

Своју расправу ми ћемо поделити на три дела. У првом ћемо говорити о заштити у међународном праву религиских права појединаца, у другом, о међународној заштити права црквених организација и напослетку у трећем биће речи о задаћама црквене политике у сфери међународног права.

I

У модерном световном праву често се осећа утицај старог римског права, према којему је религиско законодавство само део унутрашњег државног законодавства,¹⁾ али у исто доба ми налазимо у њему јасно обележену тенденцију у корист ослобођења од ове застарелости и решења питања о црквеном законодавству према начелима новог права хришћанских културних народа. Ово ново право не укључује религиска права појединаца у компетенцију државе. У ову компетенцију спадају само његова права као грађанина. Али осим ових права појединац има друга свештена основна права, као човек, права, која не спадају у обим ни приватног, нити државног јавног права. Заштита ових права спада у обичну задаћу органа државне власти и о њима говори унутрашње законодавство сваке државе, али не треба из тога закључити, да и сама ова права спадају у компетенцију државе. Пре свега не треба мешати постојања права са начином његове заштите, а затим саме одредбе закона културних држава о тим правима сведоче, да та права не спадају у обим државне компетенције. Ове одредбе већином имају не конститутивни, већ декларативни или негативни карактер. Оне говоре не о томе, да држава ствара ма какво религиско друштво или да му она даје одређени облик, него говоре о томе, да се држава не може мешати у чисто религиска питања и да она обезбеђује религиским друштвима слободу ма да под извесним условима и са извесним ограничењем. Најтипичнија је у том погледу одредба Устава Сједињених Држава Северне Америке, да конгрес не прописује никакве законе о основима религије, нити пак о ограничењу слободе извесне

ANALI PFB | anali.rs

1) Digesta, I, 1, 2: Publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat... Publicum jus in sacris, in sacerdotibus in magistratibus consistit.

религије“ (члан 6, § 3). Сама по себи религиска права човека спадају у компетенцију не државног, него међународног права и почињући од 19 века многобројни дипломатски документи садрже у себи њихову заштиту, особито у последње доба. Такви су, например:

1) 7 члан Уговора о уједињењу Белгије и Холандије, закљученог на Бечком Конгресу 31 маја 1815 г.¹⁾

2) Одредба конференције 1830 г. у Лондону односно независности Грчке.

3) Париски уговор о миру од 30 марта 1856 г. (чл. 9).

4) Берлински уговор од 30 јула 1878 г., који намеће религиску слободу и равноправност грађанима како Турске (чл. 62) и Црне Горе (чл. 27), тако и нових држава — Србије (чл. 35), Бугарске (чл. 5) и Румуније (чл. 144). Ср. чланове: 26, 34, 35, и 43.²⁾

5) Закључни акт Берлинске конференције 1885 г., у којој су узеле учешће 6 великих држава и која је прогласила религиску слободу у земљама Централне Африке.

Напослетку готово сви уговори, закључени после Великог Рата, садрже одредбе о верским правима.

Такви су например, уговори Версаљски са Немачком (чл. 86 и 93), Сен Жерменски са Аустријом (чл. 62—69), Тријанонски са Угарском (чл. 54—60), Нејски са Бугарском (чл. 49—57), Севрски са Турском (чл. 145—149).

Исто тако о религиским правима мањина говори читав низ најновијих конвенција, на пр. са Пољском (28, VI, 1919), са Краљевином С. Х. С. и Чехо-Словачком (10, IX, 1919), са Румунијом (9, XII, 1919), са Грчком и Арменијом (10, VIII, 1920) и др. Уговори о миру штите религиска права не само појединаца, већ и религиских организација, њихову аутономију и чак им обезбеђују материјалну помоћ од стране државе. Предвиђају ови уговори и правну заштиту обележених у њима религиских права и допуштају међународну интервенцију са циљем обезбеђења такве заштите.³⁾

1) „D'assurer à tous les cultes une protection et une faveur égales“... Од старијих уговора штите религиску слободу уговори у Оснабрцуку 1648 г., у Карловцима 1668 г. и Кучук-Кајнарџи 1674 г. др.

2) В. Bluntschli, Le Congrès de Berlin. La liberté des cultes et l'égalité du droit des confessions religieuses. Rev. de dr. intern. t. XI, p. 420.

3) В. Bonfils-Fauchille, Traité de droit international public, Paris, 1922, I, 1, p. 756—760.

Они траже пре свега инкорпорације дотичних одредаба у основне законе споменутих у уговорима држава и осим тога дају право Друштву Народа, да примењује потребне мере у случају нарушавања од стране ових држава права мањина, у том броју религијских.

Може се приговорити да сви ови дипломатски акти не дају основа да се религијска права унесу у опсег међународног права, јер 1) ови акти намећу ту обавезност само неким, већином новим, државама и 2) само у погледу њихових мањина. Против ових приговора може се казати, да како прво, тако и друго ограничење нема принципиелног карактера. Уговори о миру не штите религијска права у старим културним државама због тога, што ова права штите већ основни закони ових држава, који садрже одредбе о границама државне интервенције у верска питања, а не због тога, што допуштају мисао о ма каквом смањењу ових права у државама, не споменутих у члановима о мањинама. Ову мисао изражава 4 тачка одредбе Друштва Народа на скупу од 21 септембра 1922 г. „Скуп изражава наду, да државе, које нису везане са Друштвом Народа никаквом легалном обавезом у погледу мањина, ипак ће чувати односно њихових мањина расе, *религије* или језика у сваком случају исти степен правичности и толерантности, који се тражи уговорима.“

Нема принципиелног значења ни ограничење мањинама. Пре свега у већини дипломатских аката обезбеђена су религијска права свима становницима (*droitures de tous les habitants*) дотичних држава, тако да ни један унутарњи закон ових држава не може да укине ове основне законе. Такви су уговори и конвенције, закључени главним савезним државама после великог рата са Аустријом (10 септ. 1919, чл. 51, 54, 60), Угарском (4 јуна 1920, чл. 44 и 47), Турском (10 авг. 1920, чл. 86, 93), Пољском (28 јуна 1919), Чехословачком (10 септ. 1919), Краљевином С. Х. С. (10 септ. 1919), Грчком (10 авг. 1920) и Јерменском (10 авг. 1920).¹⁾ А осим тога, ако неки дипломатски акти говоре о верским правима само мањина, они то чине због претпоставке, да државна власт, која обично изражава вољу и интересе већине становништва дотичне државе, неће вређати права те већине.

¹⁾ В. Anuaire de l'Institut de dr. intern. t. XXVIII, pp. 220—221; Bonfils-Fauchille, op. cit., p. 759.

Ако од дипломатских аката пређемо сад к науци међународног права, ми ћемо видети да највиднији представници те науке у ново доба сматрају као субјекат међународног права човека, као носиоца слободе, у појединости религијске. Такви сунаучници напр. Diena,¹⁾ Pasquale Fiore,²⁾ Heffter,³⁾ Rehm,⁴⁾ Westlake,⁵⁾ Bluntschli,⁶⁾ P. Fauchille, Bonfils⁷⁾ и др.

Исто такво гледиште заступају и научна друштва, која изучавају међународно право. На прим. 1917 г. — Alvarez пријавио је Америчком Институту пројекат „Основа међународног права“, који признаје међународна права појединаца (чл. 21, 22),⁸⁾ у број којих он увршћује „liberté de conscience et de cultes.“ Исто тако 7 октобра 1921 г. Европски Институт Међународног Права на својој седници у Риму примио је „Декларацију права и обавеза државе“, која гласи:

„Чл. 6: Државе имају обавезе не само у погледу других држава, већ и у погледу људи. Постоје случајеви, кад се обавезе у погледу појединаца и група, поштовати њихов живот, њихову слободу, њихова верска убеђења (croyances) претпостављају обавезности поштовати слободу других држава.“⁹⁾

Сви ови податци, по нашем мишљењу, неоспорно доказују да са тачке гледишта модерног права питање религијског законодавства није питање чисто унутрашње државне природе, да се држава у том погледу јавља не као суверен, чија воља не зависи ни од које друге више воље, него као члан друштва културних народа, који је обавезан да поштује у религијском законодавству основна начела, призната у том друштву. Свако нарушење ових начела, и ако не изазове интервенцију, у

1) L'individu devant l'autorité judiciaire et le droit international, Rev. gén. de dr. intern. public, t. XV, p. 57.

2) Le droit intern. codifié, liv. I, tit. IV, art. 367—436.

3) Le dr. intern. de l'Europe, § 58.

4) Unterthanen als Subjecte völkerrechtlicher Pflichten, „Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht“, 1906,“ p. 50.

5) De la naturalisation, Rev. de dr. int. et de leg. comp. 4, I, p. 102.

6) Le droit int. codifié, art. 360, 363, 370.

7) Traité de dr. intern. publ. 8 ed. I, 1, art. 151, 397.

8) Institut américain de droit international, Acte final de la session de la Havane 22—27. Janvier 1917 p. 68. — Annuaire de l'Institut de droit international, t. XXVIII.

9) Fauchille-Bonfils, op. cit. I, 1, p. 402, 758—759.

сваком случају ће шкодити престижу дотичне државе у међународним односима.

II

Као што смо видели, прво питање, које смо себи поставили, питање о међународној заштити верских права појединаца у модерном међународном праву решава се већином позитивно. Сад ћемо прећи на друго питање, које је тесно везано са првим, питање о међународним правима верских организација, другим речима, јесу ли верске организације субјект међународног права или само државног и приватног права. Са чисто теориског гледишта, са тачке гледишта правне логике позитивно решење првог питања условљава позитивно решење и другог, разуме се, ако не станемо на социјалистичко гледиште, да „Religion ist Privatsache“. У појам верске слободе спада и слобода верске организације те ако су поједини чланови ових организација субјекти међународног права у верском погледу, таквим субјектима морају бити и саме те организације. Међутим, позитивно право се обично руководи не само теориским, већ и практичним историским мотивима. И због тога ми видимо, да се међународна права верских организација признају у врло ограниченом обиму и не од свих чинилаца међународног права и представника ове науке.

Дакле признање верских заједница, као субјекта међународног права је још „музика будућега“, а за сад чујемо само посебне акорде те музике. Не гледајући на то, ми ћемо штитити ово признање, пошто ће историске сметње ишчезнути и логичко ће решење победити. Као субјект међународног права осим држава обично се признају а) римски папа, в) ређе римокатоличка црква, с) још ређе православна црква и напоследку д) готово никад — цркве протестантске.

а) Правници, који заступају међународна права папе, могу се поделити на два дела — док једни истичу, да је папа субјект међународног права сам по себи, докле други га признају у овом достојанству само као поглавара римокатоличке цркве. О овом последњем гледишту говорићемо у вези са питањем о међународним правима римокатоличке цркве, а што се тиче првог, оно је погрешно и његово се постојање објашњава више

мотивима куртоазије, него правне логике, што признају понекад и сами представници овог гледишта.¹⁾

А ова логика каже, да папа може имати међународна права само у том случају, ако их има римо-католичка црква, чији је он представник. Чак се световни владари сами по себи не сматрају као субјекти међународних права, а сматрају се таквим субјектима, као представници држава, које имају та права.²⁾ Ако ћемо допустити мисао, да је папа субјект међународног права сам по себи, и ако римокатоличка црква то није, морамо одмах да признамо, да је читава папска активност непрекидно нарушавање начела међународног права. Ни један суверен не може да се користи својом влашћу на територији друге државе, не може да се меша у унутрашње послове ма какве државе. Али ако католичка црква није самосталан субјект међународног права, сви се папски акти појављују као мешање у унутрашње послове држава, које имају католичко становништво.

У чему је, осим куртоазије, основ за признање међународних права папе самог по себи? Заштитници овог погледа одговарају, да је тај основ у томе, што папа није поданик ниједне државе и има права екстериториалности и детериториалности.

Али и једно и друго је само бедан остатак световне власти папе, штетан је анархизам у црквеном организму, који има исту улогу у римокатоличкој цркви, као црвени *appendix* у човечанском организму. Историја сведочи, да је и папа у току векова био поданик римске државе, као и сам Христос и сви апостоли, да његова територијална независност нема основа у хришћанском учењу, а створена је вољом световних владара, да је слаба папска држава била у току векова најподесније средство за световне владаре потчињавати папу њиховој вољи и да напослетку, строго говорећи, сад папа нема не само териториалних права, него ни екстериториалности у смислу међународног права. Многобројни покушаји обезбедити териториалну независност папи међународном гаранцијом нису били

1) В. нпр. Fauchille-Bonfils, „solution illogique, peut être“ *op. cit.* . 210.

2) В. напр. Despagnet et de Boek, *Cours de droit international public*, n. 69, p. 87; Oppenheim, *International Law*, 2 edit. 192, t. 1, §§ 6, 13, 288, 344, 384, и др.

успешни и сад папа има само право државине (не својине) у погледу Ватикана, Латерана и виле Кастел-Гандолфо, обезбеђена му само једностраним државним актом — италијанским законом о гаранцијама,¹⁾ који није чак признат од самог папе. Не признаје папа ни то, да његова сувереност стоји у зависности од његове териториалне власти.²⁾ На овом колебљивом терену не могу се оснивати међународна права папе,³⁾ већ једино на признању међународног карактера религиских права 324, 328, 408 римокатолика.⁴⁾ Овде имамо сигуран основ за та папска права, док су покушаји, који заборављају тај основ, а узимају у обзир само лична права папе, веома слични покушајима поставити пирамиду на њен врх. А међу тим ови покушаји су и у практичком и теориском погледу врло штетни. Они сметају правилном решењу питања о међународним правима римокатоличке цркве, а због тога и других хришћанских заједница, јер би било недоследно дати другим хришћанским заједницама већа права, но овој најмногобројнијој и најбоље организованој хришћанској зајединици. Папске тежње за успостављањем световне власти узнемиравају Италију и принуђавају је, да се бори против јачања међународног положаја папе, а тиме чини велику штету интересима човечанства. Кад је у 1898 г. руски цар Никола II предложио, да се сазове конференција за мир, Италија је изјавила протест против присуства папе и папа није био позван на прву хашку мировну конференцију (18 маја — 29 јула 1899 г.). Исто тако, Италија није допустила учешће папе ни на другој конференцији за мир 1907 г. 26 априла. 1915 године, на захтев Италије, Француска, Русија, Велика Британија и Италија закључиле су тајни уговор, чији 15 члан гласи:

„Француска, Велика Британија, и Русија ће подржавати опозицију са стране Италије сваком предлогу у корист учешћа пред-

1) V. Art. 5.: „Il sommo Pontifice... continua a godere dei palazzi apostolici Vaticano e Lateranense, con tutti gli edifici, giardini e terreni annessi e dipendente, non che della villa Castel Gandolfo“...

2) В. ноту папског статс-секретара од 11 септ. 1882 г., ср. А. Leroy-Beaulieu, *Le Vatican et le Quirinal*, Rev. d. D. Mondes, 1882, p. 78 i.

3) У време Великог Рата та права су била нарушена. В. Listz, *Völkerrecht*, 1925, 12 Aufl. S. 93—94.

4) В. *The Statesmans' Year-Book*, London, 1925, p. 1236.

ставника Св. Катедре у преговорима, који се тичу мира и решења питања, везаних с постојећим ратом.“¹⁾

Сагласно овом уговору папа није имао свог представника у париској конференцији за мир и осталим конференцијама, које су биле приређене после Великог Рата. Исто тако папа нема свог представника ни у Друштву Народа, ма да је то тражила Немачка.²⁾ Ово искључење папе изазвало је сурову критику чак и са стране некатолика. Указивали су да је морални утицај папе може бити од веће користи за мир, него ли сама Италија, да без учешћа папе задаћа мировне конференције не може да се оствари³⁾ и као фактична потврда ових речи, после двају мировних конференција, почео је заиста рат, какав човечанство не памти. Многобројни дипломатски покушаји папе да се обустави рат, не обзирући се на њихову практичност, нису успели.⁴⁾ Чак протестанти мисле да је за успешни рад Друштва Народа помоћ хришћанских цркава неопходна. „Шта је Друштво Народа, говорио је 25 јуна 1922 г. први министар Велике Британије Лојд Џорџ. То је одблесак моралног и политичког стања народа, који га састављају. Ови народи сами по себи су само сакупљени израз воља појединаца, који их састављају... Дакле, ако се у ствари жели да Друштво Народа чини корисно дело, пре свега је потребно стварати прво мирно расположење у унутрашњости држава — чланова Друштва. А то је задаћа цркава. Ако оне не би успеле у том послу, ни Друштво Народа, нити ма какви савези, владе, националне и интернационалне конференције не могу, да обезбеде нама васељенску хармонију. Напротив ако би им то пошло за руком, задаћа је Друштва Народа делом већ остварена.“⁵⁾

1) G. I. de Martens, Nouveau recueil général de traités, 3 serie, XX, p. 335.

2) Немачки пројекат устројства Друштва Народа наштампан је у „Paix de Peuples“, од 10 октобра 1919 г., стр. 87.

3) B. Goyau, La Conférence de la Haye et le Sainte Siège, Revue d. Deux Mondes, 1, août, 1899;

Chrétien, La Papauté et la conférence de la Paix, Revue gén. de droit intern., p. VI, p. 281, Brusa, ibid. p. 888;

Despagnet, ibid, p. 864, De Lapradelle, ibid p. 840, 843; Bompard, La Pape, les Etats et la Conférence de la Haye, ibid. VII 369.

4) B. Vanneufville, Initiative et interventions charitables du Saint-Siège pendant la guerre, Rev. intern. de la Croix Rouge, 1919 p. 806.

5) „Temps“ 27 јуна 1922; ср. Jos. Kohler, Grundlagen des Völkerrechts, Stuttgart, 1918, S. 51.

Особито је важно учешће цркве у борби с црвеном интернационалом, која чини толике штете друштвеном и међународном реду. Може се чак казати да је успех и чак сами појав црвене интернационале делом проузрокован околношћу, да хришћанска интернационала цркава нема надлежног места у друштвеном и међународном животу. У овом односу особито је интересантан папски меморандум, представљен у мају 1922 г. Геновској конференцији односно положаја религије у Русији.¹⁾

Дакле немогућно је оспоравати штетност уклањања папе из међународних скупова и форума. Са друге стране, треба признати, да је Италија потпуно у праву, кад штити своју територијалну сувереност од папских насртаја.

Једини је излаз из ових тешкоћа потпуно одрицање папе ових старих тенденција и измирење са Италијом. Опште признато је, да је уништење световне власти папе 1870 године корисно утицало за јачање црквеног значаја папе.²⁾ Исти значај ће имати и потпуно одрицање папе старих претензија и ограничење својих права правима представника римокатоличке цркве. Ово ће бити од користи и за друге хришћанске вероисповести. Сад се папа, као међународна личност, јавља као *unicum*, као правни *monstrum*, на чије оправдање правници забадава троше толике енергије и духовитости,³⁾ да им не остаје снаге за образложење међународних права црквених заједница. Признање међународних права папе, као таквог уникума, није везано са признањем таквих права код других црквених организација. Међутим, признањем да је папа субјект међународног права као представник римокатоличке цркве, створиће се база за признање таквог права и другим хришћанским вероисповестима.

(Свршиће се)

С. Троицки.

---

1) „Temps“ 14 и 17 маја 1922; о њему подробније говорићемо даље.

2) В. напр. Bonfils — Fauchille, *op. cit.* p. 731.

3) Списак велике књижевности о међународном положају папе може се наћи напр. у расправи руског научника А. Бајкова: „Современаја международнаја правоспособност папства“, С. Петербург, 1904, стр. 448—460 и код Fauchille, *op. cit.* p. 727—729. Franz v. Liszt, *Das Völkerrecht*, 12 Aufl. Berlin, 1925, 55, 92—93. В. такође Ruiz, *Sulla personalità internazionale della Santa Sede*, *Rivista di Diritto pubblico*, 1925, ottobre.

СВОЈИНА И ЊЕНА ОГРАНИЧЕЊА У СРПСКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

(Наставак)

II. О ОГРАНИЧЕЊУ СВОЈИНЕ

§ 5. Појам ограничења својине.

Право својине је, као што смо већ нагласили напред, најважније приватно право, на коме, може се рећи, почива опстанак и поредак данашњег друштва.

У § 3. поменули смо да је са правног гледишта својина потпуна правна власт на извесној ствари, или узевши опширнију дефиницију Рандову, својина је објективним правом призната и истим ограничена правна моћ релативно најпотпуније непосредне власти на једном телесном ствари. Према овој другој дефиницији, дакле, под потпуном влашћу не разуме се буквално овлашћење да се са ствари неограничено располаже и да се извесна ствар ужива апсолутно и до краја по својој вољи. Принципиелна апсолутност својине трпи многа ограничења са приватно-правног и јавно-правног гледишта, и то делом у облику забрана или дужности и обавеза, а делом у облику права трећих лица.¹⁾ Па зато неки писци, противни у начелу првој дефиницији, наводе да при ограничењу својине стварним правима, нема код својине потпуне правне власти на ствари. Збиља једног апсолутног карактера нема данас код права својине, али резонување тих писаца не може се одобрити и допустити, да се својинска власт дели у права из сопствености и права од употребе — коришћења, па само првима придавати својинске особине.²⁾ Битност ограничења својине не постоји у изузећу појединих власти које својина садржи — ту остатак не би био никакво право својине — него у ограничењу његовога *вршења*, а оно је нешто од права сасвим различно и отуда може да буде ограничено, да право у својој садржини не би ни најмање изгубило.

Потпуна правна власт, вели један наш правни писац,³⁾ значи то да није лимитативно одређен број овлашћења, тако

1) Pfersche, *op. cit.* стр. 14. (§ 5.).

2) Krainz — Pfaff, I Band стр. 542.

3) Д-р Л. Марковић: Грађ. Право, стр. 316 — 317.

да би само та овлашћења и никоја друга долазила под појам својине, већ да се власт власникова простира у свој укупности на ствар. Али та власт, наставља исти писац, може у интересу целине бити у неком погледу и ограничена, *па ипак да не изгуби карактер својине.*

Садржину права својине образује овлашћење стварју по вољи располагати и моћ свакога из ње искључити (§§ 22., 27., 28. и 211. Г. З., § 354. аустр.) другим речима: силом својинског права сопственик може по правилу по вољи својој располагати са стварју; може исту уживати како хоће или да је не ужива па чак и одбаци или уништи; може је пренети целу или делимично на друге, или је најзад оптеретити стварним правима у корист трећих.⁴⁾ Из овог се види да сопственик осем фактичког уживања може и правним актима утицати на ствар, т. ј. може пренети своје право на другог — *отуђити својину* — или уступити уживање потпуно или делимично — *засновати стварна права у корист трећег лица*. А својина може без повреде свога правног карактера да буде ограничена стварним правима трећих лица⁵⁾ пошто ће та права по истеку извесног времена отпасти и својина ће опет добити своју пуну пређашњу моћ.

Све ово тиче се самог вршења права својине, према чему излази сасвим природно да ограничења својине може бити, па ипак да се појам својине битно не мења.

Први је од правника Јеринг⁶⁾ тврдио да нема никакве апсолутне својине т. ј. такве која би била слободна од свих обзира према целини, према општој заједници, а историја се постарала да народима ту истину утера у главу.⁷⁾

Реализовање садржине својине у ствари је вршење исте.⁸⁾ Оно је везано, као што ћемо ниже видети, двоструким ограничењем, и та ограничења могу се назвати *општим* у сваком, па и у српском праву. Сва остала ограничења су *специјална* у погледу извесних ствари и случаја, и налазе се у појединим законима па и у данашњем Уставу наше Краљевине.

4) Randa, op. cit. § 5.

5) Op. cit. § 1.

6) Rudolf v. Ihering; Geist des römischen Rechts (стр. 7).

7) Наводи г. Мих. П. Јовановића у „Својина....“ стр. 4.

8) Unger, I, стр. 612, Krainz — Pfaff, стр. 545. Layer: Enteignungsrecht, стр. 49.

§ 6. Општа еграничења својине.

Не може се замислити друштво, нити држава, у којој би сви појединци радили што би хтели, управо, кад не би ма у ком правцу својих субјективних права попуштали у мањој или већој мери, па ипак да им лично право слободе и свести буде нетакнуто.

Све што човек ради, ради у интересу целине, друштва, јер радећи за себе ради у исто време и за друштво чији је члан, и обратно, радећи за друштво ради за себе и своје потомство. Сва његова права могу се представити једном лоптом, коју државна власт држи стегнуту у својој руци, и док су притиском државне руке права та ограничена, стешњена, ипак, кад се лопта његових права пусти показаће се целина која му припада.

И зато, што је право својине *објективним правом* призната власт над извесном ствари, то је истим правом она и ограничена у колико је то у интересу целине потребно. Нарочито је дужност законодавне власти да пази, да се при одређивању тих ограничења не поступа без праве потребе по интересе целине, пошто би такав начин био само на штету друштва и целине, а држава је дужна да се брине о добру и удобности својих грађана. Сва позитивна законодавства прописују опште норме оваквих ограничења својине, па видимо да и наш грађ. зак., позајмљујући готово све своје принципе из аустриског права, садржи ова два општа начела:⁹⁾

I. Сви акти у вршењу права својине морају изостати, ако су супротни постојећим забранама у интересу јавног добра. Овим забранама трпи власт сопственика земљишта (баштина), врло знатна ограничења,¹⁰⁾ која ћемо доцније навести у појединим случајима. Овај општи принцип види се из често помињаног §-а 211. in fine („наравно по пропису закону“), а нови устав у чл. 37. одређује: „...из својине проистичу и обавезе. *Њена употреба не сме бити на штету целине.* Садржина, обим и ограничења приватне својине одређује се Законом“.

Француски и италијански грађ. зак. у самој дефиницији

⁹⁾ О „двојакој природи својинских ограничења“ у истом смислу говори и Мих. Јовановић, *op. cit.* стр. 12.

¹⁰⁾ Randa § 5, Krainz — Pfaff стр. 545; Pfersche, Sachenrecht, § 5.

својине помињу одмах и ограничења, а тако исто и нови немачки законик, док аустриски, саксонски и швајцарски помињу ограничења у засебним члановима.

Према томе отпада данас старија теорија да у српском праву нема општих ограничења својине, јер као што смо напред видели данас и наш Устав садржи јасно општи принцип ограничења својине у интересу целине.

II. Принцип је приватнога права у свима образованим државама, мада није изречно формулисан, да појединци могу само својим правима а не и туђим располагати.¹¹⁾ „Сваки има свој правни круг (sc. у приватно-правним односима), у коме се једино пуноважно кретати може, и та кретања његова немају никаква ефекта на правни круг других појединаца у коме су они опет господари. Ти правни кругови могу се сравнити са независним државама од којих је, истина, свака, у границама своје територије, слободна у својим акцијама, али чије акције, с друге стране, могу имати дејства само дотле докле оне из тих граница не излазе. И кад је тако онда ће појединци предузимати само оне правне послове који неће прелазити међу њихове правне моћи, јер ће ти послови једино под тим условима и имати важности.¹²⁾

Радња вршења (*Ausübungshandlung*) не сме вређати туђа права, другим речима, слободно вршење својине простире се све дотле, док се њиме не почну вређати права трећих лица.¹³⁾

Ако другом ово вршење права наноси штете, али у исто време не чини повреду једног њему припадајућег права, допуштено је чак и кад њеном вршиоцу ништа не користи. Другим речима, ако би вршење својине било само шкодљиво трећим лицима, али се њиме не вређају никаква права њихова, онда је оно допуштено.¹⁴⁾ Овај принцип римског права (*jure suo uti nemo cogitur; qui jure suo utitur neminem laedit; nullus videtur dolo facere qui suo jure utitur; nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus habet*), провукао се преко аустр. Грађ.

11) Ж. М. Перић: О интервенцији у праву — Скупљене Расправе, стр. 8.

12) Ж. М. Перић: *op. cit.* стр. 3.

13) Krainz — Pfaff I, стр. 545; Д-р Л. Марковић, стр. 323: В. и § 364 аустр. Г. З. који није унесен у наш, мада се смисао налази осакашен у § 806. Г. З. — Pfersche, *op. cit.* § 5., IV.

14) Krainz — Pfaff стр. 545. Д-р Л. Марковић, стр. 323. — § 1305. аустр. Г. Законика;

Зак. (§ 364. и 1305.) и у наш Г. З. те у § 806. имамо ову формулу: „Који би другоме с тим, што би право своје уживао, само ако границе не прекорачи, штету какву нанео, није дужан одговорати, нити му ту надокнадити“. Општи пропис § 31. Г. З. („ко другоме штету причини, дужан је за то накнаду учинити“) парирани су §-ом 806. и по томе у српском праву могућна је и злоупотреба права (*abus, Missbrauch*) а правне могућности нема да се та злоупотреба спречи,¹⁵⁾ и поред општег правног и моралног принципа да се нико не треба да богати на рачун другог. Тек када се појавио нови немачки Грађ. Зак. од 1896. (1900.) који у § 226. наређује, да се право не сме вршити у циљу шикане трећих лица, а у § 826. забрањује свако неморално оштећење трећих лица при вршењу права, тек тада је ушла у свестрану расправу, а негде и у примену теорија о злоупотреби права.¹⁶⁾ М. Планиол, француски писац, у свом *Traité élément. de droit civil* (Т. II, стр. 290.) чак на једном месту каже, говорећи о немачком § 226.: да је у природи човечијој да људи једно другом штету наносе, па шта више у општој борби за живот они на то имају право! „Трговина, животна конкуренција, социални прогрес, развитак људске делатности зависи од тога.“

Из новог српско-хрв.-слов. устава, а из реченице у чл. 37. „употреба својине не сме бити на штету целине“ може се наслутити нешто од принципа постављеног у новом нем. грађ. зак., а тај принцип вероватно ће се проширен провести и кроз наш нови заједнички грађ. законик.

Известилац уставног одбора Јурај Деметровић на седници Уставотворне Скупштине од 27. маја 1921. дао је ово објашњење односно III одељка Устава:

„.....Пето начело у овом одељку обухвата регулисање односа између приватне својине и интереса целине, или боље речено, ово пето начело састоји се у томе, што се може казати: својина је социално детерминисана.....“

¹⁵⁾ В. Д-р Н. Перић: Теорија злоупотребе права, Б. 1912., који мисли супротно; затим читаву расправу о параграфима 226. и 826. нем. зак. код Д-ра Е. Steinbach-а: „Die Moral als Schranke des Rechtsausübung, Wien 1898.“

¹⁶⁾ Д-р Нинко Перић, *op. cit.* стр. 14.; Основи Грађ. Права стр. 172.; Д-р Л. Марковић, стр. 323. Д-р Ф. Тарановски: Енциклопедија Права, Б. 1923. стр. 276. Д-р Драг. Јанковић у раније поменутом чланку у *Архиву* (књ. VII од 1923. стр. 112.) држи да теорија злоупотребе права

„Тако треба да се нарочито уочи чл. 37. који говори о својини и каже, да је својина зајамчена, али да из својине проистичу и обавезе, и одмах се додаје једно детерминисање тој својини, да њезина употреба не сме бити на штету целине, док садржину, обим и ограничење својине има да одреди закон.¹⁷⁾

§ 7. Утицај Светског Рата на ограничење својине.

Један правни писац¹⁸⁾ рекао је пре Светског Рата: Има један факт, који карактерише нашу епоху, и који је за правнике моћна утеха, то је: да појам индивидуалних права постаје све више и више социјалан. Индивидуална права нису нешто непомично, она су у тесној вези са условима садашње цивилизације.¹⁹⁾

Г. Ж. М. Перић написао је доцније: „Материјализам но-

није дефинитивно однела победу, „јер није довољно могла утврдити да се једно право може злоупотребити“. „Тако, вели даље на стр. 113., питање је велико да ли и свако вршење једног права може довести до злоупотребе његове, јер ако се допусти да се може ма и једно право злоупотребити, онда се мора признати да се и свако право може злоупотребити, а то би значило да у ствари права нема“. Ово мишљење г. Јанковића може се лако побити, пошто би било погрешно мислити, да се не може једно право злоупотребити. Према томе, кад се и друга права могу злоупотребити, о чему смо свакидашњи очевидци, (напр. право личне слободе, право изрицања казне, право постављања или пензионисања чиновника, право уживања и т. д.), и кад закон такве злоупотребе у појединим случајевима кажњава, или уопште даје правна средства за борбу против њих, *lo ipso* може се злоупотребити и право својине, и та злоупотреба мора се на сваки начин сузбијати (*malitiis non est indulgendum!*)

Г. Д-р Јанковић мало после (стр. 115.) признаје да се може прекорачити односно злоупотребити само власт, међутим како ниједна власт не може постојати без права, као што се не може замислити ни право без власти, значи у основи да се код прекорачења власти злоупотребљава право. Ово мишљење налази се опширније обрађено код Д-ра Ф. Тарановског: Енциклопедија Права, 1923, стр. 277.

Црногорски Општи Имаовински (Грађански) Законик од 1888. (1898.) који је редиговао Д-р В. Богишић, има у овом циљу ове три интересантне аксиоме: Чл. 999. „Што није забрањено, може да не буде поштено“. Чл. 1000. „Ни својим се правом служити не мож', тек другоме на штету ил' досаду“. Чл. 1014. „Ни у праву своме не терај мак на конач“.

¹⁷⁾ Стенографске белешке У. Ск. II књ. 1921. бр. 32. стр. 5.

¹⁸⁾ Н. Germette, *Essai sur les rapports de l'élément matériel... dans la responsabilité civile*, Paris, 1903 стр. 303.

¹⁹⁾ Д-р Н. Перић, *op. cit.*, стр. 32.

вога доба није могао остати без утицаја на приватно имаовинско право које је у тако тесној вези са економијом. Такву тенденцију показују и остала законодавства“ (поред немачког²⁰).

После Великог Светског Рата (1914. — 1918.) појмови друштвени у многим су измењени. После идеје социалних еволуционара и револуционара продрле су из Русије идеје комунистичке, т. ј. стварање једног великог савеза совјетских република у целој свету, чији би главни принцип био: колективна својина у најширем смислу, т. ј. угушивање појединачне, приватне, индивидуалне својине.

Ранији покрет у приватном праву да се права појединаца имају вршити све више и више у главном с обзиром на интретесе целине, потенцирао се услед тешких ратних догађаја, и у Русији дошао до кулминације, рушећи све старе предрасуде о друштвеним односима а особито о апсолутности својине. Међутим овај нагао колективистички покрет у Русији изгледа да је претрпео крах и као што последње вести јављају Совјетска Русија мисли, нарочито под пресијом других сила, да пречисти питање својине и да је врати у живот као што је била, наравно с великим ограничењима која ће вероватно бити корисна за друштво и друштвене масе бар у Русији.

Француски професор у Бордоу Duguit²¹), као и напред цитирани Жермет, истакао је врло лепо још 1912. год. какве је промене претрпела институција својине у приватном праву у току 19. века до пред сам Светски Рат, јер, вели он, тенденција развића друштвене заједнице креће се стално у правцу трансформације индивидуалистичког система ка социјалистичком не сасвим у смислу како то политичка социјалистичка партија излаже, него у смислу све већег подчињавања индивидуе обзирима друштвене целине.

Ортодоксна екомонска школа *du laisser faire laisser passer* тражила је за појединце слободу кретања, допуштајући интервенцију државе само тамо где би ова, због оскудице приватне иницијативе, апсолутно нужна била. Истина ова економска школа то тражи из утилитарних разлога, налазећи да се чове-

²⁰) Ж. М. Перић: Материјализација приватних права (Скупљ. расправе, 1912, стр. 259).

²¹) В. Д-р Драг. Аранђеловић: О праву својине у данашњим приликама, Архив, књ. I, бр. 1, — 1920.

кова продуктивна својства најбоље развијају у слободи и у утакмици²²). Ово уосталом одговара основном принципу „Декларације људских права“ од 26/8. 1789.: да се људи рађају слободни и једнаки.

Систем раније слободне индивидуалистичке школе *laisser faire — laisser passer* вели трећи, ступио је у борбу са школом социјалистичком о учешћу државе у социјалној конкуренцији и ограничењу слободе индивидуалне делатности²³).

Социјалистичка школа одбацује теорију о слободи индивидуалној и хоће да слободу човекову у стварним друштвеним односима ограничи државном интервенцијом, те тако ограничење слободе узвиси над природном слободом, по чему би појединац имао чинити само оно што му државом буде допуштено.

И ми смо видели из цитирања уставних ставова српске државе у 19. веку (§ 2.) како се о својини различито мислило, и на крају имамо резултат те тзв. *својинске еволуције* или еволуције својинског поретка, да док је својина до скоро била неприкосновена²⁴), сад се у Уставу од 1921. својина „зајамчује“ и одмах се оптерећује ограничењима „у корист целине“.

Наш Устав не жели да кида са својином као руски совјетски режим, али после толиког ратног комешања и нових идеја о индивидуи и друштву, уставотворац се морао повући испред барикаде оних принципа, који су се до пред Светски Рат могли с успехом бранити.

Француска Револуција је освештала *човечја права*, Светски Рат је дошао да доврши дело Француске Револуције, бар у извесној знатној мери, јер хоће да осигура побољшање *живота* човеку као друштвеном атому, стварањем приближне једнакости у имаовини људи, т. ј. не дајући „једном и сувише, а другом ни мало“.

„Свест о друштвеној солидарности, вели г. Д-р Драг. Аранђеловић,²⁵) данас је много јача него што је икада била. Паметније је попуштати пред оправданим захтевима времена, него опирати се њима и дочекати насилне промене, које често збришу поред онога што треба мењати и оно што је добро, и што може опстати.“ „Транс-

22) Ж. М. Перић: Приватно право, 1912, стр. 265.

23) Д-р Н. Перић: Теорија злоупотребе права, 1912, стр. 104.

24) Тако и устави: белгиски (чл. 11.), холандски (чл. 147), пруски (чл. 9.), италијански (чл. 29.), дански (чл. 82.).

25) Д-р Драг. Аранђеловић, *op. cit.*, стр. 37.

формација својине, вели исти на другом месту, у смислу у коме се она и ако лагано врши, пре ће дакле спасти ову правну установу од претварања у колективну, но њено схватање као права на потпуну и неограничену власт индивидуе на ствари, како то прописују многи грађански законици, кроз које провејава римско схватање *dominium*-а, врло мало подесног за данашње друштво.“²⁶⁾

Међутим како било да се сврши ова борба између старе и нове теорије, сигурно је, да ће из хаоса садашњих контрадикторних решења и мутних схватања резултирати нов систем својине много различитији од прератног.

„Општа ситуација у којој се налазе европске државе могла би се у истини и с правом назвати хаос поратни. Тај хаос је не само последица околности, да се друштво није умело снаћи и саживети у новоствореним приликама, већ је и последица појаве дегенерисања водећих јединака у круговима које комунисти и социалисте називају буржоазијом.“²⁷⁾

И збиља кад се погледа на једно ограничење својине, најболније можда у ово време, а то је питање станова и њихових закупа, види се да ће се још доста неприлика имати у сукобу нових идеја са старим поретком. „Држава је утврдила извештан принцип у општем интересу: ограничење располагања приватном својином у виду издавања кућа и заштите кирајџија... примери који су посведневни сведоче о хаосу који је настао и у овој акцији државној“. Тако вели г. Д-р Марковић у цитираном чланку, а г. Д-р Нинко Перић још 1912. год у својој књизи „Теорија злоупотребе права“, казао је:²⁸⁾

„Сва приватна права садрже два елемента, један индивидуалан а други социалан. С једне стране је инстинктивна тежња човечја да сам, искључиво, и на начин нормалан, присваја спољне ствари и врши своја права тако да из њих извучи максимум добити, а с друге стране вршење тих права ограничава се. Разумљиво је да при диаментралним жељама може бити сукоба, који само вешта рука законодавчева, и државне управе може да ублажи, па чак и сасвим уклони. С обзиром на друштвени морал и на то што човек живи у једној уређеној социалној заједници сужавају се тежње ка искључивости и безграничности. И цео је проблем законодавца тај да се нађе пропорција у којој би се та два елемента комбиновала, да нађе извештан компромис између та два интереса.“²⁸⁾

²⁶⁾ Оп. cit., стр. 36.

²⁷⁾ Д-р Богдан Марковић: Поратни Хаос, „Н. Живот“ књ. VII, св. 10. — 1921 год.

²⁸⁾ стр. 149.

Наш уставотворац је заиста правилно поступио што је узео средину између две крајности, јер ће се само на тај начин моћи мирним путем избећи страховити слом друштва и државе, који је већ постигао Русију, да би се ипак из тога слома, по неком вишем природном принципу, вратило у великој мери на оно што се хтело одједном да уништи.

Г. Мих. П. Јовановић у својој студији „Својина, њен правни и социално-политички значај“²⁹⁾ умесно примећује:

„Констатујући овако да је само појединац као сопственик, и ако још увек потчињен правном својинском поретку, сасвим слободан, имамо као последицу то, да, ако би се својина у својим функцијама претерано ограничила, притешњена би са њом била и слобода личности јаче него што се то сме допустити баш у интересу друштва као целине, онако исто, као што би, и обрнуто, приватна својина пуштена да сувише набуја у рукама појединаца породила па и порађа, друштвене разлике којима се оштећује друштво и које се због тога не смеју допустити“.

Доиста, дужност нам је да на овом месту, ма да би то био предмет нарочите студије, поменемо само то, да би са престанком својине престао и живот у друштву, јер би нестало утакмице тако потребне за друштвено развиће.

Г. Мих. П. Јовановић завршава своју цитирану студију³⁰⁾, па и ми завршавамо овај параграф овим речима:

„Сва времена, од изласка друштвених примитивних и пре државних облика његових, показују у установама елементе индивидуализовања, и, тако исто, елементе социјализовања. То су два принципа за увек оправдана. Својински поредак имаће их оба увек у себи: увек ће бити приватне својине, уз ограничења према каквој друштвеној потреби, и јавних добара уз довољно слободе за развијање индивидуалности, уз приватну својину.“³¹⁾

III. ПОСЕБНА ОГРАНИЧЕЊА СВОЈИНЕ У СРПСКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ.

§ 8. Врсте ограничења.

Показали смо досадашњим излагањем да је својина у апстрактном смислу апсолутна, а да у конкретним случајима сопствениково право располагања није апсолутно и безобзирно,

²⁹⁾ Београд, 1921. — стр. 42.

³⁰⁾ стр. 45.

³¹⁾ Курсив наш.

већ да наилази на извесне препреке, које се зову државни и друштвени закони, а који му ограничавају ово располагање на више начина.

Као што смо раније нагласили, ограничење права својине огледа се највише у вршењу њеном. У римској формули да својина садржи *jus utendi, fruendi et abutendi*, која вреди и данас, издвајају се три елемента у вршењу својине: право ствар продати, разменити, уништити или одбацити (*jus abutendi* т. ј. право стварју располагати); право ствар употребити по свом нахођењу (*utendi*), и праву исту уживати и од ње вући користи (*fruendi*).

Осем ужег појма стварју располагати (продати, отуђити) као шири појам располагања са стварју може се адекватно узети општи појам вршења права својине.

Узето са привредног гледишта право својине је уживање једне ствари и извлачење економских користи из ње, а са правног гледишта сматра се као располагање својином било у целини, било делимичним издвајањем појединих атрибута својине у засебна права и преносом тих права на трећа лица.³²⁾ Ми оба ова гледишта називамо једном речју вршењем права својине.

Дакле у том праву вршења својинске власти (*Ausübungsrecht*) појављују се, као постулат за одржање друштвеног поретка, ограничења како смо напред у § 6. рекли и то у опште: 1) да се морају избегавати сви акти у вршењу права својине, који би били супротни постојећим забранама у интересу јавног добра, тј. државе, и 2) да се вршењем права својине не смеју вређати туђа права.

Како је то у правном поретку појединачно изведено добићемо јасну слику, ако прегледамо што је могућно сигурније све случаје у српском праву.

У Крајнц — Пфафовом делу „Систем аустриског општег прив. права“³³⁾ налазимо овакву поделу ограничења која се тичу садржине права својине: прво, сопственик мора одређене акте вршења својине да пропусти (ограничење својине у ужем смислу, својина *под теретом* — *belastetes Eigentum*), и друго, односно трајања ограничења, кад је право својине ограничено неким

32) Упор. Д-р Л. Марковић, Гр. Пр., стр. 326.

33) I Band, S. 549.

крајњим роком, а чијим наступом само од себе се гаси (привремено ограничење).

Ранда у свом делу „Eigentumsrecht“ износи две врсте ограничења:³⁴⁾ прво, стварна ограничења услед туђих приватних права, друго, ограничења у јавном интересу по сили правног поретка.

Ова подела ограничења је нејасна и сувише растегљива, и зато ћемо се ми бавити другом, много одређенијом и логичнијом поделом, коју нам натурају саме законске одредбе из нашег законодавства, какву смо у осталом нашли и код једног нашег ранијег правног писца и коју потпуно акцептујемо.

У свом кратком више инструктивном чланку „О ограничењу својине уопште“³⁵⁾ Стеван Максимовић вели да су принципи о праву својине изражени у §§ 22., 211. и 216. Г.З. Затим наставља:

„Ограничење својине заведено је законима (правним одредбама) у јавно-управном интересу, као што су легалне (законе) службености, заведено је законом о шумама, законом о водама и другим...; али се оно може оснивати и у приватном интересу једностраном или двостраном (уговором) вољом својинара...“ И онда даље региструје ограничења законима, вољом својинара и уговором.

Кад изближе осмотримо ову поделу Максимовићеву наћи ћемо ове битне одлике ограничења:

а) Ограничења законска су сва јавног карактера и у интересу погодности целине, као и друштвеног морала, јер држава се мора постарати да својом принудном силом одржи у равнотежи интересе појединаца, према интересима целине, па шта више и према својим интересима, а за испуњење овога служи факт, да грађани уз своја права имају и дужност да се покоравају вољи заједнице, тј. законима (§§ 2, 13, 17. и нарочито § 24. Г.З)

Таква ограничења налазимо у многим законима из јавног права, а налазимо их и у кодексу прив. права тј. Грађ. Законику, што не мора да буде ни мало чудновато, кад се узме у обзир да Г. З. садржи опште одредбе о имаовинским правима грађана.

Осим тога да напоменемо да у законска ограничења спадају и ограничења по пресудама судским и услед застарелости.

б) Кад се пође од конкретног смисла права својине, т. ј.

³⁴⁾ § 1.

³⁵⁾ Архив за правне и друштвене науке, књ. II 1907.

права извесног лица да располаже својом сопственошћу (§ 211. Г. З. „по вољи уживати и по вољи располагати“), онда је разумљиво да сопственик по својој вољи може актима *inter vivos* или *mortis causa* да својину оптерети ограничењима, која би чак одвела и отуђењу.

То је у исто време принцип личне слободе зајамчен и Уставом и грађ. законима.

в) Уговорна ограничења су у интересу појединих одређених лица, тј. по уговору два лица једно од њих може да има већа или мања права на сопствености другога, често на цело његово *jus utendi* и *fruenti*, па чак и *abutendi* (нпр. у случају сувојине или права прекупа или откупа). Наравно по § 214 Г.З. ограниченост права сопствености никад се не претпоставља, а коју би такву потврђивао мора је доказати. У осталом ово вреди како за уговорна тако и за законска ограничења. Наравно да су и ова уговорна ограничења заштићена законом, а у извесним случајима опстанак ограничења или његово укинуће зависи само од уговорних странака.

Постоји још једна подела и то по принципима јавног и приватног права, али пошто ограничења из јавног права у већини случаја тангирају приватне односе (нпр. Уредба о становима, Закон о експроприацији, Закон о моноп. дувана), то је најумесније остати при већ поменутој подели Ст. Максимовића, а трага за такву поделу даје и наука о прив. праву и *ratio legis* Грађ. Зак. јер се и својина стиче уопште на основу закона, воље појединаца и из уговора, а у § 216. каже се: ко је уживању сопствениковом противан или ко то себи присваја, мора доказа имати *или у закону, или у изјашњеној вољи* господара.

§ 9. Законска ограничења својине.³⁶⁾

1. Највећи извор прописа о ограничењу прив. својине било у погледу њеног уживања било располагања овим правом, налазимо у Грађанском Законику од 1844. год. Да их редом прегледамо:

1. Субјект својине је сваки коме није нарочито ограничена

³⁶⁾ За ове податке служили су: Својина, од Мих. П. Јовановића 1921. г., Грађ. Право Д-ра Л. Марковића књ. 1. 1921.; пом. чланак у *Архиву* Ст. Максимовића „О ограничењу својине уопште“; предавања на прав. факултету г. Ж. М. Перића и српско законодавство.

способност за стицање исте; па и више њих могу бити заједно субјекти исте својине, тако да само једно право и један предмет права припада неколицини као носиоцима тога права, и у том случају имамо сасвојину (сувласништво, *condominium pro indiviso — communio*.)³⁷⁾ По параграфу 215. Г.З. „ствар једна покретна или непокретна може и неколицини припадати, и онда се они на целу ствар односе као једно лице. И право њихово бива право заједничко“. Како је овде право једнога граница права другога у § 32. означава се право својине овим речима: „ако двојица или више њих једнака права имају, морају се иста тако употребљавати да једно поред другог и сва скупа у целости остати могу. Ако то није могућно, онда по количини треба једно другом да попусти; ако ли и тако не би могућно било, онда мање већем мора попустити“. Дакле законом се хоће да сачува ред и мир међу сувласницима, који се сматрају као једно лице у односу према ствари, према чему том стварју не може један од њих располагати без одобрења осталих. Право сасвојине се ограничава и правилном расподелом предмета заједничке својине, јер би у противном сваки смесничар (по интелектуалном делу) приграбио бољи део за себе. Уосталом ово је све предвиђено у случају поделе или отуђења ствари али у сржи сваки сасвојинар има потпуно право отуђења свога идеалног дела, да га заложити, па чак и делинквирати.

2. Удајом а за време брака жена се ограничава у својим правима, што се види и из §§ 109., 110. и 111, а нарочито § 920. Г.З. По § 766. муж има права уживати мираз женин доклегод брак траје у сили и важности, а она је неспособна за располагање својом имовином без одобрења мужевљева; потрошне ствари може муж трошити (само за вредност и накнаду својим добром јемствује). Као што се види (и из § 416.) у интересу одржања брака и правичне поделе трошкова за одржавање истог, закон даје право мужу, као глави породице, да женино имање ужива и троши, али у исто време обезбеђује и жену од штете у случају мужевље несавесности. Изузетак пак у ограничењу жениних права налазимо у §§ 425, 418, 773, 780 — 783. Г.З., дакле жене имају право на тестамент, уговор на случај смрти и брачни уговор.

3. По §-у 189. сматрају се као припадак непокретних ствари све оне покретне ствари, које у свом скупу чине једну индиви-

³⁷⁾ А. Randa: Eigentumsrecht — § 9. Miteigentum.

дуалну, непокретну ствар (зграду) без обзира на то, ко их је у такав положај ставио.³⁸⁾ Ако би имобилисање извршио неко други а не сопственик тај ће имати право на накнаду, али саму ствар неће моћи одвојити без пристанка сопственика непокретне ствари. Шта значи то? Значи да закон у интересу реда и мира ограничава право сопствености на покретној ствари у корист господара непокретне ствари, али по општем уставном принципу, а и по принципу §§ 20. и 217. Г. З. за уступљена добра мора се дати и одговарајућа накнада.

4. Из § 197. Г. З. црпимо опште принудно законско ограничење, које се тиче располагања својином у облику конституисања стварног права у корист трећих лица. Оно се састоји у томе, што су законом прописани нарочити, бројно ограничени типови стварних права, тако да нема више стварних права сем оних, које је Грађ. Зак. предвидео, и то су: право својине, право службености и право залогe. Према томе и власници могу на стварима својим да конституишу само службености и заложна права и никаква друга.³⁹⁾

5. У случају изузетака из § 221. Г. З. сопственику покретне ствари суд неће досудити ову ствар ако је тужени (акципиенс) својевољно не пусти и с накнадом се од својих претходника не задовољи, једино може тражити накнаду од оних који су дужни одговарати. Ово ограничење права својине над покретним стварима уређено је ради безбедности слободне комуникације у продаји и куповини покретних ствари, а на основу принципа из § 223. „да сваки, у кога се рукама, или у чијој се државини ствар једна налази, држи се за поштеног држаоца доклегод се противно не докаже,“ а ово доказивање је искључено у три случаја побројана у § 221.

6. У интересу народне привреде, а да се не би нагомилавала пуста необрађена земљишта, Г. З. у § 230. прописује да ће се по § 229. моћи заузети оно место, „које је својевољно остављено, с намером не вратити се (натраг)“, а то ако правог господара за 10 година нема, ако је место запуштено у луг обрасло и зато се наново морало крчити, најзад, врло важно, ако је прави господар оставио, па дознавши да је други заузео, за годину дана није се показао противан, иако је могао.

38) Д-р Л. Марковић, Грађ. Пр., стр. 163.

39) Оп. cit., стр. 327.

7. § 263. Дивљач ухваћена или припитомљена донде је наша докле се у нашој власти налази, ако пак изиђе испод наше власти престаје бити наша и припада ономе који је први ухвати или убије. Један неправичан пропис који би требало укинути, или бар применити на опасне животиње, које се иначе морају добро да чувају, као лавови, курјаци, лисице, а не и на папагаје донесене из топлих крајева, мајмуне и слично. (Упор. §§ 238. и 239. нашег и § 384. аустр. Гр. З.).

8. У § 240. прописано је правило да је „рој од твог пресада твој (§ 239.) и ти имаш власт устопце га вијати“, што значи и на туђем земљишту и нико се не би смео противити захтеву или већ учињеном поступку вијача — сопственика роја. § 384. аустр. Грађ. Зак. много је опширнији и бољи, јер говори и о питомиј и припитомљеној звераци, а за вијача прописује да накнади штету коју би учинио туђем земљишту приликом вијања.

Ово вијање роја пчела (у аустр. и припитомљених животиња) проширено је и на туђа земљишта стога што је по нашем Г. З. остављен само рок од 24 часа (по аустр. 2 дана или 48 часова) да сопственик свој рој нађе и узме, у противном сматраће се као дивљач и припашће ономе који га ухвати.

9. У § 244. наређује се господару изгубљене ствари кад је нађе да 20 % вредности понова нађене ствари да као награду находнику (у противном находник би имао *jus retentionis* до осуде судске). По § 245. сопственик изгубљене ствари може изгубити право својине на њој ако се у означеним роковима не буде јавио за исту код находника. Ово је учињено стога да би находник ма и законским прописом постао сопственик нађене ствари, кад јој се ранији господар не зна.

10. У §§ 264., 265., 266 и 268. говори се о земљиштима која би се услед водене силе или рођењем брега однела на друго место, па предвиђа разне случаје у промени господара, по сили физичких закона.

11. § 271. је законски створена сусвојина на смешаним стварима, а напред смо видели, да се и у сусвојини налазе елементи ограничења својине. Наредним § 272. одузима се својина на смешаној ствари од помешача који је на превару ишао, пак му се одређује накнада „по мери најмање цене“. § 274. одређује услове за смешане ствари без ичије кривице т. ј. услед случаја, па исту додељује оном чија је стварбила скуповенија, а другом

даје право на правичну накнаду. То исто налазимо и у §§ 275, 277. и 278.

12. §§ 281., 282. и 283. У овим параграфима налазимо ова три законска ограничења својине (ако не буде случаја из § 284.)

а) „Ако ти својим семеном туђу њиву засејеш, плод није твој но онога чија је њива“. Код bona fide предвиђа се накнада.

б) „Сваки је властан жиле туђега дрвета у својој земљи пресећи, и гране над своју земљу надведене скресати“. У сваком случају без накнаде.

в) „Плод ако с гране на туђу земљу опадне, господар дрвета није властан тражити га, нити за то суседа прети“ (т. ј. тужити за накнаду). Као што се види овим прописима је циљ одржање суседских односа у помирљивом стању, па према томе служи и интересима целине. Да ли је пак нпр. пропис о плодовима по српском праву практичнији и бољи од система римског права (по коме сопственик дрвета може да пређе на туђе земљиште да покупи пале плодове) могло би се засебно расправљати с обзиром на корист од ограничења било једној суседској страни или другој

13. § 303. а (actio Pauliana) забрањује дужнику да своје ствари било покретне или непокретне на другога пренесе у намери да своје онога времена повериоце оштети. Ово законско ограничење налази основа у томе, што се сматра да дужнику већ не припадају оне ствари које су предмет или залога дуга, а по § 29. што ко нема не може ни другом дати, као ни туђе ствари (римски принцип *nemo plus juris transferre potest quam ipse habet*). Ово је једна умесна заштита повериоца без које би се друштвени кредит сасвим уништио.

Уз ово ваља додати и одлуку опште седнице Кас. Суда бр. 11906 од 16.-XII.-1895. „Дужник се не може на штету својих поверилаца одрећи својине“, а исто тако и одредбе §§ 25. и 26. стец. поступка.

14. *Службености*. Службеност је стварно право на туђој ствари по коме је неко одређено лице (или сопственик неке одређене непокретности) овлашћено да се у извесном правцу туђом ствари користи, а по § 331. Г. З. „Службеност је у опште неко бреме, којим се уживање чијег права сопствености (имаовине) ограничава тако, да је овај дужан на корист другога, коме право припада, у својој ствари нешто трпети и ономе допустити или не чинити што би иначе чинити право имао. У § 341. установ-

љавају се *законске службености*, па се вели: „Закон ограничава право сопствености чије само у оном случају, кад други своје добро или сасвим или од чести употребити не би могао“... Дакле једно најшире ограничење у интересу целине, без којег би многимима било онемогућено вршење својине над сопственом ствари, па према томе његово право својине било би илузорно. Ово би одвело страшним сукобима међу суседима, а то држава никако није смела да допусти. По једној одлуци опште сед. Кас. Суда (од 8. октобра 1874. бр. 4143) законској стварној службености има места онда, кад се једно земљиште не може да употреби без помоћи другог земљишта у некој битној особини, што има суд да оцени; ко тражи законску службеност дужан је дати накнаду власнику послужног добра, према чему законске службености нису бесплатне (принцип §§ 20. и 217. у вези са § 31. Г.З.).

15. Како се већина правника слаже с тим да удовички ужитак на имању мужевљевом није тражбено право већ стварно, то ћемо и овај законски ужитак из §§ 412. — 415. Г.З. да унесемо у законска ограничења својине. Жена (§ 413.) по смрти мужевљевој остаје као удовица на уживању добара његових и ужива заједно с онима, који су и за живота мужевљева учествовали (ако их наравно има), јер каогод што је муж дужан своју жену за живота свога хранити и издржавати, тако се та дужност и после смрти његове простире на удовицу, докле име његово носи (§ 412). Особину овог ужитка описало је зак. тумачење код § 414. од 1858. по коме је овај ужитак за наследнике ограничење располагања својином и они морају удовицу трпети на наслеђеном имању, за које право жена има прећутну хипотеку, мада је то противно основном принципу Грађ. Зак. да се и ужитак може обезбедити само уписом у интабулационе књиге по § 226. (в. о томе опширну расправу Ж. М. Перића: О правном карактеру удов. ужитка и о његовом упису, Бранич 1904.) Дакле наследницима остаје *nuda proprietas* на наслеђеном имању, пошто удовица из њиховог *jus-a abutendi, utendi* и *fruenti* задржава последња два.

„*Nuda proprietas*“⁴⁰⁾ има значаја, прво, у толико што се може отуђити — отуђење које се, разуме се, неће обавити под повољ-

40) Ж. М. Перић, Приватно право (Скупљене расправе), Београд 1912. примедба на стр. 127.

ним условима, осем тога, по § 376. Грађ. Зак. благо које би се у земљи, предмету ужитка нашло, припада господару земље⁴¹⁾).

Кад смо поменули законодавно решење од 1858. ваља нам приметити ради бољег разумевања овог законског ограничења, да је последњи став његов који гласи: „...па следствено томе, да се оптерећење и пренос од стране наследника ове чести посмртног имања, које жени по закону или завештењу њеног мужа припада, и које је без њеног знања и саизвољења учињено, код суда не уважава“ погрешно и несмотрено стилизован, јер је нетачно тврђење да наследник не би могао без пристанка удовице отуђити ни оптеретити онај део наслеђенога имања на коме удовица има право уживања, пошто наследник на том делу има голу својину (*jus abutendi* без *jus-a fruenti* и *utendi*, које припада удовици. Тако и г. Ж. Перић *op. cit.*).

16. Од принципа у § 476. Г.З. да сваки може својим имањем располагати по својој вољи (*sc.* и на случај смрти — актом последње воље), постоје ова законска ограничења:

а) Само закони део на случај смрти мора остати закономј деци како мушкој ако их има, тако и женској, ако мушке нема, невредим, који се састоји из половине дела онога, који би им по закону припадао, кад завештаочева расположења не би било (§ 477.). Ако би тастатор поступио противно овом пропису тестамент би се за толико сматрао неважним (в. § 480.).

б) Уредба од 10. маја 1907. опредељује, како архијереји својим имањем могу располагати на случај смрти, па прописује, прво, кад архијереј умре без тестамент да се од његове непокретне заоставштине образује маса, која има да се подели на три једнака дела тако да један припадне вишој духовној власти за цркве и манастире, други: да припадне главном фонду школском а трећи изда родбини покојниковој по закону; друго, наређује да архијереј тестаментом може завештати $\frac{1}{3}$ коме хоће, а друге $\frac{2}{3}$ дужан је оставити на цркве, манастире, на училишта, сиротињу и сиротињска заведења.

Ово законско ограничење постоји с обзиром на положај који је архијереј у друштву заузимао.

в) Законодавно решење од 9. маја 1849. говори о томе, да имање, које по смрти јеромонаха остане, припада по каноничним

⁴¹⁾ В. о томе на шта још уживалац нема права: В. Lacantinerie et М. Chauveau, *Des biens*, р. 318. (прим. г. Ж. Перића).

правилима манастиру а да сродници у манастиру живећих јеромонаха не могу ништа наследити после њих, осем оно, о чему би сваки јеронах сопственом вољом, пре ступања у манастир, расположење учинио. Ово законско ограничење базира на чињеници, што јеромонах живи у манастиру и под таквим околностима сматра се да је све што је на том положају текао, стекао у корист манастира коме је посветио сав свој живот и рад.

г) У § 427. прописано је да когод разума и воље нема, тај ни последње воље имати не може. Према томе закон ограничава, да они који нису при свести (згранути, бесомучни, луди, распикуће, судски за такве проглашени, младолетни млађи од 15 година) не могу правити завештања и ако начине, нема силе ни важности.

Исто тако право располагања својом имаовином одузето је младолетнима (§ 39.), распикућама и одсутнима (§ 41.), лудима, суманутим, згранутим и бесомучним (§ 40.), онима који су под стециштем и банкротима (§ 920.); за њих делају њихови законски заступници: родитељи или стараоци.

Овде ваља додати и решење Касац. Суда од 7-III 1887. бр. 890 и опште седнице од 6.-V-1887. бр. 1697. да наследници пре него што приме наслеђе имају само правну титулу за наслеђе но без икаквог права уживања и располагања, и према томе, до пријема наслеђа на уживање и располагање они су само голи сопственици без икакве материалне користи од наслеђевине, дакле, сопственици са ограничењем једнога од оних права, која су по садржини §-а 211. Грађ. Зак. битни услови за појам сопствености.

17. По § 562. ко има право савршено и неограничено са својим стварима располагати, онај само може поклоне чинити. § 565. прописује да се са туђом ствари, било покретном или непокретном, или на штету трећега, поклон не може чинити (нпр. у стецишту); поклон неће важити којим је окрњен закони део деце (§ 477), или би било окрњено уживање онима које је поклонодавац дужан издржавати (§§ 412 — 415. Г.З. и § 26. Стец. Пост.), или би се осујећивала наплата поклонодавчевих поверилаца у време поклона (§ 303 а).

18. У §§ 670 — 676. предвиђено је првенство права на куповину непокретних добара. Закон је ограничио сопственика извесног добра, тиме што је наредио да смесници или заједничари и родбина који би право наследства у продатим добрима

имали, која би по закону наследили, имају право да први купе добро које сопственик продаје, а то све у интересу друштва и сродства. Пре имзене од 1847. год. ово право имали су и суседи, па је исто укинато из социалних обзира да се имања не нагомилавају само у интересу појединаца.

19. Пропис § 686. је у извесном моменту (ако се ствари закупчеве налазе у закупном добру онда сопственик има право да их задржи за дужну кирију) ограничење располагања са ствари, али ако купац изнесе ствари онда господару добра престаје право да се из њих наплати. — Помињемо и овај пропис као једну од оних законских одредаба, којима се хоће да пружи правична заштита појединцима, а да би се принцип § 21. Г.З. одржао („шта је ко дужан оно мора дати“.)

20. По § 788. „уговори брачни који би се на зло и штету деце клонили, немају силу ни важност“. Овом одредбом закон је ограничио право располагања својином и мужу и жени, ако би на уштрб деце и противно пропису § 477. хтели да уговор какав са својим имањем сачине.

Слично том законском ограничењу постоје у интересу социалном и појединаца ограничења односно закључивања уговора и то у § 13. да се у ономе што се тиче јавнога поретка и благонаравија не може ништа изменити вољом или уговором; у § 843. да неће важити сви побочни уговори и услови противни природи залогне и зајма, као: да поверитељу пропадне залога, ако му се зајам на време не врати; да поверитељ залогну задржати може; да дужник залогну нигда испуити или ни на ког другог пренети не може; или да поверитељ не може захтевати продају залогне за измирење и пошто уговорено време за повраћај зајма протече, и најзад у § 950. да се нико не може одрећи застарелости, нити може дуже време уговорити него што је законски прописано, као и у § 601. а да се не може уговорити нити платити већи интерес од 12 %, а у § 603. да се интерес на интерес не може узимати (ни давати) нити напред уговорити.

(Свршиће се)

Ж. М. Пауновић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

О организацији судова.

На седници Друштва правника од 15 јануара ове године, у којој сам говорио о процесуалним законима и организацији судова у нашој држави — ја сам навео неке ствари и изнео неке предлоге о којима би по мом дубоком уверењу корисно било да се чују мишљења и других наших правника.

За то се овом приликом и овим путем враћам на та питања-

1. Не могу се организовати или реорганизовати судови ако се најпре не пречисти питање процесуалних закона по којима ће поједини судови имати да раде.

Према томе наше Министарство Правде не може ни помислити да реши питање реорганизације судова ако нема готове барем ове законске пројекте:

1. Пројект закона о надлежности судова;
2. Пројект закона о поступку у грађанским парницама;
3. Пројект закона о поступку у кривичним парницама;
4. Пројект извршног закона;
5. Пројект пословног реда.

То ми се чини толико јасно и очевидно да сматрам да друго мишљење о томе не може у опште постојати. И за то и не наводим разлоге због којих држим да је то једини могући начин извођења организације судова код нас, резервишући себи право да их наведем и оправдам, ако би се с које стране истакло какво друго мишљење у том погледу.

2. Цела првостепена јурисдикција у грађанским парницама може да се повери надлежности нотарских судова.

По овом питању хоћу да наведем и разлоге.

Одбор за израду законских пројеката за целу државу усвојио је као образац за израду закона о поступку у грађанским парницама аустријске процесуалне законе.

Оправдање горњег мог предлога вадим из самих прописа аустријског закона о судској надлежности. По том закону надлежни су котарски судови да расправљају парнице чија вредност не превазилази извесну новчану суму. Али је за утврђивање надлежности меродавна једино изјава самог тужитеља, која је обавезна колико и за туженика толико и за сам суд (§ 60 зак. о надлежности). То значи да ако тужитељ поднесе тужбу за право својине најскупље куће у Љубљани или у Сплиту (наводим места у којима тај закон важи), а у својој тужби наведе да је вредност предмета спора нижа од 1000 динара, ту његову очевидно лажну тврдњу не може да побие ни туженик, ни сам суд.

Сем тога по пропису § 77 закона о надлежности све парнице за деобу једне већ досуђене заоставштине спадају у надлежност котарских судова.

Кад је то тако, а наиме: а) кад се већ самом изјавом тужитеља може да искључи надлежност колегијалних судова у парницама од највеће вредности; б) кад се спорови о деоби читавих заоставштина (при којима могу да нађу своју примену на стотине одредаба грађанског законика, трговачког и меничког законика, евентуално и међународни прописи и конвенције међународног приватног права) морају резервисати надлежности котарских судова; зашто се не би могло поверити котарским судовима и суђење у парницама за новчана потраживања, које нису, у опште говорећи, ни мало тежег расправљања од парница за деобу заоставштина?

По аустриском закону о судској надлежности, спадају у искључиву надлежност колегијалних судова неке парнице без обзира на вредност предмета у спору, као на пр. бракоразводне парнице. Зашто да се оне не поверавају котарским судовима?

* * *

Али, кад би се то усвојило, требало би створити веће гаранције за правилно вођење првостепених расправа код котарских и код виших судова.

Те гаранције могле би бити у овоме:

- 1) При котарским судовима у свим парницама, сем багателних, туженик има да поднесе писмени одговор на тужбу;
- 2) у парницама од преко 5.000 динара вредности странке морају бити заступане од једног адвоката;
- 3) потраживања од преко 5.000 динара (данашње вредности) могу да се доказују само путем писмена, исправе;
- 4) укида се и испит странака као сведока и заклетва странака. То за првостепену инстанцију.
- 5) Проширује се власт другостепених судова да по својој увиђавности, обнове цео поступак.
- 6) Врховни суд мора у свакој парници одредити усмену расправу.

* * *

Организација судова по овом мом пројекту изгледала би овако:

1. Котарски судови би имали целу првостепену грађанску јурисдикцију, целу ванпарничну јурисдикцију, и задржали би надлежност у кривичним парницама коју већ сад имају у Далмацији и у Словеначкој.

2. Окружни судови задржали би надлежност коју сад имају у кривичним парницама и били би апелациони судови за грађанске парнице.

3. Врховни и Касациони Суд био би врховни суд за грађанске и за кривичне парнице и на њега би прешла и надлежност кривичних спорова која сад припада апелационим судовима.

4. Данашњи Апелациони Судови би отпали.

Д-р Лујо Бахотић.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Резултати V Међународне Хашке конференције о заштити индустријске свјетине.

(Свршетак)

II. Мадридски Аранжман о међународном регистровању фабричких и трговачких жигова од 14.-4.-1891.

Битних измена у Мадридском Аранжману и у Правилнику за извршење нема. Учињене су формалне, измене или донете због бољег разумевања текста. Претресом Аранжмана бавила се је V сукомисија, претресом Правилника нарочита комисија d'étude, којој су били поднети амандмани к тексту, предложеном од стране Међународног Биро-а и Холандије. Текст Правилника за извршење Мадридског Аранжмана примљен је на другој пленарној седници у Хагу 5-11-1925, али није био предмет потписа од стране делегата држава, јер се је сматрало примање текста Правилника од стране делегата као довољно.

Предлог Међународног Биро-а и Холандије, да се треба држати код пријаве међународне заштите жигова класификације робе предложене од Међународног Биро-а и да се за сваку робну класу, за коју се тражи међународна заштита, плати нарочита такса, одбијен је услед настале опозиције делегата разних економско слабијих држава. Иначе пак изашло се на сусрет захтевима Међународног Биро-а за умерено повишење такса. Што се тиче класификације жигова Конференција се је сложила с тим, да се у циљу израде једноставне класификације жигова позове у најкраћем времену нарочита Конференција експерата од стране Међународног Биро-а.

Како овај Аранжман представља један специјалан уговор закључен у смислу чл. 15 Главне Париске Конвенције међу некојима члановима исте, дакле у оквиру општих прописа ове Конвенције, умесно је било, да су се прописи Мадридског Аранжмана саобразили измењеним прописима Париске Конвенције, тако и што се тиче терминологије.

Од значајних измена треба напоменути чл. 8, који говори о таксама за међународну регистрацију жига. Сада важећи текст одређује, сем таксе коју може да прима администрација земље порекла, висину таксе за први жиг од 100 франака и за сваки следећи жиг, који се депонира истовремено од истога сопственика жига од 50 франака. На предлог Међународног Биро-а ова се је такса повисила на 150 одн. на 100 швајцарских франака. Додат је као члан 3 и 4 нови текст, који омогућава сопственику жига да плати таксу у два ратама, такса ће се у том случају умерено повисити. Може се наплатити приликом међународног уписа такса од 100 шв. франака за први жиг, депонован истовремено као први. Али пријавилац мора у том случају пре истека од 10 година рачунајући од дана међуна-

родног уписа наплатити Међународном Биро-у допуну од седамдесет и пет франака за први и од педесет франака за сваки следећи жиг депонован истовремено кад први жиг, иначе по истеку овог рока изгубиће право регистрације. Као у чл. 7 и овде је предвиђено, да Међународни Биро извести сопственика жига, шест месеца пре истека овог рока, о тачном дану престанка жига. Кад се допуна таксе, не врши пре истека горњег рока, Међународни Биро брисаће жиг и обавестити о томе администрације и објавиће престанак жига у своме листу.

У новом ставу 5 предвиђена је једна нарочита такса, која ће се одредити Правилником за извршење, за листу робе, за коју се тражи заштита, ако садржава више од 100 речи.

Чл. 11, који говори о приступу нових држава Мадридском Аранжману остављен је, само додати су му 2 нова става 4 и 5. Да би се ослободиле државе, које би накнадно приступиле овом Мадридском Аранжману, овог испитивања већ заштићених међународних жигова, што је у року од 12 месеци скоро немогуће при великом броју жигова, нашла се је једна формула, која дозвољава, да приступ нема ретроактивног дејства за оне државе, које би то изрично затражиле. Примењивање Аранжмана односи се у том случају само на жигове, који су регистровани после дана, када ступа приступ на снагу. Један изузетак постоји само у погледу међународних жигова, који су већ били пре предмет истоветне народне регистрације, која још постоји и која ће се непосредно признати на тражење заинтересованих.

Овим државама Међународни Биро неће доставити колективну нотификацију жигова, него се ограничава на доставу међународних жигова, који уживају заједно заштиту у ново приступљеној држави и гледе којих су заинтересована лица поднела своје молбе са потребним податцима Међународном Биро-у.

Члан 12 одређује да ће бити овај Аранжман ратификован најдаље 1 маја 1928 г. и да ће ступити на снагу месец дана по том датуму. Овај акт замењује Мадридски Аранжман из год. 1891, ревидиран у Вашингтону 2-6-1911, међутим последња акта остаће у важности у односима земаља, које не би ратификовале овај акт.

* * *

Што се тиче *Правилника за извршење Мадридског Аранжмана о међународном регистровању фабричких и трговачких жигова*, ревидираног у Вашингтону 2.-6.-1911, и он нема битних измена. У главном донети су прописи у којима се тачно тумачи примењивање одредаба Мадридског Аранжмана и дају се упуства администрацијама и пријавиоцима за разне поступке, који су се већ фактично у нашој пракси примењивали.

Но и у вези са чланом 5 bis Аранжмана је пропис чл. 2 (D), да може сопственик ако жиг садржи натписе на туђем језику или писмена која су слабо позната, придружити уз међународни депо дванајест примерака превода овог натписа на француском

језику, како би тиме убрзао испитивање жига у другим земљама. У истом циљу може администрација земље порекла на молбу пријавиоца потврдити, да је пријавилац код ње оправдао право употребе грбова, портрета, часних ознака, туђих имена, која садржава жиг.

Додат је нов чл. 2-bis, који овлашћује Међународни Биро, да одложи од међународне регистрације пријаве, које су непотпуне или неправилне. О томе треба одмах да обавести надлежну администрацију, која има да реши, да ли да преиначи, повуче или задржи молбу.

Под истим условима може Међународни Биро нарочито одложити регистровање:

1.) ако молба садржи ознаке неодређених производа, као „разна роба“, „и други производи“, нарочито скраћеницу „и т. д.“;

2.) ако добијени клише не даје довољно јасан отисак елемената жига;

3.) ако жиг носи знак крста, који се може сматрати као „Црвени Крст“ и по предходном саслушању сопственика жига, да ли ће се жиг употребити у црвеној или сличној боји.

По истеку од 6 месеци, рок, који се може продужити, и ако се питање не рашчисти, сматраће се да је регистровање одложено и такса по одбитку 20 франака ће се вратити депосанту.

Ако једна молба за регистровање нередовно поднета, представља део колективног депоа (више жигова), цела колекција биће задржана, од регистрације, ако дотична администрација или сопственик жига не овласти Међународни Биро, да сматра ову молбу као испалу из колективног депоа и да је третира као посебну.

Суштина новог чл. 8 искључиво су таксе предвиђене чл. 5 ter, 8 и 9 Аранжмана. Ове таксе треба наплатити унапред и увек у швајцарским францима. Има разних такса:

А.) Таксе за пренос, модификације имена, промена стана, потребне исправке у случају погрешке учињене од стране пријавиоца, ограничење производа у случају одустајања, или у случају одустајања на заштиту за једну или више земаља. Такса износи 30 франака за сваки жиг и 10 франака за сваки следећи жиг, који припада једном истом сопственику и који је предмет истих операција и истих достављања као први. У овим таксама урачунати су трошкови за достављање администрацијама евентуално за публикацију учињених операција. Наведени су случајеви у којима се извесне операције ослобођавају таксе.

В.) Таксе за тражене копије и изводе из регистра износе 5 франака за жиг, кад иста копија или извод садржи више жигова, за сваки следећи жиг по 2 франка. У тражењима ових докумената, ако се иста односе на више жигова, треба назначити да ли се тражи одвојени изводи за сваки жиг, или један

за све. Овим прописом је измењена такса предвиђена чл. 6 bis ранијега текста, ранији чл. 6 bis отпада.

С.) Такса за испитивање ранијега постајања међу регистрованим међународним жиговима (recherches d'antériorité) износе 5 франака од жига. Ова такса се дуплира кад се истраживање врши за разне категорије производа или истовремено за један жиг из слике и за један из слова, или ако један жиг из слике садржи више од једног елемента. Исто важи, кад молилац не прецизира на коју врсту робе треба да се односи истраживање или кад не предложи цртеж или слику фигуративног жига о коме жели да буде извештен. Међународни Биро може иначе и одложити истраживање очекујући изјашњење, које тражи.

Д.) Такса предвиђена ставом 6 чл. 8 Аранжмана када листа робе садржава више од 100 речи. Та такса одреди се на један франк за сваки даљњи ред, штампан у „Les Marques internationales“.

Чл. 9, који говори о подели чистог прихода Међународног Биро-а на подједнаке делове међу члановима Аранжмана, додат је један нови став, који има у виду друге модалитете поделе које би се могле споразумом чланова у будућности установити.

Иницијативу за овај додатак дао је делегат Бразилије, који је предложио поделу чистог прихода на сасвим други начин.

Нови члан 12 предвиђа начин по коме се могу чинити измене и допуне овога Правилника, он гласи:

„Предлози за измену овог Правилника, који су формулисани од стране једне уговарајуће земље или од стране Међународног Биро-а, биће достављени администрацијама од поменутог Биро-а које ће му у року од 6 месеци доставити своја мишљење. Ако по истеку овога рока, предлог буде усвојен од већине администрација — а ниједна се администрација не буде изјаснила против или противу поднетог измењеног текста — овај ће ступити на снагу за све уговарајуће земље после 3 месеца од дана када Међународни Биро буде доставио администрацијама ово одобрење“.

III. Аранжман о сузбијању лажног означавања порекла робе оо 14-IV—1891.

Овом Аранжману наша држава досада није приступила.¹⁾ Због тога је потребно да се изнесе текст овог Аранжмана у српском преводу, и то са изменана учињеним на Хашкој конференцији. Измене текста су подвучене.

„Члан 1. Сваки производ, који носи лажну ознаку порекла у којој би једна од уговарајућих земаља или једног места, које се налази у једној од њих, било посредно или непосредно као земља или место порекла, биће узапћен при увозу у сваку од речених земаља.

Узапћење ће се извршити такође у земљи где лажна ознака

¹⁾ Учесници овог Аранжмана су следеће државе: Немачка, Бразилија, Куба, Данциг, Шпанија, Француска, Велика Британија, Легонија, Марок, Португалија, Швајцарска, Чехословачка.

порекла буде била стављена, или у оној у коју буде био увезен производ снабдевен том лажном ознаком.

Ако законодавство једне земље не допушта узапћење приликом увоза, ово узапћење биће замењено забраном увоза.

Ако законодавство једне земље не допушта узапћење у унутрашњости, то узапћење биће замењено тужбама и другим средствима, које закон те земље у сличним случајевима осигурава својим држављанима.

У недостатку специјалних санкција за сузбијање лажних ознака порекла биће примењивање санкције предвиђене у одговарајућим одредбама закона о жиговима или трговачким именима.

Чл. 2. Узапћење је остављено у дужност царинским властима које ће одмах извести заинтересовано физичко или морално лице, да би му дозволиле да регулише, ако жели, извршено провизорно узапћење; у сваком случају, државно тужништво или свака друга надлежна власт, може захтевати узапћење, било на тражење оштете стране било по званичној дужности; поступак ће у овом случају ићи својим обичним током.

Власти неће бити дужне да изврше узапћење у случају транзита.

Чл. 3. Ове одредбе не спречавају продавца да стави своје име или своју адресу на производе, који су пореклом из једне друге земље а не из земље продаје; али у том случају адреса или име мора бити праћено тачном ознаком и довољно јасног карактера земље или места фабрикации или произвође, или неке друге ознаке довољне да се избегне свака заблуда о правом пореклу робе.

Чл. 4. Судови сваке земље имаће да одлуче, који су називи, који услед свога општег карактера, не подпадају под одредбе овога Аранжмана; међутим покрајински називи порекла винарских производа не спадају у резерву специјално одређену овим чланом.

Чл. 5. Државама Савеза за Заштиту Индустриске Својине које нису узеле учешћа у овом Аранжману биће дозвољено да му приступе на њихову молбу и на начин који прописује члан 6 опште Конвенције.

Одредбе чл. 16 bis Конвенције Уније примењују се на овај Аранжман.

Члан 6. Овај ће Аранжман бити ратификован, и његове ратификације положене у Хагу, најдаље 1 маја 1928 год.

Ступиће у живот, између земаља које га буду ратификовале, месец дана почевши од истека тога рока и имаће исту силу и трајање као општа Конвенција. Међутим ако буде пре ратификован од стране најмање шест земаља, он ће ступити на снагу, између ових земаља, на месец дана по достави депоа шесте ратификације тим земаљама од стране Владе Швајцарске Конфедерације, а за земље које би га ратификовале после тога, месец дана по достави сваке од ових ратификација.

Овај акт замениће у односима између земаља које га буду ратификовале, Аранжман закључен у Мадриду 14 априла 1891 год. а ревидиран у Вашингтону 2 јуна 1911 год. Овај последњи остаће на снази у односима са земаљама које не буду ратификовале овај акт.

У потврду овог опуномоћени преставници сваке земље потписали су овај Аранжман.

Рађено у Хагу, у један примерак, 6 новембра 1925 године."

Већ кад је било говора о чл. 10 опште Конвенције истакнуто је да је забрањено стављати на производима, као ознаку порекла те робе, име некога места или неке земље, ако та роба у ствари не долази (није произведена) из истог места или земље. Чл. 10 додаје, да би се овакво дело могло подвргнути санкцијама чл. 9.

горе пом. Конвенције, да уз овакву лажну ознаку порекла робе треба да је додато и једно фиктивно или позајмљено трговачко име у злонамерном циљу. Видели смо тако исто колико се водила дискусија у подкомисији о овом чл. 10, који су извесне делегације желеле да прошире и да му даду прави смисао, који му у ствари припада, да сузбије сваку нелојалну конкуренцију путем лажног означавања порекла робе.

Овај Аранжман о лажном означавању порекла робе само је једна ефикаснија примена пом. чл. 10. Из бојазни да све државне потписнице Конвенције не би примиле овакве одредбе, створио се један засебан Аранжман у Мадруду 1891 год. и обрало-зовала се ужа Унија.

Као и чл. 10. у Хагу и овај Аранжман није могао добити никакве знатније измене. Поред јасних тенденција и поднесених амандмана од извесних држава у циљу да се принцип више прецизира и ефикасније заштите имена предела и покрајина, остало се ипак при старом тексту. Учињене су истина извесне измене код појединих чланова али без икаквог већег значаја.

Чл. 4. додат је услед предлога Међун. Биро-а и администрације Холандије називима, који не спадају у резерву специјално одређену овим чланом још „називи за све друге производе, чије природне особине потичу из земље или из Климата;“ осим тога још други став следећег садржаја:

„Кад буде једна од уговарајућих земаља утврдила постојање таквог назива порекла решењем административне или судске власти на основу законских мера или наредба, друге уговарајуће земље обавезне су овим називима пружити заштиту у границама како је било горњим начином утврђено, под условом, да им је прва држава нотифицирала своје мере или решења путем Међународног Бироа за Заштиту Индустриске Својине у Берну.“

Слична обавеза већ је била уговорена у уговорима о миру, види члан 275 Версаљског, чл. 227 Сен-Жерменског, чл. 210, тачка 2 Трианонског и чл. 155 Нејског уговора о миру.

Чл. 4 који је база Аранжману, јер одређује која ће власт бити компетентна да решава, која су имена постала генерична, а која су остала пределска, (изузев винске продукте за које ово питање не важи) изазвао је дискусију од прилике исту као и код чл. 10 Конвенције, али без резултата. Чехословачка је тражила да се пиво и минералне воде изједначе са винским производима. Али нити чехословачки амандман, нити предлози Међун. Биро-а нису били једногласно примљени. Чл. 4 остао је дакле потпуно непромењен.

Небитне измене претрпели су само чл. 1, 2, 3, 5 и 6 Аранжмана, што се види из горе изнесеног текста.

IV. Хашки Аранжман о међународном депоновању индустриских узорака и модела од 6. новембра 1925.

Међу жељама изнетим на Међународној Конференцији у Вашингтону била је и ова, нека се стара Биро у Берну, да у споразуму са администрацијама земаља Уније изради један пројект о међународном депоновању индустриских узорака и модела и да учини потребне мере, да се закључи један међународни аранжман о томе.

Међународни Биро одмах је приступио раду и издао је већ марта 1912 један предлог, који је са изменама послат априла 1914 са општим извештајем земљама Савеза. По светском рату поновио је Међународни Биро свој пројект, али није нашао одзива код администрација Савеза. И тако је Међународни Биро по савесном прерађивању у коме су га потпомогали „L'association internationale pour la protection de la propriété industrielle“ и „La Chambre internationale de Commerce“ саставио један нов пројект, који је већ био објављен 1924. г. у „La Propriété industrielle“ (стр. 180 и сл.)¹⁾ и достављен земљама Савеза у намери да га поднесе Међународној Хашкој Конференцији.

И ако се примећује интересованим круговима тенденца да се узорцима и моделима признају шира права, која уживају уметничка дела, ипак нашло се је за згодно као привремену етапу установити међународну заштиту за индустриске узорке и моделе, који би уживали нарочита права једне уже Уније установљене на основу чл. 15 Париске Конвенције о заштити индустриске својине.

Код израде пројекта имало се је у виду:

а) да се не може тражити једна обавеза, да носе заштићени узорци и модели један знак, из којег се види да заштита постоји као нпр. „Registered“ како се заштита распростире на разне земље и како не би било могуће на истом предмету ставити ову ознаку у разним језицима;

б) да би била међународна заштита узорака и модела, која служи више мање привременим потребама моде и живота, које су у разним земљама различне, излишна (илузорна), кад би се тражила обавеза експлоатације у свакој земљи Савеза;

с) да би било исто тако непрактична забрана увоза заштићених предмета у друге земље;

д) да је потребно изједначити трајање права у свима земљама; рок заштите од 15 година сматра се као довољан;

е) да би се поступало код међународног депоа узорака и модела аналогно као код међународне регистрације жигова, т. ј. да се узорци и модели примерно поднесе администрацији земље порекла, која може сходно своме законодавству одбити заштиту оним узорцима и моделима који или формално или ме-

¹⁾ Види „Glasnik“ 1924, стр. 464 и сл.

ритално не одговарају народним законским прописима, дочим Међународни Биро, као искључиво административни орган, не би се могао арогирати прерогативе за одбијање пријављених узорака и модела и своја решења извршити;

ф) да може свака земља Савеза, аналогно као што се то врши код међународно заштићених жигова, по нотификацији уписа узорака и модела, рефизирати заштиту за своју територију. О томе принципу Међународни Биро у својем далњем пројекту одустао је;

г) да се дозвољава сем депоа јавних и депо тајних узорака и модела. Но тајност може да се сачува само за извесно време и мора се по истеку овог времена превести у јаван депо;

h) да представља ова међународна заштита допустни минимум и да сваки интересент може тражити поред ове заштите још бољу заштиту која му пружи законодавство других држава нарочито заштиту уметничке својине. Овај принцип изрично примљен је у чл. 21 Аранжмана.

Међународни Биро био је даље мишљења да треба предвиђати не међународни упис (enregistrement international) него међународни депо узорака и модела. Главни је депо узорака, упис у регистар је само акцесоричан и служи само за објаву права. Због тога сам наслов Аранжмана говори о међународном депоу индустријских узорака и модела.

Пријавиоцу дата је најшира слобода. Принципијелно сматра се онај, који међународно депонује један индустријски узорак или модел, као сопственик дела, све док се противно не докаже.

Међународни депо је чисто декларативан. Међународни Биро наравно неће да решава о споровима, о њима решаваће надлежне власти сваке савезне земље.

Међународни депо имаће у свакој од уговарајућих земаља исте последице, као да су узорци или модели тамо били директно депоновани на дан међународног депоновања. Свака администрација у разним земаљама треба дакле да међународно депоновани узорак или модел заштити као што би га заштитила, да јој је непосредно поднесен. (чл. 4).

Хашка Конференција примила је горе изложене принципе употребљене од Међународног Биро-а код израде свога пројекта изузев принципа изнетог горе под е).

Конференција је решила да се прими један много једноставнији и радикалнији систем, одлучила се је за систем депоновања узорака и модела једино код Међународног Биро-а у Берну (чл. 1 и 4). Овај депо нема никакве везе са неким евентуалним депоом у земљи порекла, нити у погледу почетка, нити у погледу трајања права. Због тога се је у пројекту Хашког Аранжмана и у Правилнику за извршење елиминирало све, шта се односило на претходно депоновање узорака и модела у земљи порекла.

Како не постоје законски прописи које треба испунити кад се тражи заштита права и како нема основа за одбијање у Међународном Бироу депонованих узорака или модела — један формални разлог одбијања доноси само последњи став чл. 1. Правилника за извршење — унесена је у 3. став чл. 4 Аранжмана примедба да је довољан за важност узорака и модела у самој земљи Савеза упис права у међународни регистар и публикација у званичном часопису Међународног Биро-а, под резервом, да се за уживање права испуне формалности предвиђене у *унутрашњем законодавству*.

Међународни депо може да обухвата само један узорак или модел или више њих. Депо може да буде извршен у отвореном или у затвореном куверту. За осигурање идентификације узорака депонованог у затвореном куверту, предвиђено је нарочито потреба двоструког куверта, који се перфорирају заједно (system Soleau)¹⁾ (чл. 6.)

Чл. 7. одређује трајање заштите на 15 година, и то једну периоду од 5, другу од 10 година. С тим је учињен први корак за унификацију законодавства разним земаља, које треба да примају овај рок заштите и кад га неби познало унутрашње законодавство. У следећим члановима предвиђа се, да могу депои бити примљени за 1. периоду у затвореним кувертима у другом периоду само у отвореним. Затворени куверти моћи ће бити отворени по тражењу пријавиоца или неког надлежног суда. Надлежне власти осим тога могу да траже, да им се доставе депоновани узорци и модели. По истеку прве периоде затворени узорци или модели биће отворени на молбу за продужење. Молба за продужење заштите за 2. периоду треба да се поднесе најдоцније 3 месеца пре истека прве периоде. Продужење заштите и отварање куверта ће се свима администрацијама нотифицирати и публиковати у часопису Међународног Биро-а.

Такса за депоновање износи за 1. период 5 франака, за други период 10 франака, кад се депонују заједно више предмета, такса износи 10 односно 50 франака.

Прописи о подели чистог прихода Међународног Бироа, о упису промена у међународни регистар, о издавању извода и копија из регистра, о нарочитим таксама за рад Управе, о приступачности архиве, јавних узорака и модела аналогни су као у Мадридском Аранжману о међународној заштити жигова. Предвиђено је да може Биро издавати уверења о идентитету узорака и модела, који може да га репродуцира евентуално на трошак молиоца.

Чл. 22. предвиђа да ће бити накнадно примљене земље, чланице Уније, које нису учествовале у склапању овог Аранж-

¹⁾ Види „Glasnik“ стр. 499, 1924. г.

мана, на њихову молбу, коју треба поднети у форми предвиђеној чл. 16 и 16 bis Главне Конвенције.

Овај Аранжман биће ратификован и ратификација биће депонована у Хагу најдаље до 1-V.—1928, ступиће на снагу између земаља, које га буду ратификовале, месец дана по истеку овог рока и имаће исту силу и трајање као Главна Конвенција.

Правилник за извршење Хашког Аранжмана, који није био предмет потписа од стране делегата разних држава, него се је примио исто тако као текст Правилника Мадридског Аранжмана самим пристанком делегата на другој пленарној седници у Хагу 5.-XI—1925, у чл. 1 одређује димензије не више као 30 см. у сваком правцу и евентуалну тежину не више као 2 кгр. депонованих узорака и модела.

Број заједно депонованих узорака и модела није ограничен. Могу се депонирати у оригиналним примерцима или у графичкој или фотографској репродукцији. Затворени пакети треба да имају натпис „*depot cacheté*“. Сваки пакет који не одговара овим прописима ће се одбити од заштите и вратити адресату.

Пријава се поднесе *in diplo* на француском језику на формуларима, који се ставе бесплатно на расположење заинтересованима одн. разним администрацијама, и садржи све потребне податке. Аналоган образац *in diplo* употребљава се за продужење заштите. Таксе за депо или за продужење депоа треба да се заједно у швајцарским францима шаљу Међународном Бироу или на неку кредитну установу у Берну.

Међународни Биро уписује узорак или модел у нарочити регистар са свима потребним податцима и потврђује упис на поднетим 2 примерцима пријаве или молбе за продужење, један примерак задржава за своје архиве, један враћа молиоцу. Осим тога обавешћује Међународни Биро администрације уговарајућих земаља о извршеном депоу и публикује га у своме периодичном часопису. Аналогно поступа са свима изменама, које се десе односно својине узорака и модела за време његовог трајања.

Кад би заинтересовано лице тражило копију (репродукцију) предмета ради публикације, која се захтева по неким уговарајућим земљама, Међународни Биро доставиће ову копију учињено под условима, који би били претходно већ утврђени између Бироа и дотичне земље.

Такса за изводе из регистра или за копије и друге извештаје износе за сваки депо по 5 швајцарских франака. Такса се смањи на половину за сваки даљи дело кад се рад може обављати на истом листу.

Иста такса се плаћа кад се отвори затворен куверт, или кад се узорак или модел опет запечатити или затвори.

Сваку годину установи Међународни Биро колико изнесе чисти приход свога рада о међун. узорцима и моделима, чисти

приход се подели на подједнаке делове међу учесницима Аранжмана.

Правилник ступа у важност истовремено кад и Аранжман, и има исто трајање. Администрације уговарајућих земаља могу споразумно потребне измене учинити сходно начину прописаном у чл. 10.

Хашки Аранжман и његов Правилник у преводу гласе овако:

„Хашки Аранжман од 6 новембра 1925 г. о међународном депоновању индустријских узорака и модела.¹⁾“

Потписани пуномоћници Влада напред набројаних, Имајући у виду чл. 15. Конвенције Међународне Уније од 20 марта 1883 год. за заштиту индустријске својине, ревидиране у Брислу 14 децембра 1900 год. и у Вашингтону 2 јуна 1911 год.

Утврдили су заједничким споразумом, са резервом ратификације, овај Аранжман:

Члан 1. Припадници сваке уговарајуће земље као и лица која су испунила услове из чл. 3 опште Конвенције на територији сужене Уније, моћиће путем једног међународног депоновања код Међународног Бироа за заштиту индустријске својине у Берну осигурати себи заштиту својих индустријских узорака и модела у свима другим уговарајућим земљама.

Члан 2. Међународно депоновање обухватиће узорке и моделе, било под обликом индустријског продукта, за који су они намењени, било под обликом једног пртежа, фотографије или сваке друге довољне графичке преставе овога узорка или модела.

Са предметима ће се послати једна молба за међународно депоновање, у два једнообразна примерка, која ће садржавати податке на француском језику, што ће се одредити Привилником за извршење.

Члан 3. Чим Међународни Биро у Берну буде примио молбу да приступи једном међународном депоновању, уписаће ту молбу у један нарочити регистар, доставиће тај упис разним другим администрацијама и публиковаће га у једном периодичном часопису, који ће се слати бесплатно свима администрацијама у онолико бројева, колико се буду тражили.

Депоноване пријаве чуваће се у архиви Међународног Бироа.

Члан 4. Онај, који међународно депонује један индустријски узорак или модел, сматра се као сопственик дела, све док се противно не докаже. Међународни депо је чисто декларативан. Овај депо имаће у свакој од уговарајућих земаља исте последице, као да су узорци или модели тамо били директно депоновани на дан међународног депоновања, с бенефицијама специјалних одредаба утврђених овим Аранжманом.

Публикација, о којој је реч у претходном члану, сматраће се у свима уговарајућим земљама као довољна и никаква друга публикација неће се тражити од пријавиоца, под резервом, да се за уживање права испуне формалности предвиђене у унутрашњем законодавству.

Право првенства установљено у чл. 4. Генералне Конвенције биће гарантовано самом узорку и моделу који би био предмет међународне пријаве, необавезно од макакве формалности предвиђене овим чланом.

Члан 5. Уговарајуће земље пристају да не траже да узорци или модели, који су били предмет међународне пријаве, буду снабдевени обавезном ознаком. Они их неће поништити ни због неискоришћавања нити због увоза предмета сличних онима који су заштићени.

¹⁾ Овај Аранжман за сада потписали су заступници следећих земаља: Немачке, Белгије, Данцига, Доминиканске Републике, Шпаније, Француске, Марока, Холандије, Португалије, Швајцарске, Сирије и Либана, Чехословачке, Туниса.

Члан 6. Међународни депо може да обухвати било само један цртеж или модел, било више њих, чији број треба да буде гачно означен у молби.

Депо може да буде извршен било у отвореном, било у затвореном коверту. Биће нарочито примљени као начини за депо у затвореном коверту, дупли перфорирани коверти са нумером (system Soleau) или сваки други систем примљен за осигуравање идентификације.

Највеће димензије предмета, који могу да се депонују, биће прописане Правилником за извршење.

Члан 7. Трајање међународне заштите одређено је на 15 година, рачунајући од дана депоа Међународном Биро-у у Берну; овај рок подељен је на две периоде, а наиме на периоду од 5 година и на периоду од 10 година.

Члан 8. За време прве периоде заштите, депои ће бити примљени било под отвореним, било под затвореним ковертом; за време друге периоде биће примљени само отворено.

Члан 9. За време прве периоде, депои под затвореним ковертом моћи ће бити отворени на тражење пријавиоца или неког надлежног суда; по истеку прве периоде биће отворени с погледом на прелаз у другу периоду, на основу једне молбе за продужење.

Члан 10. За време од првих шест месеци пете године прве периоде, Међународни Биро даће пријавиоцу једну званичну објаву о престанку узорка или модела.

Члан 11. Кад пријавилац жели да задобије продужење заштите прелазом у другу периоду, треба да поднесе Међународном Бироу, три месеца најдоцније пре истека рока, молбу за продужење.

Биро ће у овом случају приступити отварању затвореног коверта, доставиће извршено продужење свима другим администрацијама и публикаваће га у свом часопису.

Члан 12. Узорци и модели депоа (пријава) који нису продужени, као и они, чија је заштита протекла, вратиће се такви какви су њиховим сопственицима на њихову молбу и о њиховом трошку. Ако нису тражени, биће поништени у току од две године.

Члан 13. Депозанти ће моћи у свако доба да се одрекну свога депо-а, делимично или у целини, једном декларацијом коју ће упутити Међународном Биро-у; овај ће биро извршити публикацију предвиђену у чл. 3.

Одрицање повлачи реституцију (повраћај) депо-а о трошку депозанта.

Члан 14. Ако суд или свака друга за то компетентна власт буду тражили да им се један тајни узорак или модел достави, Међународни Биро, прописно умовљен, приступиће отварању депонованог пакета, извадиће тражени узорак или модел и достави ти га власти која га тражи. Овако достављен предмет, биће враћен по могућству у најкраћем року и упакован у завоју запечаћеном или у коверту.

Члан 15. Таксе за међународни депо, које се имају платити пре извршења међународног депо-а, одређене су овако:

1. за само један узорак или модел и за први период од 5 година: сума од 5 франака;
2. за само један узорак или модел, после истека првог периода, а за време другог периода од 10 година: сума од 10 франака;
3. кад се депонују заједно више предмета и за први период од 5 година: сума од 10 франака;
4. кад се депонују заједно више предмета, после истека првог периода од 10 година: сума од 50 франака;

Члан 16. Чист годишњи приход од ових такса биће подељен, сходно прописима предвиђеним у чл. 8. Правилника, између одговарајућих земаља, од стране Међународног Бироа, пошто се одбију заједнички трошкови који су били учињени за извршење овога Аранжмана.

Члан 17. Међународни Биро уписаће у своје регистре све промене, које се тичу својине узорака или модела, за које буде обавештен од стране

заинтересованих лица; доставиће их са своје стране администрацијама уговарајућих земаља и оштампаће их у своме листу.

Обављање ових послова може подлећи једној такси која ће бити одређена правилником о извршењу.

Члан 18. Међународни Биро издаће сваком лицу, на његово тражење, а по наплати таксе, одређене правилником, копију уписаних забележака у регистру по предмету одговарајућег узорка или модела.

Копија може бити праћена и једним примерком или репродукцијом узорака или модела, којима би био снабдевен Међународни Биро, који ће потврдити идентичност са једним депонованим предметом. Ако Међународни Биро нема ове примерке или њима сличне репродукције, он ће их, на тражење заинтересованих о њиховом трошку, израдити.

Члан 19. Архиве Међународног Биро-а, у колико оне садрже јавне депое, приступачне су публици. Свако се лице може са њима упознати у присуству једног чиновника, или добити од стране Биро-а писмене податке из регистра по цени одређеној Правилником.

Члан 20. Детаљи примене овога Аранжмана биће утврђени Правилником о извршењу, чије ће одредбе моћи бити, у свако доба, модифициране по заједничком споразуму администрација уговарајућих земаља.

Члан 21. Одредбе овога Аранжмана представљају минимум заштите; оне не сметају да се тражи примена ширих одредаба које ће бити донете у законодавству једне уговарајуће земље; исто тако, оне не дирају примену одредаба Бернске Конвенције, ревидиране 1908, односеће се на заштиту уметничких дела и дела уметности примењених у индустрији.

Члан 22. Земље, чланице Уније, које нису учествовале у склапању овог Аранжмана, биће примљене да му приступе по њиховом тражењу и у одређеној форми означеној у чл. 16. и 16 bis Генералне Конвенције.

Члан 23. Овај Аранжман биће ратификован и ратификације биће депоноване у Хагу најдаље до 1 маја 1928 год.

Он ће ступити на снагу између земаља, које га буду ратификовале, месец дана по истеку овог рока и имаће исту силу и трајање као и Генерална Конвенција.

У потврду овога, Преставници земаља горе набројаних, потписали су овај Аранжман.

Рађено у Хагу, у једном примерку, 6 новембра 1925 године.

Правилник за извршење Хашког Аранжмана од 6 новембра 1925 године о међународном депоновању индустријских узорака и модела.

Чл. 1. Индустријски узорци или модели примљени у међународни депо у смислу Хашког Аранжмана од 6 новембра 1925 године не смеју да пређу више од 30 cm у свакој димензији, нити да теже више од 2 kg. Под овом резервом број примљених узорака и модела у вишеструком депоу неће бити ограничен.

Узорци или модели могу да буду депоновани једни и други засебно, било у облику мустре (за тканине, хартије, везове и т. д.) било у ма каквом графичком или фотографском облику. Овај последњи облик депоа нарочито је препоручен за моделе, који се лако ломе, али се овим не искључује депоновање модела у облику у коме се употребљава.

Затворени пакети требају да носе натпис „*dépot cacheté*“.

Сваки пакет, који не испуњује ове услове, биће одбијен и враћен пошиљаоцу, који ће о овоме бити извештен.

Чл. 2. Молба намењена за тражење међународног депоновања и за спровод спремљених предмета за овај депо, биће редигована у два примерка.

и на француском језику на формулару који Међународни Биро у Берну шаље бесплатно заинтересованим лицима или Администрацијама. Она садржи следеће ознаке:

1. Име и адресу пријавиоца;
2. Кратко обележје наслова узорака или модела и врсту производа на које требају ови да се примене;
3. Природа депоа (отворен или затворен);
4. Број узорака и модела депонованих заједно;
5. Датум првога депоа у једној од земаља Уније ако је право првенства тражено у смислу прописа члана 4 Аранжмана.

Један сличан формулар за испуњавање у два примерка биће употребљен за тражење продужења депоа.

Чл. 3. Уз представке ће бити приложен износ суме одговарајуће међународне таксе, било за обичан међународни депо, било за продужење депоа; овај ће се износ послати Међународном Бироу у Берну поштанским чеком или поштанском упутницом или другим платежним вредностима са ознаком имена и адресе пријавиоца. У овом последњем случају издаће се признаница.

Чл. 4. Регистар, који се држи у међународном бироу за депо, садржаће осим горњих ознака на молбама још и ова назначења:

1. Редни број и датум међународног депоа;
2. датум нотификације Администрацијама;
3. назначење које се односи на промене депо-а, као продужења, преносе, брисања, одрицања, и т. д.;
4. датум отварања затворених коверата;
5. датум експедиције тражених узорака или модела и датум њиховог повратка;
6. престанак заштите у једној од уговарајућих земаља на основи судских одлука, и т. д. кад се ове доставе Међународном Бироу.

Чл. 5. Пошто се изврши упис у регистар, Међународни Биро ће потврдити на оба примерка молбе да је депо извршен, снабдеће их својим потписом и својим печатом. Један од примерака остаће у архиви Биро-а други ће се послати заинтересованом лицу. Исто тако поступиће се и у погледу продужења депо-а.

Осим тога Међународни Биро доставиће Администрацијама извршен депо, са ознакама побројаним у чл. 2. и обзнаниће све ово у своме периодичном листу који ће снабдети годишњим табелама предмета. Иста публикација следоваће и за промене које се односе на својину узорака и модела за време трајања заштите.

Чл. 6. Када заинтересовано лице тражи репродукцију предмета за публикацију која се тражи у извесним уговарајућим земљама, она ће се издати од стране Биро-а у Берну под условима који ће се утврдити заједничким споразумом са администрацијом земље.

Чл. 7. Такса предвиђена у чл. 18. Аранжмана за копије и изводе из регистара, као и за објашњења писмена или усмена износи 5 швајцарских франака за копију, извод или објашњење, кад се односи на један депо.

Ако одговарајући подаци за више депо-а једног истог депозанта буду здружени на истом листу, такса ће бити смањена у пола за сваки други депо после првога.

За сваки извод, уверење или истраживање, тражен од Међународног Биро-а поред докумената чије је издавање облигатно, наплатиће се једна иста такса.

Иста такса биће наплаћена за отварање затвореног завоја или пробушеног коверта као и за поновно затварање или обнављање једног пробушеног коверта.

Све таксе треба да буду наплаћене у швајцарском новцу.

Чл. 8. У почетку сваке године, Међународни Биро утврдиће рачун издатака учињених у току прошле године за службу међународног депоа. Износ овога рачуна биће одбијен од укупног примања а остатак биће по-

дељен између свих уговарајућих земаља на једнаке делове или по неком начину поделе, доцније усвојеном.

Чл. 9. Овај Правилник ступиће на снагу у исто време као и Аранжман на које се он односи и има исто трајање.

Администрације уговарајућих земаља могу увек, по узајамном споразуму, учинити промене које би им изгледале потребне, а по у следећем члану утврђеном начину процедуре.

Чл. 10. Предлози за промене овог Правилника биће предати Међународном Биро-у; он ће их као и своје предлоге послати Администрацијама које ће му доставити њихова мишљења у року од шест месеци. Ако после овога рока предлог буде примљен већином Администрација, без опозиције, он ће ступити на снагу после учињене нотификације од стране Међународног Биро-а“.

* * *

Да ли ће наша администрација предложити законодавним факторима приступ наше државе Мадридском Аранжману о сузбијању лажног означавања порекла робе и овом Хашком Аранжману о међународном депоновању индустријских узорака и модела зависиће од заинтересованих индустријских и трговачких кругова, од којих тражи Министарство Трговине и Индустрије потребно мишљење.

Д-р Јанко Шуман.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

О надлежности Државног Савета за разматрање решења министра унутр. дела, донесених у споровима државинским.

У „Архиву“ од 25 дец. пр. год. г. Витор Крстић, адвокат, објавио је један акт министра унутр. дела, упућен председнику Министарског Савета, у коме се скреће пажња на праксу Државног Савета, поводом спорова око решења полицијских власти у државинским сукобима и око решења истих органа о саставу изабраних судова, па се тражи, да се о томе издејствује одлука Опште Седнице Државног Савета.

Тај акт је двострано карактеристичан. С једне стране, он показује како се у Министарству Унутр. Дела још није на чисто са самом природом административних спорова и надлежношћу полицијских органа. С друге стране он је сведоџба о жалосном начину, на који се наш Државни Савет од управне власти третира. Ово је нарочито карактеристично, јер је и иначе — захваљујући сувише великим скрупулама и обзирима, које Државни Савет има према често сасвим незаконитој активности управне власти (обзири који се тумаче као његова слабост) — ауторитет Државног Савета посве поколебан. Треба упоредити манире, са којима министри опште са Касационим Судом, са маниром из горе поменутог акта министра унутр. дела, па запазити једну разлику, која нема оправдања у уставној јерархији те две институције. Акт г. министра не личи на акт, који се бави радом једнога од г. министра јерархиски више постављеног органа, него на један циркулар о некоме органу.

који се, тако рећи, одметнуо од закона. Јер се у акту тврди, да Држ. Савет „сматра“, да њега закони „не вежу“, и да је његова пракса противна „и закону, и науци и правосуђу.“ Зло би било кад би овакав начин изражавања о Држ. Савету усвојили и појединци, кад изгубе спор и којих има куд и камо више, него што има случајева, где министри губе спорове.

Ауторитативан тон у овоме акту ни најмање не може да покрије нетачност правних закључака, на којима је он заснован, и коју ћемо нетачност покушати овде да изнесемо.

*

Ми са прилично интересовања пратимо развој нашег административног судства, али нам није познато — бар шта се послератне праксе тиче — да се Државни Савет упустио *ма када* у мериторну расправу државинских спорова. Тврђење Министарства Унутр. Дела да Државни Савет тако поступа, потиче од његове необавештености о природи административног спора и учешћу полицијских власти у расправљању државинских спорова.

Пре свега, по закону, Држ. Савет није у могућности, да контролише рад полицијских као помоћних судских органа. Јер он разматра само решења Министарска, а министар унутр. дела *није помоћни судски орган*. Ако би се стало на гледиште, које је у ствари погрешно, да је све што се тиче државине, приватноправно, онда би министар унутр. дела, остао доследан само тако, ако се у разматрање решења потчињених органа, који дејствују као помоћни судски органи *не би упуштао*, јер — у колико је реч о таквоме њиховом раду — они потпадају под судску, не под управну јерархију. Првостепена полицијска власт, по једноме недостатку нашега законодавства, улази и у једну и у другу јерархију. Не и г. министар, који је чисто управна инстанција. Надлежност Држ. Савета појављује се природно чим се појави надлежност или прекорачење надлежности г. министра. Усвојивши гледиште Министарства Држ. Савет би *морао поништити* свако његово решење о државинским споровима зато, што је ненадлежно законрачио у домен судске надлежности. Теза, коју заступа Министарство иде најпре противу његовог рада. Јер од две ствари једна: или је надлежна управна, па следствено и управно судска, или је надлежна редовно судска јерархија. Никако се не може наше законодавство навити на такву солуцију, по којој би расправљање државине био заклоњен од сваке судске акције домен Министарства Унутрашњих Дела, јер то би била најгора солуција.

*

Велика је заблуда тврдити да Државни Савет *разматра државинске спорове* и да се, на тај начин, меша у послове редовног суда. Још је већа заблуда тврдити, да полицијска власт,

по нашем праву, има генерално овлашћење, да расправља државинске спорове.

Еволуција Саветске праксе, после рата (јер нас само тај период времена може интересовати) прошла је кроз ове три фазе:

а) до доношења новог закона о Држ. Савету и упр. судовима Држ. Савет *није улазио у расправу државинских односа*, него је контролисао да ли је надлежни орган остао у границама своје власти. У колико је ништио решења министарска он их је ништио било због ненадлежности, било због прекорачења власти; никад, или у врло ретким случајевима, који се не могу узети као обележје његове праксе, због погрешне оцене јачег или слабијег права.

б) од доношења новог закона о Држ. Савету и упр. судовима Држ. Савет је ништио сва министарска решења са тога разлога, што — према чл. 18 овог закона — министар *није био надлежан да се упушта у разматрање другостепене одлуке* (решења вел. жупана), јер је трећи степен администр. јерархије тим зак. прописом укинут.

в) и најзад, после дугог колебања, Општа Седница Држ. Савета донела је обавезну одлуку од 22 дец. 1925 г. Бр. 47801, која гласи: „*Спорови о државини кад их полицијска власт расправља, административни су спорови, и као такви имају се претходно расправити код две инстанције управне власти, па по том код управних судова и Државног Савета.*“

Као што се види, све до ове одлуке Опште Седнице¹⁾ Држ. Савет се *није упуштао* у мериторну расправу државинских спорова, па је супротно тврђење у акту г. министра нетачно.

Што се саме ове одлуке тиче, она је сасвим новог датума, па се не зна на који ће је начин Држ. Савет схватити у одељењима. Њен значај се може разумети само тако, ако се расправи питање у чему се састоји надлежност полиц. власти у државинским споровима, па према томе и надлежност управног судства.

*

Велика је заблуда тврдити да полицијска власт, по нашем праву, има генерално овлашћење да расправља државинске спорове. У колико о томе постоје законски прописи, они говоре против овога тврђења. Тако § 202 гр. зак.: „...Ако ли ти имаш право на државину или притежање а други ствар држи, то силом ниси властан онога из државине избити и искључити, него ћеш од суда помоћи тражити“, и § 208 „...Иначе ако ти други не пушта ствар, да га судом имаш натерати“.

Полицијска власт, у колико се тиче грађ. закона, при интервенцијама у државинским споровима *не дејствује* као помоћни судски орган, *него баш као полицијска власт*. У интересу јавне безбедности и мирнога поретка она има да очува

1) О овој одлуци и мотивима, на којима почива, писао је г. Гојко Доганчић, главни секретар Држ. Савета у „Полицији“ од јан. 1926.

затечено стање, она је дужна, као *полицијска власт* да заштити *фактичку државину*, док суд не пресуди. (§ 202 грађ. зак.: „Где се распра о праву на државину дигне, па се сумња ради, онда се држи да је на онога страни право, који управо ствар држи. Онај, коме то драго није, и противслови, нека противно докаже“).

Отуда је сасвим погрешно гледиште, да она расправља државинске спорове у својству *судеће власти*. Она заштићује *полицијски ред* у својству *управне власти*. И управни суд је надлежан да оцени, да ли је она остала у границама своје управне функције или је преузела на себе судску функцију.

На тај начин ми схватамо горњу одлуку Опште Седнице Држ. Савета.

Забуну у ово питање унела је допуна § 375а каз. зак. од 1904 год. којом је полиц. власти дато овлашћење да *оцени јачину државинског права у случају застареле кривице самовлашћа*. Па је полицијска власт ово *изузетно овлашћење*, за један *изузетан* случај схватила као генерално и за све случајеве кад се државински спор јавља *без претходног самовлашћа*, а на осн. грађанског законика.

Под сугестијама ове заблуде била је и ранија Советска пракса, па смо пишући о њој и ми под њом били, у неким ранијим чланцима о овоме питању.

Међутим, јасно је, да се та изузетна судска надлежност полиц. власти јавља само у случају који предвиђа § 375а казн. закона.

Па и овде, министар унутр. дела није надлежан да се упушта у расматрање правилности решења полицијских власти, чији рад у овом погледу спада у надлежност редовнога судства.

*

На основу изложенога, далеко од тога, како је од стране Министарства Унутр. Дела представљено, ствар стоји овако:

а) државински спорови, као год и сви остали приватно-правни спорови, долазе под надлежност редовних судова. О њима расправљају, у свима инстанцијама, *редовни судови*. Полицијска власт, по правилу, није надлежна да се у *расправљање државинских спорова упушта*.

Изузетно, у случају *самовлашћа*, ако је кривица застарила, полицијска власт, која суди иступе, овлашћена је, да оцени ко, од парничара, треба да остане у државини, а ко да иде на парницу.

Али и у овоме случају, у коме се може узети, да полиција дејствује као *судски орган*, њено решење не потпада под јерархијску контролу управне власти (жупана и министра) него под контролу редовних судова.

Решење, којим би министар ушао у расматрање ове радње, морало би од Држ. Савета бити поништено због ненадлежности.

б) Као орган за чување јавне безбедности и мирнога поретка,

за спречавање сукоба између појединаца полицијска власт, на позив појединца — по својој општој надлежности — дужна је да заштити фактичку државину, а онога који је спори, да упути на надлежну власт, — на редован суд. При расправљању таквих захтева, полиција је дужна да се управља по грађ. закону (§ 201, 202, 208), и *да не улази у меритарну расправу државинских права*. Јер то је посао суда.

Оваква функција полицијске власти *управна* је функција, па потпада под контролу управнога судства, на начин како је изложено у цитираној одлуци Опште Седнице Држ. Савета.

*

Одлука Опште Седнице није довољно јасна. Сувише је општа. Али она није могла служити као повод акту Мин. Унутр. Дела, јер је доцнијег датума. У осталом, њен значај ће се ценити по одлукама одељења, у којима буде примењена. По нашем мишљењу она се, с погледом на наше право, може протумачити једино на начин, изложен у горњим редовима. И нема никакве сумње, да ју је и Општа Седница у томе смислу донела.

У главном, и то је врло важно, било да се стане на гледиште да полицијске власти решавају државинске спорове, као помоћни судски органи, било да се стане на гледиште, да их у томе својству решавају само по изузетку, а иначе да им је задатак да штите, до судске расправе, само фактичку државину, једно је јасно: да Министарство Унутр. Дела таква решења *не може разматрати* у коначној инстанцији, већ да и државина, као и остале правне институције имају објективнијих гаранција заштите код редовних односно управних судова.

Љуб. Радовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

О пречем праву откупа.

Син, по смрти оца, може тражити првенствено право куповине имања које је отац за живота продао.

Првостепени Неготински Суд пресудом својом од 15 новембра 1923 год. Бр. 24425, пресудио је: да тужилац Светозар има прече право куповине спорнога имања, описаног у реферату пресуде, и да му на ово имање пок. Димитрија у року од месец дана изда Судом потврђену тапију, иначе да му ова пресуда послужи за основ убаштинења и т. д.

По жалби туженог Драгољуба као купца спорног имања Београд. Апелациони Суд својом пресудом Бр. 129 од 1924 год., одбио је тужиоца од тражења *прегег права куповине спорног*

имања и то са разлога: што по § 394 Грађ. Зак. после смрти житеља српског сва његова добра, права и обавезе осим чисто личних прелазе као наследство на онога кога по реду закон опредељује, у овом случају на тужиоца Светозара као сина пок. Димитрија, што се утврђује јавном исправом §§ 187 и 188 грађ. суд. пост., и према томе тужилац Светозар није више пресумптивни, већ фактички наследник његов.

Па кад то стоји онда, према налажењу Београдског Апелационог Суда, тужилац Светозар, као фактички наследник свога пок. оца Димитрија, нема право прече куповине спорног имања, јер по § 670 Грађ. Зак. ово право имају, поред смесничара, још и најближи сродници продавчеви који би имали право наследства у продатим добрима, која би по закону наследили, дакле његови пресумптивни наследници; што значи да се тим правом не могу користити и они сродници који су умрлог продавца већ наследили, — дакле његови фактички наследници, — па следствено ни тужилац Светозар, који је, као што се из акта овога спора види, своју тужбу за прече право куповине предао суду тек по смрти свога оца Димитрија, а тада га је већ био наследно.

Сем тога, тужилац Светозар не само да нема ово право прече куповине спорног имања, као што је то напред показано, већ је, шта више, према прописима §§ 21 и 547 Грађ. Зак. био дужан да изврши обавезу коју је пок. његов отац примио на себе закључујући са туженим Драгољубом уговор о продаји и куповини спорнога имања, и да овоме изда тапију, јер по §§ 34 и 552 Грађ. Зак. сваки уговор и из њега проистичућа сва права и обавезе, осим чисто личних, прелазе на наследнике оставиоачеве, у овом случају на тужиоца Светозара.

По благовременој жалби тужиоца Светозара Бр. 14431, Касациони Суд, примедбама свога I. Одељења под Бр. 6032 поништио је пресуду Београдског Апелационог Суда са следећих разлога:

„Закон извесним лицима признаје прече право куповине. И пресумптивни наследник продавца непокретног имања улази у категорију тих привилегисаних лица.

Ова одступања по § 11 Грађ. Зак. да сваки са својим имањем може неограничено располагати, има свога основа у социјалним и економским потребама наше заједнице.

Наше законодавство тежи да се имања не распарчавају, да се издржавају са целим, па зато је и поставио ограничења при продаји непокретног имања у корист тих лица.

Пресумптивни наследник продавца има право дакле да при отуђењу непокретног имања интервенише и за себе тражи прече право куповине. То право пресумптивног наследника лично је право.

Од његове воље зависи употребити га или не. Оно престаје са истеком рокова за које је искористићавање тога права везано.

Ова привилегија законска, ово право прече куповине одвојено је и по својој суштини и по својој природи од права наслеђа пресумптивног наследника на имању продавца, и кад се стеку у истом агитулару права, не искључују се.

Путем наслеђа пресумптивни наследник улази у сва права умрлога

лица, а са пречим правом куповине овлашћен је законом да већ отуђено добро откупи не у корист и за рачун масе умрлога лица, већ за себе лично, без обзира на то, што он као лице са стеченим правом куповине наслеђује умрлога, чија смрт није ни по ком правном основу могла угасити ово његово право, већ то право његово и даље траје, које је имао квалитету пресумптивног наследника, пошто циљ пречег права куповине и јесте баш то, да имање не прелази у треће руке но да имање остане у најближег сродника, смесника, задругара.

Према томе изводити, да се прече право куповине гаси смрћу продаваца и ступањем пресумптивног наследника у наследно право умрлога са разлога што су наследници умрлога по §§ 394 Грађ. Зак. обавезни да испуне обавезе тога лица, било би погрешно, јер та обавеза умрлога продавца ограничена је правом прече куповине наследника умрлога.

И кад се он тога права није одрекао, смрт продавца није изменила правну природу тога права и он се тиме може користити, јер као што је напред речено гледиште законодавца код пречег права куповине иде баш у одржање овога права пресумптивног наследника, а не на штету тога права.

Друкчије схватање не би одговарало намери законодавца којом се руководио при узаконењу овога права пресумптивног наследника, а које тежи да употребом овога права врати отуђено добро најближем сроднику-наследнику“.

Стога је Београдски Апелациони Суд понова расмотрио сва акта овога спора, заједно са поменутих примедбама I. Одељења Касационог Суда и нашао: да поменуте примедбе не може усвојити; већ се је поново обратио својим противразлозима Општој Седници Касационог Суда.

„Наш законодавац признавајући, у 670 Грађ. Зак. право прече куповине, поред смесничара или заједничара, још и најближим сродницима продавчевим, имао је у виду само оне сроднике продавчеве који су његови пресумптивни наследници, а не и оне сроднике, који су продаваца наследили пре него што су своју тужбу за прече право куповине суду поднели, дакле не и продавчеве фактичке наследнике.

Да је намера законодавчева заиста била таква, излази довољно јасно из израза којима се законодавац, редигујући текст поменутог зак. прописа, послужио, а нарочито из израза: „*најближа родбина која би право у продатим добрима имала, која би по закону наслеђила*“, — јер тај став граматички и логички протумачен, претпоставља егзистенцију продавчеву, односно претпоставља да је сродник-прекупац своју тужбу за право прече куповине предао суду још за живота продавчевог. Такво тумачење овог законског прописа једино је могуће још и због тога, што се право прече куповине, признато у § 670 Грађ. Зак. појављује за продавца као једно, по своме обиму и дејству, озбиљно ограничење његовог права слободног располагања својим на целокупним добрима, признатог и загарантованог §-ом 211 Грађ. Зак. докле пропис § 670 Грађ. Зак. појављује се као изузетак од општег правила, те се према томе, има тумачити у најстрожијем смислу, а по принципу.

Но поред ових разлога тужиоца Светозара не може се признати право прече куповине још и са следећих разлога.

По § 394 Грађ. Зак. сва права и обавезе оставиоцеве, а по § 552 Грађ. Зак. сви уговори и из њих проистичућа права и обавезе прелазе на наследнике оставиоцеве у овом случају на тужиоца Светозара као сина и наследника пок. Димитрија, на кога поред осталих обавеза његовог оца пок. Димитрија, прелази и обавеза гаранције купцу — туженом Добросаву за евикцију купљеног добра односно обавеза гаранције за мирну државину истог, коју је обавезу, према § 651 Грађ. Зак. тужиоцев отац пок. Димитрије као продавац примио на себе за-

кључујући уговор о продаји и куповини спорног имања са купцем туженог Драгољуба. Јер, као што професор грађанског права Г. Живојин Перић у своме делу „О уговору о продаји и куповини“, књига III. страна 221, сасвим умесно каже: „Пријамник и обавеза де сијус-ових, а не само његових права, наследник је дужан извршити уговор који је продавац за живота закључио, и ако би он, по § 670 истакао купцу право прекупа, овај би му реплицирао: онај који мора да штити, продавац, овде наследник, не може да евинцира. Qui doñt garantir ne peut évincer, кажу француски правници.“

Дакле, из свега напред изложеног излази довољно јасно, да се у наследнику—прекупцу—продужава имовно-правна личност оставиоца—продавца односно да су де сијус и heres у погледу заоставштине, правно једно исто лице, те, према томе, ни наследник—прекупац Светозар у погледу на заоставштину оставиоца—продавца, пок. Димитрија, не може имати поред наследног квалитета и још некакав други квалитет, по коме, према реченој заоставштини, задржава и друга права независна од права наслеђа, у овом случају право прече куповине, јер би наследник—прекупац Светозар вршењем тога права повредио уговорне обавезе оставиоца—продавца Димитрија, које обавезе улазе у састав и појам његове имовно-правне личности а то би значило да се иста не продужује у наследнику, односно да де сијус и heres у погледу заоставштине, правно нису једно лице. То би, осим тога, било противно и етичким, моралним потребама и појмовима наше заједнице. Јер, као што и право прече куповине признато пресумптивним наследницима, — у суштини једно озбиљно ограничење слободног располагања својим — има као такво свога основа и оправдања да имање не прелази у туђе руке, но да остане у најближих сродника, — тако исто и дужност фактичког наследника да изврши све уговорне обавезе де сијус-ове има свога основа и оправдања у етичким потребама наше заједнице, односно у потреби да уговорна воља изјављена од стране онога кога наслеђујемо и чију имовно-правну личност продужујемо, заиста буде и остварена, а не демантована и порекнута.

У осталом наследнику-прекупцу стоји на вољи, да одбије наслеђе продавчево и на тај начин задржи за себе прече право куповине, па ако он то не уради онда се има узети, да се је он, примајући се наслеђа продавчевог примио и извршења његове уговорне воље и следствено одрекао права прече куповине.

Са изложеног а на основу § 332 грађ. зак. суд. пост. Београдски Апелациони Суд подноси све своје противразлоге Касационом Суду са молбом, да цео предмет изволи изнети пред своју Општу Седницу на разматрање и решење“.

Касациони Суд у својој Општој Седници расмотрио је поново све акте овога спора заједно са поменутиим примедбама свога I. Одељења, као и противразлозима Београдског Апелационог Суда — *па је нашао*: да поменуте примедбе свога I. Одељења од 17 септембра 1925 год. Бр. 6032 стоје јер одговарају закону, а речени противразлози не стоје, те их Касациони Суд, на основу тач. 4 § 16 зак. о своме устројству, одбацује, и преиначује да по пом. примедбама и закону даље поступи.

Разлози Опште Седнице Касационог Суда нису са научног гледишта оправдани, док су међутим разлози Апелационог Суда много јачи и засновани на научној оцени наших и страних писаца од којих Апелациони Суд помиње Г. Живојина Перића нашег признатог правника и научника, који је у овом погледу изнео у својој књизи и стране писце који то његово гледиште заступају.

Општа Седница Касационог Суда доноси чешће одлуке које нижи судови сматрају то као неку норму, која је за ниже судове обавезна, тако је и по горњем случају раније донесена Одлука Опште Седнице да син после смрти свога оца примајући све обавезе о наслеђу, не може тражити првенствено право куповине, али сада Општа Седница је ову Одлуку поништила и нашла да може син по смрти оца да тражи првенствено право куповине продатог имања од стране оца, јер је то његово лично право које се не гаси.

Овим је разлозима Опште Седнице Касационог Суда направљено питање о формалном наследнику да мимо испуњавања обавеза после смрти оца може тражити првенствено право куповине имања које је отац за живота продао.

И тако сада имамо нов показан правац нижим судовима којим морају неминовно сви судови поћи док се и ова одлука за кратко време не измени.

Дим. Сечански,
адвокат.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Hans Vaihinger, Die Philosophie des Als Ob. Fünfte und sechste Auflage Leipzig, 1920, S. XXXIX + 804. Dr jur. Rolf Mallachow, Rechtserkenntnistheorie und Fiktionlehre. Das Als Ob im Jus, München, 1922, S. 116.

Могућне су две гносеолошке теорије. Према једној, стварно постоји апсолутна, једнозначна, објективна истина. Према другој, појам је истине неминовно релативан, пошто њен смисао и њена садржина не могу да не зависе од субјективног гледишта појединих људи. Класично доба вере у објективну истину сачињавао је рационализам XVII столећа. Онда је на пример Херберт Чербери упорно тврдио: *est veritas; veritas est.* Али почев већ од Канта нова је философија ступила на пут схватања истине у смислу релативизма. Кант је разликовао увек загоњетне објективне ствари са једне стране и субјективну човечију мисао са друге. Познавање се на састоји у потпуном савлађивању објективних ствари као таквих, које увек остају ван науке као неко вечито *incognito*, него у критичком уређењу нашег субјективизма. Дакле, какав је човек, таква је и његова наука. Под утицајем волунтаризма, који је учио да је најглавнији чинилац човечије духовне делатности не памет, не ум, него воља, такво се схватање ош више ојачало. Свака је мисао кћи воље. Научно је познавање акт воље. Истина и човечија жеља истоветне су ствари. И *homo faber* твори за себе своју науку. Такве су баш претпоставке прагматизма, који сада има толико присталица. Оснивач ове философије, Џејмс уверава, да је истина само оно што се подудара са нашим потребама — техничким,

друштвеним, верским. Ван човека нема никаквог објективног критерија истине. Према томе енглески присталица прагматизма Шилер назвао је ову философију „хуманизмом“.

Ако су све наше истине само вештачке умотворине, онда нема и не може бити категоричког знања. Могућна је само хипотетична наука. Према томе у потпуној противности са чувеним Њутоновим тврђењем *hypotheses non fingo*, модерна је философија истакла баш хипотезу као најобичнији и најприроднији начин постизавања тако зване истине, не изузимајући чак ни аксиоме у математици. Тако на пример Ханри Поенкаре, брат политичара Рајмонда, у својој књизи *La Science et l'hypothèse* уверавао је, да чак аксиоме Еуклидове геометрије у ствари нису ништа друго до хипотезе, које не искључују ни друге хипотезе, али су најзгодније да се ориентишемо у физичкој средини. Само ради тога оне су од вајкада примљене као несумњиве, беспрекорне истине. Али модерна философија не зауставља се само на хипотезама, другим речима, на претпоставкама, о којима се мисли, да оне и могу и да се морају подударати са стварношћу, и ако до сада о томе још нема тачних података. Она је пошла још даље и почела тврдити, да се наше познавање оснива на фикцијама, другим речима, на таквим претпоставкама, које се свесно размимоилазе са сваком могућном стварношћу, али које се ипак примају у науци. У томе је смислу научна философија постала философија фикција или, као што вели оснивач дотичног правца, познати Кантов коментатор и оснивач Кантовог друштва Фајхингер, философијом тобожњег, *die Philosophie des Als Ob*.

Његова дебела књига са таквим баш насловом сачињава, као што тврди писац, „систем теориских, практичних и верских фикција човечанства“. Оно, што ми сматрамо као истину, у ствари се састоји из „свесно лажних представа“ (XII). Ипак фикције имају за нас велику вредност, јер оне нам помажу, да се прилагођујемо спољашњем свету. И ако оне нису истине, оне су целисходне (12). Такву теорију познавања сâм Фајхингер карактерише као „идеалистички позитивизам“ (XIX). Али много је тачније тврђење Ибервега-Хејнцеа, да је ова философија прави сенсуализам, јер се она оснива на биолошком темељу, наиме на теорији чулних схваћања (*Sinnesempfindungen*) и рефлексије наше свести као неке биолошке функције, чији је облик фикција. „Нема ништа апсолутног, никаквих ствари по себи, никаквих субјеката, никаквих објеката, постоје само чулни отисци“ (115). Ако би писац остао потпуно доследан, он би морао постати присталица материализма, који у познавању начелно искључује ма какву самосталност човечијег духа. Али Фајхингер на неки еклектички начин покушава да споји пасиван сенсуализам са активном фикцијом, коју он дефинише не само као ексер на којем висе чула (306), него као „творевину, прерађевину, вештачко формирање“ (129).

Писац набраја читав низ фикција. У њихов број спадају све вештачке класификације (25), апстрактивне или неглективне фикције, као на пример привредни егоизам у теорији Адама Смита (29) или просечни бројеви у статистици (34), схематичке фикције, као Тјуненова усамљена држава (37), утопичке фикције, као праčovек, прајезик, прадржава (38), аналогичне или симболичке фикције, којима су препуњене теологија и метафизика, правне фикције (48), оличавања, као на пример душа, сила (50), збирне фикције, где спадају сви општи појмови (53), евристичке фикције, као конзервација силе или дарвинизам (57), практичке или етичке фикције, као слобода (59, 572), дужност, о којој је већ Мајмон рекао, да је она рђава фикција (66), бесмртност, сви „тако звани идеали“ (67), математичке фикције, где спадају пространство, време, тачка, линија, површина, уопште сви основни појмови математике (71) и т. д. Чак све тако зване тачне науке препуњене су фикцијама (105).

Од хипотеза ове се фикције разликују тиме, да је њихова тежња не открити, него изузети (49). Хипотези је потребна верификација, а фикцији јустификација, оправдање (150). И њено се оправдање налази у њеној целисходности. Хипотеза је вероватна, фикција целисходна. Хипотеза хоће да буде објективна и адекватна, док фикција увек остаје субјективна и неадекватна (606).

Изгледало би да би наша мисао морала претпостављати хипотезе фикцијама. Али у ствари често пута дешава се нешто супротно томе. Писац чак формулише неки закон премештаја идеја (219), према коме догма прелази у хипотезу, хипотеза пак у фикцију. Овај закон важи не само за вере, нарочито за хришћанство, чије су догме у XVIII столећу постале хипотезе, а код Канта и Шлајермахера само фикције, него такође и за науке. Такав успех фикција објашњава се тиме, да је наша мисао увек на странпутици (175). Истина је само најцелисходнија заблуда (192) или регулисана заблуда (217). И зато битност сваке науке истоветна је са фикцијом, која се дефинише као легитимна заблуда (190).

Полазећи од таквог уверења, писац прегледа историјат философије и свугде подвлачи јаку улогу фикција. Он је нарочито истакнуо римску теорију правних фикција (24), средњовековни номинализам (254) и чак Канта, чије су категорије само фикције (312), онако исто као и његова теорија простора и времена (619). Знатни део Фајхингерове књиге (613—733) посвећен је прегледу Кантовог критицизма са гледишта философије *des Als Ob*. Поред других обилатих података писац наводи и мало познато *Opus postumum* (721), где се Кантова *Ding an sich* карактерише само као фикција (722) и где се моралан постулат Бога објашњава такође као субјективна фикција (727), као целисходна евристичка фикција (733). У својем прегледу писац спомиње готово заборављеног Форберга, као представника „ре-

лигије тобожњег“ (740). Као своје најближе претече писац сматра Алберта Лангеа (XIV, 753, 771), волунтаризам, Махову биолошку теорију истине, Ничеову философију, прагматизам и Групнеово схватање научног истраживања као правила лажни (*regula falsi*, 395).

У специјалном одељку своје књиге писац улази у потанкости посебних случајева примењивања методологије фикција. Тако на пример Адам Смит је изучавао привредни живот, претпостављајући нешто фиктивно, наиме да нема других побуда човечије делатности осим себичности (344). Тако исто Бентамова се теорија оснива на фиктивној претпоставци да се човек руководи само интересом (355). Било је и других случајева „фиктивне изолације“ (372), на пример *homo alalus* старих филолога (368), физички појам силе, који је у ствари само производ фантазије (376). Сви су природни закони фикције (417), онако исто као и сви општи појмови (408), чија је погрешка да се *fictum* сматра као *factum* (394).

Фајхингерово је дело имало велики успех. Оно је изазвало јаку полемику и обилату књижевност. Истакла се читава школа присталица философије *des Als Ob*, чији је орган часопис *Annalen der Philosophie*. Осим тога почела је да излази збирка малих монографија са насловом *Bausteine zu einer Philosophie des Als Ob*. У првој свесци (*Dr. Johannes Sperl, Neue Aufgaben der Kantforschung*, 1922, VIII + 95) писац тврди, да је прави Кант неки потпуно нови, наиме фиктивни Кант (16) и да је у таквом правцу неопходан дефинитивни преглед читавог критицизма. Карактеристична је друга свеска (*Paul Spickerbaum, Das Vaihingorsche Als Ob und die Methode der Formensprache in Religion und Theologie*, 1922, 128 S.) у томе смислу, да писац упркос Фајхингеровој тежњи и у пуној сагласности са прагматизмом Цемсом изводи из философског релативизма закључак у корист вере (7), пошто Фајхингерово теорија „ослобођава веру и теологију од низа тешкоћа“ (128).

Најзад трећа је свеска нарочито посвећена улози фикција у правним наукама. То је горе наведена књига Малахова. У предговору писац се не слаже са Јеринговим мишљењем да су правне фикције само штаке, помоћу којих наука и ако тешко, ипак може да корача, док се понекад без таквих штака не би могла кретати (13). Фикције нису само помоћна средства правне науке, или њен свакодневни хлебцац, као што вели Кријкман (15), него начелни темељ ове науке. Према томе права теорија правне науке, коју је Штамлер хтео да наслони на марбушки критицизам, треба да буде теорија правних фикција (17). И основно је питање такве теорије, како се помоћу свесно лажних појмова схваћа истина (16).

Први је део књиге посвећен битности фикција уопште. Њихова подела код писца није тако заплетена као код Фајхингера. Наиме он разликује четири врсте: парадигматичне или

китњасте, симболичке, чију је улогу у правним наукама већ показао В. Полак (Walter Pollack, *Perspektive und Symbol in Philosophie und Rechtswissenschaft*), шематичне и аналогичне. Свака се фикција састоји у томе, да ми свесно изједначимо две разнолике околности (36), примајући једну од њих за оно што Бекер зове базом фикције (*Fiktionsbasis*).

Други део књиге проучава битност правне фикције. Само у својим праизворима објективно је право било слободно од фикција (40). Али читав смисао даљег развика састојао се у томе да се прибегавало ка „технички неопходној лажи“ (52) у облику фикција. Писац наводи примере не само из римског права (начело *in sacris simulata pro veris accipiuntur, lex Cornelia*), него такође из модерног (на пример, члан 333 немачког грађанског поступка, чланове 142 и 1343 немачког грађанског законика и др.). Модеран законодавац користи се фикцијама из разлога социалне целисходности. Тако на пример немачки грађански законик код наследства пориче средство између ванбрачне деце и њихових родитеља али напушта ову фикцију у набрајању сметњи за ступање у брак, јер би се иначе ванбрачна кћер могла удати за свога оца (BGB §§ 1589 и 1310). Писац се не слаже са Штамлеровим и особито Сомловим мишљењем, да су фикције могуће само у правној теорији, али никако не у одредбама правних норми. Сасвим противно, он смањује значај баш теориских фикција као на пример правног лица, у којем он види само „недоношче правне фантазије“ (68).

Трећи део књиге наводи низ практичних примера из правног живота, почевши од доба тотемизма (71). Из римског права се спомиње *in jure cessio* (73), *arrogatio fiducia causa* (76), тобожњи брак (77), тобожња продаја деце у ропство (75). Много је било фикција у старом немачком праву већ због тога, што је оно било наклонио ка симболизму. Чак и у кривично право продрле су фикције у облику каузалности (94) и слободне воље (98). Као пример фикције у старом јавном праву писац наводи праксу свештеног римског царства, према којој се сваки поглавар немачке државе сматрао као монарх франачког порекла, којим се бира, крунише и евентуално збацује са престола по франачким законима (106). Што се тиче енглеског јавног права писац се најалост ограничава само на то, да грди лицемерност и вероломство Енглеза (108). Као „најфаталнију фикцију новог доба“ он наводи онај члан „тако званог Версајског мировног уговора“, којим се признаје одговорност Немачке за светски рат (107).

Као што се види, горе наведена књига бави се готово искључиво таквим фикцијама, које су већ познате правној догматици и не сумњице објективне вредности оног, што је Бекер назвао базом фикција. И може се рећи да је у томе смислу Малахов само допунио ову стручну књижевност о правним фикцијама, која постоји већ од XVI столећа и која се до сада ослањала поглавито на истраживање проф. Демелиуса (G. Demelius, *Die Rechtsfiktion in*

ihrer geschichtlichen und dogmatischen Bedeutung, 1858), који види битност фикција у проширењу старих правних појмова на нове стварне односе: *das Juristische bleibt, das Thatsächliche sich ändert* (38). Али у духу Фајхингерове философије појам фикције има много радикалнији смисао, који не штеди такође ни Бекерову базу фикција. Пошто се Малахов није одважио да на тај проширени начин истражује улогу фикција у праву и пошто се сâм Фајхингер, поред све своје обилате учености, најмање удубио баш у правну философију, то сматрамо за умесно да напоменемо, да су још у току XVII столећа такви писци, као Ерхард Вајгел и Пуфендорф, учили да је сва правна област без икаквих изузетака на неки начин фиктивна. Они су полазили од физицизма овог доба, који је учио да нема никакве стварне егзистенције ван телесних ствари и физичких односа међу њима. Да би се на темељу таквог схватања оправдала могућност морала и права, они су узимали неки фиктивни „морални простор“, у коме се налазе и имају узајамне односе „морална бића“ (*entia moralia*), која су такође фиктивна али опет неопходна, јер друшчије није могућно ма какво регулисање друштвеног живота: *entia moralia posse definire, quod sint modi quidam, rebus aut motibus physicis superadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potissimum et temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, et ad ordinem aliquem ac decorem vitae humanae conciliandum* (Pufendorf, *De jure naturae et gentium*, Lib. I, Cap. I, § 3). На темељу механичког схватања света, онако исто као и на темељу сенсуализма, чији је био присталица Фајхингер, сасвим природно све су моралне и правне норме само фикције, које се могу оправдати само разлозима друштвене целисходности. Само на темељу сасвим другог схватања света, наиме идеалистичког, исте норме поред своје историске релативности могу добити начелно оправдање и сигуран објективни ослонац било као вечите вредности било као трансцендентални облици друштвеног живота било као идеје водиле човечије мисли и делатности.

Јевгеније Спекторски.

Б Е Л Е Ш К Е

Некролози. — Правна Наука има да забележи нове, ненакнадиве, губитке. После Dr. Karl-a Neubecker-a, проф. Универзитета (познаваоца, између осталог Рускога и Српскога Права) и Dr. E. Zitelmann-a (једнога од чланова-редактора Нем. Грађ. Законика, ауторитета, такође, у Међун. Приватном Праву: в. овде н. пр. студију Dr. Max-a Gutzwiller-a, проф. Универзитета у Берну, Швајцарска: „Zitelmanns völkerrechtliche Theorie des Internationalen Privatrechts“, објављену у књизи: „Festgabe für Ernst Zitelmann zu seinem goldenen Doktorjubiläum“, издање der Internationalen Vereinigung für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie“, Berlin, 1923.), за чију смрт смо, у своје време, јавили у нашем часопису „Архи-

ву“, сматрамо за тужну дужност прибележити овде смрт ових правних радника и научника од гласа:

Dr. Felix Meyer-a, Kammergerichtsrat-a у Берлину, творца (1896. год.) и првог председника све до своје смрти познатог немачкога научнога друштва: Internationale Vereinigung für vergleichende Rechts- und Wirtschaftslehre (Берлин), уредника часописа: „Auslandsrecht“ и „Weltrecht“, редактора нацрта једног Светскога Меничнога Права Weltwechselrecht (јер је пок. F. Meyer био врло наклоњен идеји општега мира, пацифизму, што није напустио чак ни после Великога Рага, за шта можемо навести као доказ и то да је он, и поред и после тога Рага, као и пре њега, радо примао и својим стручним и пријатељским саветима упућивао и српске студенте-правнике на Берлинском Универзитету, дакле студенте једне земље са којом је његова држава, Немачка, ратовала у том Рагу). *Dr. F. Meyer* умро је Децембра, 1924;

Maurice-a Moriaud, проф. права на Универзитету у Женеви који је често биран за судију и председника у међународним изабраним судовима (његови пријатељи и поштоваоци штампали су, у издању женевошког пацифистичког часописа: „Revue Mensuelle“, за пок. Moriaud-a једну спомену где се налази његова биографија и библиографија његових радова, посмртни говори приликом погребне, изјаве саучешћа, као и један одломак из његове историске расправе: „La famille agnatique et simple famille paternelle en droit romain“). *M. Moriaud* је умро 1924.;

Dr. Joseph-a Partsch-a, ред. проф. права Берлинскога Универзитета, ранијег ванредног професора права на Универзитету у Женеви, који се је нарочито истакао као романист, и уредника, после *Dr. F. Meyer-a*, часописа „Auslandsrecht“. (*G. Ch. Bernard*, директор мало час споменутога ревија: „La Revue Mensuelle“, доноси некролог о *Partsch-u* истиче његово правдољубље наводећи ове речи које му је покојник изговорио при последњем виђењу са њим: „Ако је једна ствар праведна, ако човек има моралне храбрости да је брани без мржње и без пристрасности, про-

тивник је унапред задобијен“); *Dr. J. Partsch* је умро 1925;

Dr. E. Röthlisberger-a, директора Сједињених Међународних Бироа за Заштиту Индустриске, Књижевне и Уметничке Својине у Берну, Швајцарска (и једног од главних редактора двају часописа тих Бироа: „Le Droit d'auteur“ et „La Propriété industrielle“). *Dr. Röthlisberger*, који је умро 29. прош. мес. у Берну (в. врло леп некролог о покојнику у великом швајцарском листу: „Neue Zürcher Zeitung“, бр. од 29. пр. мес., Abendausgabe), био је један од најјачих европских научника у области умнога власништва одн. умне својине (geistige Eigentum, propriété intellectuelle), што га је и одредило и довело на високи положај у коме га је и смрт задесила. Од његових многобројних радова напоменућемо његова дела: „Die Berner Ueber-einkunft“, 1906. (О Бернској Конвенцији за Заштиту Књижевне и Уметничке Својине од 9. Септембра, 1886., по н. к., са доцнијим изменама и допунама; Конвенција о Заштити Индустриске Својине, пак, закључена је 20. Марга, 1883. по н. к. у Паризу, а ревидирана у Вашингтону 2. Јуна, 1911., по н. к.), „Geistiges Eigentum und geistige Produktion in der Schweiz“ и „Urheberrecht und Zeitungsinhalt“;

Dr. Peter-a Klein-a, ред. проф. права на Универзитету у Königsberg-u (i. Pr.), директора часописа: „Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie“, органа друштва, горе означенога, Internationale Vereinigung für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, у Берлину. *Dr. P. Klein*, који је преминуо 31. Децембра прошле, 1925., године, и који је оставио многобројне студије и чланке из правне области, био је душа горе реченога Удружења и часописа, што се најбоље види и по томе да је, услед његове смрти, Конгрес Удружења, који је био одређен за ову годину, морао бити одложен за доцније. Место директора часописа заузео је сада *G. Dr. Wilhelm Sauer*, проф. на Кенигсбершком Универзитету, који ће, уверени смо, овај, тако распрострањени и познати правно-философски часопис, одржати на оној висини на коју га је био подигао пок. *Dr. P. Klein*.

Ж. М. Перић.

Драгослав П. Михајловић, Поштанско штедионице, са предговором Д-ра Гојка Никетића, Београд, 1925, стр. 93, цена 20.— дин.

Пошто је најпре изложио поста-нак и развитак поштанских штедионица у Енглеској и њихову важност уопште, писац ове мале али пуне садржаја књиге изнео је затим организацију поштанско-штедне, поштанско-чековне и вирманске службе, међународну поштанско-вирманску и поштанско-штедну службу, да нам најзад пружи потпуна обавештења о поштанским штедионицама у нашој земљи. Служећи се обилном стручном литературом и осталим потребним материјалом, а знајући уз то унутрашњи живот ових важних и за нас нових установа, писац је успео, као што је већ и г. Д-р Никетић у своме предговору констатовао, да да једну врло добру информативну књигу.

С.

Индустријска, занатска и радничка политика и законодавство у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца од Николе Ђ. Симића, чин. Министарства Трговине и Индустрије и хонор. наставника мајсторских курсева, Београд, 1926, стр. 208, цена 30.— дин.

Горња књига садржи два дела. У првоме је писац кратко и прегледно изложио историјски развитак и основне принципе индустријске, занатске и радничке политике. У другоме делу, који представља три четвртине књиге, он је дао добар преглед нашег законодавства у вези с овом политиком. То је учинио на тај начин што је из одговарајућих законских текстова и других прописа извукао оно што је у пракси најпотребније послодавцима и радницима, којима је књига у првоме реду и упућена, дајући уз то за свако питање и остала, корисна обавештења. Поред детаљно изнетог садржаја и списка закона и других прописа обрађених у овој књизи, на крају је дат и регистар. Благодарити њему, књига ће још потпуније одговорити неке практичног циљу, коме је и намењена.

М.

Јуријски Преглед, св. 1 и 2 за 1926 год. — Софија. — У прве две свеске за ову годину Ј. П. доноси, низ занимљивих чланака, већином млађих бугарских правника. Помињемо, између осталих, чланке П. Стајнова „Правна проучавања о војној и полицијској служби“, Д. Алексиева „Изједначење приватног права“, Ив. Бурмева „Кривичне школе и институти“, Хр. Бојацијева „Јустинијан и Теодора“. Нарочито је занимљив чланак г. Ст. Бобчева, уредника часописа „Наша законодавна, политичка и привредна 1925 год“, у коме даје преглед бугарског живота у 1925 год. Писац оштро критикује многобројне законе који се издају често без дубљег проучавања, брзо и отуд рђаво. „Сваки нов министар, вели писац, сматра за дужност да треба да донесе нове законе или измене закона, да би се видело како заиста ради“. И у томе брзању, без контроле, доносе се закони често без смисла или нецелисходни. У току 1925 год. поред закона о финансијским и привредним питањима, донесено је неколико важнијих закона. Између ових поменућемо Закон о адвокатима (8. VII. 1925); Закон о уређењу судова (2. I. 1925); Измене и допуне у зак. о Гр. Суд. Поступку у погледу продаје непокретне имовине која припада малолетнима (12. XII. 1925); Измене и допуне зак. о Кр. Суд. Поступку, Кривичног Законика и Трговачког Законика; Закон о шумама (1. X. 1925); о измени административне поделе у Бугарској; о управи и полицији (5. V. 1925) и измене и допуне закона о заштити државе. Сем тога пред Народним Собрањем су многи законски пројекти, од којих најважнији о амнестији, о државној контроли над приватним осигуравајућим друштвима, и о томе да се рок за проглашење смрти несталих лица смањује од 30 година на 3 оди. 6 месеца (због многих „несталих“ у последњим догађајима). Прва свеска доноси приказ г. Бобчева на књигу г. А. Соловјева, „Одабрани споменици српског права“, са врло ласкавом оценом.

И.

УРЕДНИК

Д-р **ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ**
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

Проф. Београд. Университета

ДОДАТАК АРХИВА

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

— СЛУЖБЕНИ ДЕО —

ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДНИЦЕ КАСАЦИОНОГ СУДА

(Објављује Министарство Правде)

О ПРИМЕНИ § 216. КАЗ. ЗАК. НА ШТАМПАРСКЕ КРИВИЦЕ.

Господин Министар Праве актом својим од 30. октобра т. г. Бр. 70468, представио је Касационом Суду, како му је достављено да полицијске власти пропис § 216 Каз. Зак. неједнако тумаче и схватају када је у питању опроштај приватног тужиоца кривице осуђеноме лицу за дело увреде и клевете нанете и кажњиве *путем штампе*, а ово је почело већ казну издржавати; па је молио Касациони Суд да му, на основу тач. 2. § 16 Зак. о устројству Касационог Суда, да своје мишљење о томе: да ли се последњи став § 216 Каз. Зак. може применити и на дела увреде и клевете предвиђене и кажњиве по Закону о штампи, или не; као и то да ли се и започето издржавање казне, на основу опроштаја и тражења приватног тужиоца за ове кривице из Закона о штампи, може прекинути, и да ли то не би било у супротности са наређењем § 289. крив. пост.?

Касациони је Суд, у својој Општој Седници проучио истакнуто питање, па је нашао:

Да се последњи став § 216. Каз. Зак. односи и на дела увреде и клевете учињене и кажњиве по Закону о штампи; као и то, да се и започето издржавање казне може прекинути услед опроштаја и тражења приватног тужиоца за ове кривице из Закона о штампи, и да то не би било у супротности са прописом § 289. крив. пост.

Овакво своје мишљење Касациони Суд заснива на овим чињеницама: Што се члан 44. тач. 1. Зак. о штампи, где се говори о вођењу истраге и суђењу дела по Закону о штампи, изречно позива на § 216. Крив. Зак., јер се том тачком пом. члана Зак. о штампи вели: „ако се тиче приватног лица, на тужбу тога лица, с обзиром на § 216. Крив. Зак.“.

Затим, што се чланом 54. пом. Закона о штампи изречно наређује, да „за поврат у злочинствима и преступима, који се казне по Закону о штампи, не вреде одредбе Кривичног Законика о увећању казне“.

И најзад, што су у члану 58. Зак. о штампи изречно именоване одредбе Општег Казненог Законика, које не вреде за кривице учињене путем штампе, а међу њима није поменута

и одредба § 216. Општег Казн. Законика. Те према свему овоме очигледно је, да је законодавац хтео да се одредба § 216. Општег Казн. Зак. и његов последњи став не примењује за дела учињена путем штампе, — он би то у Закону о штампи изрично и наредио, као што је то за остала наређења Општег Казн. Зак. учињено. А кад то није учинио, онда је јасно да се одредба § 216. Каз. Зак. у целости, па и последњи његов став имају применити и на оела увреде и клевете учињене путем штампе, а која се ислеђују и казне на приватну тужбу увређених и клеветаних лица, а не по званичној дужности према тач. 2., 3., 4., 6. и 7. и чл. 44. Зак. о штампи.

Бр. 9567. од 5-XI-1924.

О ПРИМЕНИ 2. ОДЕЉКА ЧЛАНА 95. ЗАКОНА О ЧИНОВНИЦИМА НА СУДИЈЕ РЕДОВНИХ СУДОВА.

По питању тражена мишљења од Касационог Суда од стране Министарства Правде у акту од 27. децембра 1924. год. Бр. 82581, о томе: да ли се 2-ги одељак члана 95. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда односи и на судије редовних судова или не, па према томе да ли судија може бити председник, потпредседник, секретар или члан политичког одбора, или, на против, за њих и данас важи у овом случају Закон о судијама, — Касац. је Суд у својој општој седници, на основу тач. 2. § 16. Зак. о своме устројству, проучио истакнуто питање, па је нашао:

По 3-ћем одељку чл. 26. Зак. о судијама од 4. марта 1911. године: Председницима и судијама редовних судова ускраћено је право кандидовања у округу или вароши своје службе за посланике народне или окружне скупштине као ни за члана среских скупштина, исто тако забрањено им је истицати кандидатске листе, бити на њима представници и председавати политичким зборовима.

По чл. 5. Закона о среским и градским судовима судијама и осталом особљу среских и градских судова учествовање у партијском политичком животу ограничено је у још много јачој мери. Тако они не могу сазивати партијске зборове и учествовати активно на њима, подносити кандидатске листе за општинске, окружне и посланичке изборе, примати се за представнике речених кандидатских листа, кандидовати се на њима, нити уопште активно учествовати у партијском политичком животу сем гласања.

Уставом од 28. јуна 1921. год. забрањено је чиновницима који врше јавну власт, да се кандидују у изборном округу своје територијалне надлежности — чл. 73. Устава — међутим чиновници поменути у првом одељку пом. чл. 73-ег не могу се у опште кандидовати, ако нису најмање годину дана пре тога престали бити чиновници.

Најзад по садашњем Закону о чиновницима и осталим држав. службеницима грађанског реда од 31. јула 1923. год. а на име по другом одељку чл. 95. државни службеник, који према чл. 73. Устава нема у опште права да се кандидује за народног посланика, односно нема права да се кандидује у изборном округу своје територијалне надлежности, не може у опште, односно у изборном округу своје територијалне надлежности сазивати јавне партијске зборове, или на њима бити часник, нити се кандидовати. *Он не може организовати и представљати политичке странке и групе.*

По чл. 252. Зак. о чиновницима и осталим држав. службеницима грађанског реда, овим је законом као доцнијим замењен Закон о судијама у колико није одређен који изузетак. У чл. 95. истог Закона као ни у „прелазним наређењима“ — глава XI — не одређује се никакав изузетак у погледу ограничења слободе судија у активном учествовању у партијском и политичком животу, па с тога се наређење другог одељка чл. 95. има односити и на судије редовних судова онако исто као што се односи и на чланове — судије Управних Судова и чланове Главне Контроле као врховног рачунског суда и остале чиновнике.

Да се овај чланак односи и на судије види се и из тога факта, што је баш у трећем одељку истог члана забрањено и члановима — судијама Касационог Суда као и члановима Државног Савета и Главне Контроле, да се кандидују за народне посланике у ма ком изборном округу.

У осталом, ако се наведеним Законом жели, да се судија што више одстрани од учешћа у партијским и политичким борбама ради чувања његовог судијског угледа и пуног поверења свих грађана у добро и непристрасно правосуђе редовних судова, онда се тај циљ неће постићи, ако се судији само забрани, да председава политичким зборовима, који се ређе сазивају, а допусти му се, да може бити члан Управе партијске и политичке организације, у којој је његова партијска и политичка активност много виднија и значајнија, јер је баш Управи месног или окр. одбора најглавнија дужност: организација, пропаганда и представљање странке у свима њеним односима. У толико пре што је партијска функција чланова Управе трајна.

Према овоме Касациони Суд је мишљења:

Да према чл. 95. Зак. о чиновницима и осталим службеницима грађанског реда судије не могу бити председници, потпредседници, секретари или чланови политичког Одбора.

Из Опште Седнице Кас. Суда Бр. 11302/24 од 6. Априла 1925.

ТУМАЧЕЊЕ §§ 6 и 11 ЗАК. О СРЕСКИМ И ГРАДСКИМ СУДОВИМА.

Господин Министар Правде, актом својим од 14. ов. м. Бр. 65.341, представио је овоме суду, да му је срески суд у Аранђеловцу упутио три предмета о стављању оптужених у приговор, које му је предмете крагујевачки првостепени суд вратио са наређењем да дотичне тужбе потпише судија као старешина среског суда, а не писар суда, наводећи да по § 11 Зак. о среским судијама ово не може учинити писар, кога по пом. законском пропису судија не може ни наредбом овластити; па је Г. Министар тражио да Општа Седница Касационог Суда, на основу тач 2. § 16. Зак. о устројству Касац. Суда донесе своју одлуку по овоме питању.

Касациони Суд, у својој Општој Седници од данас, проучио је истакнуто питање и односне законске прописе, па је нашао:

Прописи § 11. Зак. о среским и градским судијама предвиђају случајеве у погледу распореда судских послова и самосталног рада писара када је судија, старешина среског и градског суда у суду на својој дужности.

Међутим, у § 6. истог Закона изречно је предвиђен случај када је судија спречен у вршењу дужности, када је одсутан, те га према овом законском наређењу „заменењује који од писара“, као што је био овде случај, јер се писар среског суда појављује као заступник отсутног судије, и он према томе може да врши све послове који спадају у надлежност среског судије, па, разуме се, да потписује и кривичне оптужбе, као што је у овим конкретним случајевима сасвим правилно поступљено.

На основу изложенога, и тач. 2. § 16. Зак. о устрој. Касац. Суда, Општа Седница Касационог Суда доноси своју одлуку о томе: *да писар среског и градског суда, у својству заступника отсутног судије, може пуноважно да отправља све послове који спадају у надлежност среског суда.*

Из Опште Седнице Касац. Суда 24 октобра 1925 г. — Бр. 9274.

Др. Драгутин Јаковић:

ПРОБЛЕМИ ГРАЂАНСКОГ
П Р А В А
Дин. 20.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА
докторска теза
Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО
пре X века, превео и допунио
Д-р Ф. Тарановски
Дин. 30.—

Кумануди К.:

АДМИНИСТРАТИВНО
ПРАВО
Дин. 50.—

Марковић Божа:

О ДОКАЗИМА
У КРИВИЧ. ПОСТУПКУ
Дин. 50.—

Никетић Гојко:

ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДН.
КАСАЦИОНОГ СУДА I-X
Дин. 270.—

Слебодан Јовановић:

В Л А Д А
МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА
Књига прва 1868—1878.
Дин. 100.—

Перић Жив.:

О УГОВОРУ
о продаји и куповини 1-3
Дин. 100.—

Пржић А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА
према уговору о миру 1919—20.
Дин. 5.—

Перић Нинко:

ОСНОВИ
ГРАЂАНСКОГ ПРАВА
општи део
Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ
за реорганизацију полиције
Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА
ПРАВА
Дин. 100.—

Марковић Д-р Лаза:

ПОЛИТИКА
Од Устава до владе федералистичког
блока (28. јули—5 новембра 1924 г.)
Дин. 30.—

Чубински Д-р Мих. П.:

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ
Дин. 15.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА
Дин. 25.—*

Др. Данило Ј. Данић:

РАЗВИТАК АДМИНИСТРА-
ТИВНОГ СУДСТВА У СРБИЈИ
и остале скупљене расправе из јавног
права. — Дин. 30.

Мих. П. Јовановић:

ДРЖАВИНА
ЊЕНА ЗАШТИТА И ОДРЖАЈ
Критички преглед доктрине да др-
жавина није никако право. Дин. 30.

ОПШТИ ДЕО ТРАЖЊЕНОГ
ПРАВА

Одговарајући текстови Француског,
Немачког и Швајцарског Грађ. Закон.
Превео Др. ЧЕД. МАРКОВИЋ, са
предговором г. Жив. М. Перића.
Дин. 40.—

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА - БЕОГРАД

1. Кнез Михаилова улица 1.

Живановић Жив.:

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

Књига 1. Обухвата време и догађаје од 1858—1878. т. ј. од Св. Андрејске скупштине, до прогласа независности Србије.

Књига 2. Обухвата време и догађаје од 1878—1889. т. ј. од прогласа независности Србије, до абдикације Краља Милана.

Књига 3. Обухвата време и догађаје од 1889—1897. т. ј. владавину краљевскога намесништва и прве четири године владавине Краља Александра.

Књига 4. Обухвата време и догађаје од 1897—1903. (29. маја) т. ј. другу половину владавине Краља Александра, до угашења династије Обреновића.

Цена за све егзипли књиге у меком повезу Дин. 400.—

у тврдом повезу Дин. 500.—

Лаз. Урошевић

КРИТИЧКЕ СТУДИЈЕ

из области права -- Дин. 30.—

Др. Бор. Тасић

ОДГОВОРНОСТ ДРЖАВЕ

по принципу једнакости терета.

Дин. 30.—

Алиптић Ђ. Душан

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

свију закона и расписа из администра-
тивне и полицијске струке.

Књига I. слово А—Е

„ II. „ Ж—Љ

Цена је свакој књизи:

у меком повезу Дин. 75.—

у тврдом повезу Дин. 100.—

Жан Жорес:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИ- ЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Превео с франц. М. Н. Ђерић

Дин. 20.—

Јовановић Слоб:

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Ђорђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

с погледом на законик о поступку
судском у грађ. парницама.

Књиге 1. и књиге 2. друго издање

приредио Д-р Д. Аранђеловић.

Цена за обе књиге Дин. 65.—

П. школућ Д-р Звонимир и

Д-р Имре Ђерђ:

ОСНОВИ

приват. права у Војводини
Министар. Правде препоручило свим
судовима и Држ. Тужништвима прет-
писом од 31. јула 1912. бр. 35407.

Дин. 60.—

Марсел Моа, проф. Универ. у

Монпелје-у:

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУ- НАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА.

Превео Д-р Михаило Илић Дин. 80.

Свет. Вој. Вулетић:

ПРОБЛЕМ СМРТНЕ КАЗНЕ

Дин. 10.—

Жив. М. Перић:

О СУКОБУ ЗАКОНА

у међународном приватном праву

Дин. 20.—

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1926.

ANALI PFB | anali.rs

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

КЊИГА XII (XXIX) БР. 3.

САДРЖАЈ

3. БР. КЊ. XII (XXIX) ДРУГОГ КОЛА

МАРТ 1926.

	СТРАНА
I. Чланци	
1) <i>Д-р Тома Живановић</i> : Нова деоба права (и правних наука) место традиционалне, римске	169
2) <i>Д-р Милан Шкерљ</i> : Друштва с ограниченом одговорношћу (II)	171
3) <i>Сергије Троицки</i> : Међународна заштита религијских права (Свршетак)	188
4) <i>Живојин М. Пауновић</i> : Својина и њена ограничења у српском законодавству (Свршетак)	209
II. Правна политика	
<i>Велислав Вуловић</i> : Одредбе Закона о чиновницима у погледу министара односно државних подсекретара	221
III. Административна хроника	
<i>Љуб. Радовановић</i> : Санкција за неизвршење одлука Државног Савета: (Чл. 43. Зак. о Државном Савету и управним судовима.)	238
IV. Судска хроника	
1) <i>Д-р Драгољуб Аранђеловић</i> : Шта се може сведоцима доказивати кад постоји почетак писменог доказа?	241
2) <i>Б. Катанић</i> : Првостепени суд дужан је да у записнику о саставу поротног суда и извлачењу коцке констатује, које су државне судије поименце извучиле коцку као поротници, а које нису, и зашто	243
V. Оцене и прикази	
<i>Д-р Ђорђе Тасић</i> : Dr Alfred Verdross, Zur neuesten Lehre von den Staatenverbindungen (Sonderabdruck aus Niemeyers Zeitschrift für Internationales Recht. Bd. XXXV.)	244
VI. Конгрес југословенских правника	
Позив на II. Конгрес правника	247
VII. Белешке	248
VIII. Нове књиге	252

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

25. Марта 1926.

КЊИГА XII (XXIX) Бр. 3.

НОВА ДЕОБА ПРАВА (И ПРАВНИХ НАУКА) МЕСТО ТРАДИЦИОНАЛНЕ, РИМСКЕ.

Још су римски правници учили једну појамну разлику, која постоји међу правним прописима. Једни од ових прописа одређују, према и данас обично употребљеној формули, правне односе између грађана, а други између њих и државе или уређење саме државе. Или сходно формули римских правника, материјално-формалног карактера једни се правни прописи односе на приватне интересе („корисности“), а други на јавне. На основу тога су поделили право у *приватно* (*privatum jus*) и *јавно* (*publicum jus*).¹⁾

Ова је деоба права остала и у каснијој правној науци до данас. На основу ње се доследно и правне науке деле у приватно-правне и јавно-правне. Еволуција права и правних наука донела је само то, што су се право и правне науке развијале у све више и више аутономних приватних и јавних права и правних наука.

Критеријум поменуте традиционалне деобе права и доследно правних наука је заиста *сам по себи* тачан. Деоба права и правних наука на њему заснована је међутим нетачна, у колико наведени критеријум треба да представља *једини* критеријум деобе и она *једину* могућу деобу права и правних наука. Има на име још један други критеријум за деобу, који је *логички примеран*, и према томе једна друга деоба права и правних наука, којој је она традиционална *субординирана*.

Да је поменута деоба посматрана као *једина* могућа деоба нетачна, упућује већ само кривично право. Ово право спада

¹⁾ L. 1. § 2. D. de just. et jure (1, 1) (Ulpian): Hujus studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim.

по поменутој деоби у *јавно* право на основу тога, што се извршењем кривичног дела заснива правни однос, не између кривца и жртве, већ између кривца и државе. Право на казну (*ius puniendi*) припада дакле држави, те је и кривично право по традиционалном схватању грана јавног права. Нема међутим ни једне гране *приватног* права, која је по својој суштини толико удаљена од државног, административног и међународног јавног права као кривично право, тобожњи њихов напоредни саставни део *јавног* права, нити је иједна приватно-правна наука по својој садржини толико удаљена од наука државног, административног и међународног јавног права као наука кривичног права. Исто ово важи и за релативно мали део науке грађанскога права о *приватним деликтима* према осталим деловима ове науке, као и за део наука државног, административног и међународног јавног права о *јавним деликтима* према осталим деловима ових наука.

Поменута погрешна традиционална деоба права и правних наука поникла је отуда, што се је у посматрању правних прописа имао у виду само њихов елеменат *правног односа*, и тако се је превидело, да је код читавог једног великог дела правних прописа елеменат правног односа од *акцесорног* значаја, а да им је *главни* елеменат и предмет регулисања биће, које је *извор* правних односа, на име *неправо* (деликат). Превидело се је дакле, да има два основна, паралелна предмета правних прописа, а не само један: 1° *право* и 2° *неправо* (коме се, као такође основни предмети прописа о њему, придружују *преступник* и *правна последица, санкција*), да су дакле једни правни прописи правни прописи о *праву*, а други правни прописи о *неправу*.

Из реченог излази да се право у енциклопедиском, смислу, тј. као скуп правних прописа има поделити на *првом* месту у *право о праву*, краће *право* и на *право о неправу* или *деликтно* (преступно) *право*. Према томе се и правне науке имају поделити на *првом* месту у правне науке о *праву* и на правне науке о *неправу* (или *деликтне* правне науке). Ово је дакле *примарна* деоба права и правних наука.

У свакој се од ових двеју главних група примећује даље она разлика, коју су уочили римски правници. Отуда се, на *другом* месту имају поделити како *право* (*scil.* о *праву*) тако и *деликтно право* (*scil.* *право о неправу*) у *приватно* и *јавно*, а исто се тако имају доследно поделити и правне науке о *праву* и *деликтне*

правне науке. У *јавно* деликтно право спадају поред кривичног права, централног деликтног права процесуално, уставно, административно и међународно јавно деликтно право. У *приватно* деликтно право спадају грађанско, трговачко и међународно приватно деликтно право.

При овој, једино логички изведеној деоби права и правних наука отпада она традиционална аномалија, да се кривично право представља као најближи сродник државног, административног и међународног јавног права међу разним гранама права, и ако је у ствари оно од њих више удаљено но све остале гране права. Сем тога ова деоба упућује на нужност, која се при традиционалној деоби није опажала, да се из наука грађанског, уставног, административног и међународног јавног права и осталих грана права о праву издвоје учења о приватним, односно јавним *деликтним* правима у њима, несистематски садржана и од њих створе *засебне* правне дисциплине, као што је то наука кривичног права. Ово издвајање је нужно како са синтетичко-систематског гледишта тако нарочито и зато, што је баш оно традиционално спајање узрок и сувише слабе научне обраде разних приватних и јавних деликтних права.¹⁾

Д-р Тома Живановић.

ДРУШТВА С ОГРАНИЧЕНОМ ОДГОВОРНОШЋУ

(Поводом бугарског и француског закона о друштвима с ограниченом одговорношћу).

(Наставак)

Б. Капиталски темељ друштва.

1. *Основна главница.* 1. Друштво с огр. одг. је правно лице, и трговац у смислу трговинског законика, без обзира на предмет предузећа. Док последње изречно кажу закони (13 н., 61 а., 71 б., 3 ф.) и предпредлог у § 123., прво је директно речено само у бугарском закону, но доста јасно произлази и из осталих закона и из предпредлога (а., н., с., loco cit.), само по француском закону могло би бити о том сумње с обзиром на чл. 8 и 10. Но

¹⁾ Ова наша деоба права и правних наука је у неколико, кратко наговештена у Основима Кривичног Права, Општи Део, 2. изд. (1922) § 2 I 2.

ипак се овде ради о некаквој одговорности другара према трећим лицима *ex delicto*, не *ex contractu*, па мислим да и по француском закону не треба сумњати о правној личности друштва с огр. одг.

Из појма правне личности следује, да трећим лицима — бар начелно — одговара само друштво. Потребан му је дакле одређен друштвени фонд, основна главница, као и деоничком друштву. Шта више, баш у нормама о основној главници, о њеном скупљању по другарима, о њеном очувању видне су главне особине друштва с огр. одг.

2. Сви закони одређују *минималну основну главницу*, коју сматрају неопходно потребном, да друштво може почети да ради и да је његовим повериоцима пружено извесно минимално јамство. Немачки и аустриски су закони одређивали по 20.000 марака (круна), но после преврата због падања валуте ове су своте поновно повишене; у Аустрији последњи пут 1924 г. на 200.000.000 а. к. = 20.000 шилинга или по прилици 160.000 садашњих динара. Француски закон (6) одређује 25.000 фр. франака (с обзиром на данашњу вредност француског франка очигледно јако ниска свота), бугарски закон 200.000 лева — по прилици 80.000 дин. Предпредлог тражи 10.000 предратних динара. Овај износ бар номинално требаће свакако знатно повисити, најбоље сасвим „валоризирати“.

У већ поменутом предлогу новеле к закону о друштвима с огр. одг. који важе у Далмацији и Словенији, постављена је била минимална сума од 60.000 дин., али данас ми се чини ово сувише мало. С пуном валоризацијом своте у предпредлогу не бисмо прекорачили округло 100.000 дин., а то је минимум, ако се помисли, колико минималних свота данас треба за само уређење предузећа, пре но што почне да ради, а да поред тога треба и извесне обртне главнице. Друштва, која су се на пр. у Словенији у приличном броју основала у год. 1920 — 1923 са 40.000 — 80.000 послератних круна, некоја чак са законском минималом од 20.000 к, зацело уопште нису могла овом главницом ни почети рад. Одмах с почетка морала су да траже кредит. Овај су често пружали сами другари, што значи да су од читаве обртне главнице (основна главница + износ зајма) као јамство за повериоце одредили, често, само најмањи део. Јер о томе нема сумње: ако друштво не би успевало, другари би то сазнали први и повукли би своје зајмове из друштва те

повериоцима оставили „празну кожу“: прениско одмерену основну главницу. Било је чак и уговора, у којем су се другари изречно обавезали да ће поред основних улога — плаћених à fonds perdu — друштву давати зајмове, али зацело сви оснивачи нису били ни толико искрени. По важећем закону не може се лако стати на пут таквим уговорима¹⁵). Помоћ је у првом реду у радикалном номиналном повишењу минималне основне главнице. Тиме би био остварен здрав основ. Но треба мислити на већ постојећа многобројна друштва и на неку санацију нездравих прилика. Код неких од њих, која су радила успешно, могућа би била валоризација активне стране биланса заједно са одговарајућим номиналним износом главнице. Наравно, пошто се не би радило о ефективном повишењу капитала него једино о формалном давању веће гаранције за повериоце, требало би да се ово изведе без посебних дажбина — такса. Но таква валоризација је тешка ствар, како уче примери у Немачкој и Пољској, а свакако није могућна само за друштво с огр. одг. Већ поменута аустр. новела од 1924. г. поред других норми за стара друштва одређује, да се основна главница никако не може снизити испод нове минималне главнице. — Успешније би било, ако би се старим друштвима дозволило да — за одређено доба — новим улозима или повишењем старих без такса или бар уз битно снижене таксе повисе основне главнице до минималног законског износа.

Сувише велика минимална основна главница не сме се одредити законом, јер би се тиме могло спречити или бар сувише отежати оснивање друштва с огр. одг. Сем тога могуће је, правно, у свако доба повисити основну главницу. Никако се пак не да заступати мисао, коју је изразила Љубљанска финансиска прокуратура, наиме, да је већ de lege lata ствар суда, да у поједином случају одлучи, да ли је основна главница правилно одређена према потребама извесног друштва. То не значи ништа друго него несрећни концесиони систем у другом облику. Ниједно државно надлештво, па ни суд, није кадро да одлучује о економском темељу приватних предузећа у конкретним

15) Финансиска је прокуратура у Љубљани брзо опазила овај начин прибављања главнице и покушала је правним лековима средити га, но с обзиром на јасне речи закона, наравно, узалуд. Онда су она и Стол Седморице, од. Б., покренули новелацију закона, која на жалост до данас није донета.

случајевима! Само закон може из општих обзира, да стави границе, а у овим границама потребна је слобода.

3. *Основна главница скупља се* као код деоничког друштва *основним улозима другара*. Но док деонице начелно имају подједнаку висину те сваки учесник може имати по више деоница и сваки може иступити из друштва тиме, што се лиши својих деоница, код друштва с огр. одг. у том погледу су битне разлике, које потичу из основне идеје да удели¹⁶⁾ другара у радњи друштва с огр. одг. нису негоциабилни. Облик друштва с огр. одг. намењен је омањим предузећима, где другари обично зарађују лично, где је успех заједничке радње више мање — и ако не начелно (разлика од задруге) — везан баш за ову сарадњу. Ради тога другари су тесније везани за друштво те не смеју да иступају из друштва као деоничари. Закони постизавају ову сврху разним начинима:

а) Технички је пренос отежан већ тиме, што се за пренос правним послом *inter vivos* тражи посебан облик, наиме нотарски акт, а исто и за *actum de contrahendo* у погледу преноса пословног удела (76 а., 93 б., 15 н. који дозвољава и судску форму, 23 ф., који се задовољава и актом „*sous seigns privés*“); предпредлог (439) опет тражи да мора бити „пренос влашћу потврђен“ (гл. горе А, I, 2.);

¹⁶⁾ Док реч деоница значи и улог имовинске вредности, који чини у вези са другим улозима основну главницу, и скуп права, која преузимањем улога стече уложитељ, код друштва с огр. одг. акција у првом смислу зове се основни улог, а у другом смислу удео у друштвеној радњи (368, 370 и 438 сл. с.) Ово термилошко разликовање потпуно је оправдано, но ваљда би се за „удео у друштвеној радњи“ могао наћи краћи израз, нпр. „пословни удео“. — У опште мерило удела је новчана висина улога, али је дозвољено уговором одредити и другчије мерило, нпр. пет је другара узело једнаке новчане улоге, а два су пословође; њима се уговором хонорар за рад у друштву не установљује одређеним износом, него на тај начин, што су њихови удели виши него што одговара висини улога. Једном речи: права, која проистичу из другарског положаја, не треба да су адекватна капиталском учествовању. Тако бар 75 а., 90 б. и 438 с. Немачки пак закон (14) не признаје другог мерила удела него висину преузетог улога, и исто тако француски закон. Теоретски је боље прво, у пракси готово искључено друго. Али и тамо, где је мерило удела висина улога, ова два појма треба да се разликују строго: улог = имовинске вредности, које другар има да приноси у основну главницу, удео = скуп права у друштву. Ако се имовина друштва подвостручила, другару у ликвидацији неће се вратити вредност улога, него двострука вредност.

б) У истом циљу техничке забране превелике мобилизације пословних удела неки закони не допуштају издавање исправа о пословним уделима, који би гласили на имаоца или на указ, тако да би се могли пренашати индосаментом (75 а., 92 б., 21 ф. и предпредлог 438), но немачки закон ове одредбе нема. У ствари олакшани пренос искључен је већ тачком а), али ради потпуне јасности ваља одржати и ову норму;

в) Нико не може у постанку друштва задобити више од једног пословног удела, дакле не може узети више од једног основног удела, али ови не треба да су подједнаки међу собом (5 н., 6 а., 370 с., 8 б.). Само француски закон (28, 6) дозвољава узимање више удела, он шта више не чини битну разлику између улога и удела (6, 21, 22, 28 и др., „part social“ исто је што и акција, наиме у смислу улога и удела). Пошто улози, па и удели, не могу бити подједнаки и пошто сваки другар према већини закона бар код оснивања друштва не може имати више од једног улога и удела, тиме је у многоме отежан пренос а нарочито је искључена негоциабилност. Ово начело јединства удела постизавају аустриски (75) и бугарски (91) закон и предпредлог (438) још тиме, да другару, који после оснивања преузме још који улог, из тога не припадне посебан други удео, него да му се сразмерно повиси први и једини.¹⁷⁾

Гледиште немачког (15, 55) и по смислу, јер јасно није речено — француског закона је противно; колико улога, толико удела, разлика је само у томе да је по немачком закону при оснивању друштва могућан само један улог и удео, а по француском више.

По моме мишљењу подеснији је строжији систем: не треба помагати развој друштва с огр. одг. у смислу деоничких друш-

¹⁷⁾ Ови закони нису у том погледу сасвим јасни, по њиховом тексту барем могло би се мислити да прирастак новом улогу одговарајућег удела к првome није *ius cogens*, особито не, ако се не ради о апсолутно новом улогу приликом повећања основне главнице, него о преносу већ постојећег удела од једног другара на другг. Али аутори као Randa „Das Oesterr. Handelsrecht“ II, стр. 324. и Grünut „Die Gesellschaft m. b. H.“ стр. 57. заступају строжије мишљење. Ја сам се у својој књизи (Das Gesetz über die Gesellschaften m. b. H. стр. 111.) изјаснио за блаже гледиште, али данас не могу да останем при томе. Свакак у том погледу у нашем будућем закону треба потпуне јасности.

тава. Сваки од ових облика има у народној привреди своју задаћу, па се не смеју конфондирати;

г) Пренашање удела може се друштвеним уговором још више отежати, рецимо тиме, да је пренос дозвољен само међу другарима или само по пристанку друштва, т. ј. његовог управног одбора или чак збора другара; тако сви закони и предпредлог; француски (22) изречно нормира, да је за пренос удела недругара потребна одлука збора, и за одлуку пристанак толико другара да заступа већина $\frac{3}{4}$ основне главнице. Са овом веома строгим одредбом као *ius cogens* могли бисмо се задовољити, а да се не би могла злоупотребљавати, само, ако се прими немачком и француском закону непозната норма § 77 а. (95 б., 440 с.) да може суд по саслушању пословође дозволити од друштва забрањени пренос, ако нема довољних разлога за забрану и ако пренос неће друштву, осталим другарима и повериоцима нанети штете;

д) Негоциабилност удела напоскон је спречена или бар веома отежана и тиме, што се удели могу *inter vivos* делити на више њих само ако друштвени уговор дозвољава да се део удела пренесе трећем лицу. Уговор може, ако дозвољава дељење, тражити такође и за дељење у наследству пристанак друштва, било уопште, било барем, ако би се део удела пренео лицу које није већ другар. *Jure stricto* пак је забрањено пренети у току прве године након уписа друштва у трговински регистар део удела лицу, које већ није другар; без правног дејства је шта више и уговор будућег дељења иза измака ове прве године.¹⁸⁾ Тако 79 а. и 97 б. § 17 н. нема оне апсолутне забране за прву годину иза уписа; француски закон у том погледу ћути а предпредлог следује аустриском закону, по моме мишљењу са правом.

4. Сви закони одређују *минимални износ пјединог основног улога*, немачки са 500 марака, аустриски са 50 к,¹⁹⁾ бугарски са 10.000 лева а предпредлог (370 с.) са 200 динара, француски закон (6) са 100 франака. Мени се чине ова последња два износа — ма да би били у златној валути — веома ниски, ипак

¹⁸⁾ *Ratio legis* је овде још и та, да се забрани спекулација са уделима у примеру, кад нису били стварни улози (в. дол бр. 5.) сувише високо оцењени.

¹⁹⁾ По новели од 1924 г. са 5,000.000 круа = 500 шилинга = 4.000 динара.

по француском закону то није толико зло, јер може сваки другар да узме по више улога. Но пошто сматрам да француски систем није бољи од осталих, требаће у новом трговинском закону минимални износ улога повисити сразмерно са номинално повишеном основном главницом. Ради глатког рачунања ваљало би унети и норму § 5. н., чл. 6. фр. и чл. 8. б. да износ сваког улога мора бити дељив са 100, или по данашњем стању новчане јединице, са 1000. И код стварних улога то неће чинити знатних тешкоћа.

5. *Улози могу бити новчани или стварни (апори) или и мешовити.* Аустриски закон (10) директно каже да се као уплата у готову сматра само уплата са законским новцем, дакле не, рецимо, меницом, упутом, уступањем новчане тражбине. Како су баш код стварних улога особито лако могућне нереалне махинације на штету поверилаца и оних другара, који свој улог подмире новцем, ваљало би ову норму усвојити.²⁰⁾ Новчани улог по свима законима, изузев француског, мора бити пре уписа друштва плаћен оним делом, који је одређен уговором, али не сме бити мањи од четвртог дела и никако мањи од 250 марака, 250 круна, 5000 лева, 50 динара. Овај се износ мора повисити на половину минималног улога, и то неће бити баш много.²¹⁾

6. *Стварни улог* је сваки „неновчани имовински предмет“ (370 с.), који се друштву уступи ради подмирења основног улога. Свеједно је, да ли се предмет даје баш као основни улог или пак на новчани улог, као *datio in solutum*; и једно и друго мора да је утаначено друштвеним уговором, иначе давање не вреди као подмирење за улог. (5, 19 н., 63 а., 426 с., 74 б.)²²⁾ Нешто друго су предмети, које друштво *in statu nascendi*, пре уписа, правним послом *inter vivos* отплатно набави било од другара било од трећих лица. Лице, које да стварни улог, постаје, са новчаном

²⁰⁾ Тиме није речено да се улог не може састојати из менице и т. д. само што је такав улог стварни улог те зањ важе прописи о стварним улозима. Сумњива је ствар с чеком, у колико чек није кредитна него платна хартија (*Zahlungspapier*). Према јасним речима закона ипак ни чек се не може сматрати готовином.

²¹⁾ Код мешовитих улога треба исто тако онај део, који има да се плати готовином, пре уписа платити са четвртином и најмање са апсолутно одређеном свотом, јер је друштву потребна обртна главница. Умесно би било, да се то у законима изрази јасније него што је изражено.

²²⁾ *Ratio legis*: ако би строги прописи вредели само за давање стварних улога у ужем смислу, могли би се изигравати са *datio in solutum*.

вредношћу стварног улога, другаром, лице, које друштву уступи имовински предмет а не у име основног улога, не постаје другаром, а ако је другар, не повиси му се ни улог ни удео. Разлика је и у правном и у привредном погледу знатна и врло добро позната модерним деоничким законима, који баш и за ове „набавке код оснивања“, које нису стварни улози, постављају нарочите „мере безбедности“, јер оне могу бити по друштво и по његове повериоце чак и опасније него стварни улози. Другар на име са стварним улогом ипак је другар и као такав заинтересован за успевање друштва, а онај који уступа просте набавке код оснивања није другар. Ни предпредлог ни аустриски ни немачки закон не уређују набавке код оснивања, него само примере такозваног *накнадног оснивања*. Опасност је, наиме, као и код деоничких друштава, и у том, да оснивачи строге прописе о стварним улозима изиграју тиме, што одреде у уговору само чисто новчане улоге у намери, да после уписа друштва у трговински регистар од појединих другара или од трећих лица набаве имовинске предмете, а да о томе не треба говорити у пријави суду. Да се то забрани, одређује § 35 а., да у уговорима после уписа друштва у трг. регистар, којима друштво има да добије за трајно вођење друштвене радње намењена постројења или непокретне ствари, које већ постоје или се имају начинити, одлучује збор другара, ако накнада за то износи више од петине основне главнице.²³⁾ Тако и предпредлог (400) — ма да није сасвим тачан — и 42 б. Али том сасвим мудро одредбом нису забрањене набавке код оснивања од недругара. Овај је недостатак исправио чл. 9 бугарског закона тиме, да у исти ред ставља и стварне улоге и набавке код оснивања, било да се исте изврше од другара било од недругара. У сваком примеру морају се у друштвеном уговору потанко и тачно навести: име другара или трећег лица, од кога се било као основни улог било као набавка код оснивања узме имовински предмет, овај предмет сам и његова новчана вредност.

У том смислу треба да се удеси нови наш трговински закон, јер су на овај начин кратко и добро погођени случајеви задобивања неновчаних предмета у доба оснивања. —

7. Чињеницу, да се много друштава с огр. одг. основало

²³⁾ Наравно да је том одредбом ограничена и власт пословођа, јер они не смеју без пристанка збора да имобилизују знаган део главнице.

само или већим делом стварним улозима и да тако у почетку радње нису имала довољно властите обртне главнице, поред тога и чињеница, да оснивање стварним улозима значи приличну опасност, аустриска је новела од 1924 г. покушала, да поправи тиме, што тражи да се мора барем половина износа основне главнице састојати из улога у готову новцу. Мени се чини да је половина много; потреба обртне главнице јако је различна, а поред тога готови новац није свагда најбоља сигурност по повериоце (кад валута брзо пада); мислим, да би требало место половине ставити трећину или четвртину.

II. Одговорност код оснивања. 1. У пријави за упис у трговински регистар морају по 8. н., 10. а. и 375 с. пословође да изјаве, да су улози уплаћени у готовом новцу у оном износу, који је назначен у посебном приложеном списку другара и њихових основних улога, и да су новчани и стварни улози — последњи се морају одмах извршити у целини — пословођама на слободно располагање.²⁴⁾ Пословође одговарају друштву за штету причињену неистинитим назначењима лично и нераздељиво (9 н., 10 а., 375 с.).— За одговорност пословођа довољно је, да су назначења у пријави објективно неистинита.²⁵⁾ Њихова је ствар да се увере о истинитости својих изјава, њима је то свагда могуће, а ако није у поједином примеру, онда не смеју да потпишу изјаву. Читав кредитни темељ друштва с огр. одг. основан је на апсолутној сигурности изјава о основној главници и основним улозима, зато треба да пријавиоци — пословође — одговарају апсолутно за последице (Erfolgshaftung)²⁶⁾. Они могу имати регрес против оснивача, ако су их ови завели у заблуду али по именованим законима оснивачи не одговарају директно друштву, за њихову одговорност вреде само прописи општег грађанског, евентуално и трговинског права. Ово уређење није ни сасвим правилно ни целисходно. Ако оснивачи нису

24) § 375 с. гласи нешто друкчије него 8 н. и 10 а. али смисао је исти.

25) Спорно у аустриској литератури, и то баш ради речи „falsche Angaben“. Немачки закон је јаснији: пријавиоци одговарају за истинитост својих изјава, они су дакле и без кривње одговорни. Предпредлог каже: „лажним назначењима“, што је можда сувише мало одрешлао, могло би значити само *dolus*.

26) Могло би се и рећи, да је баш у томе кривица, што су потписали а да се нису довољно осведочили, јер је на сваки начин њихова дужност да није објективно погрешно оно, што изјављују.

уједно и пословође, онда друштву не одговарају баш она лица, која су бар сукривци и која ће бити солвентнија него пословође, који могу бити и намештеници — недругари.

Друга је мана ових закона, што не постављају посебну јасну одговорност *оснивача* за праведну оцену стварних улога и набавки код оснивања. Пословође наике по овим законима одговарају само за неистините изјаве у погледу питања да ли су улози прописно подмиреени и да ли су њима на слободном располагању, али не за исправну оцену.

2. У оба погледа француски и бугарски закони заузимају други, правичнији и целисходнији став, који се боље поклапа са модерним деоничким правом. Бугарски закон поред одговорности коју налаже (14 б.) пословођама за штету из неистинитих назначења у погледу подмирења улога и слободног располагања, установљава још ове две одговорности: а) како пословође тако и оснивачи нераздељиво с њима одговарају за штету неистинитих назначења. Ова је одговорност сасвим праведна и целисходна како је већ поменуто горе; б) за штету, која настаје *друштву* неправилном оценом стварних уложака и набавки код оснивања као и за штету, која наступи из тога, да оснивачи код оснивања друштва нису радили брижљивошћу уреднога посленика (прим. 420 с.), оснивачи одговарају друштву лично и нераздељиво (9 б.)—

Док 10 а., 9 н. и 375 с. изражавају да поравнања или опраштања о захтевима друштва за накнаду не важе, у колико је накнада потребна за измирење друштвених поверилаца, али су иначе такве трансакције обавезне по друштво и без сарадње — одлуке — збора другара, бугарски закон с правом каже (9, 14.), да је потребна за ове трансакције одлука збора другара.

3. Друкчије је становиште француског закона, који у чл. 7 наређује, да се друштво с огр. одг. не може коначно установити (*être définitivement constituée*) пре него што су сви улози подељени међу другарима и *потпуно* подмиреени (*libérées intégralement*), стварни пак улози морају се увек потпуно уплатити у тренутку оснивања (*constitution*) друштва; оснивачи морају у друштвеном уговору изречно потврдити да су ови услови испуњени. Чл. 8 пак гласи: Уговор мора да садржи оцену стварних улога. *Другари* солидарно одговарају трећим лицима за вредност, дату стварним улозима у тренутку оснивања друштва. Кршење одредаба чл. 7. и 8. поред одговорности значи ништавност друштва у погледу интересованих лица (дакле и другара и ос-

нивача) но другари не могу да приговарају ништавност трећим лицима (9 ф.). Другари, којима се може урачунати ништавност, одговарају осталим другарима и трећим лицима нераздељиво међу собом и са првима пословођама за штету, проистичућу из ове ништавности.²⁷⁾

Ова два система битно су различни и то према ставу који сваки закон заузима у питању ништавности, или, боље речено, бугарски закон као и аустриски и предпредлог не знају за ништавност у смислу француског закона, па због тога и питање одговорности за неправилности у погледу оснивања уређују без обзира на ништавност. Пошто предпредлог у целом свом систему као и бугарски закон потпуно следеју аустрискоме систему, боље би било да се предпредлог попуни у смислу бугарског закона. Па и стварно је бугарски закон по моме мишљењу бољи зато, што је тачно оцртао и одговорна лица и разлог и обим одговорности, и што установљава посебну одговорност само према друштву, правном лицу. По француском закону, како је речено, *оснивачи* морају да у друштвеном уговору изјаве да су улози подељени међу другаре и стварни улози потпуно подмирени, али баш за осниваче изречно не одређује се никаква посебна одговорност, него само за другаре који су скривили ништавност (*aux quels la nullité est imputable*) и опет само за другаре, ако стварни улози нису правилно оцењени.

4. Но овде је ред напоменути једну веома занимљиву новост (према другим системима) францускога закона, која произлази баш из чл. 7—9. Друштво с огр. одг. по немачком и аустриском и бугарском закону и по предпредлогу може се *коначно* установити и ако (новчани) улози нису потпуно уплаћени. Али у том случају сви другари, у првом реду са износима својих улога, у другом реду пак нераздељиво, одговарају друштву да ће се уплатити још неплаћени износи новчаних улога.²⁸⁾ Обавеза појединог другара према друштву дакле у ствари није ограничена износом његова улога него супсидијарно износом који се

---

²⁷⁾ Остали закони и предпредлог одређују застаревање ових захтева са пет година од уписа друштва у трг. регистар, француски закон са 10 година, што ми се чини сувише, бар кад се ради о самом немару.

²⁸⁾ Ако се износи, које дугују поједини другари, нису могли наплатити од ових другара и од њихових претходника за последњих пет година итд. ако се нису могли ни добити кадуцирањем и продајом удела задоцнелих другара (63—71, 78 а., 19—25, 16. н., 72—85, 96 б., 426—434, 441 с.)

израчунава по формули „основна главница мање износ већ уплаћених улога“. Ова обавеза не постоји само тада, кад су већ код оснивања сви улози потпуно уплаћени, и престаје у тренутку, кад су се доцније потпуно уплатили. Француски пак закон у суштини некако разликује *société constituée* и *société définitivement constituée*; коначно је друштво установљено тек кад су сви улози потпуно уплаћени.²⁹⁾ Чл. 1 ф. каже: „Поред деоничких друштава могу се оснивати друштва код којих ниједан од другара није обвезан преко свога улога“. Очигледно је да се тиме мислило само на „коначно установљена друштва“ а када је друштво само установљено, закон не каже. Да таква „друштва“ могу бити, о томе готово нема сумње, јер чл. 7., став 2., тражи само, да су *стварни* улози потпуно плаћени у тренутку, у којем се друштво оснива. Ако закон тако дозвољава да се новчани улози не уплаћују у самом тренутку оснивања потпуно, готово не може за тај случај претити ништавност, ако у том погледу друштво ради откривено. Нејасно је пак, бар по тексту закона, како такво друштво ради, у којим су односима другари међу собом и према повериоцу да ли одговарају у погледу неуплаћених новчаних улога само сваки за себе или и за остале другаре (као по другим законима); директно друштвеним повериоцима, као, бар кривци, у случају ништавности, или само друштву, као по осталим законима; одговарају ли најзад, само до висине неуплаћене новчане главнице или и преко ње за сву штету причињену повериоцима. Али и ако узмемо крајњи случај, да код „неконачно“ основаног друштва с огр. одг. сви другари неразделиво одговарају за сву штету која произлази из тога, што се нису још уплатили сви новчани улози, не може се тврдити, да је ради тога положај поверилаца стварно много бољи. Последица би била та да би сваки поверилац могао да тужи сваког другара, а ови међу собом опет могли би се регресирати тужбама. Дакле за последицу бисмо имали безбројне тужбе и несразмерне трошкове.³⁰⁾ Према свему

²⁹⁾ Ову дикцију „*définitivement constituée* има већ чл. 1 и по њему чл. 24 зак. од 24. јула 1867 у погледу командитних друштава на деонице и деоничких друштава, али се у закону од 24. јула 1867 не тражи потпуна уплата деоница за коначно оснивање.

³⁰⁾ Такав је био правни положај код задруга са неограниченом одговорношћу по аустр. закону од 1873. г. Дејства су била тако ужасна и неосносна, да се законском наредбом од 1918 г. уредио начин наплаћивања

томе треба задржати систем, који је примио предпредлог у сагласности с осталим законима: Потпуна уплата новчаних улога за постанак друштва с огр. одг. није битна, али пословође и — према бугарском закону, који у том погледу треба примити — оснивачи одговарају за истиност пријаве износа уплаћених новчаних улога, а суд мора да објави тај износ, прво у објави о упису друштва и, доцније свако тражење даљих уплата на рачун основних улога (427 с., 64 а., 76 б.). Тиме је задовољен интерес јавности и поверилаца, а по друштво је тај начин сасвим згодан. Могућно је наиме и чак се често догађа да другари у тренутку, кад склапају друштво, сасвим с правом предвиђају, да ће друштву, кад почне радити пуним капацитетом, требати главницу од рецимо 1,000.000 динара а да је за почетак довољно 500.000 дин. Двострук им је у таквом случају отворен пут: они могу главницу одредити са потпуно уплаћеним 500.000 дин. те ју доцније, кад се појави потреба, на један пут или постепено повисити на 1,000.000 дин. Али свако повишење (које је могућно и по чл. 40 ф., ако је предвиђено у уговору) значи промену уговора, а за то је потребан збор (одлука) другара, и то са квалификованом већином: сами моменти, који могу ствар одуговлачити или чак осујетити, јер се ваљда неће наћи лица, која би хтела да узму веће или нове улоге. Други пут је, да се основна главница одмах одреди са 1,000.000 дин., од којих се уплати само половина. Ако се појави потреба даљих уплата, ова се може одредити простом одлуком другара, без промене уговора, без тешкоћа код преузимања нових улога. Резултат: по француском систему нејасност положаја, док улози нису потпуно плаћени, тешкоће, ако се појави потреба повишења основне главнице, са друге стране потпуна сигурност другара, да се неће ништа

поверилаца у том смислу, да могу повериоци држати саму задругу, а ова — *pro rata parte* — поједине задругаре.

Код деонијских друштава и командитних друштава на деонице, француска доктрина признаје, да друштво, које је ништавно, до проглашења ништавности *ex tunc* постоји као *société de fait*, ништавност има међу другарима више дејство престанка (*dissolution*) него ли ништавности (V. Lyon-Caen et Renault, *Manuel de droit commercial*, 1924. г., бр. 265 и 288) Ваљда ће француска доктрина и пракса ова начела примењивати и код друштава с огр. одг. Мени се ова конструкција не чини баш практична, и с погледом на текст чл. 7 била би колико толико и сумњива, јер се ипак не може импутирати законодавцу, да је у чл. 7., став 2., речју „*constitutiou*“ мислио исто, што у ставу 1. речима *définitivement constituée*.“

више од њих тражити чим су потпуно подмирили своје улоге. По осталим системима: правни је положај увек сасвим јасан; ако се улози не уплате потпуно — што је у вољи другара — већа одговорност за остале другаре, али већи еластичитет ако се појави потреба већих властитих средстава. По моме мишљењу нема сумње да је систем предпредлога практичнији и правно подеснији од француског.³¹⁾

5. У том погледу треба додати још ово: није довољно да се закон стара о осигурању кредитног темеља строгим одредбама у погледу уплаћивања улога, него треба и строгих мера, да се једном уплаћена главница не снизи на незаконит, по повериоце штетан начин. Сви закони, па и предпредлог³²⁾ уређују поступак за смањивање главнице, али предпредлог и остали закони познају и *нарочиту одговорност* другара за случај, да су они против прописа закона³³⁾ или одлука другара нешто примили из друштвене имовине (да су им враћени улози, ма и bona fide са стране њих и пословођа, да су примили, овде само mala fide, неоправдане дивиденде). У том случају у првом реду дужни су примаоци да врате што су тако примили, с њима пословође, а ако се исплаћена имовина тако не може да наплати, морају да је плате сви другари сразмерно са својим улозима, најзад сви за једнога, један за све. Али су примаоци и пословође обвезани, да друштву поврате све што се неоправдано исплатило, остали другари обавезни су само, да плате колико треба да се попуни основна главница, ако се она због неоправданих исплата снизила (83 а., 104 б., у главноме, и ако нешто нејасније 446 с. и 31, 32 н.³⁴⁾ Француски закон (25) налаже одговорност

³¹⁾ Сем тога француски закон о друштвима с огр. одг. не зна за оздрављење ништавности, за које зна зак. од 1. августа 1893. г. за деоничка и за командитна друштва на деонице. Да ли ће се овај закон, новела к закону од 24. јула 1867. г., моћи примењивати код друштава с огр. одг. велико је питање.

³²⁾ Овај је додуше са некојим манама, које се ипак могу лако исправити.

³³⁾ У првом реду против прописа о смањивању основне главнице.

³⁴⁾ Немачки закон има једну овећу најасност. Док према осталим законима и предпредлогу bona fides опрашта само другара за неоправдану дивиденду, а у свим другим случајевима прималац мора да врати примљено без обзира на bona fides и без обзира, да ли је такнута основна главница, по немачком закону bona fides и у овим случајевима опрашта изнимком да је враћање потребно ради измирења повериоца. И остали другари одговарају само у том обиму, а и прималац и остали другари без обзира на

само пословођама, по општем грађанском праву, према друштву и трећим лицима, за кршење овога закона или уговора и за погрешке (*fautes*) начињене од њих у њиховом вођењу послова, дакле не свагда солидарно и ваљда уопште не за случај *bonae fidei*. Сумњати се може с правом, да ли је самом овом одговорношћу довољно осигуран економски темељ друштва. За повериоце и тиме за кредитну способност друштва с огр. одг. свакако је француски систем мање подесан него ли систем осталих закона и предпредлога.

III. У кредитни основ друштва улази и питање *накнадних доплата* (26—28 н., 72—74 а., 435—437 с., 86—89 б., француски закон их не познаје) но у пракси се ова институција мало употребљава, ма да би могла веома добро служити особито ако се ради о потреби — нарочито претходној — веће обртне главнице или инвестиција. Накнадне доплате не повећавају основну главницу, али опет нису прости зајмови са стране другара; оне се могу другарима враћати, ако нису потребне да се њима крије губитак код основне главнице. У овом последњем погледу повериоци имају преимућство над другарима, а исто тако накнадне доплате не могу се вратити пре него што је потпуно уплаћена основна главница. Особито су баш ова два момента, који спречавају да се друштвени уговори тако мало служе институцијом накнадних доплата, него другари више воле било у уговору било ван њега обавезати се, да ће друштву давати поред својих основних улога још и обичне зајмове. Горе је већ поменуто (Б 12.) да је овај начин врло опасан по друштвене повериоце.³⁵⁾ Потребно је дакле ову институцију, јер се начелно не може забранити давање пригодних зајмова друштву са стране другара, допунити неким мерама, било да се олакша институција накнадних доплата,

---

основну главницу. Рецимо: основна главница 1,000.000 дин., друштвена имовина 1,200.000 дин, неправедно исплаћено у име враћања улога 400.000 дин, остало у имовини само 800.000 дин, тражбине 900.000 дин. По немачком закону треба вратити само 100.000 дин, по осталим и по предпредлогу 400.000 (прималац), од ових 400.000 дин, остали другари супсидиарно 200.000 дин. Исправнији је систем осталих закона, особито ако друштво не иде у ликвидацију.

³⁵⁾ Љубљанска финансиска прокуратура је својим рекурсивима скренула пажњу судова на ово питање тражећи, да се такви уговори не признају, јер изигравају закон. Но тиме се неће моћи погодити, бар *de lege lata*, они случајеви, у којима о таквим зајмовима није реч у самом уговору.

било да се отежа враћање обичних зајмова другарима у циљу, да не буде превелике разлике између правног и економског положаја другара — зајмодаваца и другара, који су уплатили накнадне доплате. Сумњам да би се то дало постићи правном институцијом абандона, који познаје немачки закон (27) за случај, да је уговорена неограничена дужност накнадних доплата, с тиме да се прошири на случајеве ограничених накнадних доплата, како их једино познају остали закони и предпредлог. Тиме би се могли сувише пореметити економски основи друштва с огр. одг. Боље би ваљда успела норма бугарског закона, да се мора дужност накнадних доплата ограничити не само по износу, него и по трајању (на једну или више година). Претпостављајући да доплата није потребна за покриће губитака, којима је снижена основна главница, другарима би била дата тиме гаранција, да ће им се у *одређено* време вратити доплатци. Питало би се и то, да ли за сваки случај треба позивног поступка, и осталих кавтела, које вреде за случај смањења основне главнице, најзад да ли је збиља у сваком случају потребно да се могу вратити доплате док није потпуно уплаћена основна главница. Положај је у овом случају овакав: Друштво има рецимо основну главницу 1,000.000 дин., уплаћена је половина. Уговорене су накнадне доплате до $\frac{3}{5}$ износа појединих основних улога, и пре потпуног уплатка основних улога. Појави се потреба да се за искоришћење једне угодне коњуктуре повећају властита средства. Могуће је то у овом случају или тако да се одреди даља уплата основних улога или уплата накнадних доплата. По аустриском и бугарском законима и по предпредлогу накнадне доплате не могу се вратити, док није потпуно уплаћена основна главница. Треба дакле поред већ плаћених доплата по 600.000 дин. платити још 500.000 дин. у име улога пре него што се могу вратити доплате, и то чак у случају потпуно активног биланса. Једино би се могло питати, да ли није могућно уплате на рачун доплата споразумно сматрати као уплате на основне улоге. Баш и да се ова могућност признаје, ипак би се могло без формалног смањења основне главнице вратити највише 100.000 дин. Тако чак и у случају да друштву, кад престане коњуктура, не треба више сопствених средстава од 500.000 динара, уплаћених за основну главницу. Особито је овде брига о сигурности поверилаца претерана!

IV. *Повећање и смањење основне главнице.* Ово треба само

у кратко напоменути, јер је ова материја у свим модерним законима о капиталским³⁶⁾ друштвима уређена прилично подједнако, а тако и у законима о друштвима с огр. одг.³⁷⁾

За оне земље наше државе пак, где већ постоје друштва с огр. одг. потребна су и у погледу смањивања и повећања основне главнице посебна прелазна наређења:

а) У колико би се новим јединственим законом повисио износ минималне главнице, не би смела раније основана друштва, која већ имају *нову* или још већу основну главницу, ову снизити испод нове минималне основне главнице, основни улози не би се смели снизити испод *новог* минималног износа појединог основног улога. Исто би имало да вреди, ако се дели пословни удео;

б) Код повећања основне главнице „старих“ друштава нови улози не могу износити мање него ли нови минимални износ

---

³⁶⁾ *Лична* друштва зовем она, која немају законом или статутом установљене основне главнице, у њима је главно и у погледу кредитног темеља личност другара (главни тип: јавно трговачко друштво); друштва, која морају да имају одређену основну главницу као кредитни темељ, зовем *капиталска*. Капиталистичка су данас и једна и друга.

³⁷⁾ Изузетак чини француски закон, који се позива у тој материји на закон од 24. јула 1867 г. о друштвима са променљивом главницом (*société à capital variable*). Тој сасвим посебној концепцији не ваља следити, јер би прилично замрсила чисти облик друштва с огр. одг. Сем тога, у формалном погледу, није баш практично да се закон, који ствара нов облик удруживања, у важним материјама позива на друге законе.

Баш је овде прилика и за неколико речи о систему предпредлога. Овај садржи норме о деоничким друштвима, о командитним друштвима на акције и о друштвима с огр. одг. Сва ова три облика капиталских трговинских удружења имају веома много заједничкога, па у *истом* закону не треба да се све што је заједничко понавља на више места. Предпредлог је тако и поступио са командитним друштвима на акције, али не са друштвима с огр. одг., која зацело не наликују мање на деоничка друштва, него ли командитна друштва на деонице. Што се више пута иста норма понавља, има све више прилика за антиномије и стварне нескладности, особито у нас после преврата, где се се закони често стварају и сувише брзо, са нетачном терминологијом и другим свима познатим манама. Боље би било да се — у *истом* закону — сличне материје уреде више систематски, са што мање понављања; тиме би били закони и мање опсежни, што особито не би била мана. Као такве материје које би се могле уредити заједнички примера ради навео бих: норме о заступању и пословодству, у опште о функцијама управног одбора, надзорног одбора, о сазивању збора другара, о раду збора, о правима мањина, о разлозима престанка, о билансу, о ликвидацији.

основног улога и на њега треба уплатити $\frac{1}{4}$ део или законити „нови“ најмањи износ уплате у готовини;

в) Ако се основна главница повиси повећањем досадашњих основних улога, повећање мора бити толико, да нови цели основни улог износи барем најмањи износ основног улога по новом закону, а на њега треба уплатити толико, колико треба по новом закону, пређашње уплате убрајају се;

г) Право гласања код нових улога рачуна се по новом закону, ако уговор не одређује друкчије; исто вреди, ако се главница повећа повећањем досадашњих основних улога;³⁸⁾

д) Аустриска новела од 1924. г. је одредила да треба и код повећања основне главнице бар половину уплатити у готову, а ако се главница повиси повећањем старих основних улога, онда треба у готову уплатити толико, да цео новчани уплатак (стари и нови) на сваки улог износи најмање половину номиналног износа целог (новог) основног улога. И ова норма би се могла примити, но, како је већ горе (Б I, 7) речено, само за $\frac{1}{3}$ или $\frac{1}{4}$ основног улога.

(Наставиће се)

Д-р Милан Шкерљ.

МЕЂУНАРОДНА ЗАШТИТА РЕЛИГИСКИХ ПРАВА

(Свршетак)

в) О теорији, која увршћује цркве у број субјеката међународног права, Бонфис пише, да ма да је она „brillant soutenue“, већина ауторитета међународног права, међу којима је и сам Бонфис, њу оповргава. Као заштитнике међународне правне способности католичке цркве он спомиње проф. Паскаља Фиоре, Кретјена (Chrétien) и Пилеа (Pillet). Међутим овај би списак могао бити много дужи. У број заштитника међународне правне способности католичке цркве треба још уврстити научнике: Vering,

³⁸⁾ Ово је питање прилично тешко, јер би ова норма била само диспозитивна, могла би друштва право гласања удесити према својим посебним приликама, нпр.: пређашњи начин рачунања вреди и за нове (повећане) улоге, или — особито кад су се повећали основни улози — нови начин за све; могуће, пак, би биле и комбинације. — Ове четири тачке обухватао је већ горе поменути предлог за новелирање у Далмацији и Словенији важећег аустриског закона.

Laemmer, Resch, Strodl, Imbart-Latour, Goyau, Merignac, Olivart, Lampertico, Locchi, Lanichelli, Giobius, Castellari и др., тако да тврђењем Бонфиса да тобожња већина правника не признаје међународну правну способност римокатоличкој цркви, остаје у најмању руку спорно. Али разуме се не решава број присталица једног или другог мишљења питање о његовој истинитости, већ њихова аргументација. Аргументација у корист првог мишљења, коју наводи на пр. Паскаљ Фиоре, врло је озбиљна. Према гледишту Фиоре, црква, као и држава, за разлику од свих осталих врста човечанских организација, природни и неопходни су институти, чије постојање на зависи од ђефа људи или од случаја. Моралне тежње принуђавају људе, који су надахнути истом вером, да се сједине у једну организацију. Те тежње нису ништа мање природне, него ли што су тежње, које стварају државе. Црква има своју властиту индивидуалност и дејствује у сфери, која није зависна од територијалног права. Она сачињава живи организам; она има централну власт. Од ових претпоставка Фиоре чини читав низ закључака односно међународних права и обавеза римокатоличке цркве.¹⁾

Исту тачку гледишта бране Chrétien²⁾ и Korsi.³⁾

Приговори, који се, међутим, обично чине против признања римокатоличке цркве, као субјекта међународног права⁴⁾ врло су слаби и стоје у противречности са начелом, које исти писци усвајају, признања међународних права појединаца и самог папе. „Унутрашње јавно право сваке државе, пише на пр. Bonfils, сматрајући цркву, као корпорацију, потчињену политичком законодавству државе, одређује привилегије, које су њој дате или ограничења, која су овој корпорацији наметнута.“⁵⁾ Али Бонфис пре свега не излаже тачно факта. Све државе не гледају цркву као корпорацију, потчињену државном законодавству. Видели смо да на пр. Сједињене Државе принципиелно негирају држави право издавања закона у погледу религијских заједница.

1) Droit intern. codifié liv. I, tit. V, art. 437—469.

2) Principes de droit international public. ch. I, n° 77.

3) Situaz. attuale d. S. Sede, p. B. ss. 45 ss.

4) V. Francese Personalita giuridica della Chiesa Cattolica 1904; *Бажков* op.cit. 358, cp. Civiltà cattolica, 2 dec. 1905.

5) *Fauchille-Bonfils* op. cit. p. 209.

Исто тако сви конкордати, чији се број стално повећава¹⁾ и други слични двострани уговори односно ових заједница оповргавају тврђење Бонфиса.²⁾ А затим факти сами по себи не говоре ништа, кад постоји питање о норми. Ако би и у ствари, државе свагда потчињавале верска удружења своје законодавству, то још не би решило питање, је ли правилна таква политика са начелне правне тачке гледишта, и позвати се на факт, кад се пита о норми, значи чинити логичку погрешку *quaternio terminorum*.

„Суверен, пише Бонфис даље, који, владајући католичким поданицима, на пр. краљ Велике Британије или други цареви, не би хтео признати централно јединство католичке цркве, вређао би савест својих католичких поданика, али не би вређао међународно јавно право.“

Међутим, ми смо већ видели, да заштита слободе религијске савести спада у делокруг међународног права и ако таква политика краља моћне Велике Британије не изазива међународно питање, то сведочи само о лицемерности садашњих политика. Историски факт је, да је свака сенка смањења права папе од стране слабих словенских држава, Црне Горе и Србије, у погледу својих католичких поданика, изазивала међународно питање о њиховом *capitis deminutio*, на пр. у облику аустриског протектората, те је ово принуђавало обе државе склапати конкордате са Ватиканом. Исто тако историја Турске у XVIII—XX в. даје велики низ интервенција поводом религијских питања.³⁾

„Правно лице мора да одговара, пише Бонфис, ма да морално, за своје акте и ова је одговорност неопходан услов за правне односе. Римска црква, као католичка, као васељенска, одговара за акта, која су била свршена у односима између ду-

1) Пре 18 века — дакле за пуних шест стотина година, ако узмемо за полазну тачку 12. век, имамо само шест конкордата, у 18. веку склопљено је дванаест конкордата, у 19. двадесет и осам, за прву четвртину 20. века закључени су конкордати са Италијом (12 јула 1904 г.), Белгијом (26 маја 1906), Србијом (24 јуна 1914 г.), Летонијом (30 маја 1922), Баварском (20 марта 1924 г.), Пољском (2 јуна 1925 г.) и осим тога сад се припрема закључење неколиких нових конкордата.

2) *M. Fleischmann* оповргава мишљење *Liszt*-а, да конкордати не улазе у међународно право. *Liszt op. cit.* 93., А. 15; 249 А. 3.

3) 1718, 1739, 1740, 1744, 1855, 1860, 1875, 1878, 1894, 1903 и др. *V. Fauchille-Bonfils, op. cit.* 576—579.

ховне и световне власти не као целина, већ као обласна црква, која постоји у једној или другој држави“. Али и санкције од стране једне државе често се не тичу читаве друге државе, већ само неких њених делова, а ово ни у колико не противуречи начелу одговорности државе, као целине. На пр. Аустрија је окупирала само Босну и Херцеговину, Антанта — само неке области Немачке близу Рајне и т. д. Како држава, тако и црква сматрају се као једно морално биће, у коме су патње једног дела патње читавог организма. Али ово јединство мота бити у цркви још веће, него што је у држави (2 Кор. 8, 13—14 и др.).

„Не треба мешати католичку цркву са државом, продужава Бонфис. Она не одговара појму државе. Са тачке гледишта међународног права да каква организација постане државом, није доста да она има независну политичку снагу, ма колико значајна та снага била. Појам државе обухвата у себи не само нематеријалне, већ и материјалне елементе. Ових материјалних елемената црква нема, или у сваком случају она их нема у искључивом, неопходном смислу: ми не можемо наћи у католичкој цркви становништва, своје територије; њен ауторитет тиче се безбројних поданика, који живе на великим територијама, али ови верници нису само католици, већ су у исто доба и поданици одређених политичких заједница.“

У овом последњем своме приговору најглавнији противник међународних права црквених заједница обара се на тезе, које нико не заступа. Нико и не доказује, да је црква субјект међународног права, као држава. Такав начин доказивања био би потребан само у том случају, ако би само државе биле субјекти међународног права. Међутим сам Бонфис признаје као субјекте међународног права не само државе, већ и сваког човека и у особитом смислу папу. И чак са тачке гледишта самог Бонфиса било би доследније, ако би он у местопале, кога он увршћује у број ових субјеката, по своме властитом признању, „против логике“, уврстио у тај број и хришћанске цркве, у име религијске слободе појединаца. Појам суверености није везан са територијом, пошто осим територијалног постоји и лични суверенитет.¹⁾

¹⁾ На пр. скитачки народи имају суверену владу, ма да немају територије.

Истина је да су сви верници као поданици лотичне државе, потчињени државној суверености, али док је сувереност недељива по својој суштини, она је дељива по своме садржају, до својој компетенцији. Због тога исто лице може бити потчињено неколиким суверенима, који имају различиту компетенцију. На пр. у Немачкој поданик Баварске у исто време је потчињен и суверености Рајха. Исто тако религијска права појединаца, као што смо видели, не улазе у обим компетенције државе, и због тога спадају у компетенцију суверености религијских заједница, разуме се, ако то тражи њихово учење.

с) „Ако римска црква, закључује Бонфис, није међународно лице, а *fortiori* треба одрећи овај карактер другим црквама — грчкој, руској, јерменској, протестантској, јеврејству и другим вероисповестима цивилизованог света.“ Видели смо већ да је тврђење Бонфиса односно католичке цркве погрешно, сад ћемо доказати да и његово мишеље о православној цркви није правилно. Црте, којима се разликује православна црква од цркве римокатоличке, нису такве, да би оне лишавале православу цркву карактера субјекта међународног права. Православна црква има заједничке основне изворе свог учења са римокатоличком црквом, и њено учење разликује се од учења римокатоличке цркве већином у другостепеним питањима. Исто тако, као и црква римокатоличка, она гледа на себе, као на суверени, слободни и независни организам, који у границама његове религијске компетенције не зависи од власти државе. Три црте устројства православне цркве, којима се она разликује од цркве римокатоличке, могу дати повод за негирање њеног међународног права и то: 1) различитија конструкција централне власти, 2) потчињеност већине православних цркава државној власти и 3) национални карактер ових цркава.

1. Док централна власт римокатоличке цркве има монархистички карактер, централна власт православне цркве има карактер епископално-аристократски. Представник римокатоличке цркве је папа, а као представник православне цркве јавља се епископат у својим заједничким актима, изнесеним путем васељенских сабора или *consensu ecclesiae dispersae*. Али пре свега форма централне власти нема значаја у питањима о међународним правима. Централна власт, ма које форме, сама по себи нема међународних права. Као и монарси, тако и председници република и сви дипломатски посланици нису субјекти

међународног права,¹⁾ а јављају се само као органи држава, које имају та права. Дакле, ако ми признамо, да црква има међународна права, морамо признати та права, као њеном органу, и њеној централној власти, ма какву конструкцију она имала.

Негативни одговор у погледу саме организације повлачи за собом негативни одговор и у погледу њене централне владе.

Уопште саборска организација централне владе у православној цркви исто тако не даје основа негирању њеног сувереног карактера, као ни републиканско устројство ма које државе.

2. Много је озбиљнији други приговор. Неки ауторитети не негирају почетну сувереност православне цркве, али они тврде, да је ту сувереност православна црква већ изгубила услед своје потчињености држави, како у старој Византији, тако и у новим грчким и словенским државама.

Али пре свега и римокатоличка црква била је понекад у истом положају, као и православна црква. Право потврде западни владоци вршили су у погледу папа чак раније од византиских царева. На пр. Хонорије 418 г. потврдио је избор папе Бонифација и одбацио избор Евламинија, 483 Одоакар је издао едикт, да никакав избор папе не може бити „*sine nostra consultatione*“, а Теодорих је потврдио тај едикт. Неки византиски цареви, који су имали власт на западу (на пр. Јустинијан) исто тако својевољно су назначивали на западу папе, као на истоку патријархе. Са друге стране, понекад и на истоку патријарси (на пр. Михаил Керуларије у Византији, Никон у Русији) чинили су покушаје, да добију супрематију над државом.²⁾

Затим, што је најважније, како западна тако и источна православна црква, за разлику од протестанских цркава, правно никад није била потчињена држави, а налазила се у личној или реалној унији са државом. А то је велика разлика, пошто у унији странке не губе своју сувереност. Слично оном стању у бившој Аустро-Угарској Монархији, где је једно дотично лице владара сједињавало у себи две разне владалачке личности

1) В. *Oppenheimer* International law, 2^{ed.} 1912. t. 1, § 6, 13, 288, 344, 384; *Despagniet de Beck*, Cours de droit international public, p. 87 и др.

2) *Louis Brehier*, La chisme oriental du XI siècle, Paris, 1899; Н. *Суворовъ* Византиски папа, Москва, 1902.

— личност аустриског цара и угарског краља, тако је у привидном источном цезарепапизму цар сједињавао у својој физичкој особи личност државног поглавара и црквеног „чуvara“ — „епистимонарха“. Као што Угарска није изгубила због тога своју сувереност, исто тако није изгубила ту сувереност ни православна црква. Начелна сувереност и слобода црквене власти признате су биле у читавом низу званичних аката византиских царева.

„Највећа добра, што је вишња благост божја даровала људима, пише Јустинијан у 6 новели, која је била унета у црквене законодавне зборнике,¹⁾ јесу свештенство и царство, од којих се прво стара о божанским стварима, а друго руководи и брине се о човечанским стварима, а оба *потичу из једног истог извора* (т. ј. *Божанске воље*).

И ако свештенство буде у свему добро уређено... тада ће бити добри споразум („симфонија“) између њих у свему.“

На тај начин новела признаје да обе власти имају свој извор у вољи Божијој, другим речима, да обе оне не зависе ни од које друге власти, нити једна од друге и да су суверене и равноправне и да односи између њих морају бити уређени путем уговора, споразума. Исту мисао налазимо и у другим доцнијим споменицима, на пр. у Епанагоги (879—887)²⁾, у проширеној Епанагоги (Ер. ауста)³⁾, у 13 новели цара Никифора Вотанијата 1080 г.⁴⁾, у новели цара Алексија I Комнена од 1107 г.⁵⁾, у 76 новели цара Мануила Комнена од 1160 г.⁶⁾, у многим расправама византиских писаца, који говоре о начелној самосталности црквене власти, као о општепризнатој аксиоми.⁷⁾ Одређено кажу византиски споменици и о томе, да су саме по себи цр-

1) В. на пр. Крмчаја, гл. 42; ову новелу наводе и Acta VII Bas. Сабора. *Mansi*, XII, 1130, А. В.

2) Ер. III, 8. *Zachariae* Coll. libr. juris gr.-rom. inedit. Lipsiae, 1852, p. 65 sq.

3) II, 8 *Ius. graeco-rom. Zach.* Lipsiae, 1865, IV, 183.

4) *Ius gr.-rom. Zach.* III, 339; В. такође А. П. Доброклонски Преп. Феодор игуман и исповедник студ. стр. 151.

5) *Ibid.* 413—424.

6) *Ibid.* 501. Ову новелу наводи Валсамон у Номок. 13, 2, Ат. Синт. I, 283.

7) На пр. исто Феодора Студита цару Никифору од. 806 г. Руски прев. Творенија. I, 158—159, С. Петербург 1867 г., Јован Дамаскин, О иконама. *Migne*, Ser. gr. 94, 1281, АВ, 1296—1297, 1301 D—1304 А.

квена и државна власт одељене једна од друге. „Бог је оделио свештенство од царства, пише у XI в. велики византиски научник и политичар Михаило Псел, и последњем оставио светске послове, док је свештенству поверио бригу о душама. Само у старом добу једно исто лице било је и молилац за народ и његов заштитник, док је сад ова власт подељена на делове и једноме је остављено царство, а другоме свештенстводејство.“

Због тога Псел кори патријарха Михаила Керуларија за то, што је он покушао сјединити власт, које је разлучио сам Бог.¹⁾ Исто тако цар Јован Комнен у посланици папи Хонорију II (1124—1130) каже, да су услед заповести Христа (Мат. 22, 21) црквена и државна власт равноправне, самосталне и одељене једна од друге.²⁾ Власт цара у цркви није била таква, да би она лишавала цркву њене суверености. Упоредили смо власт цара у цркви са влашћу аустро-угарског владоца у Угарској. Да додамо још ово. Положај византиског цара није био исти у држави и у цркви, исто онако као што је руски цар, неограничен у Русији, био ограничен у Финској. Византиски цар није био представник црквене суверености. Представник ове суверености у границама религијске компетенције био је епископат. „Епископи, пише Валсамон, добијају преко хиротоније сувереност“ и пита: „На какав начин они могу бити под влашћу других.“³⁾ Византиски писци, чак ни они, који због личних разлога хоће да узвисе цара, не увршћују га у црквену јерархију, него га убрајају у црквене „служитеље“.⁴⁾ У црквеном клиру византиски цар је имао само „депутата.“ Али ова дужност у цркви, не обзирајући се на тврђења проф. Н. Суворова⁵⁾ и М. Зизикина,⁶⁾ није била јерархиска, већ

1) *Безобразовъ*, Византиски писатељ и государственной дѣјател Михаил Пселл, Москва, 1890, стр. 87; *Проф. Н. Суворовъ*, Византиски папа, Москва, 1902, стр. 95.

2) Ову посланицу наводи *Pichler*, *Geschichte d. kirchl. Trennung. München*, 1864, 1, 286—287.

3) Тумач. Номок. 1, 1; ср. *Амвросије Мед.*, *Imperator intra ecclesiam, non supra ecclesiam est* (Sermo 36), *Migne Patr. lat.* 16, 1018.

4) Напр. *Симеон Солунски*, *Migne, Patrologia graeca* 155, 440. Цар није свештеник, подробно доказује св. Максим Исповедник. В. А. П. *Добротолонски* op cit. стр. 83.

5) Курс церковнаго права, I, 307; II, 28.

6) Н. Звѣзкинъ, Царская власть и законъ о престолонаслѣдїи въ Россїи. 1924 г. стр. 173.

само службена. Она је била чак нижа од дужности чтеца и била је равна западној дужности аколофа.¹⁾ Само понекад давали су цару дужност чтеца.²⁾ Као такав византиски цар имао је *de jure* врло ограничену власт у цркви. Пре свега он није имао ни *potestas magisterii*, ни *potestas ministerii*. Факти и сведочанства о практиковању такве власти од стране цара говоре у ствари не о општем реду, него о изузетним случајевима, чији је извор лична охолост неких царева или ласкање дворских богослова. Извесно је на пр. да се цар Лав Мудри сам венчао са Зојом, и на такав начин је био „и вереник и архијереј“³⁾, али је доцније сам посумњао у пуноважност таквог венчања и био је венчан од дворског свештеника.⁴⁾ Исто значење имају сведочанства Валсамона,⁵⁾ Јована Кинама⁶⁾ и Димитрија Хоматијана⁷⁾ о учитељским и свештеничким правима цара. Интересантно је, да како Валсамон, тако и Хоматијан не налазе другог основа за ова права царева осим примера незнабожачких римских царева, који су имали дужност *pontifex maximus!* Тешко је наћи бољи доказ, да се таква царева права у цркви јављају као последица незнабожачког утицаја, и немају за себе никакве потпоре у хришћанском учењу. Јасно званично црквено учење оповргава ове измишљотине, кад каже, да је цар само световњак и да је једина његова стара црквена привилегија — улазити у олтар са својим даром.⁸⁾

Византиски цареви *de jure* имали су у цркви само *potestas iurisdictionis*, али и ову у врло ограниченом обиму. Пре свега ову власт цар је имао не *suo jure*, не као државни поглавар,

1) О дужности депутата види *Никита Хартофилакс*. Ат. Синт. V, 382—383. *Migne*, Patr. gr. 119, 1002; *Јован Китрски*, Ат. Синт. V 411. *Кодин*, Ат. Синт. V 553; ср. *Soicerus*, *Thesaurus Ecclesiasticus*, sub voce „*σελοτατος*“, I, 830.

2) *Н. Поповъ*, Имп. Лава VI Мудрог, стр. 98.

3) Патр. Николај, ер. 32, *Migne*, 111, 197; *Н. Поповъ* op. cit.

4) *Hergenrother Photius*, III, 657.

5) Тумач 69 трулск. прав. Ат. Синт. IV, 466—467; ср. II, 467.

6) Руск. прев. С. Петербургъ, 1859, стр. 279.

7) *Leunclavii Jus graecoromanum* I, 317. В. такође сведочанства, сакупљена код А. П. Доброклонског, op. cit. стр. 67—69.

8) Трулск. Саб. прав. 69. Али треба узети у обзир, да су у старој цркви у олтар имали право улазити сви световњаци па чак и жене (в. на пр. *Didascalia*, VI, 21, Пост. Ап. VI, 27), шта више и у време Валсамона (I. с.) у неким црквама улазили су у олтар и сви световњаци.

већ на основу овлашћења од стране цркве, која је то изражавала миропомоцањем.¹⁾ Због тога неправославни цареви нису имали ову власт. Затим ова власт није ограничавала црквену самосталност, већ је као супсидијарна, само допуњавала власт црквене јерархије. Најважнија врста *potestas iurisdictionis* — црквена законодавна власт припадала је *de jure* само епископату. „Бог вас је поставио за пастире цркве, казао је Константин Велики члановима I Васељенског Сабора, и за то све што се тиче цркве Христове, имате ви да урадите.“²⁾ „Он се (т. ј. пуномоћник цара Кандидијана) нема мешати у расправе о догматима,“ пишу цареви Теодосије и Валентинијан оцима трећег Васељенског Сабора, пошто онеме, који није епископ, није упутно да се меша у послове цркве.“³⁾ „*Quoties de religione agitur, episcopes convenit agitare*“, гласи конституција Аркадија и Хонорија.⁴⁾ „Оно, што Свети Сабор одлучи за мене је закон, томе ја следим, у то верујем“, пише цар Маркијан односно IV Васељенског Сабора.⁵⁾ Напослетку велики законодавац Јустинијан издао је 530 г. конституцију, по којој црквени канони морају онако исто важити, као и царски закони⁶⁾ и ово је он поновио после у својим новелама од 542 и 545 г. Исто значење имали су и царски својеручни потписи Саборских закључака: они су служили знаком, да су закључци Сабора примљени, као позитивни закони у држави.⁷⁾ Дакле ти потписи нису давали црквеним законима силе за саму цркву. Ову силу канони су имали сами по себи, јер су били издани од законодавне црквене власти.

Историја зна само за један покушај византиских царева да лише цркву њене законодавне самосталности. У X веку цар Никифор Фока принудио је Цариградски Синод да изда одлуку, да никаква одредба црквене власти не важи без пристанка цара. Међутим интересантно је пре свега то, да је и сам цар

1) В. на пр. Валсамон, Ат. Синг. IV, 546. Новела Исаака Анђела од 10 септ. 1187 г. *Jus gr. rom. Zach.* III, 508—509.

2) Руфин, Церк. Ист. X 2.

3) Harduini I, 1345.

4) *Cod. Theod.* 16, 11, 1.

5) Harduini II, 433.

6) *Cod.* 1, 3, 45. *Nov.* 115, cap. 3. § 14; *Nov.* 131, cap. 1.; ср. *Basil V*, 32; XXXV, 8, 36; Јован Дамаскин каже, да цар нема права издавати законе о црквама. *Orat. de imag. fin. Migne, Ser. gr.* 94, 1281, А. В.

7) В. 93 (104) прав. Картаг. Саб., а такођер молбу патр. Афанасија цару Андронику II. Ат. Син. V, 122.

извршио тај покушај преко црквеног органа а затим тај покушај није успео. По тражењу патријарха пријемник Фоке цар Јован Цимисхије вратио је тај закон у оригиналу Синоду, где је он био поцепан и „црква је добила *стару слободу*“, додаје византиски историк.¹⁾

Историја зна за многе случајеве, кад су византиски цареви прекорачавали своју власт и издавали чисто црквене законе, чак едикте верског садржаја.²⁾ Али све је то било само фактичка злоупотреба, која није створила ново право, није била *consuetudo contra legem*. Међутим правна норма је била сасвим друга.

Многобројне царске конституције и новеле о црквеним питањима или се тичу *res mixtae* или само попуњавају празнине у црквеном законодавству³⁾ и на начин тај имају супсидијарно значење. Осим тога оне су издате са изречним или прећутним пристанком црквене власти,⁴⁾ тако да овде у суштини имамо неку врсту рецепције од стране цркве грађанских закона.

Са друге стране и однос царева према црквеним законима био је различитији од односа према законима грађанским. Византиско грађанско законодавство са малим изузецима стајало је на терену владалачког апсолутизма. „*Quod principi placuit legis habet vigorem*,“ кажу Јустинијанове Институције.⁵⁾ „*Princeps legibus solutus est*,“ кажу Дигеста⁶⁾ и Базилеке.⁷⁾ Међутим црквени закони и догмати и канони имали су за цара значење основних закона, којима је он био потчињен. Царска је заклетва обухватала у себи обећање да неће нарушавати догмат.⁸⁾ Четврти васељенски сабор на својој четвртој седници решио је, да сви царски закони немају силе, ако они стоје у противречности са канонима и на ово је пристао и царев представник.⁹⁾

1) *Лав ђакон* Hist. Bonn, 98—99. *Кедрин*, Hist Comp. II, 368—369.

2) А. Доброклонски, *op. cit.*, стр. 72.

3) Номок. Фотија, I, 28.

4) Предговор 83 и других новела.

5) I, 2, 6, ср. Базил. II, 6, 2, ed. Heimbach I, 87.

6) I, 3, 31.

7) II, 6, 1, ed. Heimbach I, 87. ср. Тумач. Валсамона на 15 прав. Картаг. Саб. Ат. Синт. III, 336.

8) В. Ерапагога II, 5; Ерапагога ауста I, 4—5; Новеле царева XI в. — *Константина Дуке* (Ат. Синт. V, 275—276) и *Никифора Вотанијата* (*op. cit.* 277—279), Симеон Солунски, Migne 55, 353.

9) Дѣлїя всел. саб., Казань, 1865, IV, 83—84.

Доцније су сами византиски цареви признавали своју обавезу да чувају каноне и мењају државне законе, ако би они били у противречности са канонима.¹⁾ Цар чак није имао права објашњавати каноне. То право припадало је само патријарху.²⁾ Исто су тако била ограничена административна и судска царева права у цркви. Већ Константин Велики је признао, да цар сам по себи нема судских права у црквеним пословима и да та права припадају сабору епископа.³⁾ О судском имунитету цркве говоре и многобројни византиски закони. Симеон Солунски подробно доказује, да је у избору патријарха цар имао само супсидијарно значење, а власт избора припада у ствари епископском сабору.⁴⁾

Дакле нема никакве сумње, да је свест о црквеној самосталности и суверености у границама црквене компетенције свагда постојала у Византији.

Поједини факти, које наводе византиски историци и који изгледају као противни томе тврђењу, у ствари немају таквог значења. Пре свега обично историци бележе изузетне факте, који нарушавају нормални ток живота и не дају правилног појма о њему. Затим црквени закони нису физички закони, који не допуштају нарушавање. Дакле ти случајеви спадају у ред таквих изузетака, који само потврђују опште правило. У епохи своје уније са државом православна је црква не само сачувала своју сувереност, већ је у вези са овом сувереношћу имала особита права, слична правима, која има држава као субјект међународног права. Таква су права представништва, уговора, екстериторијалности и принуде.

Као што је западна црква имала своје легате, тако је источна црква имала дужности апокрисијарија и референдарија и одржавала је у Византији дипломатске односе са другим државама,

1) 131 и 137 новеле Јустинијанове; Епаногога I, 4; 9 нов. Лава Филозофа, Нов. Конст. Дуке 1065 г. (Ат. Синт. V, 275—276); Валсамон у тумач. Номокан. I, 1; V, 8; 12 прав. Антиох. Саб. и 15 прав. Картаг. Саб.; Синт. Власт. к, 5, изд. Новак. 334.

2) Епаногога. II, 5—6.

3) *Созомен*, Церк. Ист. I, 17; ср. Антиох. Саб. прав. 12, Картаг. Саб. прав. 114 (104).

4) Migne, 155, 440; Ср. 3 правило 7 Васељен. Саб. „Цар нема права да се гура у цркве и да врши изборе у клир“, каже посланица неког Грка намењена цару Лаву III (Mansi, 12, 948, BD; Дџан. всел. саб. VII, 42—43.

на пр. словенским, и црквама других народа без посредништва државе. Црква имала је право самосталног склапања уговора са црквама других држава и чак са самим државама. Ово право цариградска црква сачувала је чак и у турско доба. Неки од ових уговора имају све црте међународних уговора и понекад називају се конкордати.

Такви су, например, конкордати које је закључила цариградска патријаршија 1832 г. са кнезом Милошем односно аутономије српске цркве, са Аустро-Угарском односно аутономије цркве босанско-херцеговачке од 31 марта 1880 г.¹⁾ и т. д. Имамо неколико таквих аката и у најновије доба о православној цркви у Пољској, Финској и т. д.

Осим црквене екстеритирјалности, која се изражавала у праву ставропигије, у постојању метоха једне цркве на територијама друге, црква је имала неку врсту грађанске екстеритирјалности у облику права уточишта (*ius asyli*)²⁾. У вези са овим треба споменути и лични имунитет клирика, којег нису имали чланови ниједне друге организације у држави.

Напоследку православна црква имала је и право принуде, чак и у време уније са државом. Не треба само мешати општи појам принуде са специјалним појмом рата, који се јавља као најобичнији начин принуде од стране једног субјекта међународног права у случају нарушавања његове компетенције другим таквим субјектом. Постоји осим физичке и психичке принуда, претња неком патњом моралне природе. Уопште за међународно право од важности је не карактер саме принуде, него њен извор — самосталност воље онога, који принуђава. Пре свега православна црква, као и црква римокатоличка, на основу извора свог учења, Св. Писма, које каже, да „није право пред Богом слушати људе већма него Бога“ (Дела Ап. 4, 19), може претпоставити својим члановима пасивну резистенцију световној власти.³⁾ Особито много примера пасивне резистенције даје црквена историја у првим трима вековима и најновија историја

1) В. Шематизам прав. митрополије и архидијецезе дабро-босанске, Сарајево, 1886, стр. 154—155; Archiv für kath. Kirchenrecht, Bd. 65, S. 437.

2) Cod. Theod. 9, 45, 4; Dig. 21, 1, 17, § 12—14; Nov. 17, cap. 7; Nov. 37; Nov. 117, cap. 15; Nov. 128, cap. 15; ср. Законик Стефана Душана, чл. 113, изд. Новак. 214.

3) „Треба штитити религију не убијајући, већ умирујући“, пише Лактанције (Instit. div. 5, 19).

руске цркве у доба совјетске владе. Са друге стране православна црква, чак и у случају њене уније са државом, има у својим рукама друго средство — црквене казне, које може да примењује и на представнике владе. Сувереност православне цркве, коју је она сачувала чак и у унији са државом, изражава се у томе, да и ако поглавар државе и његова жена нису подлежали световним казнама и никакво кажњиво дело, које би они учинили, није кажњавано,¹⁾ ипак у случају да се огреши о законе црквене, морали су подлећи црквеном суду, као и сваки други члан цркве, те се подврћи и оној црквеној казни, коју има црквени суд да пресуди. Историја спомиње неколико примера царева, који су били осуђени од источне цркве. Јован Златоусти подвргао је црквеној казни царицу Евдоксију, патр. Николај Мистик цара Лава Мудрог,²⁾ патријарх цариградски Полијевак цара Никифора Фоку³⁾ и цара Јована Цимисхија.⁴⁾ Хтео је казнити црквеном казном цара Исаака Комнена патријарх Михаил Керуларије,⁵⁾ али није успео.

3. Трећи приговор против признавања међународног карактера православној цркви јесте њен национални карактер. Изгледа, да фактички сад нема једне православне цркве, већ да постоји неколико националних цркава, чије се границе поклапају са државним границама дотичних националности.

Процес делења православне цркве на националне цркве почео је давно, а у последње доба још се појачао. После рата јавио се читав низ нових аутокефалних православних цркава — финска, естонска, латвијска, пољска, литовска, грузинска, албанска. Ипак, и национализам православних цркава не смета самобитности и јединству православне цркве као целине. Тај национализам нема у православној цркви догматског карактера. Са догматске тачке гледишта православна црква мора да испуни

1) Dig. 1, 3, 31: Princeps legibus solutus est... Principes illi (augustae) eadem privilegia tribuunt quae ipsi habent. *Gothofredus* (ed. Lugduni, 1583 г. Col. 138) објашњава реч „legibus“: „poenariis, quia non punitur, si deliquerit“. Ср. Cod. VI, 233. Instit. I, 2, 6. *Mommsen*, *Röm. Strafrecht*, S. 84, Anm. 4; *Bingham Antiquitates XVI*, 3, 5, Halae 1729; *Н. Милаш*, Црквено Казнено Право, у Мостару, 1911 г., стр. 69—70.

2) *Н. Попов*, *op. cit.*, стр. 122.

3) *Кедрин*, *Hist. Compendium*. Migne, Patr. gr. 122, 85.

4) *Кедрин*, *Hist. Bonn*, 1839 II, 380—381; *Лав њакон*, *Hist. Bonn*, 983.

5) *Михаил Аталијот*, *Historia*, Bonn, 1853.

наредбу свог Оснивача — „научити све народе“ (М. 28, 19), пошто у њој нема ни Јеврејина ни Грка (Гал. 3, 26) и пошто је већ и најстарији канонски зборник „Дидахи“ намењен „народима“. Учење да национално начело услед догматских разлога мора бити основом црквеног устројства, званично је осуђено на Цариградском Сабору, као заблуда „етнофилетизма“. Ово је национално делење православне цркве последица са једне стране система уније цркве са државом, а са друге, чисто практичних разлога, који принуђавају људе једног језика сједињавати се у једну организацију. Ипак национално начело не дели цркве апсолутно. И националне цркве немају право самостално решавати најважнија црквена питања, већ морају да се потчињавају општем гласу читаве цркве. Због тога немама права, да сматрамо ниједну националну, ма да аутокефалну, цркву као потпуно самосталну, већ морамо видети у свима аутокефалним црквама само делове једне православне цркве, која, као и црква римокатоличка, није ограничена ни државном територијом, нити националношћу.

d) Против међународне правне способности протестантских цркава говори не само њихова фактичка потчињеност држави и њихов национални карактер, већ и њихово званично учење о потчињености цркве држави. Већ Лутер је предао држави епископску власт у цркви. У новије доба законодавство смањује црквена права својих поглавара, што стоји у вези са укидањем система државног апсолутизма, а тиме протестантске цркве добијају више слободе од државног туторства. Тако на пр. у XX веку јако се променио у том погледу положај англиканске цркве. Замена монархија републикама у већини држава учесница великог рата исто тако утицала је у корист одвајања цркве од државе. Тако нови Устав Немачког Рајха даје већу слободу протестантским црквама, но што су оне имале раније. Особито је интересантан у том погледу баварски закон од 14 јануара 1925 г. о положају цркава. Тај се закон тиче како римокатоличке, тако и баварских протестантских цркава и обухвата како одредбе конкордата са Ватиканом, тако и одредбе у погледу протестантских цркава, које су пре биле одобрене од синода ових цркава. Дакле у овом случају закон о протестантским црквама изражава вољу не само државе, већ и самих тих цркава, т. ј. у суштини се јавља као уговор. Ма да браниоци теорије неограничене државне суверености нису

били задовољни „уговорима, које је држава склопила са својим поданишима на основу равноправности у погледу законодавства,“ ипак многи угледни протестантски научници потпуно су га одобрили.¹⁾

Са друге стране у самим протестантским црквама појачава се сад тежња к самосталности и укидању територијалног начела, а у вези с тим и к зближавању између њих самих као и са католичком и православном црквом. Умножавање протестантских конгреса, конференција, лига и унија је карактерна црта нашег времена. Заједно са тиме протестантске цркве из области националних и државних интереса прелазе у област задаћа међународног карактера. У том погледу треба забележити особито „Светски Савез за појачавање међународног пријатељства помоћу цркава.“ („The World Alliance for promoting international friendship through the Churches“) — послератна институција, којој је циљ да помоћу цркава унесе што више хришћанства и мирног споразумевања у међународни живот човечанства. У том Савезу имају своје представнике и готово све православне цркве.²⁾ Од протестантских организација ван државног и ван националног карактера може се споменути на пр. стални комитет за припремање Светске Конференције вере и црквеног устројства („The World Conference on faith and order“), у који улазе представници свих хришћанских вероисповести осим римокатоличке, „Федерални Савез Христових Цркава у Америци“, „Светско Хришћанско Студентско Удружење“ („World Student Christian Federation“) и др. Од конференција треба споменути особито Штокхолмску Конференцију од 1925 г., на којој се сакупило близу 1600 представника хришћанских вероисповести и која је изабрала стални комитет за остваривање својих циљева.

Дакле у наше доба тежња држава ка секуларизацији и тежња самих протестантских цркава да стану на терен шири, иду на сусрет једна другој и дају основ за претпоставку, да и протестантске цркве могу добити карактер субјекта међународног права.

1) В. К. *Piloly*, *Konkordat und Protestantenverträge*, München, 1924; К. *Kattenbücher*, *Die bayerischen Konkordaten von 1924*, Archiv d. öffentl. Rechts, 1925, III, 324—340.

2) О том савезу в. чланак д-ра *Иринеја Ђорђевића* у „Веснику Српске Цркве“, 1925, јуни, стр. 384—391.

Сви факти и тенденције садашњег друштвеног живота које смо горе навели, дају основ за неколико закључака како теориског, тако и практичког карактера.

Пре свега ови факти и тенденције бацају нову светлост на питање систематике права. До сада је изучавање односа између цркве и државе спадало у делокруг и црквеног, и државног права, при чему су обе науке прегледале те односе свака са своје тачке гледишта, које понекад нису стојале у хармонији, због чега питање о општеобавезној, како за цркву, тако и за државу, објективној правној норми није било решено. Међутим делање науке мора да хармонира са стварним односима њених објеката. И ако су црква и држава, као што смо видели, како према основном хришћанском учењу, тако и према фактима и тенденцијама новог времена, потпуно самосталне, ми не можемо, да уврстимо изучавање њихових односа ни у црквено, нити у државно право. То изучавање спада у област онога права, које изучава односе између самосталних и суверених организација, т. ј. у област права међународног. Само филолошки смисао речи „међународни“, не одговарајући његовом смислу научног термина, смета нам, да разумемо сву неопходност и природност таквог схватања. Како се може уврстити у међународно право питање о организацијама, које понекад постоје у границама истог народа? Али међународно право у ствари говори не о односима између таквих природних заједница, као што су народи, већ говори о односима између правних суверених заједница, пре свега држава. И ако појму правне суверене организације одговара не само држава, већ и црква, онда следује, да и питање о односима између цркве и државе спада у опсег науке међународног права, које мора да се подели на право међународно и црквено-државно. Знам да ова мисао неће добити сад признање у науци али то је општи удес мисли, које на основу тенденција нашег времена цртају слику будућег.

Дакле међународно право је право које говори уопште о односима између суверена, између колективних воља, које не знају над собом више воље или говорећи језиком средњевековних правника „qui superiorem non recognoscit“. Али пошто је сувереност таквих воља у неким организацијама (државама) везана са територијом (*ratione territorii*), док у другим (религиским организацијама) није везана и има само лични карактер (*ra-*

tionem personarum) међународно (ius inter gentes) или тачније међусуверено право („ius inter potestates“, „droit entre pouvoirs“) треба поделити на право међудржавно (ius inter civitates) и црквено-државно (ius inter civitates et ecclesiae).¹⁾

Прелазимо изводима практичног карактера. Какви морају бити циљеви црквене политике у вези са уласком црква у област међународног права? Пре свега треба подвући, да међународни карактер црквено-државних односа означава признање од стране саме цркве; да је црква *societas perfecta*, да она у себи има све што је потребно за њен правни опстанак и због тога она мора да скрене главну пажњу на своје унутрашње послове. Све цркве морају да појачају везе између себе, пре свега између црква исте вероисповести, а затим између свих хришћанских црква и организација. У појединости православна црква мора да створи стални орган, који би изражавао глас читавог православља.

Постојећи државни и национални карактер православних црква сад смета организацији сталног органа читаве православне цркве, каквим је у своје време био стални Цариградски Синод (*σύνδος ἐκκλησιαστικῆ*), али паралелно са слабљењем везе цркве са државом осећа се јача потреба таквог органа. О таквом органу мислио је велики црквени политичар патријарх цариградски Јоаким III. Покушај остварења ове идеје био је учињен 1923 г. на Цариградском Конгресу и само тешке прилике, у којима се сад налазе најзначајније православне цркве, цариградска и руска сметају остварењу тог пројекта. Ако се тај пројекат не би остварио, виша власт сваке обласне цркве, док се она налази у општењу са осталим православним црквама, има право да говори не само у своје име, већ и у име читаве православне цркве. Али и у погледу других хришћанских вероисповести православна црква нема разлога, да следује римокатоличкој политици „splendid isolation“, већ мора да изађе на сусрет тежњама зближавању између ње и других вероисповести, у нади, да ће доћи доба, кад ће се ово зближење претворити у јединство, пошто само по себи ово зближавање има

¹⁾ Нешто слично предлагао је 1907. г. проф. Таубе у „Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie“ (S. S. 360—368, 510—518) у чланку: „La situation internationale actuelle du Pape“, али он меша *genus* (ius inter potestates) и *species* (црквено-државно право).

црту васељенства и услед тога има у неком смислу православно карактер противно протестантском сепаратизму. Због тога православна црква мора да шаље своје представнике и чланове у религијске лиге, друштва и конгресе, без икаквог страха, да је то опасно за чистоћу или престиж православља. Са гледишта међународног права однос између цркве и државе мора да буде уређен на другим основима. За цркву ће од сад бити најважније не правна заштита ма какве привилегије и повластице од стране државе, него признање црквене суверености. Због тога ће бити потпуна слобода и независност пре свега у пословима унутрашње црквене организација и законодавства, а затим управе и суда. Однос државе према таквим унутрашњим црквеним пословима мора да се изражава актима чисто декларативне, а не конститутивне или атрибутивне, природе — актима признања, а не законодавством у ужем смислу речи.

Затим *res mixtae* — мешовите послове, који се тичу интереса и цркве и државе, морају да се решавају заједничким споразумом у облику уговора или конкордата. Обично је са конкордатима везана успомена на старе претензије папа. Због тога државе гледају на конкордат као на неко нарушавање државне суверености. Пре свега конкордат није карактеристичан за средњовековни папски систем, који је признавао надмоћност цркве над државом. Напротив конкордат се јавља као израз равноправности обеју страна. Најзад задатак је дипломатије, да се стара да у конкордат не буду унете тачке, које би нарушавале државну сувереност у границама њене компетенције. Али шта да се ради, кад се јави конфликт између цркве и државе, којег није могуће укинути путем непосредних преговора? Одмах да додам, да ће такви случајеви бити само редак изузетак, који ће сведочити, да живот цркве или државе не иде нормалним током. Према хришћанском учењу и црква и држава имају исти извор у вољи Божјој и због тога по својој природи оне морају, да се налазе у сталној хармонији или, како кажу византиски правници, „симфонији“.

19 векова хришћанске историје нису протекли без трага, и основна начела хришћанског учења о верској и црквеној слободи ушла су у законодавства свих културних народа. Наполетку национални карактер многих верских заједница потпуномаже уклањању озбиљних сукоба између цркве и државе. Ипак могућност таквих конфликта свагда постоји, како због тога

што се политика многих европских држава руководи често начелима нових атеистичких учења, тако и због неоправданих претензија неких хришћанских цркава на пр. римокатоличке. Међутим ти конфликти не доказују неопходност признања државне суверености над црквом, исто онако као што конфликти између државе не доказују, да и државе морају бити лишене своје суверености. Једна међународни форум, на пр. у облику Друштва Народа могао би бити од користи у таквим случајевима, у колико би његово решење могло отклонити обострану штетност „културног рата“ између цркве и државе. Међународни форум данас игра у извесном смислу улогу старог Рима. И ако би се нека црква, у случају гоњења од стране извесних влада, обратила том форуму, она би само ишла у том погледу за примером апостола Павла, који је на суду Поркија Феста казао: „Ја стојим на суду ћесареву, овде треба да ми се суди. Ћесару идем“ (Дела Ап. 25, 9—10). Неколико примера такве апелације од стране верских заједница имали смо у последње доба и то како од стране римокатоличке, тако и од православне и протестантске цркве.

У мају 1922 г. папа је преко заменика свог статс-секретара Пизардоа послао Геновској Конференцији меморандум у коме је тражио, да европске државе у случају признања совјетске руске владе морају имати у виду извесне услове у погледу религије. Наиме папа је мислио, да морају ући у уговор са совјетском владом ова три услова:

1) да буде загарантована пуна слобода за све руске грађане и иностранце у Русији;

2) да буде осигурана пуна слобода приватног и јавног богослужења;

3) да непокретно имање свију вероисповести буде повраћено и да се у будуће не одузима.

Поводом овог меморандума совјетска делегација је дала следећи одговор:

„Не улазећи за сад у питање, у колико Русија може дозволити, да њој прописују унутрашњу политику у религиским пословима, треба забележити, да три горе наведене тачке доказују недостатак знања совјетског законодавства.“

Даље одговор наводи чланове 2, 3, 5, 9 и 18 декрета од 23 јануара 1918 г. о одвајању цркве од државе и чине овакав лицемерски закључак:

„Дакле декрет потпуно обезбеђује слободу савести и слободу богослужења а тако исто и уживање зграда и предмета неопходних за богослужење.“

Као што видимо, мешање папино није било успешно али, се не може казати, да је оно било сасвим узалудно.

На међународним конференцијама ствара се нека врста јавног мишљења, чија морална снага може постати врло моћна, а то најбоље доказује сам начин одговора совјетске делегације. Она није имала смелости да изрази истинито гледиште совјетске владе на религију, као на штетно празноверство, које се мора на сваки начин уништавати, него се правдала званичном лажи. Други сличан случај јесте „Посланица Светској Геновској Конференцији“ Руског Карловачког Сабора 1922, која је тражила да руски делегати не буду примљени да учествују на конференцији и да културни народи војничком снагом истерају большевичку владу. Нема сумње да је у том документу сабор прешао границе црквене компетенције и због тога је патријарх Тихон суспендовао Највишу Руску Црквену Управу у Карловцима.¹⁾

Историја посланице Карловачког Сабора доказује, да је стварање сталног општег управног органа за читаву православну цркву неопходно не само због тога, што би такав орган имао већи ауторитет у међународним форумима, већ и због тога, што се такав орган не би могао тако лако претворити у оруђе политичких и националних циљева. Неколико пута апелирале су на Друштво Народа и протестантске цркве. На пр. 1919 године споменути „Светски Савез за јачање међународног пријатељства помоћу цркава“ упутио је Друштву Народа пет резолуција у корист мира, права мањина и гаранције верске слободе. Исто тако били су упућени Друштву Народа и закључци петог састанка (7—10 августа 1922 год.) Међународног Комитета овог Савеза.

На жалост Друштво Народа, које има специјалну „комисију за интелектуалну кооперацију“, „Међународни Биро Рада“ и читавих 10 одељења у своме Главном Секретаријату до сада нема специјалног органа за проучавање и решавање црквено-

¹⁾ Посланица патријарха Тихона од 28 јула 1923 г. упућена архи-пастирима, пастирима и „Синоду Православне Руске Цркве“. „Хр. Живот“, 1923, бр. 9, стр. 429—432.

државних питања. Може бити, да ће се са даљим развитком Друштва Народа јавити питање о таквом органу. У њему би морале бити заступљене не само државе, већ и црквене организације.

С. Троицки.

СВОЈИНА И ЊЕНА ОГРАНИЧЕЊА У СРПСКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

(Свршетак)

II. По грађ. суд. поступку.

1. Средства за обезбеђење (§§ 393—410.) у случају опасности да се каква тражбина неће моћи наплатити од дужника, као и она из закона о старатељству, спадају у законска ограничења, јер сопственик коме су добра под прибелешком или забраном нема апсолутно право располагања својим добрима, а особито не право отуђења или оптерећења.

Таквим ограничењем иде се на то, да добра која треба да служе за обезбеђење не буду изложена оштећењу, које би дужник слободним располагањем могао проузроковати.

Овде ваља поменути и § 24. стецивног поступка:

„Од овога часа, како је суд решио, да се стециште отвори, презадуженом одузима се управљање добара, нити интабулацији или прибележију дуга на добра његова, као ни залози, ни забрани, ни обустави места бити може“.

А поред тога на овом месту би ваљало приметити, да по чл. 107. закона о непосредном порезу од 14.-6. 1884.:

„Ако се од дужника који имају имања, не може наплатити дужни порез, њихово ће имање пореска или општинска власт издати под закуп“ (т. ј. одузети му право уживања из § 216. Г. З.)

2. У § 471. у т. 4. а) постоји законско наређење, па према томе и ограничење: да земљоделац „не може ни сам продати или ма којим начином отуђити“ један плуг, једна кола, два вола или два бивола, или два теглећа коња, кобилу са ждребетом од године дана, краву или биволицу с телетом односно биволчетом до године дана, 10 оваца, 5 свиња, 5 коза, мотику, секиру, будак, косу и толико хране, колико је за њега, породицу и стоку потребно до нове хране. Поред тога на сваку пореску

главу, била она од данка ослобођена или не, ако јој је само главно занимање земљоделство, живела она у селу или вароши, пет дана земље, рачунајући дан на 1600 кв. хвата, била земља чиста, под гором, воћем или виноградом, заједно са необратим њеним плодом. Исто тако и кућу са зградама и плацем до једног дана орања.

Све ово имање земљорадничково не може се узети ни у попис за приватне дугове. Овим је законодавац покушао „да заштити земљораднички сталеж од пропадања, које би наступило од продаје целокупног имања земљорадничковог због дугова, најчешће зеленашке природе“. ¹⁾ Изузетно од прописа § 15. Г. З. да су странци у погледу својих имаовинских права изједначени са домородцима Србима, страни поданици не могу уживати благодетења из тач. 4. а) § 471. Грађ. суд. пост. ²⁾ из два разлога: што је са гледишта политичког опасно да странци колонизирају земљишта и да имају права као домородци, друго, што би се странцима под горњим ограничењем онемогућило да своје имање уновче и да се врате у отаџбину, што не треба да спречи ни једно законодавство.

III. Експроприација приватних добара.

Експроприација је акт држ. власти, којим се у општем интересу, а по сразмерној накнади, лишавају појединци својине (или кога другог стварног права н. пр. уживања), у корист државе, прив. лица или других правних тела. Она се у крајњој линији сматра као повреда туђег права, па се зато може допустити само изузетно и у нарочито важним приликама, према томе њен је основ у јавном праву, док јој дејство лежи у области приват. права. ³⁾

По „Закону о заузимању прив. непокретних добара за опште народну потребу поред накнаде за исте (експроприација)“ од 15. марта 1866. са изменама и допунама од 17. I. 1896. (§ 1.):

„Кад потреба изускује, држава, округ, срез, општина, село, као и приватна и друга правна лица, којима је земаљским законима дато право експроприсања, имају право свако приватно добро у своју сопственост узети, пошто се имаоцу таквог да накнада за вредност његову, као што о томе и §§ 20. и 217. Гр. Зак. говоре“.

¹⁾ Стр. 166. Грађ. суд. пост. од Ж. М. Перића и Д-ра Драг. Аранђељевића, 2-ги део, 1-ва књ. Београд 1912.

²⁾ Оп. cit. стр. 180.

³⁾ E. Pfersche, Sachenrecht, § 15. Enteignung; Randa, § 7.

Овај пропис не односи се на ограничење у тач. 4. а) § 471. грађ. суд. пост., али ако се у случају потребе експроприше и тамо поменуто имање, онда се земљораднику мора дати у земљи у толико по количини и каквоћи, односно купити на другом месту.

Ово ограничење и против воље сопственика установљено је услед потреба савременог живота и друштвеног развоја а посебице (§ 3.):

1., кад се заузимање чини у цели обштег државног напретка, или да се отклоне штете и зла следства, која би за општине или житеље каквог места у смотрењу здравља или имања од чега произилазила, или произићи могла, или се чине у цели веће удобности или улепшања поједини места.

Овамо долази: регулирање главни и побочни путова по унутрашњости земље, улица по варошима и варошицама, регулирање река, прокопавање канала, изсушивање бара и т. п.

2., кад природа државне потребе, која се у обштој цели измирити има, изкључиво налаже да се ово или оно место за наведену потребу заузме, било то, да је изкључиво ово или оно место сходно за намењену цел; или да се то чини због веће удобности. Овакове су потребе: подизање барутана са нужним око њи земљиштем, водоводима и водама, подизање шпитаља, касарна и други зграда за војене потребе, заведења за затвор (апсана), станица (пристаништа); даље постројења, која се у интересу обште народном чине или на безбедност њиову служе као што су постројења за разне војене потребе, проводење гвоздени путова, подизање нужни постројења за те путове и т. д.

3., кад је оно што се у интересу обште народном предузимље управ за какво место везано. Овде долази копање руда и копова, отварање минерални вода с подобним просторима и подизање потребни зграда за рудокопње и за воде и т. д.“

Експроприација је предвиђена и у чл. 37. новог Устава и то само на основу закона и уз правичну накнаду. Интересантно је напоменути, да је у Уставу од 1903. постојао пропис по коме Државни Савет даје коначно одобрење у случају експроприсања приватних имања за опште народне потребе а такав је пропис отпао у садашњем Уставу.

Нарочита врста експроприације налази се у чл. 2. Закона за грађење државних железница од 16. јан. 1880: сваки је дужан уступити своје непокретно имање за грађење железница које су по закону нужне, а по зак. о грађењу и експлоатацији нових железница од 6-ХII-1898. чл. 6. „експроприација земљишта потребних за ове железнице извршиће се по закону од 16. јануара 0188. о трошку округа кроз који пролази дотична железница“.

Више као допуна првобитном закону о експроприацији служе и ови закони:

а) Закон грађевински за варош Београд. Његовим чл. 2. прописано је које се грађевине не могу подизати главним улицама, а чл. 22. где се могу подизати виле.

б) Рударски закон од 15. априла 1866. чл. 49. наређује: Земљу која је потребна за обрађивање руда и копова, дужан је господар исте уз накнаду уступити...

в) Закон о подизању домаће индустрије од 16. јула 1898.; по чл. 3. се од приватних лица за грађење железнице, водовода и канала може узети земљиште.

IV. Уставна ограничења (по Уставу од 28.-VI. 1921.):

Чл. 38. — Фидеикомиси се укидају...

Чл. 39. — Законом о порезу на наслеђе има се обезбедити држави учешће у наследству...⁴⁾

Чл. 40. — Узимање коморе и осталих потреба за војску врши се само уз правичну накнаду.

Чл. 41. — Приватни велики шумски комплекси експропришу се по закону и прелазе у својину државе или самоуправних тела. Закон ће одредити у колико велики шумски комплекси могу бити својина других јавно-правних тела, која већ постоје или ће се образовати.

Велики шумски комплекси које је туђинска власт (аустриска) поклонила једним лицима, прелазе, по закону, у државну или општинску својину, без икакве накнаде тим лицима...

Чл. 42. — Феудни односи сматрају се правно укинута даном ослобођења од туђинске власти...

Чл. 43. — Експроприсање великих поседа и раздеоба њихова у својину онима који земљу обрађују, уредиће се законом...

Законом ће се утврдити максимум земљишног поседа као и случаји у којима се минимум земљишта не може отуђити. —

Као што се види Уставом Краљевине С. Х. С. предвиђена су нека знатна ограничења права својине, која до данас нису била позната српском законодавству.

Известилац уставног одбора Јурај Деметровић, код овог одељка Устава рекао је у Уставотворној Скупштини:

„То су ствари које доказују, да својина није онај појам, који је био у пређашња времена, него да је социални момент ушао и у сами појам својине и да га је на неки начин трансформисао.“⁵⁾

4) Мих. П. Јовановић, Својина... стр. 10. „...не може се оспорити целини право да по својој потреби... ограничи право наслеђа, па може бити и да га не допусти приватнима изнад извесне мере или да извесне предмете и сасвим изузме из наслеђа“.

5) Стенографске белешке, 2-га књ. бр. 32, — 1921. (стр. 5.).

V. Казненим Законом предвиђају се неколико врло важних ограничења у располагању и уживању својине. Тако:

1. § 17. Осуђени на робију или заточење не могу управљати ни располагати својим имањем, нити ма с ким какав уговор правити док су на робији или у заточењу. Њему се за ово поставља старалац али осуђени може као и осуђени на смрт (§ 16.) да тестаментом наређује за своје имање.

2. Да би се допунио чл. 28. Устава од 1838., а што је доцније проведено кроз све уставе осем садашњег (од 1921.), Казнени Законик од 1860. са изменама и допунама од 1861. предвиђа у §§ 35, 38, 310 и 319 казну одузимања (конфискације) ствари, које су предмет кривичног дела.

3. §-ом 289. Казн. Законика прописана је казна за намерну и противзакону повреду или уништење туђе ствари. Међутим § 54. чини изузетак да неће бити крив, нити ће се казнити онај који што учини у праведној нужној одбрани, дакле и туђу ствар повреди или оштети. Нужна одбрана је одбијање садашњег противправног напада од себе или ког другог повредом правних добара нападачевих.⁶⁾ Ово је ограничење својине у интересу појединаца ради заштите слободе, живота и имања свога или кога другог, у случају опасности.⁷⁾

4. У интересу јавне безбедности и сигурности живота грађана, Казн. Зак. под претњом казне у глави XXXIV о иступљењима забрањује становницима кућа па према томе и сопственицима њиховим, да чине нешто што би било опасно за живот и интегритет пролазника, а међу осталом наређује како се смеју подизати зграде са улице, како се има срушити кућа која је склона паду, како имају подизати зграде они који вагром раде итд. На основу § 326. полициска власт може наређивати под претњом казне да сопственици ограђују своје имање, ма да по њиховом нахођењу то не би било потребно ради сопственог уживања.

VI. По закону о механама, измене и допуне од 30.-III-1881. механе и кафане не могу се подизати близу црква и школа, него морају од њих 50 хвати удаљене бити, а у случају потребе најмање 30 хвати.

⁶⁾ Д-р Т. Живановић. Основи Кривичног Права, I, 1910. стр. 100 — 101. (1922. стр. 127).

⁷⁾ Исти пример има и Мих. П.: Јовановић: Својина... 1921. стр. 8.

VII. Законом о шумама од 1. марта 1861., чији чл. 40. гласи:

„Ако је државна шума тако опкољена туђим баштинама, или се налази у тако врлетном и незгодном положају, да би се одсечена дрва и други шумски производи из шуме морали преносити или превлачити преко туђе баштине, сопственик те баштине дужан је да то одбрани, али само онда или оним правцем, где ће бити подесно за извоз и где ће се најмања штета баштини учинити, а са накнадом учињене штете“.

По чл. 78. државном надзору подлеже и приватне шуме и оне се могу одузети од сопственика ако не би могли вршити пошумљавање (чл. 80.) у размену за другу општинску, среску или државну земљу по закону о експроприацији.

VIII. Закон о лову од 16. јула 1898. чл. 2.:

„По шумама и земљиштима, која су својина приватних лица, а која су ма каквим оградама затворена, право ловљења припада становнику истих“.

Ко без одобрења сопствениковог по таквим шумама лови, сматра се да чини крађу (чл. 38); али таквом сопственику ограничено је право ловљења за извесно време а по чл. 5. за корисну дивљач сасвим забрањено.

IX. Закон о водама од 26.-12. 1878., чл. 8.:

„Господари земаља, поред обала ових вода, морају свакад оставити дуж воде за пролаз стоке и људи, који се пловидбом баве, онолико простора, колико власт где за нужно нађе.“

На овом простору не сме се подићи никаква зграда, засађивати дрва, подизати каква ограда.

Ако би за пристајање лађа или сплавова било потребно на коме месту више простора, то се може по закону о експроприацији узети“.

По чл. 10. сопственик земљишта преко којег тече вода, не сме својевољно преиначавати природни ток воде на штету земљишта које ниже лежи.

По чл. 15. власт може наредити да се просече каква окука речна, ако би било потребно у општем интересу, а по чл. 28. имају право они који немају довољно воде, по одобрењу полициске власти да узимају воду са места где је има други у претеку.

X. Закон о монопољу дувана од 22.-IX.-1885. прописује коме се може дати право на сејање дувана (чл. 9.), а по чл. 25.

држави припада право да непрекидно води надзор над производњом дувана.

XI. По закону о телеграфу и телефону од 3.-XII.-1898. год. имамо ова ограничења у опште народном, државном и културном интересу:

„Чл. 8. За подизање телеграфских и телефонских линија, држава има право користити се: тржиштима, улицама, каналима, рекама и речним обалама, путовима, стазама и осталим јавним земљиштем.

Чл. 9. Држава има тако исто право, да подиже телеграфске и телефонске линије на општинским и приватним зградама, зидовима, крововима, фасадама, терасама, живој гори и осталом њиховом имању.

Чл. 10. Сав квар или штете, које би се учиниле на општинским или приватним зградама и осталом имању, приликом грађења или оправке телеграфских и телефонских линија, држава ће накнадити или оправити о своме трошку и старању.

Чл. 12. Министар народне привреде⁸⁾ може наредити, кад за потребно нађе, да се електричне линије приватних лица, општина или друштва, што већ постоје, а које би сметале правилном раду телеграфа и телефона, или би онемогућавале употребу јавног или приватног земљишта за доцније подизање и проширење телеграфских, телефонских и сличних линија — уклоне о трошку њихових сопственика или власника у року, који он буде одредио.“

XII. По уредби о становима.

Услед поратних прилика у показаној оскудици у становима, нарочито у већим варошима, ради уређења односа између закупаца и власника, покушано је да се нарочитим уредбама пропише начин за све закупе зграда и других узетих просторија, као и сва права и дужности сопственика и закупца (чл. 1. Уредбе од 8.-IV.-1921.), осем оних који се тичу новоподигнутих зграда.

Законодавни одбор Народне Скупштине је у неколико изменио последњу уредбу и проглашујући је за закон одредио да ово ограничење располагања становима траје до 1925. год. када ће се прилике послератне у многим изменити и поправити.⁹⁾

Претресајући исцрпно ову врсту ограничења, г. Д-р Драг. Аранђеловић примећује у свом предавању „О праву својине у данашњим приликама“¹⁰⁾ сасвим умесно: „...одредити нпр. власнику за реквириран стан цену с обзиром на општу скупоћу

8) Одн. Министар Пошта и Телеграфа.

9) Данас важи нов закон о становима од 15. маја 1925.

10) *Архив* књ. 13-та стр. 29. (1920.)

која влада а што тако често у пракси бива, значи извршити једну врсту депосесије власника, која ничим није оправдана, а која ни у колико не одговара социалној правди, ради које је реквирисање извршено, а на коју имају права и власници стана¹¹⁾. Али ни он није противан ограничењу у интересу целине, па на другом месту¹¹⁾ вели: „и неограничено право власника да ужива ствар како он за сходно нађе, мора претрпети измене бар за извесне категорије ствари“.

Уз ову Уредбу о становима ваља напоменути и покушај са Уредбом о сузбијању скупоће, којом се забрањује под претњом строге казне продавање по сувише високој цени намирница, њихово сакривање, нагомилавање и т. д. чиме се у интересу економски слабијих ограничава располагање трговаца својим еспапом и намирницама.

§ 10. Ограничења услед једностране воље сопственика.

Како се имаовинско-правни односи међу појединцима регулишу грађанским правом, а оно појединцима даје правну моћ или овлашћење да својим добром располажу по свом нахођењу како у актима међу живим тако и у случају смрти, само ако се њихова изјављена воља не противи закону, то и ограничења својине, која постају вољом сопственика можемо наћи у грађанском законнику. Тако имамо:

1. Ручном залогом или залогом покретном како је назива § 305. Г. З. ограничава се право располагања заложеном покретном стварју докле год је залогодавац не искупи, а осем тога по § 320. залогопримац је може продати и себе намирити за дуг, ако је дужник благовремено не искупи.

Дакле залогодавац неће имати за извесно време ствар у фактичној државини, пошто она припада сад повериоцу. По том привременом ограничењу својине дужнику припадају сви атрибути својинскога права али је он ограничен у уживању тога права, у том смислу што се за извесно време не може користити предметом свога права, т. ј. за то време не може вршити своје право својине.

Право залого на непокретна добра (§ 326.) не може се сма-

¹¹⁾ Оп: cit. стр. 35 и 37

трати као ограничење, пошто је карактер ове залогe упис хипотеке у хипотек. књиге, а сопственик и даље може располагати добром, па и отуђити га само наравно под теретом уписане хипотеке.

II. Завештањем се може у корист другога основати лична или стварна службеност (§ 340.) којим се уживање чијег права сопствености (имаовине) ограничава тако, да је овај дужан на корист другога, коме право припада, у својој ствари нешто трпети, и ономе допустити да се стварју користи или не чинити, што би иначе чинити имао право (§ 331., 338. и 346. Г. З.).

III. §-ом 476. истакнут је принцип да се имање како било стечено сматра као сопственост, којом сваки располагати може по својој вољи, особито актом последње воље. (Изузетке смо побројали раније кад је била реч о ограничењима код прављења тестаментa — § 9.).

По § 465. Г. З. ако би један завешталац определио да његово извесно имање нпр. кућа, ливада, њива итд., дакле непокретно имање, на више колена у родбини његовој мора да остане, нити се без ванредне нужде може да пренесе на другог, то ће остати стално, и прелазиће по опредељењу његовом... (заветине, фидеикомис) и наследници не могу отуђити овакво имање ни под којим условом.

Завештање фидеикомиса последњом вољом мора бити у облику тестаментa и не сме да вређа права поверилаца завештачевих.¹²⁾

Али код овог фидеикомисарног наслеђа има још један случај кад воља сопственика по самом закону губи правну важност, а то је случај из § 468., кад завешталац добије мушког законског наследника или за њега није ни знао у време постављања ове заветине.¹³⁾

Да ли је пак у свему овај фидеикомис укинут чланом 38. Устава законом још није опредељено (в. т. VII §-а 2. ове расправе).

IV. Поклоном се може својевољно отуђити својина као што се ручном заногом може да ограничи уживање исте, јер по § 561. поклон бива кад ко добровољно другоме што да, не иштући нити

¹²⁾ Pfersche, Sachenrecht § 40. — Randa, Eigentumsrecht, I § 8.

¹³⁾ § 628. аустр. грађ. зак.

примајући за то икакве накнаде, само наравно не сме бити на штету трећег (§ 565.)

V. Државна власт по својој сопственој вољи уступа извесна добра на употребу појединаца, грађанима; пример су паркови, реке, шуме, библиотеке, музеји и т. д.

§ 11. Уговорна ограничења својине.

Уговор је такав правни посао, по коме једна страна што обећа а друга то прими, или се изјасни да прима (§ 531.) Уговор се може закључити само о оним стварима, које међу људима пролазе, и које су могућне и дозвољене (§ 539.) Па како је право својине једно објективним правом заштићено субјективно право, значи да се уговором два или више лица могу закључити погодбе, по којима би се једно лице ограничавало у вршењу својинског права.

Од свих могућних ограничења својине уговором ми ћемо ради директиве у даљем нашем раду набројати неколико:

1. Уговором се могу установити службености из §§ 335, 336 и 337. Г. З.

2. По § 661. ако продавац прода своју ствар с тим да задржи право исту ствар од купца откупити, онда купац на уречено време вратиће продавцу ствар, а добиће од купца цену (право откупа). Обрнуто, може бити и повратне продаје (§ 664.).

3. § 665.: „Може ко и на тај начин ствар продати, да купац дужан буде у случају продаје њему најпре на откуп поднети“ (право на првенствену куповину, право прекупа).

4. Продавац каквог имања може да уговори разне услове са купцем његовог имања, да на њему овај не подиже какву радњу, ковачницу фабрику, кафану и т. д. Услови наравно не смеју бити противни § 13. Г. З.

5. Сопственик може дати право уживања другом на свом имању, право употребе и право становања.

6. Може се уговорити ручна залога какве непокретне ствари.

7. Да ли се сопственик може обвезати уговором, да неће отуђити своје имање, нити га пак оптерећивати, нема података у нашем Г. З.; али се из система нашег законика може закључити да ово ограничење не би могло за свагда важити, већ за извесно краће или дуже време у нарочитим приликама, као што је време рата, опасности, високе валуте и т. д., при чему ваља имати на

уму и § 13. Г. З. И Планиол сматра да су у франц. праву допуштени овакви уговори¹⁴⁾ али под извесним оградама.

§ 12. Закључак.

На крају целе ове расправе ваља довести у склад ограничење располагања правом својине на ствари са правним појмом својине.

Видели смо да предмет својине могу бити само телесне ствари које се налазе у саобраћају па ма то биле и збирне ствари, јер је право својине стварно право. Што старији законодавци говоре о праву својине на правима, на производима умног рада и т. д. то долази од вулгарне употребе речи власник или господар за многа права која извесном лицу припадају, без обзира да ли се оно односи на ствар као такву или извесну сопствену радњу.

Својина је неопходни етички фактор културе и друштвеног развића, па зато правни поредак мора свуда брижљиво да штити право својине, али у интересу целине томе праву постављају се границе, па према томе својина није апсолутна и безобзирна власт већ јој се вршење условљава и одређује позитивним законима.

Дакле вршење својине има извесних граница, јер безгранично проширење својинске власти не би се могло сложити ни са етичким карактером опште заједнице, којој сопственик има да захвали признање и заштиту његовог права, нити пак са општим привредним и социјалним интересима, које је држава као врховни чувар заједнице позвана да штити и унапређује.¹⁵⁾

Циљ је човечји да се друштво унапреди, као што је циљ појединим органима код обичних организама да се овај одржи и унапреди. Ако појединац не би водио рачуна при својим акцијама о томе факту да је он тек један орган у великом друштвеном организму, и делао потпуно самоуправно, он би се ставио у супротност са тим организмом, те би тако ометао и напредак друштва, а то значи: ставио би се у супротност са самим својим циљем.¹⁶⁾

Својина је претпоставка културне моћи и независности државе, она је према томе темељ приватног права и народне при-

¹⁴⁾ М. Planiol: *Traité élémentaire de droit civil*, T. I, p. 363.

¹⁵⁾ Randa: *op. cit.* § 5.

¹⁶⁾ Н. Перић, *Теорија о злоупотреби права*, 1912.

вреде и културе уопште, јер имовина са својином ослобођава човека оног ропства моментаних потреба којима је подвргнута животиња, те ствара могућност за прави људски, интелектуални живот.

Уосталом по нашем мишљењу без својине не би се могло замислити ни право, којој је оно логичка последица, јер је она претпоставка за сваку правну организовану заједницу. Зато се каже да на праву својине као основном правном појму почива и цео данашњи приватно-правни систем¹⁷⁾. Међутим у чему би се састојао појам личне слободе кад би се укинуо најглавнији њен атрибут: право слободно стицати својину и имање?

Објективно право признаје сопственику релативно најопсежнију својину у погледу његових ствари, али с друге стране не може се држава потпуно да одрече, да телесне ствари, које су предмет својине не употреби и у своје сврхе. Задатак је државе да својом умереном интервенцијом ублажи оштрине, да измири конфликте и уклони штете које би настале онда кад би се хтело да уведе апсолутна, коначна индивидуална власт на стварима. Ради тога држава признајући својину поставља јој границе и налаже титулару права својине дужности и обавезе (§ 24. Г. З. и чл. 37. Устава. — „Ко право какво ужива, мора и бреме с њим скопчано носити“; „Из својине проистичу и обавезе“). Какве границе ваља поставити својини зависи од социалних схватања и социалних потреба. Док је римско право давало већег значаја индивидуалној својини са незнатнијим границама ограничења, данас преовлађују принципи социалне правде и социалне потребе, којима се целина мора да покорава.

Јер као што се ограничава слобода у појединим актима друштвеног кретања, т. ј. делатностима човечјим (забрана адвокату да прекупи парницу § 539. Г. З., забрана да се жењено лице венча с другом женом поред живе неразведене жене § 69. и т. д.) исто тако и право располагања својином у интересу јавног поретка, морала, правде и хуманости, мора бити ограничено елементарним потребама каткад појединаца, каткад државе. — „У сваком случају“ вели један наш признати правни писац¹⁸⁾, „сло-

¹⁷⁾ Упор. Др Драг. Јанковић „Нешто о својини...“ *Архив* 1923. књ. VII стр. 108.

¹⁸⁾ Слободан Јовановић: *Основи правне теорије о држави*,“ 2-го издање 1914. страна 35. (III издање, 1922. стр. 43.).

боду као правно добро створила је држава, отуда њено право, да нашу слободу, по потреби ограничава“.

И кад резимирамо све досад претресано можемо се уверити, да постоји принцип слободног права својине, а изузетак су ограничења у интересу друштва и државе. Само по свом појму — својој унутрашњој основи својина је пуноправна власт, док њено дејство и остварење у фактичном животу трпи многострука ограничења. Ерго, правни пропис, да је својина потпуно правна власт на извесној одређеној ствари није поништен чињеницом да се у вршењу те правне власти изузетно постављају границе од стране државе, које свакако омогућавају да својина уопште постоји, јер се без тих граница не би могао избећи конфликт, у коме би својина сасвим пропала и била потпуно уништена. *Резултат је свега да је својина принцип индивидуалне власти а ограничења исте изузетак.*

Најзад, да завршимо: право није окамењена творевина људског живота већ променљиви социални феномен. Оно се упоредо са друштвом мора и да развија, нарочито кад се узме у обзир факт да је право из друштва и изникло, и да се зато мора прилагођавати прописима и захтевима времена.

Ж. М. Пауновић.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

О Д Р Е Д Б Е

Закона о чиновницима у погледу министара односно државних подсекретара.

У нашој држави, по ослобођењу, у погледу чиновника владали су разни закони. У старим границама Србије закон од 1864 године, а у новим крајевима Краљевине закон бивше Аустро-Угарске.

По закону од 1864 године чиновници су, у погледу плата, били запостављени, а у погледу сталности и некретности стављени на милост и немилост влада. У време, када је донет закон од 1864 године, па, да речемо, чак и за време рата те плате, и ако мале, биле су довољне за скроман живот чиновника и њихових породица. После рата, оне су постале бедне, недовољне за најпотребније одржање живота. С друге стране параграфи 70. и 76. били су Дамаклов мач на главом свих чиновника, иначе потпуно исправних и на своме месту, других поли-

тичких уверења, а не оних, које је имала влада. Закони бивше Аустро-Угарске, и ако бољи у осталим одредбама, били су неиздржљиви у погледу плата у крунама, редуковане на вредност динара.

Протести и незадовољство државних чиновника, чести и опасни штрајкови жељезничког особља, организовање чиновничког друштва ради побољшања положаја, подношење оставке великог броја професора и т. д. имали су дејства. Владе су се одазивале захтевима, тренутно угушивале штрајкове, задовољавајући особље: давањем додатака на скупоћу, изменама висине додатака на путовање и селидбене трошкове. Али је све то било тренутно, недовољно, несигурно.

Но, и да није било тешког материјалног стања чиновника, у место постојећих закона, морао се, и то што пре, изградити нов закон, један за све чиновнике грађанског реда. „Чиновници су управо они стубови на којима цела државна зграда почива.“¹⁾ Али те стубове ваља основати на једном и истом, чврстом, непопустљивом терену, на закону који би им осигурао миран, спокојан живот, сталност и некретност службе. Захтеви, који су налагали ревизију установе, засноване на закону од 1864 године, постали су императивни у доба наше проширене државе. Па ипак, пуне четири године, владе су се бориле са тешким стањем затеченим по рату, али нису доспеле, да изнесу на решење пред Народну Скупштину, нов закон о чиновницима! А што то није благовремено учињено правда се политичким догађајима, који нису дали маха да се до тог решења дође.²⁾

Најзад је, крајем 1922 године, закон о чиновницима изнет пред Народну Скупштину. Рад је почет, али није довршен. Радила га је коалициона влада г. Н. Пашића, али га је, ометена „политичким догађајима“, уступила хомогеном кабинету Пашића, да га доврши и кроз Народну Скупштину спроведе 1923 године.

Како се нови закон о чиновницима и службеницима грађанског реда сматрао, као изједначење већ постојећих закона, његово проучавање и доношење потпало је под пропис чл. 133. Устава, по коме је ради поменутог циља, изједначења закона, установљен краћи поступак. О таквим законима, па и о овом, решава Законодавни Одбор, а Народна Скупштина доноси дефинитивно решење само поименичним гласањем, у целини без икакве дебате.

Предлог закона саопштен је Скупштини 1 јуна 1923 године и одмах упућен Законодавном Одбору, који је на седници од 6 јуна изабрао, из своје средине, секцију за проучавање овог законског пројекта, ставивши јој у дужност, с тога: „што је закон хитне природе“, и што је овај закон раније проучаван у Законо-

1) Д-р Драг. Којић, Стенографске Белешке Законодавног Одбора од 18 јуна 1923, стр. 11.

2) Д-р Драгутин Којић, извештај секције, оп. cit., стр 11.

давном Одбору — да посао заврши у року од седам дана. Секција је 14 јуна, дакле у остављеном року, поднела извештај Законодавном Одбору. Претрес у начелу почео је 18-ог а завршен 21-ог Јуна — дакле за четири седнице. Претрес у појединостима почео је 2-ог, а завршен 21-ог Јула, у шеснајест седница. За проучавање, претрес и решење овако важног закона са 252 члана утрошено је свега двадесет седам дана — седница!

Приликом претреса у начелу чињено је више примедба на поједине одредбе закона, те је председник Законодавног Одбора, предложио, да се према изјављеној „жељи“ пре преласка на специјални део пројекта „у клубовима проуче још поједине одредбе“ на које су пале примедбе, како би „клубови имали могућности да се позабаве тиме још, да би се и боље и брже могло решавати у Законодавном Одбору.¹⁾ И седнице су одложене пуних десет дана.

Као што се види, овако важном и великом закону, посвећено је врло мало времена а још мање озбиљне пажње тако, да нас ни најмање не изненађује искрено признање известиоца секције: „Брзина, којом смо радили у секцији, била је узроком, те су неке одредбе у овом закону прошле без дубље критике“²⁾ Или: „Господо, овако како ми радимо у Законодавном Одбору, мислим да се нигде у свету не ради. Министар нешто прими, а нешто не прими, и на крају крајева не знамо ни шта је примљено, ни шта је непримљено“.³⁾

Не мислимо за сада, задржавати се на самом закону, нити улазити у изношење његових недостатака, противуречности и нејасности, што је све последица оваквог рада у Законодавном Одбору, али се морамо обазрети на неке одредбе од особито велике важности.

* * *

Предлог закона о чиновницима имао је за циљ, по речима известиоца секције г. Драгутина Којића, дакле по мишљењу владе:

а) „Изоловање чиновника од политике“ јер се тим начином „успева да се са што више љубави и старања посвети оном свом раду, који му је поверен, а то даје гарантија, да нико од њега неће моћи тражити услуге, које и не треба од њега тражити.“

б) „Материјална безбедност чиновника, која ће му осигурати миран и задовољан живот и омогућити да се сав посвети опоме послу, којег држава од њега тражи“; и

в) Осигурати му моралну безбедност тако, „да нико неће да удари на свест чиновника, јер ће и ту чиновник бити сигуран у погледу своје сталности чиновничке, јер неће бити премештан по вољи својих старијих.“⁴⁾

1) Марко Ђуричић, оп. cit., VII седница, стр. 63.

2) Д-р Василије Јовановић, оп. cit., XV седница, стр. 163.

3) Љуба Давидовић, оп. cit., XI седница, стр. 109.

4) Д-р Драгутин Којић, оп. cit., IV седница, стр. 11.

У место да се чиновник изолује од политике, пажљивим проучавањем дебате у начелу и појединостима, констатовале се, да је главна скоро једина пажња обрађена на то: да се што боље осигурају чиновници партизани, заштите народни посланици од евентуалних против кандидата и унесу одредбе о уклањању из службе чиновника, који не буду у вољи владе. Примера ради наводимо чл. 4. став 6. Закона, по коме не може бити државни чиновник лице, које испољава начело против постојеће државне форме или начело противправне промене државног поретка; чл. 95. који говори о казни за чиновнике, који употребљавају власт и положај државних службеника у партијске сврхе. И та употреба, или боље рећи, злоупотреба, казниће се као дисциплинска кривица, но не отпустом из службе! Али је за то у тај члан унета и одредба, да се никако не могу кандидовати за народне посланике чланови Државног Савета, Касационог Суда и Главне Контроле.¹⁾ Даље чл. 96. да чиновник не може бити члан ни једног удружења чији се циљеви противе интересима државе; чл. 224. о стављању чиновника на расположење. Одредбама ових чланова закона посвећена је највећа пажња, утрошено је највише времена. А укупној дебати у начелу и појединостима, дато је обележје чисто партиско. Док су једни бранили пројекат закона државним интересима и одговорношћу Министара пред Народном Скупштином, други су га осуђивали налазећи повреду Устава и уништење сталности чиновника. Сви су се слагали да пројекат има за циљ, што је и њиховом мишљењу за похвалу, изоловање чиновника од политике!

Опозиција је, с правом, ове и друге одредбе закона сматрала као противуставне и као јака средства помоћу којих ће влада моћи прогањати своје политичке противнике, ма они били најспремнији, најревноснији и најсавеснији — само и једино за то, што би се они са законом у руци могли одупирати разним захтевима владе или њених партиских првака.

Стављањем на расположење по чл. 224. влада може уклонити све чиновнике, опозиционаре, а њихова места попунити својим сигурним људима.

На основи закона о заштити државе, огласити ма коју странку као такву, која ради на промени државног поретка, па потом на основи чл. 4. става 6. и чл. 96., уклонити све чиновнике из државне службе, ако су чланови те странке.

У колико се пак предлогом закона није испољила политика партизанства она је јасно обележена новим члановима предложеним и усвојеним у Законодавном Одбору. То су чланови 234 и 239. — Првим је одузета сталност за три године, од дана

¹⁾ Један народни посланик предлагао је, да се ради бољег разумевања речи: „који врше јавну власт“ одузме право кандидовања и свима члановима духовних судова.

ступања на снагу новог закона — дакле могу бити отпуштени, ако немају десет година службе. Другим пак, опет у року од три године, службеници могу бити пензионисани по одредбама старих закона. Тако је влада успела донети закон којим се желела реформа у напреднијем духу од оног из 1864 године, који је био реакционаран — тако је велимо влада успела, да за време од три године, врати у живот омрзнуте параграфе 70. и 76., — уношењем чланова 239. и 247.

За три године сваки је Министар властан, без икакве мотивације, отпустити или пензионисати чиновника не помињући чак ни то, да то чини у интересу државе!

* * *

У свима парламентарним државама, право поднашања законских пројеката дато је влади, — Министарском Савету или појединим министрима, као и сваком члану Скупштине. То право даје и наш Устав, члан 78. И поред овакве уставне одредбе, са малим изузетком, сви законски предлози потичу од владе. Ма колико било спреме, воље, труда и разумевања код посланика, по једној грани државне управе, ипак оправдана је претпоставка, да тако поднет законски предлог не може бити израђен онако, како би био израђен од владе или појединих министара, који су у стању да боље познају све оно, што је за једну струку потребно.

Ово уверење довело је и до различног поступка при поднашању законских предлога. Ма са које стране поднет, законски се предлог упућује на рад, проучавање, одбору, ако одговара прописима закона: За владу указ Краљев, за народне посланике да је написан у форми закона. Разлика је у томе, што посланик-предлагач, нема права речи у одбору сем ако је члан тога одбора. Даље, за тако поднет предлог закона, може се по извештају одбора, поставити питање: да ли га треба узети у претрес или не? „За разлику од владиних предлога, посланички могу бити одбачени и без скупштинског претреса, просто на основу одборског извештаја.“¹⁾

Сваки народни посланик има такође права амандмана, али пре претреса, по нарочито за то прописаном поступку. — Ово право амандмана, може бити и од штетних последица по сам закон. Амандмани се подносе вероватно у најбољој намери, али често без довољног проучења закона у целини а прима их влада и одбор ради олакшања што бржег и сигурнијег пријема закона.

Ово је запажено и код других народа. „Наш парламентаран поступак вели А. Esmein, отворио је широм врата амандманима, што је несумњиво један од његових недостатака. Из-

1) Слоб. Јовановић, Уставно право, стр. 226.

рађени брзо од људи са мало искуства, они често кваре јасноћу, хармонију и логику законског текста“.¹⁾

При доношењу закона о чиновницима амандмане су подносили не само народни посланици, но и министри, просвете и иностраних дела, и ако су били сарадници на изради самог пројекта. Поједини, примљени амандмани у очитој су супротности са принципом на коме је пројекат закона био основан.

Видели смо да је уношењем нових одредаба у чланове 234 и 239. иако за време од три године, погажен принцип о чиновничкој сталности. Али су ове одредбе примљене, бар тако изгледа, из чисто партиског гледишта. Но има других, за које тврдимо, да су примљене у циљу побољшања министарских положаја, а испали су на њихову штету јер нису били довољно проучени ни од предлагача, ни од владе.

Из пројекта закона види се, да је влада сматрала положај министра као двоструко тежи од положаја чиновника. С тога је, у пројекту закона било предвиђено: „Министрима и државним подсекретарима време проведено у другој државној служби рачуна се за пензију са *једном половином*. Ако се после врате у такву службу, време проведено у функцији министра или државног подсекретара рачуна се *двоструко* — (Чл. 137. став 6. пројекта).

Тај је принцип проведен и кроз чл. 140. пројекта. По њему чиновници за сваку годину — до десете, добијају за пензију 5%, а министри и државни подсекретари 10%. Другим речима први стичу право на личну пензију после *десет* година са 50% њихове плате, а други после *пет* година са истим процентом. Разлика је у даљем службовању. Чиновници за оних других 50% плате служе 25 година, а министри само пет — и стичу право пуне личне пензије. Не упуштајући се у оцену овог принципа, тврдимо да је доследно проведен кроз закон.

Амандманом овај је принцип напуштен и усвојено: министрима и државним подсекретарима, *десет* година проведених у којој другој државној служби рачуна се сано у *једну* министарску годину. Ако се, пак, после министровања врате у такву службу, време проведено на положају активног министра или државног подсекретара, рачуна се *петоструко* т. ј. *једну годину* у *пет*. По другој одредби положај чиновника десет пута је лакши од министарског, а по другој само пет пута!

Члан 139. пројекта закона допуњен је одредбом: „Министри и државни подсекретари *стичу право на личну пензију тога положаја, ако ту дужност врше најмање две године.*“ На тај начин, а после тог времена у вези са чл. 140., који је остао у ствари непромењен — имају 20% министарске плате. Овом изменом опет се сматра положај Министра пет пута тежи од чиновничког, али се не спроводи доследно, не даје им се право на 50% од министарске плате, но се у том погледу остаје на принципу

¹⁾ А. Esmein, Droit constitutionnel; стр. 97. VII édition.

пројекта закона т. ј. за чиновнике 5%, а за министре 10% на годину.

У жељи да се министарски и подсекретарски положај што више истакне, и што боље осигурају носиоци ових положаја, предлагачи амандмана постигли су противан резултат — погоршали су тај положај. Да илуструјемо примером. Узмимо, да је чиновник са двадесет година државне службе постао министар или државни подсекретар. По пројекту закона, којим није утврђено време министровања, после кога може добити личну пензију, — тај би Министар после ма и најкраћег времена проведеног на томе положају, стекао права на пуну пензију, јер би се двадесет година чиновничке службе рачунале као десет министарских. По чл. 140. законског пројекта такав министар имао би 100% министарске плате т. ј. пуну пензију од 96.000 динара. По усвојеној и озакоњеној измени, исти Министар мора провести најмање две године као активан Министар, да би у опште могао бити пензионисан према плати министарској. Ако би тај услов испуњавао и био стављен у пензију имао би свега четири године министарске службе. Пензија би износила 40% или 36.400 дин. годишње.

Питање је: шта ће бити са министром, ако на том положају не буде имао две године? Одговор, заснован на закону прецизан је: а, — ако је министар пре тога био чиновник и стекао право на пензију, морао би се прво вратити у другу државну службу, па пензионисати, ако пензију тражи; б, — ако нема права, ни као чиновник, а не жели се враћати у чиновнике, мора се отпустити, као и у случају ако пре министровања није у опште био чиновник.

Г. С. Јовановић дели ово мишљење и објашњава га примером:

„Један чиновник постане министар са девет година службе; на министарском положају остане само четири месеца; он не задобија право на министарску пензију, јер нема две године министарске службе, али добија право на чиновничку пензију јер његова четири министарска месеца, рачуната петоструко, дају заједно са његових девет чиновничких година, десет година и осам месеци. Узмимо, да тај исти човек остане на министарском положају само два месеца; он не само не би добио право на министарску, него не би добио право ни на чиновничку пензију, јер узимајући укупно његове министарске и чиновничке године, он не би имао више од девет година и десет месеци“¹⁾

Поменули смо, да се поднашањем и примањем ових амандмана тежило побољшању положаја министра, за време и после министровања. Да је ова претпоставка основана сведоче нам ове речи: „За наше министре може се рећи да им иде, према оној пословици, као господу Богу у Францији“²⁾. Или: „Оно

¹⁾ Сл. Јовановић, *op. cit.* Стр. 360.

²⁾ Д-р Јосип Хохњец, Стенографске белешке Законодав. Одбора, стр. 164.

што нарочито пада у очи то су изузетци, који се чине за господу министре. Стално се на Министре обраћа пажња, као да нам је у овој земљи тешко наћи министре, те би требало наћи погодне одредбе, да добијемо министре“.¹⁾

У тежњи да се нађу „погодне одредбе да добијемо министре“, унесен је, као амандман, и чл. 247. закона о чиновницима, који говори о министрима и државним подсекретарима на расположењу. У предлогу закона о њима није било ни речи. Влада је, као предлагач, сматрала да је питање министра на расположењу решено законом од 31. марта 1923. године. Но на ово питање вратићемо се доцније.

Члан 1. други став закона о чиновницима гласи: „Овај се закон не односи на министре и државне подсекретаре, осим чл. 27, 46, 247 и одредаба о пензијама.“ Према овој одредби питање је: да ли и министри долазе у ред државних чиновника или не?

Чиновнике главних група свих категорија поставља Краљ на предлог надлежног министра, а све остале службенике поставља сам Министар. Они полажу заклетву пред својим старешином. Унапређења се стичу по годинама службе, способности и марљивости. Рад чиновника оцењује се сваке године; за дела побројана, као преступи у чл. 164 суди им дисциплински суд; за њихово постављање траже се докази о спреми за струку у којој ће служити.

Министре са и без портфеља, именује Краљ, пред њим полажу заклетву и стоје непосредно пред Краљем. Рад министара цени само јавно мњење и народна Скупштина. Суди им за кривице побројане у закону о министарској одговорности, нарочити суд. За министре се не тражи никаква спрема, а најмање за ону грану државне управе којом управљају. Положај им је несталан, привремен.

По г. С. Јовановићу: „министри се могу дефинисати као они управни органи, који стоје непосредно под Краљем, и који се не постављају за поједина звања, него за поједине гране државне управе“.²⁾

Атрибуције министра двојаке су: а, уставне и б, административне.

а, — По уставу они суделују свим актима Краља, како писменим тако и усменим, и „ниједан чин Краљевске власти нема снаге, нити се може извршити ако га није премапотписао надлежни Министар. За све те акте и поступке од политичког значаја одговара само надлежан министар“ (чл. 54. Устава).

Чланови владе — министри — били народни посланици или не, имају право говора у Народној Скупштини, и то више пута

1) Љуба Давидовић, Стенограф. белешке Законодав. Одбора, стр. 165.

2) С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 357.

(чл. 84. Устава и 37. пословника о раду у Народној Скупштини). Они могу говорити чак и по свршеном претресу, но само једанпут.

Министри без портфеља, немајући управу ни над једном граном државне управе, не могу имати све поменуте уставне атрибуције, али се сматрају као министри само с тога, што стоје непосредно под Краљем.⁽¹⁾)

б, — Министри се старају: о правилном извршењу постојећих закона, о брзом извршавању послова њихових ресора о чиновницима и осталим службеницима оне гране државне управе, која им је поверена; о постављању, унапређењу, пензионисању особља. Једном речи министар је стваран и самосталан шеф свога министарства. „Осим њега нико не може издавати наредбе чиновницима његовог министарства. То не може чинити ни Народна Скупштина ни Краљ.“⁽²⁾)

Изгубе ли поверење Народне Скупштине или Краља министри подносе оставку посебице или сви заједно.

Са свега побројаног с правом се долази до закључка: да министри нису државни чиновници.

При претресу закона о чиновницима г *К. Кумануди* професор Универзитета и народни посланик тражио је, да се постави као општи принцип: „да овај закон не важи за министре. Тиме би се, господо, дала дефиниција, да министри нису чиновници, и да они у опште узев, не потпадају под овај закон.“⁽³⁾.)

Законодавно објашњење члана 37. закона о чиновницима од 1864 год. од 14 децембра 1901 утврђује, да је: „положај министра чиновнички положај, и ако изузетан“. Исто тако г. *С. Јовановић* у своме делу: „Уставно право“ налази: да чл. 19. Устава важи за министре, и да с обзиром на прописе закона о чиновницима у погледу плате, пензија личних и породичних, стављања на расположење, овај закон није сматрао чиновничку и министарску службу као разнородне.

Ми остајемо при мишљењу, да министри нису чиновници и да је учињена погрешка, што су поједине одредбе о министрима, у опште уношене у закон о чиновницима.

Државни подсекретари су новина, унета у чл. 90 став 3. Устава. „При министарствима могу се према указаној потреби, установити државни подсекретаријати за један одређен део послова из те гране државне управе.“ Потребу цени министар, а одобрава влада. Подсекретари не полажу заклетву пред Краљем. Стоје под контролом министра, који су, правно, одговорни за њихов рад. Не одговарају за кривце учињене у

1) Слоб. Јовановић, *op. cit.*, стр. 357.

2) Слоб. Јовановић, *op. cit.*, стр. 358.

3) *К. Кумануди*, Стенографске белешке Законодавног Одбора, стр. 83.

њиховом раду по закону о министарској одговорности. Не премапотписују акте шефа државе. Уставне атрибуције су дакле, знатно смањене. „Према овим уставним начелима подсекретар није ништа друго него административни и парламентарни помоћник министра.“¹⁾

Према изложеном, подсекретари имали би се сматрати као државни чиновници, да их закон није издвојио.

Сем министра и државних подсекретара, постоје још *министри и државни подсекретари на расположењу*, који немају никаквих атрибуција, ни уставних ни административних, који у опште не врше никакву службу. Сем одредбе чл. 73 Устава, по коме „министри активни и на расположењу“ задржавају свој положај, и ако буду изабрани за посланике, и чл. 247 закона о чиновницима — нема никакве друге законске одредбе: о правима или дужностима њиховим. Стављање Министара на расположење, налази једино ослонца у пропису закона о чиновницима и њиховом стављању на расположење, ако им се укине звање које имају или надлештво у коме служе. Истина, одступање са министарског положаја не потиче са тих разлога. Звање и Министарство остаје, а оступа министар, пошто је положај министра привремен — несталан.

Од интереса је видети, како се дошло до стављања министара, а сада и подсекретара, на расположење.

Године 1845 јуна 18 обнародована је „уредба о привременим чиновницима.“ Уредба је кратка и врло јасна. Има свега три члана који гласе:

1. „Свако лице, које се на какво звање привремено поставља, не добија тим привременим постављењем никаква чиновничка на исто звање права, осим уживања плате са истим звањем сајужено“;

2. „Следствено сваки онај, који се из сталне у привремену службу премести, задржава право и звање, своје сталне службе, и по томе онај, који га у његовом сталном звању заступао буде, биће на исто само привремено постављен тако, да се онај први на своје стално звање свагда, докле друго какво стално одређеније добио не буде, вратити може“;

3. „Онај пак, који пре тога ни у каквој сталној служби није био, пак је привремено на какво звање постављен, моћи ће се из истог звања отпустити без да се спрема њега морају набљудавати правила, која су у подобним случајевима за сталне чиновнике прописана“.

Ова уредба, служила је за основ при изради трећег дела (привремено удаљивање из службе) закона о чиновницима од 1864. године.

У време, када је донет закон од 1864 године важио је октроисан Устав од 1838. године. По овоме Уставу, за министре

¹⁾ С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 362.

постављани су Државни Саветници, који су се, замењени другим, враћали на своја стара места. Министри су били једновремено и чланови Државног Савета. Доцније су, министри постављани и смењивани, по вољи и нахођењу Кнеза и зависили само и једино од њега. И ако су постојале Народне Скупштине, оне нису ни приближно имале ону власт, ни значај, које данас имају. Министри су одговарали за своје радње владаоцу, односно по Уставу од 1838. године владаоцу и Совјету.

Положај министра био је тада, као и сада привремен. Та привременост стављала их је под одредбе уредбе од 1845. год., као што је у закону о чиновницима од 1864. године то изречно речено у члану 37.:

„Министри и посланици¹⁾ кад их Књаз отпусти или кад сами из службених узрока оставку даду, долазе на своје старо место, са кога су узети, или друго равно овом по плати место. Ако оваквих празних места не би било, Књаз их ставља на расположење правитељства с целом платом тога места, док се равно место по плати не отвори.“

Дато им је право да могу тражити пензију, као што је то право задржало и правитељство за себе, но тада: „Пензија ова одредиће се према плати онога звања, са кога су заминистре узети“.

Онима, који пре министровања нису били ни у каквој државној служби, „ако су десет година у тим звањима провели, па на горњи начин иступе, има се дати најмање хиљаду талира плате, као што ће им се и пензија према овој плати рачунати“, када се у пензију ставе.

„За оне, који нису десет година у тим звањима служили важи Уредба од 14. јуна 1845. и 15. марта. 1849 — које о привременим чиновницима гласе“ — т. ј. имају се отпустити.

Закон од 1864. године сматрао је министре, као чиновнике изузетног положаја. У њему се први пут, у колико је нама познато, појављују министри на расположењу са одређеним правима на плату и пензију.

Изгледа нам, да је стављање Министра на расположење диктовао још један прикривен разлог. Министри, као шефови појединих државних грана, имали су, поред осталих права и ограничену дисциплинску власт над својим особљем: кажњавање укором, одузимањем плате, премештајем и т. д. Као истакнути људи у политичким странкама, или у раније доба одликовани нарочитим поверењем Круне — постављани су за министре људи, нижег чиновничког ранга од оних, којима су после, као министри давали упуства за рад, па их евентуално и кажњавали. Враћање њихово на место са кога су узети за министра, сма-

¹⁾ Односи се на посланике код страних дворова.

трано је као смањивање важности положаја министра, а као нелагодно за оне, на које би се та одредба применила. За доказ овоме наводимо ове речи:

„Био сам министар 1904 године и од тог времена сам био у пенсији. Нисам се враћао у школу, за то, што сам по неког директора казнио, понеког укорио, понеког преместио и т. д. И сада замислите случај, да бивши министар долази међу људе, које је некада као претпостављена власт кажњавао, премештао и т. д.“¹⁾

Исто тако стављањем министра на расположење хтео се истаћи изузетан положај министра као чиновника, дати министру нешто већа права. Чиновник, стављен на расположење по закону од 1864. године примао је, за то време своју плату смањену са максимумом 30 или мање процената према годинама службе. Министар на расположењу уживао је, за све време расположења, пуну плату места са кога је за министра узет. Они су могли бити на расположењу све докле, докле се не пензионишу, а морали су бити пензионисани на њихову молбу — или, ако влада нађе да стављање у пензију захтева интерес државне службе. Све — године на расположењу рачунате су као чиновничке године, и ако за то време такви министри нису ништа радили за државу.

Закон од 1864. године важио је све до 16. јуна 1920. године, када је донета уредба о привременом регулисању плата министра на расположењу. Измењена је ова уредба другом од 5. децембра 1920. године а 31. марта 1923. године донет је и закон п отоме питању.

Шта се хтело постићи овим законом од 31. марта 1923. године? Регулисати што боље плате министара на расположењу с обзиром на фактично време проведено у том својству и ранијим годинама у другој државној служби. Прецизирати најдуже време, за које се може остати на расположењу. Законодавац је, водећи рачуна о томе поделио министре на расположењу у три групе: са 6000, 8000 и 10.000 динара годишње плате, према томе, ако су као министри провели најмање три, десет или дванајест месеци, а при томе имали раније чиновничке године: десет за прве две групе, или двадесет за трећу — највећу плату од 10.000 динара (види чл. 1, 2, 3. и 6. закона). На расположењу се може остати највише годину дана, а после тога рока биће пензионисани, који за то имају законске услове, али им се пре тога времена може понудити државна служба (чл. 4). Пензија ће им се рачунати према плати, која им припада по овом закону (чл. 5).

И овај закон, који је пет месеци млађи од закона о чиновницима утврђује: да су министри на расположењу државни чиновници изузетног положаја и одређује им плате према времену министарске и чиновничке службе.

* * *

¹⁾ Љуба Давидовић, Стенографске белешке Законодавног одбора стр. 166.

Изложивши ток развијања и стварања положаја министра на расположењу, да видимо како гласи чл. 247. закона о чиновницима.

„Министри и државни подсекретари на расположењу, ако имају најмање једну годину службе, која им се рачуна према чл. 137., као министарска односно подсекретарска, имаће припадности министра у пензији према годинама службе“.

Овај члан предложен је на претпоследњој седници Законодавног Одбора. Подносио га, предлагач није дао разлоге, који су га руководили да овакав предлог поднесе.¹⁾ О њему у опште није било дебате, те није могуће у недостатку прецизности саме законске одредбе, потражити и наћи објашњења у стенографским белешкама. А сам чл. 247., веома је нејасан, и противуречан ранијим одредбама закона.

Једино је, држимо, јасно, да се овим чланом 247. закона ишло на то: да се одреде плате министара и државних подсекретара, када се ставе на расположење. Хтело се остати на принципу ранијег закона од 31. марта 1923. год., али са намером да се, неприметно, појачају плате министара на расположењу. Брзина са којом је предлог поднесен, време када је поднесен и начин како је примљен²⁾ донели су као резултат сасвим супротно оном, што се желело постићи.

Да би министар на расположењу могао имати припадности министра у пензији према годинама службе мора имати најмање једну годину, која му се рачуна као министарска. А ради „јасноће“ чл. 247. каже „која им се рачуна према чл. 137., као министарска или подсекретарска. Члан 137., говори само о оним годинама службеника, које им се рачунају за пензију. Девети став овог члана министрима „време проведено у другој државној служби рачуна за пензију са једном десетином“ — а не рачуна им као министарску службу, све дотле, док министар не буде стављен у пензију. Министар пак може бити стављен у пензију, ако је испунио пропис чл. 139. закона о чиновницима ако дакле врши дужност министра најмање две године. Чиновничке године, редуковане са једном десетином, на основу јасних прописа закона не могу се сматрати као министарске ни у ком случају, до само и једино при одређивању величине пензије — али пошто испуни законске услове, по којима стиче право на личну пензију.

Примера ради да узмемо два лица: а) једно са тридесет година чиновничке службе и једанаест месеци министровања; б) друго са пет година чиновничке и две године министарске.

1) Предлагач Милан Симоновић, Стенографске белешке Законодавног Одбора, стр. 269.

2) Опозиција је салу напустила, а владина већина изгласала без дебате.

У првом случају министар на расположењу, не може имати припадности министра у пензији према годинама службе, јер нема права на личну пензију министра пошто није био две године министар, и ако има 30 чиновничких година. У другом случају министар на расположењу примаће те припадности према министарској плати, и то са 25%, јер има поред две године министарске још и 6 месеци добивених руковањем оних пет чиновничких година. Министру на расположењу са 30 година чиновничке и 11 месеци министарске службе, не остаје ништа друго до да се врати у другу државну службу, када ће имати 34 године и 7 месеци, рачунајући му оних 11 месеци министровања петоструко (чл. 137. закона).

Као што је противно закону пензионисање министра на расположењу према припадностима министра у пензији, а према годинама чиновничке и министарске службе, пре испуњења специјалних одредаба у чл. 139. закона, исто је тако противзаконно пензионисати министра на расположењу према плати чиновничког положаја, са кога је узет за министра, додајући његовим ранијим чиновничким годинама петоструко време министровања, пре него се по чл. 137. врати у другу државну службу.

Како би се применио чл. 247. закона о чиновницима, за оне министре на расположењу који никад нису били пре министровања у државној служби а немају најмање једну министарску годину? Да ли би такви министри на расположењу, ако имају пуну годину дана министровања, могли примати припадности министра у пензији према годинама службе?

На прво питање одговарамо: да такав министар, сем имена „министар на расположењу“ не може имати никакве плате. Логичан закључак био би, да се такав министар и не ставља на расположење. По другом питању одговор је дат раније, јер право на личну пензију стиче министар по 139 члану, пошто ту дужност врши најмање две године.

Третирајући ово питање г. *С. Јовановић*, у своме делу „Уставно Право“ (стр. 360—361) вели:

„Министар на расположењу прима припадности министра у пензији према годинама службе“ (чл. 247). Узмимо, он има тачно једну министарску годину; он ће примити 10% министарске плате (за сваку половину министарске године прима се 5%). На расположењу министар остаје најдуже годину дана. У закону од 31. марта 1923 године то је било казано изрично; у чиновничком закону не говори се нарочито о трајању министарског расположења, али по општим прописима тога закона чиновничко расположење не може трајати дуже од годину дана. Време проведено на расположењу — опет по општим прописима — рачуна се у године активне службе. Следствено, када после годину дана буде требало учинити крај министровом расположењу, он ће са једном годином министарске службе и са једном годином расположења имати две министарске године колико се тражи за министарску пензију. Изгледа, циљ је члана 247. био да заобилазним путем обезбеди министарску пензију и оним лицима која имају само једну годину министарске службе.“

Бојазан је, да се поставка г. С. Јовановића о томе, шта се, како изгледа, хтело постићи „заобилазним путем“ — не сматра као мишљење нашег најпризнатијег стручњака: да се година на расположењу има рачунати као министарска година.

По општим прописима закона о чиновницима, сталан службеник ставља се на расположење, „ако му се укине звање које има или надлештво у коме служи“ (чл. 126). Министар није сталан, но привремени чиновник. Није укинута ни звање ни надлештво, но је само он, уклоњен са положаја министра. Даље — опет по општим прописима — службеник на расположењу прима све своје принадлежности, док се министру на расположењу не даје министарска плата, но по чл. 247. принадлежности министра у пензији према годинама службе. Најзад, сваки службеник па и министар, ставља се у пензију, када испуни прописе закона, према оној плати коју је имао пре пензионисања. Према томе и министар на расположењу, може се ставити у пензију само према принадлежностима које је у том својству примао; а то никако није министарска плата, него пензија министра према годинама службе. (Чл. 247.)

Година на расположењу рачуна се у године активне службе, али чиновничке године, а не министарске. Министар на расположењу не може се употребити да ради послове своје или сродне струке, ако одговарају његовом досадањем раду — јер је пре стављања на расположење радио, управљао, пословима једне целе гране државне управе. Као министар на расположењу не ради ништа.

* * *

Доказали смо нејасност члана 247. и његову контрадикцију са одредбама чл. 137. и 139. Констатујемо да је на ову противност у одредбама обраћена пажња Законодавном Одбору. „Посланички друг г. Симоновић поднео је неколико предлога. Ја мислим да онај предлог који има да регулише положај министара и државних подсекретара, који су били у служби годину дана, стоји у противности са одредбама овог закона које смо ми већ примили“¹⁾. Али овај је предлог при свем том примљен. Изгледа, доиста, да је циљ чл. 247. био да се заобилазним путем једна година на расположењу призна као министарска, и тим путем одговори прописима члана 139. закона. По нашем мишљењу и изнетим разлозима је то апсолутно немогуће.

* * *

Неоправдано је пак да министри на расположењу, а нарочито они који су, пре министровања били чиновници или пен-

1) Д-р Светислав Поповић, Стенографске Белешке Законодавног Одбора, стр. 272.

зионери буду без икаквих принадлежности, као што би било по стриктном тумачењу чл. 247, ако немају најмање две министарске године. И када законске одредбе нису јасне и једна с другом у противности, а нема ни у стенографским белешкама никаквог објашњења тих одредаба могло би се потражити објашњење у ранијим законима по истом питању.

Може се претпоставити да се чланом 247 а у жељи сасвим у духу закона од 1864. године и 1923., хтела одредити плата министрима на расположењу, но не и фиксирати, као што је то утврђено законом од 1923. год. Ако се то желело, онда је редакција чл. 247 несрећно стилизована. Циљ је, вероватно, био да се изузетно чл. 139 и 137. закона (за то је чл. 247 и стављен у „прелазна наређења“) министрима на расположењу утврди плата на овој основи: према чиновничким годинама пре министровања и времену министровања. Величина плате одређивала би се према плати активних министара, као да би могли бити стављени у пензију, без обзира да ли имају или не најмање две министарске године. Једини услов који треба испунити јесте имати најмање једну годину, која им се рачуна као министарска. Позивање на чл. 137. погрешно је, као што смо видели, али се из тог позивања даје извести закључак, да је законодавац хтео признати министрима на расположењу, као службу активног министра и све оно време, у чиновничкој служби и пре пензионисања, ради одређивања принадлежности министра на расположењу, према којој би се после рока расположења могли ставити у пензију.

Стилизација чл. 247. имала би, према томе, да гласи: Министри и државни подсекретари са најмање једном министарском односно подсекретарском годином примаће на име плате онолико, колико би имали пензије да су у пензију могли бити стављени, а према годинама службе.

Изузетно чл. 137. закона, време проведено у другој државној служби рачуна им се, поред стварног времена на министарском положају, такође у министарске године по редуковању са једном десетином.

Узмимо примера ради, а према оваквом објашњењу, да је чиновник са десет година постао министар и на том положају остао два месеца. Стављен на расположење имао би 10 месеци и 24 дана, који би му се рачунали по чл. 137. у министарску службу и два месеца стварног министровања. Укупно 12 месеци и 24 дана. Његова годишња плата износила би 7035.60 Остане ли као министар 1 годину и 11 месеци и стави на расположење, имаће плате 14731.20 динара годишње. Ако пре министровања није био чиновник, па макар имао једну годину министарску — министар се може ставити на расположење но неће имати никаквих принадлежности.

Очевидно је, да се министар на расположењу може вратити у другу државну службу, ако на то пристане.

Како је примењен чл. 247. закона?

По ступању на снагу овога закона, министри и државни подсекретари на расположењу обрађали су се, надлежним властима за регулисање њихових плата односно пензија. И на првом кораку наишло се на разво тумачење чл. 247. Тако, једном министру на расположењу, министар финансија није признао време проведено на расположењу као време министра но као обичног чиновника. Другом министру на расположењу, председник Министарског Савета признао је не једну, него 4 године и 18 дана расположења, као министарске године и према томе му и пензију одредио.

На прво решење жалио се заинтересовани Државном Савету, а на друго Главна Контрола. Два одељења Државног Савета донели су супротне пресуде, као и два министра. Пресуда, којом је одбачена тужба Главне Контроле као неумесна, будући у супротности са ранијим пресудом по првој жалби — задржата је од извршења. Питање је изнето пред пленум Државног Савета.

Решење пленума Државног Савета гласи: „*Време проведено на положају министра и државних подсекретара на расположењу рачуна се у једну годину дана, као време чиновничке службе.*“

Но оваквим решењем приведено је крају само то: рачуњање године на расположењу. Све друго је остало нерешено. Питање: могу ли се чиновничке године пре министровања и ако редуковање са једном десетином рачунати министрима на расположењу, као министарске или не — по нашем дубоком уверењу биће у најкраћем времену предмет решавања у пленуму Државног Савета.

Мишљења смо, да је ради једнообразности доношења пресуда у Државном Савету, као и ради будућег управљања надлежних министара — требало донети овакву одлуку:

1. — Министри и државни подсекретари на расположењу не могу примати припадности министра у пензији по годинама службе, ако не испуњавају пропис чл. 139. закона т. ј. ако немају најмање две године министарске, јер тек тада стичу право личне пензије према припадности министра односно подсекретара.

2. — Министри и државни подсекретари могу остати на расположењу највише једну годину дана, од дана стављања на расположење. После тог времена морају се ставити у пензију. Та једна година на расположењу, рачуна се као чиновничка.

Изузетно од овог прописа, а сходно чл. 73. Устава, министри и државни подсекретари на расположењу, који буду избрани за народне посланике задржавају свој положај, а године проведене док су народни посланици, рачунаће им се као чи-

новничке. Чим престану бити посланици ставиће се одмах у пензију по годинама службе.

Ово је по нашем мишљењу стриктно тумачење закона.

* * *

И ако је донесен пре кратког времена, закон о чиновницима грађанског реда обилује нејасностима и противуречним прописима. Неопходно је потребно да се што пре приступи или озбиљној ревизији или доношењу новог закона.

Велислав Н. Вуловић.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Санкција за неизвршење одлука Државног Савета.

(Чл. 43. Зак. о Држ. Савету и упр. судовима.) —

Чл. 43. Зак. о Држ. Савету
и упр. судовима:

„У колико пресуде Државног Савета и управних судова захтевају издавање новог управног акта, а управна власт га не донесе у року од три месеца од кад јој је достављена пресуда, има онај у чију корист је донета пресуда, право да се жали Државном Савету. Државни Савет донеће у том случају решење, којим се потпуно замењује управни акт.“

Неизвршење пресуде Државног Савета, која је по уставном принципу и по изричној наредби закона, нормираној у чл. 42., обавезна за управну власт, пласира и појединца и министра у једну ненормалну ситуацију. На жалост таква ситуација не представља више никакав редак изузетак, из чега би се могло закључити с једне стране јачање управне власти, с друге опадање ауторитета Државног Савета.

Могло би се, с разлогом, забринути за будућност нашег административног судства, ако би случајеви неизвршења Саветских пресуда, у место да опадају, почели да се множе. Појединци би имали разочарења у снагу закона, која ни иначе у данашње доба нису ретка, али би држава, као правна организација, свакако теже била погођена.

Као што се из горе цитиране одредбе види поступак по чл. 43. није детаљно прописан. Празнина у закону, која се може објаснити само великим поверењем, које су чланови комисије за израду закона имали у снагу законске наредбе, — поверењем које управна власт није оправдала. И празнина, коју Државни Савет мора праксом да надокнади.

Могућна су два случаја: а) да управна власт у року од три месеца не донесе никакво решење, и б) да у томе року управна власт донесе, додуше, решење, али које није у сагласности са пресудом Државног Савета. У оба случаја добија се исти резултат, пресуда Државног Савета остаје неизвршена.

*

У првом случају ситуација није компликована. Државни Савет, кад добије жалбу по чл. 43., има да констатује: а) да је прошло три месеца, од кад је пресуда управној власти достављена; б) да у томе року она није извршена. Чим то констатује, он мора донети своје решење, којим ће непосредно наредити извршење пресуде.

Да ли је прошао законски рок од три месеца Држ. Савет може констатовати (и то је једини начин) из своје експедиционе књиге. Али поставило се питање, на који се начин има констатовати, да у томе року пресуда није извршена? По нашем мишљењу сам факт, да је појединац после три месеца тражио извршење пресуде од Државног Савета доказ је, да је та пресуда кроз то време остала неизвршена. Обрнута претоставка, колико је неприродна, толико је и немогућна. Јер после извршења пресуде од стране управне власти појединац нити би могао, нити би му што требало, да добије ново извршење. А да не говоримо о томе, што нико не би претпоставио дуг и заобилазан пут извршења по чл. 43., релативно брзом и непосредном извршењу по редовном поступку.

Држ. Савет, међутим, у пракси, поводом жалбе по чл. 43., упућује дотичном министру акт, којим га пита, да ли је његова пресуда извршена и ако није, позива га да је изврши, остављајући му нов рок од месец дана или не одређујући му рок уопште. За остављање овога новог рока Државни Савет не би имао овлашћење у закону, јер он не може продужавати законске рокове. У толико мање, што он и иначе мора трајати нешто дуже од три месеца, услед саме процедуре. Остављање овога рока нема ни иначе своје оправдање, јер је узалудно веровати да ће министар извршити пресуду у поновном року који је поставио Државни Савет, кад је није хтео извршити у редовном року, који је поставио сам закон.

С друге стране, оваквим поступањем Државни Савет неоспорно слаби своје положај и ауторитет, који његове пресуде морају имати пред управном влашћу. Ако се већ за издавање решења по чл. 43. тражи извесност, да пресуда није била извршена, она се може тражити од министра, али му тада за одговор треба дати што краћи рок. Рок од три, не од тридесет дана.

Други случај је компликованији. Управна власт је додуше издала решење, али оно не одговара пресуди Саветској. Поред

таквог решења пресуда остаје неизвршена. Овакав је случај много чешћи.

Пре свега, ако је овакво решење издато пре истека три месеца, самим тим тај рок је прекинут. Јер закон оставља три месеца управној власти, да пресуду изврши. Ако управна власт својим решењем манифестује и пре тога рока, да пресуду неће да изврши, онда нема више никаквог смисла чекати на три месеца. Извесност о судбини пресуде је постигнута.

Против таквог решења појединац мора поднети тужбу, којом ће уједно тражити и извршење пресуде Држ. Савета. И Држ. Савет би имао, ако утврди да решење не одговара пресуди, то решење да поништи и изда своје решење по чл. 43. Спор, који се оваквом тужбом покреће није административан спор по редовном поступку, него спор који се расправља по скраћеном поступку из чл. 26. Зак. о Држ. Савету и упр. судовима, у вези са чл. 43.

Друкчије поступање затворило би и појединца и Државни Савет у један круг непрестаног окретања око исте ствари све докле, докле управна власт не би сама прекинула ту игру и престала са издавањем нових решења. И друкчије поступање имало би за резултат да створи могућност управној власти, да издавањем све нових решења изигра чл. 43. Зак. о Држ. Савету и упр. судовима.

Међутим, као год што у првом случају Држ. Савет оставља нов рок, преко онога, који је закон поставио, тако и у овом случају Држ. Савет тужбу против оваквог решења сматра као потпуно нову тужбу и цео спор разматра по редовном поступку. Извршење Саветске пресуде на тај начин одлаже се не три месеца него и по читаву годину дана.

Таквим тумачењем закона Државни Савет ставља управну власт у искушење да од два зла учини горе, јер јој оно даје повољнији резултат. Ако пресуду не би никако извршила и никакво решење донела, пресуда би могла, по чл. 43., бити извршена за нешто више од три, одн. по Саветској пракси, за нешто више од четири месеца. Али ако би пресуду не само не би извршила, него ако би донела решење противно тој пресуди (чиме се још јаче вређа њен ауторитет) она би извршење пресуде могла одложити, докле би хтела.

Не верујемо да је у интенцијама Држ. Савета да на овакав начин штити углед административног судства и да на тај начин нагони појединце, да познатим начином, прибаве поштовање Саветских пресуда код самог министарства. А није највеће зло, што појединац остаје без свога права, и ако му је оно досуђено. Веће је зло што ће држава, ако се томе не стане на пут, остати без административног судства.

Љуб. Радовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Шта се може сведоцима доказивати кад постоји почетак писменог доказа?

Општа седница Касационог Суда имала је да даде своје мишљење о следећем питању:

I одељ. Б. Апел. С. одобрило је пресудом својом од 9-X 1925. Бр. 6195 — пресуду Прв. Суда за округ београдски (од 11. Јуна пр. г. Бр. 16674.), по спору Петра Илића, из Лазаревца, противу Милована Марјановића, трг. из Београда, због испуњења уговора куп. и продаје. Суд је узео да је поднети само потписани уговор туженога почетак писм. доказа, па је уз сведоџбе сведока, који потврђују тај уговор, нашао: да је исти потпуно утврђен. Али је нашао да нема места испиту ових сведока и о томе: да је погодба била условљена одобрењем жена уговорача, као што се брани тужени, јер би то било противно садржини поменутог уговора — § 242. грађ. суд. пост.

II Одељење Касац. Суда поништило је поменути пресуду Апел. Суда са следећих разлога:

„Истина је, да се по § 242 гр. п. не може доказивати сведоцима против или изван садржине писмене исправе, али да би се то могло узети треба да је исправа пуноважна и сачињена у законској форми.

Како писмено, поднето у тужби за доказ постојања уговора куп. и продаје спорног имања, није сачињено у законској форми, јер од уговорача није својеручно и написано и потписано, те се у њему противу потписника истог налази само почетак писменог доказа, као што је и апел. суд правилно узео, онда је погрешно, што је у начелу узео, да се у овом случају, према § 242 гр. п., сведоџбама испитаних сведока, који утврђују, да су тужиоци и тужени овај уговор закључили под условом да ће продаја важити ако и њихове жене на исту пристану, и одобре је, — не може доказивати постојање овог услова за важност погодбе.

Апелациони суд је требао, пошто у овом случају по § 245 гр. п. има места испиту сведока, да исказе испитаних сведока оцени у свој потпуности њиховој, и без напред поменутог ограничења, па по том да одлуку донесе.“

На ове примедбе Апел. Суд, 18 Јан. о. г. Бр. 166, дао је ове противразлоге:

„Кад постоји почетак писменог доказа у писмену, које произлази од онога против кога је управљена тужбина, која се тим писменом утврђује, онда, по нахођењу Апел. С., а по смислу прописа §§ 242 и 245 гр. с. п., има месту испиту сведока само у циљу утврђивања садржине исте, а у колико сведоџбе сведока иду против или изван садржине писмена, које представља почетак писменог доказа, суд њихове исказе не би могао узимати у оцену без повреде наведених закон. прописа.“

Општа седница, већином гласова, одржала је противразлоге Апел. Суда, одлуком од 19-II о. г. Бр. 1160.

И ми се слажемо са мишљењем одељења Касационог Суда.

По § 245 грађ. суд. пост. од правила изложених у §§ 242—244а. изузимају се случаји кад се почетак доказа налази у писмену, које произлази од онога, против кога је тражбина управљена. То значи да се, кад постоји почетак писменог доказа, неће примењивати § 242, то јест моћи ће се сведоцима доказивати тражбина преко 200 динара и онај правни однос, о коме је реч у почетку писменог доказа, који је почетком писменог доказа доведен до вероватности. Тај однос, почетком писменог доказа констатован, има да се још утврди исказом сведока, али сведоци има да се испитају и о другим околностима које са њиме стоје у вези, а не постоји о њему пуноважна исправа, која не допушта да се против или изван њене садржине доказује сведоцима (тач. 2. § 242). Почетак писменог доказа учинио је да је тражбина, *на први поглед*, за судију вероватна, али да ли ће она од вероватне тражбине постати за судију извесна, или ће и та вероватност отпасти, то ће судија, испитавши сведоке о целом правном односу, слободно оценити по § 213. Као што се зна за почетак писменог доказа може служити и писмено које је писано руком издавача писмена, али *није и потписано* од њега, ако само ствара вероватност о дотичној правној чињеници.¹⁾ Било би сада веома опасно узети да се сведоци имају само испитивати о истинитости чињеница наведених у том непотписаном писмену, које би се на тај начин сматрало као пуноважна *исправа* (што оно није) из § 242 тач. 2., а не и о другим околностима које стоје са дотичним правним односом изнесеним у почетку писменог доказа у вези. Замислимо случај да су се уговорачи погађали пред сведоцима, да је писмено о томе уговору и састављено, али кад је требало да се потпише, уговорач један одустане од уговора и изјави да неће да потпише или да стави још неки услов, који треба у исправу да се унесе, а друга страна то не прими. Сматрајући да нема његовог потписа на том почетку писменог доказа, па дакле ни пуноважне исправе, он је могао не водити рачуна о самом писмену, које дође у руке његовог саговорача. Зар сада у спору о дотичном правном односу допустити да се такво писмено сматра као *исправа* пуноважна из тач. 2. § 242. и испитивати сведоке само о томе је ли дотични уговорач писао то писмено и, ако сведоци то утврде, узети да је њиховим исказом надопуњено оно што у њему недостаје, дакле потпис издавача, и на тај начин од почетка писменог доказа створити пуноважну исправу? Зар није природније испитати сведоке о свему што се дешавало приликом уговарања, па и о томе да је онај издавач писмена *одустао* од потписивања зато што још неки услов није у писмено унесен, управо о томе да уговор и није закључен?

ANALI PFB | anali.rs Д-р Д. Ар.

¹⁾ Види: Mourlon, Répétitions écrites sur le code civil, стр. 850, Rivière, Code français, стр. 216.

Првостепени суд дужан је да у записнику о саставу поротног суда и извлачењу коцке констатује које су државне судије поименце извучиле коцку као поротници, а које нису, и зашто.

(Одлука опште седнице Касационог Суда).

Крагујевачки првостепени суд, као поротни, судећи кривицу Петра Ђорђевића и других, из Бадњевца, пропусти да у записнику о саставу поротног суда и извлачењу коцке поротника и државних судија констатује које су државне судије поименце извучиле коцку, већ донесе пресуду.

Касациони Суд, примедбама I. одељ., од 23. децем. пр. г. бр. 11234, по жалби заступника приватног тужиоца, поништи му ту пресуду са ових разлога:

„Што у своје записнику није констатовао које су судије поименце извучиле коцку за суђење по овоме предмету, као поротници, а које нису, и ако нису зашто нису. Ово је суд требао учинити с обзиром на чл. 9. Зак. о пороти и чл. 10. Уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти.“

Тим примедбама Касац. Суд је поништио пресуду и у погледу закључка поротног суда и у погледу целог поступка.

Крагујевачки првост. суд није примио ове примедбе Касац. Суда, и дао му је ове противразлоге:

„По чл. 9. Зак. о пороти, за поротна суђења бирају се коцком и државне судије изузимајући председника суда, у судовима где има довољан број судија. Извлачење коцке за државне судије врши се на дан суђења у присуству државног тужиоца и оптуженог. У истом пропису као и у наведеном чл. 10. Уредбе о убрзању рада пак, не предвиђа се, да се у записнику о саставу поротног суда морају уносити имена свих судија које су у вучењу коцке учествовале, а које нису и зашто, и које су од њих извукле коцку за суђење.

Према овоме, записник о саставу поротног суда у акту бр. 54724 у погледу извлачења коцке државних судија у свему је саобразан духу прописа чл. 9. Зак. о пороти, а како испуњава и остале законе форме, то има потпуну силу доказа по § 234. крив. суд. пост.

Ово у толико пре, што ни при саставу поротног суда нити пак при извиђању овог предмета нико од заинтересованих лица која су била увек присутна није ничим оспоравало нити начин извлачења коцке нити сам избор поротника, што се да утврдити како из самог записника о саставу поротног суда, где је то нарочито наглашено, тако и из протокола претреса.

Позната је чињеница да овај суд при саставу сваког поротног суда располаже довољним бројем судија који сви учествују у извлачењу коцке за састав истих, сем случаја изузећа.

Није ово први случај уобичајене праксе при овом суду да се у записнику о саставу поротног суда не износе имена свих судија које су у вучењу коцке учествовале, а које нису и зашто, већ само имена од њих изабраних поротника, што се у осталом не коси ни са једним законским прописом. Напротив, поротне пресуде овог суда и пре а и после доношења ових примедба, са записницима о саставу поротног суда, у истом смислу као и записник по овом предмету, од стране појединих одељења Касационог Суда оснажаване су.“

Општа седница Касационог Суда, одлуком од 28. јануара тек. год. бр. 656, одбацила је наведене противразлоге првост. суда, и нашла да стоје поменуте примедбе I. одељ. Касац. Суда, јер одговарају закону, и препоручила првостеп. суду да по тим примедбама поступи.

Б. К.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Zur neusten Lehre von den Staatenverbindungen, von D-r Alfred Verdross (Sonderabdruck aus Niemeyers Zeitschrift für Internationales Recht. Bd. XXXV).

Проф. Универзитета у Бечу *Д-р Алфред Фердрос* (Alfred Verdross), који заузима једно видно место у развијању нормативне Келсенове (Бечке) школе, нарочито у области теорије међународног права, у овој својој расправи покушава да изврши корекцију у гледишту Келсеновом, изложеном у његовом недавно изашлом делу *Allgemeine Staatslehre* (Verlag I. Springer, 1925), о савезној држави и државном савезу. По мишљењу Фердросовом заслуга Келсенова је што је доказао и истакао да савезна држава може да постане *и путем уговора* и да тако између савезне државе и државног савеза у погледу форме, начина њиховог постанка нема разлике. То је међутим било битно за традиционалну теорију која је налазила да разлика између ове две врсте заједница држава потиче од њиховог начина постанка, и то на име да савезне државе постају фактичким путем, као „национално дело“, а државни савези путем уговора. Насупрот томе Келсен је нарочито истакао чињеницу да је индиферентно форма постанка, пошто један правни акт, један уговор може примити различиту садржину, а садржина је главно у целој ствари. Томе је додао Фердрос да је постанак савезне државе путем уговора савршено могућ, пошто би она имала да постане тек *извршењем* уговора (*стварном* радњом одређених органа), што чини постанак разумљивим. Али Фердрос се не слаже са Келсеном у колико он брише сваку разлику између ове две врсте државних заједница као између државноправне (савезне државе) и међународноправне, и задовољава се само разликом по величини (или обиму) централне компетенције. По њему ће се направити једна дубља разлика, ако се она стави на ту основу „да ли је однос између чланова *исцрпно* регулисан савезним уставом донетим путем уговора, тако да може даље опстати и развијати се једино и искључиво по правилима овога или пак, да савезни устав чини само један *део* у међународним односима међу савезним државама тако да се заснована организација може од чланова мењати међународноправним начином“. То ће рећи главно је да поједине државе уговором о савезу пропадају као самостални међународни субјекти или да ли и после тога уговора остају у том

својству тако да могу савезни устав отстранити једним међународноправним поступком, односно уговором. У првом случају међусобни одношаји су регулисани искључиво савезним уставом, док су у другом само једним делом и то докле устав не буде измењен од чланова међународним путем. У првом случају компетенција за промену устава припада органима одређеним за то одн. устава, у другом, обичним међународноправним органима држава саговорница. На овој основи Фердрос мисли да се може повући јасно разлика између *државоправне* савезне заједнице, код које се промена устава може да врши само сагласношћу свију чланова и *међународноправне* заједнице. Јер, код овакве државоправне заједнице промена ће се вршити по правилима савезног устава, докле ће се код међународноправне по правилима међународног права.

Ако је Фердрос покушао да коригира гледиште Келсеново, ми ћемо са своје стране покушати да коригирамо гледиште Фердросово. Несумњиво су и Келсен и Фердрос у праву када сматрају да начин постанка државних заједница никако не одређује разлику у њиховој правној структури. Ми смо још 1920 у *Правним расправама* (ст. 5. „Наш садашњи уставни положај“¹⁾), стајали на гледишту да и једна једнотна, јединствена држава може постати путем уговора, наглашујући да таква погодба има само специфичан карактер, да са *извршењем* уговора ишчезавају правни субјекти. За такво гледиште се био изразио и уважени пок. проф. Жолгер у своме прегледу нашег устава, изашлом у *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, 1921. У толико пре можемо примити гледиште да једна савезна држава може постати путем уговора. (За ово се изразио већ проф. Питамиц прошле године у својој расправи „О правној личности“, изашлој у Зборнику научних расправа правног факултета у Љубљани, 1925). Али нама изгледа врло сумњивом разлика између случаја у једној савезној држави где се устав може мењати само пристанком свију чланова и случаја у једном државном савезу, где, по његовој природи, промене могу бити изведене само путем међународног уговора, разлика коју прави Фердрос. Ту ће стварно разлика бити *само* у погледу процедуре, нарочито у погледу иницијативе (јер се у првом случају за иницијативу може тражити изван број чланова.) Но ова последња разлика евентуално може да отпадне и да се онда у главном избрише свака важнија разлика. У сваком случају то је једна безначајна разлика која може вредети таман колико разлика у погледу процедуре закључивања уговора међу државама, која се да лако замислити и која се може предвидети код једног државног савеза. На тај начин се указује као битно у целој ствари аутономија (слобода) државе да ступи и да изађе из једног савеза. Овај закључак пак са друге

¹⁾ У ствари мишљење је било објављено још 1919. у „Југословенској Њив.“

стране потпомаже та чињеница; што Келсен није успео да нађе разлику у суштини између *аутономије* и посебне државе у савезној. Келсен је, на име, направио скалу од три *ступња* децентрализације: по њему самоуправу имамо, кад се нижи органи крећу у оквиру већ донетих општих правних прописа (закона); аутономију, кад сами могу непосредно да доносе такве прописе, и посебну државу, кад сами могу да донесу норме о *форми* законодавној, т. ј. свој *устав*. (Имамо дакле административну, законодавну и уставну децентрализацију.) У истини, нема разлике у суштини између аутономије и посебне државе, јер органи у посебној држави имају према органима једне аутономне заједнице то преимућство, да могу доносити јоште једну специалну *врсту* закона, да могу регулисати јоште једну специалну *материју*. Практично међутим могу бити исто толико важни и закони какве друге врсте (на пр. закони о слободама грађана). Отуда једна права разлика између аутономије и посебне државе има се потражити у другим моментима, и то нарочито у погледу *слободе* посебних држава промени устава. И тако би момент да од воље посебних држава зависи промена устава добио битног значаја; поред неких других које овде не мислимо излагати — момент који је изашао на видик у горњој анализи Фердросовог гледишта. Но ми онда стојимо пред дилемом или да избришемо сваку битну разлику између аутономије и посебне државе — како је у ствари учинио Келсен, или између савезне државе и државног савеза, пошто ту, као што смо видели, тешко може бити разлике под условом да се узме да је карактеристика посебне *државе* (као *државе*) да од њене воље зависи промена устава. Ако се изабере прва дилема, напоменимо то, онда на крају крајева имало би да се закључи да нема уопште једне сложене државе: јер кад нема принципиелне разлике између посебне државе у савезној и аутономије у јединственој, онда нема ни између посебне и самоуправе (административне у ужем смислу), пошто је између ове последње и аутономије нема. Но, иначе, до таквог закључка се не сме доћи пре но што се исцрпу друге логичке могућности за појам посебне државе у савезној, с обзиром на друге моменте који се ту јављају, као што је тај да посебне државе учествују у промени савезног устава и да могу имати право сецесије.

Ма до каквих се резултата дошло у овом питању, заслуга Келсена и Фердроса ће бити што су поставили ово питање на један *критичан* начин, постављајући га на једну сигурнију основу и издвајајући јасно битне моменте једном логиком, као што је познато, оштром и суптилном.

КОНГРЕС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПРАВНИКА

ПОЗИВ НА II. КОНГРЕС ПРАВНИКА.

Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца који је установљен као стална институција на збору правника из целе Краљевине у *Загребу* септембра месеца г. 1924 и који је имао на основу свог статута први свој скуп у *Београду* на дан 18—20 септембра г. 1925 изабрао је на закључном састанку други Стални Одбор који има задатак да приправи све потребно за будући скуп *Конгреса* уз једнодушни усклик: „До виђења у *Љубљани*“.

По том је Стални Одбор Конгреса који је имао 13 децембра 1925 свој први састанак у *Љубљани* одлучио једнодушно да се II Конгрес правника одржи у *Љубљани* и то септембра месеца г. 1926.

I

Ради суделовања на том *Љубљанском Конгресу* и ради припрема сматрамо пре свега за потребно да се позову сви они правници у Краљевини С. Х. С. који су се до сада рачунали за чланове Конгреса, затим, да јаве своје учешће на Конгресу они који нису били његови чланови.

Због тога молимо да *досадашњи* чланови *обнове* своје чланство писменом пријавом било Сталном Одбору Конгреса у *Љубљани* било правничком удружењу (у *Београду*, *Загребу*, *Љубљани* или *Суботици*) при којем су се били уписали г. 1925. као чланови.

Такође и *нови* чланови Конгреса нека се писмено пријаве или Сталном Одбору Конгреса у *Љубљани* или правничком удружењу чији су чланови.

По статуту могу бити чланови Конгреса само они правници који су истовремено чланови једног од именованих правничких удружења у Краљевини.

С пријемом треба истовремено платити годишњу чланарину која износи за државне и самоуправне чиновнике дин. 60.—, а за остале позиве дин. 120.—

Списак пријава заједно са чланаринама предају правничка удружења Сталном Одбору Конгреса који издаје чланске карте (§ 4 Статута) преко правничких удружења.

Молимо да се пријаве изврше на време да би Стални Одбор имао до конца априла г. 1926 на расположењу спискове чланова Конгреса и чланарине.

Правничка удружења пак учтиво молимо да у назначеном правцу посредују између Сталног Одбора и чланова Конгреса и да као и до сада посвете своју агилност у сврху што већег суделовања правника на Конгресу и што потпунијег остварења његових статутарних циљева.

II

У погледу стручних задаћа Конгреса, Стални Одбор је одлучио привремено да се на *Љубљанском Конгресу* расправљају, ради своје важности и актуелности, следеће теме:

1. Изједначење брачних права у Краљевини.
2. Питање валоризације.
3. Правни значај и техника наших финансиских закона.
4. Питања држављанства.
5. Реорганизација управног судства.
6. Накнаде штете за неправедно одређени истражни затвор.

Позивају се наши правници да учествују у расправљању о тим предметима. Сви они, који желе учествовати као референти или кореференти нека то пријаве Сталном Одбору до 15 Априла 1926 год. и при том тачно означе предмет који изаберу, и главне мисли свога гледишта према предмету.

По истеку аведеног рока, Стални Одбор ће дефинитивно одредити и теме и референте као и кореференте.

III

Баш ових дана разасише се „Споменица Првога Конгреса Правника Краљевине С. Х. С. одржаног у Београду на дан 18—20 Септембра 1925 године“, коју је саставио и издао I Стални Одбор Конгреса. Леп је то документ како се путем Конгреса зближујемо ми правници из целе Краљевине и суделујемо у циљу напредовања заједничког права у теорији и пракси. Веома красна Споменица представља тачно целокупан рад Конгреса и из њих се лако информирају особито будући чланови Конгреса. Добија се код секретара Конгреса господина Мих. С. Златановића, судије првостепеног суда за варош Београд.

Средином фебруара 1926.

У Љубљани.

За Стални Одбор Конгреса Правника
Краљевине С. Х. С.

Председник,

Д-р Д. Мајарон.

Б Е Л Е Ш К Е

Једна анкета о кризи демократије. — „Prager Presse“ од Нове Године (1. јан. 1926) приредила је анкету о тешкоћама демократије и парламентаризма и њиховом решењу (Demokratie und Parlamentarismus. Ihre Schwierigkeiten und deren Lösung). У анкети су учествовали многи истакнути научници, историчари, социолози, државопрравни писци, економисти, као и извесни публицисти и практични политичари, из Европе (Данске, Немачке, Енглеске, Француске, Италије, Аустрије, Пољске, Швајцарске, Чехословачке, из руске и мађарске емиграције, и Сједињених Америчких Држава. Ту срећемо позната имена једно поред другог, поређана од прилике по сродности идеја, као на пр., да напоменемо само нека, Опенхајмера, Тениеса, Ферстера (из Немачке), Кове-а, Стида, Веба (из Енглеске), Михелса (из Италије), Бенеша (из Чехословачке), Бартелемиа, Буглеа, Пенлевеа (из Француске), Бетлера (из Сједињених Америчких Држава) и т. д. Њихови кратки чланци су веома интересантни и веома садржајни. Ма колико се разликовала гледишта, ипак има извесних заједничких идеја, бар у већини учесника у анкети. И „Prager Presse“ је покушала да извуче извесне закључке. И ако бисмо можда по неки мало друкчији закључак извукли, и неке ствари друкчије акцентирали, ипак, имајући у виду

извесну релативност у гледиштима у социалним питањима (која се не да избећи чак ни онда, кад имају да се само резимишу туђа гледишта), сматрамо, да ови закључци заслужују пуну пажњу и, због актуелности питања, сматрамо да треба да их саопштите и нашој публици.

Прво, што се може констатовати, то је да учесници анкете у већини мисле да је парламент неопходно средство народне управе помоћу дискусије и гласања, једина могућност демократског социалног система. Али данашњи парламентаризам који значи само подражавање Енглеске, и то у истини из доба феудализма, мора се реформисати да би одговарао потребама модерне демократије; и то важи не само за парламент већ и за облик владе и администрације. Према томе, не може се говорити о кризи демократије већ о кризи једног облика парламентаризма. Реч је дакле о кризи парламентарне и административне *технике*. Данашња влада и парламент раде *методама* феудалног доба. Данашњи трговци и индустријалци установљују биро, састављене од најбољих специјалиста, у циљу испитивања како ће се вођење предузећа прилагодити сталним привредним и политичким променама да би предузеће што јевтиније и тачније функционисало. Данашњи власници (у држави, округу, општини) нису до сада модерни у овом смислу речи,

нису добро информисани, нису у току потреба превише сложеног социалног живота. Реч је затим о кризи *личности*. „Демократска завист“ спречава данас да стварно велики људи доспеју у политички живот. Просечни парламентарцај је ретко човек који претставља оригиналну и самосталну личност; данашња политика тражи политичког рутинера са особинама које праве један бездан између политичара и неполитичке масе; политика је постала један посао, њени принципи одговарају онима у трговини. Вође, елита законодаваца доспева на врхове владе, остатак кабинета бива полуњен ма ким; маса посланика пак остаје без вођа, аморфна је и неспособна да прави планове. С друге стране пак, уз ову кризу парламентарних вођа, демократија пати од сталне изборне грознице: обзирима према захтевима партије или бирача су законодавци потпуно везани; државна администрација је под терором посланика који мисле да их њихов мандат овлашћује за стално мешање у јавну управу. Данашњи парламент умире у неспособности за сопствене и плодне иницијативе, у неспособности да се одбрани од партиско-политичких и привредних утицаја корупције. Уместо правог политичког васпитања сваки грађанин добија извесну дозу општих политичких информација које својом површиношћу могу да створе обману да сваки може да разуме сваки политички проблем. У колико влада значи спровођење једног у напред утврђеног програма, за који потребује једну апсолутно велику партију или коалицију, рад парламента креће се само око одржања владе.

Али ради се још и о кризи *саме институције* парламента, на име, о неспособности његовој да доноси добре и потребне законе. Један део кривиче пада на администрацију: рђаво функционисање власти и бирократија чине да је припремање закона дело власти које се показују неспособним да схвате сложеност модерног живота. Проблеми модерног живота се не могу решавати без експерата и специјалиста.

По мишљењу једних учесника у анкети корен кризе ваља тражити у социолошким и психолошким основама модерног живота т. ј. у кризи

модерне цивилизације. Социална раздробљеност нашег времена показује се непосредно за велики идеалан покрет који би дао из избора једну чврсту парламентарну већину и из овога чврсту владу која је држави потребна.

По мишљењу других пак ради се о супротности између демократских политичких тенденција и једне привредне олигархије која припада ранијим временима; данашњи парламент као једна чисто политичка институција није у стању да реши економске проблеме данашњег времена, није у стању да изврши прелаз ка новој социјалистичкој привреди. Сметња демократије је нарочито јачање капиталистичких трестова и индустријских друштава, која извлаче добити из привредне неспособности парламента, као и такође јачање бирократије која је, због неспособности парламента, узела у своје руке контролу извршне власти.

Неки аутори виде у данашњој кризи порођајне болове федеративне државе, у којој ће завладати принцип аутономије на место принципа централизације.

Понеки од аутора данашњу кризу објашњава епидемијом диктатуре која је настала после рата и која значи поштовање силе као једине кадре да брзо и с успехом ради. Такви антидемократски појави постојали су још пре рата; али, тек после рата, чуо се отворен поклич за диктагуром с десна и с лева, при чему се у првом реду уклањање парламентаризма тражи за то, што је његово дело политичка слобода: диктатура је међутим најзгоднији систем управљања да се непосредно и брзо учини што се хоће. С десна и с лева антидемократски напади концентришу се у првом реду против парламентаризма; у пркос погрешкама данашњих парламената је начело парламентаризма негација силе и једног нетолерантног и својвољног господарства, један систем компромиса, релативитета и признате одговорности, систем који захтева високо политичко образовање, због чега је он највише подбацио онде, где је народ највише оскудевао у политичком васпитању.

Социални и политички проблеми садашњости су тако комплицирани да се често и код самих демократских

државника јавља искушење да се лате диктатуре.

Синдикалисти и комунисти тврде да је прошло време парламента; исто тврде и фашисте; први хоће диктатуру у корист фабрике, други диктатуру јаког појединца. Тредунионисти (у Енглеској) хоће да парламентарну процедуру замене директном акцијом, реакција с десна тежи за обновљењем и учвршћивањем привилегија горњих класа и ради на организацији виших класа да би у случају генералног штрајка радника штрајк сломили, и т. д.

Али и антидемократска елита, чија власт почива на принципу владе свесне мањине, подлежи опет принципу маса, с једне стране, јер хоће да помоћу маса дође на власт и остане на њој, с друге, јер хоће да буде пред јавношћу носилац народне воље, и тако вођи антидемократских елита стварају теорије одобравања од стране јавног мњења у место одобравања јавним гласањем.

Закључак који се намеће из овакве констатације (да не постоји криза демократије и парламентаризма већ само технике) сасвим природно је: да треба обадвоје, демократију и парламент, прилагодити модерним научним теоријама. На првом месту, пошто све врсте делатности постају социјалне, треба створити једно савремено претставништво свих колективних реалитета (јединица): тада закони неће бити импровизирани, већ ће бити од данашњих одбора стручно припремани. Влада мора бити демократизирана: ако се она буде бирала од парламента и постане извршилац одлука парламентарних, то она неће трпети од партиских утицаја, пошто ће у овој својој, ужој, компетенцији бити слободнија и независнија, а партије ће се борити не за власт већ за гледишта о проблемима; народна воља може бити утврђена (констатована) иницијативом и референдумом без кризе владе.

Демократија је нужна и једино могућа форма владе; сваком даном све веће народно образовање и самосвест пролетаријата чини несхватљивом сваку другу форму. Демократски идеал се не може оставити све докле народ не буде довољно образован да схвати основна питања администрације, и

докле високо не стоји да може озбиљно захтевати што је истинито и правилно. Демократска организација владе и управљање већине парламента чине тек први корак у интронизирању демократије; они су у толикој мери једини могући основ за одржање правичног реда и слободе у друштву, да ће се развијање и после различитих застрањења к њима вратити.

При крају да учинимо само једну напомену. Из овога закључка једне тако озбиљне и успеле анкете види се да демократија има својих претпоставки, моралних, економских, културних. Ова ствар за нас је данас, ко хоће и уме да види, не само од актуелног већ и животног интереса. Она свакако има један велики значај за оријентацију политичког живота у нас, нарочито извесних покрета који би одговарали данашњим привредним и социјалним одношајима.

Ђ. Т.

С. Баламезов: **Парламентарна управа у словенским земљама.** Софија 1926, стр. 56. Цена 25 лева.

Под горњим насловом издио је софиски професор Баламезов кратке студије политичких установа Бугарске, Југославије, Чехословачке и Пољске. Русија, једина од словенских држава, није проучена, због тога што њено устројство није парламентарно, већ преставља нарочити тип. Г. Баламезов налази да се устави словенских држава одликују у главном тиме што нису дословна подражавања страних образаца. Половина његове књиге посвећена је проучавању бугарског Устава — Трновске Конституције. Тај је устав донесен 1879, и са извесним изменама важи још и данас. Он је израђен по угледу на српски устав од 1869, ма да су унесене доста значајне измене у први предлог који је био скоро превод српског устава. Писац укратко излаже стварање нове Бугарске државе (не пропуштајући да и у овом чисто научном делу дотакне „бугарски карактер“ Ниша, Врање, Лесковца и Зајечара) и задржава се на састанку уставотворне скупштине (Учредително Собрание), која је имала да донесе Устав. Овој је Скупштини поднесен пројекат Устава, који је, после претреса у једној комисији од

15 чланова, а пошто су одбачени предлози те комисије, претресан у Скупштини. Место речи „Устав“ промењен је назив у „Конституција“. У својено је начело општег права гласа; одбачена је одредба српског устава да скупштини не припада законодавна иницијатива, и исто тако одбачена је српска установа постављања скупштинског часништва, те ово постаје искључиво изборно. У неколико је измењена одредба српског устава да књаз може да издаје указе са законском снагом кад скупштина није сазвана, тако да ово место гласи у бугарском тексту „кад собрање не може да буде сазвано“. Собрање има само изабране чланове (не и књажеве посланике). Укинут је изборни ценз и установа Државног Савета из српског устава, али је примљена установа Велике Народне Скупштине. 16 априла 1879 Устав је изгласан.

Писац даље даје у најкраћим цртама поглед на развој политичког живота у Бугарској до 1925 године, затим излаже суштину три уставне ревизије (1883, 1893 и 1911 год.), и најзад у кратко оцртава државну организацију по овоме уставу, с обзиром на законе који су га допунили.

Прелазећи на Југославију, г. Баламезов излаже најпре главне црте српских устава од 1835, 1838, 1869, 1888, 1901 и 1903, нарочито оног од 1869 који је „послужио као материјал за бугарску Трновску Конституцију“. Опширније излаже установе Видовданског Устава, о коме се изражава врло повољно, сматрајући да одговара либералним тенденцијама науке и праксе. Извесне установе критикује (тако на пр. сматра да је петогодишњи рок по престанку министровања, у погледу министарске одговорности, сувише кратак, и т. сл.). Нарочиту пажњу посвећује глави о социјалним и економским одредбама. Најзад даје слику састава скупштине (из избора од 1923 год., ма да је могао да саопшти статистику према изборима од 1925 год.).

Исто тако излаже карактерне црте Чехословачког и Пољског Устава, парламентарно уређење и однос између домова у ове две државе, поједина карактеристична питања (н. пр. обарање кабинета од доњег дома и т. сл.). Налази да је чехословачки Устав под утицајем француског, но

ипак има низ оригиналних установа: стални одбор, уставни одбор, изборни суд и т. д. Исто тако наводи пољски покушај да се уведе професионално представништво, и оснивање „Врховне економске коморе“, независне од два законодавна тела (кад је пропала идеја о стварању једног дома који би био професионално представништво).

Књига г. Баламезова, израђена без већих научних претензија, послужиле је главном као информација о уставима словенских држава. Само зашто је онда дат наслов „парламентарна управа“, а не „устави словенских земаља?“

И. А. П.

Судски Требник, III део, за потребу судског особља уредиса Лаз. Урошевић, касациони судија. Београд 1926. Издање Геце Кона, стр. 613. Цена 80 дин.

Пре рата г. Урошевић је, као прве две књиге свога Судског Требника издао Грађански Законик и Казнени Законик, са напоменама (одлукама Касационог Суда и т. д.), свима практичарима врло добро позната издања, сада већ распродана. Овај трећи део обухватио је поред Законика о поступку судском у грађанским парницама и Закона о стеццишном поступку, још и правилник о потврди тапија у Јужној Србији, Законе о устројству првостепених, апелационог, касационог и трговачког суда; Закон о судијама; о среским и градским судовима; Уредбу о убрзању рада, Конвенцију о судској помоћи са Бугарском и Уговор о уређењу узјамних правних односа са Чехословачком. На крају се налази списак свију трговинских уговора закључених између Краљевине Србије и разних држава, који су још данас на снази. Као и раније две књиге и ова је израђена са великим познавањем потреба праксе. Искористићена је, поред одлука Касационог Суда, и свестручна књижевност (књиге и чланци по нашим часописима, нарочито из *Архива* и *Бранича*), и уз врло велики број тумачења књига г. Урошевића представља драгоцен материјал за судско особље коме је у првом реду намењена. У предговору г. Урошевић јавља да одустаје од издавања четврте књиге свога Судског Требника, који би имао да обухвати Закон о кривичном судском поступку, с обзиром

на то што стојимо пред скорим доношењем новог закона о овој материји.

И. П.

IV Међународни Социолошки Конгрес одржаће се од 26 до 30 јуна о. г. у Панами (централној Америци). На овогодишњем Конгресу прегресаће се следећа питања: I секција — општа социологија: 1) Шта може да допринесе настава социологије узроцима мира; 2) Оснивање *Социологикона* и организација прве међународне социолошке изложбе. II секција — политички проблеми: Америка и Друштво Народа; Проблем разоружања. III секција — правни међународни проблеми: Женевски протокол и систем посебних уговора о гарангији; Проблем мањина у Америци. IV секција — економски проблеми: Ка-

квим ће се начином установити међународна економска солидарност и олакшати и појачати међународна трговина. V секција — проблем рада: Координација и изједначење социалног осигурања са међународног гледишта; Рагификација конвенција Међународне Конференције Рада: средства да се олакша. — VI секција — женски покрет: Криза домаћег живота и начин њеног решења. — VII секција — биосоциологија и еугеника: Укрштање раса и критериуми за њено остварење са еугенистичког гледишта. — VIII секција — међународна интелектуална кооперација: Начин да се олакша међународна организација интелектуалне кооперације методичном и рационалном организацијом разних народа.

НОВЕ КЊИГЕ

Живојин М. Перић, проф. права на Университету у Београду, **О сукобу закона у Међународном Приватном Праву**. (Београд, 1925, стр. 119, цена ? Друго, прегледано и допуњено издање. 12. св. „Библиотеке за правне и друштвене науке.“ Издање књижаре Геце Кона.)

Dr Thomas Givanovitch, Die Konstruktion einer neuen rechtsphilosophischen Richtung. Richtung der zweierartigen synthetischen Rechtsphilosophie. (Berlin, 1926, S. 10. — Sonderdruck aus dem „Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie.“ Band XIX, Heft II.)

Dr. Thomas Givanovitch, Professeur de Droit à l'Université de Belgrade, L'état du droit et de la science juridique serbes et le travail législatif dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes. (Agen, 1926. p. 17, prix ? — Extrait du Bulletin de la Société de Législation comparée.)

Д-р Милован М. Милозановић, Судска Медицина. (Београд, 1926, стр. IX+302, цена 150.— дин. Издање књижаре „Поле“ А. Д.)

Prof. Dr. Eugen Sladović, Islamsko pravo u Bosni i Hercegovini. (Beograd, 1926, str. 151, cena 50.— din. Izdanje knjižare Gece Kona.)

Д-р Тома Живановић, Иступи из Кривичног Законика. — (Објашњење 3. части). (Београд, 1926, стр. 163, цена 40.— дин. — 2., потпуно прерађено (с обзиром на ново законодавство) и проширено издање. Издање књижаре Геце Кона.)

Д-р Жарко Миладиновић, Стечена права. — *Jura quaesita*. — *Монографија*. (Београд, 1926, стр. 71. цена 10.— дин. Издање књижаре Геце Кона.)

Инвалидски Закон с Правилником за његово извршење и додатком: Уредба о општем прегледу инвалида. Објаснио и протумачио *Д-р Михаило Илић*. (Београд, 1926, стр. 111, цена 20.— дин. Издање књижаре Геце Кона.)

Проф. Д-р Еуген Сладовић, Занатско право (занат, трговина, индустрија). (Београд, 1926, стр. 270, цена ? Издање књижаре Геце Кона.)

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

Проф. Београд. Университета

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништву „Архива“, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином: на пола године (шест свезака) 60. — дин.

Претплату ваља слати издавачу: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.

Др. Драгутин Јаковић:

ПРОБЛЕМИ ГРАЂАНСКОГ

П Р А В А

Дин. 20.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА

докторска теза

Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

**ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО**

пре X века, превео и допунио

Д-р Ф. Тарановски

Дин. 30.—

Кумануди К.:

**АДМИНИСТРАТИВНО
ПРАВО**

Дин. 50.—

Марковић Божа:

**О ДОКАЗИМА
У КРИВИЧ. ПОСТУПКУ**

Дин. 50.—

Перић Жив.:

О УГОВОРУ

о продаји и куповини 1-3

Дин. 100.—

Пржић А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА

према уговору о миру 1919—20.

Дин. 5.—

Перић Нинко:

**ОСНОВИ
ГРАЂАНСКОГ ПРАВА**

општи део

Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ

за реорганизацију полиције

Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА

ПРАВА

Дин. 100.—

Марковић Д-р Лаза:

ПОЛИТИКА

Од Устава до владе федералистичког блока (28. јули—5 новембра 1924 г.)

Дин. 30.—

Чубински Д-р Мих. П.:

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ

Дин. 15.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА

Дин. 25.—

Др. Данило Ј. Данић:

РАЗВИТАК АДМИНИСТРАТИВНОГ СУДСТВА У СРБИЈИ

и остале скупљене расправе из јавног права. — Дин. 30.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА - БЕОГРАД

1. Кнез Михаилова улица 1.

Живановић Жив.:

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

Књига 1. Обухвата време и догађаје од 1858—1878. т. ј. од Св. Андрејске скупштине, до прогласа независности Србије.

Књига 2. Обухвата време и догађаје од 1878—1889. т. ј. од прогласа независности Србије, до абдикације Краља Милана.

Књига 3. Обухвата време и догађаје од 1889—1897. т. ј. владавину краљевскога намесништва и прве четири године владавине Краља Александра.

Књига 4. Обухвата време и догађаје од 1897—1903. (29. маја) т. ј. другу половину владавине Крача Александра, до угашења династије Обреновића.

Цена за све етири књиге у меком повезу Дин. 400.—
у тврдом повезу Дин. 500.—

Лаз. Урошевић

КРИТИЧКЕ СТУДИЈЕ

из области права -:- Дин. 30.—

Др. Бор. Тасић

ОДГОВОРНОСТ ДРЖАВЕ

по принципу једнакости терета.

Дин. 30.—

Алиmpiћ Ђ. Душан

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

свију закона и расписа из администра-
тивне и полицијске струке.

Књига I. слово А—Е

„ II. „ Ж—Љ

Цена је свакој књизи:

у меком повезу Дин. 75.—

у тврдом повезу Дин. 100.—

Жан Жорес:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИ- ЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Превео с франц. М. Н. Ђерић

Дин. 20.—

Јовановић Слоб:

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Ђорђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

с погледом на законик о поступку
судском у грађ. парницама.

Књиге 1. и књиге 2. друго издање

приредио Д-р Д. Аранђеловић.
Цена за обе књиге Дин. 65.—

Пинкулић Д-р Звонимир и

Д-р Имре Ђерић:

ОСНОВИ

приват. права у Војводини
Министар. Правде препоручило свим
судовима и Држ. Тужиоштвима прет-
писом од 31. јула 1912. бр. 35407.
Дин. 60.—

Марсел Моа, проф. Универ. у

Монпелје-у:

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУ- НАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Превео Д-р Михаило Илић Дин. 80.

Свет. Вој. Вулетић:

ПРОБЛЕМ СМРТНЕ КАЗНЕ

Дин. 10.—

Жив. М. Перић:

О СУКОБУ ЗАКОНА

у међународном приватном праву
Дин. 20.—

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1926.

ANALI PFB | anali.rs

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

КЊИГА XII (XXIX) БР. 4;

САДРЖАЈ

4. БР. КЊ. XII (XXIX) ДРУГОГ КОЛА

АПРИЛ 1926.

I. Чланци	СТРАНА
1) Д-р Михаило П. Чубински: Криминална политика као наука у прошлости и садашњости	253
2) Д-р Јован Бл. Јовановић: Држава као предмет историје	269
3) Д-р Милан Шкрљ: Друштва с ограниченом одговорношћу	285
II. Правна политика	
Радисав Гагић: Инвалидни закон	303
III. Економско-финансијска хроника	
Д-р Драгољуб С. Јовановић: Пивредна и социјална ситуација у год. 1923.—1925. (Према извештајима за I и II. Конгрес Радничких Комора)	308
IV. Административна хроника	
Б. Т. Пањевац: Члан 235. закона о чиновницима	315
V. Судска хроника	
1) За доношење решења по забранама, траженим на основу поравнања, закљученог по меницама, надлежан је редован првостепени, а не трговачки суд. (Начелна одлука о. с. Кас. Суда) од Praetor-a	318
2) Казна од 20 год. робије за злочин има да обухвати и остатак неиздржане казне по ранијој осуди за злочин, кад је кривац побегао из казненог завода и учинио нов злочин. (Одлука о. с. Кас. Суда) од Praetor-a	319
VI. Оцене и прикази	
Д-р Драгослав Б. Јовановић: Алек. Поповић, Одлуке Главне Комителе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Законодавство о Главној Контроли. (Београд, 1926)	322
VII. Белешке	325
VIII. Нове књиге	332

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

25. Априла 1926.

КЊИГА XII (XXIX) Бр. 4*

КРИМИНАЛНА ПОЛИТИКА КАО НАУКА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ.

I

Наука кривичног права, као *практична* или *примењена* наука, сем тражења истине у својој сфери (а то је задатак сваке науке) може и мора да пажљиво и свестрано проучава цео онај материјал, који је везан са злочином и казном, те да на тај начин најбоље послужи потребама и нуждама човечанства, у колико се оне односе на кривично правосуђе.

У вези са тим има наука кривичног права два основна задатка. Решавајући први од тих задатака, она ради поглавито за *садашњост*, јер тај је задатак — обрада свих постојећих казних законских прописа. Научна систематизација, критички преглед и хармонично научно осветљавање како општих начела, усвојених од стране законодавства, тако и свих појединости, понекад нејасних, непотпуних, па чак и противуречних, — све то доприноси томе, да се кривично правосуђе оствари *најбоље* и према принципу *законитости*, који је безусловно потребан, да би се могло правосуђе звати овим именом, а да не би ушли у судску праксу самовоља, казуистичност, шаренило, противуречност у пресудама и т. д. На тај начин наука кривичног права даје своју важну и ауторитативну помоћ друштвеном животу и суду, а тај елеменат наше науке зове се *кривична догматика* или кривично право у ужем смислу те речи.

Али постоји још и други задатак. Кривична догматика не може задовољити све потребе наше науке, јер она, као и свака примењена наука, ако хоће да да у својој сфери максимум користи за човечанство, мора да ради не само за садашњост, већ и за *будућност*, и да говори не само о томе, што већ постоји у законодавству, него такође и о томе, што *мора постојати*, да би се кривично законодавство подигло на потребну висину,

те да би се у што скоријој будућности кривично правосуђе остварило на најправеднији начин, најцелиходније, и донело *максималне* резултате у правцу *смањења* криминалитета, који се увек јављао и сада јавља као огромно социално зло. Тај елемент наше науке, који има задатак да ради у споменутом правцу зове се *криминална политика*.¹⁾ Али скоро до краја XIX века различита је била судбина кривичне догматике и криминалне политике. Догматика је била у опште омиљена кћи сваке правне науке, па међу њима и кривичнога права. Саввим супротно, правна политика и криминална политика нарочито морале су да бране чак и своје право научне егзистенције. Као што је песимистички али у суштини потпуно правилно забележио Ертман, „енергички се оспоравало право на егзистенцију критичком или тачније политичком задатку права; барем званична јуриспруденција високих школа, и чак и више њихових најбољих представника трајно се борило противу признања важности политичког елемента у правним наукама пасивно ако не активно“.²⁾

Тек у току последњих 25—30 година стање ствари знатно се променило и све се више учвршћује ауторитет политике права у опште, а криминалне политике напосе, али још ни данас није дошло до потпуног остварења праведног захтева професора Листа, да се кривична догматика и криминална политика *сматрају* као равноправне науке — сестре.³⁾

Међутим криминално-политички елемент у својој суштини јавио се још у далекој прошлости, јер се од најдванијих времена мисао човечанства заустављала на питањима, која су везана са криминалитетом, тражила је нове начине за борбу са тим злом и тежила побољшавању и усавршавању кривичног правосуђа. Поједине веома важне реформаторске идеје износили су у том смислу песници, филозофи, политички мислиоци изузетно и правници. Али цео тај покрет са својом криминално

1) В. подробен. Чубински: „Општа карактеристика нових школа у криминалном праву“, изд. 2, Београд, 1925., стр. 8 — 9.

2) Oertmann: „Rechtswissenschaft und Rechtspolitik“, 1897., S. 192.

3) F. v. Liszt: „Die psycholog. Grundlagen der Kriminalpolitik“. В. подр. Чубински: „Предавање кривичних наука“, „Архив“, 1924., бр. 5, стр. 321 — 324.

политичком садржином налазио се у току дугих векова ван науке кривичног права и ван пажње њених представника.¹⁾

Криминално-политички елеменат постоји дакле одавна. Само се његово формирање као једне научне дисциплине и његово уједињење са кривичном догматиком односи на ново време.

II

Ко је био први, који се послужио термином „криминална политика“, није чак ни до сада тачно утврђено у науци. Неки веле, да је то био Хенке, који је одштампао 1923 год. свој „Учбеник кривичног права и *криминалне политике*“, али, несумњиво да је тај термин постојао још много раније.

Још 1804. год. А. Фајербах говори о криминалној политици као о појави која већ постоји. Он први пут у књижевности оставља појам криминалне политике и одређује везу и узајамне односе криминалне политике и кривичног права. Он тврди, да прва „чини врло много у корист последњег“, али у исто време зависи од њега, јер је она „безусловно дужна да узме као своју полазну тачку познавање кривичних закона, који постоје, ма да своје принципиелне основе узима из друге сфере“. Писац савршено схвата задатке и потребе криминалне политике и то показује у врло рељефној форми.

„Без познавања стварности, без упоређења различитих законодавстава, без проучавања односа, у којима се налази свако законодавство према условима *времена, климе, нарави и друштвеног уређења*, криминална политика неизбежно постаје фантастиком, која је лишена сваког реалног терена, а криминални политици слухтају се на степен површних једностраних мислилаца и празних предлагача“

Тако морамо схватити природу криминалне политике, ако не желимо, да, према енергичном изразу Фајербаховом, „ради форме заборавимо садржај, ради самог материјала његову научну обраду“, и ако тежимо, да „постигнемо смисао и значај предмета, који проучавамо, и да на тај начин повежемо чињенице са њиховим узроцима.“²⁾

1) Историско проучавање горњег покрета писац овог чланка је дао у својем опширном делу „Очерки уголовној (криминалне) политици“, Харков, 1905. г. (руски), т. I — III.

2) А. Feuerbach: „Versuch einer Criminaljurisprudenz des Koran,“ 1804, S. 163 — 165.

Иако горњи доста широки програм није чак ни сам Фајербах остварио потпуно у својим доцнијим радовима, ипак њему припада заслуга што је поставио питање о појму и садржају криминалне политике *први пут* не само у Немачкој, већ у опште у европској научној књижевности. Није тачно формулисао ни појам криминалне политике, ни све њене основне задатке, али из његовог излагања јасно излази, да он посматра криминалну политику као грану науке, која мора да да кривичноме законодавцу основане предлоге за бољу организацију кривичног правосуђа.

Даље, врло важни за криминалну политику радови великог учитеља утилитаризма *Бентама*. Нашој науци Бентам је поставио широке криминално-политичке задатке. Она је дужна, по његовом мишљењу, проучавати не само злочине, већ и средства за борбу са њима. У свој програм криминалне политике Бентам уноси не само репресију, већ и превенцију. Не одбија апстрактан метод, а тим више ни апстрактно догматичко проучавање кривично-правног материјала, али у исто време оперише и са другим методима па често пута напушта практички терен и иде у друге сфере ради добијања потребних му позитивних критерија, јер, по његовом тврђењу, није нашао у правничким књигама начине за кретање у напред и за искоришћавање нових метода. Филозофија, природна историја, медицина — то су биле науке, које су му помогле да говори о анатомији и физиологији *политичког* организма и о правилнијем проучавању кривичног законодавства у том циљу, да уз помоћ нових метода и материјала постави своје предлоге за побољшавање тог законодавства.

На тај начин се види, да је Бентам предосећао путеве будућег развијања науке кривичнога права. Први је он, који је показао у колико је неопходно потребан за плодни напредак кривичног законодавства тај *позитивни* темељ, који није био познат његовим претходницима, и само у незнатној мери био искоришћен од стране његових савременика.¹

¹) J. Bentham: „Introduction aux principes de morale et de jurisprudence“, 1789; „Traité de législation civile et penale“, 1802; „Theorie des peines et récompenses“, 1911. Сва су та дела била готова у рукопису на енглеском језику већ у последњој четврти XVIII. века, превео, допунио и уредио пријатељ Бентамов, француз Em. Dumont и додао им своје интересантне предговоре. В. о томе Чубински: „Курс уголовној политици“ (руски), 1909, стр. 4. 164 — 167.

Даље, врло је интересно схватање криминалне политике код *Бемера*. Он је уводи у састав науке кривичног права и наилази да она игра огромну улогу. У својем прегледу књижевности науке кривичног права бави се криминалном политиком са нарочитом пажњом. Уводећи је у систем науке кривичног права, он је назива „дивном науком“ и тврди, да је њен главни задатак допринети томе, да се борба са криминалитетом води са свом могућном енергијом и у име идеала, да „постане непотребним оно, што се зове кривично право у ужем смислу“.

Писац стоји далеко од оптимистичког схватања улоге казна, јер мисли, да се криминална политика неће ограничити само на казну, већ се побринути о бољим начинима у борби са криминалитетом. По његову мишљењу, ради целисходније репресије и превенције, криминална политика мора да обухвати такође проучавање оних услова, због којих казнени закони сада постоје и налазе своју примену у животу.

„Што пажљивије проучавање горњих услова нарочито је потребно за криминалисту, јер без тога ће се злочин умножавати бескрајно и као бујни ток неодрживи продирати кроз ограде закона“. Оно диже науку кривичног права на висину; без њега и његовог корисног утицаја „т. зван. кривично право би се јављало као неууређена мешавина паметног са непаметним, хуманих прописа и дефиниција са најгорим и најодвратнијим за нашу савест“¹⁾.

На тај начин *Бемер* не само показује, шта је криминална политика и кави су њени задатци и њен материјал, већ тражи, ма да у неколико неодређеној форми, да се за темељ те науке узму податци о узроцима криминалитета.

Више пажње поклонио је криминалној политици и *Хинке*, чије је дело *први пут* обухватило у неколико и кривично право и криминалну политику. Он је назначио, да је дух напретка и бољег разрађивања криминалистичких питања постојао у науци кривичног права већ одавна, али су се средства, која су била за то потребна, узимала само из историје и догме постојећег права. Тек са другом половином XVIII века дошао је расцвет криминално-политичког рада, који се карактерише тежњом, да се створи потпуно ново уређење правосуђа и да се добије максимум друштвене користи. Ту идеју писац карактерише називом „посредника у брачном савезу кривичног права са криминалном политиком“.

¹⁾ Böhmer: „Handbuch der Litteratur d. Criminalrecht“, 1814, S. 180-181

Криминалну политику писац схвата широко и тврди, да се она не може свести на апстрактне иако отмене рецепте и да неможе служити једностраним циљевима владе. Напротив, она мора да скрене нарочиту пажњу на оне стране и особине кривичног законодавства свих установа, које имају макакав однос са применом казне, те које треба да се реформишу у интересу народа и ради гаранција личности, ма и злочинчеве.¹⁾

Писац није дао више-мање потпуну слику свега, што је потребно за успешнију борбу са криминалитетом, али је назначио основне тачке. Показао је, да криминална политика мора задовољавати врло компликоване, па чак и противуречне захтеве. Са једне стране мора да види човека у свакоме злочину, а са друге — мора задовољити потребу друштва, да се сруши неправда и да се друштво обезбеди од злочиначких напада. Услед тога суштина криминалне политике састоји се у томе, да „свуда, водећи рачуна о особинама епохе и месним условима, потпомаже у сфери кривичног законодавства и правосуђа претварање идеала у стварност“. Зато ће радници на пољу криминалне политике пажљиво проучити дубине човечанске природе и законе њеног развијања у времену и простору при чему се антропологија и историја културе јављају као најпотребнија од свију знања. Али у исто време такође је важно проучавати узроке појављивања злочина, јер „злочини често пута имају свој корен знатно мање у моралној покварености злочинаца, него ли у манама уређења и поредака социјалне средине“. Као што видимо, писац је показао врло убедљиво важност криминалне политике, али је на жалост у осталом своме научном делу изложио криминално-политички елеменат у доста скромном обиму.

III

На горњи начин криминално-политички елеменат формирао се и, изгледало је, да је заузео доста чврсту позицију у науци кривичног права. И поред извесне разлике у погледима на то, шта је криминална политика, постало је доста хармонично схватање предмета. То је било схватање мало доцније фиксирано у дефиницији д-ра Кеплера, према којој криминална политика

¹⁾ Henke: „Handbuch der Criminalrecht und Criminalpolitik“, ausg. 1823. Th. I.

је грана науке кривичног права, која се бави питањем *најцелисходнијег* уређења кривичног законодавства у држави, при чему води рачуна како о основима природног или философског кривичног права, тако и о стању културе, наравима и другим особинама народа. Услед тога криминална политика мора проучавати не само питање о казни, већ и питање о средствима, која су потребна за превенцију злочина, отежавање њиховог појављивања и сузбијања њиховог рашћења.¹⁾

После Кеплеровог дела па завршујући 60-м годинама XIX века, јављали су се радови криминално-политичке садржине, који су били посвећени делимице питању о превенцији злочина, делимице различитим пројектима кривичних закона, делимице критици кривичног законодавства, или је њихов број и уопште незнатан, а у поређењу са богатством криминално-политичке књижевности крајем XVIII и почетком XIX в. чак и ништаван. Изузетака има врло мало, јер, ако се и развила књижевност о казним заводима, она је обухватила само *један део* криминалне политике. Криминална политика у својој целини није била разрађивана, те опет није сматрана као неопходан и пуноправан елемент у науци кривичног права. Чак и питања о томе, шта је криминална политика, какав ће бити њен садржај и њен однос према кривичној догматици, готово се више не стављају. Криминално-политички елемент ишчезава из кривично-правних уџбеника и монографија, а у колико се сачувао, обично стоји изван науке кривичног права, као нешто њој туђе и чак, и у најбољема случају, потиснут је у позадину. Дакле, криминално-политички елемент није задржао своје са толиком тешкоћом добивене позиције, а наука кривичног права поново се отпочела затварати код готово свију њених представника у узане, т. зв. „строго правничке“ границе апстрактног догматизма.

Ова чињеница је значајна. Да би се она могла објаснити, треба пре свега навести, да је у то доба у науци владао утицај са једне стране историчке школе, а са друге — хегелијанства, од којих је прва по самој својој природи гледала више у натраг, него унапред, а друга са својим признањем, да је „стварност паметна“ и са својом готовошћу мешати *позитивно* право са *идеалом* права одузимала је чак и темељ, на коме се базира крими-

¹⁾ Dr. Kappler: „Handbuch der Litteratur d. Criminalrecht“, 1835., S. 106. ff.

нална политика. Сем тога не заборавимо, да је ватрена научна пропаганда нових криминално-политичких идеја, која се јавила у последњој четврти XVIII в. и у току првих година XIX-ог, а која је везан са великим именима Бекарије, Монтескје-а, Волтера, Бентама, Оуена и више других, дала своје плодове, т. ј. изазвала радикалне реформе у сфери кривичног законодавства и кривичног правосуђа. Пред науком кривичног права стајао је огроман задатак, јер је требало довести у складан систем, осветлити и разрадити онај компликован материјал, који се из *теорије* већ претворио у *закон* и на тај начин од криминално-политичког постао кривично-догматичким. Заношење за горњим задатком и компликованост самог посла задржавали су рашћење криминално-политичког елемента и смањивали пажњу према њему, не говорећи већ о томе, да су се криминалисти, који су као готово и сви правници, више били наклоњени традицији и формалистичком квиетизму, него реформи и борби, врло радо вратили на традиционални узани појам науке кривичног права и на старе навикнуте методе научног рада.

У овој периоди можемо назначити само д-ра *Цајлера*, али и он није био представник катедре. По његовом мишљењу наука кривичног права мора да има компликован карактер и да поред правничко-догматичког елемента садржи и елемент криминално-политички. Определејујући основне задатке криминалне политике слично својим претходницима и, назначавалујући статистику, као једну од најгалвнијих потпора за криминално-политичке предлоге, писац енергично осуђује „презриво третирање“ криминалне политике у научним кривично-правним делима, која јој дају место само у позадини и посматрају је само као „помоћно средство“ код излагања кривично-правног материјала. Против тога Цајлер правилно наводи, да је научна и плодна реформа кривичног законодавства поникла из радова Бекарија, Филанц-мери-ја и других познатих писаца, који су били реформатори у научној *својој*, а никако не у туђој сфери.¹⁾

Глас Цајлеров није нашао одзива. Његова оправдана тражења прошли су без трага. Пажња према криминално-политичком елементу смањила се до крајњих граница. Али овакво стање ствари није могло да се утврди дефинитивно, јер кри-

¹⁾ В. о Цајлеру наше г. спом. дело: „Курс криминалне политике“, страна 8.

минална политика по својој суштини неопходно је потребна у сфери кривичне науке и кривичног правосуђа како за одговор на најосновнија питања живота, тако и за задовољење потребе човечијег ума, да се критички односи према свему што постоји и да тражи боље. Са временом је постало јасно, да прекомерно приклањање позитивном праву, које је ставило свој отисак на науку кривичног права овог доба, води само безживотном формализму и рутини. У борбу са овима ступили су готово једновремено у последњој четврти XIX. в. преставници нових школа и тековина у науци, како „позитивисти“, тако и „идеалисти“. Чак у конзервативнијој и стабилнијој сфери грађанског права прокрчио је себи пут нови и свежи правац, који је назначио *цивилну политику*, као извор напредовања и обнављања науке грађанског права и законодавства. Што се тиче науке кривичног права, тамо се криминално-политички покрет показао толико интензивним формама и изазвао је толико енергије и нових радова, да се може потпуно оправдано упоредити са великим криминално-политичким покретом у последњој четврти XVIII. века.¹⁾

Успеху васпостављања криминалне политике као науке много је допринела припремљеност потребног терена. Са једне стране биолошко проучавање, управљено на злочиначки свет и на антрополошке факторе криминалитета, створило је целу нову грану науке, која је добила назив „*криминална антропологија*“; са друге стране јавила се нова грана социологије, која је под именом „*криминалне социологије*“ искористила велики статистички материјал, који се односи на кретање криминалитета, и расветлила је социалну подлогу криминалитета и његову социалну улогу.

Услед свега тога криминална политика је добила толико важан, чврст и користан темељ, да њено признање као једног дела науке кривичног права, који мора бити у њој *пуноправан* и стајати као раван поред кривичне догматике, све више и више напредује наших дана и то са триумфом. Не само пропаст криминалне политике, већ и смањење њене улоге, постало је сада потпуно немогућно. —

¹⁾ В. Petražicki (руско-пољски научник): „Die Lehre von Einkommen“, В. II. Упор. наша дела: „Реформа и изједначење законодавства“ („Летоп. Матице Српске“, 1926., Март) и г. спом. „Нове школе у кривичноме праву“, 2. изд. 1925. г.

IV.

Ако поставимо питање, које био онај, који је највише тражио реформисање и проширење науке кривичног права, а такође увођење нових метода за систематичну разраду оног материјала, који зовемо криминално-политичким, морамо пре свега поминути *Енрика Фери-ја*. Он се придружио иницијативи Цезара Ломброза и заједно с њим и са баруном Рафаелом Гарофалом основао је криминално-антрополошку (позитивну) школу, која је у току деценија водила борбу са старом т. зван. класичном школом.

Заиста у својим делима Фери понекад неправилно цени улогу кривично-догматичког елемента наше науке и смањује његову важност и потребност. Никако се, на пример, не можемо сложити са њим, када тврди, да ће се у будућности *сва* наука кривичног права усредсредити на проучавању *кривца*, као биолошког и социалног бића, и на тај начин одбацује правно-догматичко проучавање злочина (које је безусловно потребно за *легалност правосуђа*), или када карактерише садашња кривично-догматичка дела, и међу осталима познати уџбеник Листа, као „схоластичке трактате.“ Али, не обазирјући се на то, кад говоримо о криминалној политици, морамо на првом месту назначити огромне заслуге Феријеве и на тај начин одати дужно признање овом талентованом енергичном и просвећеном борцу за реформу науке и кривичног правосуђа, који у највишем степену влада *иницијативом* и *оригиналним* мишљењем. Он је најбоље и најосновније показао једностраност и непотпуност научног проучавања, које се базира *само* на апстракцијама; он је ватрено испитао неопходност за нашу науку нових путева и метода; он је дао у својим делима не само перфектну и дубоку критику садашњих начина борбе са злочинима, већ и доследно разрађен систем *репресивне* и *превентивне* борбе са криминалитетом, који је поставио на темељу свестраног проучавања фактора криминалитета, а нарочито психо-физиолошких особина злочиначког света. Видимо код њега и доста једностраности, погрешака и научне интолерантности, које се јављају као резултат научног и борбеног заноса, али неизмерно више видимо позитивног, оправданог и врло доброг, које су широко искоришћавали како његови безусловни присталице, тако и читав низ научника, умеренијих по својем научном правцу, и то у свима земљама света.

Нашој потпуно реформираној науци Фери даје назив „криминална социологија“, И води чак и полемику са Листом поводом термина „криминална политика“, али то није због суштине ствари, већ због других разлога. Више свега он се боји *привидног* компромиса, т. ј. оних случајева, када криминалисти признају важност т. зван. „помоћних дисциплина“ па одмах после тога неће да се узнемиравају проучавањем криминално-етнолошког и сваког другог позитивног материјала и спокојно прелазе на свој „обични силогистички рад“ (као што се то заиста често пута дешавало). Ако не буде криминална политика одвојена као зидом од правничког проучавања злочина и казне, ако се она буде признавала као важни и пуноправни елеменат науке кривичног права, ако се буде базирала на биолошком и социолошком проучавању злочина и злочинаца, Фери је потпуно усваја и само тврди, да то буде криминална *социологија*, а не криминална политика.¹⁾ Ту је, дакле, разилажење поглавито у терминологији. —

Даље, изванредна улога у признању важности криминалне политике и разрађивању њеном припада чувеном немачком професору *Ф. Листу*. Развијајући своје погледе на материјал, који мора обухватити наука кривичног права, а нарочито криминална политика, Лист је често пута доста црпео код криминалитета антрополога и код угледних преставника криминалне политике краја XVIII. и почетка XIX. в. колебао се и у писању, да ли се може систематски обухватити у једном истом делу кривична догматика и криминална политика. Али при свему томе је био велики научник и интересантан мислилац. Туђе идеје и туђ материјал свагда је прерађивао тако дубоко и темељно, и осветљавао са толико интересантног гледишта, да је све то изгледало као потпуно ново и необично убедљиво. Свагда је додавао туђем мачу свога, свагда смелог, свагда интересантног. Непријатељ сваког застоја и рутине, он иде унапред, ако је убеђен, да је то потребно, не обазирајући се на старе научне традиције, али у исто време поштује у старој науци све, што је достојно поштовања. Неуморан је био у пропаганди својих научних погледа и у сваковрсноме научно-организаторском раду, а чији су плодови изванредно важни, као што су били, на пример,

¹⁾ В. главно Феријево дело: „Sociologia criminale“, које је имало читав низ издања у Италији (4. изд. 1900. г.) и преведено је на више језика, у том броју на француски, немачки и руски.

оснивање грандиозног међународног криминалистичког савеза и издање дела са упоредним излагањем кривичног законодавства целог света. Све те особине учиниле су, да је Лист постао централном фигуром, поглаварем нове (т. зван. социолошке) школе, којој припадају Колрауш, Липман, Розенфелд, Фур, Вајнрих, Томсен и више других немачких криминалиста, који признају важност криминалне политике, постављене на биолошку и још више на социалну базу. Лист има више присталица и у другим земљама, а нарочито у Русији (Пионтковски, Пољански, Гернет, Љубљински и др.). У многоме њему се приближавају истакнути аусртиски криминалисти, као што су Ламаш (који се ипак последњих година, пред своју смрт, у многоме удаљио од Листа) и Штос (који је раније више година радио у Швајцарској и био је творац чувеног пројекта швајцарског новог казненог законика), а такође и италијански криминалисти у аицу Батаљини и преставника т. зв. „треће школе“, Алимене, Крневалe и Колајанија ¹⁾

Главно је било, да се Лист са свим својим колосалним утицајем енергички изјаснио у корист *проширења* науке кривичног права; оживио је у Немачкој криминалну политику, утврдио за њу чврсте позитивне основе и на тај начин више, него други суделовао је у поновном криминално-политичком расцвету. Према гледишту Листовом, које се дефинитивно формирало у почетку деведесетих година XIX. в. , криминална политика је једна засебна грана науке кривичног права, која мора да ради за реформу кривичног законодавства и даје законодавству потребна научна упутства. *Базирајући се* на научном испитивању узрока криминалитета и оног утицаја, који има казна, т. ј. на *криминологију* и *пенологију*, криминална политика мора ићи поред кривичне догматике, водећи сталног рачуна о последњој, те радити на систематском изношењу принципиелних основа за критику постојећег законодавства и за показивање правилних путева за *најјеласходнију реформу* кривичних закона и уопште за *најјеласходнију борбу са криминалитетом*, а нарочито уз помоћ казне и мера безбедности.

Најзад, ма да је у својем уџбенику кривичног права Лист излагао криминалну политику материјалног права, ипак свагда

¹⁾ В. подр. наш горе спом. „Курс“, стр. 11, 13 — 14.

је, као што смо већ горе навели, категорички тврдио, да криминална политика није другостепена или *помоћна* дисциплина, већ је „равноправна наука сестра“ кривичне догматике.¹⁾ —

Што се тиче Француске и Белгије, и тамо у ново доба признају важност криминалне политике, али наводе, да термин „криминална политика“ не одговара духу француског језика. Због тога горњи термин није код њих усвојен. Највише се служе термином „пенитенциарна наука“, „криминологија“ или „криминална социологија“ (П. Киш, Гаро, Гоклер, Р. де Гра-сери), али погалвито се задржавају на политици *репресије*, а питањем о равноправности и уједињењу криминалне политике са кривичним правом баве се врло мало и не дају у том правцу доследних и задовољавајућих решења.²⁾

Шире погледе у том правцу показао је познати белгијански професор, покојни А. Принс. Мање се бавио програмним питањима, него Фери и Лист, али је дао доста основаних захтева за реформу науке кривичног права и *први* у новој научној књижевности издао је дело, које је *практички* доказало, да је могуће у науци спојити криминално-политички материјал са кривично-догматичким. Проширењу обима и садржаја науке кривичног права послужио је и другим својим научним радовима, а нарочито тим, што је заједно са Листом и са познатим холандским криминалистом Фан-Хамелом основао горе споменути међународни криминалистички савез, који је отпочео свој рад са прогласом, да није доста за науку кривичног права, ако се бави само правничко-догматичким проучавањем, већ да је безусловно потребно и криминално-политичко проучавање, које ће се базирати на подацима криминалне антропологије и социологије. Принс је био председник савеза до саме своје смрти. Заиста чак и он се није служио термином „криминална политика“; говорио је о криминологији, криминалној социологији и превентивној

¹⁾ Liszt: „Lehrbuch d. Deutsch. Strafrecht“, 13. Ausg., Einleitung; Liszt: „Die Aufgaben und die Methode d. Strafrechtswiss“. („Zeitschrift f. d. des. Strafrechtswiss“, 1900., B. 20.).

²⁾ В. иа нр., Ferrand: „Rapports du droit pénal et de la sociol. crimin.“ (Arch. de l'antrop. criml. 1880); P. Cuhe: „Traité de la science et de la législ. penitent.“, 1905; Tarde: „La philosophie pénale“, 1899. Само као изузетак постоји монографија (докторска теза), која се служи термином „Криминална политика“; e. Maillard: „La politique criminelle“, 1903., Paris.

хигијени, али *суштину* криминалне политике схватио је правилно и широко, а нарочито је истакнуо улогу социалних мера, које су потребне за добро уређену превенцију злочина.¹

V

Прелазећи сада на словенске земље, можемо тврдити, да је покрет у корист признања криминалне политике, као неопходно потребне гране науке кривичног права, нашао у тим земљама приличан одјек. У Чешкој проф. Миричка и покојни проф. Ј. Прушак у својим радовима често пута додиривали су најглавније криминално-политичке проблеме и бранили важну улогу криминалне политике. Имамо преставника идеја, која су блиски Листовима, у Бугарској и у Пољској, а још више пажње поклонили су криминалној политици научници у Краљевини С. Х. С.

Једни од њих разрађивали су криминално-политичке проблеме, као проблеме науке кривичног права у ширем смислу²) други су ставили чак и директно принципиелна питања о суштини и садржају криминалне политике и о њеним узајамним односима са кривичним правом. Тако, на пример, покојни Миленко Веснић додиривао је та питања у својим рефератима о конгресима међународног криминалистичког савеза и активно је радио на популаризацији криминално-политичких проблема у улози председника српске групе савеза, а професор Б. Марковић, ма да (по примеру уџбеника Листовог) уводи криминалну политику не у систем, већ у увод код науке кривичног права, ипак подробно карактерише њену улогу, њену везу са кривичном догматиком и њене основе, при чему говори не само о казни, као „оруђу у борби против злочинаца“, већ и о „узроцима кривичног дела“, и карактеришући нове научне школе, ставља главне захтеве криминалне политике као науке. Поред тога у другим

¹) А. Paris: „Science pénal et droit positif“ 1904.; „La causerie sur les doctrines nouvelles du droit pénal“, 1896. и др.

²) В. многобројне и интересантне чланке проф. М. Доленца, посвећени принципима, везаним са предузетом реформом кривичног законодавства, проф. Ј. Шиловића, посвећени конгресима међ. крим. савеза на којима је он стално сарађивао, и више других.

својим делима писац се много трудио на спровођењу горњих захтева у законодавство и живот.¹⁾

Признаје и професор Т. Живановић право на научну егзистенцију за криминалну политику, али његов однос према њој није потпуно одређен.²⁾ —

Најзад, са нарочитом пажњом и великом љубављу бавили су се криминалном политиком научњаци из Русије. Још пре појаве нових школа проф. Н. Некљудов писао је:

„Криминална политика, основана на криминалној статистици биће за сваку државу државна мудрост, против које је немогућна никаква борба, јер ће бити свака мера и сваки закон, ако су израђени на тај начин, према лепом изразу Цицероновом, „*non lata, sed nata*“.

Ако додамо, да је научно разрађивање криминалне политике Некљудов сматрао као један од најглавнијих задатака за криминалисте, имамо формулу, која се у то доба није могла проширити, јер нису постојале ни криминална антропологија, ни криминална социологија.³⁾

1872. год., т. ј. такође пре постанка нових школа, широк програм за науку кривичног права развио је проф. Духовској. Показао је, да је неопходно потребно, сем апстрактног кривичног проучавања злочина и казне, проучавати пажљиво и узроке криминалитета, те разрађивати за помоћ законодавну средства за успешну борбу са криминалитетом и за реорганизаију казненних мера у правцу најбоље њихове *целисходности*. Најзад, убедљиво је подвукао да наука кривичног права мора да износи и план социалних рефорама, које су потребне за побољшање

¹⁾ Б. Марковић: „Кривично право“, књ. I. (по предавањима израдио је Ж. Топаловић), 1909., нарочито стр. 57—127.; „Средства за замену кратковр. казни лишењем слободе“, 1909.

²⁾ У својим „Основима кривичног права“ (2. изд., 1922., г., д. I.) проф. Живановић говори, да „испитивања психолошког и социолошког карактера не сачињавају очигледно предмет науке кривичног права пошто су неправног карактера.“ Не пристаје ни на увођење у нашу науку нових метода, већ само допушта формирање засебних помоћних грана, при чему неће да се криминална политика одвоји у засебну науку (в. стр. 14—15.). Али у истом својем делу даје врло мало места криминално-политичком елементу, ма да му даје важну улогу „изналажења најповољнијих мера за сузбијање криминалитета“ (стр. 365—374.).

³⁾ Некљудов: „Уголовно статическије етјуди“ (руски), I, 1865. г. (в. увод).

кривичног правосуђа, дакле, као што се види из свију горњих захтева, бранио је увођење у науку кривичног права правилно уређеног криминално-политичког елемента.¹⁾

Готово истовремено створио је своју теорију чувени руски научник професор И. Фојницки. Он није дао због различитих узрока потпуну систематизацију својих захтева, али његова теорија са доцнијим допунама има велику важност као један од првих покушаја темељно реформисати схватање обима и задатка науке кривичног права.

За разлику од новатора екстремиста Фојницки високо цени и штити кривично-догматски елеменат у нашој науци, али признаје, да је неопходно потребан и криминално-политички елеменат, на чијем је разрађивању много сам радио. Нарочито је важно код њега широко схватање етнолошког те меља криминалне политике; са нагласком је забележио улогу оног *личног* фактора, који је доцније антрополошка школа узела за основ својих радова, али је признавао и озбиљну улогу других (социалних и космичких) фактора криминалитета, те је и свој ту дао прилог преко проучавања особина женског криминалитета и утицаја главних космичких фактора на кретање злочина. Директне дефиниције криминалне политике код писца нема, али из свих његових дела и предлога излази, да је високо ставио криминалну политику и сматрао, да је њена најглавнија дужност, да покаже законодавцу оне путеве, који су потребни за најбоље одржавање правног реда и за најцелисохднију борбу са криминалитетом. Те је идеје неуморно износио и на катедру и као први и дугогодишњи председник руске групе ме-криминалистичког савеза.²⁾

Интересантно је такође, да је и најауторитативнији руски криминалист Н. Таганцев, који је био у Русији познати поглавар класичке школе и принципиелно бранио искључиво правнички карактер науке кривичног права, у ново издање свог најглавнијег дела унео је (т. II) толико криминално-политичког материјала и тако је подвукао читав низ криминално-политичких проблема, да се у том правцу, ма да и у противречности са соп-

1) Духовској: „Задачи науки уголовного права“ (руски), 1872. г., стр. 3. сл.

2) Фојницкиј: „Уголовноје право, јего предмет и задачи“ (руски), 1873. г.; „Ученије о наказанији“, 1889. г.

ственом дефиницијом науке кривичног права (у т. I) потпуно приближио новаторима и њиховим погледима на улогу криминалне политике и њене задатке не само у репресији, већ и у превенцији, коју писац, као и Принс, зове „криминалном хигијеном“.¹⁾

Из млађе генерације имамо читав низ присталица социолошке школе, који, приближавајући се основним потезима Листовим, безусловно траже проширење науке кривичног права у томе правцу, да иста обухвати позитивно разрађен криминално-политички елеменат. Нарочито ту морамо назначити имена Пионтковског, Поланског, Гернета, Маклецова и Љубљинског.

А и писац ових редака у току више од 25 год. радио је научно са нарочитом пажњом према криминалној политици и штитио је њу као нарочито важан и самосталан елеменат науке кривичног права, како у пређашњим својим делима у Русији, тако и у садашњим у Србији, и на катедри и као дугогодишњи заменик председника и последњи председник групе међународног криминалистичког савеза.²⁾ И сада писац мисли, да за напредак кривичног правосуђа морамо тежити сваковрсном и свестраном развијању криминалне политике, ове (по перфектном изразу Бемеровом) заиста *лепе* науке.

Д-р Мих. Чубински.

ДРЖАВА КАО ПРЕДМЕТ ИСТОРИЈЕ

Историја долази у оне науке којима обим није тачно одређен; сем тога, она је једна од наука, која је од увек била подложна утицају сродних и даљих наука, па су ипак сви правци у историјографији сложни у томе, да је *Држава* њен прави предмет.

Кад посматрамо најстарија документа историјографије (египатске натписе на 3000 година пре Христа и од њих још раније таблице од слонове кости и абонеса, на којима су забелешке

1) Таганцев: „Рускоје уголовноје право“, изд. 2., т. I—II., 1902. г.

2) Сем горе спом. руских и српских пишчевих дела в. нарочито његов први, систематски и до сада једини у књижевности „Курс криминалне политике“, т. I—III, 1. изд. 1909. г., 2. изд. 1911. г., Петроград.

о догађајима) видећемо, да су њихова главна садржина доживљаји народа организованог у Државу.¹⁾

Као год што су ударили темељ осталим наукама тако су Грци ударили темељ историјској науци. Прву истинску историју написао је Тукудид, свесан разлике између себе и својих претходника, који су историске догађаје представљали у поетском или новелистичком облику. Његово дело је епохално не само у грчкој и античкој већ у целокупној историјографији до сада: он је највећи историчар Старога Века. У својој Историји Пелопонескога рата он је истакао Државу као носиоца историје: предмет историје су ратови, спољна политика и државна организација. Живим снагама, које се крећу у обиму државног уређења — маси и водећој личности — стоје на расположењу као стални капитал духовна и материјална средства државе. У своме делу Тукидид је изложио материјална средства са којима је Атина ушла у рат: новац, којим је држава располагала, суме пореза, које су давали савезници, број и организацију сувоземних и поморских снага (II, 13, 24); за тим је поставио питање: какав је највиши циљ натерао обе стране у рат и шта је сачињавало трајну садржину духовног расположења ратујућих снага. На ово је питање дао одговор, који се може применити на борбе и ратове свих држава: као највиша добра, којима држава тежи, јесу слобода и моћ. (*περί τῶν μεγίστων ελευθερίας δ' ἄλλων ἰσχυρίας*, III. 45). Персијанци теже да распростране своју моћ исто као и Атињани који иду за тим, да прошире свој државни савез и потчине своје савезнике. То је, дакле, борба за моћ. С друге стране, Јелини, међу њима и Атињани, боре се противу Персијанаца, као што савезници напуштају свој савез са Атином, да би сачували своју слободу. Наводећи разлоге Пелопонеском рату, Тукидид сматра (I, 23 и 88) да му је први и крајњи узрок страх Лакедемонаца од ширења моћи Атињана, који су учинили зависним већи део Јеладе. Сада се у науци сматра да је Тукидид врло вероватно и писац „Атинске политике“ дела, које је изишло под Ксенофоновим

¹⁾ Највећи теоретичар Државе у Староме веку, Аристотел, казао је да је Држава старија него ли човек. Тиме је хтео рећи, да је Држава постулат једнога моралног поретка па према томе пре човека. И Хегел, Један од највећих модерних духова, сматра Државу као оваплоћење моралне идеје: *Philosophie des Rechts*, ausgegeben von G. Lasson, § 257.

именом.¹⁾ Први пут се ту јавља мисао, коју је тек у 19 веку Ранке образложио, да спољна и унутрашња политика стоје у узајамном односу, и да је при томе спољна политика јача снага, која управља унутрашњом.²⁾

Задатак историје, како га је Тукидид одредио, усвојен је у целој античкој историјографији. Највећи историчар после њега, Полибије, схватио је такође историју као политичку историју (*πραγματεία*): она се на првоме месту бави спољном политиком и ратовима, а за тим уређењем државе. Полибије је одлучно нагласио важност државног уређења: добро државно уређење је услов за успешну спољну политику; једини је изузетак Теба, која је и поред рђаве организације могла макар и за кратко време доћи до сјајне величине. Испитујући састав државног уређења и промене, које се врше у њему, Полибије је главну пажњу обраћао на органе јавне власти, али је нагласио да на државно уређење врше силан утицај извесне појаве у економском и моралном животу народа, истичући нарочито морални моменат.

Грчка историјографија служила је римској као узор; нарочито су римски историчари примили од Полибија цртање моралног карактера политичке личности у чему се је истакао Корнелије Тацит као највећи уметник. Он је један од најоригиналнијих писаца на латинском језику: он није историчар у модерном смислу, нити као Тукидид, нити је проповедач историских догађаја као Херодот, Ксенофон и Ливије, већ је уметник, који представља догађаје тако, како ће направити што јачи утисак и изазвати душеван потрес. Па ипак је он оцртао своје карактере у односу према државноме животу. Политички живот схватио је он, као и Тукидид, као борбу између слободе и силе. Умирање републиканске слободе и победа силе у облику монархије чине предмет Тацитових дела (Анала и Историја), само је он ову борбу третирао као морални проблем.

За римску је историјографију карактеристично што она, са ширењем римске државе, постаје универзална. Први је Полибије почео са писањем Опште историје; само она обухвата

¹⁾ Ernst Kalinka, Die pseudoxenophontische: Ἀγναίων πολιτεία Einleitung, Übersetzung, Erklärung. 1913. Раније су Ваксмут, Платен и Бек сматрали да је њен писац Критија.

²⁾ Rudolf Schöll, Die Anfänge einer politischen Litteratur bei den Griechen 1890.

политику и ратове народа око Средоземнога мора и епоху од 120 година. Следујући њему, у доба када је римска држава достигла врхунац своје у развиту и постала светском силом, написао је Трог Помпеј веома опширно дело, најобимније у античкој историјографији.¹⁾ Оно је обухватило све што је тадања наука знала о свима народима и свима временима. Трог Помпеј стоји на гледишту на коме и цела античка историјографија, да државе сматрају слободу и моћ као највиша добра, али пошто она једно друго искључују то настаје непрекидан низ бораба, у којима једне државе теже да прошире своје господарство, а друге, да сачувају своју слободу. Трог држи да је у овој непрестаној борби пронашао принцип, који влада историјом. Пре историског доба, мисли он, постојао је златни век, у коме су народи били задовољни својим границама и мирно живели један поред другога. У историјској епоси јавља се тежња за господарењем, која изазива освајачке ратове. Настаје борба свију противу свакога и у тој борби може се запазити као правило, да се извесне државе, пошто су покорице своје суседе и прошириле своје границе у што већем обиму, подижу до ранга светских сила. У стварању ових светских држава постоји извесна доследност, како у времену тако и по месту стварања. Као прва позната сила светска подигла се Асирска држава; после њеног наизменичног цветања и опадања појављује се нова светска држава, Мидска; за њом долази Персиска. Све три ове светске царевине јавиле су се на Истоку. После Персиске светске државе настаје интервенција Запада. У Македонији оснива краљ Филип државу, коју је његов син Александар попео до највеће силе, дотле невиђене у свету. Напослетку као пета и највећа светска сила јавља се Римска империја, која обухвата Запад и Исток. Рим постаје глава целог света. Према томе, светске силе представљају врхунце у току историје. Светске силе су, истина, биле ограничене на извесне одређене територије, али се врховна власт (*imperialium*) могла одвојити од државе: ту врховну власт преноси држава која пропада на своју наследницу, која се подиже. То је схватање примљено у Сред-

¹⁾ *Historiae Philippicae*, 44 књиге, написане у доба Августово; од тога је дела сачуван извод (*epitome*) који је направио Јустин. Важнији су универзални историци још Диодор Сицилиски, Тимаген, Јуба краљ Мавританије, Страбон, Квинт Курције Руф.

њем Веку под именом *translatio imperii* и играло је важну улогу у средњевековном схватању Историје.

Средњевековна историјографија развијала се под утицајем хришћанске теологије. Од одлучнога значаја за средњевековно схватање било је дело Св. Августина *De civitate Dei*. Као главну садржину историје сматра Августин однос човека према Богу; овоме се односу имају потчинити сви остали односи. Тај однос између човека и Бога није одједном регулисан, већ се у току времена мењао. Августин дуалистички посматра историју као борбу између цркве и света, Бога и ђавола. На супрот земаљској држави, *civitas mundi*, истиче он Божју државу *civitas dei*, као другог носиоца историје. Од Адамовог греха до појаве Христове држава је била земаљска; она је и даље то остала, јер примањем Хришћанства ипак је мали део истински „изабраних“, док је већина само по имену Хришћанин. Зало је он сматрао као задатак хришћанске државе да у заједници с хришћанском црквом ради на ширењу и чувању Божје државе. Тиме је Августин створио назор о односу између Државе и Цркве, који је од тада кроз цео Средњи Век владао у латинскоме Хришћанству. Језгро овог схватања састоји се у томе, да се нижи циљеви државе потчине вишима, који ће се остварити у Божјој држави. Августин је унапред признао држави, поред заштите личности и имовине, морални задатак. Паганска је држава установила култ лажних богова: сада пак, државна сила има да служи ширењу правога богопоштовања међ својим припадницима. Из овога схватања произилази (и ако није изреком казано) да се држава има потчинити личној моћи хијерархије; то је схватање кроз цео Средњи Век испуњавало однос између световне и црквене власти.¹⁾ Средњевековна схоластика је науку о држави засновала била на верској основи. Историски ток се објашњавао као пут, којим божанство води човечанство одређеном циљу.

Ренесанс, Хуманизам и Реформација ослободили су историју теолошких окова: држава се опет почела сматрати

---

¹⁾ Ernst Bernheim *Mittelalterliche Zeitaschauungen in ihren Einfluss auf Politik und Geschichtsschreibung I Die Zeitaschauungen: Die augustinischen Ideen-Antichrist und Friedensfürst — Regnum und Saeculotium 1918* — Потпуно и дубоко разумевање црквеног живота у Средњем Веку пружа Н. v Schubert *Geschichte der christlichen Kirche im Frühmittelalter I. део 1917. II. део 1921.*

земаљском установом, ослобођеном сваког црквеног туторства. Истина, историја је у ово доба дошла у другу једну зависност, зависност од философије, под чијим се утицајем нарочито развијала у 17 и 18 веку у самосталну дисциплину — философију државе и историје. На челу историјографије Новог Века, стоји Николо Макијавели, чија историска дела¹⁾ представљају епоху у развоју историске науке.²⁾ По њему је Држава носилац историје, а државу је он схватио са свим модерно, као жив организам. У томе смислу Држава се јавља као сила на форму индивидуалне личности и као таква ствара историју и постаје предмет историје³⁾. Делови државне заједнице у непрестаној борби и компромисима стварају историју једнога народа, тежње пак држава да се одрже и да своју владавину рашире испуњавају историју читавог система држава: историја се, дакле, изводи у развоју појединих држава и државних система. Макијавели је главну пажњу обратио унутрашњој историји држава, а на првом месту Римској републици. Унутрашња историја заснива се на борби класних и партиских супротности са државним институцијама: у Риму се две главне класе, патрицијска и плебејска, боре међу собом, а обе се, опет, боре са државном силом и из ове борбе произилазе промене у државноме уређењу; Флоренција пружа исте супротности развијене још у већој мери. Основна се идеја код Макијавелија састоји у томе, да свака друштвена класа, чим је дошла до свести о себи и својој снази, тражи учешћа у државној сили, услед чега настају уставне борбе и као њихова последица — уставне промене. Поред њих Макијавели истиче и моралне силе у животу народа, дајући карактеристике партија и појединих личности. — Макијавели је своје схватање доследно извео у својим историским делима, али је нагласио још један проблем, који, истина, он није обрадио, али који је у развоју схватања историје дошао до велике важности: то је принцип нације. Нација је по својој бићу засебна заједница од државе, али, потпуно развијена, испуњава све облике државе. Снабдевена сопственим духовним добрима, сопственом свешћу и активном вољом, нација сматра

¹⁾ Discorsi sopra prima decada de Tito Livio; Istorie fiorentine (1520-25).

²⁾ E. Mayer, *Macchiavellis Geschichtsauffassung* 1906.

³⁾ Душан С. Николајевић (Демон у теорији Државе. Београд 1926.) први је у нашој философско-правној књижевности правилно схватио овај проблем, и ако је у извесним консеквенцама свога разлагања одвећ смео.

као свој позив да стално буде у узајамном односу према држави; од државе добива она помоћ и заштиту за свој развитак, а са своје стране, пак, ставља она држави на расположење своју снагу и своја средства ради чувања њене слободе и моћи.

Као што је Макијавели поставио узоре за писање унутрашње историје, тако је његов земљак Гвичардини својом Историјом Италије постао узор за спољну историју. С правом је Волтер на једноме месту рекао, да до Гвичардинија и Макијавелија није било израђене историје. Док се историска наука враћала античком, световном схватању државе, дотле се и теорија о држави секуларизовала: на место схоластичке теорије државе Жан Боден, Хуго Гроције, Тома Хобс, Џон Лок и Пуфендорф дали су ново схватање, по коме држава није Божја творевина већ природне последица уговора између народа и владе. Али је после Макијавелија од великог значаја за историју Монтескије, који се врло често наслањао на генијалнога Флорентинца, само што је своје мисли дубље образложио и јаче их поткрепио. Главна је Монтескијева заслуга за историску науку, што је припремио пут дубљем схватању унутрашње историје државе. Нико до њега није тако дубоко продро у схватање суштине држава и државних институција, које је представио као производ историског процеса.¹⁾ Са разлагањем полази он од почетка државе, који дели у три одсека: први одсек представља стање усамљености, стање у коме су људи изложени непрестаној опасности и вечитоме страху; за тим настаје напредак, када се оснивају друштва (*établissement des sociétés*) на што су људи принуђени услед потребе да се исхране и обезбеде од опасности; али пошто ово стање изазива општи рат (како друштва између себе тако и појединца у друштву), то је потребан трећи корак — стварање Државе. Сједињујући своје воље (*réunion des volontés*) људи стварају законе од опште важности, а сједињујући воље и своје снаге (*réunion des forces*) стварају врховну силу (*force générale, souveraine puissance*) за спровођење закона у живот: тако је створена Држава. Према томе основну снагу Државе сачињавају две силе: лична сила — државна управа и безлична — сила закона. Унутрашња историја држава развија се из узајамног утицаја између формалних закона

1) Његова су дела: *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (1734), *Esprit des lois* (1748).

и животних интереса или, како би се данас рекло, између права и културе. — Особита је вредност Монтескијева што се увек позива на конкретне историске догађаје и односе, из којих изводи или објашњава своје опште поставке.¹⁾

Међу противницима Монтескијевог схватања највише се био истакао Волтер. На супрот дотадањем схватању, Волтер је изнео своје ново схватање историје:²⁾ учинио је главну замерку дотадањој историјографији што је представљала ствари, које нису вредне излагања; то се односи на опширно излагање ратова и спољне политике, које он сматра пролазним појавама.³⁾ На место њих истиче три ствари од трајне вредности: добре законе и установе, резултате науке и, напослетку, споменике уметности. Њима додаје још две исто тако важне области: обичаје и религију. Тиме је он истакао за предмет историје готово целокупну активност људскога духа и тако постао творац културне историје. Од њега и потиче назив Историја Цивилизације; његови су последници употребљавали оба термина, култура и цивилизација; једни су називали ову нову врсту историјографије Историјом Културе, други, пак, Историјом Цивилизације. У другој половини 18 века Волтеров су правац прихватили Гибон, Робертсон, Винкелман и Хердер; они су претпоставили целину појединачноме и народ држави, па се за то, поред Волтера, сматрају оснивачима Културне историје. Нарочито су енглески историчари обрађали увек довољно пажње културним појавама.

Оба ова правца у историској науци дуго су времена ишла један поред другог; доцније је настала час притајена час отворена борба између политичке и културне историје. У првој половини 19 века Леополд Ранке, један од највећих историчара, издигао је политичку историју на највишу висину. Он је сматрао, да је Држава нарочити предмет историје, па је, према томе, једино оправдана политичка историја.

1) A. Sorel, Montesquieu, Paris, 1887.

2) Essai sur les moeurs et l'esprit des nations et sur les principaux faits de l'histoire depuis Charlemagne jusqu' a Louis XIII, (1744. односно 54).

3) Ма да их је и сам излагао у својим делима: Siècle de Louis XIV, siècle de Louis XV, Charles XII. Строго узевши Волтерова историјографија не може се свести на једну формулу, јер је он пун противречности. Fare је рекао: „Овај велики дух, то је хаос јасних идеја.“ E. Faguet, Dix-huitième siècle, Paris 1890., стр. 219.

Пошто задатак културе прелази обим задатка државе, то се је дошло пред алтернативу: или да се пронађе унутрашња веза између Државе и Културе, па да се упркос разлици, споји уједно њихова историја и том приликом задржи господарећа позиција Државе, или да се оспори надмоћност Државе над културом, да се држава схвати као саставни део културе, па да се политичка историја претвори у културну. Ранке је покушао да успостави спољашњу везу између културне и државне историје. Под културом је он на првоме месту подразумевао Државу и Цркву, а по том право, религију, морал, науку, поезију, уметност и напослетку „материјалне снаге“, то јест технику и трговину и добра, која оне производе. У том обиму култура представља „принцип заједничког живота рода људског“ и на њој се заснива Историја човечанства.¹⁾ Тако у начелу, међутим у својим делима²⁾ Ранке је сматрао само три области за саставне делове историјографије: религију, философске погледе на свет и политичке теорије. Он није сматрао као свој задатак да генетички и систематски излаже културу, већ је употребио друго средство да је представи: појединим деловима своје историје додавао је по једну главу, у којој је, на основу сувремене литературе и савремених споменика, изложио у главним потезима, по своме мишљењу, најважније појаве у науци, поезији и уметности. На тај начин је само формално успостављена веза између културне и политичке историје, али се оне нису битно спојиле међу собом. Ранкеово гледиште владало је неоспорно све дотле, док представници културно-историскога правца нису предузели други пут, да се културна историја уздигне над политичком.

Најглавнији представници овога новог правца су Јаков Буркхарт, Карл Лампрехт и Освалд Шпенглер. Док је Буркхарт³⁾ обазриво ишао новим путем, дотле је Лампрехт одлучно

1) Weltgeschichte VII 5 издање, 1896. стр 4—6.

2) Најглавнија су му дела: Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494-1535 1824; Fürsten und Völker von Südeuropa im 16. u 17. Jahrhundert, 1825; Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten, 1834-37; Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, 1839-47; Französische Geschichte vornämlich im 16. und 17. Jahrhundert, 1852-61; Englische Geschichte, vorn. im 17. Jahrh. 1859-67; Zwölf Bücher Preussischer Geschichte, 1865; Serbien und Türkei im 19. Jahrh. 1879.

3) J. Burkhart, Die Kultur der Renaissance in Italien, 1860 (10. издање 1908).

и без резерве ставио културну историју над политичком. Он Државу не сматра над осталим културним добрима, већ је спушта у ред осталих културних добара: „Како год развитак уметности, књижевности или науке, тако исто историја унутрашње и спољне политике није ништа друго до спољашњи облик општег социјал-психолошког живота“.¹⁾ Веза, која спаја разноврсне делове културе јесте *душевени* живот, и у њему Лампрехт гледа правог носиоца историје. И Народна Економија није ништа друго него излив духовног живота.²⁾ Борба око културне историје, економски развитак 19 века и полет Националне и Политичке Економије допринели су, што су у новије доба историчари нарочито почели обрађивати економску историју.³⁾ Међутим под утицајем економског материјализма учињен је био покушај да се обори политичка историја и *класа* истакне над Државом. То је схватање историје Карла Маркса, које се на-

1) Deutsche Geschichte, VII, стр 399 Историцари су овога правца још: Гизо, Рил, Леки, Тен. У историчаре културе не могу се рачунати дилетанти, описивачи старина и обичаја и скупљачи куриозитета и пикантерија као што су Хелвалд, Хене ам Рин и други.

2) Лампрехт приписује себи у заслугу, да је „психизовао“ Народну Економију. Међутим Адолф Вагнер сматра Политичку Економију као „примењену психологију“, израз, који Лампрехт и Вунт употребљавају за Историју. Најглавнији полемички списи Лампрехтови су ови: *Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft*, 1896; *Was ist Kulturgeschichte (Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft I, 1897)*; *die kulturgeschichtliche Methode*, 1900; *Moderne Geschichtswissenschaft* 1904.

3) Georg v. Below, *Probleme der Wirtschaftsgeschichte* 1920; A. Dopsch, *Wirtschaftliche und sociale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung* 1918

4) „Историја свију досадањих друштава је историја класних борба“ речено је у Комунистичком Манифесту од 1847. године, који су израдили Маркс и Енгелс. Марксово схватање није из основа потпуно ново. Он је у неколико имао претходнике у Сен-Симону и француским историчарима Мињеу, Тјерију, Гизоу и Лују Блану. Кад се сравни Марксова филозофија с Хегеловом пада одмах у очи њена зависност од Хегла, тежња да се историјска факта сведу само на једно објашњење. После Фајербахове критике Хегла, Маркс је покушао да целокупност Хегелових „идеја“ (у праву, политици, религији, моралу, филозофији) постави на економску подлогу. Под Хегеловим утицајем конструисао је Маркс процес дијалектички: после класне државе у садашњости (теза) долази пролетерска класна држава (антитеза), а после тога, као синтеза — комунистичко друштво без државе. Видети: Franz Rosenzweig, *Hegel und der Staat*, 1920; Kelsen, *Socialismus und der Staat, eine Untersuchung der politischen Theorien des Marxismus* 1920; Alfred Brauntal, *Marx als Geschichtsphilosoph* 1920.

жива материјалистичко или економско и које је засновано на тврђењу да у крајњој основи економски односи одређују целокупну активност, вољу и начин мишљења људи, а историја испуњена борбама друштвених класа. Маркс сматра да продукција, која увек одговара стању продуктивних снага, влада целокупним социјалним животом и са њиме и појмовима о праву и моралу. Етика једнога доба и једнога народа је само идеолошки изражај његовог економског стања. У свима ранијим епохама само се је могло тако продукovati, што је један део друштва владао, а други му је био потчињен. Целокупан живот почивао је на формирању класа, а развитак се вршио на тај начин, што је унутрашњи антагонизам прилика доводио до потреса, пошто су продуктивне снаге, то јест техника, дошле у сукоб са стањем продукције, то јест са сопственошћу: тако је настало хрвање и борба класа. Свака се борба свршавала увек револуционарним преображајем целог друштва или заједничком пропашћу обе класе, које су се међу собом бориле. На тај начин је привреду робова у Старом Веку заменила феудална привреда у Средњем Веку, а ову, пак, капиталистичка привреда Новог Века.

Међутим ни саме Марксисте нису биле толико наивне да сматрају како класна борба испуњава садржај историје света. Још је Енгелс ово схватање означио као „апсурдну фразу“, јер „ако би се тако узело материјалистичко схватање историје, то би примена ове теорије на коју му драго историску епоху биле лакша него ли једначина првога степена.“¹⁾

Својом теоријом, на првоме месту, Маркс није објаснио постанак државе: по њему је држава произишла из друштва, а пошто се друштво састоји из класа са њиховим супротним интересима, то није објашњено како је најмањи почетак продукције био могућан без силе, која одржава поредак. Његова

---

1) Енгелс је у доцнијим годинама коригирао раније схватање и том је приликом приметио: „Што млађи често стављају тежину више на економску страну, него што јој то по праву припада, криви смо делимично Маркс и ја. Ми смо имали да противницима нагласимо овај принцип, који они нису признавали, па зато није било увек времена, места ни прилике, да дамо за право осталим моментима, који узајамно делују“ : Овом приликом ваља нагласити да и научници, који се сматрају Марксистима, као Струве, ЕдуардБернштајн, Туган-Барановски, Вилбрант, Конрад Шмит, не признају безусловно Маркову материјалистичку философију или прећутно прелазе преко ње.

конструкција класних бораба ни мало не одговара стварноме току историје. У Староме Веку, истина, долазило је неколико пута до борбе између робова и владајуће класе, али та борба није била непрекидна: неколико устанака робова свршили су се простим њиховим поразом, без икаквих других последица. Ратови против робова нити су довели до револуционарнога преображаја друштва, нити су завршени пропашћу обе класе. Истина је, да су патриције и плебејци водили међу собом дугу борбу, само се она није завршила револуционарном променом римскога друштва, већ компромисом: амбициозним и имућним плебејцима био је допуштен улазак у круг владајућих породица, при чему друштво није изгубило свој аристократски карактер. Колико се у опште може говорити о преображају друштва у Средњем Веку тај преображај није последица борбе између племића и сељака, знатлија и калфа, већ резултат јачања краљевске власти. По Марксовој теорији буржоазија је у Новоме Веку заменила владавину феудализма услед тога, што продукциона и саобраћајна средства, створена у феудалном друштву, нису више одговарала продуктивним снагама и спречавала су продукцију, место да је потпомажу. На први поглед, изгледа, да се ово може применити на Француску, у којој је револуција укинула остатке феудалног економског поретка. Само се онда не може доследно објаснити, како се је француски народ после тога још два пута потчињавао апсолутним владоцима. У ствари је, међутим, било друкчије. Истински велики развитак продуктивних снага (велика индустрија и њене машине) вршио се је у већој мери у Енглеској него ли у Француској, а у Енглеској није било феудализма (енглески сељаци су још у 14 веку били ослобођени сваке врсте привезаности за земљу и постали слободни закупци, а нове продуктивне снаге јављају се тек у 18 веку). Енглеска буржоазија није оборила феудални друштвени поредак, јер овај није у Енглеској ни постојао, а тако исто није оборила ни аристократију, већ се полако и постепено њоме измешала и у току 19 века примила њене друштвене навике, тако да и данас енглеско друштво носи аристократски карактер.

Из ово неколико примера се види да Маркс за своје схватање није могао наћи потврде у историји. Због тога је у опште врло мали број историјских дела, која су заснована на мате-

ријалистичком схватању, а са строго научног гледишта узевши нема ни једног.¹⁾

Марксова материјалистичка философија, и ако је имала силнога утицаја као политичка доктрина, у науци није, дакле, могла успети. Међутим борба око „културне историје“ једно је време имала приличнога успеха, нарочито захваљујући борбености Лампрехтовој. Али она није могла однети победу; већина научника у Немачкој изјаснила се противу Лампрехта и још више истакла вредност Ранкеовог схватања.²⁾ Поред свих покушаја да се културна историја уздигне над политичком, општа је тежња повратак схватању да је прави предмет историје Држава.

Ранке је своје основно схватање историје формулисао готово у једној реченици: „Количина независности одређује свакој држави њен положај у свету, а у исто је доба приморава да све унутрашње односе уреди ради циља да се одржи. То је врховни принцип сваке државе“. Највиши је принцип сваке државе одржање егзистенције, пошто сваки живот, по природи, избегава смрт и тежи да се одржи. Свет је, пак, подељен на народе, државе и племена и нема места на земљи око кога се не би народи, државе и племена међу собом борили и где не би били у супарништву: ко хоће напред, мора другог да склони, а ко хоће да се одржи мора се борити. Чак и варварски народи пустињска племена, морају се борити ако хоће да живе, па и њихове установе, ма колико биле примитивне, зависе од мере

---

1) Покушај Кауцког да марксистички објасни постанак Хришћанства (*Der Ursprung des Christentums*, 1892.) не само да није успео, него је донекле и комичан. Кауцки види у најстаријим Хришћанским општинама мала удружења за међусобну помоћ и неку врсту потрошачких задруга. По њему је Хришћанство пролетерски покрет, међутим оно је не само прећутно већ и изречно одобравало ropство (Апостол Павле у посланицама). Хришћанство се, истина, борило противу мамонизма, али не из социјалних разлога већ за то што он квари човечју душу, а ценило је сиромаштво за то, што није хтело да има ничега заједничког с благом овога света, дакле услед аскетске црте у своме бићу. — Мeringова *Deutsche Geschichte vom Ausgang des Mittelalters* (2. изд. 1911) је скроз тенденциозно дело. На стр. 123 наводи као у „изворе“ за Француску Револуцију само три дела социјалдемократских писаца и каже: „ко ова дела детаљно простудира може поклонити другоме грађанску литературу о Француској Револуцији“.

2) Шпенглерово схватање културне историје изложено у делу *Untergang des Abendlandes* (1918) оригинална је али усамљена појава у науци.

њихове независности: биће чвршће ако је отпор јачи, а лабавије ако је противник слабији или ако су услови за живот лакши.¹⁾

Тиме се објашњава што се Ранке нарочито бави питањима спољне политике. Њега су стално нападали што спољној политици поклања особиту пажњу; признавали су му да је уметник у проналажењу и објашњавању дипломатских докумената, али да мало овди рачуна о економском животу, институцијама, праву, уметности и књижевности. Присталице Ранкеове кажу, да се обрнуто може рећи: нико није јасније прегледао унутрашњи живот нација у његовоме богатству, нико није ишао до највећих дубина тражећи корена догађајима него ли он. Што, пак, истиче спољну политику то природно потиче из основног његовог схватања и из посматрања историје свију народа, која није ништа друго до непрестана борба. Држава је борбена организација у време мира и за то њено унутрашње уређење мора бити стално удешено да може прихватити рат. Државни облици немају сами по себи вредности: питање да ли је боља монархија или република, уставна или апсолутна владавина, није од важности колико је од важности да ли извесна организација одговара одређеној спољној ситуацији. Добар је сваки онај облик владавине, који даје средства спољним циљевима државе.

Ранке је то схватање сјајно развио у својим историским делима. Спољни су узроци нарочито допринели да се у Француској у 16, 17 и 18 веку унутрашњи односи развију у корист апсолутне монархије; у вези с ратовима јавља се апсолутизам у свима вековима — диктаторска власт у Риму, владалачки апсолутизам у Турској, Шпанији, Француској, Прусској. У Енглеској, где није било јакога спољњега притиска могао се развити парламентаризам, ма да су и енглески владоци имали апсолутистичке прохтеве. Да би овај утицај објаснио, Ранке наводи мишљење два страна посланика на двору краљице Јелисавете: један се дивео великом ауторитету краљичином, док се други чудео колико су велика права парламента. Ранке објашњава ову супротност тиме: „што су краљица и парламент у општим приликама светским и своје државе били савезници“. Излажући политику Виљема III, Ранке показује како је спољна опасност — рат с Француском — допринела да престане уставна борба и да се опозиција придружи краљу. У каријери Ви-

¹⁾ Видети моје *Ранкеово схватање историје*, Београд 1906.

љемовој јављају се тенденције из доба Тјудора и Стјуарта, али је рат допринео да се понова примире оба супротна принципа на којима држава почива.

Ма да социолози сматрају да социална структура једнога народа условљава његов облик владавине, ипак један од највећих међу њима, Спенсер, стоји на истом гледишту на коме и Ранке. Полазећи од тога, да спољашњи фактори утичу на постанак и развитак државе и да је свако државно уређење првобитно војничко уређење, Спенсер¹⁾ разликује два основна типа државног и друштвеног уређења, које он назива *ратнички* и *индустриски* тип. Структура ратничког државног типа одликује се јаком принудном влашћу, централистичким деспотизмом, мешањем државе у приватни и економски живот, имајући у виду максимум војничког напона снаге, док слобода и благостање појединаца долазе тек на друго место. Обрнуто је код индустриског типа државе. Овде слобода и благостање појединаца карактеришу јавне односе и услед слабог притиска споља нема ни јаке принудне власти ни централизације, већ у свима областима преоблађује децентрализација, самоуправа и лична слобода кретања. Наравно, да су то идеални типови; у животу постоји мешавина из оба ова типа, па зависи од положаја појединих држава у свету, који ће тип више преовладати.²⁾

Као што је речено, борба између политичке и културне историје завршила се тиме, што је однело победу схватање да је Држава прави предмет историје. Лампрехтов наследник на катедри и директор Института за Универзалну Историју у Лајпцигу, Валтер Гец, не устручава се признати да је Држава „најважнији центар“ историскога живота. Ипак су после ове борбе и представници политичке историје допунили и удубили своје

1) Principly of Sociologie, 1895.

2) И Г. Слободан Јовановић у своме делу *О Држави* (треће издање, 1922) такође на стоје гледишту, да је Држава по постанку и своме бићу на првом месту војна установа (стр. 25 и даље) — Римско државно право пружа слику идеалног уређења једне војничко-политичке државе, којој је циљ моћ. И поред свих еластичности у облицима римско дужавно уређење никада не губи из вида моћ државе, и зато је познавање римског државног права и данас не само од теориског интереса, већ и од практичне вредности. Римској политици био је стални циљ истинска моћ државе, војничка и политичка, па су за то Римљани увек умели наћи погодне државоуправне облике да задовоље ову тежњу (К. J. Neuman, *Römische Kleinstaaten, Historische Zeitschrift, Band 117, 1917*)

схватање, тежећи да Државу посматрају у њеној вези према духовном, верском, правном, друштвеном и економском односу. Највећи међу садањим представницима Ранкеовог схватања историје, Ханс Делбрик, овако је формулисао компромис између културне и политичке историје:

„Не само од скоро, него од како памтим, говорило се о разлици између политичке и културне историје, па се чак објављивало како је политичка историја са њеним владоцима и биткама, њеном дипломатијом и њеним партијама нешто инфериорније у сравњењу са појавама и напретцима у култури. Али шта је култура? То је веома неодређен појам. Остављам на страну, што је у новије доба омиљено правити разлику између културе и цивилизације, већ хоћу да негативно урачунам у културну историју све што је историски интересантно а не односи се на Државу. Ту бисмо имали, дакле, историју вера, историју уметности, књижевности, економску историју, моралну историју и шта се све још не може убројати. Па да ли би се ове области могле одвојити од историје држава? Да ли су оне независне од држава? Чим се мало ближе приступи овим стварима, види се одмах, не само да су оне у вези са Државом, већ, да је Држава позитивно или негативно прапочетак, који све људске појаве обухвата и носи. Све припада историји, догађаји и појаве, али у центру ове целокупности стоји Држава. Супротност између политичке и културне историје уклоњена је реченицом: да је сама Држава најдрагоценији и најсилнији производ културе. Рат је функција Државе и најужаснија, језовита противност културе. Па поред свега тога, ја сам у предговору Историје Ратне Вештине смео написати како немам ништа против тога, ако се ово дело уврсти у ред културно-историских радова, јер је ратна вештина исто тако вештина као год архитектура или медицина или педагогика. Нестаје разлике између политичке и културне историје кад се сиђе у дубину.“¹⁾

Д-р Јован Бл. Јовановић.

ANALI PFB | anali.rs

---

¹⁾ Delbrück, Weltgeschichte, 1924. I, стр. 11.

ДРУШТВА С ОГРАНИЧЕНОМ ОДГОВОРНОШЋУ

(Поведом бугарског и француског закона о друштвима с ограниченом одговорношћу).

(Свршетак)

В. Друштвени органи.

1. *Збор другара.* I. Врховни је пословодни и надзорни, а не и заступајући, орган збор другара³⁹⁾ по свим законима и по предпредлогу. Но док је по деоничком праву неминовно само на скупштини фактичком скупу другара на одређеном месту и у одређено доба могуће одлучивати о стварима, за које је потребна одлука другара као целине, сви закони и предпредлог допуштају (48 н., 34 а., 41 б., 26 ф., 399 с.) код друштва с огр. одг. и писмено⁴⁰⁾ гласање, било да се у поједином случају другари писмено *сложје* о извесној *одлуци*, коју им је предлагао позвани друштвени орган, тако да је одлука једногласна, било да су у поједином случају сви бар *сложни* да се о ствари *гласа писмено*. У другом случају дакле треба најпре о једногласним писменим или усменим одлукама да се гласа писмено, а одлука у самој ствари не може да је једногласна, него може бити и већином гласова. Из разлога пак, да је писменим гласањем спречена дебата и рашишћење предмета, аустриски и по њему бугарски закон одређују да се већина не рачуна према броју одатих гласова, него према укупном броју свих гласова у друштву. Ако се дакле апсолутна већина писменим путем уопште не изјави, предлог је пропао, све да су га сви остали примили. Немачки законик нема ово ограничење, а Француски још је строжи: сваки другар код писменог гласања мора да добије текст предлагане одлуке тачно формулисан и мора да гласа;⁴¹⁾ већина пак мора да броји више него половину основне главнице (тако и код усменог гласања). Уз то француски закон писмено гласање дозвољава само, кад број другара не прелази двадесет. Предпредлог има у погледу писменог гласања сасвим неуспелу одредбу у том смислу (399, став. 2. с.) да „се при гласању писмима не ра-

39) Волео би израз „скупштина“ а за „управни одбор“ израз „начелство“.

40) поготово и телеграфским путем.

41) recevoir le texte — expressement formulées et émettra son vote par écrit.

чуна она већина, која је по закону или друштвеном уговору потребна за зборску одлуку, него по укупном броју гласова који имају сви другари.“ Јасно је, да се овде мешају одредбе о већини (проста, апсолутна или квалификована) и одредбе о том да ли се већина броји од датих или од уопште могућих гласова. Ако за одлуку треба $\frac{3}{4}$ већине, треба и код гласања писмима, разлика је само у томе: ако је кворум на збору рецимо $\frac{1}{2}$ свих могућих гласова и ако је од ових гласало у поједином случају $\frac{2}{3}$ — дакле од укупног броја свих гласова $\frac{1}{2} \times \frac{2}{3} = \frac{1}{3}$, то је довољно $\frac{1}{3} \times \frac{3}{4} = \frac{1}{4}$ укупног броја свих гласова, да је предлог примљен, ако пак се гласало писмима, треба $\frac{3}{4}$ укупног броја свих гласова, да је предлог примљен. § 399. став. 2, свакако треба исправити. Но ради веће јасности код гласања ваљало би примити и одредбу француског закона да код писменог гласања другарима треба доставити тачно формулисане предлоге, дакле тако, да се може одговорити са „да“ или „не“, јер дебата писмима готово није могућа, а зацело није целисхдна. Не ваља пак примити француски закон да је писмено гласање дозвољено само, ако број другара не премаша двадесет; то треба да друштво уреди само; већ број 20 редом биће и сувише велики за писмено гласање.

2. Што се тиче предмета за које је потребна одлука другара-закони и предпредлог уопште поклапају се, само што их француски закон не побраја, као остали (46 н., 35 а., 42 б., 400 с). Замерити треба предпредлогу, да је његова дикција и овде мање јасна него ли законâ. И у погледу осталих одредаба о скупштини (место, доба, сазив, quorum, право гласа, већина, права мањина у погледу сазивања и одређивања дневног реда (у великим потезима закони и предпредлог подударају се, само француски закон заузима посебан став и овде, у том што даје много мање подробних прописа (45—51 н., 34—40 а., 399—405 с., 41—49 б., 26—29, 31 ф.).

3. У потанкостима има и овде неких разлика, од којих треба нагласити ове:

а. Добра је одредба § 402., став. 2., предпредлога, да морају другари, који као мањина сазивају скупштину, у сазиву значити и износе својих основних улога.

б. Мана је у томе, што предпредлог (403 с.) не зна за право мањине да захтева попуњавање дневног реда. Ова је мана у толико већа, што се попуњавањем дневног реда често са мање

трошака и са мање друштвеног живота може постићи исти циљ као и сазивом скупштине од стране мањине.

в. § 404 с. не назначује од којих се гласова броји већина, од оддатих — код сваког гласања — или од заступаних на скупштини или од целокупног броја свих могућих. Овде је потребна јасност.⁴²⁾

г. Француски закон тражи за доношење одлуке без изузетака да се већина, било проста, било квалификована, броји према целокупном броју гласова свих другара (27, 31 ф.) ипак за измену уговора може се уговорити и већа и мања већина од $\frac{3}{4}$.

д. По чл. 28 ф. сваки члан има толико гласова, колико пословних удела, што је доследно по француском систему (горе В, 1, 3, с), но немогуће по осталим законима. Али ако се у предпредлогу знатно повиси номинална најмања основна главница, неће моћи остати одредба (404 с.) да свака стотина динара у узетом основном улогу — не треба да је потпуно плаћен — да је један глас; замениће се са већом свотом.

ђ. По чл. 29 ф. другари, само када заступају бар половине основне главнице, могу сазвати скупштину, па и ови само, ако нема надзорног одбора ни пословођа. Дакле по француском закону не може се ни говорити о праву мањине на сазив скупштине. У том погледу треба признати да је француски закон најдоследније извео систем већине, као инхерентно својство капиталских удружења.

Од ових одредаба француског закона не ваља примити ни једне; наиме ад г.) у сваком друштву има другара, који се о вођењу друштвених посала не старају, који су збиља само капиталски учесници. Такве је тешко присилити, да дођу на скупштине и гласају. Ако се постави норма да се већина броји од целокупног броја гласова, биће последица, да се не могу донети ни важне одлуке. Потребан королар француског начина била би општа *дужност* гласања, но у засебноправним удружењима готово ниједан правни систем не зна за такву дужност. Сви се задовољавају тиме да се другарима даје *прилика* гласања, па онда — у опште — *qui tacet, non utique fatetur, sed certum est, eum non negare.* — ад. љ). Сви модерни закони о деоничким друштвима па и о друштвима с огр. одг. признају, да доследно примењивање начела већине доводи до противправног или

⁴²⁾ има и других, мањих, нетачности у предпредлогу.

бар до неморалног искорипћавања мањина од већина. Зато баш и дају мањинама извесна посебна права. Додуше мањина не може да намеће већини своју вољу, али већ тиме што може да скрене збору пажњу на извесне појаве у друштвеној управи, или да сазивањем скупштине скрене пажњу јавности на друштво, дато је мањини важно и успешно — признајемо — потребно оружје. Против злоупотреба закони и предпредлог познају чврсто средство: збор одлучује, ко ће сносити трошкове ванредног сазива (402 с., 37 а., 44 б., 50 н.). Ова одговорност би се, ако би се сматрало потребним, могла поштрити још тиме, да би се сазивачима наложила још и одговорност за већу штету, нанету друштву непотребним сазивом скупштине, ако се изврши *dolo* или *culpa lata*. Сумњиво пак је, да ли ваља примити излаз, који тражи бугарски закон (44 б.): ако позвани органи за 14 дана не задовоље захтев и не сазову скупштину, то по предлогу мањине *суд* одреди скупштину. Нејасно је, да ли суд претходно мора или бар може да чује пословође друштва, да ли се ради о спорном поступку и т. д. Било једно било друго: не ради се о правним питањима него о питањима целисходности у господарском животу, а о овима не решава суд; сем тога, сваком дужом процедуром самом може већ бити осујећен смотар сазива.

е. Чл. 27 ф. одређује, као што је већ речено, да је за одлуку потребна апсолутна већина свих могућих гласова и додаје да се мора, ако уговор не одређује друкчије, сазвати поновна скупштина, на којој се одлуке примају апсолутном већином датих гласова, без обзира који је део основне главнице на овој скупштини заступан.

Сличну норму имају и остали закони и предпредлог (38 а., 403 с., 27 б.; немачки закон нема одредбе), али на тај начин, да се *мора* сазвати поновна скупштина, ако на првој није био постигнут законити или уговорни *quorum*.

По моме мишљењу није добро ни прво ни друго. Барем једна скупштина (писмено гласање) мора да се одржи сваке године, јер треба одлучити о закључним рачунима и о разрешници друштвеним органима те извршити евентуалне изборе (редовна скупштина) па с тога није могуће, да би се уговором могло одредити да није потребна поновна скупштина и ако прва није успела, док нису решени ови предмети.

Са друге стране неће свагда имати смисла да се *мора* са-

звати поновна скупштина, ако се ради о другим, мање битним предметима, који се могу одлучити само одлуком другара.

4. Ништавност одлука другара (40—44 а., 49—53 б., 405—408 с., немачки и француски закон о томе не говоре) уређена је по бугарском и аустриском закону готово подједнако. Оба закона сем другарима и друштвеним органима призна у право побивања ништавних одлука и државним органима (државном одветнику, финансиској прокуратури), ако су ништавном одлуком повређени битни формални или стварни прописи закона. Предпредлог има у суштини исти систем, само не зна за побивање ништавних одлука од стране државних органа. Из разлога, наведених горе (А III) ваљало би примити и ову институцију. У потанкостима пак предпредлог има баш овде неколико битних мана.⁴³⁾

5. Нека права мањина поменута су већ горе, но аустриски и бугарски закони и предпредлог познају и друга (45—48 а., 409—412 с., 54—57 б.), веома важна, наиме а) извесна мањина може у извесним случајевима и уз нарочите каутеле у интересу друштва тражити да суд постави ревизоре, који испитују исправност годишњег биланса. Но предпредлог и бугарски закон немају одредбу аустриског закона да суд бира ревизоре из списка, који се саставља у министарству трговине по предлогу трговачких и занатских комора, у који пак и министар сам може унети друга способна лица. Чини ми се да се ова норма с правом није унела у предпредлог, јер су случајеви да мањина тражи такву ревизију, веома ретки⁴⁴⁾ па нема смисла, да се води списак. Сем тога по моме мишљењу и стварно је боље, да се бирање

43) Примера ради: Побивати се може — по законима — као ништавна, одлука, која је изменила друштвени уговор, али није донела по прописима за измењивање уговора. Предпредлог пак каже „ . . . кад је (одлука) својом садржином противна друштвеном уговору“. Уговор се дакле уопште не би могао изменити! или друго: По законима управни и надзорни одбор могу, као целине, побивати одлуку, поједини пак њихови чланови само, ако је одлучена извесна мера, чије би извршење за чланове ових одбора могло са собом повлачити одговорност за штету или и казну. Предпредлог: „а ако се одлуком наређује, да се од њих тражи каква накнада или да их суд казни, онда и сваки поједини“. Дакле скупштина одлучује да суд казни чланове ових одбора!

44) Мени чак није познат ниједан. Но ради тога ово право мањине не треба изоставити и добар је вентил против зулума већине према мањини, само га другари зацело сувише мало познају.

ревизора пусти суду према потреби појединог случаја; ако суд не зна стручна лица, свагда може од коморе тражити предлог; само ово би требало унети у закон. б. ако друштво неће да гони своје органе ради накнаде штете, коју су у одређеним примерима нанели друштву, може то учинити мањина. Овде бих само апоменуо, да предпредлог (412 с.) цитира § 403, став 3, као што § 48 а. цитира § 38, став. 3, а., али је предпредлог изоставио *став* 3 тако да је § 403, став 3, једнак § 38, став 4, аустр. закона, па је цитирање сасвим погрешно.

II Пословође.

Орган, који руководи друштвеном радњом и друштво заступа према трећим лицима и властима, зове се код друштва с орг. одг. пословође или — по аустриском и бугарском законима — и управни одбор.⁴⁵⁾

Сви закони и предпредлог изражавају да друштво мора имати такав орган, но чинити га може једно лице или више њих, могу бити другари или недругари, и, како изречно каже француски закон, са платом или без ње. Уопште се закони и предпредлог поклапају и у детаљним одредбама о постављању и опозивању пословођа, њиховим функцијама *pro interno* и о заступању друштва, и о питању њихове одговорности (гл. горе А. II 7, 9). По биству функције ове одредбе више мање поклапају се са нормама, важећим о истом предмету код деоничких друштава. Напоменути треба ово:

1. Бугарски закон (17) тражи да мора барем половина пословођа бити бугарских држављана. Мислим да не треба примити за мања друштва са само једним пословођом стручњаком, који је заједно и другар, таква би норма значила велики терет или би чак спречила оснивање друштва.

2. По бугарском закону (17) може, ако је уговорено, пословође постављати, и оне, које је поставио, опозивати (18) надзорни одбор. Ова норма ми се чини добра. Код овећег друштва са многобројним другарима — а само таква имају надзорни одбор — поготово способнији је надзорни одбор, да избере стручна лица, него скупштина. Поред тога већина дру-

⁴⁵⁾ За право „начелство“; служим се изразом „управни одбор“, јер се њиме служи предпредлог код деоничких друштава, ваља да по немачком „Verwaltungsrat“, који је додуше у Аустрији био редом Vorstand. Боље би било „начелство“.

гара правно је неодговорна а поједини другари не осећају велику моралну одговорност; надзорни одбор пак одговара друштву и правно.

3. По свим законима право заступања пословођа има одређену садржину, ограничења не вреде према трећим лицима (формално овлашћење). Но овде чл. 22 б. додаје норму да се треће лице не може бранити позивом на формално овлашћење, ако му је унутар друштва (уговором или одлуком другара) дато ограничење било познато и ако је сем тога *знало или могло знати*, да ће посао друштву нанети штете. Ова је мисао сасвим правична; питање је само, што ће у пракси значити „штета“. Рецимо: А зна, да пословођа не сме куповати одређене робе више него по један вагон. Но он прода пословођи за друштво 5 вагона у време, кад мисли да ће цене пасти. То заиста наступи и друштво губи код продаје. Зар је тај губитак последица грешке у оцењивању коњуктуре, она штета, коју мисли бугарски закон? Зар не би она норма у многоме уздрмала сигурност саобраћаја, и тако била штетна баш по друштва сама? Требало би ограничити одговорност трећег лица на случај да је *знало*, да ће посао друштву нанети штете, и сем тога било би добро, да се реши питање, одговара ли треће лице за штету (заједно с пословођом, који је прекршио ограничење? или после њега?) или пак се посао само сматра неваљаним и т. д.

4. Пословође одговарају друштву за штету из послова, које су са њим склопили у своје или туђе име, ако посао није претходно одобрио надзорни одбор, а где овога нема, остали пословође (25 а., 388 с.). Не гледајући на то, да је пристанак осталих пословођа сумњива ствар — manus manum lavat — немогућан је тамо, где „осталих пословђа“ нема, било да су сви учесници у послу, било да је пословођа један сам. Бугарски закон (27) има добру норму да је потребан пристанак збора другара, ако нема надзорног одбора.⁴⁶⁾ Додуше, тиме ће бити практички више мање спречени послови пословођа с друштвом, али то није штета, јер су такви послови по читавом положају често сумњиве природе.

5. По аустриском закону (10 и 25) и предпредлог (375 и 388) поравнања и одреке о захтевима друштва према послово-

⁴⁶⁾ Ако је дозволу дао надзорни одбор, мора о томе известити скупштину (39 б).

ђама за штету, начињену друштву, немају правног дејства, у колико је одштета потребна за подмирење поверилаца. *Inter partes*, међу друштвом и пословођама такви уговори остају на снази. Бугарски пак закон (9, 14, 28) с правом тражи, да и за ваљаност ових поравњања *inter partes* потребна одлука другара. Иначе би могли такве уговоре склапати неодоговорни (за ову штету) пословође с одговорнима, опет по изреци *manus monum lavat*.

III Надзорни одбор.

Немачки закон пушта да уговор реши, да ли друштво има надзорни одбор и да му одреди функције; ако их не одреди, по смислу употребљавају се прописи за надзорни одбор деоничких друштава. Предпредлог пак и аустриски те бугарски закони имају исцрпне норме о надзорном одбору, нешто мање исцрпне и француски закон, који се у погледу функција у опште позива на закон од 24. јула 1867.

По свим законима и по предпредлогу надзорни је одбор код мањих друштава факултативан орган, али ако је постављен, онда и за њ важе норме закона, које су већим делом *ius cogens*. Већа друштва морају да имају надзорни одбор и то по аустриском закону, ако основна главница премаша 1,000.000 (златних) круна⁴⁷⁾ и ако је број другара већи од 50. Предпредлог (392) преко 500.000 динара и преко 20 другара, бугарски закон: преко 20 другара, без обзира на висину основне главнице (33 б.), тако и француски закон (32). Питање је, који је систем бољи. Може се рећи да радња друштва са омањом основном главницом обично неће бити тако замашна, да треба посебних контролних органа. Али никако није искључено да и радња друштва са малом главницом заузме маха те се развије боље него радња друштва са великом основном главницом. С тог гледишта висина основне главнице је сасвим спољни моменат. Исто тако и питање трошкова контроле у сразмери са основном главницом. Свакако је дакле важнији моменат број другара и то из два разлога: а) у овећем броју другара биће редом већи део таквих, који нису ни способни да врше овај надзор над друштвеним радом, који им пружају закони и предпредлог (22 а., 385 с.,

47) По новели од 1924. г. 500,000.000 К 50.000 шилинга = 400.000 садашњих динара. „Валоризација“ није тако знатна, као код минималне основне главнице, и то намерно.

30 ф., 24 б.) у различном обиму, али уопште у том смислу, да могу у одређено доба сами исплатити рачунски закључак друштва на основу друштвених књига и хартија. — б) Чак да су и сви другари кадри, да врше ову контролу, стварно је немогуће, да би је у одређено кратко доба између саопштења рачунског закључка и дана скупштине могли сви извршити, а да сувише не сметају току посла. Који број другара? Свакако је 50 сувише, 20 биће прави број.

Треба обратити пажњу на ове поједине тачке:

1. Француски закон (30) даје сваком другару право да се на седишту друштва обавести, било лично, било по пуномоћнику, о инвентару, билансу и извештају надзорног одбора, само код друштава са више од 20 другара тек у току задњих 15 дана пред скупштином. Аустриски пак закон (22) нормира да се мора сваком другару послати препис рачунског закључка, чим је састављен. Тако и предпредлог (385) и бугарски закон (24). Успешнији је последњи начин обавештења, јефтинији по друштво је француски. Бугарски пак закон (33) даје, ако друштво нема надзорног одбора, свакоме другару још и право да *кад му драго* дође у друштвене пословне просторије те прегледа друштвене књиге, дакле не само у сврху да провери рачунски закључак пред скупштину. Ово иде сувише далеко, јер се може злоупотребљавати за шикану и још за друге сврхе.

2. С правом тражи бугарски закон (34) да мора половина чланова надзорног одбора живети у Бугарској, мање је правилно да мора половина бити бугарски држављани; способност за деликатни рад у надзорном одбору не овиси о држављанству.

3. Француски закон одређује (32) да чланови надзорног одбора никако не одговарају за послове пословођа и за успех оних послова. Ово се разуме по себи, ако нису сукривци, али сукривци могу бити и са *culpa in omittendo*. Друго је питање, да ли није тиме речено да надзорни одбор не може — *ex lege* — имати никаквог утицаја на вођење послова. У том погледу остали закони и предпредлог (32 а., 397 с.,⁴⁸) 37 б.) дозвољавају да се надзорном одбору друштвеним уговором повере и „друге“ — у закону непрописане — дужности, дакле нису искључене ни управне функције. Али то може да вреди само *pro interno*, јер споља друштво заступају пословође, и не сме да

48) С погрешном дикцијом

иде тако далеко, да би били пословође, искључени од унутарњег уковођења; и овде мора да је њихов положај адекватан вањскоме. Начело пак није добро да се мешају контрола и пословодство, пословођама се поремећује осећај одговорности; надзорни одбор тешко врши контролу, ако је био раније сам уPLETEN у послове пословођа. Ваљало би дакле поменуте нормe примерно ограничити.

Г. Рачунски закључак, чиста добит, дивиденда.

1. Као код свих капиталистичких удружења, тако и код друштва с огр. одг. годишњи *рачунски закључак* је веома важан, по друштво, по другаре и по друштвене повериоце. Зато и сви закони и предпредлог одређују не само да се сваке пословне године мора саставити рачунски закључак, наиме биланс и рачун добитка и губитка (41 н., 22 а., 24 б., 385 с.), него дају и потанке упуте, како треба да је састављен биланс и нарочито, како треба да су у њему оцењене поједини саставни делови друштвене имовине (41, 42 н., 22, 23 а., 24, 25 б., 385, 386 с., француски закон директно не говори о билансу али га помиње у чл. 30 па и по другим одредбама види се да је ствар у суштини замишљена као ипо другим законима, само што француски закон не даје посебних норми за састављање биланса.) Закони установљавају и посебне казне за намерно лажно представљање или прикривање имовинског стања друштва особито у рачунским закључцима, тако и предпредлог (469 бр. 4). Предлог биланса састављају пословође, прегледа га надзорни одбор, одобрава га скупштина. Напокон одређују предпредлог (385) и закони (22 а., 41 н., 24 б.) да морају друштва, која се баве банкарским пословима, одобрене билансе објављивати у одређеним новинама и поднети их суду, који води трговински регистар.⁴⁹⁾

Посебне напомене овде нису потребне, само су предпредлогу у неким изразима потребне исправе, јер се без видног разлога а не на боље удаљава од својих узорака. Друго питање је, да ли одредбе о билансу и о рачунским закључцима уопште у предпредлогу целог трговинског законика по систему не спадају у главу о трговинским књигама.

⁴⁹⁾ Но не за упис у трг. регистар, како каже предпредлог, него да се чува у судским списима. Какав би био регистар, да се у њега уписују биланси? У опште предпредлог не разликује довољно између уписа у регистар и подношења регистарском суду.

2. По годишњем рачунском закључку види се да ли је друштво радило са — чистим — *добитком* или са *губитком*. Само у првом случају може се делити дивиденда. Но дивиденда није битна, као код трговинских деоничарских друштава, јер чак и да је свако друштво с огр. одг. по закону трговац, његова радња не мора бити трговинска у господарском смислу; зато дозвољавају закони и предпредлог, да се уговором или одлуком другара искључи дивиденда, што значи, да се чиста добит може употребити и за друге сврхе (445 с., 82 а., 29 н., 101 б.). Француски закон о томе не говори, али смисао је готово исти, јер се друштва с огр. одг. и по њему могу оснивати за макакве сврхе. Има пак једна друга стварна разлика између француског и осталих закона те предпредлога; ови потоњи изреком забрањују (1. cit.) уговарање и исплаћивање одређених камата, француски пак закон (34) дозвољава, да се уговором за извесно доба, потребно да се изврше приправни радови за почетак друштвене радње, одреде сталне камате, које се могу друговима исплаћивати и ако нема чисте добити. Али ова тачка уговора мора се објавити (иначе ништавност!) и износ исплаћених камата мора се унети у трошкове оснивања и са овим трошковим а поразделити на начин и у доба, одређено уговором, по годинама, које ће донети чисту добит. — Баш да ова норма и одговара сличним нормама код акционарских друштава (прим. 241 с.), ипак мислим да се треба начелно оградити од ње. У ствари она значи, да се другарима плаћа у име добити део основне главнице, која треба да буде неприкосновени гаранциски фонд за повериоце. Другари ове камате плаћају сами, јер им се ради тога доцније снижава иначе могућа дивиденда, да све то у најбољем случају, да се друштво тачно придржава норми закона и уговора. Опасност је пак прилично велика, да могућност стварног смањења основне главнице у овом једном случају без иначе прописаног поступка поремети осећање пословођа и другара у неприкосновености основне главнице и — *principiis obsta!* Разлог којим се правда што су допуштене такозване грађевне камате (*Bauzinsen*) код деоничких друштава, наиме, да особито „већи“ деоничари не могу уложити овећих, главница, а да по године и године од њих не примају никакве добити, лабав је и код самих деоничких друштава, но сасвим неоснован је код друштава с огр. одг. чији је облик намењен за омања или средња предузећа. Ако код извесног предузећа

треба рачунати са дужим временом грађења онда нека се оствари у облику дионичарског друштва, за која су друштва каутеле код оснивања куд и камо веће него за друштва с огр. ⁵⁰⁾

2. Престанак друштва, ликвидација.

1) Закони (60 н., 84 а., 105 б.) и предпредлог (447 с.) набрајају извесне *узроке престанка* поименце, те пуштају да се уговором одреде и други. Побројани су ови типични разлози: 1) кад истече рок трајања, који је друштвеним уговором одређен (дакле, друштво се без одлуке другара, мучки, не може продужити) 2) одлука другара, 3) отварање стечаја, 4) спајање (фузија) са другим, деоничким или друштвом с огр. одг. (немачки закон последњи разлог не наводи) и 5) судска одлука. Аустриски и немачки закон познају 6) престанак одредбом полициске власти, 7) бугарски и тиме, да се сви пословни уделискупе у рукама једног другара.

Не треба овде говорити о узроцима бр. 1), 2), 4). Ад 3 неће моћи у заједничком закону да остане неизмењен § 448 предпредлога јер је — наравски — удешен према србијанском стечајном закону. Док не будемо имали заједнички стечајни закон, треба или дати изречне норме за стечај друштва с огр. одг. или цитирати односне норме свих у држави важећих стечајних закона. Упозорио бих на чл. 107 и 108 буг. закона, који наглашава да треба пријавити стечај и тада, *када којигод биланс*, не само годишњи, покаже да пасива *знатно* премашује еktivу.

Ад 5. Предпредлог додуше познаје као узрок престанка „кад суд то реши“ али никако не помиње, у којим случајевима и на чији предлог суд долази до таквог решења. Ову ману треба попунити. У првом реду упозоравам на оно што није речено горе. У другом реду пак треба напоменути да немачки (61) и бугарски (106) закони познају засебну тужбу за проглашење

⁵⁰⁾ Треба и код деоничарских друштава промислити ово: За предузеће треба, рецимо шематски, 100,000.000 динара; градиће се нпр. електрична централа и творница 3 године; грађевне камате ставимо са 5%, то даје за 3 године 15,000.000. За овај износ треба одредити већу основну главницу, дакле 115,000.000, иначе предузеће не може да се догради. Ова ће чинити пасиву у билансу чак и у случају, да за предузеће не треба већа главница од 100,000.000. Дивиденда биће мања, курс дионица нижи.

престанка друштва, и то кад је постигнуће друштвеног циља постало немогућним или ако су се појавили други, у приликама друштва базирани, важни разлози. Тужбу могу подићи само другари (другар) чији пословни удели одговарају бар $\frac{1}{10}$ основне главнице. Аустриски закон није усвојио овај начин престанка, јер би случаји ове врсте били ретки а суду би било и сувише тешко да правилно пресуди, може ли друштво даље постојати или не. А да се престанак друштва не отежа сувише, довољна је за одлуку другара о престанку проста апсолутна већина. Но пракса је, барем у Словенији, а поготово и другде, показала да ово гледиште није било сасвим правилно. До душе тешко је одступити од начела већине, које влада у капиталистичким удружењима, али случајеви, слични следећима кажу, да могућност престанка по одлуци другара, донетој простом већином, није довољна. Збило се, напр.: да је код друштва са два другара, од којих је сваки имао 50% основне главнице и једнаки пословни удео, дошло до сукоба између другара. Обојица су били пословође и то заједнички. Један другоме чинили су сметње у послу и заступању. Одлука за престанак ни простом већином није била могућа, јер ниједан није имао већине; једноме је стало до тога да се друштво одржи, другоме не. По аустриском закону нема помоћи, док друштво не падне под стечај. Или, исто тако из праксе: Један од другара има 90% главнице и гласова, други свега 10%. Први је — појединачни — пословођа и ради несрећно. Други сазове, по праву мањине, ванредну скупштину са дневним редом да се одлучи тужба против другог пословође за накнаду штете. Оставивши на страну питање, да ли је био овај захтев оправдан: на скупштини о предлогу није смео да гласа другар пословођа, јер би судио о својој ствари (39 а., 404 с.), па једногласно (други другар) одлучено, да се парница поведе! Наравно да се и по аустриском закону и по предпредлогу може у уговор као узрок престанка унети и отказ од стране другара, но то се обично не чини и збиља би могло бити опасно средство за изнуђивање. Али је јасно да у горе поменутих случајевима друштво и не може да постоји. Зато препоручујем да се у наш закон прими и поменути немачки и бугарски разлог престанка, барем где уговор не допушта отказ, и само са каутелом да остали другари могу тужиоцу откупити његов удео по *ликвидационом билансу*. Тиме би била искључена шикана а иначе здраво предузеће не би морало да престане.

Ад 6) Аустриски закон (86) даје управној власти право да одлучи престанак друштва, ако је а) друштво с огр. одг. облик за политичко друштво, б) ако ради послове осигурања, в) ако се друштво основало без прописане *концесије за друштво*, г) ако је друштво основано са таквом концесијом упркос поновљеним опоменама или одредбама надлежне власти у битним тачкама крши закон или уговор, и д) ако пословође у друштвеној радњи крше казнене законе па се треба по начину кривичног дела и по значају друштвене радње дати повраћаја. Немачки закон (62) зна само за један разлог за управну одредбу престанка, наиме ако друштво општу безбедност угрожава тиме, што другари доносе противзаконите одлуке — не само против кривичних закона — или трпе противзаконита дела пословођа, знајући за њих. Бугарски закон (106) додуше не зна за престанак одредбом политичке власти, али у случајевима аустриског закона лит. е) и немачког закона наређује закон, да државни одветник код надлежног суда предлаже престанак друштва.

Предпредлог о свему томе не говори. Ову ману треба свакако исправити; како у којем опсегу, зависиће од тога, како ће удесити питање концесије за друштва (горе А I). Из разлога, који је прилично заједнички свим три поменутих законима, било би ваљда најбоље примити бугарски закон, иако ни аустриски начин у нас није немогућ с обзиром на то, да имамо управне судове.

Ад 7) Веома је занимљив узрок престанка бугарског закона: спајање свих пословних удела у рукама једног другара. Теоретски је то сасвим оправдано: нема друштва где нема другара, а особито је оправдано по систему аустриског и бугарског закона и предпредлога, по ком нико не може да има више него један пословни удео. Ако друштво остаје у пркос томе, што је један другар придобио све пословне уделе, постигнута је ограничена одговорност појединца — предузимача, а та могућност може се употребити већ као почетна намера да се сви удели иза уписа друштва и трговински регистар уступе једном једином другару. Овај једини другар мора сазивати скупштину или „гласати“ писмено, служити се фирмом друштва, не може снизити основне главнице без позивног поступка, мора у банчиној радњи објављати билансе и т. д. што је све ипак некако страно и необично. Дакле не може се оспоравати, да могућност даљег трајања друштва са једним самим другаром некако квари

„лепоту“ конструкције. Али питање је у том, да ли су на тај начин угрожени интереси јавности и поверилаца и то питање нарочито треба порицати баш због тога, што се спајањем свих пословних удела у једној руци ничем не мења начин вођења друштвених послова. Треба помислити и то, да је баш у примерима, где се два другара не могу споразумети, најподеснији начин излучивања једног између њих тај, да другоме уступи свој удео, јер се тако може избећи ликвидација економски здравих предузећа. Једини пак другар може, као и деоничар који је скупио све своје акције једног дионичарског друштва, ако му до тога стоји, тражити новог другара или више њих с тиме да им уступи делове свога јединственог пословног удела. Због свега тога мислим да не треба примити ову норму бугарског закона.

Француски закон (36) не набраја узроке престанка, него само негативно одређује да нису узроци престанка смрт (ако није друкчије уговорено), стечај, стављања под старатељство и потпуна имовинска пропаст другога. Све ово се разуме и по осталим законима и по предпредлогу те је само одраз чињенице да је друштво с огр. одг. правно лице. С тога ове норме не треба примити.

II. О ликвидацији француски закон не говори, норме осталих: (66—74 н., 89—96 а., 450—458 с., 111—122 б.) закона и предпредлога у том погледу уопште се поклапају; предпредлог се овде служи комбинацијом норма немачког и аустриског закона. По моме мишљењу пак неке одредбе аустриског закона значе напредак према немачком закону те би их ваљало примити као што је учинио и бугарски закон, али признајем да то није уопште битно. Само ако нови трговински законик прими као узрок престанка и одредбу управне власти, мораће да прими и § 94 а. или 121 б., јер § 457 с. говори само о судској одлуци.

Питање би још било, да ли треба примити § 95 а. кога други закони немају, па ни предпредлог. Под извесним условима наине није потребна ликвидација ако држава, област, општина преузму све пословне уделе друштва као целину са дуговима и изјаве, да ступају у све обавезе друштва. С обзиром на познате тешкоће наплаћивања од државе и т. д. које су мимо разлога других оправдане тиме, што је наш начин буџетирања и исплаћивања државних и т. д. обавеза веома неокретан и спор, не могу

препоручити да се прими ова норма, јер би повериоци друштва од тога нарочито у већини случајева имали штете.

Ђ. Претварање других друштава у друштво с ограниченом одговорношћу.⁵¹⁾

Сви закони допуштају претварање деоничких друштава у друштва с огр. одг. (80, 81 н., 97—100 а., 123—126 б., 459—462 с., 41 ф.). Значај ових норми је у тому, да се деоничко друштво претвори у друштво с огр. одг. без ликвидације и без позивног поступка за повериоце, тако да имовина деоничког друштва уписом претварања у трговински регистар *per univesitatem i ipso iure* пређе на друштво с огр. одг. Ипак је то могућно, само ако квалификована већина деоничара пристаје на претварање, ако се не снизи основна главница и ако су испуњени услови за оснивање друштва с огр. одг., особито у погледу минималне основне главнице и минималних основних улога. Основни улози су у ствари апори, јер се састају из удела у имовини деоничког друштва, који припадају досадањим деоничарима на основу њихових деоница.

У пракси таквих промена облика капиталистичких удружења није било много, па се намеће питање, да ли би било подесније, да се и другим облицима трговинских и уопште привредних удружења, рецимо задругама и рудничким удружењима (*Gewerkschaften*), омогући претварање у друштва с огр. одг. Улазило би у питање следеће:

1. економска потреба, која би се могла догнати само анкетом код привредних организација. Од овде побројаних закона аустриски, као што је речено, зна за претварање неких удружења по друштвеном закону од 1852. год. и радничких удружења, али не задруга и јавних као и командитних трговачких друштава; француски допушта, да се и ова друштва претварају у друштва с огр. одг., *sous reserve des droits des tiers*“, без потанкости.

2. Код *капиталистичких* Удружења, код којих кредитни основ

⁵¹⁾ Предпредлог је усвојио, овај натпис 4. главе аустр. закона, ма да говори само о претварању деоничких друштава у друштва с огр. одг. док је аустриски закон у § 101 уредио и претварање извесних других друштава у друштва с огр. одг. Натпис у предпредлогу је дакле сувише широк. Служим се изразом „претварање“ за немачки „*Umwandlung*“, јер ми се чини, да се речју „преокретање“, којом се служи предпредлог, израз „*Umwandlung*“ није погођен. Преокретање би значило „*Umwendung*“.

чини одређена основна главница, претварање у друштва с огр. одг. у том погледу не чини тешкоће.

3. Сасвим је то друкчије код личних удружења и задруга, чију кредитну базу не стварају толико улози другара, колико лична одговорност другара за обавезе удружења. Како се може овде постићи да се не ослаби положај поверилаца, без ликвидације, која би пак значила онемогућење прелаза *per universitatem* те би поништила организовано предузеће, све то француски закон не каже. Излаз би по моме мишљењу био у томе, што би повериоци, који нису пристали на претварање, за одређено време одржали своја права против другара пређашњег друштва поред права против новог друштва с огр. одг. Тиме се за њих не би изменио правни и економски положај. У друштвеном би пак одговору требало уредити правне одношаје између друшта с огр. одг. и ових другара било пређашњег било новог друштва, од којих би повериоци пређашњег друштва наплатили своје тражбине. Свакако би положај био прилично компликован, па ако нема економске потребе, не треба уредити претварања личних трг. удружења и привредних задруга.

Претварање друштва с огр. одг. у деоничка друштва — и једино у таква — изреком дозвољава само француски закон (41), али баш овде ми се чини да је стварна потреба и код нас. Чуо сам већ да би већа друштва с огр. одг. хтела да се претворе у деоничка друштва. Мислим да би се ово могло дозволити уз аналогне увете као у обрнутом случају. Ипак треба питати привредне организације.

Е. Страна друштва.

Аустриски и бугарски (463—468 с., 107—114 а., 127—134 б.) закони уређују ово питање, а предпредлог са изменама које нису све сасвим оправдане и целисходне. Но овим предметом мислим да се не треба бавити напосе, него бих напоменуо само, да треба допуштање и положај страних друштава с огр. одг. уредити у суштини на истим основима као и за страна деоничка друштва. Предпредлог уређује свако напосе, што није практично, јер даје сличне норме у истом закону на два места.

Ж. Порезе и таксе.

О њима говори аустриски закон (115—120) потанко и даје читав низ повластица било за сва друштва било само за извесна.

Француски закон изузима дивиденде, камате, заостанке (arré-
gages) и друге плодове (produits) који припадају пословођама
по уговору, од извесних дажбина.

Предпредлог као и немачки и бугарски закони о ствари не
говоре, а Аустријска и Чехословачка република већ су напу-
стиле систем посебног повлаштеног опорезивања друштва с
огр. одг., наравно уз потребне, потанко израђене мере.⁵²⁾ Пи-
тање је код нас актуелно већ сада код изједначења непосредних
пореза, јер већ има у нашој краљевини друштва с огр. одг.
Ваљда нису подобне опште повластице али ваљало би их дозво-
лити за неко прелазно време, ако се и другим друштвима осим
деоничких дозволи претварање у друштва с огр. одг., ако се на-
име хоће да фаворизује претварање. Свакако пак треба у свим
случајевима претварања сасвим укинути таксе за пренос имо-
вине, јер се у ствари о преносу ни не ради, барем у толико, у ко-
лико се имовина код претварања не повећава. Није потребно
овде напомињати, да су порезе за сва привредна предузећа,
нарочито у оним областима, где пореске власти добро раде, данас
управо убитачне, а таксе за саме уговоре и за регистрацију, ако
је друштво у пређашњем облику већ било уписано у трговински
регистар, ваља знатно снизити.

Само узгредно бих напоменуо, да је у Чехословачкој репу-
блици приликом изједначења опорезивања са деоничким дру-
штвима закон дозволио да се друштва с огр. одг. претварају у
привредне задруге (Зак. од 10 децембра 1924. г. сб. з. а н. бр.
279.).

Развој наших друштава с огр. одг. не зависи само од доброг
целисходног уређења кредитних основа и организације него
ништа мање и од паметне пореске прилике, која не убија краву
коју музе. Данас смо на том да је убијамо.

3. Казне.

Сви закони и предпредлог (82—84 н., 121—126 а., 135—138
б., 37—39 ф., 469—472 с.) установљавају посебне казне за изве-
сне кривице код оснивања и пословања друштва с огр. одг.
Ради се о томе, да се — поред цивилне одговорности пословођа
и других органа и донекле другара — и казним путем сузби-

⁵²⁾ Аустријски закон од 25. маја 1923. г., сав. зак. бр. 281. чл. III.
Чехословенски закон од 15. априла 1920. г. сб. с. а. н. бр. 271, чл. II.

јају најопасније по јавност, повериоце и другаре злоупотребе и кршења норми закона (лажно претстављање кредитних основа код оснивања друштава, повећања и смањења главнице, у погледу другара друштва, лажно претстављање кредитних основа и пословних успеха у рачунским закључцима, извештајима, јавним позивима, *committendo i omittendo*, издавање негоцибилних исправа о пословним уделитема и купона). Одговорни су кривично пословође, чланови надзорног одбора, ликвидатори, у неким стварима и службеници друштва, али не другари као такви. Само француски закон зна за казну за осниваче, који су у уговору лажно потврдили да су сви основни улози подељени међу другаре или да су уплаћени, даље сви они, који су сувише високо оценили стварне улоге, напоскон се по француском закону кажњавају и пословође, који су без инвентара или лажним (*frauduleux*) инвентарима делили фиктивне дивиденде. Мени се свиђају и ове кривичне одговорности, само бих и овде мислио, да треба све казнене норме, које закони дају за друштва с огр. одг., у нашем новом трговинском закону уредити заједно са деоничким друштвима, јер све, што важи за друштва с огр. одг. вреди и за деоничка друштва⁵³) — али не обратно.

Друго је питање да ли би ваљало, ако нови кривични законик ступи на снагу пре новог трговинског законика, ове и сличне норме унети у кривични законик, јер о томе нема сумње да у том погледу ни данашњи наши кривични ни трговински законици нису довољни.

Д-р Милан Шкерљ

професор љубљанског универзитета.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Инвалидски Закон.

Ступио је на снагу нови инвалидски закон од 17. новембра 1925. год. и отпочела његова примена. Право на пријаву досадањих инвалида ради превода на пријем инвалидских принадлежности по овом закону у смислу чл. 104. и 105. истог закона већ је при крају — јер по чл. 104. тај рок истиче 21. фебруара 1926. г. пошто је исти обнародован 21. новембра 1925. год.

И овај се закон у осталом, као и већина нових закона, не одликује својом јасношћу и у примени се најлази на тешкоће,

⁵³) Са изузетком лажног уписивања у списак другара.

што и изазива потребу, да се прскоментарише. Ово у толико пре, што ни правилник при тумачењу не може много користити.

Члан 1. предвиђа, ко све има право на државну заштиту и помоћ — т. ј. ко се све сматра за инвалида.

Лица, која према овоме пропису имају право на заштиту и помоћ јесу:

а.) Ратни инвалиди; б.) војни инвалиди. Ратне инвалиде категорисао чл. 2., а војне чл. 4 и 5. истог закона; в.) породице у рату помирлих, погинулих и несталих лица — ратника и грађанских лица (оних из чл. 5.); г.) породице ратних и цивилних — помирлих инвалида; и најзад д) грађански ратни инвалиди предвиђени чл. 3. овог закона.

Према овоме на државну заштиту и помоћ имају право: ратни, војни и грађански инвалиди — предвиђени чл. 2, 3, 4 и 5; њихове породице — разуме се после њихове смрти у колико ови живи инвалиди не добијају право на своје породице по чл. 44 и 45 истог закона; и најзад породице умрлих, несталих и погинулих лица — ратника, грађана (из чл. 3.) и војних (из чл. 4 и 5 овог закона).

Разуме се, да се ова заштита и помоћ односи на лица (и породице њихове), који су страдали при вршењу своје војне дужности — без своје кривице, као и грађанских лица, која су страдала при војним операцијама — борби, бомбардовању, интернирања у ропству или лагеру, као и оне, које је непријатељ силом узео у своју војску, где су и настрадали.

По чл. 6. истог зак. немају право на заштиту и помоћ а) војници, који су се непријатељу сами предали па тако и настрадали.

б.) Лица, која су по дужности требала при повлачењу ићи са војском, па тој дужности избегла, — и у ропству или интернирању онеспособљена, умрла или нестала и в.) породице ових лица под а. и б.

Чл. 7. говори о породици. Ту је тачно предвиђено, који су чланови породице и који имају право на заштиту и помоћ.

Овде су уметнуте и оне ствари, којима није било места, — јер услови и почетак права на помоћ и заштиту — предвиђене су у чл. 50—54. — те им овде није било места.

Глава II овог закона предвиђа врсте заштите и помоћи. Нас се тиче овде само новчана петпосра и инвалиднина — и о њима судови решавају. Остале врсте помоћи даје Министарство Социјалне Политике посредно или непосредно.

Право на инвалиднину имају лични инвалиди и породице умрлих инвалида као и несталих, погинулих и умрлих лица у рату: удова, законита деца — брачна, ванбрачна-позаконсена и усвјена деца. По тач. III овог прописа родитељи браћа и сестре имају право на петпосру.

Рекли смо, да нас се овде тиче инвалиднина и помоћ — те ћемо сдмах прећи на главу IIIју која о томе и говори, прескачући све остале прописе II главе који се односе на остале врсте

помоћи, које спадају у делокруг Министарства Социјалне Политике.

Чл. 39. категорише личне инвалиде у четири категорије према степену неспособности. Лица, чија је неспособност смањена до 20% процената немају права на државну заштиту и помоћ — нису инвалиди. Овди су предвиђени инвалиди и то: лаки са неспособношћу од 20—40%; тешки са неспособношћу од 50—70%; пуни, чија је неспособност смањена са 80—100% и претешки, чија је способност смањена са 100%, но тако, да му је за обичан живот потребна туђа помоћ и нега.

Питање настаје: у коју категорију спадају инвалиди чија је способност између 40 и 50% и између 60 и 70%, о томе ни правилник ништа не каже.

Правилник само, без потребе, напомиње, понова, да и овди спадају сви лични инвалиди — ратни, војни и грађански.

Сматрамо, да је законодавац поставио горе крајње — максималне границе неспособности тако, да лаки инвалиди иду до 40%. Преко тога су тешки инвалиди, који иду до 70% неспособности, а преко тога до пуних 100% су пуни инвалиди. Претешки су они пак, који требају туђе помоћи и неге за живот.

Овди је згодно напоменути, да све ове категорије инвалида могу бити сталне или привремене неспособности — те према томе стални или привремени инвалиди свију горњих категорија. Привремени се пријављују команди свога војног округа сваке године на преглед, који се врши по чл. 64. инвалид. закона.

И стални инвалиди по чл. 78 инв. зак. имају право ревизије поступка ради процене неспособности — ако му се стање погоршало тако, да би могло доћи у тежу категорију.

Чл. 40, 41, 42, 43 и 44. оређују величину потпоре.

По чл. 45 истог зак. тешки и пуни инвалиди, ако су сиромашног стања — ратни, војни и грађански — добијају и додатак на породицу, а претешки без обзира на имовно стање своје — такође имају право на породични додатак.

И о овоме додатку решавају судови једновремено, кад и о инвалиднини.

Овај се додатак досуђује на брачну жену, закониту (из брака) децу, ванбрачну али позакоњену децу и усвојену децу По томе, што овди законодавац само за усвојену децу тражи да су усвојена пре случаја услед кога је наступила неспособност, — налазимо, да инвалиди тешки и пуни, сиромашни, као и претешки имају право на овај додатак на жену и децу, ако су их добили и после случаја услед кога је неспособност наступила, — па чак и после донешеног судског решења, којим им је инвалиднина досуђена — само по чл. 78. — у том случају морају тражити ревизију поступка.

У осталом ово је и правично а и морално. Грех би био, сиромашном инвалиду забранити ступање у брак и право на погостство само зато што је на државном послу онеспособљен. Нај-

зад и државни је интерес за ово, јер се повећава популација нације.

Чл. 46 инв. зак. је јасан. Чл. 47 је већ тежи. Оба ова прописа предвиђају породице ратника, војних лица и грађанских лица из чл. 2, 3, 4 и 5. — који су погинули, умрли или нестали, — а и породице личних инвалида, који доцније умру.

У чл. 47 предвиђају се деца без оца и мајке заостала — ратна и инвалидска и према броју деце одређује им се помоћ: Једно дете добија 50% т. ј. половину инвалиде пуног инвалида — а то је 1200 дин. годишње.

Ако их је више, онда је већ тежи случај, јер овај пропис упућује на чл. 45 а не на 46. инвалид. зак.

Јасно је овди, то, да прво дете вуче за себе половину — т. ј. 1200. дин. Према чему се сада повећава инвалиднина на осталу децу. Да ли према суми од 1200. дин. или према целој инвалиднини пуног инвалида? Мислимо, да је основица 1200 дин. и према томе остала деца сирочад имају право свако на по $\frac{1}{4}$ ове т. ј. на по 200. дин. годишње — а сва деца уживају заједнички целу инвалиднину.

Ово се да извести из самог чл. 45. Тамо деца добијају додатак који износи $\frac{1}{4}$ инвалиднине оца им. Инвалиднина ових је различита према категорији инвалида — те према томе и инвалиднина првог детета је 1200. дин. — те се проценат за осталу децу према овој инвалиднини као основној има да управља.

Чл. 48 и 49 говори о инвалиднини — односно помоћи родитеља, браће и сестара. Прво се даје по чл. 48. право на помоћ родитељима. Ако свих нема онда по чл. 49. браћи и сестрама — разуме се, ако су сиротног стања и једни и други, а дотични им је био једини хранилац. Браћа и сестре добијају помоћ само онда ако умрли, нестали или погинули инвалид није оставио жену ни децу ни родитеље, — иначе ако ових има, они свако посебце или сви заједно као и родитељи искључују браћу и сестре. По старом закону инвалидска је потпора у сличном случају припадала свима заједно и сви су је скупа уживали.

Потпора — односно инвалиднина траје до смрти родитељима и удови, — мајци и удови и до преудаје, браћи и сестрама до навршене 16 године живота, као и деци. Право пак на додатак на децу по чл. 45 траје до навршене 15. године дечије. Ако се деца школују, — онда и право на додатак — инвалиду за децу, као и право инвалиднине деци траје, док не заврше школовање — а најдаље до навршене 23 године старости — па ма школу и несвршили. Браћа и сестре имају право на ову бенефицију, па ма били неспособни за живот. Изузетно горње право свима престаје и пре навршене 16те године живота ако се раније оспособе за привређивање — зараду или добију другог храниоца.

Ратна сирочад задржавају право на инвалиднину и после навршене 16 односно 23 године старости, ако су неспособна —

телесно — за привређивање, — што се има комисијски у смислу чл. 64 инв. зак. утврдити.

Чл. 55—59. говори о губитку инвалиднине и помоћи. Спроведен је принцип, да губитак права на инвалиднину и помоћ једног лица не повлачи губитак права и осталих.

Најзад чл. 47. предвиђа сирочад без оца и мајке. Овди спадају и сирочад, чија се мајка преудала, или јој је одузето право надгледања деце, — те и та деца спадају у сирочад без оца и мајке.

Решења о свима променама досуђених инвалиднина и помоћи — новчаних доносе судови.

По чл. 60. инв. зак. из инвалиднине и додатка не могу се наплаћивати приватна потраживања.

Не тиче нас се за сада ни глава IV. Само овди се згодно може учинити једна напомена.

По чл. 79 инв. зак. Министарство Социјалне Политике има право, да тражи ревизију поступка „кад накнадно пружи доказе, да странка нема права на досуђену потпору.

Чл. 6 истог зак. предвиђа случајеве, у којима се не даје право на потпору.

На жалост, овди морамо констатовати једну жалосну, али истиниту чињеницу, а та је:

Наши ратници при повлачењу 1914 год. у великом су се броју предавали непријатељу без нужде и потребе а у много већем броју при одступању у 1915 г. Као обавезник једног пука имао сам прилике да видим, како се је пук за недељу дана скоро преполовио — јер су и без борбе и без нужде његови војници ноћу бегали и предавали се непријатељу. Маса тих бегунаца је страдала или при самом бегству или доцније у заробљеничком логору. Свакако да таквих личних инвалида има доста али њихових породица има много више.

Инвалидски судови о томе нису водили рачуна и задовољивши се неким штурим исказима сведока — досуђивали су скоро свима потпору.

Првостепени судови пак сада при превођењу на нове принадлежности у немогућности су, да то корегирају, јер се њима подносе по чл. 104 и 105 истог закона ранија решења са уверењем, да је та решења одобрила и специјална комисија инвалидска у смислу чл. 35. зак. о буџетским дванаестинама за јули, август и септембар 1923 год. — и кад суд добије та решења и уверења, — он нема права да се упушта у оцену њихову, те их прима као потпун доказ о праву.

Међутим и после слома непријатеља у новембру 1914 год. а и после нашег искрцавања на Крф — вођена су ислеђења код свију јединица и утврђивано под којим су условима и околностима војници изостали и нестали из својих јединица. Та су ислеђења и данас негде по архивама — те би у њима било пода- така, по којима би број наших инвалида, због чл. 5 инвалид

закона, могао готово преполовити, јер би ту било несумњивих доказа по којима би многи и многи изгубили право на потпору.

На Министру Социјалне Политике лежи дужност да те доказе од Министра Војног потражи и прегледа, па их и користи ако и за то буде имао времена.

Завршујући са овим овај чланак на брзу руку написан, циљ нам је да пружимо свима могућности, да га прочитају пре, но што приступе решавању ових ствари, — да о овоме размисле и по овоме раде, у колико се сложе.

На завршетку да напоменемо само то, — да лица, која су по досадањим решењима имала право на потпору — услед смрти, старости или удаје и преудаје — не морају га новим решењем понова добити — већ их треба одмах одбијати, јер би иначе после 1. априла ове године требало доносити нова решења, — а то би била два посла око једне ствари.

Ово у толико пре и у толико пажљивије треба радити, — што се та решења достављају само потражиоцу, који и има право жалбе против истих — те где год не буде жалбе молиоца, постају извршна и без коректуре виших инвалидских судова.

Фебруара 1926. год.

Велес.

Рад. Гл. Гагић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Привредна и социјална ситуација у годинама 1923—1925.

(Према извештајима за I и II Конгрес Радничких Комора.)

Од колике су важности коморе које представљају поједине сталезе нашега друштва најбоље се осети приликом њихових годишњих састанака. Сваке године одржавају се конгреси индустријских, трговачких, занатских и радничких комора. На њима се читају опсежни извештаји о економском стању наше земље, и нарочито привредног елемента који дотична комора представља. Најбоље извештаје до сада нам је давала трговачко-обртничка комора у Загребу: они личе на праве коментаре целокупног државног буџета. Најбољим пак статистичким материјалом располажу љубљанске коморе. Радничке коморе су се последње јавиле нешто активније.

Први конгрес Радничких комора одржан је 16 и 17 новембра 1924. у Лазаревцу (на гробу првог секретара србијанске Радничке Коморе, Димитрија Туцовића) и у Београду, а други 9 и 10 октобра 1925. у Београду. У издању централног секретаријата Радничких комора објављени су извештаји са та два конгреса. Главни део извештаја испуњен је рефератима г. Др. Живка Топаловића, секретара Централног секретаријата о привредном стању земље. Податци за ове извештаје узети су из

званичних статистика и из извештаја других комора. Пада у очи да су саме Радничке коморе своје Централном секретаријату до сада пружиле врло мало података. Нешто више материјала пружили су Уреди за осигурање радника, нарочито Средншини уред у Загребу.

За нас је од великог интереса критика којој раднички представници подвргавају привредну, финансиску и социјалну политику државе. Важно је, исто тако, какве закључке извлаче они из одређене ситуације за будуће односе у нашем друштво. Најзад, значајан је став који радничка класа заузима према стању које ови извештаји карактеришу као „учвршћивање и нормализирање капиталистичке привреде у нашој земљи“.

I.

Извештаји Радничке коморе не задовољавају се, како се можда мисли, да изложе стање радника и да критикују неизвођење социјалног законодавства. Сасвим исправно, Централни секретаријат истиче да положај радничке класе зависи од снаге целокупне наше привреде, од величине нашег извоза и увоза, од јачине валуте, од интензивности рада и висине цена у пољопривреди, занатима, индустрији. Овај извештај, и ако долази од представника једне класе која се налази у борбеном ставу према целокупном данашњем економском и политичком уређењу, није ни мало пристрасан и једностран. Излагање је хладно и објективно. Има чак момената када овај извештај подсећа на експозе једног буржоаског министра трговине или финансија, или на извештај какве друге коморе, а не радничке.

Овакво држање је реакција према борбеном и волунтаристичком ставу екстремних левичарских елемената интелигенције и радника, „који су мислили да се може и да треба данашњи економски и политички поредак брзо преокренути... из темеља разорити и заменити другим“ (I извештај, стр. 25). „Послератна идеја, каже се у II извештају (стр. 5), како се привредни поредак наш у основи изменио и како можемо и морамо да ускочимо у социјализам кроз диктатуру мањине потпуно је ликвидирана.“ Из таквог посматрања излази логичан закључак, да се наша радничка класа мора помирити са мишљу да се не може очекивати никакав нагао и срећан обрт у ситуацији. Земља улази у праву капиталистичку фазу, и, „прилагођавајући се тој стварности, радници имају да наставе прекинути коначу у развоју својих организација и своје борбе, да одбаце све послератне илузије, које су последица раздражене фантазије и ратне беде, и да се врате озбиљној, организованој класној борби и предузећима која одговарају снази радничке класе и стварноме економском положају наше земље“. (II, стр. 5)

Какав је тај положај?

Пре свега, према иностранству, ми за последње две године

имамо активан трговачки биланс, т. ј. извозимо више него што увозимо. Напредовање у овоме смислу ишло је поступно, али стално:

године	увоз		извоз	
	у милионима динара			
1919	...	2.982	...	686
1920	...	3.488	...	1.320
1921	...	4.122	...	2.460
1922	...	6.441	...	3.691
1923	...	8.309	...	8.048
1924	...	8.222	...	9.539

За 1924 годину разлика је још већа, с обзиром на снажење динара, кад се изрази у злату: 578,589.568 зл. динара за увоз, према 671,271.951 зл. дин. за извоз, или 100:116,02. — У 1925 години, увоз је изгледа пребацио извоз. За прву половину године, вишак увоза је за 2.10% (4.603 милиона према 4.506 мил. дин). Та се је пропорција с јесени поправила у корист извоза, ма да су, пред увођење нове царинске тарифе, трговци увозили огромне количине робе, да би избегли већу царину. Г. Др. Топаловић држи, при свем том, да ни у тој години наш трговински биланс није био пасиван. Услед обавезе коју имају трговци да од примљенога страног новца за продату робу у иностранству једну трећину уступе за динаре Народној Банци, они никад нису, мисли писац, пријављивали тачне износе извоза. Тако се провлачило око 20% вредности више него што је пријављено, и отуда „извоз наше робе у иностранство надмашује извоз бар за 15 процената“. (II, стр. 10).

Друга важна чињеница, и која рекло би се следује из прве јесте снажење динара. Од 6.45 швајц фр. за 100 дин. 2. јануара 1924, његова вредност је 1 новембра износила 7.55, а за 1925 I извештај је предвидео „даљи пораст вредности динара, и оживљавање варошке привреде“. Динар је одиста порастао, и то много: од 7.55 на 9.20, а у једном тренутку и преко 10. Тада је настала политика стабилизације динара коју извештај г. Топаловића одобрава, јер су њоме „спекулантима везане руке“. Али он мисли да сада треба поћи корак даље. Страни новац који је „обезбеђењем валуте“ скупљен у Народној Банци треба да „буде оглашен државном својном и да се он употреби као подлога за прелаз на стабилну и златну валуту“.

Значи ли то да је наша привреда у ери просперитета? Не, јер је 1925 године донела „озбиљан и дубок поремећај у размени, циркулацији, произведене робе“, управо тешку пијачну па и производну кризу. Други део предвиђања из претходног извештаја, „оживљавање варошке привреде“, није се испунило, јер је, поред пољопривредне, и варошка радност била и још увек је у кризи. По др. Топаловићу, ова криза је озбиљна, али је

пролазна, јер се органишава само на пијацу. Робе има, али се само не може продати онако како би њени сопственици желели: „борба се води око тога ко ће сабрати велики профит“.

За сада је криза одиста само пијачна, бар у пољопривреди: жетвени приноси минуле јесени надмашили су претходне. Али то је због тога, што су пољопривредници очекивали исте цене које су добили раније. Међутим, цене аграрним производима су страховито пале: пшеница и производи за 20% (према индексним бројевима, у ствари око 35%, воће и производи за 17%. Ко стоји добар да у идућој години неће бити засејано мање, и да жетвени принос неће подбацити? Сељака су на интензивну културу натерале добре цене, и питање је шта ће му саветовати пљачкашка разлика између његових јевтиних и индустриско-колонијалних скупих производа.

Што се тиче индустрије, ту криза већ сада није само пијачна, већ је и продуктивна. Ни једна грана наше индустрије не ради више својим пуним капацитетом, а многе су сасвим престале. „Наша индустрија, констатује сам др. Топаловић, нашла је границу своје развићу у ужасној скупоћи својих производа, у до краја исцрпљеној куповној моћи неразвијене пољопривреде и слабо плаћеног чиновништва и радништва“.

У своме првом извештају, др. Топаловић је као главни узрок слабости наше индустрије навео „економску слабост потрошачке публике“ (I, стр. 51). Наш сеоски свет нарочито има веома ниски потрошачки ниво, зато што су његове културне потребе врло неразвијене и зато што је пољопривреда технички јако заостала. Ове године се тим разлозима надала и чисто материјална беда услед падања цена аграрним производима. Сасвим тачно, др. Топаловић је онда закључивао да се „само радом на подизању пољопривредне производње може постићи то да наша индустрија добије три пута већу потрошачку публику него што је данас има“. Исто тако тачно, поред неразвијености пољопривреде, наведени су као разлог „велики терети државне финансијске политике на масу пољопривредног становништва“. И један и други чинилац сужавају основицу за ширење индустријске потрошње код нас. Ми смо ове исте разлоге наводили као објашњење слабости наше индустрије, и у подизању пољопривреде, управо у повећању потрошачке моћи сељака, видели први услов за успешно стварање индустрије код нас.

У другом извештају, међутим, становиште др. Топаловића према пољопривреди као да се изменило. Он не полаже више на снажење потрошачке моћи пољопривредника, већ, у обарању цена аграрним производима види „једну велику олакшицу варошком капитализму“. Новом царинском политиком наше државе, „за цео износ царина баца се терет на пољопривредника и варошког најамника у циљу да се овом изванредном помоћи подиже варошки капитализам“. По ранијем схватању, тиме се не помаже индустрија, већ се напротив сече грана на којој она

сади, пошто се још више сужава круг потрошача. Ми тако мислимо, и сматрамо да под заштитом овако високих царина, које се пребацују на сељака и радника, не може индустрија напредовати. Царине се морају обарати, нарочито извозне, а и увозне за све индустрије које нису чисто пољопривредног или полу-пољопривредног и сточарског карактера. За г. Топаловића, међутим, „решење кризе је јасно: пољопривреда ће се морати помирити са новим односима цена и поднети жртву за варошки капитализам, коју јој држава намеће“. Земљорадник мисли он, нема куд: мора продати своје производе, јер му је новац потребан, за порезе и за друго, и мора куповати и поправљати алате, јер треба одржавати себе и стоку. На тај начин би просперитет индустрије имао да почива на све већој беди сељака. Тако би могло бити да проценат нашег сеоског становништва није тако велики, 79.83%, и да културно није тако заостало. Одиста, у једној полуиндустриској, или макар занатско-сељачкој земљи, где је само варошки елеменат многобројнији, где су потребе развијеније, где се навикло од дуга датума на потрошњу индустријских и занатских артикала, у таквој једној земљи, индустрија би се могла развити и на рушевинама села, и на основу пролетеризовања сељака. Али код нас нам ствар изгледа дружчија. Наш сељак је неупоредиво најмногобројнији елеменат друштва. А тек: од јуче је у великој већини почео да употребљава варошке производе. Њему није тешко вратити се назад: један корак само, и ево га у његовој првобитној примитивности!

Нисмо ми ни Енглеска 18., ни Немачка 19. века. Нисмо чак ни Италија пред крај прошлога столећа. Ми имамо, до душе, Војводину и Словенију, али имамо и Македонију, и Босну, и Црну Гору. Сви нас ти елементи вуку на ниже, у примитивност. Њих можемо извући напред и на више, развити њихове потребе и учинити их потрошачком публиком, ако допустимо да се за један извештај из година навикну на варошке производе, туђе јер јефтине. Онда тек може бити речи о стварању наше индустрије на целом фронту. За сада би се могле развити само оне индустрије које би евентуално извезиле у Грчку, Албанију, Турску. Али скупи превозни трошкови апсолутно нас онеспособљавају за сваку конкуренцију у Солуну. Сви тамо доносе јефтине, не само фабричке производе, него и жито: Америка донесе пшеницу из Чикага, и туче нашу са Косова! Јер је јефтине транспорт океаном него нашом пругом. Под таквим условима се не развија пољопривреда, нити се ствара „национална индустрија“.

Као тачан пример за апсурдност наше садашње економне нарочито царинске политике, II извештај узима шећерну индустрију. Ако и једна грана може бити без заштите, то је за цело ова. Стара и већ давно амортизована индустрија, развијена у најплоднијим равницама које је такорећи без превозних

трошкова снабдевају репом (одличном, најбољом репом, и у обилној количини!), са јевтином радном снагом, карталисана, уз то, и то са државом заједно. То није доста. Треба још заштитна царина од 4.40 односно 5.50 дин. по килограму. Неспособне ипак да конкуришу у иностранству, фабрике шећера ограничавају своју производњу, ма да и у земљи долази мање од 5 кгр. шећера годишње наглаву, и ма да имамо само 8 фабрика. Ако се мора трпети трошарина која доноси држави велике приходе, нека се укине царина која иде као чист профит пештанским јеврејима и поткупљеним политичарима!

На томе примеру, као и на многим другим, види се јак утицај чисто финансиског капитала чије смо ми снажење у једној хроници обележили. Новчани заводи су у 1924. години имали свога уплаћеног капитала 2.451 милион дин. и туђих улога 4.652 милиона, свега 7.103 милиона динара. У 1925. њихово стање је још боље, и ми мислимо да је њихов капитал износио више од 10 милијарди. Како највеће банке раде са иностранством, у колико и не припадају иностранству, њихов је интерес био да се динар оснажи, и тако снага њихова капитала увећа. Валутном политиком Министра Финансија и Народне Банке то је и постигнуто. Они данас у својим рукама држе два пута већу вредност него што су имали пре две године, када је динар био скоро два пута слабији. Тако се могло десити да су, према објављеним билансима, акционари поделили чисту добит од 61% у 1922, од 60 у 1923 и 1924. И финансиски капитал је због тога морао каматну стопу нешто спустити, и унеколико олакшати положај индустрије. Али је каматна стопа још увек врло висока, што се види по огромној количини новца који лежи по банкама незапослен. Извештај Радничких Комора сматра да се камата још мора спуштати, и да „лозинка привреднога света мора бити: камата на 6%!“ Народна Банка и Поштанска Штедионица морају конкурисати приватним банкама примајући уштеде и дајући кредит ширем кругу привредника. То држава може и треба да учини. „Иначе се неминовно остаје под утиском, завршује др. Топаловић: да држава са свом њеном организованом физичком силом, да три милиона бирача са својим парламентом, да деведесет и девет од сто привредника: сељака, индустријалаца, трговаца, радника и намештеника, немоћно стоје савијених леђа пред ништавним бројем финансиских капиталиста у земљи, сакупљених у двеста банака“.

II

У овако критичном стању привреде, нарочито заната и индустрије — који зависи од просперитета пољопривреде, — може се мислити какав је положај радничке класе. Прва жртва која има да продужи век појединим предузећима пред падом јесу радничке наднице. Пред стархем од беспослице и глади, радници сами обарају цену свога рада.

Према извесним појавама у 1925 години које значе поправку ситуације — царинска заштита, стабилизација динара, падање каматне стопе, пад цена животних намирница, смањење железничких подвозних тарифа, — могло би се мислити да ће и услови рада и живота радничке класе постати бољи. Али није тако. „Осмочасовни радни дан је готово ликвидан, констатује II извештај, а наднице су свуда у паду. Прошла година не познаје нигде нападних радничких штрајкова, са циљем повишења надница, него су сви раднички покрети били одбранбени“ (стр. 34).

За жаљење је што нам извештаји Радничких Комора дају врло мало података о радничким надницама. „Гро радника, констатује у своме реферату г. Богдиз Крекић, живи са надницом од 16 до 50 дин. дневно. А ни највећа редовна надница најбоље плаћеног радника, то је типографска, још увек не достиже дневни а камо ли недељни, месечни и годишњи минимум за егзистенцију“ (II, стр. 69). Од 1922. године, до 1 јануара 1925, повећање надница је износило просечно 42%. Кад се упореди висина надница и цене разних артикала код нас и у других земаља, излази, да на 100 поена у Лондону, долази на Филаделфију 198, на Синдеј (Аустралија) 151, на Отаву (Канада) 148, на Копенхаген 97, на Амстердам 86, на Штокхолм 72, на Берлин 62, на Праг 54, на Рим и Варшаву 50, на Беч 46, на Београд око 40.

Те и такве наднице наших радника оптерећене су једним нарочитим порезом, који је јако тежак. Још тежи порез оптерећује приватне чиновнике (намештенике). Са општинским прирезима, овај порез достиже у неким крајевима 40—50 па и 68% зараде. У другим земљама које су имале исто аустроугарско пореско законодавство (Аустрија, Мађарска, Румунија, Чехословачка) ово оптерећење износи само 4, 6, до 8.40% годишњег прихода.

Исти реферат констатује да је и сама индустрија преоптерећена наметима. Иако раднички представници, чланови ових комора изјављују да су „радници у истјо мери заинтересовани индустријском политиком државе колико и капиталисти“. Дужност је радника да се боре против великих пореза, али и да желе да индустрија буде у стању платити велике наднице.

Занимљив је и реферат г. Владимира Пфајфера о „Отпору послодавачке класе противу провођења радничког законодавства“. Он чини ово неколико важних констатација: осмочасовни радни дан управо није ни проведен, а већ долази озбиљно у питање; све послодавачке организације воде кампању против закона о заштити радника и траже његово укидање, нарочито што се тиче одредаба о радном времену; није још израђен правилник о радничким повереницима, и послодавци одбијају да дискутују о тој „сувише револуционарној ствари“; за неке индустрије (пилане, и др.) тражено је да се уведе 12-то сатни радни

дан; недељни одмор се не поштује, нарочито у трговачким радњама и у пекарском занату; ноћни рад постоји и још није регулисан, чак ни за жене и децу; деца се упошљавају и пре законског минимума старости; заштита жена пре и после порођаја није обезбеђена; дечја склоништа и хигијенски услови рада нису обезбеђени; против закона о осигурању радника води се исто тако жестока борба од стране послодаваца и њихових организација; и поред изричног законског прописа није уведен у живот, ни после I 1925 године, осигурање у случају старости, изнемоглости — смрти, као ни осигурање протви незапослености.

„И тако видимо, завршава свој документовани извештај г. Пфајфер, како су јаке силе на послу, да се зграда нашег социјално-политичког законодавства пољуља... Докле се с једне стране испод опћег радничког законодавства изузима један слој радништва за другим, дотле се с друге стране имаду да пониште све његове материјалне одредбе“ (стр. 119).

Напоменимо, најзад, интересантне податке у другом извештају о страним радницима код нас и о исељавању наших радника, пољопривредних и других, у стране земље, нарочито преко-океанске.

Драгољуб Јовановић.

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Члан 235. Закона о чиновницима.¹⁾

Уопште узев, нови чиновнички закон у својим основама много је либералнији од старог српског закона и значи свакако напредак. Тај се бољитак осећа најбоље у одредбама за пензију. Чл. 137. признаје за пензију сваку државну службу, док је ранији закон признавао само указну. Чак и контрактуралном службенику, који доцније постане државни службеник време проведено на томе „раду у служби државе“ пре ступања у државну службу рачуна се за пензију (други став чл. 137.).

Да се та бенефиција из чл. 137. распростире и на службенике које је нови закон већ затекао у државној служби, у прелазна наређења ушао је чл. 235. који свима државним службеницима који буду преведени по новом закону признаје за пензију „све време проведено у служби пре обнародовања овог закона који се признаје у чл. 137.“ Томе општем правилу следује једно ограничење „у погледу оних службеника који

¹⁾ У Архиву је, у свесци од септембра 1924., изишао чланак г. А. Давинића о тумачењу овога члана. Међутим, пракса Државног Савета још једнако не даје том члану његову праву вредност, чиме се неоспорно крње чиновничка права, те и онако лош материјални положај чиновништва чини горим. Зато доносимо ова разлагања која говоре о домашају ове законске одредбе с особитим освртом на србијанско чиновништво.

по досадањим законима нису имали право на пензију, да им се то време рачуна само од навршене 21 године живота“.

Покушајмо да одредимо значај општег правила и домашај овог ограничења. Свима чиновницима без разлике нови закон признаје бенефицију из члана 137. и рачуна им за пензију време које раније српски закон нипошто не узима у обзир, у првом реду неуказну, званичничку службу. То је опште правило. Сад долази ограничење. Врло је важно одмах уочити да ограничење није у погледу службе већ у погледу лица. Свака се служба признаје коју признаје чл. 137. (први део члана 235.), али не свима службеницима подједнако (други део тога члана). Законодавац издваја службенике „који по досадањим законима нису имали право на пензију“ и њима бенефицију из чл. 137. признаје „само од навршене 21 године живота“. Зашто? — Ratio legis је јасан. Шта значи „имати право на пензију?“ Аналого одлуци опште седнице Државнога Савета од 24. октобра 1923 год.¹⁾ којом је протумачен израз „чиновник с правом на пензију“ употребљен у чл. 282. Фин. закона 1922.—23. има се узети да то значи имати звање које за собом повлачи пензију, које даје право на пензију, дакле указно звање по старом закону, без обзира на године службе. Према томе, свима чиновницима које је нови закон затекао на указним звањима, признаје се бенефиција из чл. 137. без икаквог ограничења; признаје се за пензију сва служба коју признаје чл. 137. дакле и званичничка, и то без обзира на то колико је службеник имао година када је у тој служби био. Онима пак које је закон затекао на неуказним звањима („који по досадањим законима нису имали право на пензију“), признаје се такође свака служба коју чл. 137. признаје, али само од навршене 21. године старости. Законодавац је тако поступио зато да неуказне службенике не би одвећ фаворизирао. Једном указном чиновнику бенефиција из чл. 235. може донети највише 3—4 године службе (евентуална неуказна служба пре 21. године), пошто се указно звање добијало по старом закону тек после навршене 21. године. Неуказни службеници, међутим, добијају овом одредбом много више. Они се раније ни у ком случају нису могли надати да стекну право на пензију, а сада им се то право даје и закон им за пензију рачуна по 20, 30 па и више година службе. То је једини разлог оном ограничењу.

Г. Давинић је покушао да докаже како се указним службеницима та служба пре навршене 21. године има рачунати од навршене 18. године, позивајући се, на чл. 4. новог закона и дајући му ретроактивно дејство. Ми мислимо да је то позивање неумесно и тај закључак неправилан. Јасно је да је овде реч о неуказној служби и како се ствар има расправити „по доса-

¹⁾ В. Одлуке Државног Савета 1919.—1923. Средио и коментаришао Љуб. Радовановић.

дањим законима“, ту је меродавна једино Уредба о практикантима од 8 августа 1845 г. која је важила све до доношења новог чиновничког закона. У тој уредби нема помена о томе да се за практиканта (званичника) тражи извесно доба старости. Могло се постати и постајало се често практикантом и пре 18 године, с правом уосталом, јер само име службе казује да се ту има практицирати, спремити се за чиновнички позив. И зато се та неуказна служба има признати указним чиновницима без икаквог ограничења у погледу доба старости.

Одредба из чл. 4. Закона о чиновницима која говори о условима које треба испунити да би се постало државним службеником, тако је стилизована да јој се апсолутно мора одрећи ретроактивно дејство. Речи „не може постати“ из почетка јасно казују да се циља само на будућност. Ми чак мислимо да Министар није по том основу имао право отпустити неког службеника млађег од 18 година, ако се овај већ затекао у служби на дан ступања новог закона на снагу. Иначе би било потребно да место речи „постати“ стоји „бити“, у коме би случају служба имала престати по сили самог закона. Може се и по новом закону замислити ситуација да се буде „у служби државе“ пре 18 године, пошто чл. 130. не изискује испуњавање услова из чл. 4., па се према томе и то време пре 18 године може урачунати за пензију ако би тај службеник „на раду у служби државе“ ступио касније у државну службу (други став чл. 137. у вези са чл. 130.).

Државни Савет, међутим, не даје ни из далека овакво тумачење члану 235. Закона о чиновницима. Прелази се преко општег правила које се налази у почетку члана 235. и тежиште се тражи у ограничењу, које се тумачи тако као да се односи не на „службенике који по досадањим законима, нису имали право на пензију“, већ на службу која се до тада није признавала за пензију, дакле неуказну, што је очигледно погрешно. По томе тумачењу, повластица постаје скоро неефикасна. Шта добија један службеник који је служио као званичник па је одмах по навршетку 21 године постао указни чиновник? Овакво тумачење наноси велику штету србијанском чиновништву, док су службеници из пречанских крајева у много бољем положају јер им се по том тумачењу признаје за пензију служба од 18 године. По нашем мишљењу пракса је ту и неправилна и неправична, те би апсолутно било потребно да по овој важној ствари донесе одлуку општа седница Државног Савета.

Б. Т. Пањевац.

СУДСКА ХРОНИКА

За доношење решења по забранама, траженим на основу поравнања, закљученог по меницама, надлежан је редован првостепени, а не трговачки суд.

(Начелна одлука опште седнице Касационог Суда)

Г. Министар Правде, актом од 30. децем. пр. г. бр. 83597, представио је Касационом Суду, да га је првостеп. суд за град Београд известно како Касациони Суд доноси неједнака решења по предметима по којима се код првостеп. суда тражи забрана на основу поравнања које дужник и поверилац закључе по меницама, вршећи пренов меничних обавеза поравнањем.

Тако, док му је II. одељење Касац. Суда поништило решење о забрани, донето на основу таквог поравнања, којим је потражилац забране одбијен од тражења забране на примање дужниково, као од тражења поднетог ненадлежном суду, са ових разлога: „Погрешно је суд што је потражиоца забране одбио од тражења забране на примање дужниково, као од тражења ненадлежном суду поднетог, јер и ако је поравнање од 1. јан. 1923., закључено између Центр. Банке и дужника Панте С., донето на подлози менице, њиме су пречишћени односи између парничара и они тако пречишћени постају грађанске природе, пошто је тим поравнањем преновљен дуг Панте С. и он не дугује више Ц. Банци по меницама и текућем рачуну, већ по поменутом поравнању“, дотле је треће одељење Касационог Суда, међутим, стало на сасвим супротно гледиште, и, кад је суд, у истоветном случају, био одобрио забрану тражену на основу оваквог истог поравнања, нашло да такво решење не одговара закону са разлога: „Кад се из белешке приложене акту тражења забране види да је дуг који повериоци хоће да обезбеде, менични дуг по поравнању које је закључено пред судом између повериоца и дужника и да проистиче из трговачког посла, онда је првостеп. суд, у смислу §. 49. грађ. пост., требао по званичној дужности решењем одбацити тужбу поверилаца, као ненадлежном суду поднету, и упутити их да се са својим тражењем обрате трговачком суду, као надлежном по тач. 1. §. 16. Зак. о устројству Трговач. Суда, за расправу овога предмета“.

Износећи ове случајеве неједнаке примене законских прописа, Г. Мин. Правде молио је Касациони Суд да, на основу т. 1. §. 16. Зак. о своме устројству, донесе начелну одлуку у својој општој седници.

Касациони је Суд, у својој општој седници, проучио истакнуто питање и нашао: *да је за доношење решења по забранама које се траже на основу поравнања која су закључена по меницама, надлежан редован првостепени а не трговачки суд.*

За ово своје гледиште Касациони Суд налази разлога у овоме:

И у оном случају кад је поравнање донето на подлози менице или меничних потраживања, ипак тим поравнањем потпуно се пречишћују правни односи између парничара, и они, тако пречишћени, губе карактер менично-трговачког правног посла, и сада ти односи постају *грађанске* природе, тако да менични дужник тада не дугује више по меницама или текућим рачунима, већ дугује по овом поравнању, које има снагу извршне пресуде, на основу кога доношење решења по забранама спада у надлежност не трговачког суда, већ редовног првостепеног суда.

Осим тога, Касациони Суд налази да оваквим поравнањем, које је донето на подлози менице, није учињен пренов меничних обавеза, како се погрешно наводи у разлогима II. одељ. Касац. Суда Бр. 2566-24. г., већ је тим поравнањем, као што је напред речено,

менични дуг само пречишћен и потпуно регулисан између дотадашњег меничног дужника и његовог повериоца.

Ова је одлука, као начелна, обавезна за све судове.

Бр. 34.

28. јануара 1926.

Што би се могло приметити предњој одлуци опште седнице Касац. Суда, то је да њена напомена о обавезној снази за све судове није тачна. Одлуке опште седнице, донесене на основу т. 1. § 16. Зак. о устројству Касац. Суда, обавезне су само за одељења и општу седницу Касац. Суда док их она не измени. Кад се и како се то чини, прописано је у трећем одељку тач. 1. § 16. помен. Закона. Држимо да је та погрешка сасвим случајна, јер има одлука опште седнице које су обавезне за судове као што су су, на пример, оне донете по чл. 63. Уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти, те се при писању смело с ума да се уобичајена напомена о обавезној снази стављена код одлука донетих по Уредби не може ставити и за одлуку опште седнице коју смо горе изложили.

Praetor.

Казна од 20 год. робије за злочин има да обухвати и остатак неиздржане казне по ранијој осуди за злочин, кад је кривац побегао из казног завода и учинио нов злочин.

(Одлука опште седнице Касационог Суда).

Прокупачки првостеп. суд, пресудом од 23 новем. пр. г. бр. 29052, по кривици Драгутина, Милана и Петра Лазића, због дела из § 155. крив. зак., казнио је опт. Драгутина као сачесника-помагача, са двадесет година робије у тешком окуву. Како је, међутим, опт. Драгутин извршном пресудом књажевачког првостеп. суда од 30 новем. 1922 год. био осуђен на десет година робије због крађе коња, и са осуде, из нишког казног завода, побегао 20 маја 1923 год., то му је првостеп. суд поментом пресудом, с погледом на I став § 14. крив. зак., казну за дело из § 155. у двадесет година робије досудио тако да се њом обухвата и остатак неиздржане казне на коју је, како је речено, опт. Драгутин био осуђен пресудом књажевачког првост. суда, и који је остатак, по рачуну првост. суда, износио пет година, девет месеци и десет дана робије.

Скопљански Апелациони Суд, у пресуди од 14 децем. пр. год. бр. 4036, не сложи се с таквим резоновањем пресуде првостеп. суда, и преиначи је у погледу величине казне коју опт. Драгутин има да издржи за дело из § 155. крив. зак. Он је нашао:

„да пресуда прв. суда у свему одговара закону, само је првостеп. суд погрешно рекао у својој пресуди за опт. Драгутина да издржавање казне почиње од дана прве изречене пресуде, и да има да издржи свега двадесет година робије, и ако збир казне по овоме делу

и остатак неиздржане казне по првој пресуди износи више од двадесет година. Са даном бегства опт. Драгутина из нишког казни завода прекинуто је издржавање казне на коју је раније оптужени Драгутин био осуђен, а са даном његовог поновног лишења слободе издржавање те казне настављено је. Казна за дело због кога му се сада суди, има почети од дана са којим издржавање прве казне буде завршено. Погрешно првостеп. суд узима да према ставу I § 14. кр. зак. оптужени има да издржи још 20 год. робије, рачунајући са овом казном и остатак од прве казне. Оптужени не може бити осуђен на више од 20 год. робије једном пресудом у случају реалног стицаја — § 69. под а. крив. зак., али не у случају кад оптужени у току издржавања казне изврши ново кривично дело, па му се по томе новоме делу изрече и засебна пресуда. Иначе би се дошло до тога да осуђеници могу вршити кривична дела са малом казном или и без казне“.

Скопљански Апелац. Суд, са наведених разлога, казни опт. Драгутина за дело из § 155 к. з. са двадесет година робије у тешком окову, али му почетак издржавања те казне веже за онај дан којег буде издржао казну на коју је осуђен поменутом пресудом књажевачког првост. суда. Једно одовсјено мишљење слагало се у томе погледу са пресудом прв. суда.

По жалби држав. тужиоца и оптуженога, Касацисни Суд (IV одељ.), одлуком од 16. јан. т. г., бр. 329., поништи ту пресуду Скопљанског Апелационог Суда са обих разлога:

„Погрешно је Апелациони Суд, кад је, преиначујући пресуду Прокупачког Првостеп. Суда бр. 29052 од 23 новембра 1925 год., нашао да се опт. Драгутину казна од 20 год. робије, на коју је осуђен поменутом пресудом, има рачунати од дана када буде издржао казну на коју је за раније учињено дело опасне крађе осуђен пресудом Књажевачког Првостеп. Суда бр. 18467 од 30 новем. 1922 год. Овако нахођење Апелац. Суда нема ослоња у закону, јер кад је опт. Драгутин за ово дело убиства кажњен са 20 год. робије у тешком окову, а казну робије на коју је осуђен пресудом Књажевачког Прв. Суда, као што се из акта види, још није сасвим издржао онда је Апелац. Суд, при изрицању своје пресуде, ову још неиздржану казну од раније осуде требао сабрати са сада досуђеном му казном за дело убиства, имајући при томе у виду наређење I става § 14. крив. зак., па да оптуженог осуди на ту казну с тим да му се иста има рачунати од дана прве изречене пресуде по овој кривици, а то је од 23 новембра 1925 год.“.

На ове примедбе, Апелац. Суд дао је ове противразлоге:

„У конкретном случају, опт. Драгутин био је осуђен први пут 1922 год. извршном пресудом Књажевачког Првостеп. Суда за дело опасне крађе са 10 год. робије, коју је казну почео да издржава, али је после 4 год. и неколико месеци побегао из нишког казни завода, био је у бегству све до краја месеца марта 1925 год., када је ухаваен као саученик у делу убиства из § 155. кр. зак., које је извршено за време док је био у бегству.

Осуђујући опт. Драгутина за ово последње дело на 20 год. робије, Апелац. Суд пресудио је да му се ова казна рачуна од дана када буде издржао остатак казне по горе пом. пресуди Књажевачког суда, сматрајући да у овом случају нема места примени I ст. § 14 кр. зак., јер овај законски пропис, по нахођењу овога суда, има у виду само случајеве када се кривцу суди за више самосталних дела одједном, тј. да је кривац у реалном стицају, што овде није

случај, јер је оптужени већ био на издржавању казне за ранију осуду, и овај суд му није судио за прво дело заједно са овим последњим.

Кад би се узело да је наређење I ст. § 14. кр. з. апсолутно, тј. да кривац ни у ком случају за више самосталних дела не може бити осуђен на већу казну робије од 20 год., онда би се могло десити да осуђеник за извршење новог злочиног дела као главни кривац остане без фактичног кажњења, а његов саучесник отишао би на 20 год. робије, као на пр. у случају када осуђени на 20 год. робије изврши кривично дело (убиство) одмах после саопштења му извршне пресуде судске, у самом дакле почетку издржавања казне, а то је противно принципу кривичног законодавства — „повини да не избегну заслужену казну“.

Према напред изложеноме, Апелац. Суд налази да овде није случај кривица које се једновремено суде, те да би било места примени § 69. кр. зак., који предвиђа да се на случај осуде кривица због више самосталних дела не сме прећи казна робије од 20 год. — § 14. кр. зак., јер у овоме случају опт. Драгутин, будући на издржању казне по ранијој осуди, прекинуо је бегством из казног завода издржавање казне, и у времену тога бегства извршио ово дело, — те Апелац. Суд налази да се ово доцније извршено дело, као самостално, има особено судити, без обзира на његову ранију осуду. У осталом, у овом смислу постоје и раније одлуке Касац. Суда“.

Касац. Суд, у општој седници од 18 фебр. т. г., нашао је да стоје примедбе његовог одељења, јер одговарају закону, а да наведени противразлози не стоје, те их је с тога одбацио.

Налазимо да је Скопљански Апелац. Суд био у праву. Примени § 69. каз. зак. има места само онда кад ко учини више самосталних кривичних дела „па се за сва та дела одједанпут суди“. Касац. Суд, и примедбама одељења и одлуком своје опште седнице, наредио је Апелац. Суду да осуђеноме поново суди за једно дело за које је он раније био осуђен извршном пресудом и због кога се налазио на издржавању казне у казненом заводу. Опажајући да се за овакво решење наведеног случаја не може наклонити на § 69. казн. зак., Касац. Суд није у примедбама ни поменуо тај законски пропис, већ је своје мишљење бранио првим ставом § 14. каз. зак. Али исто онако као што закон у § 69. претпоставља скуп више самосталних кривичних дела за које *тек има да се суди* једноме кривцу, и прописује правила о скупљању казни само за тај случај, тако и § 14. ст. I, који о скупљању казни ништа не говори, може само да обухвати кривична дела која тек треба судити.

У наведеном случају кривац је једаред био суђен и осуђен. Није случај поновног суђења да се питање његове старе казне наново претреса. Ранија неиздржана казна, како каже Апелац. Суд, само је у питању толико да се за дан њенога престанка вјече нова, друга, заслужена казна осуђеникова. Остаје, иначе, несхватљиво зашто водити рачуна о остатку старе казне коју осуђени има још да издржи, а не о ономе делу те казне који је он већ издржао, и који, у извесном случају, може да представља скоро целу досуђену казну. Нова се казна у оваквом

случају, са истим разлогом, може додати томе делу издржане казне, тако да са новом казном, која је у континуитету са старом, кривац не издржи више од 20 година.

Кривац који је осуђен 20 год. робије и издржао 18 год. у казн. заводу, кад побегне и учини ново кривично дело за које заслужује толику исту казну, добиће, по мишљењу Касац. Суда, 20 год. роб. за ново дело, али та казна обухвата и оне две године неиздржане казне у казн. заводу. У ствари, добија 18 год. за ново дело. Са издржаном казном у казн. заводу и новом казном добија свега 38 год. робије. Онај кривац, међутим, који је у казн. заводу издржао само две год. у место 20 год. роб. па побегао и учинио нов злочин, имаће, по истом мишљењу, да добије нову казну од 20 год., али тако да та казна обухвата и онај неиздржани остатак од 19 година, то јест да у ствари још добије само две године од нове казне. Такав кривац издржава од обе казне свега 22 године.

Као што се види, наведеним тумачењем користи се више онај који је мање издржао од старе казне, тј. пре побегао из затвора и учинио ново кривично дело, него онај који је стару казну више издржао. Ако се, међутим, жели да кривац не издржи више од 20 год., зашто ова разлика? Зашто повлађивати једном осуђеном на штету другог? Кад се, пак, стане на гледиште да се за стари злочин има да издржи све што се заслужило, онда су кривци у оба случаја у једном положају: издржаће што су заслужили и за стари и за нови злочин, јер су добили оно „што закон за свако дело доноси„ (§ 69.). Изузетак од овога правила само је случај реалног стицаја.

Практор.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Алек. Поповић: Одлуке Главне Контроле Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Законодавство о Главној Контроли. Београд, 1926.
Стр. 328. Цена 50 дин.

Главна Контрола по важности својих функција заузима неумњиво једно од првих места у државној организацији. Она је парламентарни помоћни орган без кога би надзор над владиним извршењем буџета био скоро немогућ. По самом Уставу (чл. 118, први став) она постоји као врховни рачунски суд „за преглед државних рачуна и надзиравање над извршењем државног и обласних буџета“. Нарочити закон о Главној Контроли регулише у детаљима организацију и обиман и разноврсан рад те установе; сем тога постоји још читав низ одредаба у виду уредаба и правила које се односе на ту материју. Исто тако, врло је велики број законских и других прописа над чијом правилном применом од стране управне власти Главна Контрола води надзор.

Отуда се с правом могло очекивати да ће рад Главне Контроле који се огледа у њеним разноврсним одлукама, у већој мери заинтересовати наше правнике и остале јавне раднике који с тим радом долазе у додир, и да ће већа пажња бити поклоњена објављивању и коментарисању одлука нашег највишег рачунског суда, од прилике онолика иста колика се поклања раду и одлукама оба остала највиша суда: Државног Савета и Касационог Суда, којима по важности и интересантности не уступају одлуке Главне Контроле.

У ствари десило се друкчије: до сада су објављене две велике збирке одлука Државног Савета: прва 1908 од г. Мил. Вукићевића, а друга 1924 од г. Љуб. Радовановића, и више збирка одлука Касационог Суда од по неколико књига од којих су најважније Ст. Максимовића од пре више деценија и довољно познате збирке г. Др. Гојка Никетића. Одлуке Главне Контроле међутим појављују се сада први пут у збирци коју је приредио секретар Главне Контроле г. А. Поповић.

Већ самим тим што значи такву новину у нашој правној књижевности, заслужује ова књига пуну пажњу и теоретичара и практичара. Колика је корист од оваквих збирака у опште и у којој мери оне утичу на правилно разумевање закона и сталност судске праксе, довољно је познато. Специјално ова збирка биће у толико кориснија што су разноврсне функције и надлежност Главне Контроле били врло недовољно познати не само ширим круговима већ и оном релативно малом броју високих државних службеника који с Главном Контролом стоје у најтешњем додиру. Примери које за ово даје г. Поповић у уводним речима којима је пропратио своју књигу, врло су поучни. Шта је онда остало за онај најшири круг лица која рад Главне Контроле може да интересује. Као што каже г. Поповић, Главна Контрола се меша у живот већег броја људи него ма која друга власт. „Контролишући владу у извршењу буџета, не као целине, већ код појединих примања и издавања она вас сваки час потрже било као службеника, оцењујући ваше постављење, унапређење, пензионисање; било као одговорног рачунополагача и наредбодавца, за штету; било као лиферанта за државу, и т. д.“ Круг рада Главне Контроле знатно је проширен и због нових закона о државним службеницима које она примењује и тумачи приликом оцене правилности разврставања, постављања, пензионисања, стављања на расположење државних службеника. Г. Поповић се отуда с разлогом највише и задржао на одлукама из последњих дана, специјално онима које се односе на примену нових закона о чиновницима.

Одлукама претходи текст садашњег закона о Главној Контроли, чији је скоро сваки члан довољно објашњен на пр. одлукама Главне Контроле, Касационог Суда, Државног Савета, прописима финансијских и других закона и уредаба, као чиновничког закона, уредбе о разврставању, пишчевим комен-

таром, разним одвојеним мишљењима. Код појединих чланова унети су у целини правилници који их допуњују или се на њих односе. На пр. уз чл. 13. дата су правила о полагању испита за рачуноиспитаче од 1901, са изменама и допунама од 1921; уз чл. 18 наведен је правилник о употреби одмера за чиновнике Главне Контроле. Корист од оваквог објављивања је у томе што се овакви правилници обично сматрају као унутрашња ствар дотичног надлештва, и често су врло разноврсни, док објављени могу да послуже као пример осталим надлештвима за регулисање сличних питања. Наведени су и акти појединих министара који су изазвали доношење важних одлука Главне Контроле од општег значаја. Изнети су и примери разних аката и преписке Главне Контроле с појединим надлештвима, на пр. акт који се упућује Народној Скупштини поводом „визе с резервом“, формулар пуномоћства које председник Гл. Контроле издаје инспекторима за вршење ванредног прегледа касе, примери пресуде Гл. Контроле због накнаде штете, одлуке о стављању под дисциплински суд и т. д. Одавде се најбоље виде разноврсни послови које Главна Контрола врши; интересантан је податак да је за последње тромесечје 1925 у сва три одељења Главне Контроле свршено 41.150 предмета, што заиста представља огроман посао за чије савлађивање ваља одати пуно признање трудбеницима.

Г. Поповић намерава да изда и целокупно досадашње наше законодавство о Главној Контроли, што ће несумњиво бити од користи будућем законодавству. У овој књизи налазе се прописи о Главној Контроли из Устава од 1835 и 1838, Устројства Државног Савета од 1835 и 1839, Устројства Централног Правленија од 1839, Указ од 1843, и Устројство Главне Контроле од 1844.

Што се самих одлука унетих у збирку тиче, оне су лепо проbrane и врло разноврсне, у главном из свих области рада Главне Контроле.

Писац често наводи и одвојена мишљења појединих чланова, која су такође од интереса и могу бити од користи. На крају се налазе и разни формулари додати у упуту за састав и преглед црквених, општинских и манастирских рачуна који подлеже прегледу Главне Контроле, те ће их општине моћи саме да сачињавају. Најзад у овој књизи објављен је и буџет Главне Контроле за 1926/27 годину као и списак њених службеника у целој нашој држави и изведена је статистика школске спреме чиновника. Из ових података се види да је број службеника којима Главна Контрола располаже, посве недовољан с обзиром на циљ и задатак ове установе, која стаје годишње свега нешто преко 16 милиона динара. И много већа сума потрошена на контролисање над државним приходима и расходима и у опште над руковањем државном имовином не би било узалуд потрошена, јер би многоструко била накнађена

спречавањем злоупотреба и отклањањем штета. Ма да органи управне власти обично нису велики пријатељи контроле над својим радом ипак би потребно било што пре наћи средства и начине да се буџет Главне Контроле повиси и тиме јој се омогући што успешнији рад.

Кад изиђе друга књига ове збирке, биће врло корисно што ће њен регистар обухватити и одлуке из ове књиге чији садржај није довољно прегледан, и из наслова одлука који су навођени у њему који пут се не види на шта се одлука односи, те то отежава у неколико употребу збирке.

У почетку књиге је предговор на словеначком наречју од г. Х. Водопивца, члана Главне Контроле, који само још повећава вредност овој и иначе одличној књизи. У предговору је најкраће изложено правно стање наше највише рачунске контроле пре садашњег закона о Гл. Контроли, и указано на разлику која је у том погледу постојала између српскога и аустроугарскога законодавства које је важило у нашим новим покрајинама. Исто тако концизно су изнета и основна начела садашњег закона о Главној Контроли, и стручно изложена разноврсна делатност и делокруг рада Главне Контроле. На крају г. Водопивец истиче неопходност новелирања садашњег закона који је технички рђаво израђен, без система ни сталне терминологије, местимице сувише опширан, а местимице шкрт и нејасан, те често омогућава супротна тумачења. С овом књигом биће ти недостатаци у толико уклоњени што ће она послужити као ауторитативни коментар при тумачењу законских одредаба а такође ће моћи корисно послужити и законодавцу при доношењу новог закона о Главној Контроли.

Овоме мишљењу г. Водопивца и ми се придружимо, желећи и с наше стране најбољи успех књизи г. Поповића, како би било омогућено што скорије излажење и друге књиге ове збирке.

Д-р Драгослав Б. Јовановић.

Б Е Л Е Ш К Е

Двадесетпето-годишњица издавачке књижаре Геце Кона.

„Архив за правне и друштвене науке“ не може пропустити да не забележи ову двадесетпето-годишњицу, која ће бити прослављена трећег маја ове године. Г. Ко је сте издавач „Архива“ од сама његова почетка, — и ако је „Архив“ трајао дуже него иједан од ранијих правних часописа у Србији, за то ваља, у великој мери, захвалити Г. Кону. Али Г. Кон има и других заслуга за нашу правну књижевност. Он је први наш књижар

који се одважио на издавање стручних правних дела; највећи број правних дела objављених последњих двадесет година јесу његова издања, — и међу тим делима налази се врло много уџбеника, чије је издање, већ због њихова обима, било скупљено са великим трошковима. Г. Кон подухватио се издавања правних уџбеника у једном тренутку који је за њихове писце био нарочито тежак. Министарство просвете, које је дотле издавало о државном трошку уџбенике професора универзитета, у један пут је, из разлога штедње, пресекло то издавање; писци правних уџбеника били су остављени сами себи, — и да се тада није нашао Г. Кон, овај велики голет који је уџбеничка правна књижевност показала последњих двадесет година, за цело не би био могућан. После рата, Г. Кон развио је своју издавачку радљивост у једном новом правцу. Он је предузео издавање законских текстова, — и то са тумачењима која су сваком даном све брижљивија и све исцрпнија. Пре рата, ми смо имали државна издања законских текстова, али после рата та државна издања ишчезла су готово сасвим, — чак ни „Зборник закона и уредаба“ не издаје се више. Као год у издавању правних уџбеника, тако и у издавању законских текстова дошла је приватна иницијатива Г. Кон да замени државну делатност. За тај нови посао, Г. Кон нашао је читаву групу врло стручних радника, који су његову збирку закона начинили познатом и цењеном у целој земљи. Као издавач „Архива“, као издавач правних уџбеника и других правних дела, као издавач законских текстова, Г. Кон је учинио врло много за развитак правне науке код нас, — и, по примеру оних великих европских издавача који су умели организовати публикацију читавих научних грађа, он је везао своје име трајним начином за нашу стручну правну књижевност.

Слободан Јовановић.

Рад Удружења Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. — Удружење правника одржало је 21. марта 1926. године у Београду свој годишњи збор.

На збору је Управа поднела извештај о раду Удружења за период времена од средине јануара 1925. до средине марта 1926. године.

Из тог извештаја се могло видети да је Удружење бројало 993 члана.

Што се тиче рада Управе и Удружења он се у главном огледао у следећем:

1. Приређена је серија јавних седница са стручним предавањима, праћеним — у већини случајева — дискусијом.

Реферисали су:

— Г. Др. Мил. Јовановић-Батут, професор Универзитета у пензији, о полицији, суду и медицини, (29. јануара 1925. год.);

— г. Васа Лазаревић, начелник Министарства Унутрашњих Дела, саопштио је расправу г. Д. Алимпића, уредника „Полиције“, о реорганизацији и унификацији полиције у нашој Краљевини (27. фебруара 1925. године);

— г. Др. Стеван Сагадин, држав. саветник, реферисао је о организацији централне управе (6. марта 1925. год.);

— г. Др. Драг. Аранђеловић, проф. Универзитета, о изједначењу мушке

и женске деце у наследном праву, (20. марта 1925. год.);

— г. Др. Отокар Пиркмајер, велики жупан мариборске области, о самоуправама у границама видовданског устава (3. априла 1925. год.);

— г. Др. Коста Кумануди, професор Универзитета, о новом пројекту закона о штампи (10. априла 1925 год.)

— г. Лаза Урошевић, касац. судија, о изборном суду (4. јануара 1926. године);

— г. Лујо Бакотић, кр. посланик, о изједначену судских поступака и реформи судова код нас (15. јануара 1926. год.);

— г. Др. Душан Суботић, председник касације, о пројекту новог казненог закона (29. јануара 1926. г.);

— г. Др. Бохумил Вошњак, кр. посланик на располож., о кризи суверенитета и организације модерне државе (19. фебруара 1926. год.);

— г. Др. Божа Марковић, проф. Универзитета, приказао је пројект новог закона о кривичном судском поступку (19. марта 1926. год.).

Сва су ова предавања, којима је приступ био слободан свима правницима, била добро посећена, а изводе из предавања и дискусија донели су скоро сви дневни листови. Поједина пак предавања одштампана су у нашим стручним часописима.

II. Заједно са Адвокатским Удружењем Удружење Правника је суделовало у дочеку румунских правника, који су прошлога лета били дошли у госте у Београд. Гостију је било четрдесет и шест, већином адвоката. Приређен им је леп и срдачан дочек и организован њихов боравак.

III. Манифестујући не само професионално интересоване, већ и братску везу, која нас спаја са нашим чехословачким колегама, наше је Удружење Правника узело учешћа, преко нарочитог свог изасланика, на великом првом конгресу чешких правника, који је одржан у Брну (Чехословачка) од 30. маја до 2. јуна пр. год.

IV. Удружење је у највећој мери помагало Сталном Одбору за конгрес правника у извођењу првог конгреса. Рад Сталног Одбора и рад Удружења и његових чланова слио се у један огроман напор који је уродио потпуно успешним конгресом. Овај конгрес представља највећу до сада приређену манифестацију правника, не само у

нашој држави већ у опште на Балкану. На конгресу је суделовало преко 1200 учесника из свих крајева наше отаџбине. По професији учесника је било: судија 308, судских чиновника 172, адвоката 333, адвокатских приправника 41, правника осталих слободних професија и административних и самоуправних чиновника 151, гостију т. ј. супруга и кћери учесника—правника 200. По покрајинама било их је: из Хрватске, Славоније и Срема 278; из Србије (северне и јужне) без Београда 215; из Словеначке 123; из Војводине 60; из Босне и Херцеговине 58; из Далмације 22; из Црне Горе 5; из Београда 444.

Конгрес је трајао од 18. до 20. септембра прошле године; успео је потпуно. Детаљан извештај о Конгресу објавило је Удружење Правника у нарочитој „Споменици“, коју је спремио за штампу секретар конгреса г. М. Златановић, судија.

V. И у погледу материјалном Удружење је постигло успех: друштвена готовина се јако увећала. Она данас износи преко 200.000.— динара.

Примивши извештај Управног и Надзорног Одбора годишњи им је збор дао разрешницу и извршио је избор новог Управног и новог Надзорног Одбора сходно друштвеним статутима.

Нова управа се конституисала изабравши себи за председника г. Др. Драг. Аранђеловића, професора Универзитета; за потпредседника г.г. Сотира Аранђеловића, адвоката, Др. Божу Марковића, проф. Универз., и Жикицу Лазића, начелника Министарства Унутрашњих Дела; за секретара г. г. Ивана Субботића, секретара Министарства Иностранних Дела, Михајла Златковића, судију и М. Мирковића, суд. писара, за благајника г. Стојана Јовановића.

Иван В. Субботић.

Лига Народа и међународни проблеми. — Федерација универзитетских друштава за Лигу Народа приредила је летњи, односно јесењи циклус предавања од 7 до 21. септембра ове године, о међународним социолошко-политичким проблемима.

Ови пропагандистички курсеви одржани су пре, али у главном за време трајања шесте скупштине Лиге Народа у Женеви. Као говорници јављају се позната имена политичара,

публициста и јавних раденика пропагирајући идеју Лиге Народа пред космополитским аудиторijумом, вођени паролом: „Будућност Лиге Народа лежи у рукама долазећих генерација“.

Патрон тих предавања био је г. Зимерн (Zimmerн) професор модерне историје на Университету у Лондону, који је поред осталогла слушаоцима тих курсева сваког јутра по један сат на француском и енглеском језику давао кратак преглед и коментар са јучерашњих седница и рада Скупштине Друштва Народа и њених комисија.

Други део ових курсева отворио је сам професор предавањем „О идеји интернационалне кооперације“. Ова идеја је нова, тек после рата разрађена; догле су постојале две тезе: 1.) Влада једне велике силе (пример Персија; која гута мале силе). Ова теза налазила је своју одбрану у принципу, да човек када дође до власти, више воли да је спроводи над другима, него да је дели са другима. 2.) Друга теза јесте теза изолације (пример предатна Немачка, која мисли да је сама себи довољна). Као трећа теза могла би се евентуално узети паневропски покрет. Ратне пертурбације и искуства ономогућавају све троје. По говорнику једина солидија је међународна сарадња.

У току предавања је нарочито пригодно истакнута разлика између енглеског међународног права, које има више етичку базу, док је база континенталног међународног права више јуристичка.

Предавач политику назива модерном научном граном, и жели јој једно техничко усавршење. (Као што га је на пример медицина у своме току имала), да би се болесном човечанству што ефикасније могло помоћи.

У свом другом предавању „О Британском Царству“ професор подвлачи, како скоро нема земље која је издржала тако велику промену у политици као Енглеска. „Енглеска политика није највећа али је најхетерогенија.“ Прелазећи укратко преко политичког развоја Енглеске и разних чињеница које су утицале на тај развој, он нарочито истиче утицај острвског, географског положаја Енглеске, који не само да је ути-

цало на развој и правац енглеске политике, него и на карактер појединачна. „Сваки Енглеz са острва мисли, да је и он сам за себе једно острво.“

Са погледом на Друштво Народа Енглеска је та, која га највише треба, јер она неће рат. „Конфликт на ма којој страни задирао би у интересе Енглеске.“

Предавање г. Манту-а (Mantoux) шефа политичке секције Друштва Народа: „О организацији Скупштине Друштва Народа“ било је у главном једно популарније тумачење Пакта Лиге Народа са обзиром на делокруг рада и врсту власти Скупштине и Савета.

„Не може се рећи да је власт Скупштине законодавна, а власт Савета егzekутивна, али ипак баш самим фактом што се Скупштина састаје једаред годишње она не може имати егzekутивну власт.“ „Члан 15. Пакта Друштва Народа каже, да Скупштина има исту надлежност као и Савет. Ако Савет почне да разматра једну ствар, Скупштина се уздржава од истог разматрања, али зато ипак предмет једаред решен од Савета може се понова поднети Скупштини.“ „Поред тога Скупштина има још и искључивих права, као што је бирање нових чланова, ревизија уговора. „Такође у надлежност Скупштинску спада да бира чланове Савета, оне који нису перманентни. Поред тога пред Скупштину се износи извештај о свему урађеном у прошлој години, она то продискутује и доноси упуства за рад у будућој години.“

Говорник излаже и домен комисија, које су састављене из чланова Скупштине и представљају и саме мале скупштине, чији је задатак испитивање разних предлога стављених на дневни ред.

На крају г. Манту види све бољу будућност Лиге помагане храбро и вредно.

Г. Викам Стид (Wickham Steed) уредник Review of Reviews некадашњи уредник „Тајмса“ покушао је да у два сата пред једним сасвим хетерогеним, космополитским аудиторijумом осветли проблеме источног питања, или како он своју конференцију назива: „О новим државама централне Европе и Друштву Народа“. Под Централном Европом он подразуме-

ва оних 70 милиона становника, који чине Пољску, Чехословачку, Краљевину С. Х. С., Румунију, Аустрију и Мађарску. „Проучавање предратне Европе доводи нас до закључка, да чим један систем владавине престане проповедати једну основну идеју, одмах престаје и његов оживљавајући утицај.“ (Односи се на систем аустријске владавине). Велики део предавања посвећен је истицању прине везе између данашње Централне Европе и Источног Питања. За доказ цитира следећи пример. „Приликом опсаде Беча (почетак XVII века) Собјејски спасава Аустрију, а доцније опет прва деоба Пољске спасава Турску, утичући у исто време на сву политику Аустрије, Русије и Немачке.“ „Требало је да пропадне руско царство, Хабзбуршка династија и династија Хохенцолерна — три факта на која се врло често заборавља — па да се обнови Пољска.“ „Закони који важе за појединце, важе и за државу, не може бити довољан циљ ограничити се на чување самога себе.“ Пример Хабзбурговци, који нису из искуства 1848 године извукли користи, и зато им се царство разудило на народе жељне слободе.

Као наставак овоме следовало је предавање интересантног утописте јапанске крви графа *Кудеховен-Калерги-а* (Coudenhoven Kallergi) иницијатора паневропског покрета и писца „*Пан-Европе*.“

Предавање почиње са маном, која се Друштву Народа најчешће пребацује, а то је његова и сувише широка база. У томе смислу је меморандум о организацији Европе, који је Калерги поднео Лиги Народа. По њему, упркос политичких и националних разлика, двадесет и шест држава „Пан-Европе“ сачињавају у свему једну географску, историјску, културну и економску целину, коју очекује иста судбина, и коју прете исте опасности. Калерги позива Лигу да „Пан-Европи“ да један политички облик, ако пак Друштво Народа то не схвати као своју мисију, „Пан-Европа“ ће се формирати изван Друштва Народа по угледу на „Пан-Америку.“

У своме предавању г. Калерги упозорава, да је стање данас у Европи исто тако опасно као и 1913 године. „Границе су неправедне, а

немогуће их је ма каквом изменом учинити праведним.“ Као једини излаз сматра, да се те границе учине невидљивим са гледишта стратешког, економског, даље тиме што ће се укинати царине, и заштити мањине. „Сједињене Државе Европе могуће су само као унија слободних народа.“ После првога корака — ослобођења народа — треба у „синтетичној мисији“ поћи даље. Мала Антанта је један такав корак даље, односно један корак ближе европском миру.

„О међународној интелектуалној кооперацији“ говорио је г. Лишер (Lischer) директор института за интелектуалну кооперацију. Предавач указује на почетке интелектуалне међународне кооперације у средњем веку када су се научењаци свуда служили латинским језиком. Даљи трагови интелектуалне међународне кооперације налазе се у духовном животу XVIII века; у XIX веку први покушај доношења међународних конвенција о књижевној својини, научне комисије и т. д.

Комисија Друштва Народа за интелектуалну кооперацију састоји се из 14 чланова разних народности, који се састају један пут или два пут годишње. Институт за међународну интелектуалну кооперацију подељен је на неколико разних секција; универзитетска, научна (библиографски радови, унификација специјалних ревија, научна својина), уметничка (уметничка својина) и т. д. „Међународни институт не треба сматрати неком високом академијом, или неким супер-универзитетом, он је само један биро, који испитује и проналази начине како би се олакшао прогрес чистој науци.“

Г. Рене Касен (Rène Cassin) професор међународног права на Универзитету у Лилу, почасни председник Федералне Уније Старих Ратника и члан француске делегације при шестој скупштини Лиге Народа, говорио је „О државу бивших Ратника према активности Друштва Народа.“ Говорник прелази и анализира све етапе тога држања од постанка Друштва Народа до данас. „Покрет Б. Р. у корист Друштва Народа, у почетку инстинктиван, постаје убрзо смишљеним и методичним. Федерална Унија Бивших Ратника придружује

се Француској Асоцијацији за Друштво Народа у циљу сарадње са свима онима, који објављују и шире идеале Друштва Народа. Делегирајући у Женеву почасног председника Ф. У. Б. Р. француска влада је хтела, да та велика сила буде заступљена и узме учешћа приликом доношења одлука скупштинских.“

„Услед присуства господина Леона Жуо-а, француска делегација сачињава право представништво народних снага у Француској, и зато ће, када и друге државе буду овако репрезентоване у Женеву, Друштво Народа постати у истини парламенат нација а не парламенат влада, и тако бити у могућности да своје одлуке намеће већом снагом.“

Ограђујући се одмах да не говори у име владе него у име *Синдикалиста*, господин Жуо у име њихово поздравља Друштво Народа „које је поред свих својих мана ипак права међународна творевина.“

Г. Жуо засупа гледиште, да мир треба организовати на једној рационалној економској бази, која неће одговарати појединачним већ општим интересима. Једно од најважнијих питања које доминира економском кризом јесте питање расподеле сировина, оруђа производње, питање о коме се већ на Вашингтонској Конференцији дискутовало, као и на конгресу радничког покрета у Лондону. „Радничка странка се ставља у колаборацију са Друштвом Народа јер се нада, да ће од њега учинити истинску Лигу Народа.“

По говорнику велики проблеми садашњице су: организација производње, напуштање националистичког правца у политици, укидање царинских бариера, и толико још других питања имаде која би у крајњој тачи имала да узме у свој програм Лига Народа.

У живој дискусији после овога узима реч г. Далтон (Dalton) енглески економски ауторитет, указујући на пример бивших ратника, говорник завршава позивајући све оне, којима је стало до боље будућности човечанства, да помажу напоре Друштва Народа на остварењу свога идеала, који је организација људског живота на што рационалнијој бази, што веће сигурности и среће.

Мис Хелен Хауел Морхел (H. Nowel Morhead) говорила је „О опцијумском питању.“

Питање опијума садржи у себи два проблема: 1) навик у пушења опијума распрострањену у државама далеког Оријента, (у пределима настањеним Кинезима); 2) фабрикацију која произилази из опијума, морфијум, кокаин, као и њихову потрошњу у цивилизованом свету. Земље које у главном култивишу опијум јесу Турска и Персија. Земље које фабрикују продукте из опијума јесу Јапан, Енглеска, Холандија, и Швајцарска. 1923 године решило је Друштво Народа да сазове у Женеву једну конференцију, на коју би послале представнике осам држава које имају своје поседе на далеком оријенту: Велика Британија, Француска, Јапан, Кина, Индија, Низоземска, Португалија и Сијам. На другој конференцији учествовало је сем ових 8 држава још и 91 држава, подразумевајући ту и Сједињене Државе Америке, чији је представник г. Портер тражио да се ограничи потрошња опијума као лека, као и да се легитимише сва производња и сав увоз истога. Даље г. Портер тражио је да се прогресивно смањи култура мака, као и да се поново узме у претрес питање пушења опијума и његове продаје. Пошто се није могло доћи до сагласности амричка делегација се повукла, видећи да њени предлози неће бити примљени. Силе су изјавиле да оне не могу смањити употребу опијума сем ако сама Кина предузме мере да се смањи његова култура и његов извоз.

Г. Данте Белегард (Bellegarde) држао је једну интересантну конференцију о: „Кооперацији између раса“. „Цео свет говори о расама, немајући јасну представу о томе шта то значи“. Друштво Народа бави се протекцијом оног становништва, које је потиснуто и експлоатисано народностима јачим. После рата дато је извесним силама мандаторско право над некадашњим немачким колонијама. То већ значи један велики напредак у колонијалном систему, јер су колоније дугле и сувише дуго биле експлоатисане од стране метрополе. „Значи ли ово да Лига Народа верује у усавршавање раса?“

Питање мањина везано сае питањем раса. Извесне мањине су искључене од саме њине расе, тако 11 милиона Црнаца и

Мулата у Сједињеним Државама Америке. Да ли је жута раса нижа од беле, и у том случају како би објаснили старију цивилизацију њену од наше западне, и величанствени развој Јапана, који се од наше цивилизације узео оно што му је било потребно.

Једно од најинтересантнијих предавања, колико по актуелној теми толико и по говорнику било је предавање графа Бернсдорфа (Bernsdorf) некадашњег немачког амбасадора у Вашингтону. Конференција је објављена под насловом: „Улазак Немачке у Лигу Народа.“ „После рата све јавно мишљење у Немачкој јесте за улазак у Друштво Народа, али он нам је одбијен.“ „Доцније та идеја еволуира и постаје противна уласку, и то из три разлога: Шлезија, Сарско питање, Данциг.“ „Каже се: Немачка треба прво да се разоружа, пре него што уђе у Друштво Народа, услед тога се и одлаже евакуација зоне, што се у Немачкој пак сматра повредом Версаљског Уговора.“ „На ово има један одговор: Немачка је баш та која је разоружана, а окружена оружаним државама.“ „Ако Немачка уђе у Лигу Народа она ће придодати велико значење питању мањина, јер мањине дотеран до очајања доводе у опасност мир.“ „Немачкој се пребацује да јој недостаје либерализам, а шта се чини данас? Велика идеја уједињених европских држава је немогућа, ако се мањинама не да слобода језика и наставе.“ Говорник истиче велику важност члана 19. Пакта Лиге Народа, јер по њему је са извесних тачака дозвољена ревизија уговора, он говори за неизбежну еволуцију у животу, т. ј. да никакав уговор не треба вечито да траје. Граф Бернсдорф се противи члану 16. Пакта Лиге Народа по коме би се од Немачке могло направити бојниште у будућем европском рату. „Уједињене државе Европе разумљиве су само на економској бази, то је мисао коју не треба никад губити из вида када се гледа у будућност.“ „Ако Немачка уђе у Друштво Народа, она ће га помагати свом снагом, и свом својом добром вољом.“

Анка Гођевац.

Темати за 1927. годину. — Савет Правничког Факултета расписао је

за награде о Св. Сави 1927. г. следеће теме: I за награду Њ. В. Краља и универзитетског добротвора Г. Луке Ђеловића по једну тему из Црквеног Права („Рукоположење као сметња браку у српској новијој црквено-правној књижевности, са критичком оценом појединих гледишта“), из Трговачког Права („Слободна трговина и њена ограничења у праву“) и из Историје Словенских Права („Упоредна историска правна анализа Виндолског Закона и Законика Цара Душана“); II. за награду пок. Марка Стојановића тему из Грађанског Права „О немогућности извршења обавеза“; III. за награду кола свршених правника Велике Школе из 1897. године две теме: 1) „Предратни и поратни уговори о судској помоћи које је наша држава закључила, упоређење са сличним уговорима страних држава“ и 2) „Постанак Грађанског Законика Краљевине Србије и еволуције кроз које је тај Законик пролазио до данашњег дана“.

Награда Њ. В. Краља и награда Г. Луке Ђеловића износе по 2000.— дин., награда пок. Марка Стојановића 1000.— дин. а награде кола свршених правника из 1897. г. укупно 6000.— дин.

„Споменица Првог Конгреса Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаног у Београду на дан 18—20 септембра 1925“ изашла је из штампе у издању Удружења Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Београд). Књига има 164 страна 8°, приложена јој је слика свечаног отварања конгреса.

У једном подужем уводу изложио је уредник г. Мих. Златановић, судија, том приликом и историјат рада конгреса.

За тим долазе целокупан текст реферата и кореферата читаних на конгресу, исцрпни записници дискусија вођених у секцијама и најзад усвојене резолуције.

Књигу завршава списак учасника конгреса.

Цена је књизи 25.— дин., а за чланове конгреса 20.— дин.

Споменица даје врло лепо слику целокупног рада конгреса и представља несумњиву добит за нашу националну правну науку као и доказ солидарности правничког реда у нашој Отаџбини .

И. В. С.

Исправка. — У чланку г. Сергија Троицког „Међународна заштита религијских права“, бр. 3., књ. XII (XXIX), на стр. 190., у 8. реду оздо стоји „са Италијом“ а треба „са Шпанијом“. Молимо читаоце да ову штампарску погрешку исправе.

НОВЕ КЊИГЕ

Dr. Thomas Givanovitch, prof. de Droit criminel à l'Université de Belgrade, **Le système tripartite du Droit criminel, ses répercussions dans la littérature et dans la législation et son application dans le Droit délictuel en général et dans la morale délictuelle.** (Extrait de „Revue internationale de Droit pénal“, 3-me année, Nr. 1., avec un résumé en anglais par M. A. Caloyanni).

Dr. Albin Ogris, **Politične stranke.** (Ljubljana, 1926, str. 270, cena 42— din. Piščevo izdanje. Може се добити код писца — Ljubljana, Ćiril-Metodova ul. 19).

Илија А. Пржић, асистент београд. правног факултета, **Основи ваздухопловног права.** (Београд, 1926, стр. 98, цена 15— дин. 15. св. „Библиотеке за правне и друштвене науке“. Издање књижаре Геце Кона).

Д-р Арсен М. Чубински, адвокат, **Непоштена конкуренција и правни начин борбе са њом.** (Београд, 1926, стр. 49, цена ?)

Д-р Данило Ј. Данић, **Развитак административног судства у Србији и остале скупљене расправе из Јавног Права.** (Београд, 1926, стр. 175, цена ? Издање књижаре Геце Кона.)

Душан С. Николајевић, **Демон у теорији државе.** — Данте и Макијавели. — *Покушај философије историје.* (Београд, 1926, стр. 34, цена ? Издање Књижаре Геце Кона.)

Опште Приватно Право које важи у Војводини. *Теорија Приватног Права*, збирка закона, правних правила и судске праксе, које се односе на ову, допуњена вишим судским одлукама наших судова. Прикупили и превели *Д-р Глиша Богданфи* и *Д-р Никола Николић.* (Панчево, 1925, I. књ. стр. 379, II. књ. — стр. 376 + XXI, цена је комплету 320.— дин.)

Prof. Dr. Eugen Sladović, **Obrtno pravo.** (Zagreb, 1926, str. 272, cena 60.—din.)

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68.— Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништву „Архива“, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином: на пола године (шест свезака) 60. — дин.

Претплату ваља слати издавачу: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.

Др. Драгутин Јанковић:

ПРОБЛЕМИ ГРАЂАНСКОГ

П Р А В А

Дин. 20.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА

докторска теза

Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО

пре X века, превео и допунио

Д-р Ф. Тарановски

Дин. 30.—

Поповић Ђорђе:

НЕМАЧКО-СРПСКИ РЕЧНИК

и

СРПСКО-НЕМАЧКИ РЕЧНИК

Велика осмина, сваки на 500 страна и са преко 36.000 речи.

Цена је свакој књизи Дин. 100.—

У платненом повезу „ 120.—

Перић Жив.:

О УГОВОРУ

о продаји и куповини 1-3

Дин. 100.—

Пржић А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА

према уговору о миру 1919—20.

Дин. 5.—

Перић Нинко:

ОСНОВИ

ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

општи део

Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ

за реорганизацију полиције

Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА

ПРАВА

Дин. 100.—

Урошевић Лаза:

Судски требник III део.

ЗАКОН О ПОСТУПКУ СУДСКОМ

у грађ, парницама са каментаром

Цена Дин. 80.—

Следовић Д-р Тома:

ЗАНАТСКО ПРАВО

(Занат, Трговина, Индустрија)

Дин. 60.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА

Дин. 25.—

Др. Данило Ј. Данић:

РАЗВИТАК АДМИНИСТРАТИВНОГ СУДСТВА У СРБИЈИ

и остале скупљене расправе из јавног права. — Дин. 30.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА - БЕОГРАД

1. Кнез Михаилова улица 1.

Лаз. Урошевић

КРИТИЧКЕ СТУДИЈЕ

из области права — Дин. 30.—

Др. Ђор. Тасић

ОДГОВОРНОСТ ДРЖАВЕ

по принципу једнакости терета.

Дин. 30.—

Алимпић Ђ. Душан

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

свију закона и расписа из администра-
тивне и полицијске струке.

Књига I. слово А—Е

„ II. „ Ж—Љ

Цена је свакој књизи:

у меком повезу Дин. 75.—

у тврдом повезу Дин. 100.—

Жан Жорес:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИ- ЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Превео с франц. М. Н. Ђерић

Дин. 20.—

Јовановић Слоб:

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Миладиновић Д-р Жарко:

СТЕЧЕН ПРАВА

— Jura Quaesta —

Дин. 12.—

Сладовић: Д-р Еуген:

ИСЛАМСКО ПРАВО

У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Цена Дин. 50.—

Ђорђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

с погледом на законик о поступку
судском у грађ. парницама.

Књиге 1. и књиге 2. друго издање
приредно Д-р Д. Арађеловић.

Цена за обе књиге Дин. 65.—

Пишковић Д-р Звонимир и

Д-р Имре Ђерђ:

ОСНОВИ

приваг. права у Војводини
Министар. Правде препоручило свим
судовима и Држ. Тужноштвима прет-
писом од 31. јула 1912. бр. 35407.

Дин. 60.—

Марсел Моа, проф. Универ. у
Монпеље-у:

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУ- НАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Превео Д-р Михаило Илић Дин. 80.

Свет. Вој. Вулетић:

ПРОБЛЕМ СМРТНЕ КАЗНЕ

Дин. 10.—

Жив. М. Перић:

О СУКОБУ ЗАКОНА

у међународном приватном праву

Дин. 20.—

Живановић Д-р Тома:

И С Т У П И

Из кривичног законика објашњење
3 части, друго допуно прерађено, с
обзиром на ново законодавство, и
проширено издање. Цена Дин. 40.—

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1926.

ANALI PFB | anali.rs

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

КЊИГА XII (XXIX) БР. 5. и 6.

САДРЖАЈ

5. и 6. БР. КЊ. XII (XXIX) ДРУГОГ КОЛА
МАЈ—ЈУН 1926.

I. Чланци	СТРАНА
1) Д-р Душан Суботић: Нови предлог Казненог Закона (1926)	333
2) Д-р Драгољуб Аранђеловић: Престанак интабулисаног закупа услед јавне продаје закупнога добра (de lege lata и de lege ferenda)	351
3) Д-р Жарко Миладиновић: Право о пчели	360
4) Д-р Ђорђе Тасић: О француској (правној) концепцији државе	371
5) Д-р Велимир Бајкић: Акционарско друштво и политичка власт	383
6) Д-р Милан Ј. Жујовић: Економске Доктрине и Право	398
II. Правна политика	
Ђорђе Крстић: Један поглед на пројекат о новом закону за коначно уређење односа на бившим кметовским селиштима	411
III. Међународно-правна хроника	
Д-р Милета Новаковић: Ванредна Скупштина Друштва Народа (8—17 Марта 1926. г.)	440
IV. Економско-финансиска хроника	
Душан Узелац: Правна сигурност садашњих пласмана	446
V. Административна хроника	
Љуб. Радовановић: I. Разврставање чиновника, који немају спрему за струку у којој служе. — II. Територијална надлежност управних судова	456
VI. Судска хроника	
1) Д-р Јанко Шуман: О повреди права индустријске својине	460
2) <i>Justitius</i> : За суђење кривичних дела поништаја туђих ствари надлежан је поротни суд, кад год је вредност истих већа од 100 дин. (Нач. одлука о. с. Кас. Суда од 27.-IV.-26. г. Бр. 3591)	464
VII. Оцене и прикази	
1) Д-р Марко Костренић: D-r Metod Dolenc, Dušanov Zakonik. (Ljubljana, 1925.)	467
2) Хафиз А. Бушатлић: Д-р Еуген Сладовић, Исламско право у Босни и Херцеговини (Београд, 1926),	477
VIII. Белешке	483
IX. Нове књиге	488
X. Додатак „Архива“. — Извештај унив. проф. д-ра Јосипа Шиловића о Међународном Конгресу за казнене заводе	489

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

КЊИГА ДВАНАЕСТА ДРУГОГ КОЛА
(ДВАДЕСЕТДЕВЕТА)

Б Е О Г Р А Д

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1926.

САДРЖАЈ

Страна

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК.

- 1) Правна природа одвојеног брачног живота, од д-ра Драгутина Јанковића 12
- 2) Својина и њена ограничења у српском законодавству, од Живојина М. Пауновића... .. 40, 112, 209
- 3) Престанак интабулисаног закупа услед јавне продаје закупнога добра (de lege lata и de lege ferenda), од д-ра Драгољуба Аранђеловића 351
- 4) Право о пчели, од д-ра Жарка Миладиновића 360

КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК.

- 1) О правним лековима (правним средствима) у опште, од д-ра Боже Марковића 1
- 2) Нова деоба права (и правних наука) место традиционалне, римске, од д-ра Томе Живановића 169
- 3) Криминална политика као наука у прошлости и садашњости, од д-ра Михаила П. Чубинског 253
- 4) Нови предлог Казненог Закона, од д-ра Душана Суботића ... 333

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО.

- 1) Држава као предмет историје, од д-ра Јована Бл. Јовановића 269
- 2) О француској (правној) концепцији државе, од д-ра Ђорђа Тасића 371

АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО.

- 1) Странци у државној служби, од д-ра Драгослава Б. Јовановића 22

МЕЂУНАРОДНО ПРАВО.

- 1) Међународна заштита религијских права, од Сергија Троицког 101, 188

НАРОДНА ЕКОНОМИЈА И ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА.

- 1) Економске Доктрине и Право, од д-ра Милана Ј. Жујовића... .. 398

ТРГОВАЧКО, МЕНИЧНО И СТЕЧАЈНО ПРАВО.

- 1) Друштва с ограниченом одговорношћу. (Поводом бугарског и француског закона о друштвима с ограниченом одговорношћу), од д-ра Милана Шкерља 89, 171, 285
- 2) Акционарско друштво и политичка власт, од д-ра Велимира Бајкића 383

ПРАВНА ПОЛИТИКА.

- 1) О организацији судова, од д-ра Луја Бакотића 133
- 2) Одредбе Зак. о чиновницима у погледу министара одн. државних подсекретара, од Велислава Вуловића 221

	Страна
3) Инвалидски Закон, од Радисава Гагића	303
4) Један поглед на пројекат о новом закону за коначно уређење односа на бившим кметовским селиштима, од Ђорђа Крстића	411

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА.

1) Резултат V. Хашке Међународне Конференције, од д-ра Јанка Шумана	52, 135
2) Сувереност државе над ваздушним простором, од Илије А. Пржића	62
3) Ванредна Скупштина Друштва Народа (8—17 марта 1926. г.), од д-ра Милете Новаковића	440

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА.

1) Буџет и штедња, од д-ра Драгољуба Јовановића... ..	66
2) Привредна и социјална ситуација у год. 1923—1925. (Према извештајима за I. и II. Конгрес Радничких Комора), од д-ра Драгољуба Јовановића	308
3) Правна сигурност садашњих пласмана, од Душана Узелца... ..	446

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА.

1) О надлежности Државног Савета за разматрање решења министра унутр. дела, донесених у споровима државинским, од Љуб. Радовановића	149
2) Санкција за неизвршење одлука Државног Савета. (Чл. 43. Зак. о Држ. Савету и управним судовима), од Љуб. Радовановића	238
3) Члан 235. Зак. о чиновницима, од Б. Т. Пањевца	315
4) I. Разврставање чиновника, који немају спрему за струку у којој служе. — II. Територијална надлежност управних судова, од Љуб. Радовановића	456

СУДСКА ХРОНИКА.

1) Велики Суд у Подгорици примењује указ о амнестији од 23. септембра 1925. год., Бр. 63800 на злочине најтеже врсте и најпрљавијих мотива из Кривичног Законика, од Николе М. Драговића	71
2) О пречем праву откупа, од Дим. Сечанског	153
3) Шта се може сведоцима доказивати кад постоји почетак писменог доказа?, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	241
4) Првостепени суд дужан је да у записнику о саставу поротног суда и извлачењу коцке констатује, које су државне судије поименце извлачиле коцку као поротници, а које нису, и зашто, од Б. Катанића	243
5) За доношење решења по забранама, траженим на основу поравнања, закљученог по меницама, надлежан је редован првостепени а не трговачки суд (Начелна одлука о. с. Кас. Суда), од Praetor-a	318
6) Казна од 20 год. робије за злочин има да обухвати и остатак неиздржане казне по ранијој осуди за злочин, кад је кривац побегао из казног завода и учинио нов злочин (Одлука о. с. Кас. Суда), од Praetor-a	319
7) О повреди права индустриске својине, од д-ра Јанка Шумана	460
8) За суђење кривичних дела поништаја туђих ствари надлежан је поротни суд, кад год је вредност истих већа од 100 дин. (Нач. одлука о. с. Кас. Суда од 27. IV. 26. г. Бр. 3591.), од Justitius-a	464

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Страна

1) Александар Соловјев, Одабрани извори српског права (од XII до краја XV века) (Београд, 1926.), од д-ра Владимира Ђоровића	79
2) Н. Vaihinger, Die Philosophie des Als Ob. (Leipzig, 1920.); Dr. R. Mallachow, Rechtserkenntnistheorie und Fiktionslehre. Das Als Ob im Jus. (München, 1922), од д-ра Јеврењија Спекторског	157
3) Dr. Alfred Verdross, Zur neuesten Lehre von den Staatenverbindungen (Sonderabdruck aus Niemeyers Zeitschrift für Internationales Recht Bd. XXXV.), од д-ра Ђорђа Тасића	244
4) Алек. Поповић, Одлуке Главне Контроле Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Законодавство о Главној Контроли (Београд, 1926), од д-ра Драгослава Б. Јовановића... ..	322
5) Dr. Metod Dolenc, Dušanov Zakonik (Ljubljana, 1925.), од д-ра Марка Костренчића	467
6) Д-р Еуген Сладовић, Исламско право у Босни и Херцеговини (Београд, 1926.), од Хафиза А. Бушатлића	477

КОНГРЕС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПРАВНИКА.

1) Прошли и идући Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, од Ивана Суботића	81
2) Позив на II Конгрес Правника	247

БЕЛЕШКЕ.

1) V. Krišković, Hrvatsko pravo kućnih zadruga, historijsko-dogmat-ski nacrt (Zagreb, 1925.), од д-ра Д. Ар... ..	83
2) † Душан Димитријевић, од П. К. В.	85
3) Д-р Мих. Илић, Закон о Главној Контроли (Београд, 1926.), од И.	85
4) 1) Стални Суд Међународне Правде. — 2) Пакт Лиге Народа и његове измене и допуне	85
5) Светосавски темати	85
6) Ostrecht, Monatsschrift für das Recht der osteuropäischen Staaten (Berlin, 1925., I. Jahrgang)	86
7) Д-р Алекса Ивић, Из доба Карађорђа и сина му Кнеза Александра (Београд, 1926.), од И.	86
8) Д-р Васиљ Поповић, Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III. (Београд, 1925.)	86
9) Д-р Велизар Митровић, Стечајно право с нарочитим освртом на српско законодавство	87
10) Генерације пред стварањем. Алманах једне групе (Београд, 1925.), од И.	87
11) „Rješenja Kasacionog Suda“	87
12) Исправке Г. проф. Живојина М. Перића	87
13) Некролози, од Ж. М. Перића	162
14) Драгослав П. Михајловић, Поштанске штедионице (Београд, 1925.), од С.	164
15) Никола Ђ. Симић, Индустриска, занатска и радничка политика и законодавство у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, од М.	164
16) „Јурички Преглед“ (св. 1. и 2. за 1926. год., Софија), од И	164
17) Једна анкета о кризи демократије, од Ђ. Т.	248
18) С. Баламезов, Парламентарна управа у словенским земљама (Софија, 1926.), од И. А. П.	250
19) Лаз. Урошевић, Судски Требник, III. део. (Београд, 1926.), од И. П.	251
20) IV. Међународни Социолошки Конгрес	252
21) Двадесетпето-годишњица издавачке књижаре Гете Кона, од Слободана Јовановића	325
22) Рад Удружења Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, од Ивана В. Суботића	326

	Страна
23) Лига Народа и међународни проблеми, од Анке Гођевац ...	327
24) Темати за 1927. годину	331
25) „Споменица Првог Конгреса Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, одржаног у Београду на дан 18—20 септембра 1925.“, од И. В. С.	331
26) Исправке	332
27) Нови академик-правник, од Миодрaга М. Обрадовића... .. .	483
28) Нови професор Јавног Права	486
29) II-ги Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, од И. В. С.	486
30) Савремена Општина, од И. П.	486
31) Jovan V. Stefanović, Priručnik za zakone o opštoj upravi, o Držav- nom Savetu i upravnim sudovima (Zagreb, 1925.), од И. П.	487
32) Исправке	487
Нове књиге	88, 252, 332, 488

ДОДАТАК „АРХИВА“;

— Службени део. —

1) Одлуке опште седнице Касационог Суда:	
а) О примени § 216. Каз. Зак. на штампарске кривице ...	165
в) О примени 2. одељка чл. 95. Зак. о чиновницима на судије редовних судова	166
с) Тумачење §§ 6 и 11. Зак. о среским и градским судовима	168
2) Извештај унив. проф. д-ра Јосипа Шиловића о Међународном Конгресу за казнене заводе	489

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Аранђеловић, д-р Драгољуб	83, 241,	351
Бајкић, д-р Велимир		383
Бакотић, д-р Лујо		133
Бушатлић, Хафиз А.		477
Влајић, Петар К.		85
Вуловић, Велислав		221
Гагић, Рад.		303
Гођевац Анка,		327
Драговић, Никола М.		71
Живановић, д-р Тома		169
Жујовић, д-р Милан		398
Јанковић, д-р Драгутин		12
Јовановић, д-р Драгољуб С.	66,	308
Јовановић, д-р Драгослав Б.	22,	222
Јовановић, д-р Јован Бл.		269
Јовановић, Слободан		325
Катанић, Божа		243
Костренчић, д-р Марко		467
Крстић, Ђорђе		411
Марковић, д-р Божа		1
Миладиновић, д-р Жарко		360
Новаковић, д-р Милета		440
Обрадовић, Миодраг М.		483
Пањевац, Б. Т.		315
Пауновић, Живојин М.	40, 112,	209
Перић, Живојин М.	162, 250,	251
Пржић, Илија А.	62, 85, 86, 87, 164, 486,	487
Радовановић, Љуб.	149, 238,	456
Сечански, Димитрије		153
Спекторски, д-р Јевгеније		157
Субботић, Иван В.	81, 326, 331,	486
Суботић, д-р Душан		333
Тасић, д-р Ђорђе	244, 248,	371
Троицки, Сергије	101,	188
Ђоровић, д-р Владимир		79
Узелац, Душан		446
Чубински, д-р Михаило		253
Шиловић, д-р Јосип		489
Шкерљ, д-р Милан	87, 171,	285
Шуман, д-р Јанко	52, 135,	460

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVI ДРУГО КОЛО

Мај—Јун 1926.

КЊИГА XII (XXIX) Бр. 5.—6.

НОВИ ПРЕДЛОГ КАЗНЕНОГ ЗАКОНА¹⁾ (1926.)

Израда „Предлога Казненог Закона“ за нашу државу има своју подугачку историју. Она се налази изложена у књизи „Пројекат и мотиви казненог законика за Краљевину Србију“ 1910. и књизи „Пројекат казненог законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца“ 1922.

„Предлог казненог законика“ који је поднет на решење Народној Скупштини 1926 год., трећи је законски предлог ове врсте, и он у многоме садржи одредбе ранија два законска предлога, те се опширни „мотиви“ првог и „кратко објашњење“ другог предлога могу корисно употребити и за разумевање израде и система овог законског предлога.

Услед извесних одступања, нарочито у општем делу, и нове обраде, потребно је у главном изложити у најкраћим потезима основне идеје законског предлога, из чега ће се моћи видети, како је и због чега закон тако израђен.

Као и сви позитивни казнени закони и овај „предлог закона“ није могао одступити од опште усвојене генералне деобе закона на ова два дела: „Општи део“ и „Посебни део“, од којих први обухвата општа наређења о свима кривичним делима, њиховим учиниоцима и казнама а други обухвата посебна кривична дела, подељена, према њиховој сродности или удаљености, у ближе веће или уже групе сређене опет у један ближи ред и систем, који у сваком случају остаје више или мање произвољан.

При изради „Општег дела“ имало је више разних питања, која су имала да се расправе с обзиром на нове научне захтеве казненог права и криминалне политике; она су била предмет дугог и више пута поновљеног размишљања од стране свих ових стручних комисија, које су радиле на изради ова три предлога казненог закона од 1910, 1922 и 1926.

При томе није било могуће напустити старе темеље казненог закона и направити нов законик у свему саобразан новим, често пута и претераним захтевима разних нових научних правца,

¹⁾ Овај чланак је штампан, по жељи писца и споразуму са г.г. уредницима истовремено и у „Полицији“.

али није било могуће просто преко ових и прећи па остати при старом стању из простог поштовања према традицији. Учињен је један разуман споразум и у нови казни законик, који садржи старе добре одредбе, унете су нове одредбе, у колико је то било могуће, којима се задовољавају захтеви истакнути у науци а који се сматрају за научно оправдане.

Тако, у погледу самог предмета казног закона било је потребно, да се пречисти питање: о којима ће кривичним делима он говорити т. ј. да ли ће обн обухватити само права кривична дела или и тзв. полицијско неправо. Предлог од 1910. год. напустио је тзв. тројну деобу и сва кривична дела поделио је на злочине и преступе, при чему је велики део иступа, у колико нису чисто полицијско неправо, као и знатан део чисто полицијских иступа, ушао у појам преступа.

Предлог од 1922. остао је при тој двојној деоби, али је преађујући однос између тзв. иступа и преступа учинио преправку, те је и овај други део иступа избачен из предлога казног закона, за које је све у целини одређено ново место у нарочитом закону о *иступима* који има да обухвати целокупно полицијско неправо, и који је одвојено као допуна овог закона израђен да се поднесе Н. Скупштини на решење.

Према томе у казни законик има да уђе и улази сада чисто *Кривично Неправо*, које се јавља у своје две форме, познате под старим именима злочинства и преступа, где у преступе сада улазе извесни равији иступи као кривично неправо, а који су досад посматрани као полицијско неправо. Та је идеја изражена у § 14.

Друго важно питање је било о томе како ће се гледиште узети у погледу репресије извесних кривичних дела и какав у погледу превенције у случају очигледне опасности од будућег криминалитета.

„Предлог закона“ је остао при гледишту старог законодавства, да се систем казни, као репресије, има и даље задржати.

Посматрајући проблем криминалитета у његовој целини, стало се на гледиште: да ваља разликовати криминалитет пунолетних лица од онога непунолетних. За први важи стари строги систем криминалних казни. Криминалитет непунолетних лица, као особити проблем нашао је и свој нарочити нови систем, којим има да се врши како репресија тако и превенција, и он се знатно разликује од данашњег поступања са малолетницима (§§ 24—28.).

У погледу повратног криминалитета пунолетних присту пило се новим захтевима криминалне политике да се таква лица по издржаној новој казни могу за извесно време још просто као опасна задржати у казном заводу (§ 49). Ово задржање се не сматра више као криминална казна, већ као нарочита „мера безбедности“ из групе мера безбедности, које се сада као новина предвиђају у „предлогу закона“ и према другим лицима, као на

пр. оним учиниоцима кривичних дела који се одаду скитничењу, просјачењу или блудничењу (§ 50), према неурачунљивим учиниоцима кривичних дела или онима са смањеном урачунљивости (§ 61) или према пијаницама као учиниоцима кривичних дела (§ 62).

Велико научно спорно питање: да ли мере безбедности да се уносе у казнени закон и да ли су оне казне, одлучено је на тај начин, да се унесу у казнени закон, али да се не сматрају као казне.

У ближој изради „предлога закона“ стало се на гледиште да се „општи део“ његов подели на две главе, онако како је то изложено у штампаном „садржају предлога казненог закона“. По себи је разумљиво, да се и ова деоба као и свака друга може означити, као мање или више произвољна али све оне, ма какве биле, имају и морају да обухвате ову материју, која се ту налази изложена, кад се већ предходно пречисти питање, да тзв. мере безбедности имају да уђу у казнени закон, и да се питање о уношењу тзв. условне осуде има такође да реши у позитивном смислу у принципу, па ма и са јачим ограничењима.

Сама природа посла изазива да се у самом општем делу као таквом истакну извесне најопштије одредбе, које су означене у §§ 1—13 као „уводне одредбе“ казненог закона, које су потребне у примени и разумевању овог предлога.

У тим општим одредбама важан је основни принцип постављен у § 1. да нико не може бити кажњен за кривично дело, за које није закон, пре него што је учињено, прописао да ће се и како ће се казнити онај ко га је учинио. Одмах за тим у § 2. предвиђено је за случај измене закона, да ће се применити увек блажи закон.

У погледу саме надлежности закона т. ј. према којим ће се лицима и на којој територији применити, предлог је извршио комбинацију свих научних принципа у том погледу, тако да на остану некажњива ни лица ни дела, кад постоји потреба њихове кажњивости. Тако у § 3. он је поставио важност територијалног принципа, да ће се овај закон применити на свако лице, које учини какво кривично дело на територији наше Краљевине, па је у § 4. проширио тај принцип и на извесна кривична дела учињена ван наше територије, ако се то тиче: велеиздаје, издаје отаџбине, шпијунаже и помагања непријатељу, фалсификата, лажног новца и белог робља; у § 5. он је поставио важност реалног принципа, да ће се овај закон применити и на странце који ван Краљевине учини према њој или њеном грађанину и какво друго кривично дело, које се казни најмање затвором, ако такав странац дође у нашу државу; у § 6. постављена је важност персоналног принципа, да ће се овај закон применити и на нашег држављанина, ако у иностранству учини и какво друго крив. дело, ван оних из § 4., ако дође у отаџбину, и у § 7. постављен је као последња допуна и универзални принцип,

да ће се и странац који ван Краљевине учини према својој држави или странцу какво злочинство, које се казни робијом, ако дође у нашу државу под означеним условима.

На тај начин редактори су мислили, да ће се дати најбоље кривично правне заштите како унутрашњем тако и међународном правном саобраћају.

Друге одредбе уводних одредаба не потребују ближег помена.

Пошто кривичног дела нема без његовог учиниоца који неизоставно има да се сматра за кривца, и пошто се казне одмеравају и изричу према кривцу због његовог кривичног дела, то се сматрало за потребно да се у самом систему истакне ова ближа веза између кривичног дела и учиниоца па је у заједничкој глави II под насловом „Кривично дело и учинилац“ расправљено пет разних питања: прво: опште деобе кривичних дела као криминалног неправда на злочине и преступе; за тим два питања о ближим формама у којима се јавља кривично дело: свршено кривично дело и покушај, подстрекавање и помагање и напоследку два питања, која се тичу погодаба кривичне одговорности и кажњивости и положаја малолетника у погледу кривичних дела (§§ 14—32.).

И ако истицање „учиниоца“ треба по мишљењу извесних редактора да представи извесну новину, у ствари она не значи правно ништа; она је више једна систематска излишност која се не понавља уз наслов „Казне“ (гл. III) с којима чини исто тако блиску везу као и са учиненим кривичним делом, шта више још и ближу јер казне нема без учиниоца, а многа противправна радња не представља кривично дело услед оскудице предпоставака те учинилац остане без казне.

„Учиниоца“ је спона између кривичног дела и казне и тако се до сад увек правилно посматрало, те његово помињање у заглављу не представља стварну потребу, нити се тиме ишта добија, али су други и трећи пројект стали на то гледиште, да се то „ново“ схватање о потреби истицања учиниоца усвоји, што је и урађено, докле први пројекат од 1910 г. није то нарочито истицао.

У погледу система криминалних казни предлог је усвојио комбинацију казних система партикуларног законодавства у нашој држави, и усвојио ове казне: а) као главне: смртну, робију, заточење, строги затвор, затвор и новчану казну, и споредне казне, свега две: губитак грађанске части и губитак службе.

У погледу задржавања смртне казне сва три предлога су се руководила разлозима практичне криминалне политике која је створила уверење код редактора, да је она потребна, и да се стога државе ње не може бар за неко извесно време лишити.

Смртна казна је задржата само у овим случајевима намиш-

љеног убиства: 1) — § 87. покушаног или свршеног лишења живота Краља, Наследника Престола или Краљевског Намесника; 2) — § 64. квафиковано намишљено убиство из 2-ог дела овог наређења т. ј. досадашње хотимично убиство с предумишљајем у свима његовим отежавним формама; 3) — § 150. где се оглашени одметник-хајдук казну смрћу, ако учини какво кривично дело које се казни вечитом робијом; 4) — 321. где се разбојник казни смрћу, ако је при разбојништву какав човек лишен живота, и 5) — §§ 189, 195., 198., 199.: где је више лица живот изгубило услед злочиначке злоупотребе а) распрскавајућих материја (§ 189.); б) услед стварања поплаве (§§ 194 и 195.); в) услед наседања брода или другом опасном радњом (§§ 198. и 199.); под условом ако је учинилац то могао предвидети, што се изједначује са намишљајем.

У погледу казни лишења слободе предлог се није могао лишити ни дугорочних ни краткорочних казни. У науци је врло много писато нарочито против ових последњих, али су редактори остали и при овима, јер се без њих не може, било да се посматра објективни значај кривичног дела или чисто субјективни значај учиниоца његовог. Минимум лишења слободе за кривична дела је *седам* дана, док је у ранијем и садањем законодавству тај минимум од једног дана, што се сматрало и сматра као безначајност због које не вреди покретати судски апарат.

У погледу самог лишења слободе истакнут је необично важан принцип да то лишење слободе има бити испуњено радо Изриком је речено: „Сваки осуђеник је дужан радити“, где се ни дух ни тело осуђенику не смеју предати лењствовању нити оштећењу, већ одржати у добром стању, и по могућству и поправити и оспособити за даљи живот у слободи.

Лишење слободе има своју градицију, оно се јавља у форми затвора, строгог затвора, заточења и робије — рочне и доживотне (вечите). Ближе њихово разликовање као и организација рада, није излагано у самом казненом закону, већ је то остављено за нарочити закон о извршењу казни лишењем слободе, који је такође израђен у Министарству Правде.

Новчана казна као таква нашла је у овом предлогу знатно већу примену него што је то било у позитивном законодавству, јер се сматрало да се она може свуда онде применити, где нема нарочите потребе за лишење слободе; а то је њено поље још више проширено тиме, што је њена примена наређена и у знатно великом броју кривичних дела још и кумулативно поред казне лишења слободе. При томе су учињене важне новине, да ће новчана казна моћи да се исплати у делимичним отплатама и да ће сиромашни осуђеници моћи да ту казну одраде радећи какав посао у корист фонда за казнене и др. заводе.

Велико спорно питање између теорије воље и теорије представе, које је тако много расправљано у науци, и да ли једна

или друга треба да преовлада у закону, решено је у нашем предлогу на тај начин, да ће се казнити по правилу она кривична дела, која су учињена са тзв. „намишљајем“, а да ће се кривична дела учињена из нехата казнити само онда, када је то нарочито у закону поменуто. Употребљени израз „намишљај“ има да обухвати обе научне теорије, и да на тај начин омогући кажњивост сва три Dolus-а позната у науци под именом dolus directus, dolus indirectus и dolus eventualis. „Намишљај“ обухвата с једне стране хотење извесног лица, да предузме извесну кривичну радњу, дакле његову вољу, да постигне извесан непосредно или посредно намервани циљ знајући да тиме чини кривично дело; с друге стране он обухвата и представу учиниоца, да ће из његове радње наступити извесан резултат, чије наступање он не одбија, већ га на против као противправан усваја, ако он наступи. Законски предлог вели: а) кад је учинилац извршење *хтео*: б) кад је он *предвиђајући* забрањену последицу... *пристао* на њено наступање.

Друга врста кривичних дела учињених из нехата обухвата у науци познате форме свесног и несвесног нехата, од којих се први састоји у томе: а) што је учинилац предвиђао наступелу последицу, али је лакомислено држао, да ће је моћи отклонити и ако врши намеравану радњу и б) што учинилац, предузимајући извесну радњу није предвидео да из ње може наступити противправна последица, а према околностима и његовим личним особинама он је био дужан да то предвиди. Предлог не прави разлику у кажњењу ове две врсте нехата, као што не прави разлику код оне три врсте намишљаја.

Напомена: Наређење § 20 чини целину са § 15.

Питање кривичне одговорности предлог је распрвио у смислу модерних захтева науке казненог права и медицине. Поред појма неурачунљивости уводи се у право и појам смањене урачунљивости. О томе говори § 21. предлога где се вели:

а) *да ће бити одговоран* онај ко у време извршења дела није могао да схвати природу и значај свога дела или да према томе схватању ради услед болесног душевног растројства или помућења свести или умне неразвијености или слабоумности (појам неурачунљивости), и

б) *да суд може ублажити кривцу казну* по слободној оцени, ако је једно од ових под а) поменутих стања било такво, да су услед тога код учиниоца у времену извршења дела схватање природе и значаја дела или могућности рада по том схватању били смањени (појам тзв. смањене урачунљивости).

(Напомена: реч „болесног“ пред „душевног растројства“ треба изоставити, јер нема „здоровог“ душевног растројства)

Појмови *нужне одбране* и *стање нужде* (§§ 22—23.) регулисани су боље и саобразно захтевима науке.

У погледу *нужне одбране* утврђено је јасно и несумњиво да се таква радња не сматра противправном т. ј. да нема кри-

вичног дела. При томе је дат чист појам нужне одбране т. ј. да се она састоји у томе што је неопходна за одбијање истовременог противправног напада од себе или кога другог, — те у том погледу не може бити више никакве сумње, да се она односи на сва правна добра. У случају прекорачења нужне одбране суд може казну ублажити по слободној оцени. Искључење казне може наступити, ако је то прекорачење последица јаке раздражености, препасти или страха.

Исто тако законски је предлог несумњиво јасан у погледу стања пужде, за коју је предвиђена кажњивост. Кривиана радња извршена у нужди сматра се за противправну, али се оправдава нуждом, те искључује кажњивост. Стање нужде се састоји у томе, кад ко учини кривично дело, да од себе или кога другог отклони истовремену, на други начин неотклоњиву, нескривљену опасност за живот, тело, слободу, част, имовину или које друго добро, ако повреда коју он тим делом чини, није већа од опасности. При томе се чине два изузетка: а) ако је повреда већа од те опасности, онда наступа ублажена казна по слободној оцени, и б) онај ко је дужан да се излаже опасности, не може се позивати на стање нужде.

Бољо питање криминалитета малолетника нашло је своје решење у наређењима §§ 24—28. Слично позитивном законодавству и наш предлог дели пунолетна лица на три групе: а) до 14 г., коју назива „деца“; б) од 14—18 тзв. млађи малолетници и в) од 18—21 тзв. старији малолетници.

Први предлог био је узео место 18 г. — 17 година. Можда би требало понова размислити да ли ову годину не би требало ипак свети на 16, као што је у садањем српском законодавству, пошто те године показују довољно зрелости и способности за примену криминалне казне, од чијег се штетног утицаја не треба баш у тој мери бојати.

Као и садашње законодавство и предлог предвиђа да се деца за учињена кривична дела не могу гонити ни казнити (§ 24.). Али се она не могу оставити без икакве бриге и старања о њима, пошто су учинила кривично дело. Предлог предвиђа и за њих, као и за млађе малолетнике читаву серију заштитних-мера, којима треба да се они васпитавају и поправе, и на тај начин спречи њихов поновни криминалитет, од кога постоји опасност због евентуалне напуштености или моралне покварености таквих лица.

Млађи малолетници се изједначају са децом, ако нису могли да схвате природу и значај свога дела и да према томе схвате њу раде — то је до сада позната оскудица разбора („без разбора“), па се и они не казне, већ се као и деца предају родитељима или старатељима или школској власти одн. лицима која се о њима старају, да их они казне одн. да над њима воде надзор и о њима се старају.

Напомена. У § 25. од 2. треба додати „да га казне“ као што то стоји за децу у § 24 од. 2. и исту стилизацију спровести на оба места јер је исти случај.

И деца и млађи малолетници (§ 24. од. 3. и § 25. од. 3.) ако су напуштена или морално покварена имају да се предаду каквом заводу за васпитање или подесној породици (где би се васпитавали), где ће остати први најдуже до навршене 18 а други до навршене 21 године, при чему најмањи рок задржавања за децу није одређен, док је за млађе малолетнике одређено време најмање од годину дана.

Код деце се предпоставља да су увек радила без тзв. разбора, док се код млађег малолетника може утврдити постојање тога тзв. разбора и зато предлог у § 26. вели: ако је млађи малолетник толико зрео, да је могао да схвати природу и значај свога дела и према томе схватању ради, — онда се против њега изричу друге заштитне мере: а) изриче се укор или б) отпуштање на прокушавање в) упућивање у завод за поправљање млађих малолетника.

Укор се изриче ако је кривично дело незнатније природе и ако је потекло из очевидне непромишљености или лакоумности.

Упућивање у завод за васпитање се изриче, ако је млађи малолетник напуштен или морално покварен.

Упућивање у завод за поправљање се изриче, ако је млађи малолетник толико покварен, да не може бити примљен у завод за васпитање.

Напомена. Овде се (§ 26. одељ. 6.) погрешно вели „осудиће се“ јер се код млађег малолетника не тиче осуде ни казне. Исправити.

Природа ових средстава: укор и т. д. је таква, да са њима „нису скопачне никакве друге правне последице“ (§ 27.), те се према томе оне не могу сматрати за казне, већ просто као заштитне или васпитне мере, којима је циљ морално развиће, препорођај и усавршење, како би се спречио повратак криминалитет било у малолетству или у пунолетству.

За старије малолетнике (§ 28.) предвиђен је блажи систем кажњавања, с тим да се губитак грађанске части према њима неће изрицати.

Да би се спречило кварење ових малолетника предвиђају се нарочити казни завод за њих, где неће бити пунолетника

Са овим старијим малолетницима се изједначаје и онај млађи малолетник који у заводу за васпитање или у заводу за поправљање или и ван завода учини какво злочинство с разбором, под условом да има пуних 16 година (§ 26. одељ. 8.).

Питање *покушаја* редактори су регулисали на један нов начин, у смислу модерних схватања. И даље се оставља науци да одреди, кад је неко дело „започео“ и кад га је „довршио“. Поставља се принцип кажњивости покушаја код злочина увек,

а код престапа, кад се изреком каже. Нова је идеја, да се покушај може казнити као и свршено дело, о чему је много дискутовано, јер се у § 30. вели да се за покушај може блаже казнити него што се казни за свршено дело. У вези с тим решено је, да су припремне радње некажњиве, изузевши случаје посебног дела, где су изриком кажњиве. Питање релативно и апсолутно наподобног покушаја расправљено је на тај начин, да ће се они моћи казнити, али да је суд у тим случајевима овлашћен: да ублажи казну по слободној оцени, а у нарочито лаким случајевима и да ослободи од казне. По себи се разуме да се под лаким случајевима мисли само на безначајност антисоцијалне опасности каквог учиниоца. У вези с тим стоје и важне одредбе (§ 31.) о драговољном одустанку или драговољном отклањању штетних последица и некажњивости такве покушајне радње.

Нарочито су у предлогу поменути помагање и подстрекавање као форме у којима се појављује кривична улога саучинилаца извесног кривичног дела. Према томе ко другога наведе или подстрекне на извршење кривичног дела, сматра се као да га је учинио; он је сукривац као и главни кривац. Напротив намишљено (вољно и са знањем) помагање другог у извршењу самог дела може бити блаже кажњено, али суд наравно може изрећи и исту казну као и главном кривцу (§ 32.). Намишљени подстрекач или навођач другога да овај нехатно учини какво кривично дело, сматра се као да је сам учинилац тога дела.

Односно споредних казни *губитка грађанске части* и губитка државне службе (раније тзв. „лишење звања“) предлог је стао на једно ново гледиште, па је ово питање нарочито разрадио, и у вези с тим и питање о повраћају грађанске части тзв. рехабилитацији (§§ 44—47. и § 86.).

Основни је принцип, да само новчана казна и обичан затвор не повлачи губитак грађанске части; док строг затвор, заточење и робија повлаче. Наравно да и смртна казна повлачи тај губитак. Али у будуће суд то увек има у пресуди да изрече. Разлика је само у трајању тога губитка: а) осуда на смрт или робију преко пет година повлачи трајан губитак грађанске части б) осуда на робију од 1—5 година повлаче губитак од 1—5 година, колико суд одмери; в) а код осуде на строг затвор губитак части од 1—3 године. Међутим губитак грађанске части код казне заточења траје само за време издржавања казне, а не и после.

У чему се састоји тај губитак грађанске части речено је у § 45.: а) губитак државне или ма које јавне службе или јавних звања, б) губитак титуте, достојанства, одличја и других јавних почести, и в) одузимање права да се у јавним стварима гласа, бира, или буде изабран, и спречавања вршења осталих политичких права.

Сваки строг затвор не повлачи увек губитак службе већ само, ако је изречен на време најмање од 6 месеци (§ 47.) или при крајој осуди ако се осуђеник „кривичним делом показао недостојним службе“, при чему суд наравно има велику дискрециону моћ.

У погледу повраћаја грађанске части предлог је усвојио обе у науци познате рехабилитације: судску и законску. Прва се добија по молби осуђеника по истеку од три године од дана издржане, опроштене или застареле казне, под условима ту предвиђеним. Суд својим нарочитим решењем има да огласи осуђенога „достојним“ да врши изгубљена права поменута у § 45. од. 3. као и да стиче остала изгубљена права поменута у § 35. бр. 1. и 2.“. У једном другом року — од пет година — под означеним условима може суд „решењем својим поништити за будућност и против њега изречену осуду са свима њеним законским последицама“ чиме се постиже то, да се при поновној осуди о овој ранијој осуди не може у опште водити рачуна: она се сматра да не постоји.

Међутим законска рехабилитација наступа силом самог закона тј. са протеком извесног законског рока; код оних на време одређених губитака грађанске части, изгубљена права и могућност њиховог поновног стицаја повраћаја са „самим истеком тога времена“.

На тај начин правни положај осуђених лица знатно је побољшан оваквим системом рехабилитације.

У погледу „мера безбедности“, које је предлог усвојио ваља учинити ово најнужније објашњење.

Идеја о мерама безбедности у борби против криминалитета било да се оне схвате као казне одмазде или као казна заштите или као проста заштита без обележја казне, није новог датума; она иде далеко у назад, и има своју велику и интересантну историју и стоји у тесној вези са питањем основног преображаја казног права; оно је било предмет велике научне дискусије, где ће и како да се оно расправи и које место да му се да: у самом казном закону или у једном особеном закону са циљем нарочите социјалне заштите. Дуго проучавање и дуга научна борба ослабила је првобитну заоштреност научних праваца, да је данас постало безначајно: где ће се ово питање расправити и како ће се одредити правна природа тих „мера безбедности“ којима хоће да се врши уз криминалну казну борба против криминалитета. Тако је положај редакторима овога предлога био олакшан, да *sine ira et studio* унесу у казнене законик једну нарочиту главу (IV) која обухвата те „мере безбедности“ и одређује им њихов правни положај у систему самог казног права, не дирајући и не реметећи ни у колико основне појмове казног права о кривичном делу и казни као његовој репресији. Мера безбедности узима више у обзир субјективну страну кривичног дела, па се затим заштитним мерама служи и према пунолетним

кривцима, слично њиховој важности, као васпитној мери, код деце и млађих малолетника.

Предлог предвиђа ове мере безбедности: 1) задржање осуђеника по издржаној новој казни за још неко извесно време у казненом заводу, 2) упућење у завод за рад; 3) упућење у завод за лечење или за чување; 4) упућење у завод за лечење пијаница; 5) забрану посеђивања крчми; 6) заштитни надзор; 7) протеривање; 8) забрану вршења позива или заната и 9) одузимање извесних предмета.

Мере означене под 7), 8) и 9) до сада су сматране као споредне казне, док се оне у ствари имају сматрати као просте заштитне мере једног извесног правног и социјалног поретка. Оне су сад придружене новим заштитним мерама предвиђеним под 1—6, и са њима чине једну целиву. Овде ваља напоменути, да је досадања казна полицијског надзора, као посве нецелисходна и јако критикована у науци као штетна избачена.

У појединоста види се из предлога следеће: 1) да се задржање осуђеника „по издржаној новој казни и даље“ врши само према држављанину наше Краљевине, који је најмање три пута био осуђен за намишљено злочинство, на робију, ако је у року од 5 година по издржању последње казне опет намишљено учинио какво злочинство, а притом се још утврди „да је опасан по јавну безбедност“. Ово задржање не може трајати дуже од 10 година, по издржаној новој казни (§ 49.); 2) у завод за рад упућују се они учиниоци кривичних дела који у скитњичењу, просјачењу или блудницењу учине у повратку какво кривично дело; упућење бива после издржане казне, ако је то лице склоно вршењу кривичних дела, а способно је за рад. Ова се лица сматрају по закону да су „опасна за јавну безбедност“. Задржавање у заводу за рад траје најмање 1 а најдуже 5 година (§ 50.); 3) лица неурачунљива или она са смањеном урачунљивошћу, као учиниоци кривичних дела, могу се упутити у завод за лечење или за чување (§ 51.). Напомена: Треба додати у предлогу, да се овотиче лица, која су учинила кривично дело, јер се то за неурачунљиве не види. 4) Упућивање у завод за лечење пијаница бива онда кад суд тврди, да је учинилац пијанац; задржање траје најдуже 2 године, без опредељеног минимума (§ 52.); 5) забрана посеђивања крчми изриче се према оним учиниоцима кривичних дела, који су учинили дело у пијанству, а утврђено је да су у пијанству склони изгредима. Забрана се изриче од 3 м-ца до 2 године (§ 53.); 6) као нова мера безбедности је постављен тзв. заштитни надзор, који се примењују према лицима која се отпуштају из казних завода или затвора, и из завода за извршење мера безбедности, као и из завода за васпитање и поправљање или на прокушавање. Овај надзор може суд наредити по својој дискреционарној моћи слободне оцене: хоће ли или не да га примени. Заштитни се надзор састоји у томе: да се отпуштено

лице чува од опасности учињења нових кривичних дела, да се привикне на уредан живот и да му се олакша привредни опстанак. Он је дакле једна од врло важних будућих заштитних мера, којима се хоће да отпочне борба против поновног криминалитета, и у своме значају овај овакав заштитни надзор има да замени до сада штетно провођени полицијски надзор, који у својој садржини не сме да дође у систем ви казни ни заштитних мера. Полиција сигурности има да се на други начин без „полицијског надзора“ стара да се заштити правни поредак у држави.

Протеривање, забрана вршења извесног позива или заната и одузимање извесних предмета кривичног дела (§§ 55—57) регулисани су такође на подесан и целисходан начин као практичне мере сигурности, а не казне.

Од особите је важности начин, како је предлог регулисао питање о одмеравању казне (гл. V — §§ 59—64.). И ту је постојала борба два научна правца: одмеравање казне с обзиром на тежину кривичног дела или с обзиром на антисоцијалну вољу кривчеву, или да се створи једно компромисно решење, при при коме се води подједнак или приближно једнак рачун о обема факторима, према њиховом већем или мањем значају у спољњем свету. Наредиће § 59. може се означити као једна таква компромисна одредба, којом се поставља генерални принцип, да се казна учиниоцу има одмерити према степену његове кривичне одговорности. Из бојазни да једна таква општа одредба неће бити довољно јасна или да ће дати повода судијама, да, судећи потпуно по слободном убеђењу и не будући везани ни за каква нарочита законска доказана правила, наиђу на пут тешкоћа и лутања у тражењу проналажења тога степена кривичне одговорности, редактори су сматрали опет за потребно, да с обзиром на захтеве науке, даду судији и један ближи и сигуран ослобађач на коме ће наћи сигурно мерило за утврђивање тога степена. Зато предлог вели, да ће суд бити дужан да узме у обзир и оцену: све околности које утичу да казна буде већа или мања, нарочито злочиначку наклоност (захтев нове идеје тзв. антисоцијалне воље) али наравно само оне, која се огледа у учињеном кривичном делу (према захтеву старог правца казне одмазде, према тежини кривичног дела, које испољава ту антисоцијалну вољу); за тим побуде са којих је кривично дело учињено и циљ који се хоће постићи; непосредни подстрек за извршење дела; ранији живот кривчев, његове личне и економске прилике; мера увиђавности (тзв. разбор); последица дела; кајање и поправљање учињеног дела. Све су то дакле она разна фактична стања, која се у позитивним законима помињу као тзв. олакшавајуће или отежавајуће или казну умањујуће, ублажавајуће или извињавајуће околности. Њих више законски предлог не помиње у тој казуистици, већ их оставља судијиној слободној оцени, да према науци и својој савести изналазећи степен кривичне одговорности, одмери *правилну* и *целисходну* казну, јер казна

овог законског предлога у вези са мерама безбедности не представља више строгу казну одмазде, већ поред ње или у њој самој постоји казна с циљем заштите или одбране. Она је дакле не само *reine châtiment* већ у исто време и *reine défense*, па чак то и онда кад законски предлог те мере сигурности не схвата као казне, јер им не даје казнено-правни значај, већ значај васпитних, поправних или простих заштитних мера.

Из бојазни од судијског слободног уверења при суђењу законски предлог поставља поред тога још у § 60. и нарочито опште правило како ће се то ублажење казне вршити, кад постоји једна или више околности због којих казна треба да се ублажи. Слично овоме о поштравању казне предлог не говори ништа нарочито, јер је у § 62. поставио општи принцип о избору врсте казне (теже или блаже) који принцип доведен у везу са оним о одређеним минимумима у § 60., упућује прећутно судију, да у изабраној врсти казне има при одмеравању казне поћи од максимума ка минимуму.

Од овога општег начина одмеравања казне (§§ 59., 60. и 62.), постоји у § 61. нарочити изузетак ублажавања казне по слободној оцени, који се састоји у томе, да суд, где је то нарочито речено у посебном делу, није везан ни за врсту ни за меру казне, која је за то дело предвиђена, већ их може променити и смањити до законског минимума те изабране врсте.

За одмеравање казне од утицаја је и тзв. *поврат*, чији је појам (§ 62.) регулисан тако што је везан за рок од 5 година од времена, када је кривац прву казну издржао, и што се односи само на намишљена кривична дела. У вези с тим стоји и наређење, да ће се притвор и истражни затвор урачунати у издржану казну, према схватању модерног поступка, да ли су оне само мере сигурности, да се осигура присуство учиниоца за суђење.

Од нарочитог је утицаја за одмеравање казне тзв. *стицај* повреда више казних закона и више кривичних дела, о чему се говори у нарочитој глави (VI §§ 65—68.). Тиче се давно у науци познатих појмова тзв. идеалног и реалног стицаја. Идеални стицај повлачи најтежу казну, а при једнаким врстама најтежу врсту (§ 65.), а реални стицај повлачи једну укупну казну, која се састоји у повишењу најтеже заслужене казне, са ограничењима која су уз то прописана. Код новчаних казни досуђује се пун износ појединих заслужених казни.

Једна од модерних установа која је унета у законски предлог јесте тзв. условна осуда. Она се састоји у одлагању издржања изречне казне лишења слободе, код осуде на строги затвор до 6 м-ца или на затвор до године дана или на новчану казну, за извесно време, од једне до 5 година, с тим кад протече то време тзв. кушње или прокушавања а осуђеник се исправно владао, да се сматра, да осуђеник није ни осуђен на казну" (§§ 60—72.). Важно је, да за то пробно време не наступају оне штетне по-

следице скопчане са осудом, и да се за то времем оже наредити тзв. заштитни надзор.

Ова установа има да ослободи казнене заводе од претрпаности осуђеницима, и да покуша борбу против криминалитета овим васпитним средством, у које се свуда у свету полагају велике наде.

Ближе одредбе о условима, кад ће се изрицати тзв. условна осуда, како ће се контролисати време прокушавања и о опозивању самог тог одлагања, изложене су у наведеним наређењима и не потребују ближег објашњавања.

Тежиште је условне осуде да се она неће изрицати код тешких дела, већ код лакших; а уз то суд има још да води рачуна о добу учиниочевом т. ј. умној развијености и зрелости; о ранијем животу његовом т. ј. да је тај живот непорочан; о незнатности самог кривичног дела за правни поредак; о субјективној страни воље кривчеве, да се каје за учињено кривично дело и да је оштећенику накнадио штету и трошкове из кривичног дела; — из чега излази: да ће суд бити дужан да буде врло пажљив и штедљив у изрицању условне осуде, што ће служити и као најбоље јемство, да она донесе корисне резултате.

У нарочитом наређењу (§ 73.) предвиђено је: шта ће се радити са осуђеницима, који учине за време издржавања казне лишења слободе или у времену извршења које мере безбедности какво кривично дело.

Питање застарелости т. ј. права на гоњење кривичних дела и права на извршења казне решено је на тај начин што она застаревају у нарочито предвиђеним роковима, слично позитивним законодавствима, (§§ 74—79.).

Извесне одредбе: о одобрењу, предлогу и приватној тужби, као материјално правних претпоставака за гоњење и кажњавање кривичних дела, унете су у овај законски предлог (§§ 80—85) док њихово регулисање као формално правних претпоставака иде у други законски предлог о судском кривичном поступку.

„Посебни део“ законског предлога подељен је у 16 глава (XII—XXVII, §§ 87—392.). Он се у многим одељцима и посебним наређењима знатно разликује од позитивног законодавства, а учињене су и знатне измене према ранија два законска пројекта од 1910 и 1922. Пажња редактора била је управљена на то, да се тзв. „казуистика“ закона што више упрости и сведе на најмању меру, да се криминална дела правилно схвате и групишу и да се одмере правичне казне у максимуму и минимуму. С обзиром на одредбе општег дела законског предлога о одмеравању казне и на постављени генерални принцип индивидуалисања казне, посебни део је имао да судији створи један тако рећи казнени арсенал, из кога ће он моћи да бира врсту казне и у изабраној врсти лако да одмери правичну њену величину. Према томе врло је мали број законских наређења

у којима је апсолутно забрањена само једна врста казне (на пр. § 87.: смрћу и др.) док су по правилу забрањене алтернативно две казне: § 90. и др.: робијом или заточењем; § 94. и др.: робијом или строгим затвором; § 95. и др.: затвором или новчано; или су забрањене чак и три врсте казне као у §§ 187., 189., 194., 195., 198. и 199.: смрћу, или вечитом робијом, или робијом најмање десет година.

И тај тако проведени систем добија код многих кривичних дела своје ублажење кроз увођење одредбе одмеравања казне „по слободној оцени“, која је унета у приличан број наређења (на пр. § 168.), где се поред робије и заточења и строгог затвора за брачну или ванбрачну матер која лиши живота своје дете за време порођаја дозвољава и слободна судијска оцена т. ј. и примена обичног затвора или чак и новчане казне у њиховим законским границама.

По своме значају, слично позитивном законодавству, као и у ранијим законским предлозима, на прво место су стављена кривична дела против опстанка државе и њеног уставног уређења (гл. XII § 87—120, који одговарају §§-има 86—118. пројекта од 1922 г и који су само делимице и незнатно у садржини измењени, те раније дато „кратко објашњење“ и „мотиви“ служе и сада као подесан коментар за ово разумевање.

Појмови велеиздаје, издаје оцабине, дипломатског издајства, шпијунаже, помагања непријатељу, и њихове допуне у анархистичкој, комунистичкој или болшевичкој пропаганди, дати су тако, да ће овом главом казног законика бити обухваћени сви деликти, од којих државу и њено уређење и њен опстанак треба заштитити. Ступањем на снагу овога закона имају престати да важе други закони, који су у том погледу, допуњавали редовне казнене законе.

Глава XIII: кривична дела против државне власти (§§ 121—128 одговарају §§ 119—130 ранијег пројекта) претрпела су извесну стилистичку измену и допуну и промену редних бројева.

Ради бољег система „кривична дела против правосуђа“ пренета су сада као гл. XIV пре главе кривичних дела против јавног мира и поретка (гл. XV). Садашња глава XIV (§§ 129—148 одговара ранијој глави XVII (§§ 143—164). Измене и допуне нису од пресудног значаја по ваљаност ранијег текста. Важније су допуне учињене у § 147. (сада § 133.), § 151. (сада § 137.), § 148. (сада § 142.) и § 159. (сада § 143.) и што је избачен § 152. (одељ. 1.), чији је одељ. II пренет у стари § 210. (сада такође § 210. одељ. 3.).

Глава XV, кривична дела против јавног мира и поретка (§§ 149—163.) одговарају ранијој глави XVI (§§ 131—142.), с тим, што су у ову главу по систематској садржини унети ранији §§ 326—328 (сада §§ 149—151.) о одметништву у хајдуке, и што је ранији § 127. из главе крив. дела против државних власти

сада постао § 155. и унет у ову главу, и што је додат нов § 163. о кажњавању пијанства, као самосталног дела ако је у том стању учињено какво кривично дело. У осталом измене и допуне су ситнијег значаја.

Глава XVI., кривична дела против живота и тела, §§ 164—184, одговарају глави XVIII. §§ 165—184 ранијег пројекта, а у њој је учињено знатнијих исправака у појединим наређењима; додат је нов § 172., у вези закона о штампи кога није било у ранијим пројектима. Ова се глава тиче убистава, тешких и лаких телесних повреда. Тежиште је питања у новом схватању убиства и његових форми. Не даје се ни сада, као ни у ранијим пројектима дефиниција убиства, не говори се о убиству већ о лишењу живота, које може бити намишљено и нехатно, према схватању општег дела, а намишљено убиство има опет своје две главне форме (ранији § 165, сада § 164): просто лешење живота (раније хотимично убиство без педумишљаја) и квалификовано лишење живота (раније хотимично убиство са педумишљајем) где су унете разне форме тога лишења: после зрелог размишљања, убиство отровом, на свиреп начин, учињено из користољубља, с довођењем у опасност живота више лица. Све што није ту обухваћено иде у просту нормалну форму убиства. Појмови „без педумишљаја“ и „с педумишљајем“ се више не употребљавају, који су били у вези са ранијом појмом „хотичности“ који се такође не употребљава, јер је дошао појам „намишљаја“ (умишљаја), да обухвати све врсте dolus-a: хотичност и намеру. За ова квалификована убиства предвиђа се смртна казна или вечита робија; а за просто убиство робија најмање 10 година.

Питање телесних повреда решено је на практичнији и целисходнији начин, према модерним схватањима.

Глава XVII. Кривична дела против сигурности људи и имовине, §§ 85—201 и глава XVIII, крив. дела против сигурности јавног саобраћаја за људе, имовину и вести (§§ 202—209) одговарају глави XIX (§§ 185—198) и глави XX (§§ 199—207), претрпела су знатнију измену у инкриминисању и начину кажњавања; при томе су додати нови §§ 199—200, којих није било раније; §§ 201 (нови) одговара § 204. (увод и тачка 2.) ранијег предлога, јер му је овде место. Ова се дела тичу опасности за живот, имовину и саобраћај произведене паљевином, поплавом, распрскавајућим материјама, електричном или каквом другом силом, или ремећењем жељезничког, поштанског, телеграфског или телефонског саобраћаја. Према опасности су и запрећене строге казне.

Глава XIX, кривична дела због лажних исправа и мера, §§ 210—229, и глава XX, кривична дела због лажних новаца, §§ 230—237, одговарају глави XXI, § 208—229, и глави XXII, §§ 229—236 ранијег пројекта (1922). У обе главе учињене су врло ситне стилистичке измене. Ранији § 208 и § 229, као општи о исправама и новцу отишли су сада у § 13 општег дела законског

пројекта; — тако да се нумерисани нови § 210 поклапа бројно са ранијим § 210. и следећи §§-и све до § 236 који постаде § 237, а на место § 136 дашао је текст ранијег § 133 без одељка 2.; ранији § 209 постао је сада § 228, а ранији § 228 постао је § 229. Према томе све што је у ранијим мотивима о лажним исправама и лажним новцима и деликтима због тога писано важи и за овај законски предлог.

Глава XXI, кривична дела против личне слободе и сигурности, §§ 238—249, обухвата сада ранију главу XXIII, кривична дела против личне слободе, §§ 237—249, и главу XXIV, кривична дела против личне сигурности, §§ 242—248, јер се нашло да у ствари ови деликти треба да се обухвате једним општим насловом по својој блиској сродности.

Измене и допуне, које су учињене, на боље, нису од тако великог значаја. Ранији мотиви одговарају за појмове дела и сада. Раније нумерисање се помера само за један број више.

Глава XXII, кривична дела против општег здравља, § 250 до 264, одговара глави XXV. (249—263) ранијег пројекта. Ранији § 261 допуњен је новим првим одељком и постао је § 258, а ранији § 263 који је постао § 264, допуњен је новим одељком 3. Остале измене и допуне мањег су значаја. Нумерисање §§-а је повећано са једним редним бројем. Ранији мотиви вреде у свему за појмове дела и овде, само су казне нешто измењене, а поглавито новчане повећане.

Глава XXIII, кривична дела против јавног морала, §§ 265—284, одговара глави XXVI, §§ 264—284, ранијег пројекта, с којим се у главном и слаже, како у појмовима, тако и у мотивима. Нумерисање §§-а иде за један број више према старом. Ранији § 269 испао је сасвим. У § 270, додат је нов први и трећи одељак, а стари текст остао је као одељ. 2.; § 273. постао је § 274; а § 274 постао је § 273. Остале измене су незнатније природе.

Глава XXIV, кривична дела против брака и породице, §§ 285—291, одговара ранијој глави XXVII, §§ 285—290, с тим што је сада дошао нов § 291. о подметању деце испод 7 година, кога није раније било а ту му је место. Измене су мањег значаја.

Глава XXV, кривична дела против части, §§ 292—307, одвара глави XXVIII, §§ 291—306, ранијег предлога. Овде су учињене извесне измене у реду §§-а: ранији § 291 постао је § 292. и измењена кажњивост; „292 постао § 294 и измењена казна; § 293 нешто стилистички измењен; § 294 постао § 295 и измењена казна; § 295 постао § 298 и измењен нешто и додат му нов други одељак; § 296 постао 299, с малом стилистичком изменом; § 297 постао § 296 и мало измењен и допуњен; § 298 постао § 297 с прилагођењем измене у другом наређењу; § 299 постао је § 300; § 300 постао је § 301 и поправљен; § 301 постао § 302 и исправљен; § 302 постао § 303 и исправљена цитација; § 303 постао § 305 и нешто поправљен; § 304 добио нов важан одељак о начину доказивања; § 305 постао § 306 и исправљен и допуњен према новим

изменама; § 306 одељ. 2. постао § 307, а први одељак испао. У суштини на појму увреде и клевете и начину доказивања није учињена измена, те ранији мотиви вреде и овде.

Глава XXVI, кривична дела против имовине, §§ 308—371, одговара глави XXIX, § 307—374, ранијег пројекта. У овој глави учињена је сада ближа деоба ових имовинских деликата (види садржај; напомена: § 326 о прикривању треба истаћи у засебном пододељку под „3. Прикривање“ стр. 53. па даље повећати нумерисање). Важна је измена, која је учињена у појму крађе (308 старог и новог пројекта). Крађа је формулисана чисто као деликат из користољубља. Избегнуто је да се говори о државини или поседу. Тежиште је кривичне радње у одузимању, у намери да ствар присвоји, и да постигне имовинску противправну корист. Према томе поправљен је и појам разбојништва (§ 319). При томе је важна и допуна у § 321 — за убиство при разбојништву. Све остале измене и допуне и стилистичке исправке потпуно су малог значаја, те ранији мотиви служе и овом предлогу као мотиви. Испао је ранији § 336, а на његово је место дошао ранији § 134, као § 335.

Особина ове главе је у томе, да је постигнуто јасно и прегледно систематизирање, избегнута сувишна казуистика одн. сведена на најмању меру, и кажњивост имовинских деликата доведена у сагласност са осталом кажњивошћу.

Глава XXVII, кривична дела против службене дужности, §§ 372—392, одговара глави XXX, § 375—393, и глави XXXI, §§ 394—398, ранијег пројекта, где су свештеници прикључени државним службеницима и сва дела против службене дужности обухваћена.

Овде су укињене извесне исправке и допуне скоро свуда, али не задиру у суштину појмова. Као излишни услед спајања и прераде избачени су ранији §§ 396-и 397 и извршено ново нумерисање, те је законски предлог закључен са § 392.

Напомена — Законском предлогу треба додати „прелазна наређења“, која се имају изградити у вези са осталим прелазним наређењима осталог унифицираног законодавства, за које ће се оставити заједничка *vacatio legis* и утврдити дан од кад ће се и како применити ново законодавство.¹⁾

Д-р Душан М. Суботић.

¹⁾ Овај елаборат служио је писцу као основица усменом експозеу, који је као Владин Повереник дао у Законодавном Одбору Народне Скупштине на дан 27. априла 1926. г.

ПРЕСТАНАК ИНТАБУЛИСАНОГ ЗАКУПА УСЛЕД ЈАВНЕ ПРОДАЈЕ ЗАКУПНОГА ДОБРА

(*de lege lata* и *de lege ferenda*)

1. Општа посматрања.

1. Наш грађански законик даје у § 677 овакву дефиницију закупа: „Закуп је такав уговор којим се ствар каква непотрошна на потребу и корист за неко овређено време и одређену цену узима.“¹⁾ Он долази у групу т. званих *консенсуалних уговора*, за чије је закључење довољан споразум странака о предмету закупа и цени (§ 680);, а из њега се рађају чисто *облигациони* односи између закупадавца и закупца. На закупљеној ствари купац нема *стварно право*; он на њу може утицати тек тиме, што му је закупавац стави ради употребе на расположење и његово право на ствари не дејствује и према трећим лицима, за која је уговор о закупу *res inter alios acta*. Последица ове чисто облигационе природе уговора о закупу јесте та, да се *продајом* закупнога добра раскида уговор о закупу; купац према новом господару нема право да ужива закупљену ствар до истека закупнога рока, него може само од закупадавца тражити, због раскида уговора, накнаду претрпљене због тога штете (§ 704 нашег, § 1120 аустријског законика старе редакције). По нашем и аустријском праву вреди, начелно, чувено правило „*куповина разрешава закуп*“, „*Kauf bricht Miete*“, о чему постоји читава литература у пандектном, немачком и аустријском праву.

2. Ако се дубље загледа у природу закупа, онда нам пада у очи да код овога правнога односа једно лице има туђу ствар у својој фактичној власти и да је за извесно време употребљава као и да за употребу ствари плаћа извесну цену власнику те ствари. Купац дакле стоји с једне стране у непосредном односу према ствари, која је у његовој власти, а с друге стране у лично-идеалном односу према закупадавцу, коме је дужан плаћати закупнину и вратити ствар по истеку закупнога времена. Несумњиво је да је закуп по самој природи својој, апстрахујући прописе позитивног законодавства, један сложен правни однос, састављен

1) Одговара §-у 1090 аустријског грађан. законика: „Уговор којим ко добија на употребу непотрошну ствар за извесно време и одређену цену зове се у опште уговор о закупу.“

из *стварног* односа власти закупца на ствари и из *личног* облигаторног односа између закупца и закуподавца.²⁾ Према томе закуп је *стварно-облигаторан правни* однос или правни однос из два елемента, једнога *стварног*, који ствар, предмет закупа, непосредно обухвата, и другог *облигаторног*, који обвезује закупца и закуподавца.³⁾ Овај *стварно-правни* елемент закупа несумњиво је признавало немачко право све до рецепције римског права, што се потврђује и изворима немачког права, који су закупцу признавали за време закупног рока право на употребу ствари без обзира на промену власника — *Kauf bricht nicht Miete* (куповина — закупне ствари — не разрешава закуп). Тек је доцније, под утицајем римског права, дошло до супротног начела: *Kauf bricht Miete* (куповина разрешава закуп).

3. *Римско је право* сматрало закуп не као непосредно потчињавање закупне ствари под власт закупца, што је одлика стварно-правног односа, већ као *трајно* допуштање употребе ствари закупцу од стране закуподавца; право закупца сматрано је као лично право према закуподавцу да му *овај допусти* и *допушта* за време закупа употребу ствари. Последица оваквог схватања била је да закуп престаје чим ко други, путем сигнуларне сукцесије, на место обвезаног закуподавца, постане власник ствари.

4. Супротно римском праву, а настављајући традиције немачког права, *пруско опште земаљско право* сматра закуп не као просту облигацију већ као установу са стварно-правним дејством. Према томе и нови је власник закупљене ствари дужан допустити закупцу да за време закупа ужива закупљену ствар. „Добровољном продајом ништа се не мења у правима и дужностима кирајџије или закупца.“ I. 21 § 358. A. L. R.

5. И *француско право* држи се истога гледишта. Code civil у чл. 1743 прописује: „Ако закуподавац прода под закуп дату ствар, прибавилац не може изгонити закупца... осим ако је то право задржао уговором о закупу.“ Закуп, дакле, по француском праву, ствара непосредан однос закупца према ствари, заснива стварно право.

6. *Немачко право* такође одступа од римског права и признаје закупном уговору стварно-правно дејство. Ако закуп-

2) Види: Geller, die Miete, у Zeitschrift für das öffentl. u. Privatrecht, Band V., стр. 320.

3) Geller, у нав. делу, стр. 321.

љена непокретна ствар буде отуђена, онда прибавилац ступа на место закуподавца у права и обавезе које потичу из уговора о закупу за време док је власник дотичне ствари (§§ 571 и сл.).

7. По *швајцарској праву*, ако је под закуп дата непокретна ствар, онда прибавилац — у колико уговор не предвиђа ранији престанак — има да остави закупца у закупљеном добру све до рока за који се по законским прописима може отказати, а ако се не откаже, онда прибавилац ступа у закупни однос. И овде је дакле, с извесном резервом, дејство закупнога односа стварно-правно.

8. *Аустријски* грађански законик сматра закуп као облигаторни правни одношај, који тек уписом у земљишне књиге постаје стварно-правни одношај. То се види из § 1120 који гласи: „Ако је власник ствари дате под кирију или закуп исту ствар отуђио и другоме је већ предао онда кирајџија или купац — ако његово право није у јавне књиге уписано (§ 1095) — мора, пошто му се уредно откаже, уступити ствар новом држаоцу. Али он има право тражити од даваоца ствари под кирију или закуп потпуно задовољење односно претрпљене штете и измакле користи“. Као што се из овога прописа види, купац мора и пре истека уговоренога рока уступити ствар новом господару закупне ствари. Али он то мора учинити тек кад му се даљи закуп откаже. Не престаје дакле по аустријском праву закуп *eo ipso* променом господара ствари него тек услед *отказа*. Горе наведени писац Geller вели (стр. 347) сасвим оправдано о природи закупа: „Захтев отказивања, који је преузет из пруског и француског права, показује се очевидно као концесија гледишту, које у закупу гледа и извесан стварно-правни елеменат, т. ј. непосредни однос закупца према ствари. Јер без таквог реалног односа, без таквог права закупца на самој ствари, не би се закуп, као прост лични правни однос између уговорача, ништа тицао новог прибавиоца и отказивање његово закупцу било би сасвим безпредметно. Отказивање баш претпоставља трајање закупа и после ступања новог прибавиоца на место закупца и тиме се претпоставља и постојање *непосредног* односа закупца према ствари.¹“) Зато овај писац вели да је у толико уочљивије и пуно

¹) Интересантно је да у наш законик у § 704, који одговара § 1120 аустр. законика, нису ушле речи „пошто му се уредно откаже.“ Стога се може поставити питање: да ли по нашем законнику уговор о закупу престаје *eo ipso* продајом закупљене ствари или тек онда кад нови господар откаже закуп.

противречности схватање изнесено у § 1095 аустриј. законика¹⁾ да је закуп облигациони однос који се тек уписом у интабулационе књиге у стварно право претвара. По Geller-у упис закупа у интабулационе књиге не ствара од њега тек стварно право него *консервира* већ постојеће право. Стварно-правни елеменат закупа, непосредност односа према ствари, није нешто странио закупу, које се тек интабулацијом, а *posteriori*, уноси у закуп, него по самом појму закупа његов саставни део, од њега нераздвојени природни атрибут. „Интабулација нема никакву другу функцију до ону коју има за својину, службености и друга *jura in re aliena*: оно не снабдева једно лично право обележјем стварно-правним него једно већ *in natura* ван јавне књиге засновано стварно право доводи до егзистенције и у књизи. Мора се дакле и закупу покретних ствари и неинтабулисаних непокретности, ако само купац има ствар у својој фактичној власти, признати стварно-правни карактер исто онако као закупу уписаном у јавне књиге.“ (ор. cit., стр. 350—352.). Шта више овај писац признаје закупцу државину закупљене ствари, јер он — за време трајања закупа — *држи ствар за себе.*²⁾

Ако би гледали само на текст законског прописа, онда би било оправдано прво гледиште. Јер се у § 704 просто каже: „Ако господар ствар дану под закуп прода другоме, онда се раскида уговор закупа...“ Па ипак би овакво тумачење било апсурдно. Отказа мора бити и по нашем законнику. Јер ако то не би било потребно, ако би уговор о закупу престајао чим закуподавац прода закупљену ствар, онда би нови господар могао од закупца тражити да се одмах исели и да му преда ствар. А то је, бар код непокретних ствари, често немогуће, а не можемо претпоставити да је закуподавац хтео наметнути закупцу немогуће обвезе. Како ће се купац једнога стана, једнога дућана *одмах иселити* и *предати* ствар новом господару чим му овај то *затрежи*? Мора му се дакле *дати времена* да закупљено добро испразни. Питање је само колико времена при отказу мора нови господар дати закупцу за испражњење ствари? Мислим да ће *ту бити* меродаван рок, рок који предвиђа § 701. Купац дакле није дужан држати се уговоренога *отказнога* рока. На овакво тумачење упућује здрав разум и природна правила — § 8 грађ. зак.

1) Који гласи: „Ако је уговор о закупу у јавне књиге уписан, онда се право кирације или закупца сматра као стварно право и важи и према доцнијем држаоцу за још преостало време.“

2) Зато аустријски писци признају закупцу и државинске тужбе према свкоме, па и према закуподавцу, ради заштите у случају узнемиривања и одузимања ствари. В. Мауц, *Lehrbuch des bürgerl. Rechts*, 1923, II. стр. 219.

II. Интабулисани закуп и последице уписа.

1. Упис уговора о закупу у јавну књигу ствара од закупнога односа, бар по дејству своме, стварно-правни однос. На закупљеном имању уписани уговор о закупу постоји као терет и сваки прибавилац овога добра ступа у тај уговор, на место ранијег власника, у уговорна права и обавезе за још преостало време трајања закупа.¹⁾ Ту мисао исказује § 704 нашег (§ 1095 аустриј.) грађ. законика. Приватна дакле продаја закупнога добра не раскида уговор о закупу. Али како је у случају *јавне продаје*? У наш грађански законик није унесен пропис §-а 1121 аустријског грађ. законика који вели: „При нужној, судској продаји мора кирајџија или закупац уступити пред новим купцем баш и у случају кад је његово право као стварно право уписано. Само односно накнаде штете он задржава своје право првенства.“ По овом пропису аустријскога законика купац на јавној продаји није дужан држати се уписаног уговора о закупу, већ има права отказати закупцу уговор у смислу § 1120 (види горе под 8.) грађ. зак. Али закупац задржава према закуподавцу, ранијем власнику, закупнога добра право на накнаду штете, ако му нови господар уговор о закупу откаже и за износ те накнаде штете закупац има заложно право на закупном добру са истим рангом према хипотекарним повериоцима које је интабулисани закуп имао. Из цене добивене на јавној продаји за закупно добро, закупац ће се измирити, дакле, пре свију хипотекарних поверилаца чије су хипотеке доцније од његовог интабулисаног закупа. Да ли и по *нашем праву* престаје интабулисани закуп услед јавне

1) Stubenrauch, Kommentar II. стр. 321. сматра да се овлашћења *закуподавца* уписом закупа не увећавају. Стога мисли да сингуларни сукцеср закуподавца (на пр. купац закупног добра) не може *тражити* да закуп траје за још преостало време закупа, ако му пређашњи господар није уступио право из уговора о закупу. За наше право мислимо да код уписаног закупа сингуларни сукцесор закуподавца ступа ео ipso прибављањем добра у закупни уговор за још преостало време закупа, па према томе да може тражити да закупац за то време остане у закупном добру. Јер кад се у § 704 каже: „Ако господар ствар под закуп дану прода другоме, онда се раскида уговор закупа, *осим*... .. или је уговор закупа у јавне књиге уведен“..., онда то значи да се уговор *не раскида*, да остаје, онакав какав је, у снази кад је у јавне књиге уписан, да остају дакле у снази права и обавезе из овога уговора за *обе* уговорене стране. Није дакле потребно да продавац уступи купцу своје право из уговора о закупу, по коме може тражити да уговор о закупу важи за уговорено време. —

продаје тако да се закупац мора иселити, кад му нови господар откаже? Ми мислимо да не престаје и да интабулисани закуп остаје, и ако је закупно добро јавно продано, онако исто као што остају и службености уписане на добру, које је јавно продано.¹⁾ Наравно интабулисани закуп не престаје, ако на продатом добру није била уписана никаква хипотека или ако је било али је интабулисани закуп по рангу старији од хипотека. Јер у овом случају ако од закупа доцније интабулисани повериоци остану неизмирени зато, што је добро оптерећено закупом јевтиније продано, повериоци могу само себе кривити што су кредитирали власника на подлози добра, за које су знали да је већ интабулисаним закупом оптерећено. Из интабулационих књига они су се могли уверити да је добро, на које они хоће да упишу хипотеку, већ оптерећено интабулисаним закупом, што смањује његову цену, ако буде дошло до јавне продаје, пошто ће купац мање платити за добро, за које зна да ће морати трпети закупца до истека закупнога рока. Али ако је интабулисани закуп доцнији по рангу од уписаних хипотека, онда не би било право да због оптерећености добра интабулисаним закупом ранији хипотекарни повериоци буду оштећени, пошто ће добро, кад би се продавало с обвезом купца да прими интабулисани закуп, бити јевтиније продано, и онда старији по рангу хипотекарни повериоци могли би остати из цене неизмирени. У овом, дакле. случају — кад је интабулисани закуп по времену уписа у интабулациону књигу доцнији од хипотека — имао би он да услед јавне продаје престане. Закупно добро скупље ће се продати, јер купац добија исто без терета интабулисаног закупа. Интабулисани закупац за претрпљену штету услед престанка закупа сам је крив, пошто је на основу интабулационих књига знао или могао знати да је добро, које узима под закуп, већ интабулисано и да ће, ако дође до јавне продаје, закуп престати и поред уписа у интабулациону књигу. Кад по § 704. не престаје интабулисани закуп, ако господар прода закупно добро, кад он као уписани терет траје и после продаје, онда а fortiori — а кад нема изречне одредбе о противном као у аустријском законику — то исто има да буде и кад власт прода закупно добро, на коме је уписан закуп. Томе не стоји на путу § 489. грађ.

1) Види: Ж. Перић и Др. Д. Аранђеловић, Грађански Судски Поступак, предавања на правничком факултету, I. књ. 1912, стр. 214.

суд. пост. алинеја 3., по коме је суд дужан да са продатог имања скине „попис, интабулације, и остале терете и да купцу изда тапију...“ Јер, прво, под изразом „остале терете“ не морају се подразумевати службености и интабулисани закуп, кад закон то изречно не каже, него се тај израз односи на прибелешке, које нису претворене у интабулације, а, друго, услед јавне продаје скидају се са проданог добра само они терети, који оптерећују *вредност продатог добра*. И пошто је продајом та вредност добивена у цени за продато добро, пошто је интабулисаним повериоцима та вредност сада гаранција за њихове тражбине, из које се они могу сада по рангу свога заложнога права наплаћивати, то нема никаквог смисла да те интабулације на продатом добру и даље постоје.¹⁾

2. Неумесност §-а 1121. аустријског грађ. законика, по коме „при нужној, судској продаји мора кираџија или закупач уступити пред новим купцем баш и у случају кад је његово право као стварно право уписано“, увидела се и у Аустрији. За то је при новелирању овога законика за време великога рата овај пропис измењен и донесен нов пропис §-а 1121 који вели: „При принудној судској продаји поступиће се са правом на кираџију и закуп исто као и са службеношћу, ако је оно у јавне књиге уписано“. Купач дакле мора, сходно § 150 аустријског закона о извршењима, примити уписани уговор закупа за све преостало време закупа, без права да што год одбије од куповне цене; он нема права да пре времена отказује уговор о закупу, осим ако закупу претходе у рангу заложна права, која би, сасвим или делимично, остала неизмирена кад би се одржао уговор о закупу (дакле кад би се куповна цена сразмерно смањила услед останка на снази закупа).²⁾

1) И судска пракса, у колико је публикована, стоји на истом гледишту. Види Никетић, Грађански Законик, стр. 396., где су наведене две одлуке о. с. К. Суда, од 10. X. 1906. Бр. 10864 и од 2. I. 1907. Бр. 12726. Забележено и у Суд. Требнику, 1926., од Л. Урошевића, стр. 333.

2) Види: Krainz-Ehrenzweig, System II. стр. 414, 415. При продаји добра, оптерећеног уписаним закупом, поступа се, у аустријском праву, као и са уписаном службеношћу. Исти писац вели (System I., стр. 750, 751): „Ако службеност претходи у рангу у јавној књизи правима за измирење и заложним правима, онда је купац има примити без одбијања од куповне цене, т. ј. некретнина се продаје још из почетка само са теретом ове службености; понуђена највећа цена испада дакле сразмерно мањом. Ако на против службеност стоји у рангу *иза* права кога повериоца, онда њена суд-

3. Приликом израде новог закона о обавезама комисија је била стављена пред задатак да реши питање о томе: да ли ће се остати при старом тексту аустријског законика (§ 1121): да интабулисани закуп престаје услед судске продаје закупнога добра, или ће усвојити новелу: да не престаје. Комисија се одлучила за стари текст и тако § 1121 пројекта закона о обавезама гласи: „При принудној судској продаји мора порабилац — купац — узмаћи пред купцем баш и у случају кад је његово право као стварно право уписано. Само односно обештећења он задржава своје право првенства према доцнијим интабулисаним веровницима“. Према томе услед јавне продаје престаје и по пројекту закона о обавезама интабулисани закуп кад купац закупцу уредно закуп откаже. Ако би услед исељења из закупнога добра купац био оштећен, онда он има право тражити накнаду штете од закуподавца и за износ те накнаде претвара се његова интабулација закупа у заложно право — хипотеку — на интабулисаном закупном добру с истим рангом, који је интабулисани закуп имао; при подели новца, добивеног за јавно продато непокретно добро, за износ његове накнаде штете наплаћује се из добивене цене пре свију хипотекарних поверилаца, који са својим интабулацијама по рангу долазе *после* његове интабулације закупа.

Ја мислим да овакво решење, које је усвојио пројекат закона о обавезама није добро. Боље би било да је усвојена аустријска новела: да се са интабулисаним закупом, у случају јавне продаје, поступа као и са уписаном службеношћу, дакле

бина зависи од резултата продаје. Некретнина се прво продаје слободна од службености (као да службеност не постоји) понуђена цена испада дакле већом — то је дакле цена *неоптерећене* некретнине. Ипак ако највећа понуђена цена премаша износ, који је потребан за измирење свију претходних поверилаца, тако да остаје још неки остатак, онда одлучује о одржавању службености *вредност терета*, коју ће одредити судија с обзиром на резултате процене. Ако вредност терета налази у понуђеној цени пуно покриће, онда службеност остаје у снази, њу купац прима, али он одбија од цене вредност терета, плаћа дакле мање него што је понудио баш само под претпоставком да *неће бити дужан* примити службеност. Ако пак вредност терета не налази нуно покриће, онда се право службености укида, а не њено место ступа потраживање на накнаду штете за вредност права. Накнада штете има да се пријави при распореду новаца од добивене највеће цене, и исплаћује се овлашћеноме лицу у виду капитала...”

да интабулисани закуп остаје у снази и према новом господару. Стари пропис § 1121. аустријског закона правда се тиме што се вели да ће се наћи мање лицитаната, који би се надметали за једно добро, на коме купац мора трпети закуп до истека уговоренога рока, као и да ће се дати за такво добро мања цена, што је од штете за повериоце сопственика закупнога добра а и за њега самог. Овај је разлог тачан, али се морају при решавању овога питања узимати у обзир и интереси закупца, који није ни најмање крив што је власник закупнога добра довео ствар дотле да се оно јавно продаје. Често читава егзистенција закупца зависи од тога хоће ли он уживати и експлоатисати закупно добро за све уговорено време закупа или ће живети у непрестаном страху да власник, неплаћањем својих дугова, не доведе до јавне продаје закупнога добра. Новела аустријска ослобођава закупца те бригае и омогућава му мирно уживање за уговорено време закупа. Замислимо само у каквој би незгодној ситуацији био један купац који би у закупљеном на пример за десет година локалу водио гостионичарску радњу или навукао велике количине робе, који би својим трудом стекао велику клијентелу, који би утрошио и свога новца за удешавање локала. И сад после две три године треба да напусти свој рентабилни посао у закупљеном локалу зато, што је власник истога допустио или — *mala fide* — чак и радио на томе да се због његових дугова закупљена непокретност јавно продаје? Истина пројекат нашега закона о обавезама предвиђа за закупца хипотеку на закупном добру за обезбеду накнаде штете, која би настала престанком уговора о закупу због јавне продаје закупнога добра. Али није у питању за закупца само накнада штете, баш кад би она обухватала и изгубљену добит (пуна накнада штете, потпуно задовољење — § 819 грађ. зак.). Овде долази то у обзир, што се купац, услед ненадног престанка закупа, на један пут може наћи лишен могућности да своју професију, коју је вршио у закупљеном локалу, продужи до краја закупнога рока, што може дакле постати човек без занимања док и ако нови локал нађе. Често може бити и сумњиво да ли ће баш досуђени му изгубљени добитак обухватити сву зараду, коју би он стекао до краја закупа. Са тих разлога ја мислим да би било боље поступати са интабулисаним закупом као и са службеношћу на дотичном добру.

ПРАВО О ПЧЕЛИ.

С обзиром на грађански закон српски и црногорски имовински закон.

У нашој књизи: „Право о пчели“¹⁾ претресли смо старо српско право и видели смо тамо, да су установе о пчели у старом том праву нашем непотпуне, а овде ћемо да видимо какве установе о томе има српски грађански закон од 11 Марта 1844 год., који је ступио на снагу 25 Марта исте године, а саставио га је према аустријском грађанском закону Др. Јован Хаџић иначе у књижевности зван Милош Светић.²⁾

О пчели посебно говоре §§ 239—241 поменутог српског грађ. закона, а они наређују ово:

§ 239. Ројеви домаћи и голубови наши су тако, као и друга питома животиња. § 240. Рој од твога преседа твој је; и ти имаш власт устолице вијати га, и где год нађеш, узети га. — Но ако ти њега за 24 сахата вијати пренебрегнеш престаће бити твој, и припада као и друга дивљач ономе, који га ухвати. § 241. Рој шумски у грму сматра се као ствар ничија, и припада ономе, који га први нађе и грм закрсти.

Кад се испореде ти §§ српског грађанског закона са §§ 383 и 384 аустр. грађ. закона,³⁾ очевидно је, да је српски грађански закон ипак потпунији од аустр. грађ. закона, што се тиче права о пчели, јер говори и о роју шумском и начину присвајања истог, а и напреднији је, јер пчелу домаћу изречно назива *питомом* животињом. — То је напредак и тиме се српски закон ставио на модерно данашње становиште, но при том ипак морамо одмах да приметимо, да тај закон ипак није том појму доследан остао, јер у § 240 изједначује пчелу са дивљачи, ако буде прошло 24 сахата, откако је одлетела и више се није вратила.

Тиме је стао исти закон у т. зв. Швабеншпигел, дотично уз аустријски закон, само што је краћи рок утврдио него та два законика. — Правило римско дакле није усвојио српски закон, јер му је у том био углед аустријски закон.

1) Штампано у Срем. Карловцима 1900, вид. стр. 19—27.

2) Види живот и рад Др. Јована Хаџића, издање Матице Српске г. 1899.

3) Види пишево „Право о пчели“ стр. 27—34.

Из напред поменутог се види, да се пчела по српском закону сматра питомом животињом. Тај закон дакле не познаје оно римско правило „*arum natura fera est*“, нити за немачко „*Die Biene ist ein wilder Wurm*“. И док аустријски закон напуштајући такође та начела установљава, да је пчела *припитомљена* животиња, то је српски закон сматра питомом, и ако не до краја, како смо напред споменули. — Сматрати пчелу питомомом то и одговара појму српског народа, који је пчелу одавно упознао и заволео, да је друкчије и не може да сматра, већ питомом, и то тим пре, што је од воска пчелиног правио воштанице, које је не само палио у својим богомољама, већ их је палио и у кући својој о *крсном имену* свом. — И у најсвечанијем тренутку гледајући воштаницу у дому своје о том дану, морао се Србин, да сети свог пријатеља, своје пчелице. — Ето отуд и јесте српском народу пчела питама, да не рекнемо најпитомија животиња. — Па где је *божићна чесница*, па *василица* на Нову Годину *медом* заливена? А то све отуд долази, што се српски народ већ пре врло много столећа, још у старом веку упознао са пчелом. — И то неговање и држање пчела било је за доба цара Душана у српској држави у највећем јеку тако, да се данашње држање пчела не може ни из далека испоредити са тадањим.

Професор Ј. Живановић¹⁾ казује нам о том ово:

Кад се пчеларење ових срећних времена (т. ј. за цара Душана и пре) испореди, где је сама црква потпомагала и подстицала на пчеларење, јер смејаше у њој горети само свећа *de operibus arum*, од труда и рада пчелиња, кад се-велим-пчеларењем ових срећних времена испореди са данашњим пчеларењем у Србији, које сваким даном натраг иде, онда мора сваком родољубу пасти туга на срце, да се таква корисна животињца у тако благословеној и рајској земљи мало негује, да се тако племенита радња око пчела тако мало уважава, која би била осим материјалне користи од неизмернога моралнога утицаја на целу земљу.“ —

То је професор Живановић рекао године 1893 на темељу поднетих података, но од то доба се ипак пчеларство у Србији доста поправило, те је основана и Пчеларско-вођарска задруга, а издаје се и пчеларски лист, а томе ће допринети заузимљивост данашњих угледнијих и способнијих пчелара у Србији. — Али да посмотримо данашње законодавство о пчели у Србији.

¹⁾ Српски пчелар, страна 11.

О природи пчела по грађанском закону у Србији казано је већ, па ће се узети у претрес још ова питања:

а.) *О стицању власништва на пчеле;* б.) *о губитку власништва на пчеле;* в.) *о накнади штете проузроковане од пчела;* г.) *о суседном праву што се тиче пчела и д.) о крађи и тамањењу пчела.*

Власништво се стиче не на појдине пчеле, већ на читав рој и то или самосталним или дариватељним путем. — Рој можеш купити, у замену добити и т. д. а можеш га добити од твоје ма-торке. „Рој од твога преседа твој је“, тако вели закон. А може се добити и тако, што туђ рој слети на нечије земљиште, па га власник истог присвоји, а власник га роја за 24 сахата није вијао. — „Но ако ти њега за 24 сахата вијати пренебрегнеш, престаће бити твој, и припада као и друга дивљач онеме, који га ухвати, наређује закон, те се тиме даје право власништва окупанту — заузимачу, присвајачу. — То уједно показује, како се може власништво на пчеле да изгуби.

Ако поједина пчела одлети, то се власништво на њу не изгуби, али ако читав рој одлети, па се за њим у року од 24 сахата не иде у потеру, тада се изгуби власништво на тај рој. — Довољно је пак, да се рој гони, па макар се из вида изгубио, ипак за та 24 сахата није престало, да постоји власништво. Противно дакле од римског права и неких германских правних споменика наређује српски закон, те се држи начела постављеног у аустријском грађанском законнику, само је рок гоњења преполовљен, место-48 сахата установљен је рок од 24 сахата, после којег се губи власништво, ако се рој донде не нађе. Али грађански закон у Србији наређује још, да власник роја „Има власти устопце вијати га (т. ј. рој) и где год га нађе, узети га“. Пита се сад, да ли је довољно, да се уопште за 24 сахата тражи рој, па и нађе или да то вијање мора бити „устопце“, другим речима да ли та реч „устопце“ има каква важна значења у закону?

Пре свега у првој ставци установљује се, да власник има власт, дакле права, да вија свој рој устопце, али не мора, већ је доста, да у смислу друге ставке реченог параграфа вија рој у року од 24 сахата, те се ту не тражи, да то буде „устопце“.

Друго кад би реч „устопце“ имала значење, да вијање мора одмах и непрестанце бити, тада би прва ставка дошла у сукоб са другом ставком, те би тако закон постао не само нејасним, већ би и сам себи противуречио, а закон се тако не може тумачити.

чити, већ се мора тумачити само на тај начин, да има смисла, јер се мора претпоставити, да је законодавац добро промислио, кад је закон стварао.

Власник роја дакле има по српском закону првенство пред налазником, а и пред власником земљишта, ако буде у року од 24 сахата вијао, па и ухватио рој.

Има једна знатна празнина у србијанском закону. — Није решено питање о сукобу интереса између налазника и власника земљишта, на које је рој пао, бар то питање није решено изрично, тачно, а о томе је било установа у римском и германском праву.¹⁾ Ваља нам с тога ипак решити питање то осврнувши се и на грађански закон српски.

У последњој ставци § 240 србијанског грађанског закона вели се нарочито, да рој, који није гоњен и уловљен у року од 24 сахата, после тога постаје „као и друга *дивљач*“, те да припада ономе, који га присвоји. Из тог излази јасно, да закон не прави никакве разлике међу присвајачима т. ј. свеједно је, да ли је присвајач власник земљишта, на којем се присвојени рој налази, или не. — Ниједан од њих нема по закону првенство, већ по *времени* т. ј. који прво рој присвоји, тога је и рој. „*Qui prior tempore, potior iure*“, старо је римско правно правило, а значи, ко пре стекне право, онога је и право јаче или народном пословицом говорећи: „Ко пре девојци, онога је и девојка“, па тако и ко пре рој присвоји, онога је и рој.

Грађански закон српски не само, да спомиње разлику између домаћих и шумских пчела, већ прави разлику, што се тиче губитака и стицања права власништва на шумске и домаће пчеле. — Док се по § 240. истог закона губи право власништва на домаћи рој тек, ако прође 24 сахата и за то време га господар не ухвати, дотле се шумски рој увек сматра да није ствар ничија, да је без господара, па зато се домаћи рој стиче у власништво тек присвојењем доиста извршеним, дакле преузимањем у државину (посед) било стресањем или терањем у кошницу или како друкчије, а шумски се рој присваја већ тиме, што се грм обележи или како закон каже, што се „*грм закрсти*“. Ту нам је прилика, да испоредимо германско и црногорско право са србијанским.

¹⁾ В. пишево „Право о пчели“, страна 6, 12—14.

По германском праву¹⁾ могле су све пчеле без разлике, биле шумске или домаће, бити присвојене било фактичним преузимањем у државину било означањем са три знака (*tres decugiae*), а и црногорски закон не прави у томе разлику, већ стога, што он не разликује домаће и шумске пчеле. — Не тражи пак црногорски имовински закон извесан број знакова, већ у опште говори о „обележењу“, а као пример истиче „зарезивање или постављање крста или каквог другог знака“ (77 чл.). — Али и црногорски закон и германско право имају још један случај обележавања, а то је, кад власник одбегли рој свој стигне и не може, да га сручи у кошницу или иначе ухвати, а он тада га може обележити и нико га тада не може више присвојити (чл. 76). Поред тога има још установа у црногорском закону, по којој пчеле ако уђу у чији грм или пећину, постају као прираст власништво господара од тог грма или пећине. Такво обележавање и то туђег роја (а не свог) познаје српско право само код стицања права власништва на шумски рој. — По том се српски закон само у једном правцу слаже са горњим законима, док се у већем делу разликује.

О накнади штете почињене пчелама говорили смо у књизи нашој „Право о пчели“²⁾ расправљајући германско право. — Овде напомињемо толико, да се и на пчелу могу аналогно применити установе §§ 815—817 срп. грађ. зак. Само што се тиче крађе меда извршене од пчела туђица, ту пчелар није одговоран, јер ако се на чије кошнице пчеле намаме, томе је само власник кошнице крив.

Иначе ако пчела или рој кога нападне, има права бранити се од пчела, па по потреби и уништити их, јер је то у праведној одбрани учинио и ако буде кривицом пчелара озлеђен, има му исти штету накнадити. — Исто тако, ако би се каква друга имовинска штета нанела кривицом пчеларевом (н. пр. да од убода пчеле каква кућна животиња угине), има и ту штету непажљиви пчелар накнадити.

Да ли има права власник кошнице туђе пчеле убијати, о том ће мало доцније бити говора.

Прелазимо на суседно право, што се тиче држања пчела.

ANALI PFB | anali.rs

1) В. пишчево „Право о пчели“ стр. 11.

2) Стр. 8, 18—19.

Расправљајући о римском праву¹⁾ истакли смо, да сваки власник може по својој вољи располагати својим имањем, те сусед томе не може ништа приговарати, мада му то није угодно. — Римљанин је то рекао овако: „qui suo jure utitur, neminem laedit“, што ће рећи, да онај, који се својим правом служи, не вређа никога.

Та је установа прешла и у опћи аустријски грађански закон (§ 1305), само се ту то правило још јасније одређује, те се каже, да располагање својим правом „у оквиру закона или права“ не вређа никог и за то се располагање ником не одговара.

Установа §-а 1305 опћег грађ. зак. пренесена је и у српски грађански закон и то у § 806, где се ово наређује:

„Који би другоме с тим, што би право своје уживао, само ако *границе не прекорачи*, штету такву нанео, није дужан одговарати нити му ту накнадити.“

Навешћемо за то пример.

Два су суседа један поред другог. У једног је бунар (студенац) са дивном водом, док други студенца и нема. — Међутим ископа и тај сусед на свом земљишту студенац и одмах затим усахне онај студенац његовог суседа са врло добром водом. — Ту овај други не одговара ни најмање првом. — Ако пак употреба права свога прелази „границе“, ако буде претерана и прекомерна, дакле несносна, тада ће сусед имати право и по српском праву, као и по римском и аустријском грађанском закону, да тражи, да се сусед уздржи од даљне претеране употребе свога права, те прекомерног задирања у туђ правни круг²⁾. Према томе мораће се и пчелар уздржати од претераног држања пчела, ако би тиме досађивао и шкодио прекомерно своме суседу. — Кад ће то бити, о том ће од случаја до случаја, дарешти суд.

Административна (управна) одредба о држању пчела, нарочито у месту, те о паши сеобом, колико је нама познато, нема у пређашњој краљевини Србији, а нарочито нема таквих устанаова, какве има пчеларски закон за Горицу и Градишку од 18 јунија 1879 год.³⁾

1) Види „Право о пчели“ на стр. 9.

2) Види и наше „Право о пчели“ на стр. 9., Белцову књигу „Das Recht an Bienen“, стр. 14 и Pfaff-Krainz-Ehrenzweig, System des oesterr. allgem. Privatrechts, I. св., V. изд., стр. 535—536.

3) Види о томе „Право о пчели“ на стр. 28—31.

Посебне установе нема у пређашњој краљевини Србији ни о тамањењу пчела, тачније: *о забрани тамањења*, док у Аустрији т. зв. Терезијански закон о пчеларству од 8 априла 1775 нарочито забрањује таманити пчеле туђице.

Из тога излази, да се то питање има решити по осталим сродним установама српског грађанског закона, а то је по §§-има 815—817.

По § 816 грађанског закона не сме се животиња штеточина убити осим „у случају нужне одбране“. — Та „нужна одбрана“ разуме одбрану личну, те се животиња у штети може убити само, ако је власник земљишта са својим животом у опасности. — По том је наша одлука у ствари овој, што се пчеле тиче, ова: Ни у пређашњој краљевини се не смеју таманити пчеле туђице, јер тиме т. ј. туђицама не долази у опасност живот власника оштећене кошнице.

Поред тога, он је сам крив, што је навадио пчеле туђице, те и за то не сме пчеле намамљене својом кривицом таманити. — Та забрана тамањења постоји за сваког, а не само за власника оштећене кошнице.

Посебне установе о крађи кошница нема такође у пређашњој краљевини Србији.

Пошто смо прегледали у Србији право о пчели, можемо рећи, да је законодавство додуше у том правцу ишло напред, али да се још доста на том пољу мора радити, па да се и код нас добро уреди питање о праву о пчели, но свакако се мора констатовати, да је пређашња краљевина Србија стојала у том погледу на истој висини са осталим државама, што се тиче приватног права, изузевши Немачку, која је својим најновијим законодавством прилично испредњачила.

Прелазимо на црногорски имовински закон.

Године 1888 25 Марта издан је за Црну Гору „Општи имовински закон“, те је тако и Црна Гора била ступила у ред напреднијих држава, а године 1898 дакле 10 година доцније, бише неке установе преиначене, те потпуно прилагођене живим потребама тако, да „усавршују места, којих се тиче“, чиме се дакако суштине законика није дотицало.

Тај законик саставио је дубоки мислилац и знанствено образовани правник пок. Д-р В. Богишић, који је на врелу, у Црној Гори, проучио обичаје и правна схватања народа у Црној Гори, те тада основао имовински законик у сагласности са народним

правним схватањем и утврђеним правним обичајима. — У том закону дакле огледа се дух и мишљење витешког Српског народа у Црној Гори. И баш зато није никакво чудо, што то законодавно дело нађе одобравања и похвале у целом правничком свету. Тај законик служи на дику састављачу и оснивачу Д-ру В. Богишићу, а на корист и понос народу нашем. — И за то добро разумемо речи тадањег кнеза црногорског Николе у уводном патенту, којим се ново издање имовинског закона од године 1898 приводи у живот:

„Одобравања и похвале, којима је у цијелом правничком свијету једнодушно поздрављено било ово законодавно дјело, потпуно су оправдане и примјеном његовом у нашим судовима.“

И тај имовински закон даће нам објашњења, како је у Црној Гори уређено питање о праву, што се, тиче пчеле.

О томе говоре чл. 76—77, па ради бољег прегледа и разумевања пренећемо их амо у целини:

„Чл. 76. Које побегне рој чела, он може за њима ићи, шикати их и узети гдје их год ухвати, као своје. — Ако рој сједе, било у племенску гору, било на земљу влаштину какве Куће, а власник нема начина да челе одмах ушика, он их може обележити као своје; послјије тога нико их други заузети не може.“

Чл. 77. Ако власник чела не буде одмах, пошто му побегну, за њима ишао, или и идући за њима, изгуби их из вида, или их иначе престане шикати, бива да челе немају више господара. — Тада, ако такве челе падну на земљу влаштину какве Куће, па пале оне на траву, на гору или уопште на вањску површину, челе такве као путнице ничигове, постају онога, ко их први нађе и заузме. Напротив, ако су улегле у шупље дрво или у пећину те земље, и ту сјеле, бива да су оне престале бити путнице, те као прираст постају влаштина онога, чије је то дрво или пећина.“

Нађе ли ко челе на сеоској или племенској земљи, па било да су се ту већ настаниле или тек туда путују, челе ће припасти томе нашаоцу, пошто их заузме.“

Бива као и да заузме пусте челе онај, ко их први обележи (на пр. зареже или постави крст, или какав други знак); послјије тога нико их други не смије себи узети.“

Што се тиче природе пчелиње, ту није црногорски закон изречно означио, да ли пчелу сматра дивљом или не, или је увршћује међу „пусте ствари“ и говори о њој под истим одељком, где говори о дивљим животињама, те припитомљеним. По том судећи морамо изрећи, да црногорски закон сматра пчелу *припитомљеном*; од прилике исто тако, као и аустр. грађ. закон,

док српски закон сматра пчелу оправдано *питомом*. Црногорски закон не прави разлику између шумских и домаћих пчела, бар ту разлику не спомиње, те о њима и не доноси разнолике установе, па се стога и шумске пчеле могу присвојити као и пчеле домаће, које су изгубиле свога господара.

Имовински закон за Црну Гору разликује се од закона србијанског и аустријског, што у првом нема као у овим другим, истакнутог рока за вијање одбеглог роја, већ наређује уопште, да власник пчела има исте *одмах* гонити, јер ако их одмах не гони или ако их гони, а из вида их изгуби или их иначе престане „шикати“, тада власник губи своје власништво, те пчеле немају тада господара. Поред тога разликује се од аустријског и српског закона и по томе, што се по аустр. и српском не гледа на то, да ли је власник изгубио *с вида* пчеле или не, а по црногорском закону пази се на то. Прва два закона имају о гоњењу пчела начело, установљено у германском праву, док црногорски у том погледу има исто начело, које је усвојено било и у римском праву („*donec in conspectu nostro est*“ — „док је нама на догледу“).

Из тога се види, како се по црногорском закону губи власништво на пчеле.

Што се тиче стицања, ту има *два главна* начина стицања: 1.) *присвојење* и 2.) *прираст*.

Присвојити се могу пчеле без господара, а мало час спомену смо, како пчеле постају без господара, а прираст постаје тада, кад пчеле уђу у чије дрво или пећину, јер тада престају бити пчеле путнице, те постају влаштином оног, чије је дрво или пећина.

Такав начин стечења не познаје ниједно законодавство европско, те се види, да је та правна установа *израсла* и постала у *Црној Гори*, те да је самосвојна, а и згодна је та установа, јер кад се пчеле настане у чијем дрвету или пећини, тада је и оправдано, да се сматрају власништвом господара дрвета или пећине.

Црногорски закон прави разлику и међу земљиштем, на које су пчеле пале. Ако су пчеле пале на приватно добро и то на *вањску* површину (у црногор. закону: „на земљу влаштину какве Куће“), тада их може *свако* присвојити ко их први нађе а ако уђе у *дрво* или *пећину* те Куће, тада постају пчеле одмах власништво те Куће као прираст. — Падну ли пак пчеле на *јавно добро* (у црногорском закону: „на сеоску или племенску

земљу“), тада пале пчеле на вањску површину или ушле оне у шупље дрво или пећину, сваки пут припадају нашаоцу, пошто их заузме. — Ту разлику не познаје србијански закон, док аустријски закон прави разлику у том правцу између јавног и приватног добра, али само у другом правцу, а то је, да на *општем* (јавном) добру може сваки присвојити, који први дође до роја, а на приватном добру власник или поштени држалац земљишта.

Присвојење пак по црногорском имовинском закону не мора се доиста извршити, већ је довољно, да нашалац обележи пчеле н. пр. да зареже или постави крст или други какав знак; какав знак, то је све једно и после тога обележења не може их нико више присвојити. — Исто то су и Германи познавали, само, што су одређивали, да се имају зарезати три знака, дакле извештан број знакова. — Обележење је могуће и онда, кад власник стигне свој рој на туђем земљишту, а не може, да га одмах стресе у кошницу, и после тог обележења не може нико други пчеле заузети.

Да рекенемо сада нешто и о суседном праву, што се тиче пчела. — Одмах морамо приметити, да о томе нема посебне уставне у црногорском закону, те се морамо послужити општом.

Чл. 943 црногорског имовинског закона одређује ово:

„Ко год ради или врши, што је властан радити, он никога не вршећа, па је без одговора баш и онда, кад би од тога коме другоме и какве штете било. — Ипак, он треба да, вршећи своје право, не пржеће своје границе области, нити учини што противно правилима благонравља (1000) или поштења“, а под чл. 1000 каже се ова „законска (правничка) изрека: „Ни својим се правом служити немош, тек другоме на штету, на досаду.“

У главном је ова установа сагласна са установом §-а 1305 аустр. о . гр. зак. и § 806. србијанског закона. —

Вршећи своје право појединац не сме прећи „границе своје области“, те се својим правом не може служити „на штету, на досаду другог“.

Ако је оправдано пребацивање нејасности §-а 1305 аустр. грађ. зак., то би се такав приговор §-у 943 црногорског имовинског закона тим пре могао ставити, јер шта значи „противно правилима благонравља или поштења“, то се нигде не истиче, а уз то тај појам није довољно правнички исказан и означен. Бар „благонравље“ нема са законом свезе, јер иначе би држећи се тога могли свог суседа приморати, да зарони свој нови студе-

нац, јер смо ми у свом студенцу изгубили воду, кад је тај други студенац ископан, а ми у свом дворишту не можемо тако добру воду наћи, као пре. —

Свакако се дакле хоће тиме, да забрани *прекомерно и претерано* употребљење права свога на штету суседа, те ће у том случају имати право оштећени да тражи, да се сусед окани прекомерног употребљења права, те претераног задирања у туђе правне интересе. — По том и пчелар ће се морати уздржати од претераног држања пчела т. ј. држања толико пчела, да би се суседу чинила прекомерна штета и досада. —

Говорећи о праву о пчели у пређашњој краљевини Србији казали смо о том још више, па упућујемо на тамошње разлагање о том питању. —

Да видимо, да ли је власник пчела одговоран за штету, коју његове пчеле учине, и по црногорском имовинском закону. —

Како је то по аустриском и србијанском праву, истакнуто је већ, па држимо, да се и овде има решити то питање, као и по српском закону т. ј. ни по црногорском закону не одговара власник пчела за штету коју оне учине туђој кошници. Иначе одговара за штету нанесеној човеку или ствари којој (на пр. стоци).

А не могу се таманити ни пчеле туђице, као што је то показано већ говорећи о српском грађанском закону. —

Што се тиче суседног права с обзиром на пчеле, ни у Црној Гори није било никакове установе о томе, као што је није било ни у Србији. —

Пчеле туђице не смеју се таманити, јер то право не даје ни једна законска установа црногорска, а иначе је сваком слободно разним средствима их растеривати. —

Тиме смо прешли у главно одредбе у Србијанском и Црногорском грађанском закону, што се тиче пчела, и показали смо и празнине законске о том питању. — А намера нам је била не само, да изнесемо законско стање у бившој краљевини Србији и Црној Гори у ствари пчела, већ смо хтели уједно да учинимо пажљивим и наше законодавце, који граде *општи грађански закон* у нашој држави, како би питање о пчели што *потпуније и тачније кодификовали*, а и да имају пред очима, да се питање о пчели има не само путем *општег грађанског закона* решити, већ и путем *управних (административних) устанаова*.

Ако будемо томе што допринели, бићемо задовољни.

Д-р Ђсарко Миладиновић.

О ФРАНЦУСКОЈ (ПРАВНОЈ) КОНЦЕПЦИЈИ ДРЖАВЕ

(Поводом расправе Д-ра Леонида Питамица, професора Љубљанског Универзитета: Критични погледи на правну личност¹)

За француску мисао, како нам се она показује у области јавног права, карактеристичне су три ствари.

Прва ствар је да се *Право* сматра као највиши ауторитет, па било да се оно схвата као норме (обавезна правила), независне од воље и моћи највиших државних органа, било као законитост (легалност) насупрот јерархији (т. ј. да се на пр. једна незаконита заповест претпостављеног не може и не сме да изврши, ма колико високи ранг имао претпостављени; или, да чак и уставотворац и ако највиши орган у држави, има да се држи у граници логике правног система).

Раније француска наука, на челу са Есменом, била је заступник теорије народне суверености. По тој теорији, суверену власт не држи у својим рукама држава, већ народ; и он је само делегира државним органима. На тај начин на питање шта је држава, теорија народне суверености одговара: један организован народ. И на питање у колико вреде или у колико су обавезне заповести државних органа, она одговара: у колико оне изражавају народну вољу. Практично и конкретно говорећи, народ, на који се ту мисли, јесу људи који бирају себи претставнике, дакле бирачко тело — ако то нису људи који учествују у законодавству непосредно (као што је то на пр. у Швајцарској); највиша власт на коју се ту мисли јесте да народ слободно, по својој вољи, бира себи претставнике и, тиме, посредно врши утицај на законодавство, одн. да народ слободно одлучује у области законодавства.

У крајњој линији једна оваква теорија је индивидуалистичка. То и потврђује историско порекло њено у природноправним и индивидуалистичким концепцијама 18. в., нарочито Русовљевој а други њеном уговору. По овој теорији полазна тачка је индивидуа и њена потпуна и апсолутна слобода.

Доцније, под утицајем позитивистичке социологије, која је

¹) Критични погледи на *juridico oseo*, *Aperçu critique sur la Personne Juridique* (Posebni odtisek iz Zbornika znanstvenih razprav IV., 1925.)

открила друштво, узима се за полазну тачку узајамна зависност¹⁾ (interdépendance) или, мање тачно речено, солидарност. Индивидуализам сада изгледа као једна метафизика у рђавом смислу речи, пошто нема у истини индивидуа самих за себе, већ само чланова друштва, условљених друштвеним приликама и, стављених под норму друштвене. Народа, о коме говори теорија народне суверености, нема као једне целине, већ има разних друштвених редова или група. И нема више једне воље (народне), већ пуно воља које се међусобно слажу или сукобљавају. Што се тиче државе, она би имала да буде један орган друштва и има да буде слуга заједничких потреба и тумач друштвене солидарности и правне свести која пониче из ње — онаквих какви су дати стварно у једном друштву. Људи, који држе власт, немају никакву вишу, суверену вољу, већ су и они стављени испод опште друштвене дисциплине, испод друштвених норма. У сваком случају пак, и кад се призна њихова активна улога у стварању права, она је условљена друштвеним односима, и, између ових и закона које доносе власници, мора да постоји извесна дистанца да би они (закони) били ефикасни.

Раније, државни органи су били стављени испод воље народа и њихова акција је налазила оправдања у колико је одговарала његовој вољи; сада, они су стављени испод друштвених норма, правне свести, друштвених потреба и друштвених односа.

Друга ствар је да француска теорија носи карактер емпиристички.

И ако је теорија народне суверености схватила народ као

1) Овде ми мислимо на реалистичку или солидаристичку школу, политику из позитивистичке социологије која је данас владајућа у француској науци. На њеном челу стоји Леон Дигиу (Léon Duguit), професор универзитета у Бордоу, сјајан логичар и дијалектичар, одличан опсерватор, темперамант и борбен, неуморан у раду. Париски проф. Жез (Jèze) развија његове идеје у административном праву са извесним самосталним идејама. Школа има пуно присталица међу млађим научницима у Француској и на страни, и свакако врши утицај на посебним питањима и на оне који је не примају у целини. По својој солидаристичкој тенденцији, спајајући се са другим струјама солидаризма, пониклим из других извора, благотворно делује и практично и у цивилном праву. — Реалистичко гледиште заступа и Морис Ориу (Maurice Hauriou), професор универзитета у Тулузи, али он је самоникао и паралелно се развијао са Дигиу-ем у нешто друкчијем смислу. Он је од извесних кругова цењен више него Дигиу и врши утицај нарочито у административном праву.

једну целину изнад појединаца, као један виши, суверени правни субјект — по чему се додирује са теоријом државне суверености, ипак, пошто је у ствари узела један политички појам за полазну тачку, она се ориентисала у смислу *емпиризма*. Одредивши конкретно ко је у држави суверен, она на крају крајева не може ништа друго да значи него једно политичко начело по коме је изведена државна организација, и то, на име, да у једној држави има бар већина мушких и пунолетних грађана право гласа. Тиме смо свакако добили на место једне државе, увек суверене, увек једне исте, једне супстанце без садржине или једне форме без садржине нешто конкретно, специјално и то тако, да се у истини ако се остави на страну како се формулисала и какав облик је добијала као логичка, правна конструкција, показује просто на просто ко у једној држави има да бира људе, који ће доносити законе или, који ће сами то чинити. Сувереност и суверени субјект је одлетео у ваздух као какав мехур од сапуна.

Али емпириски карактер се појављује директно у поменутој социолошкој и солидаристичкој теорији, која одбацује најодлучније и са свом жестином и енергијом сваки појам државне личности, као што се одбацује у филозофији појам супстанце и апсолутног. Карактеристично је за француску мисао да су и они, који су примили појам личности у опште и појам суверене државне личности на посе, примили их у задњој форми, ублаженој на многоструке начине, и да су код једног од најсуптилнијих анализатора појма правне личности, Мишуа, филтрирани кроз његов фини и јасан галски ум, добили такав облик да их дели једна танка преграда од порицања њиховог.

Теорија државне суверености, заснована и развијана у Немачкој, имала је претензије да нам објасни да акта државних органа, једног судије на пр., нису лична (приватна) већ јавна, која се тичу целе државе, и да тако повуку границу, јасну и прецизну, између онога што припада држави и онога што припада појединцу. Она то чини на тај начин, што сматра да акта државних органа припадају држави, а не појединцима, једној општој личности која обухвата све појединце и која је виша него они, сваки за себе. И заиста не изгледа ништа логичније од тога. На питање чији је акт један закон, једна полицијска наредба, једна судска пресуда ништа логичније не изгледа него да се одговори: То је акт државни, т. ј. тај акт припада једном субјекту, једној правној личности, различитој од појединаца и

њихове воље, и вишој од њих, јер она издаје законе одн. заповести којима се појединци имају да покоре.

Модерна француска теорија са свом енергијом се бори против таквог објашњења ствари. Она неће да чује за какву суверену државну личност или чак за правно лице у опште. За њу то је чиста и права метафизика и схоластика. И она има за то врло јаких аргумената. Пречишћени и самостално прерађени, допуњени и чак удубљени они изгледају овако.

(1) Ако је држава правна личност, онда она има своју засебну вољу. Међутим њене воље нема без воље органа. Ако би се и могла воља нижих органа да сведе на вољу виших, не видимо како се може свести воља првог и највишег органа (прве уставотворне скупштине)? У суштини исто се каже и на следећи начин. Ако је држава творац права, онда се не види како се она може обезбедити правом, осим по њеној доброј вољи. Немачка теорија је ту била принуђена да потражи помоћи у самоограничењу. Али то има само значај једног етичког постулата, и не може имати никаквог другог: држава би *требала* да ради по праву, али не мора, ако неће. У истини сваки акт државних органа мора да одговара праву, али то значи да су држава и право једно те исто. Држава не може друкчије да ради него путем права; осим можда у изванредним случајевима, које овде нећемо узети у обзир.

(2) Држава као правна личност мора бити увек иста: она је једна суверена личност, и то остаје увек. Она не може бити у извесним актима суверена, у другим несуверена; кад доноси законе суверена, када примењује законе несуверена. Међутим ми у њој видимо одиста акта која су несуверена, условљена претходним законима, или вишим актима у опште. — И то не само кад држава престаје да појединцима заповеда и с њима закључује уговоре или држи имање по прописима приватног права, већ баш и кад заповеда. У самој ствари, држава је суверена само у једном моменту, кад доноси први и највиши акт (устав): увек доцније она ради већ везана. Када се узме да је држава један суверени субјект, онда се очевидно сведе сва акта државних органа на једну тачку, на једну норму, на једну првобитну правну норму, првобитни устав из кога сва друга акта проистичу и у коме се држе. Али, то носи очевидно карактер једног схоластичног мишљења. Сваки следећи правни акт има увек извесну самосталност, и он доноси собом увек *ново* — оно, што је главно,

то је да се не противи претходном или да се само идеално садржи, да је *могућ*, али не и да је дат у напред (као свет у Богу).

Појам правне личности је, дакле, прво (1) противредан и друго (2) схоластичан. И заиста, кад се каже да један акт државног органа припада држави, онда не значи ништа друго и ништа више него да та акта имају *општу вредност*, што ће рећи да законодавац доноси законе који се тичу свих чланова друштва (и не само људи који су их донели), да један судија суди *по законима* и да његова пресуда важи за све грађане, и т. д. (а ови закони нормално, што се тиче, судија и управних органа, везани су да раде у општем интересу; а не у свом сопственом или интересу туђем државној функцији. Ми дакле у ствари налазимо само индивидуалне воље људи у свима моментима — од почетка до краја, поређаних јерархиски, и држава у ствари није ништа друго него тај ред ствари. Државу као нешто изван тога и иза тога не можемо да нађемо у опште. Ту нема никакве једне, недељиве, суверене личности, која живи својим засебним животом. Акт пресуде је акт једног судије који је радио по закону и ништа више. Иза судије можемо да нађемо државу као засебан реалитет само у колико он ради по закону. Али и законе доносе ови или они људи, и на крају крајева који имају ауторитета да натуре своју вољу свима члановима, одн. да јој даду један општи значај. У опште нама је довољно, ако разликујемо јавну сферу од приватне да бисмо државу схватили на један правни, савремено логичан и разумљив, начин. Нама није никако потребно да противстављамо личностима појединцима једну вишу, суверену личност, јер она можда показује само једну страну личности појединаца, једну њихову везу, један њихов однос, једну њихову перспективу као чланова једне правне заједнице, који имају заједничке или опшете интересе. Нама је довољно, ако само констатујемо ситуације у којима се налазе појединци и извршимо разликовање међу тим ситуацијама, на првом месту на јавне и приватне. Таково једно гледиште је једно објективистичко гледиште.

Истина, каже се да ми имамо дужности према држави, на пр. дужности да плаћамо порезу, да идемо у војску, и т. д. Те дужности очевидно нису дужности према другим појединцима. Али с друге стране ми не морамо никако узети да су то дужности појединаца према држави као неком лицу, већ су то дужности његове према држави као заједници, одн. то су једна општа,

јавна дужност. Просто на просто, ми имамо дужности у једној заједници и ништа више. И обрнуто, наша права (на пр. права слободе) никако не претпостављају дужности државе, јер у ствари дужности имају државни органи онако исто, као и сви други појединци, и то не значи на крају крајева ништа друго него да су органи дужни да поштују законе. О праву и дужности државе говори се у једном моралном смислу и у суштини фигуративно, али то никако не значи да *и логички* одиста постоје права и дужности државе као субјекта.

Трећа ствар карактеристична за француску теорију је њен солидаризам или, тачније, универзализам. Чим је с једне стране узела за полазну тачку узајамну зависност појединаца као основни и универзални друштвени факт, и чим је с друге избацила појам правне личности — француска теорија је самим тим постала универзалистичка. То значи двоје. Прво, да је индивидуални интерес увек само саставни део општег тако да је свако субјективно право, које има појединац, дато само као релативно, условљено и ограничено другим правима и елементарним друштвеним и државним потребама. То је свакако оно здраво језгро у Дигијевој теорији која пориче да постоји субјективно право у опште. Оно не постоји као апсолутно, јер индивидуани у праву није дата сама за себе, већ само као релативно. Друго, субјективно право не мора припадати једном субјекту, већ просто оно може служити једном *циљу*. Има на пр. својина које не припадају никоме, већ само служе општем државном интересу. То изгледа парадоксално, али кад се еманципујемо од навике да увек тражимо субјекте, лако можемо то појмити. Ствар је, на име, у томе што субјективно право значи једну *ситуацију* заштите једног интереса. Тај интерес пак не мора бити интерес једног одређеног лица, једног субјекта, већ савршено неодређених будућих (још нерођених) лица, или је то просто општи државни интерес. У првом случају има субјекта, јер су то појединци; у другом нема никаквог субјекта, јер државни интерес се не може у опште персонифицирати, и у ствари и нема никакве потребе зато, пошто се да разумети да на пр. једна ствар (за коју се каже да припада држави) служи општем интересу и приходи од ње увиру у општу касу. И принципиелно, место да ми тражимо субјект по сваку цену, ми утврђујемо једну савршено разумљиву могућност да друштвени живот ствара такве ситуације, да ту нема никаквих субјекта, и да у опште ми треба да пођемо

од општег интереса, као полазне и централне тачке, и да субјекте налазимо сами у колико он то допушта. Наша полазна тачка није субјект, који ми имамо да нађемо по сваку цену, већ општи интерес и друштвени односи људи који се налазе у узајамној зависности.

*

*

*

Тако је француска мисао и овде сачувала своју јасност, непосредност, скоро интуитивно улажење у ствари, и свој смисао за социалан живот, свој карактер здравог разума и доброг укуса, науке *du bon sens* — у сагласности пак са позитивизмом и позитивистичко-солидаристичком концепцијом која данас буја у Француској и даје ванредно интересантних дела и истовремено задовољава дух активистички, дух концепције стварања слободног грађанина и слободе добре, моралне и хумане воље. Ми не мислимо да је позитивизам у *опште* оправдан. Он је то сигурно у области чисто научног испитивања и констатација, каква је правна наука која има да схвати правне односе који су само једна врста социалних. Преко тих граница питање је колико је он довољан. Али француска мисао никако није тако сиромашна, да би била ограничена само на позитивизам и да не би могла пружити какву коректуру своме позитивизму. Такву улогу игра баш активистичка филозофија. Јер, она није само сачувала правну науку од претераног конструисања и логицирања и управила је на „Живот“ права, на опсервације како право „живи“, на проблем метод тумачења у критичном и еволуционистичком духу, управила је у борбу за идеју *Права* против идеје силе и директно на извесне практичне, правно-политичке проблеме. Она је у извесним својим облицима, чији врхунац представља Берсонова филозофија, отворила пут на једној научној основи и у сваком случају основи искуства, за метафизику.

— На тај начин француска теорија је заузела један одлучан и тако рећи један непријатељски став против немачке концепције суверене државне личности — поникле из историских односа који су створили једну државу власти, ауторитета, јерархије и бирократије, као и из метафизичког духа, ориентисаног ка концепцијама о супстанци и неким јединствима који се уздижу од степена на степен, ка једној дакле органистичкој концепцији како је обично називају (која није успела да добије довољно

одређен облик) и можда још такође из психолошког настројења Немаца култа компетенције (стручности) и слепог поштовања моћи, чиме се покушава у француској да објасни (Бугле, Андлер) што се „с оне стране Рајне“ не може да развија политички живот.¹⁾

Али у Немачкој је живела увек и једна друга мисао, индивидуалистичка и политичка, која је у моментима имала историског значаја и служила као ослонац за опозицију. Један облик, у коме се та мисао појавила, била је филозофија Кантова, филозофија критичка. Ова филозофија је ипак значајнија по нечем другом, на име што је она успела да еманципује самосталност науке и научне методе, барем у науци државног права, где је у теорији нормативној проф. Келсена еманциповала једну објективну научну концепцију државе, независну од политичких схватања и према томе свих оних социалних и психолошких утицаја којима су она изложена. Ова теорија по своме критичком духу налачи јако на француску теорију пониклу из позитивизма, и води у многим битним питањима до идентичних резултата, што потврђује још више вредност једне и друге и подиже веру у њих. Једно од тих питања је о правној личности. На проф. Питамицу, који је поникао из те школе, и ако није остао њен ортодоксни ученик, то можемо да проверимо. Оно што се код њега може да нађе ту, то је барем онај *критичан* дух, који карактерише ту школу.

Проф. Питамиц је у својој расправи, објављеној у Зборнику У научних расправа (1925) којој морамо да признамо поред научне вредности и озбиљности, још и то да је лепо написана, стао је на гледиште да правно лице не постоји. Како је постојање правног лица претпоставка да се говори о држави као сувереном субјекту, то она има и за нас овде битне важности.

О правном лицу модерни закони говоре кад постоји једно заједничко имање, које има своју сопствену судбину (оно прима и задужује се), и њиме управљају одређена лица, звана органи, у једном одређеном циљу, и кад постоје правила или статуту који одређују задатке ових лица органа, као и положај и односе појединаца којима припада то имање или којима само служи. Типичан пример чини акционарско друштво.

¹⁾ Тако се на пр. објашњава релативно велики интерес у Немачкој за професионални парламент, и да је на пр., још Бизмарк био присталице таквог уређења.

Проф. Питамиц нам доказује да се не може никако узети да је правно лице нешто *ново*, за себе, нешто треће изван појединаца или циља, коме служи заједничко имање. Он нам доказује ову своју тезу немогућностима на које наилази овај појам. Прва немогућност је, што има прелаза или ступњева у правним односима тако да наука долази у тежак положај да повуче оштру границу кад одиста имамо пред собом правно лице. Он нам то показује на низу политичких облика, почевши од јавног друштва па све до фондова (или задужбина), указујући нам при томе на збуњеност и противречност теорије (са изобилним и интересантним цитатима најбољих правника) које кулминирају у оном закључку великог немачког правника Гиркеа о акционарским друштвима да су она пошто су оглашена у науци за све могуће (ортаклук, корпорацију и т. д., и т. д.) један правни монструм који се руга свакој конструкцији. Друга немогућност је да се код фондова и установа не може да нађе власник имања, одређеног једном циљу. То није више лице које је дало имање и установило (такав је бар случај нормално); то нису ни лица која уживају то имање, јер они га просто уживају; очевидно то нису органи, лица која администратирају имањем. Рећи да је то сама установа, равно је као кад се не каже ништа. Имање само пак не може имати интереса за нас само по себи. У ствари, ту има једног имања које служи једном одређеном циљу и чија је баш сва карактеристика правна и смисао да служи том циљу. Трећа немогућност нам се указује код државе. Ту ће се, на име, десити да ће државна финансиска управа имати да води спор са којом другом административном управом (тако на пр. Главна Контрола са каквим министарством, или опште државне финансије са једном специалном финансиском управом и т. д.). То пак претпоставља да има ту два лица, јер само два лица са засебним субјективним правима воде спор. Тако би држава требала да буде један монструм који садржи пуно бића у себи. (Додајмо томе, са своје стране, да се не може узети да спор који се ту води и није спор између два лица, већ да је спор да се утврди која је административна грана државна у праву у једном конкретном случају. И то зато, што су ту административне гране органи једног истог лица, а не правна лица, са засебном егзистенцијом тако да она не могу да имају никаквог субјективног права, око кога би водили спор. Пошто се тиме избацује појам субјективног права, онда је то једно об-

јективистичко гледиште. Но онда, зашто је потребно државу схватити у опште као субјект и зашто не спровести једно објективистичко гледиште?)

Правно лице у својој суштини није ништа друго него правни однос међу људима. Кад су та лица одређена, онда су та лица правни субјекти, и то, власници над идеалним деловима заједничког имања. Али кад лица нису одређена, као што је то на пр. код задужбина, онда смо ту у области јавног интереса, и ту имамо ситуацију да једно имање не припада никоме већ да оно служи јавном интересу. Такав случај је баш и са државом. Ту у ствари органи администрирају једним имањем, у циљу који је одређен законом, при чему државни орган према трећим лицима може бити у истом односу, као што су то и приватна лица. Само та имања једанпут нису намењена никаквом специјалном државном циљу, други пут то баш јесу (јавни домен, јавне зграде).

Тиме се проф. Питамиц обележио као присталица реалистичке и субјективистичке концепције која данас карактерише француску науку. И то је са свим природно за њега, пошто је он поникао на тлу једне критичне модерне школе.

У расправљању он се ставио на гледиште да докаже да појам правног лица не може да обухвати стварност и да се помоћу њега врло тешко оријентишемо. Тиме он проблем ставља приближно на ону основу на коју проблеме највише врсте своје науке стављају извесни природњаци и филозофи, који испитују да ли један појам може да послужи и у колико може да нам послужи, то јест његову функционалну, и чак његову конвенционалну, вредност. На такав карактер појмова наишао је сâм проф. Питамиц изражавајући се на једном месту (стр. 11) да правни појмови вреде у толико у колико се њима служимо у сврху бољега и бржег разумевања правних норма, одн. правних односа.

Међутим могуће је да се ствар расправља и друкчије, и да се докаже да је појам правног лица исто што и појам супстанце у метафизици у рђавом смислу. То се може учинити кад се узме да је немогуће логички, конструисати појам правног лица као реалитета, одвојеног и засебног од воље појединаца и њихових права и дужности, јер је такав појам контрадикторан и схоластичан како смо напред показали. У том смислу су напред и дати аргументи против појма правног лица, и ако специјално код државе као сувереног правног лица. Томе смо ми

покушали да додамо у једној својој расправи аргуменат помоћу антиномија, и то да из појма правног лица излазе подједнако два супротна решења: да оно одговара за противправне радње својих органа и да не одговара. То пак показује да је то један схоластичан појам, јер појам правног субјекта претпоставља и његову одговорност.

Из овога се може да види како се у правној науци постављају исти проблеми, као и другим наукама, као у природним наукама и филозофији, и да се јављају исте типичне заблуде, и исти типични аргументи и третирање ствари, како се то указује у разлици како третира проблем проф. Питамиц и како се он иначе може да третира. И, као што се види још, ми стојимо и у овој науци пред критичним поновним постављањем основних појмова и пред задатком да науку ослободимо схоластичког мишљења.¹⁾ Како, на жалост, филозофи ретко хоће да сиђу до правне науке, то смо ми правници принуђени да се попнемо до филозофије, колико нам је то могуће.

Оно, што бисмо проф. Питамицу приметили, то би било да његово битно разликовање на случајеве кад су појединци, чланови правног лица одређени конкретно, и кад то нису, нема довољно прецизности. Прво, у тој неодређености субјеката има читава једна скала тако да не бисмо добили прецизну границу приватног и јавног интереса. Да ли у осталом има јавног интереса код акционарских друштава где чланови могу бити неодређени? Друго, нама је потребно да повучемо разлику између *јавног* интереса и *јавноправног*, између једне задужбине приватне и државе или општине. Међутим и у једном и у другом случају има неодређеног броја чланова. Оно, што ће државу или општину разликовати, то је да се њихови послови тичу *свих* грађана њихове територије. У том циљу нам ту може послужити само појам *општег интереса или јавне службе*, који чини централни појам француске теорије.

* * *

Мислимо да се не варамо, ако потврдимо при крају овога чланка, да је наука на путу да се у опште дебарасира овога појма. Разумљиво је, ако старе генерације васпитане у том

1) В. на пр. карактеристичан чланак L. Rougier, La mentalité scolastique (Revue Philosophique, 1924).

смислу, остају при таквој концепцији. Понекад је психолошки немогуће, јер је то разумљиво за млађе генерације, ако им је стало да продру у суштину проблема правног лица и ако имају способности за то.

Међутим од тога, што ћемо се дебарасирати овог схоластичког појма, можемо имати само добити и никакве штете. Колико је опасан појам сувереног правног лица, каква може бити држава кад је лице, свако добро зна ко је штудирао то питање одговорности државе. Без појма правног лица пак сасвим лако се крећемо у сваком правцу. Хоћемо ли на пр. објаснити питање да ли правно лице може да одговара кривично, ми ћемо поћи од тога да је правно лице један специјалан однос људи (који имају један заједнички циљ, једно имање, људе који ће радити заједничке послове — органе и, разуме се, своје статуте, своје унутарње уређење). С друге стране ће се водити рачуна о правичности и целисходности, речју о практичним разлозима. И ниједног тренутка није потребан *појам* правног лица нити се из њега може што извући: ми имамо пред собом непосредно односе људи и с друге практичке разлоге да се према садржини и природи тих односа одлучимо на једно или друго; све друго, дакле појам правног лица, не само да је сувишно већ би ставило између нас и саме ствари једну преграду. Како је са овим питањем, тако је са сваким другим.

У науци има много важнијих ствари него васкрсавати појам правног лица. Један задатак је на чисто извести *појам права* (што ће нас само по себи ослободити свих схоластичних појмова у правној науци); утврдити метод тумачења закона, (што ће нам дати сигурне оријентације у пракси), уздићи се до јасног разумевања индивидуалистичког и универзалистичких гледишта (што је потребно не само за разумевање институција већ и при тумачењу закона); изучавати компаративно право, удубљујући га до социологије и филозофије; изучавати правну политику засновану на темељном познавању разних помоћних наука — да споменемо најкарактеристичније задатке садашњости. То су путеви којима треба да пође и наша наука.

Писано јула 1925. год.

АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО И ПОЛИТИЧКА ВЛАСТ

I.

Поводом учестаних прегледа акционарских друштава од стране Министра Трговине и Индустрије покренуто је понова питање о надзору административне власти у опште над акционарским друштвима. Удружење Војвођанских Банака учинило је опширну и мотивисану претставку о томе, како оно мисли да треба да се врши то право. Претставка је публикована у многим листовима.¹⁾ Изишло је и неколико чланака. Оно што је карактеристично за све те написе, то је критеријум целисходности и умесности. Тежи се, да се докаже, да су ти прегледи више штетни, но корисни и да је по економски живот штетан начин вршења надзора, како се он практикује од стране надзорне власти. На кратко, свуда надвлађује критеријум *de lege ferenda*. Аргументи се црпу из стране литературе. Не може се рећи, да се данас много пише о надзору административне власти над акционарским друштвима, јер је то питање у целом свету (сем неколико друго и трећекласних држава) скинуто с дневног реда. Али је у толико обилније третирано оно у другој половини XIX века. Нема озбиљнијег научника у свету данас, како у области Трговачког Права, тако у оној Социјалне Економије, који није одсудно противан праву надзора административне власти над акционарским друштвима. То је свршена и ноторна чињеница, али неће бити без интереса да се осврнем кратко на нашу домаћу литературу. Ако се оставе на страну чланци у дневној штампи, који су врло често писани од самих чиновника надлештва, које је овлашћено да води надзор, онда се цела литература исцрпљује у следећим трима студијама.

1) *Д-р Лаза Марковић*, Проблем правне личности у српском позитивном законодавству.²⁾

2) *Д-р В. Бајкић*, О оснивању акционарских друштава.³⁾

1) *Jugoslovenski Lloyd*, од 10. маја т. г.

2) Архив за Правне и Друштвене Науке, књ. IX стр. 113 и 200.

3) *Ibid*, књ. XVI стр. 365 и књ. XVII стр. 81.

3) D-r Milorad Stražnicku, O reformi prava dioničarskih društava.¹⁾

Сва су се три писца изјаснила против надзора. Нарочито је опширно и стилем пуним полета говорио о томе професор Стражњици. Он сматра, да је питање просто „недискутабл“.²⁾ А као главне разлоге наводи он: неспособност чиновника, недостатак стручне спреме, опасност од шикана, успављивање оних, који треба сами да бде, и најзад немогућност отпора сиромашног чиновника према коруптивним искушењима и опасности од моћног а. д.³⁾

Г. Д-р Л. Марковић је само додирнуо питање о ингеренцији политичке власти над акционарским друштвима, али су његови аргументи врло интересантни са гледишта de lege lata. Полазећи од чл. 28 Србијанског Устава, по коме је удруживање грађана у циљевима, који нису противни законима, слободно вели он:

„Из текста Устава не види се, који су циљеви противни закону и на које се законе мисли. Вероватно да се под законом подразумева овде *правни поредак*. Принципи, који је изречен у овим прописима, мора се поштовати приликом постављења правила о правним личностима приватног права. Та правила морају бити слободоумна у смислу дчанашњег Устава. О каквим превентивним мерама — претходном одобрењу — или о каквој контроли административних власти код удружења са циљевима политичким, социјално-политичким и религијозним, као што је случај у Немачкој, не може бити ни речи, догод се удружења крећу у границама закона.“

Гледиште г. Д-ра Марковића је не само интересантно, већ и веома актуелно и ако је писано пре рата и с обзиром на правни поредак у Краљевини Србији.

Као што ћемо видети у току ове расправе, надзор над акционарским друштвима постојао је и у Аустрији и у Босни и у Херцеговини, на основу закона, који и данас важе у односним кра-

1) Предавање одржано у Трговачко-Обртничкој Комори у Загребу, издање Коморе, 1922.

2) Ibid, стр. 10.

3) Вреди репродуцирати следећи пасус, који је проф. Стражњици узео од Д-р Адлера, а који је духовита персифлаша Полонијевог монолога из Хамлета: „Синко, опази ли твоје око нешто, што те љути, а ти га ископај; чује ли твоје ухо нешто — што ти смета, а ти га запуши воском. Чувај се, да не сметаш миру канцеларије, како оне коју надзираваш, тако и оне, која надзирава. Онда ћеш бити омиљен и хваљен. На збору акционара не посредуј, јер може полетети нож или хитац. Треба да угувиш мистериозно начело административног права, да државни надзор нема материјалне задаће, већ је формалан. Па ако није све у реду, ако фали неколико милиона, твоја ће се непажња приписати твојој љубави к слободи, твојој одвратности према тиранском угњетавању привредног живота“ стр. 10.

јевима наше државе. У Аустрији је он био заснован на закону (односно уредби од 1852) о удружењима. Аустрија је била држава формално уставна, али фактички апсолутистичка, или управо бирократско-полициска, а то је средина између апсолутистичке и уставне монархије. Државе, засноване на притиску на народ, највише се боје удружења: из њих ничу нове политичке партије, завере и револуције. И ако је код удружења са чисто привредним циљевима таква опасност теориски искључена, ипак је предострожност налагала да се и та удружења обухвате законом за сузбијање удруживања у опште — јер ђаво не оре нити копа, већ се бави најрадије у близини удружења. Аустрија је имала још један разлог за стављање под надзор политичке власти акционарско друштво: он је лежао у специјалитету њезине националне политике, по којој су једни стално повлађивани, а други запостављени. То је главни разлог за пренос аустријских прописа о удружењу у опште у босански трговачки закон.

Југославија је демократски организована држава — према тексту устава. То је била и Србија непрекидно од 1903 год. Како је слобода удруживања једно од основних демократских начела, то је она била огарантована чл. 25 устава Краљевине Србије. Закон о акционарским друштвима донесен је под владом устава од 1869, али је он остао непромењен и за све време устава од 1903, и ако су све његове одредбе о претходном одобрењу оснивања и о сталном надзору од стране политичке власти биле *против устава*.

То исто важи и за Краљевину С. Х. С., јер и њезин устав садржи чл. 25 србијанског устава. Интересантна је ствар, да српском правништву није, изгледа, сметало то неуставно стање законодавства о акционарским друштвима, која су са политичке тачке гледишта најјевинији облик удруживања. Или је равнодушност долазила баш отуда, што акционарско друштво нема политичке циљеве?

Ноторна је чињеница, да је наш политички свет прилично осетљив на повреду начела демократије на пољу чисте политике. Ми смо једина земља у Јевропи, у којој нема конзервативне странке, све се политичке странке декларирају демократским. Наши политичари имају пуна уста за народ, нигде се код нас не чује глас, да је народ незрео за демократију и да због тога треба увести туторство (систем полициски) ма у којој области

јавног живота. Рећи, да народ није дорастао задатку, који му ставља устав, значи код нас дефетизам. Али је тај напредни, просвећени и јединствени народ потпуно незрео, кад су у питању његови лични интереси. Наш је грађанин потпуно зрео, он зна комо треба дати политички мандат и како треба управљати државним пословима, ма из које области било; али је лакомислен и наиван, кад је у питању управа својим сопственим имањем. Наши политичари декламују неуморно о уставним гаранцијама, које ужива сваки наш грађанин, пледирају за самоуправу у политичком смислу, али за то и данас стоји у снази читав низ полициско-туторских законских прописа, који срозавају грађанина на ниво малолетника. Још увек је у снази § 77 трг. зак., по коме се одузима сељаку пасивна менична способност;¹⁾ закон о сеоским дућанима који ставља сељака у себарски положај према варошима; још увек стоје у снази и све одредбе закона о акционарским друштвима, којима се тај облик трговачког друштва ставља под туторство политичке власти.

То је и противуставно и противно политичким доктринама наше демократије.

II.

Право надзора Министарства Трговине и Индустије над акционарским друштвима статуирано је чл. 5 и 75 закона о акционарским друштвима. У првом се прокламује то право без икаквог ближег прецизирања његове природе и домаћаја; чл. 75 пак даје надзорној власти право, да у свако доба прегледа стање друштва и његову радњу. Ради правилне оцене тих прописа добро је да их упоредимо са односним прописима у аустријском и босанском закону. Чл. 56 аустријског акциског регулатива вели, да акционарско друштво подлежи надзору државне управе *ради заштите јавног интереса*. Надзор мора бити саобразан прописима царског патента од 1852 год. о удружењима. Ако јавни интерес захтева може се друштву поставити нарочити стални комесар.

Та је идеја детаљније разрађена и подешена природи акционарског друштва у босанском трговачком закону. У њему се вели, да влада има права да прегледа начин пословања, извештај

¹⁾ Д-р В. Бајкић, Народна Банка и ситне менице. Архив књ. 10 стр. 433

и билансе, све исправе, да контролише сагласност истих са законима, наредбама, статуу и прописима даним приликом одобрења оснивања. Исто тако има влада право да постави комесара.

Из упоређења ових текстова с онима у србијанском закону о а. д. излази, да се србијански разликује од аустриског и босанског у томе што он предвиђа један случај, у коме то право контроле престаје бити дискреционарним правом надзорне власти и постаје њезином дужношћу. То је онда кад преглед затраже: надзорни одбор или акционари са најмање $\frac{1}{2}\%$ главнице.¹⁾ У аустриском закону нема ничег сличног овом пропису, а у § 180 босанског закона та се дужност ставља *суду, а не надзорној власти*. У србијанском се даље не каже да је надзорна власт дужна да резултат прегледа саопшти заинтересованима, док босански закон то изрично наређује.

Надзор политичке власти над а. д. мора имати свој циљ као и сваки други правни институт. Тај је циљ изрично исказан у закону или се логички да извести из духа закона. У другом случају циљ се мора реконструисати из оних одредаба, које говоре о санкцији, т. ј. о томе шта наступа у случају, кад надзорна власт нађе да није све онако, како она мисли да треба да буде. Јер право надзора не може бити ђеф законодавца, већ израз извесне одређене потребе. Санкција се мора да састоји: у праву изрицања дисциплинске казне над одговорним лицима, у праву да се васпостави стање како треба да буде, у праву распуштања друштва и у праву подизања тужбе против друштвених органа.

Видели смо већ, да се у аустриском закону изрично поставља циљ надзора у *заштити јавног интереса*. Тај је израз, који је општа формула за све облике удружења, прецизиран у аустриском и босанском закону. Они дају надзорној власти у руке највишу санкцију: *право затварања друштва под следећим условима*: 1) Ако се докаже да је прекорачило статуте и прописе дане приликом оснивања; 2) ако нису испуњени услови, који су од стране власти означени као битни за оснивање и функционирање друштва; 3) ако наступе прилике и околности, под ко-

¹⁾ Бесмислен је пропис, по коме је Министар Трговине и Индустије дужан да изврши преглед и онда, кад то тражи *надзорни одбор*, јер је исти у бољем положају ради вршења контроле него сам изасланик министров. За случај да је надзорни одбор спречен у вршењу своје дужности од стране управног одбора, преглед министров не би био никаква помоћ. Закон ту пружа ефикаснију меру: сазивања ванредног збора.

јима се и приватнима забрањује обављање посла, који спада у круг рада а. д.¹⁾; и 4) ако главница падне испод половине.

Сасвим другојаче стоји ствар по србијанском закону. У чл. 81 закона о а. д. лимитативно су изређани могућни узроци ликвидације друштва и само у једном има надзорна власт право наређивања ликвидације, и то субзидијерно: кад је дефинитивно изгубљено преко половине главнице. Министар Трговине има право да нареди ликвидацију, тек ако збор то не учини (чл. 79). На против много је шире то право Министрово код страних а. д. (чл. 98). Излази дакле, да једанпут основано домаће а. д. по србијанском закону не зависно је у својој егзистенцији од власти, која му је подарила живот.

Исто тако стоји и са правом надзорне власти да ствар, за коју налази да није у реду, а зашта није предвиђено одма да друге врсте, постави онако како би она желела. Ни њега нема Министар Трговине. Да покажем то на следећим примерима.

А. д., чији је делокруг ограничен на производњу козметичких артикала., ода се спекулацији хартијама од ведности. Министар Трговине нема апсолутно никаквих правних средстава да натера друштво, да се врати у границе статута и ако је његова радња очигледно противна статуту. Чак ни у случају да се та спекулација заврши штетом, за коју постоји одговорност дотичних органа (чл. 45), надзорна власт не би могла ништа да предузме, а да не погази закон.

Други случај. И ако су акције одавно уплаћене, управа не издаје сталне акције. Г. Зебић вели у свом коментару, да се акционари имају обратити Министарству Трговине²⁾, али не каже ништа о томе, како би се управа наморала да изврши своју дужност, а да се не пређе из области права у ону силе.³⁾

1) Pisko-Schlesinger, Das allgemeine Handelsgesetzbuch, стр. 214.

2) Милорад Зебић, Закони о акционарским друштвима, стр. 29.

3) Исто се тако не могу да сложим са г. Зебићом у погледу тумачења чл. 38., по коме лица, која су под стечајем или се налазе под истрагом за кривична дела из користољубља, или су због тога били осуђивани, не могу бити часницима ни службеницима друштвеним. По г. Зебићу, Министар Трговине има право да овакво лице удаљи својом одлуком. Према духу србијанског закона о а. д. Министар Трговине има право надзора и представке суду, а суд има право интервенције. Лимитативно су израђени у закону случајеви, у којима Министар има право решавања (на пр. о законитости рада збора акционара). Санкција за неквалификоване часнике и службенике лежи у рукама суда, који ове уводи у дужност протоколацијом (јер за техничко особље горња одредба је бесмислена).

Да видимо, како стоји код нас са правом тужбе надзорне власти.

И код органа а. д. противправна радња може бити грађанска и кривична. Грађанска противправност повлачи дужност накнаде штете (чл. 45, 49, 50, з. о а. д.). Право акције за накнаду штете нанесене друштву припада по закону самоме друштву или акционарима са најмање 5⁰/₀ главнице. Надзорна власт нема то право. Била би бесмислица да га има, јер кад накнаду штете не траже ни збор акционара, ни они са цигло 5⁰/₀ главнице, онда нема смисла да Министарство подиже тужбу.

О праву тужбе по кривичним делима каже чл. 102 закона:

„Тужбу за дела у предњим члановима изложена могу поднети лица, која су за то овлашћена од акционарског збора или управног одбора или Министра Народне Привреде.“

Закон не даје Министру право тужбе. Факт, да се у чл. 102 говори о лицу, које овлашћује збор акционара и управни одбор — што значи да право тужбе имају фактички последњи, — не може да се аналогично примени и на Министра Трговине. И збор акционара и управни одбор нису физичка лица, већ скупине, које као такве не могу изражавати вољу. Вољу изражава само физичко лице, исто тако и за правна лица. Без овлашћења датог физичком лицу, не би могли ни управни одбор ни збор акционара да подигну тужбу. То је основни принцип правне личности. Аутор србијанског закона о а. д., који је био врло слаб правник, мислио је да ће јаснији бити ако у тексту закона каже и начин на који збор акционара и управни одбор могу у опште подићи тужбу. Другојаче стоји ствар код Министра Трговине. Он је физичко лице, шеф једне велике организације, човек од акције. Он је овлашћен и позван позитивним законодавством на многобројне и разноврсне радње. Он има право да тужи трговачком суду страном а. д., кад је оно на пр. смањило главницу одређену за послове у земљи. Да је законодавац желео да да надзорној власти право тужбе, он би то изрично казао. Чим то није казао, значи, да није имао ту намеру.

Можда ће когод покушати да дедукцијом конструише то право за Министра, полазећи од познатог става, да нико не може дати више право него што сам има. То би био софизам. Треба добро разумети ствар. Законодавац је право подизања тужбе поделио измеђ два једно од другог сасвим независна лица, као што је наш устав поделио законодавну власт измеђ Скуп-

штине и Круне. Право доношења закона има Народна Скупштина али нема закона без потписа Круне. Тако је и закон о а. д. право тужбе по чл. 102 поделио у две половине; подношење тужбе резервисао је он за треће лице, различно од Министра, али се за то тужба у опште не може поднети, ако је не одобри Министар.

Које је то треће лице, које може да подигне тужбу? Г. М. Зебић вели у своме коментару, да то може бити сваки појединачни акционар без обзира на величину његовог поседа у акцијама. То је своје тврђење поставио он у примедбама уз чл. 53 који вели, да право тужбе против чланова управног и надзорног одбора имају акционари са најмање 5⁰/₀ главнице, а да се тиме ни у колико не вређа *право појединог акционара да води парницу лично у своје име*. Г. Зебић доводи ову одредбу у везу са чл. 102 и изводи закључак, да се то право појединих акционара односи на кривичну тужбу. Не могу да се сложим са г. Зебићем у овом схватању. Да је законодавац желео да право, које је дао акционарима са 5⁰/₀ главнице, да сваком акционару, он би то казао просто и јасно у чл. 53.

Кад год се тражи прави смисао једног законског прописа, треба имати пред очима целокупну материју, која се њиме регулише и руководне идеје законодаваца. Поступајући по тој методи постављамо пре свега питање, шта је то а. д.? То је један облик трговачког друштва, правно лице, субјект приватног права. Закон о а. д. има за задатак да изради устав, кога се мора придржавати сваки ортачки, акционарски, уговор. У чијем се интересу прописују услови а. д. путем закона? Свакако у интересу самих ортака — акционара. Постоје ли још каква друга лица, заинтересована за субину акционарског друштва, која би се могла сматрати као специјалитет а. д.? Не постоје. Наравно да повериоци могу да играју врло важну улогу у а. д., али ни велики ангажовани кредити, ни многобројни повериоци нису ништа изузетно код а. д.; тога има и код осталих облика трговачких друштава и у трговини у опште. Има научника, који тврде, да је интерес поверилаца диктирао детаљне одредбе о унутрашњем уређењу и функционирању а. д. Ти писци бркају узрок са последицом; то је схватање противно чињеницама, које нам пружа историјско развиће а. д. Неоспорно је, да је у данашњој такозваној кредитној привреди употреба кредита веома развијена и да је тај појав наметнуо јавном поретку дужност

да га штити и потпомаже. Јавни кредит, како се у обичном животу погрешно називају кредитни односи у опште, одавна је предмет бриге законодавчеве. Трговачки закон је пун прописа, који имају за задатак да спречавају злоупотребу кредита. У то спадају: прописи о фирми, о протоколисању исте, о трговачким књигама и многобројне одредбе закона о стечајном поступку. Наш закон о а. д. не говори нигде о повериоцу као титулару специјалних права у оквиру акционарских права. Изузетно се спомиње он у чл. 32, у коме се вели, да чланови управног одбора одговарају солидарно и целим својим имањем друштвеним повериоцима, ако друштво купује сопствене акције или их прими у залогу. У случају редукције капитала куповином акција поверилац је очигледно више заинтересован него акционар и због тога је законодавац то засебно регулисао.

Има писаца, који и идентификују положај акционара с оним друштвеног повериоца. Економски посматрано аналогија је доста тачна, али са правне тачке гледишта огромна је разлика између тих двеју категорија лица. Акционар је ортак, сусопственик и да његово сауправљање друштвом не угрожава битне интересе друштвене, закон би га санкционисао. Акционар је дакле заинтересован за судбину сваког сантима друштвеног; он може бити оштећен и оштећен је фактички сваким умањењем чисте имаовине друштвене. Према томе ако когод треба да има право тужбе, то је свакако акционар. Поверилац пак, ризикује тек од трентука, кад се изгуби целокупна чиста имаовина друштвена. Процесуално, поверилац се може да појави као тужилац само у случају, кад је пасивност друштвена судски утврђена. А сем акционара и поверилаца не постоји никакво треће лице, које би било непосредно заинтересовано судбином акционарског друштва.

Од како су огромни капитали пласирани у акциску главицу и од како је број акционара постао такорећи непрегледним од тада се обично каже, да је општност заинтересована за судбину акционарског друштва. Али је само квантативна разлика измеђ интереса општности код а. д. и онога, код осталих облика трговачких друштава, код којих могу бити такође ангажовани такође велики капитали. То је био довољан разлог да законодавац посвети већу пажњу законским гарантијама код а. д., но код осталих трговачких друштава, али то не мења ни у колико природу интереса општности према акционарском друштву.

Он је увек оличен у акционару и повериоцу. И ако издвојимо повериоца као појаву, која није специфична акционарском друштву, онда нам остаје само акционар. Како год се узме, дакле, интерес општности према а. д. манифестује се у интересу акционара. Он је дакле, онај, кога закон хоће да заштити. Надзорна власт, која представља општност, представља у ствари акционаре, Министар Трговине је њихов законити представник, њихов делегат. Он нема непосредног интереса према а. д., његов се интерес исцрпљује интересом акционара. Акционар је и по искуству онај трећи, који редовно плаћа цех. Идеја, да је надзорна власт орган акционара, провлачи се кроз цео закон почев од оснивања па до ликвидације. У такозваном нормативном систему акционарског права, законодавац је стао на гледиште самопомоћи акционара. Србијански закон о а. д. ставља и надзорну власт у службу акционара, наређујући јој, да изврши преглед. кадгод то затраже акционари са 5⁰/₀ главнице.

Чл. 75 служи као средство за разумевање чл. 102. Узмимо да је прегледом, изазваним иницијативом акционара, нађено неправилности, које штете друштву. Природно је, да резултат прегледа министар мора да саопшти иницијаторима. Шта они могу сад да раде? На основу чл. 62 они могу тражити да се сазове ванредан збор, под условом да њихов капитал у акцијама представља најмање 10⁰/₀ главнице. Значи, да акционари, чије је учешће мање од 10⁰/₀ главнице а више од 5⁰/₀ и који имају право да изазову контролу надзорне властии над радом дотичног а. д., не могу друго ништа да раде, у случају да се открије неправилност до да чекају редован збор, на коме би поднели своју тужбу. Овакво је стање апсурдно. Немогућно је и нелогично, да она иста група акционара, која има право да изазове преглед, буде лишена свију правних средстава, а нарочито права тужбе против одговорних лица за случај, да се открију неправилности. Очигледно је, дакле, да је законодавац овај случај имао у виду, говорећи о лицима, која могу подићи тужбу, под условом одобрења од стране надзорне власти. При томе законодавац морао је резонovati на следећи начин:

Кривична тужба је акт од огромног домања, како по само друштво, тако и по оптужена лица. 5⁰/₀ главнице тако је мали разломак, да се не може допустити том малом делу главнице да по своме нахођењу изазива кривичну истрагу кадгод за сходно нађе. Али је с друге стране акционарско лице, које је најнепо-

средније заинтересовано за судбину друштва. Не би било у реду, да се људима са 5⁰/₀ главнице, а на њихов захтев, не да право тужбе. Па како је немогућно, да се формулама прецизирају услови, под којим би тужба била корисна, а под којим штетна, то законодавац оставља надзорној власти да цени имали места тужби или не, а на основу материјала, који је она добила прегледом, који се може идентификовати са претходном истрагом. Јасно је дакле, да су то та лица на која циља чл. 102.

Да се вратимо још једном на питање о циљу надзора политичке власти над а. д. Као што смо видели, аустриски и босански закон проглашују заштиту општег интереса за циљ надзора. и то исти формулишу у захтеве, да је рад друштвен сагласан закону статуту и осталим условима. По њима је надзор чисто *формалан*. Надзорна власт се не брине о материјалној страни. Србијански закон, пак, не говори ништа изрично о циљу, те се исти мора изводити као логичка последица и санкција, коју је законодавац ставио у руке надзорној власти. Како пак иста по србијанском закону нема права дисциплинске казне органа, ни суспендовање друштва, ни права тужбе, то је њезин надзор стављен у служби акционара са квалификованим бројем акција.

III.

Министар Трговине и Индустрије има дискреционарно право контроле над а. д. али је очигледно, да употреба тог права не сме бити продукт ћуди ни каприса. У демократској држави и дискреционарна власт мора бити довољно мотивисана, јер политичка власт стоји под контролом народног представништва и јавнога мњења.

До сада је говорено о надзору као средству за заштиту акционара, који стоје далеко од управе. Питање о томе, како дејство може имати преглед извршен код једног друштва на исто, до сада није додиривано. То је дејство може бити само неповољно из следећих разлога:

1) Преглед извршен над једним акц. друштвом изазива обично представу о томе, да тамо није све у реду. То пак значи за пословни свет сигнал да се буде на опрезу. Недогледне могу бити штете од најмањег потреса у склопу модерног предузећа са многобројним пословним везама. Пословни пријатељи постају неповерљивијим, па су следствено уздржљивији у закључивању

посла, постављају теже услове и готови су на повлачење. У колико већа тајанственост обвја службену посету надзорне власти а. д., у толико фантастичније могу бити верзије о поводу и стању у друштву. Поверење данас не значи само услов за стицање кредита у смислу зајма новчаног или робног, већ и за успешно извођење послова. Поверење је потребно и кад се ради о поруџбини за готово а која се има извршити на дуже време. Тражи се капара, кауција итд. За посету надзорне власти а. д. важи исто, што и за посету лекара: добро је док је нема, јер она никад добро не значи.

2) Друга такође велика опасност лежи у могућности злоупотребе пословне тајне од стране лица, која врше контролу. Под пословном тајном разуме се свака чињеница у једном подuzeћу, која по својој природи и положају није приступачна лицима са стране и која је од утицаја на резултат послова. Пословна тајна може бити или сопствена или пословног пријатеља. Одавање пословне тајне значи штету за подuzeће. Да наведем један од најобичнијих примера, који је и код нас у 1924—5 години, за време највеће скупине капитала, чешће практикован. Улагачи код једног новчаног завода могу лако да се одвуку на другу страну, ако им се понуди већа камата. Из тих је разлога законодавац у целом свету угрозио високим казнама и новчаним и лишењем слободе лица, која повреду пословну тајну једног подuzeћа. У Западној Јевропи иде се тако далеко, да се чиновницима, који су били дуже времена у једном подuzeћу, забрањује низ година да се приме службе у сличном подuzeћу, које се сматра као кокурент првоне. Светиња пословне тајне и данас је у многим земљама главни мотив против озаконавања права пореских власти да загледају у књиге пореских обвезника. Зато ће послужити као најбољи пример држава, која има најсавршенију пореску технику на свету. То је Швајцарска. После светскога рата Швајцарска је била циљ једног дела капитала суседних земаља, који је емигрирао због валуте. Рачуна се, да је већ 1920 г. било у Швајцарској око четири милијарде франка страног капитала. Према пореском законодавству највећег броја кантона тај би капитал имао да плаћа порезе на доходак, имаовину и ратни порез. Већина тог капитала била је депонована код швајцарских банака. За пореске власти било је јасно, да се тај капитал извлачи испод пореске обавезе, па је поставио захтев да се озакони обавеза швајцарских ба-

нака, да пријаве пореским властима све капитале, који су код њих депоновани. После дугог ломљења остали су Швајцарци при томе, да је боље трпети странце да врше пореску утају у маси, него да повреду пословну тајну својих банака. Та је одлука донела Швајцарској велике користи, јер је она од свршетка рата до данас земља најјефтинијег капитала. Корист економска је много већа, него она од пореза.

Код нас ово питање није никад ни постојало. Надзор политичке власти није постојао до 1896 г.; он је уведен у живот данашњим законом о а. д. без икаквог узбуђења. Још је лакше ишла ствар после рата. Пароксизам политичке власти услед одсуства устава учинила је људе и сувише меким и послушним тако, да је без икаквих тешкоћа уведена у живот уредба о проширењу србијанског закона о а. д., и уредба о трговини девизама и валутама; а пропис о праву прегледа књига од стране пореских власти прошао је непримећен. Код оваквог стања ствари намеће се питање: каква смисла има филозофирати о границама права надзора над а. д. кад је режим баратања по трговачким књигама одавно уведен од стране Министарства Финансија! Преглед од стране Министарства Финансија односи се само на извесне књиге и извесна документа. Оно нема потребе да прегледа цело књиговодство. Најзад кад преглед врши пореска власт човек је мирнији, јер зна да је то у општем интересу. У осталом Министарство Финансија се побринуло колико толико, да чува пословну тајну.

На против, прегледи, које врши Министарство Трговине узбунили су духове. Удружење Војвођанских Банака видећи да је немогућно борити се против инвазије политичке власти, сматрало је, да ће моћи спасти пословну тајну на тај начин, што ће се књиге текућих рачуна извући испод контроле. То је схватање погрешно. Немогућна је контрола, ако се контролору у напред забрани да прегледа извесне делове књиговодства. Истина, да има прегледа, који се могу задовољити увиђајем једне шконтре. Али кад контрола има за циљ ток послова у опште, онда је она само тако могућна, ако је право прегледа неограничено. Проблем гласи: контрола или не. Позив Удружења Војвођанских Банака на финансиски закон у борби против Министра Трговине, погрешан је. Нигде се у финансиском закону не ограничава право контроле, већ се наређује чиновницима да чувају тајне.

Из свега овога излази јасно да је преглед један велики ризик за а. д.

IV.

С обзиром на све до сад изложено надзорна власт не може предузимати преглед над а. д. кад и како се њој прохте. Она мора имати извесних обзира, који леже у природи ствари, од којих су следећи најважнији.

1) Пре свега се мора водити рачуна о томе, ко је акционар код дотичног друштва: страни ли домаћи капиталист. Ту имамо пре свега две крајности: или је сав капитал домаћи или је страни сав. У другом случају треба строго разликовати страног друштво и домаће друштво са страним капиталом. Економски је та разлика без великог значаја, али правнички од врло великог. О страном друштву постоје специфични прописи у нашем закону, који дају надзорној власти много веће ингеренције него код домаћих. Министар Трговине на пр. има право, да тражи суспендовање страног друштва, ако је ово умањило главницу одређену за рад у земљи. Сасвим је други циљ надзора код домаћег друштва. Код првога је задатак заштита домаћих капиталиста од страног акционара. Отуда је и право надзора много шире. Домаће друштво са страним акционарима има сличности са страним друштвом у толико, што је интерес надзорне власти према акционарима у оба случаја раван нули. У томе се у исто време разликује домаће друштво са страним капиталом од домаћег друштва са домаћим капиталом.

Измеђ ових двеју крајности могућан је један читав низ комбинација домаћег и страног капитала. Не може се поставити у напред никаква регула за надзорну власт, то је ствар њезине увиђавности. Тачно је само толико, да је надзор толико мање оправдан, у колико је више страних акционара.

2) Даље има надзорна власт да води о томе рачуна, да је преглед у толико мање потребан, у колико су више сконцентрисане акције у мали број руку. Такозвани велики акционари немају потребе за државном помоћи при оријентирању о стању друштва,¹⁾ чак ни кад нису часници друштвени. У колико су више растурене акције међ ситне акционаре у толико може бити основнији преглед.

¹⁾ Rathenau, Das Aktienwesen, стр. 24.

3) Нормално преглед треба да се врши онда, кад га траже акционари са квалификованим бројем акција. Своје дискреционално право надзорна власт може да употреби онда, кад постоје индиције, симптоми, да су угрожени интереси акционара.

4) Није довољно да надзорна власт начује или сазна штогод неповољно о друштву, па да се одмах нареди преглед. На против, надзорна власт има за дужност да се свим могућим средствима информише, да би се само избегао преглед. Она може дискретно саслушати или кога директора, или кога из управног или надзорног одбора и у опште лице, од кога се може очекивати расветлење ствари. При томе се наравно мора водити рачуна о такту потребном с обзиром на положај тих лица и на међусобне односе. Код нас се изгледа сматра за умесно да се изненада бане у предузеће како би се спречило уништење доказа и трагова. То је скроз погрешно. У акционарском друштву целокупна је радња заснована на писменом поступку, не може се тамо ништа ни изменити ни уништити.

5) Кад се после испуњења свих ових претходних услова преглед покаже неизбежним, онда се пре свега мора да помишља на то, да се сачува пословна тајна. Мора се дакле водити рачуна о лицима, којима се поверава тај задатак, али се пре свега мора узети као основно правило, да преглед може вршити *само заклет државни чиновник*, јер ако се он огреши о своју дужност, одговараће и дисциплински и кривично. На против, за лица ван државне службе, не постоји никаква одговорност. Преглед код а. д. је једна функција државне власти и то једна од најделикатнијих; и кад се за вршење исте поставља низ услова у опште, онда се у толико више мора да тражи у овој области. Министар, који би преглед једнога а. д. поверио лицима са стране, имао би да одговара за несавесно вршење дужности.

6) Преглед се има вршити са пуно еластичитета и обзира. Недопуштено је реметити нормално функционирање подuzeћа. Код нас је било случајева, истина од стране једне власти, да је је читаво једно пре подне обустављен рад са публиком. Друштво је у том случају имало право да тражи накнаду штете. Треба изабрати доба дана, кад је најмањи рад са публиком. Прегледач мора да зна шта хоће. Он мора од почетка да обрати пажњу на чињенице, које су изазвале преглед и само њих да тражи на увиђај, па тек оне друге ствари. Од прегледа не може бити никаквог резултата, ако прегледач заседне да прегледа

позицију за позицију у дневнику, а одатле по другим књигама и документима. Он не сме да се шета из одељења у одељење и док год се ради о прегледу писмених чињеница, он има да тражи да му се донесу жељене исправе. Комесар нема права да затвара касе, нити да износи какве ствари из куће, нити узапћује поједине ствари, јер преглед није кривична истрага; он нема за дужност да констатује, већ само да се оријентише. Комесар није ни старешина ни власт, он има да се опходи са представницима друштва најучтивије. Он не сме да прави примедбе, ни алузије, а још мање сме да квалифицира оно што је нашао; он има једино право да поставља питања. За комесара важи оно римско правило, *suaviter in modo, fortiter in re*.

Д-р В. Бајкић.

ЕКОНОМСКЕ ДОКТРИНЕ И ПРАВО¹⁾

Економске доктрине систематски сакупљене и критички пропраћене потпадају у један оделити предмет, који називамо Историјом Економских Доктрина. На првоме месту треба имати у виду да се у томе предмету, који је у ствари историја економских идеја, не изучавају једино економске теорије, које чине саставни део науке, и које су дошле као резултат дуже анализе, са извесним одређеним карактером сталности и у неку врсту узакоњене. У томе се предмету у опште излажу сва најглавнија и најоригиналнија дела економских писаца, па и ако се у некима од тих дела не огледа никакво научно обележје. Доктрина има врло различитих; напоменимо само разне школе, и то: либералну и историјску и ону која им је потпуно супротна — социјалистичку. По томе се одмах може оценити да је немогуће дати једно опште објашњење питању које приказујемо, имајући у обзир разна гледишта која су заступана у многобројним економским доктринама. У овоме се такође налази разлог што се понекад не може ни видети веза која постоји између Историје Економских Доктрина и Права, — јер су доктрине појединих економичара негација самога Права. Као пример нам могу послужити теорије, које се оснивају на укидању приватне сво-

1) Прво предавање д-ра М. Ј. Жујовића, одржано 1. априла 1926 на Правном Факултету Београдског Универзитета.

јине. То се пак начело — право својине — може сматрати као првобитна манифестација правнога поретка, од које полазе све остале правне норме. Докле, за остварење и развитак тих понеких економских доктрина, потребан би био један нови правни поредак који нам је непознат, јер се потпуно разликује од онога који можемо наћи у садашњем правном уређењу или изучавати у историји прошлости.

Историји економских доктрина често се пребацује да се и сувише бави питањима, која су набацана без везе и по изгледу фантастична. Помишљам на понеке теорије економичара, које многим личе на заблуде, које ваља одбацити и које су неостварљиве. Али не треба ни утопију презирати, прво зато што се благодарећи њој упознајемо са лепотом, а можда ће она једном и успети да потпомогне и припреми откриће истине. — Познато је већ да и Право и Економске Доктрине треба да су у служби истине. Могло би се дакле похитати у мишљењу, да је то први елеменат који спаја ова два предмета. Но не треба заборавити да је тај елеменат и сувише субјективан да бисмо могли на основу истога тако одлучно тврђење да донесемо. Ако се ослонимо на објашњење великога филозофа Декарта, увидећемо да ни једну ствар не треба примити за истиниту, док се лично не уверимо да се она може као таква усвојити, а и сваку сумњу о њој одбацити.

Када правимо поређења, треба нагласити које ћемо факторе употребити за ту сврху. Две науке се могу поредити, као на пример Правна и Економска. По класификацији наука, оне обадве припадају моралним наукама које се разматрају. Заиста, тежи је задатак упоредити науку — као што је Право са економским доктринама, које у многим случајевима нису доношене у намери да разјасне појаве какве јесу у ствари и како стоје у вези, него је понекад у њима изложено каква треба да буде грађа будуће економске организације. Али јака веза која постоји између економске науке и Историје Економских Доктрина је несумњива. У осталоме, готово сви предмети из економске групе наука црпе свој главни материјал у историји доктрина. — Дакле, сама економска наука направила је селекцију међу тим доктринама, — којих има врло много. — Ако само обратимо пажњу на доктрине које су се појавиле у времену од 1840 до 1848. год., тада бисмо могли поновити речи једног француског политичара и социолога, Виктор Консидеран, да су у томе добу реформатори били многобројнији но што је некада рој скака-

ваца које је Бог на земљу послао. — Да бисмо одговорили нашем задатку, потребно је да и ми међу тим доктринама начинимо избор. Тај избор биће врло мали, тим пре што ваља на првоме месту ово питање историјски расчланити. Истовремено видеће се дакле веза између Права и Политичке Економије, али наглашујем да је полазна тачка Историја Економских Доктрина. Онај пак велики број доктрина које нећу поменути, — што би у осталоме било немогуће — не изостављам из неке пристрасности, но из простог разлога што сам желео само понеке, по моме мишљењу од најглавнијих, да истакнем и у којима ће се јасно оцртавати веза са Правом. За допуну следећег излагања било би потребно да се само мало више пажње поклони позитивном законодавству и економској пракси. Та питања ћемо у толико дотицати у колико су она у вези са доктринама, јер и саме те доктрине често пута долазе као последица или реакција на економско стање и позитивно законодавство.

* * *

У једној књизи, која носи наслов Рим и Организација Права, наглашено је у самоме предговору, да не може постојати ни једна универзална историја, ако историја идеје не заузима место које јој следује у томе делу и не буде потпуно за исту везана. Тиме је писац хтео рећи да и ако је Право производ друштвеног живота, да се оно најзад везује за историју идеја. Слично резонување може се применити и на Историју Економских Доктрина; која је такође историја идеја. Те су пак идеје у друштвеном животу црпеле материјал који су обделавале, а у служби су економске науке. — Ван сваке је сумње да је за изучавање нашега питања од преке потребе ослонити се и на саму Историју; мада њу понеки социјолози занемарују, или јој споре научни карактер. — Сам Анатол Франс доста се иронично изразио о Историји и назвао је лажном науком. Да би потврдио то своје мишљење тај писац вели да су историчари претходили археологе, астролози астрономе, алхимисте хемичаре и мајмуни људе. Не намеравам да расчлањавам све тачке ових идеја тога великог мислиоца, задовољићу се да изјавим да Историја, која чини саставни део друштвених наука, не може бити упоређена са обичним причама или збиркама легенда, на које је сигурно Анатол Франс чинио алузију.

Када се је почело друштво организовати, тада су се готово

истовремено почели развијати и деференцирати Право, Политика и Економија. Од како су људи постали бивати чланови једнога уређенога друштва, од тога су се доба почели стварати правни и економски одношаји. Но, да би се та два елемента издвојила требало је дуго времена да протекне, а још дуже да би се образовале две засебне науке. Право као независну науку већ одавно познајемо. За Економију пак не можемо донети тако одлучно тврђење, јер је Политичка Економија много доцније стекла право на назив одвојене и независне науке. Развитак тих двеју наука — Права и Економије — није ишао напредо. С тога је на први поглед доста тешко пронаћи сродност између тих двеју наука. Ако је пак у изучавању еволуција правне и економске науке тешко повући паралелу, добија се много јаснија слика када се у њима посматра извешан континуитет.

Да бисмо створили слику постанка Права и представили у неколико речи тај континуитет задржаћемо се мало на држави старога века, коју је чувени историчар Фистел де Куланж изучавао. По његовом примеру излажем да су начела правне науке изникла из саме религије. Тај се факат огледа у историјама Грка, Римљана, па чак и Хиндуса. У осталоме теорије права својине и права наслеђа, које су се најраније појавиле, биле су набацане међу одредбама о жртвама, о гробницама и о култу умрлих. Исто тако неки научењаци сматрају да се прави елементи Природног Права, који су служили као темељ правним начелима и законодавству, налазе у Десет Божјих Заповести; — и то почев од пете заповести: „Поштуј оца својего и матер своју...“ Верска пракса припомогла је дакле образовању правне науке.

За изучавање стварања економске науке у Староме Веку не можемо се ослонити на тако чувене монументе, као што смо за Право. Признавајући економској пракси утицај који је имала за стварање економских доктрина и науке, морамо нарочито нагласити да су прва економска начела такође црпела своју снагу у врло узвишеним концепцијама, а то је у Етици. Може бити да је претерано тврђење да се је та наука створила још у времену старих Грка, тек прве теорије те науке налазе се у делима грчких великих мислиоца о филозофа. Те су пак теорије биле доста уплетене са правним и политичким начелима. Као доказ овоме могу нам послужити сами наслови следећих

књига, из којих економичари црпе најстарије економске теорије, а то су: *Република* од Платона, па онда *Закони*, од истога писца и најзад Аристотелова *Политика*.

Да би се Економија издвојила као засебна наука, потребно је било, како веле понеки економичари, да се и сâм терен економски распространи. Но оставимо за сада ову чињеницу на страну, да бисмо видели да ли се пре стварног образовања Економске науке, још у нечему огледа тај континуитет који сам напоменуо.

У Римској Истроји економске доктрине се нису појављивале у тако јасним цртама као код Грка. У томе периоду Историје у главном нас може интересовати реперкусија правних теорија на економску теорију и праксу. По овом излази да су се економске теорије стварале после правних. До тога се закључка дође ако се пређе и на изучавање модерније Историје. За ову сврху можемо се послужити анализом у којој је описана историјска формација Политичке Економије. Немогуће је у кратком времену, чак и у главним цртама изожити објашњења о овоме питању. Тек изгледа доста карактеристично да је за образовање независне економске доктрине било потребно да се пређе једна доста велика етапа. Можда би се на то могла применити мисао једнога економичара, који вели да је Политичка Економија дошла да у неку врсту материјализира дела прошлости; додаћемо да је то могло бити уз припомоћ економских доктрина која је прибрала и обделавала ту грађу. — При свему томе могла би да падне примедба на ово излагање, да је Право у Римскоме добу добило свој одређени облик, при томе економска доктрина дошла је много доцније до свога засебног облика. На ово би се пак могло одговорити да су још други елементи били потребни да би се економска наука створила. Па баш то објашњење надамо се да можемо наћи у самоме развоју историје.

Тесна веза која спаја Право и Економију изгледа да се налази у овоме тврђењу неких научењака, да Право треба непрестано да лебди над једним узвишеним начелом, а то је поштовањем својине, док је Економији потребно за свој развитак поштовање слободе. Познато нам је да су одступања о поштовању својине била многобројна, довољно би било погледати шта се дешавало под феудалним режимом. Што се тиче слободе, о њој се дуго времена није скоро никаквог рачуна водило ни у моралном, ни у политичком, нити пак у економском животу.

Пре но што ова три елемента будемо изложили, напоменућу да и кад се нађе примера у самој Историји Економских Доктрина који су изван историјског тока, ти су изузетци ипак у вези са стањем које је владало у одређеноме добу. Помишљајам на „Утопију“ Томе Мора, које је у ствари комунистичко дело; но иако се оно идејно потпуно одваја од обичног схватања тога века, ипак му је полазна тачка, ситуација Енглеске у XVI столећу.

Право је одавно престало бити саставни део религије. Но по доктрини историјског материјализма Карла Маркса изгледа, да су у свакоме добу правне норме, као и морална начела била тако подешена да фаворизирају само једну класу људи и то ону која има власт у рукама. Према томе, ако владајућа класа у савременоме праву немадне довољно гаранција, да би могла да спроводи своје захтеве, она ће ново Право стварати. И ако ово мишљење садржи један део истинити, са њиме се не могу потпуно сложити, из разлога што када је Право престало имати религиозан карактер, његова је опет главна тежња била да се приближи појму Правде. Видели смо већ да је појам слободе врло споро напредовао. Можда се и у томе огледа узрок што се је економска доктрина слабо развијала. На првом месту економско поље није било довољно велико, нити су му пак социјалне прилике дозволиле да се шири. С друге стране, многи научењаци који су изучавали Економију, нису смели да износе слободно своја мишљења, — ако би се иста косила са интересима владоца, — плашећи се гоњења. По овоме се види дакле под каквим се тешким околностима развијала економска наука. Враћајући се на малопређашњу анализу о историјској формацији Политичке Економије и сходно томе објашњењу, примећујем да се у модерноме периоду Историје прво човек ослободио од верске потчињености, што је у XVI веку Реформа извела. Противно мишљењу Карла Маркса, који у тој Реформи види одјек економскога стања, пре изгледа да је она проузроковала промену правца у економскоме животу; која се можда тек доцније осетила, но која се у доктринама из самога почетка показала, нарочито под утицајем Калвиниста, када наилазе модерне економске идеје. — Но поред те верске слободе тежило се је и политичкој слободи. Јасан појам о истој нарочито се истакао тек почетком XVIII века, после Локе-а у Енглеској и Монтескије-а у Француској, — да споменемо само главне. Доба када се дошло до остварења политичке слободе, готово је савремено

са применом слободе у економском животу. Од тада човек у својој продуктивној делатности постаје слободан; ослобођен је од многобројних препрака, које су вековима кочиле слободно кретање и људи и производа. — Овај талас нових идеја и догађаја допринео је да се економска наука почела независно стварати и дато је импулса новим доктринама.

Мада је овај преглед и сувише кратак, изгледа ипак да је довољно изразит да би могао оправдати мишљења неких економичара, који као битан елеменат за везу између Права и Економије захтевају поштовање својине и поштовање слободе. Али овим није искључено да се до XVIII века није могло наћи родних веза између Права и економских доктрина. Неке смо већ напоменули, иако то није тако очевидно, због саме природе тих старих доктрина; јер је врло тешко наићи у томе периоду на економску доктрину која је независна од политичких или каквих других утицаја. — Право је такође еволуирало до тога доба, то је већ била стара наука. — Види се да у овим двама еволуцијама нема сродности; али се изванредан континуитет заиста може огледати. Најзад и ако је Право било одвојено као наука, оно је још дуго било под утицајем вере, док није доцније било под пресијом самих монарха. Но ипак економичар и правник теже да буду сагласни. У Средњем Веку видимо овај факат, да Право осуђује и не допушта двање новца под интерес, како је то католичка црква забранила, а многе економске доктрине ишле су стопама правника и са економске тачке гледишта подупирале су ту забрану. Резоновање економичара донекле је било логично, јер је у то доба новац био поглавито намењен потрошњи, а не као што је у данашњем времену средство за увећање и развитак земљорадње, трговине и индустрије.

Пре XVIII века Економија се врло ретко и учила као засебна наука. Истина је да су у Немачкој постојале камералне науке; но то је више личило на неке административне школе, у којима су се администрација и фискална питања понајвише обрађивала. Најзад у томе се духу и развијало изучавање економије, — још од Старог Века — т. ј. као скуп правила за администрацију државе. Доктрине се је слаба пажња поклањала.

ANALI PFB* | anali.rs

Када се је пак створила економска наука у XVIII веку, веза са Правом лакше се може истраживати. Не намеравам

за сада потчињавати једну науку другој, као што то неки социјолози раде. Задовољићу се да констатујем факта.

Из почетка требало би тачно одредити време када се је економска наука створила, или боље рећи кога доктринара треба сматрати за оца те науке. То је питање и дан данас доста спорно. Као првог економичара Станлеј Џевонс сматра Кантилона, али у главном су мишљења подељена да ли је оснивалац економске науке Адам Смит или Кене и његова школа, т. ј. физиократи. — Кантилон је живео у првој половини XVIII века. Док су физиократи и Адам Смит у врло маломе размаку публиковали своја дела, од 1766. до 1776. У истини те су две прве економске доктрине које отварају један нов циклус и када се у ствари Политичка Економија одваја као засебна наука. На ово би се пак могла начинити примедба да до данас још не постоји права и општа дефиниција Економске Науке. Г. Шарл Жид вели да је то можда и сувише дрско речено, али тако је у ствари. Г. Ив Гијо на заобилазан али врло правилан начин решава то питање; он вели да која било од деференција Економске Науке да се усвоји, све оне имају једну заједничку црту, а то је да истражују опште и сталне законе који детерминишу економске појаве. Већина доктринара се по овоме правилу влада.

Кене је сматрао Економију као науку, а ту науку као систем закона. Он је одиста био један од првих економичара, који је издвојио економске законе од неких других чињеница, које су до тога доба на њих бацале сенку. Лекар по занимању, Кене је такође доста времена посветио земљорадњи, на тим пољима могао је добро да развије опсерваторски дух. Са тим образовањем бацио се на изучавање савремених економских питања и дошао је до интересантних резултата, у чему га је доста велики број присталица помогао. Адам Смит отпочео је каријеру као професор. Путовао је доста и долазио у додир са физиократима. Поред тога што је и његовој доктрини полазна тачка опажања која је он вршио на установе и опште стање тога доба, Етика коју је он предавао такође је имала доста утицаја на његово чувено економско дело: „Истраживања о природи и узроцима богатства народа“.

И ако је метода рада у овим двама школама — физиократској и Смитовој — доста различита, па и ако те доктрине чине два одвојена дела; за нашу сврху користићемо се једним њиховим заједничким елементом, а то је природни поредак. Физио-

крати су за исти врло чврсто били везани, док Адам Смит не говори много о природним законима и признаје да и они могу еволуирати, али се дуж целог његовог дела осећа њихов утицај. Ово је један економичар врло лепо представио рекавши: да је Кене био правни тумач, док је Адам Смит био психолог природног поретка.

По физиократу опату Бодо природно право је „јединствено, вечно, непроменљиво, универзално законодавство, оно је очевидно божанско и главно“. Но та очевидност треба да буде јасна. Физиократи пак сами признају да у ствари није тако и да законе природног поретка треба учити; они саме себе назначују — доста наивно — за предаваче и тумаче тих природних закона, који обухватају и потчињавају цео друштвени живот. Познато је већ добро какав су пораз физиократи претрпели у пракси и у науци поводом њихове чисто економске доктрине, т. ј. о искључивом преимућству земљорадње над свима осталим факторима производње. По томе су они у главном и познати. Само теорија природног поретка била је при томе опширно разрађена, а она нас нарочито може и интересовати, јер се у истој јасно могу видети сродности правне и економске науке. Шта више, по тој теорији испада да је извор Правне и Економске науке један исти т. ј. Природни поредак. Не пуштајући се у дубине овога питања, задовољићу се да потврдим идеје, којима је проткано цело ово предавање, а то је да у Историји Економских Доктрина правна начела и правни поредак велику улогу играју. А специјално у овој доктрини физиократа, када водимо рачуна о томе да изврсно и идеално право, које изучава чисту науку Правде називамо природним правом. Не сме се пак заборавити, да то Право, које називамо природним, исто као и схватање природног поретка физиократа не треба тумачити по угледу на неке филозофе, да се цивилизација и учињени напредак морају одбацити, и да се друштво врати у примитиван живот, како би се то природно право могло применити. На против, и природно право, како је горе изложено и физиократска доктрина сарађују на томе да се одрже и унапреде корисне установе које нам је цивилизација пружила.

Физиократи су саградили врло велики политички програм на тој основи — природног поретка, као и читав систем позитивног законодавства, који би имао, као што је рекао Кене, да одржава правила, „прописана природним законима“. До-

вољно је рећи да је та доктрина сувише вере поклањала идејама, а и да је услед недовољне анализе синтеза била доиста слаба, па се лако да увидети разлог, што је утицај физиократа на нове доктрине убрзо исчезао. Али из те доктрине, врло важно питање о праву својине мора привући већу пажњу. Тим пре што је исто у складу са поменутих излагањем о вези која постоји између права, својине и слободе. По физиократима све главне институције проистичу од најглавнијег и првога начела, које је право својине. Но по њима то се право не може замислити без слободе. Слагајући се са тим мишљењем Волтер је то резумирао у овоме узвику: „Слобода и Својина!“

Теза о преимућству права својине над свим осталим институцијама, била је већ разрађена код чувеног енглеског социолога Локе-а. У његовом познатом делу „О Грађанској Влади“, које је једно од првих најславнијих дела Јавнога Права, он се дотакао и тога питања и дошао је до закључка, да држава не може ни да васпостави, ни да укине право својине. Из овога се може извести још један јак доказ о сродности која постоји између Економских Доктрина и Правних начела. Ако се осло- нимо на старе текстове и усвојимо мишљење Фистел де Куланжа, који није био ни правник ни економичар, но историчар надахнут генијалним опсерваторским духом, видимо да први друштвени проблем које се поставио, био је право својине. После дугог истраживања и разматрања, тај научник је дошао до закључка да је право својине пре манифестација живота но што је правна теза. А та је пак манифестација служила као изванредан основ развоју Права и Економије. Ово се излагање може потврдити једним Платоновим текстом, који гласи: „Наш први закон треба да буде овај: нека се нико не усуди да дирне међу која одваја своје добро од суседског, јер она треба да остане непомична. Нека се нико не усуди да уздрма каменчић који одваја пријатељство од непријатељства“.

Полазна тачка физиократа почива на доста чврстој основи, али систем деспотизма, који јој следује квари утисак који та доктрина може начинити. Тек за нас је важно да запамтимо, да је објашњење те доктрине — о тесној вези између тог правног елемента, права својине, са Политичком Економијом, — допринело да се у доцнијим економским доктринама, у индивидуалистичком духу писаним, питање права својине врло је слабо третирано. — Понекад је било и изостављано, јер се сматрало

да је то један факат који је потпуно јасно одређен Правном Науком.

Видели смо да као неизоставан додатак праву својине треба да нам буде загарантована слобода. Код физиократа и то је питање било доста обрађено, тек дело Адама Смита и у научном и у практичном погледу надмашује француску доктрину. Како није могуће и овоме питању а и Адаму Смићу поклонити пажњу коју заслужују, задовољићемо се кратком анализом. У осталој, и у ранијим и у данашњим временима изучавању слободе више се пажње поклањало но тероријама о праву својине. Стога се врло често дешава да многи политичари и стручни писци одбацују право својине као противно и штетно слободи, јер томе праву нису тражили корена, који је тако дубоко утиснут у Историји човечанства. — Појам слободе знамо пак да може да се креће само у извесним границама, јер мада се човеку признаје потпуна независност у својим делањима, право ближњег мора се поштовати. Крајем XVIII и почетком XIX века и правници и економичари су готово истовремено обрађивали питање слободе, која се већ почела примењивати и у Позитивном Законодавству и у економској пракси. У доцнијем историском развиту види се и код правника и код економичара опет сагласност у идејама слободе, јер се приметило да прекомерна слобода иде на уштрб — ако се може рећи — саме слободе. То се је најбоље показало у питању слободе уговора. Правник је увидео да уговарачи не располажу увек подједнаком слободом, те је завео извесна правила која су поправила то стање неједнакости. Док економичар посматра са своје тачке гледишта последице које ће имати утицаја на економске интересе. Као пример овоје послужиће нам слобода уговора између послодаваца и најамних радника, која је и у теорији и у пракси правној и економској била подвргнута многим променама. Овакви су случајеви многобројни и потврђују везу коју изучавамо између ових двеју наука. — Та веза која се је почела напоредо развијати, мада је умешана са политиком, постаје све више и више очевидна, када се задржимо на чисто научноме терену. Правник дакле треба да познаје економске доктрине. Може се рећи да се овако одређени став огледа почев од упознавања доктрине Адама Смита, из чијег се целог дела могу црпети солидни елементи, који су у складу са правним начелима. Напоменућу још само давање угледа и важности раду, које је Адам Смит

— у неку руку — воспоставио у своме делу; а што је од великог значаја и у правном и у економском поретку. Многи научници при томе и данас негирају ту везу, сматрајући да се Економија бави само материјалним предметима, да је то — као што многи веле — наука о богатству, на шта их можда охрабрује и сâм наслов Смитове књиге „О Богатству Народа“. Остављајући на страну факат да и Право води рачуна о материјалним добрима, послужићу се једним примером, који је Хиполит Паси још у половини прошлога века изложио, да бих одбацио критику која би могла шкодити досадашњим гледиштима. Случај је овакав: један економичар који се специјално бавио питањем богатства, пошто је увидео корсит резултата индивидуалнога рада и друштвених погодаба долази на мисао: „да постоји једна најузвишенија корист, у коју се дефинитивно сливају све остале, а та висока узвишена корист је Правда“.

Од почетка XIX века број економских доктрина се умножава. Многе су од тих обогатиле економску науку, излагајући теорије од којих су понеке биле узаконене. Идеје тих доктринара почеле су се много ширити, и као што је Римско Право у свима земљама било тељем правном развитуку, тако су исто и поједине доктрине служиле за основ економскоме развитуку. Дакле начела црпљена из економских доктрина почињала су бивати универзална. Но убрзо је наишла једна доктрина, која је оспоравала Економији универзални карактер. Фридрих Лист у своме: „Националном Систему Политичке Економије“, одбија теорије Смитове и Кенеове и тврди да Политичка Економија изучава како један народ, у датим приликама, помоћу земљорадње, индустрије и трговине доспева до напретка, цивилизације и силе. Листово схватање могло би се одбацити самим тим што наука треба увек да буде универзална, а не да је подешена спцеијално за један народ. Дискусија о овоме питању може узети врло великих размера; али у главном је вредно напоменути да су Листове економске идеје у тесној вези са правним идејама, које су избиле у Немачкој у првој половини прошлога века, т. ј. јуридичко-историјске школе, чији је један од најистакнутијих представника био Савињи. После тога правнога покрета, историјска школа се створила и у Политичкој Економији. Али присталице те школе искључују Листа из своје средине, мада је он одбацио космополитизам; један од њих, Карл Книс, пребацује Листу да му је доктрина сувише абсолу-

тистичка. — Из свега овога за нас је важно да запамтимо да се поред правне историјске школе почела развијати и економска историјска школа. И ако су то у ствари две одвојене школе, њихова се изучавања напоредо крећу и теже да стану на пут космополитизму правних и економских начела, која су била излагана и праћена у XVIII и почетку XIX века. Дакле од како се је Политичка Економија одвојила као засебна наука, интересантно је приметити да се огледа извесна паралела у развитку правних и економских доктрина.

Историјска школа у Политичкој Економији поглавито је у Немакој имала представника. Један од најважнијих Шмолер нарочито је подвукао њен значај у своме приступномом ректорском говору 1897. год. По томе научењаку „садања економска теорија дошла је до историјске и етичке концепције државе и друштва потпуно различите од оне које су формулисали рационализам и материјализам. Поред тога Шмолер наглашује да ученик Адама Смита не може никад бити користан професор, јер је потребно да науку подвргне захтевима социјалне политике и владе, или да се одрекне катедре. Са опште тачке гледишта заиста је овако резоновање чудновато, јер се зна колика је бесмислица да настава буде под утицајем политичкога режима. Како би било на пример да у државама, где се политичке странке деле на једном чисто економском питању: слободне трговине и протекционизма, када би се политичком променом и настава Економије морала у одговарајућем правцу кретати. У смислу Шмолеровог излагања и горњег примера наилазимо на сличне идеје у Француској, још за време Јулске Монархије, када је један стручни савет изразио жељу да Политичка Економија буде предавана по угледу на факта и законодавство по којима се влада француска индустрија. Из свега овога се може извести закључак да је тежња да се Право и Политичка Економија изједначе и у позитивном законодавству правном и економском, као и у научноме погледу. Али веза која спаја ове две науке не сме да их претопи у једну целину.

Под утицајем разних научних проналазака, као и економске еволуције, напоредо је ишао и развитак правних и економских доктрина. Поред ових које смо прегледали, постоји и читав низ других економских доктрина које се зову социјалистичке. У доктринама те групе разлика у појединим гледиштима тако је велика да би било потребно изучавати једну по једну, како

би се могла утврдити веза са Правном Науком. Но, у кратко сам у почетку напоменуо, да те доктрине више воде рачуна о друштву и поретку које има да буде створено, него што се баве о стварноме савременом стању. Тако је дакле више мање немогуће поредити те економске идеје са оним правним идејама, које се још у томе духу нису развијале. У осталоме, по Марк-свој теорији цела Историја би се имала наново разрадити по једној новој методи — како он вели научној. Али за такву студију би било потребно врло много времена. До данас још тај посао није довршен; само су извесни одељци били у томе смислу разрађивани. Ако нам пак све то буде протумачено и са правне тачке гледишта разјашњено, онда ћемо моћи изучавати и како стоје у вези те економске теорије са правним начелима. Ово тек може бити тада када Право не буде више сматрано у толикој потчињености економији; као што су то до данас проповедали понеки социјалистички доктринари.

Ваља нарочито при крају истакнути благотворан утицај тих доктрина на правни и економски поредак. Треба се потсетити на безброј хуманитарних рефорами, које су биле ширене социјалистичким доктринама и које су у правноме и у економскоме животу имале одјека; тако да се то осетило и у позитивном законодавству и у економској пракси. — Најзад и по овоме примеру види се да велики број економских доктрина, па ма којој школи оне припадале, воде једном тако рећи заједничком циљу, који је потпуно у складу са идеалом над којим Право непрестано лебди, а то је Правда.

Д-р Милан Ј. Жујовић.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Један поглед на пројекат о новом закону за коначно уређење односа на бившим кметовским селиштима.

У Министарству за Аграрну Реформу израђен је пројекат новог закона о преносу власништва на бившим кметивским селиштима у Босни и Херцеговини. Тим законом би се коначно уредили односи сеоског посједа на досадашњим селиштима и учинио крај оној правној и економској несигурности која на тим селиштима постоји.

Како је тај закон важан не само за моментано уређење тога отвореног питања него и за наше будуће односе и законодавство у опће на сеоским добрима то ћу користећи се опажањем и проматрањем народног живота из дугогодишње службе у народу покушати о њему изнијети своје мишљење и отворити евентуално дискусију о том актуелном питању.

Као свуда тако је и код нас, код кметовских селишта вриједио принцип колективног власништва. Тај су принцип усвојиле и обје Уредбе од 25 фебруара те 21 јула 1919 по којима су бивши кметови проглашени слободним тежацима а њихова селишта у власност у грунтовним књигама у корист бивших кметовских задруга.

Нови пројекат прелази потпуно преко колективног и поставља се на принцип апсолутног индивидуалног власништва.

Тим пројектом не само да се уводи у имовинско-правном погледу један принцип, који у опште није својствен нашем народу и његовој правној свјести а нарочито не народу у Босни и Херцеговини, који је до јучер живео у феудним односима, него се њиме мимоилази цијело законодавство у осталим крајевима наше државе, које је настало након развргнућа кметовских односа или које је створено на темељу фактичког имовинско-правног живота, који је у појединим крајевима постојао.

Одвело би ме сувише далеко, кад би се на овом мјесту упустио у оцјену особина и подесности апсолутно индивидуалног власништва и колективног власништва, заступаног у нашој кућној задрузи, јер је то предмет посебне студије, само ћу истаћи, да је то питање било предметом овогодишњег правничког конгреса у Београду и да је у резолуцији III секције тога конгреса задруга прогласена као „најзгодније средство и подлога за опште уређење сељачког посједа“.

Тиме је речено не само, да не смијемо лако кидати са садањом нашом задругом, него да је још морамо и јачати и то свагдје, гдје она имаде услова да постоји и да се развија.

Како се уређење сеоског посједа након развргнућа поданичких веза у Хрватској развијало, најбоље нам показује тамошње задружно законодавство, које је са апсолутним индивидуалним власништвом издржало најљућу борбу, али које је ипак победило у облику закона о задругама из године 1889 и новеле из године 1902, која не само да није ослабила принцип задружног живота, него га је у свом § 5 још и ојачала.

Наш сељак у Босни и Херцеговини, који је у социјално-економском погледу далеко изостао иза сељака у другим крајевима наше државе не може да преко ноћи усвоји најлибералнији принцип индивидуалног власништва а да у најскоријем времену у данашње доба не осјети све оне рђаве стране тога принципа, којима се нијесу могли отети ни сељаци напреднијих држава и народа.

Нагли и неприродни скокови у имовинско-правном животу проузроковали су у свакоме народу економски поремећај и изазвали реакцију па ће то бити без сумње и код нас.

То је било у Хрватској и Славонији, и завршило се задружним законом. Слично се догодило и у Србији након ослобођења сељака 1833 кад је зеленаштво загосподарило на сеоским имањима, а најбољи нам примјер пружа развитак посједовних односа у покрајинама бивше Аустрије после године 1868 и 1869 након увађања принципа неограничене слободе диоба сеоских посједа. Борба која се је о том питању водила, завршила се је после многобројних анкета и скупштинских расправа законом од 1 априла 1889 којим се поново увађа старо насљедно право првородства т. з. *Anerbengerrecht*. Тај је закон накнадно усвојен и у неким покрајинским саборима и то у Тиролу 1900 год., у Корушкој 1903 па најпосле и у Чешкој 1908 год. (У нашем дијелу Корушке и данас се по њему поступа).

То су примјери из којих се јасно види да принципи индивидуалног власништва са свим својим конзеквенцијама нијесу били подесни за одржање сеоског посједа и здравог сеоског сталеза, па се морало прибјећи специјалним законима, да се коригирају погрешке, које су неизбјеживе пратилице апсолутног индивидуалног власништва.

Новија законодавства такођер полажу велику важност на те специјалне законе о сеоском посједу. У члану 119 Проведбене Наредбе грађанском закону за Немачку, који је ступио на снагу 1 јануара 1900 изричито је наглашено, да остају нетакнути сви прописи земаљских закона, који су издани за јачање и очување сеоских посједа. Тако исто и шпањолски грађански законик из године 1889 није такнуо у обичајно право које је вредило за вањске провинције за које је вредио принцип универзалног насљедства. Он је за ове провинције остао само суплементарно правно врело.

На наисправније се становиште поставља нови пројекат грађ. закона за Чехословачку Републику. Он, како се то види из коментара §-у 721 неће у опће да уноси у нови грађански законик одредбе о уређењу односа на сеоским посједима а нарочито одредбе о наслеђу, јер те одредбе имају да и даље остану предмет специјалног закона за сељачка добра.

Да до оваквих специјалних закона није дошло у Француској и Италији посве су други разлози, а не тај, што се није показала потреба за доношење таквих закона. Види се дакле да у свим државама постоји тенденција за стварањем и очувањем специјалних Закона за заштиту сеоског посједа. Такав закон требамо и ми; и у том је највећа погрешка нашег новог пројекта, који укида задругу а мјесто ње не ствара никакав имовинско-правни еквивалент, који би могао довољно замијенити.

Пројекат одређујући да се власност на бившим селиштима има уписати на праве чланове бивше тежачке породице одре-

ђује у свом чл. 3. тко се све има сматрати чланом задруге. Моје је мишљење, да је пројекат прешао оквир своје надлежности код установљења односно губитака чланства у задрузи у часу кад се ради о укидању задруге и подјеле њеног иметка. Ми немамо право, да у овоме часу установљујемо, тко се може сматрати чланом задруге а тко је то чланство изгубио. То се је чланство према постојећем праву стицало и губило па ако за то немамо писаних закона, имадемо обичајно право а ствар је судије, да у сваком конкретном случају то право испита и по њему ликвидацију задруге проведе. Не може се некоме дати чланство у задруги ако га он сада није имао, а не може му се ни одузети, ако га је он до данас по обичајном праву стекао.

Код преноса власности на чланове задруге није установљен никакав датум него по чл. 6 онај дан кад ће закон ступити на снагу. По томе члану имала би се власност пренијети на она лица, којима тога дана буде припало чланство у овлаштеној тежачкој породици. Ова установа не одговара никако ликвидацијај једног правног стања. Према Уредби од 21 јула 1919 пренесена је власност на кметским селиштима у корист тадање кметске задруге. По овоме а у вези са Уредбом од 25 фебруара 1919 којом су кметови постали власници својих земаља, не може се данас одузети чланство онима, који су га тада имали, а још га мање дати оним лицима, која га тада нису имала осим ако су га по досадањем обичајном праву стекла. Тај дан може код нас да буде само 25 фебруар 1919 и никакав други. У том правцу морамо апсолутно прихватити принцип, како га је примио и закон о задругама за Хрватску и Славонију у свом § 1-ом. Ако примамо дан 25 фебруара 1919 за установљење чланства у задруги онда су посве сувише све одредбе о стицању и губитку чланства из задруге. Но кад већ пројекат одређује чланство у задрузи морамо се и ми на то обазријети.

По пројекту се члановима задруге сматрају женска и мушка лица, и то не само она, која су у задрузи се родила него и она која су се преженила или у задругу удала. Женска лица која су се уз задруге удала изгубила су право на задружни иметак.

Код подјеле некретнина у члану 7 добит ће женски чланови, који представљају посебне лозе, $\frac{1}{3}$ онога, што би им припало као преставницима мушких лоза. Ови се дијелови неће физички одијелити и док заједница у власности не буде развргнута, припада мушким лозама право, да сразмјерно својим дјеловима одкупе дијелове оних женских чланова, који усљед удаје или других разлога стално напуштају кућну заједницу.

Пројекат је у овоме дијелу створио неједнакост међу члановима, јер с једне стране привилегише мушке над женским, а с друге стране прави разлику међу самим женским, док је код свега тога мимоишао сваки значај здравих сеоских посједа по општи привредни напредак и народно благостање.

По нашем мишљењу, ако је удата женска изгубила чланство

у задруги и не може партиципирати код ликвидације иметка, тако исто не би требало да добије дио ни неудата женска особа јер ће се и она удати и у другој кући заузети исти положај, који је заузимала она прије удата женска особа. Како је год она прва особа имала право на примјерну отпрему приликом удаје, тако право треба да се даде и овој, која ће сад да се уда, а у непокретни иметак, који је одређен за уздржавање свих оних чланова који ће на том селишту још накнадно доћи, нема да се дира. Земља је фамилијарна, односно национална својина те је одређена за стварње и очување егзистенције оних грађана, који на њој раде и који су за њу своју судбину везали. Она има да служи не само садањим члановима фамилије него и будућим, којима су данашњи уживаоци по својој крвној вези дужни припремити поуздано огњиште за развијање своје тјелесне и душевне дјелатности у сврху одржања и унапређења човјечанства.

По томе правилу морају се и имовинско-правни односи просуђивати и равнати.

Женске особе, које у правилу на селу остављају очинску кућу и прелазе у другу као нову своју кућу те кидају не само сваки имовинско-правни однос са старом кућом него кадкад прелазе и на подручје супротних интереса са очевом кућом, не могу и не смију доћи у такав положај са кога би могли поткопати темеље једног господарства које је одређено, како сам рекао, не само за садање чланове те економско-правне јединице, него и за каснија покољења која се на том господарству имају развијати. Женске особе могу партиципирати у покретном иметку, може им се дати примјерена отпремина код удаје али у некретнинама у колико би били озбиљно угрожени интереси оних који на њима остају, не могу и не смеју имати никаквих дијела. Како код мушким, који једном за увек за другу или очеву кућу напуштају, не би смио да припадне дио у непокретном иметку, тако исто нема разлога, да се тај дио и женским, кад прелазе у другу кућу, излучује и на располагање предаје.

У осталом признавање дијела женским особама не само у задружном непокретном иметку него и у досадањем слободном власништву јест против сваког правног осјећаја нашега народа. И саме женске кад долазе у положај, да примају наследство сигурно се са 75% одричу дјела у некретнинама своје браће, те не разумијем, да се оне присиљавају на нешто, што ни њиховом правном схваћању не одговара. Интересе рођене фамилије стоји над интересом њихове будуће фамилије, а то само зато што осјећају да је тај захтјев неправедан и што је њихов будући интерес потпуно заштићен у њиховој будућој фамилији.

Овај принцип треба да вриједи и то не само у задрузи него и у изванзадружном сеоском животу, јер је то за наше односе на сеоским имањима бар за сада главна ако не и једина гаран-

ција, да се очувају сеоски посједи, тим прије што то није ни најмање на штету женских. Ако оне из очеве куће не добивају дио у земљи, то ни женске из њихове нове куће напуштајући ту кућу не добивају дио у земљи и тиме не слабе основни темељ њиховог промијењеног дома.

С тога гледишта полазећи, пројекат је требао излучити женске особе из партиципирања на непокретном иметку.

Но кад већ неудатим женским, које додуше сматра члановима задруге, даје дио у земљи, онда је без сумње учинио велику неправду оним женским особама, које су прије удане а још више оним, које су се удале само на неколико дана прије онога дана, кад би овај закон имао да ступи на снагу. Ова неправда могла би водити и шпекулацијама, да ће женске пред час ступања на снагу овог закона морати одгађати вјенчање и напуштати бивше очеве куће, само зато, да као чланови задруге могу добити дио у земљи.

Неразумљива је и одредба, да женске добијају само $\frac{1}{3}$ дио онога, што би им припало као представницима мушких лоза.

Ако су женске чланови задруге као и мушки онда не видим никакова разлога да им се даде мањи дио него мушким. Тако исто не видим разлога, зашто се не присиљавају, да мушки њихов дио одкупљују. Кад се законодавац након ликвидације имовинско-правних односа на бившим кметовским селиштима није ни најмање бринуо за судбину сеоских посједа након ликвидације, онда је неразумљиво зашто баш у овоме часу сили женске да свој дио морају продати осталим мушким сувласницима. Ако законодавац не мисли заштитити сеоски посјед од распарчавања, онда је неправедно, да само садање неудате женске на бившим селиштима морају осјетити то „насиље“ на индивидуална права појединаца. За ту одредбу апослутно не постоји никакав *ratio legis*.

Међу члановима задруге убраја пројекат и незакониту дјecu женских чланова задруге. Та је установа за све наше законе посве непозната а против сваког правног народног осећаја.

По срп. грађ. законнику незаконита деца не наслеђују ни матер а камо ли да партиципирају на задружном иметку. У најбољем случају могло би им се дати право на одштету за уложени труд у заједничку привреду као по § 2. задружног закона за Хрватску, а изједначити би се могло са осталим члановима само онда ако сви интересанти на то пристају. Иначе је то један врло опасан експеримент и овим законом не би требало пробу вршити.

Изједначење незаконите дјеце са законитом уздрмава темеље брачног и фамилијарног живота а што је најглавније ванбрачни отац преваљује све своје дужности издржавања на чланове задуге породице, па би за то ту одредбу требало одбацити јер се коси, са интересима фамилије и друштва.

Незаконита дјеца има да се задовоље код наслеђа само према ванбрачној матери и њеним сродницима, како то одређују и сви модерни закони и како то у осталом предвиђа и пројекат Ж. *Перића* о опћем грађ. закону.

Док се пројекат брине за незакониту дјецу дотле у њему нема ни спомена о адоптираној дјечи, нарочито ако је адопција услиједила приволом свих овлаштеника.

Такође не говори ни оведеној мушкој дјечи, већином пасторцима, који су у највише случајева кметску задругу чували и подигли па су без сумње стекли право, да и они код ликвидације задруге суделују.

Пројекат не говори ништа ни о оним удовицама, које су биле присељене да се поново врате у задругу. Та би се правна требала такође испунити.

Одредба о скитницама и оним, који су без дозволе оставили задругу и за њу се нијесу никада бринули, морала би такођер да буде предметом новог закона.

По члану 7. власност би се у грунтовним књигама имала уписати по представницима лозе, а ако је кметовско селиште припало инокосној фамилији на старјешину фамилије. Оваква диоба код задружне кметовске задруге противи се у првом реду појму задруге. Задружни је иметак колективна својина свих задругара са једнаким идеалним дјеловима; с тога са правног гледишта није оправдано да се задружни иметак дијели по лозама. Ако је задружни иметак или у опће земља одређена за одржавање егзистенције и будућих покољења онда је неправедно, да се у овоме часу користе с диобом оне лозе, које су малобројне или које ће остати у опште без потомака, на штету лоза, које су способне за живот.

Духу задружног живота одговарала би потпуно диоба по главама. И како се год дијели покретни иметак нарочито приход са земље по главама, тако би се требала и земља дијелити. Но и ова је диоба неправедна нарочито за млађу и не ожењену браћу.

У нашем су народу у том правцу подијељена становишта. Свако удешава своје становиште према својем интересу. И колико сам год пута покушао, да установим право расположење у народу према диоби увијек сам наишао на извјесно колебање.

И у Хрватској је код диоба задруга јудикатура стално колебала између ова два становишта. Па и сам Сто Седморице није се за дуго времена могао одлучити коме ће се правцу прикључити. У границама Војне Крајине па и након задружног закона из 1889 остао је увек принцип диобе по главама, док је у грађанској Хрватској, гдје је био јак уплив туђег законодавства превладао принцип по лозама.

То је доказ да сваки од ова два принципа имаде своје оправдање али и своје мане. Приговорити се не би, могло ни једном само у оном случају где свака лоза имаде и једнак број глава.

Према томе у свакој конкретној диоби требало би праведну пресуду донијети.

Испитивао сам и у народу какав би био најбољи кључ по коме би се диобе проводиле, те сам установио, да би једино комбинација између ова оба принципа удовољила потпуно праведности која се тражи код диобе земљишта. Та комбинација ријешила би најтеже питање које не засијеца само у материјални него и социјално-морални интерес данашњих задруга. Тај диобни кључ, који би наишао на потпуно разумијевање и једнодушни прихват код свих интересаната оснивао би се опет на принципу диобе по лозама али обазирјући се на број мушких чланова у појединој лози изгледао би овако:

а) Ако је у једној лози једнак број мушких глава као и у другој или само једна мушка глава више, онда би се земља требала дијелити на једнаке дијелове.

б) Ако су у једној лози двије главе више онда ове двије главе добивају заједно исти онолики дио као и свака друга мушка глава али помијешан са осталим дјеловима оне лозе, којој они припадају. То исто вриједи за сваке даљне двије главе.

Код диобе суделовао би и живи представник лозе.

Овај је кључ од особите важности где је на пр. остао стриц са ожењеним братићима.

У случају да представник једне лозе нема мушке дјеце него само женску имало би се по истом принципу поступати рачунајући и удате кћери али с том разликом, да број женских глава једне лозе не може бити на штету количине земљишта друге лозе са мањим бројем мушких глава. У најповољнијем случају диобне лозе могу добити једнаку количину земљишта.

Овакав диобни кључ не само да би био праведан него би он био и као неки стални регулатор за изједначење посједа како је то и у руском Миру уведено кад се је земља периодично морала наново дијелити, да свака фамилија према својој бројној снази добије и довољну количину земље.

Но ако се наш пројекат већ ставио на становиште репрезентативног система, онда је много природније, да се диоба преведе по фамилијама, које су се 25 фебруара 1919 затекле на селишту а не по заједничком дједу и праједу. Овај потоњи принцип показује као да је кметовски однос раскинут још прије и да су принципи о. г. з. већ давно код нас постојали и важили. Фамилија а не лоза представљају радну снагу и фактичну животну способност те треба да је одлучнији број фамилија него број лоза.

Осим тога диоба по лозама противна је и жељи самог оставитеља (првашњег задружног старешине). Он никад не би дозволио да једни од његових даљњих сродника истога степена само због тога што су се у једној лози налазили више или мање чланова, буду земљи прикраћени или привилегисани на штету других.

То је што се тиче преноса власности код задружне бивше кметовске задруге. Код инокосне фамилије, како сам рекао, имала би се власност пренијети на старешину фамилије.

Ова је одредба протузаконита и неправедна. Протузаконита је зато, што носиоц права и дужности није старешина задруге него цијела тежачка фамилија као задруга. Том се одредбом крње стечена права осталих правних задругара и то не само у часу смрти старјешине кад ће иметак прећи на законите наследнике него још и за његова живота, кад већ вриједност њихових права зависи само од добре воље њихова оца као кућног старјешине. Он није у складу са Уредбом од 21 јуна 1919 којој је власност у грунтовним књигама пренесена већ на задругу као такову а не на старјешину. Члановима једном дато право не може се више одузети, тим прије што се овдје не ради о иметку који је сам старјешина стекао него који је наследио.

Та одредба држим да није у складу са чл. 37 Устава, нарочито ако се томе задругари противе.

Та је одредба како сам рекао и неправедна. У случају смрти новог власника на некадањем задружном непокретном иметку судјеловат ће не само удате кћери, које су удајом изгубиле свако право на ма какав дио у том иметку, него ће се као наследници јавити и они мушки чланови, који су давно напустили бившу кметовску задругу те својим животом и понашањем прекинули сваку моралну и материјалну везу са својом фамилијом. Кад су они својим нерадом и неваљалством у своје вријеме ставили на коцку и опстанак самог кметовског права, не би никако било праведно, да они данас ма у каквом облику буду дионици туђег рада и заслуга.

Пројекат у свом члану 10. рачуна с фактом да су се многе кметовске задруге издијелиле па да би те диобе требало санкционисати. Прописује иначин како би се то имало провести.

То је истина. Живот не познаје граница; ако му се не пропише правац он ће сам себе да прокрчи пут. Кметови немајући никаква закона, по коме би се могли дијелити и не чекајући док се питање дијељења селишта законом регулише почели су се дијелити по досадањем обичајном праву и ми данас имадемо много подијељених селишта и то једних, која су подијељена прије 25 фебруара 1919 а других послје тога датума.

Према обичајном праву женска неудата лица и у једном као и у другом случају нијесу у земљи добили дјела. Она су остала у кућанству једног или другог брата. Ни у једном ни у другом случају није диоба грунтовници проведена.

У првом случају где је диоба обављена прије 25 фебруара 1919 године, кад су се диобе још могле обављати, женска ће добити један трећи дио према члану 7. од заједничког селишта на којем је она с братом остала, јер је она по чл. 3. члан ваљано одијељене породице, која се на том селишту налазила. То би било по пројекту, а то значи да ће овај брат бити за једну тре-

ћину кметовског селишта оштећен, јер није могао знати како ће нови закон регулисати диобе, док би онај други брат (без оестре) остао и на даље у свом селишту нетакнут.

У другом случају, гдје диоба обављена послје 25 фебруара 1919 год. — а таквих диоба има врло много — припадала би по чл. 10. власност члановима, који су селиште подијелили, ако су они и данас с том диобом споразумни. Не каже се ништа шта ће бити са дијеловима оних неударних женских, којима на диоби није припало ништа а које су с браћом у заједничком кућанству остале.

И ако те диобне уговоре није власт признавала, ипак су они за странке, које су их склопиле ваљани и кад се данас од странака тражи само споразумна изјава за provedeње, онда им на пут не стаје ништа да се и provedу.

Пројекат ништа није казао да ли ће се ове неударне женске сматрати члановима задуге, у којој се сад налазе или члановима породице од 25 фебруара 1919 те према томе да ли имаду право на дио селишта брата с којим живи или на цјелокупно првашње селиште.

Да се уклоне све нејасноће и избјегну све могуће парнице имало би се у пројекту тачно установити, које диобе вриједне а које не. Нарочито би ваљало истаћи да ли важе диобе мушких чланова посче 25 фебруара 1919 у колико су њима повријеђена права пунодбних женских чланова, којима по чл. 6. пројекта припада право власности.

У колико се тиче малдоб. женских чланова, ако се не би признало досадање уобичајено право, јасно је да диобе после 25 фебруара 1919 не би вриједеле. Оне су у питању власности изједначени са мушким члановима и никаква се промјена на штету њиховог права није могла догодити без пристанка надтуторствене области.

Непризнавање диоба нарочито оних које су формално ваљане, не само да би било уперено против установа нашег уобичајеног права — које је код нас са законског гледишта за бивша кметовска селишта једино правно врело — него би се тиме знатно оштетило и економски поредак ново основаних газдинстава која су се поуздавајући се у снагу обичајног права наново подигла. Тако исто непризнавањем ових диоба оштетила би се права удатих женских и то не само оних, које су се удале прије учињених диоба него и оних, које су се након диобе а прије ступања на снагу новог закона удале, јер оне као удате женске у час, кад нови закон по чл. 6. ступи на снагу, нијесу више чланови задруге.

Још се имадемо дотаћи одредаба члана 14. и 15. пројекта а онда ћемо се осврнути на друге моменте, на које се пројекат није обазирао, а на које се по нашем најдубљем уверењу требао осврнути.

Члан 14. даје право сваком правном члану породице да може тражити исправак у gruntовници ако је које кметско селиште противно прописима Уредбе о упису власности бивших кметова уписано мјесто на бившу кметовску породицу на старјешину те породице.

Ту би требало одклонити сваку сумњу да ли се тај исправак може тражити против старјешини породице у опће или само против старјешини бивше задружне породице.

Члан 15. пројекта имаде двије редакције. По једној би се испражњена кметовска селишта приводила сврхама аграрне реформе а по другој би та иста селишта, која су након 25 фебруара 1919 остала пушта а прије уписа власности по овоме пројекту, припала законским насљедницима задњег члана бивше кметовске породице.

По моме мишљењу она се кметовска селишта, која су испражњена након 25 фебруара 1919 год. не могу приводити сврхама аграрне реформе. Бивши кметови постали су тим датумом власници и иза њихове смрти долазе на ред они који имаду насљедно право било по задружном праву било по установама општег грађ. закона.

Само се оне кметовске земље, које су испражњене до 25 фебруара 1919 год. могу привести сврхама аграрне реформе, јер по првашњим законима није било познато насљедство у корист особа изван кметовске заједнице. Само та испражњена кметовска селишта до 25 фебруара 1919 имаду да припадну држави и да она с њима располаже. У овоме се случају неки мнијењак да би таква селишта требала да припадну бившим спахијама, али ни такво становиште нема правне подлоге. Ако та селишта нијесу до 25 фебруара 1919 убеглучена, то се она не могу ни после 25 фебруара 1919 у корист спахија убеглучити. Убеглучење се није могло стећи самим чином испражњења него само тек дозволом власти. Како власти у § 6. предходних одредаба за припрему аграрне реформе забрањују вођење спорова као и извршења настала из кметских односа то је јасно да не може бити говора ни о убегличењу испражњених кметских селишта.

Како дакле по овоме обје редакције имаду своје значење то би их требало комбиновати па би члан 15. гласио: Испражњена се селишта до 25 фебруара 1919 год. имаду привести сврхама аграрне реформе а она послѣје 25 фебруара 1919 имала би се подврћи одредбама насљедног права.

А сада ћемо прећи на друга питања којих се пројекат није дотакао .

Ослободити сељака, учинити га апсолутним господарем земље а не предвидети даљи развој његовог економског живота, држим да је у најмању руку површно, која ће се на нашем народном животу тешко осветити.

Ја сам одмах у почетку нагласио да је нашем пројекту кардинална погрешка у томе, што је једним потезом укинуо задругарски принцип и окренуо живот нашега сељака путем општих прописа апсолутног индивидуалног власништва.

Пројекат се наслања на правне принципе школе природнога права, створене француском револуцијом. Усваја основне принципе Наполеоновог Закона. Но међутим је посве изгубио из вида да ти принципи не воде ни најмање рачуна о еволуционистичком друштвеном развитуку и о природним законима па да су баш због тога ријешивши за моменат питање економске неједнакости и аграрне потчињености поново створили стање толике аграрне заострености, да је питање уређења односа на сеоским посједима са социјално-економског гледишта постало новим и те како тешким проблемом.

Пројекат је ослањајући се на те принципе учинио атентат на досадашњи правно-имовински живот нашега сељака као да је баш тај живот био крив досадањој зависности његовој.

Мјесто да задржимо фамилијарну заједницу добара и то у најмању руку код инкосне фамилије, и да нам она остане подлогом за изградњу нашег будућег материјалног права, ми дајемо маха развијању безобзирног егоизма, који до краја конзеквентно провођен друштвени поредак потпуно разара; ми при-мамо оне правне принципе који су показали неодрживи који су претрпели много коректура и који су потпуним апсорбовањем дугог правног живота постали највећа сметња за одржање социјално-економског поретка и мира.

Мјесто да нашем будућем имовинско-правном животу тражимо везу у његовом досадањем правном схватању, ми са тим животом потпуно прекидамо и не замењујемо га никаковим правно-економским обликом по коме би наш сељак могао продужити свој живот природно и без икаквог јачег економског потреса.

Закони се не праве за одријеђено време те без обзира на прошлост као и на будућност. Они треба да буду одраз народног живота, његове културе и особине, да се развијају природним током, да за своју подлогу узимају постојеће стање, да рачунају са правном свијести народа, да воде рачуна о природним законима и да према томе пружају повољне услове за стварање здравих друштвених односа.

Наш пројекат о свему томе не води рачуна те се у својој основи и не би могао у опће прихватити.

Наш народ, а поглавито у Босни и Херцеговини, Црној Гори, Јужној Србији па и у једном дијелу предратне Србије на пољопривредном пољу стоји врло ниско и ако смо ми скоро искључиво агркултурна земља. Он није спреман да преузме оне правне принципе, који вриједе на западу а у колико их је преузео и у колико ће му их наше законодавство наметнути он

ће много брже подлећи свим оним рђавим странама тога законодавства него што је то било код западних народа.

Да се из патријархалног и примитивног живота пређе у модерно-демократски живот, који пропагира апсолутно индивидуално власништво потребно је не само да наш народ задобије и сва продукциона средства за подизање пољопривреде, која данас запад има, него је потребно да појединац буде свјестан и своје господарске неовисности те да се лако и увијек могне опријети свим штетним утицајима своје околине и господарски надмоћнијих појединаца и скупина.

Код нас је кућна задруга најприроднији облик тежачкога живота. Она је до душе у опадању али није на издисању. Она живи својом властитом снагом. Законодавство о томе треба да води рачуна и да јој створи услове како ће се моћи правилно развијати.

У колико поједини народи нијесу имали својих правно-економских институција за очување фамилије и снажење сеоског сталежа, у толико су они умјетним начином те институције стварали. Ми смо сретни да имамо задругу и на тој основици треба даљи фамилијарно-економски живот зидати. Али ако мислимо да њој нема више опстанка, онда је треба пустити да природном смрћу изумре а не да јој се живот једним ударцем пресече.

Нама који смо присташе очувања кућних задруга ондје, гдје оне могу да се одржавају, могло би се рећи, да нијесмо у стању задржати процес еволуције који предвиђа пропаст колективног власништва у фамилији у прилог приватног индивидуалног власништва. Неки нам могу рећи и то, да ни сама Француска револуција није донијела у имовинском праву никакве нове правне принципе него констатовала само да ти правни принципи постоје у свијести народној. Но колико год ова факта као схватања могу да буду тачна ипак је тачно и то да сваки народ своје усавршењу иде једним природним путем, чија је дуљина условљена разним помагалима односно сметњама, и да ниједан народ корачујући љествицом свога слободног природног напретка није прескочио а нити смио прескочити ни једну степену а да тај убрзани корак не би био на штету његова нормалног развитка.

О. Г. З. не разликује правну нарав земље од правне нарави сваке друге робе као потрошне ствари односно ствари које зависе од људскога рада интелекта. Ту му и јест главна погрешка. Наш пројекат који би требао да постави базу — а то му је и врло лако — за будуће уређење аграрног посједа и сеоског права удваја ту погрешку из које морају и даљње произићи.

Честа измјена господара на сеоским газдинствима редовно иде против подизања привреде. За рационалнију обраду земљишта треба нам дуго година проучавати ток инвестиција, треба

тачно познавањетла и начина привреде те потпуно познавање особина цјелокупног господарства. За то је потребна сталност земљишта у једној руци односно у једној фамилији; за то се земља не може изједначавати у својој нарави са потрошњом ствари. Код промјене господара сво господарарство претрпи измјену, а више пута и један добар тежак, као нови господар, није у стању да се одмах снађе и да одржи затечено господарство на оном ступњу на коме је преузео.

И мјесто да нови закон буде претеча за новије сеоско законодавство, које ће на сеоски посјед гледати сасвим другим очима, ми реципирамо одредбе једног застарјелог правног система који је за сеоски посјед од већине правника и аграрних политичара потпуно неподесним проглашен.

Да нам се не би рекло да смо ми противници индивидуалног власништва морам да истакнем да индивидуалном власништву не треба правити нигдје сметње, дгје се оно може да развија без штете по опште народне интересе па по томе ни код земље. Али кад право индивидуалне слободе почне да задира у опште интересе и да због тога настаје нездрово економско-социјално стање, онда посјед земљишта не инволира више право неограничене индивидуалне слободе располагања. У том часу тај посјед — како каже аграрни политичар Лоренц Штајн — постаје социјални појам, који тражи ограничење те индивидуалне слободе. Ако такав посјед хоће да има и неко право за постигнуће извјесне социјалне улоге, онда он мора бити и свјестан те улоге, али у исто доба мора знати, да нема никаквих социјалних права без социјалне дужности.

С тога гледишта посматрајући уређење односа на бившим кметовским селиштима не можемо дозволити повреду оних фамилијарно-имовинских веза у бившим кметовским задругама-које су за сеоски сталеж као најподесније призвате; нарочито не ако су за одржање тога стања и бивши кметови.

Поред тога не можемо допустити да се неограниченим диобама стварају такви посједи, који неће бити способни за уздржавање фамилија и који ће према стеченом искуству водити потпуном народном осиромашењу.

Стање ситног и средњег посједа у целој Европи под владом тога имовинско-правног режима, који ми и код нас хоћемо да уведемо говори за наше становиште о посљедицама тога режима.

Поред свега тога што је питање предности овог или оног правног система за ме јасно, ипак морам признати, да је сам тај господарски проблем и врло тежак и тежба му се потенцира још тиме што се његово решење обавља у данашњем напредном времену и што његово рјешење мора да одговара захтјевима модерне државе.

Но што је ово питање теже то оно треба и веће студије. За нас је најглавније да не ударимо кривим путем и да по моћности нашем будућем законодавству које би вриједило за

цио сеоски сталеж, покажемо бар главне правно-имовинске смјернице.

Ја држим да је баш код нас у Босни и Херцеговини у овом часу, кад сељак из аграрне зависности прелази у економску неовисност, најподеснији терен за спровођење ових аграрних принципа и правно-имовинских операција које су се показале потребним за одржање и јачање сеоског сталежа.

Ми о томе немамо много да размишљамо, јер имадемо јако искуство; питање је само хоће ли се тим искуством и послужити.

Оно што се је догађало у другим подручјима након укинућа поданичких односно кметских веза и проглашења апсолутног индивидуалног власништва, то се према нарави саме ствари и човечије природе мора и код нас догодити. Сељак ће одмах приступити диоби земље у сврху вођења самосталног господарства не водећи о томе никакова рачуна да ли ће моћи живјети или не и да ли ће додијељено земљиште бити у опште способно за одржање једне фамилијарно-привредне јединице.

Какве је посљедице у Хрватској и Славонији изазвало 1848 год. укидање поданичких веза види се најбоље у томе, што је тадањи бан Јелачић 7 априла 1850 морао издати наредбу, којом забрањује сваку диобу задружних некретнина до коначног уређења односа на бившим кметовским селиштима. Ако се има на уму, да је у то доба (1852) ступио на снагу и О. Г. З. те да је народ изишавши тек из економског ропства мрзио све оно што га је на то ропство подсећало, па према томе и задругу а да су наши правници из тога доба задахнути западним идејама о приватном власништву пропагирали предност тих нових либералних принципа пред досадањим конзервативним, онда се може мислити на какве је тешкоће наишла и с каквим резултатом свршила поменута Јелачићева наредба. Брзи прелаз из живота у кућној задрузи на апсолутно приватно власништво и неограничено спровођење диоба произвело је цио хаос у приликама земљишног посједа те је како је то са свих страна констатовано за сеоске посједе управо катастрофално постало. У народу настаје силна реакција, која 1889 год. свршава се стварањем закона за заштиту задруга и очувањем задружног живота. Од каквог је уплива овај закон био код сељачког сталежа види се најбоље из новеле од 1902 год., којом је тај закон допуњен и задруга проширена и ојачана а како се само задругарство даље развијало и како се правно освједочење о задругама и уређењу сеоских односа у народу створило најбоље се види из књиге Д-р Драгутина *Тончића*; „Врховне Управне и судске решидбе“ под поглављем: Грађа за реформу задружног закона. Таки исти процес видимо и у Србији. Кодификацијом новог грађанског закона 1844 и врло незгодним одредбама из задружног права, које с једне стране штите задругу а с друге јој стране дају смртни ударац, узима мах диоба кућних задруга. Она је сеоски посјед довела у један врло те-

жак положај, који такођер треба озбиљног и то што скоријег лијека.

Статистички подаци из године 1896 кажу, да је концем те године било 11% сеоских домаћина, који нијесу имали ништа своје земље или другим ријечима те је године било 35.000 бескућника. Свакако број који за једну агрикултурну земљу говори о врло нездравим приликама у сеоском сталежу.

И српске пољопривреднике као и правнике без сумње је интересовало ово жалосно стање, али им ипак није пошло за руком да се у држави уређење сеоског посједа стави на другу, здравију базу од оне, коју њихов грађ. закон предвиђа. Мјере из године 1836 те касније од 1865 као и оне најновије из 1873 о заштити минимума егзистенције својом непотпуношћу нијесу много користиле. Има их, који тврде, да су те мјере по стање сеоског посједа биле од директне штете (Д-р К. Јовановић: Die Heimstätte).

Питање сеоског посједа у Србији је стално отворено. Оно је предметом свих пољопривредних анкета. За нас је важна резолуција пољопривредног друштва из године 1880, којом се у 8-ој тачки тражи: да друштво умоли Земаљску Владу да она подели законска наређења која ће отежавати распад кућних задруга и распарчавања имовина; тако исто да поради и на регулисању земљишта за уједињавање и убаштињавање. Но ни та анкета као ни касније нијесу на измјену законодавства у погледу јачања сеоских посједа ништа дјеловале. Како свагдје тако се и у Србији најспорије радило на доношењу закона из имовинско-сеоског права, а од каквих је страшних посљедица та немарност по опште народне интересе најбоље је показала анкета о стању тежака, коју је 1911 отворио Савез Земљорадничких Задруга у Београду. По добивеном материјалу из 200 села и из 14 округа стање је сељака овако изгледало:

20%	тежака	нијесу имали своје земље
50%	"	нијесу имали довољно земље
30%	"	немају стоке за вучу
32%	"	немају ни свиња
41%	"	немају плуга
90%	"	немају дрљаче
43%	"	немају кола
18%	"	немају куће
30%	"	немају вечерњег осветљења
28%	"	почимају куповати храну о Митров дану а
40%	"	у јануару или фебруару.

Наравно ови податци не могу бити мјеродавни за стање цјелокупног посједа у Србији, не морају бити ни потпуно поуздани али нам ипак дају доста материјала да у нашем сеоском законодавству окренемо новим путем.

Какве је фазе проживило стање сеоског посједа у бившој Аустрији након 1848 год. то сам у кратко напоменуо ограничивши се само на резултате појединих привредно-политичких

периода док коначно није побиједио општи национално-економски интерес.

Какве су прилике сеоског посједа данас у Немачкој најбоље ће нам илустровати подаци, које је године 1908 саставио професор Зеринг. По његовом је рачуну област недјеливог наслеђивања у Пруској према области стварне диобе као 14: 1 а у свој Немачкој као 4 : 1, док је у Баварској десно од Рајне 92% тежачке земље без диобе у наслеђу. О посљедицама на посједу код ова два правна система у самој Немачкој сувишно је говорити и ако су о том податци врло интересантни.

А ако упоредимо продуктивност земљишта у Немачкој, гдје систем недјеливости посједа превлађује, са најплоднијим крајевима наше државе, гдје влада систем стварне диобе онда морамо закључити, да систем недјеливости не само да није на штету јачања снаге сеоских посједа, него се је тај систем и за продуктивност тла показао много повољнији.

Према статистичким податцима давало је у Немачкој за вријеме од 1908—1912 год. 1 ха. 20.7 мет. цент. пшенице а 17.8 мет. цент. ражи, док је у Војводини (Бачка, Београдска и Подунавска област) за год. 1923 и 1924 према извештају Министарства Пољопривреде и Вода просјечно на 1 ха. одпадало само 10.84 мет. цент. пшенице, 10.53 ражи, а кукуруза тек 19.19 мет. цент.

И у Русији су након укинућа кметова виши економски интереси били одлучни за уређење односа на сеоском добрима. Не само да се одржала установа „мира“ са колективним власнишвом општина него је и ондје, гдје је уведено приватно власништво појединаца, подвргнут посјед разним ограничењима. Недјеливост добара имала се је што више очувати и распарчавање сузбити. У неким крајевима југо-западне Русије састојао се је сеоски посјед од нормалног сталног дијела и од додатка. Први је био недјелив а додаток се је могао дијелити. У наслједству су се диобе дозвољавале али никад испод оног минимума за један мали сеоски посјед, који је био апсолутно недјелив.

У Пољској је након угушења устанка 1863. год. проглашен сеоски посјед као приватно власништво сељака, али је ради одржања снаге сеоског сталежа означена земља фамилијарним добром, које се није смело дијелити испод 10 десјатина (1 десјатина — 1.092 хектара.)

У Енглеској су принципи римско-француског права дјеловали на имовинско-правне односе само у толико, што су их измјенили у либералнијем правцу. Њихову правну основу нијесу ни најмање уздрмали. Код њих се иметак и данас сматра својином фамилије. Фамилија је над појединцем а тестаментарно наслједство не познаје нужног наслједног дијела.

У Италији су принципи римског права скроз конзеквентно провађани. То је упропастило сеоске посједе тако, да су данас у Горњој Италији једна ријеткост. Сељак је осиромашењем

био присиљен да се повлачи у градове и да се у туђи свијет сели. Због тога су настали велики грофовски и капиталистички посједи те ми данас у Италији стојимо пред новом и те још како озбиљном аграрном кризом.

Сви ови аграрно-правни принципи, по којима се равнају посједовни односи у разним државама, јесу продукат народних стољетних навика. Гдје таквих специфичних навика није било као на пр. у Француској и Италији, није се могло ни изградити скоро никакво специјално законодавство за заштиту сеоског посједа.

У нашем народу, и како сам истакао на срећу постоји кућна задруга. Она је поред свих моралних особина најподеснија аграрно-правна јединица, која би могла и требала да буде основицом за израду нашег специјалног закона за уређење односа на сеоским посједима. Тражимо у њој све елементе да сеоски посјед заштитимо па ћемо га и заштитити!

На жалост наше законодавство није схватило важност задруге. Сви постојећи закони, изузев донекле у Хрватској и Славонији, поред све важности задруге и њене историјске улоге не поклањају довољно пажње тој правној институцији. Неки је само узгред спомињу. То је доказ да су законовавна тијела стојећи под упливом принципа О. Г. З. пропустила правилно оцијенити вриједност задруге и њен нарочити значај у нашем животу. С тога она не само да нијесу донијела одредаба, које ће задругу као такову у народу популарисати и проширити (на пр. прописи о давању војне дужности иду директно на штету задруге), него су пропустили донијети и такве одредбе, које ће задругу онакову, какова је данас, чувати. Изгледа да законодавцима није било ни најмање стало до судбине самих задруга. То је била велика грешка. Ако ми знамо да је задруга права особина нашега народног живота, ако је она способна да се одржи, ако је подесна за одгајање разних врлина у народу а врло корисна за подизање народног благостања онда таквој институцији држава мора пружити сваку гаранцију, да она свој живот може не само одржати него и развијати и од сваке опасности бранити у колико би био њен опстанак угрожен.

Доношењем закона о изједначењу посједа према нашем пројекту престају у Босни и Херцеговини све норме, које су регулисале задружни живот. И баш због тога, кад се раскидају кметовски односи, кад се прелази из зависног економског живота у живот слободних грађана законодавац не смије да пропусти важност постојећих задруга а да их не замијени таквим задругама које ће одговарати новом времену.

То није само за то потребно што задруга има своју специфичну вриједност него и због тога што би код прелаза из задружног живота у нови живот, који фаворизира појединца на штету заједнице и погодује његовим личним интересима, настао пот-

пуни поремећај организованих добара, фамилијарних веза и социјалног поретка.

Ако је српски грађански законик донесен под приликама и јаким утјецајем школе апсолутног економског индивидуализма, као посљедице француске револуције, то за нас тај принцип не мора да важи. Данас у сваком правцу побеђује принцип асоцијације интереса, јер у том принципу видимо и бољу заштиту својих сопствених интереса. Тај принцип усвојен је и код Уредаба од 25. фебруара и 21. јула 1919. год. и држим да је то била права срећа за спас наших посједа, који су због разних ограничења, која су им наметнута, остали поштеђени од многих којекаквих штетних посљедица.

Како је данас вријеме да се та ограничења сведу на минимум, који ни најмање неће пријечити допустиву индивидуалну слободу, то је било потребно да у кратким цртама прикажемо стање сеоских посједа у другим земљама и настојање да се тај сеоски посјед заштити. Тиме сам уједно приказао и потребу ограничења диоба сеоских посједа било путем наслеђства било путем других правних послова.

Наш пројекат као претеча новог сеоског законодавства не би ову национално-економску потребу смио никако из вида испустити.

Друго врло важно питање, преко којег пројекат прелази, јесте да ли се на нашем сељаку у данашње доба може дозволити безгранично задуживање.

То је ствар, која нас у овоме часу, кад бивши кмет није до данас уживао никаквог реалног кредита, апсолутно мора интересовати.

Кредит је за сваког па и за сељака без сумње од велике важности за подизање његове привреде. Но да кредит оправда и сврху у коју се узима, мора човјек, који се њиме служи, да буде потпуно дорастао одговорности, коју на се служећи се кредитом преузима и да буде свестан свих својих моралних и физичких снага.

Да ли је наш сељак такав и да ли су услови, под којима се код нас кредити добивају бар у данашње доба такви, да сељаку можемо дати потпуну слободу задуживања, о томе ћемо се нарочито забавити.

Из искуства које смо ми у Босни и Херцеговини стекли о задуживању сељака имадемо да извучемо потребан закључак.

За вријеме од год. 1878—1911 одкупнина за кметовска селишта износила је 29,308.111 к. Од овог износа подигнуто је од Привилеговане Земаљске Банке у Сарајеву близу 17,000.000 к. Интересирао сам се о могућности и тачности отплаћивања подијелених зајмова те сам према добивеним информацијама од Хипотекарног Одјељења Земаљске Банке могао констатирати да је најмање 60% дужника било у немогућности да примљени зајам тачно и на вријеме одплати. При томе се мора имати

на уму, да Земаљска Банка никада није форсирала наплату не обазирајући се на потешкоће, на које је сељак код плаћања наилазио. Осим тога оврхе су вршене путем административних власти и то скоро без икаквих трошкова. Да је наплата зајмова код 60% дужника била још скопчана са великим трошковима и да се безобзирно вршила не знам у каквом би се стању данас ти тадањи дужници налазили.

За годину 1912 и 1913 по уреду за откуп кметова издато је из државних средстава у име откупних зајмова 19,949.600 к. Ти зајмови били су плативи за 30 година у 60 полугодишњих ануитета. Сравнијући висину отплате са површином и бонитетом земље установио сам да је тежак код слабе земље плаћао годишње 30—60 хел. по једном дунуму, код средње врсте земље 1 К. а код добре земље по 1.20—2 К. од дунума. Претворивши ове износе по тадањој цени у пшеницу то је на један дунум у име отплате отпадало код слабе земље 1.50—2.50 Клг. пшенице, код средње 4 клг. а код добре 8 клг. Упоредивши ово оптерећење након откупа земље са висином хака, што га је тежак прије откупа давао спахији т.ј. са $\frac{1}{3}$ цијелога плода, дошао сам до резултата да је тежак након откупа у име оптерећења давао тек $\frac{1}{8}$ дио онога, што је прије у форми хака давао.

Па шта је се догодило? Догодило се је то да ни ову $\frac{1}{8}$ првашњег хака није тачно отплаћивао. И поред такве ниске отплате као и повољних услова (ако је била неродица цијело се је отплаћивање помакло за једну годину даље) догодило се је то, да је највише 15% бивших кметова своје ануитете на вријеме тачно плаћало, 35—40% било их је, од којих су се егзекуцијом наплаћивали, а остатак од око 50% сељака потпуно је занемарио своју дужност. Ова немарност и неспособност плаћања натјерала је тадању владу да је у неким срезovima установила вријеме отплате на 40 а негдје и на 50 година само да лакше откупнину плаћају. Но и то није много помогло. Оврхе су код судова биле у пуном јеку и једино је рат спасио многог сељака обуставивши сваку овршну наплату укњижених тражбина.

Неко би помислио да је пропадање кметова одкупом настало због тога што је био слабо организован кредит код Земаљске Владе — како то у осталом мисли и Д-р Гринберг — и што је сељака давнио, но тај се приговор апсолутно не може ставити код зајмова од одкупног уреда гдје је кредит био савршен организован а ануитети минимални, па га сељак ипак није био у стању отплаћивати.

Није лежала дакле пропаст у самом кредиту као таквом него у њему самом, који му је био недорастао.

Питање је сада да ли је код сељака наступила таква промјена да би се кредитом могао разумније послужити.

Моје је тврдо увјерење да не би.

Како до сада тако би се он и од сада бар у догледно ври-

јеме задуживао скоро искључиво у непродуктивне сврхе т.ј. за куповање земље, за градњу кућа, за исплату наслеђених дјелова као и отплату дугова насталих због неродних година. У продуктивне је сврхе од сад слабо улагао па и данас мало улаже.

Каквим је резултатом таково задуживање свршавало видјели смо поред свега тога што су зајмови били врло повољни нарочито код одкупног уреда. Одплатна способност с обзиром на врсту земљишта и данашњи продукциони капацитет наших сеоских газдинства неће за дуго моћи да поднесе оне дужности код задуживања у продуктивне сврха па макар и држава дала доста повољне кредите а да не говорим о оним кредитима, које би давала приватна лица или други новчани заводи.

Држава је до душе створила за земљорадника државни кредит, али није оспособила нашег земљорадника у Босни и Херцеговини за тај кредит, па макар он био и повољан, и у томе лежи сва тежина овога проблема.

Пустити сељака да се може неограничено задуживати у данашње доба, кад је вриједност новца још увијек потпуно непоуздана а камата висока, значи толико, колико му и сигурну гробницу припремати.

То за сељака у другим крајевима наше државе не вриједи у толикој мјери, јер је он за кредит без сумње способнији.

Код нас је та кредитна неспособност последицом културне заосталости и са малим изнимкама економске слабости нашега сељака. Њему недостаје скоро сваки поглед у привредну будућност. Он је потпуно конзервативан, брине се само за садашњицу а шта ће бити послје њега, о томе он не воли много водити рачуна. Нерадо се упушта у такве привредне операције, чије ће извођење трајати дуље времена а не воли никако дуге рокове, који му намећу дужност, док је у својој конзервативности противник сваког рада, који му неће одмах донијети видљиву и обилату корист. Вриједност свога рада не зна упоредити са вриједношћу данашњег новца те је код тога врло лакомислен. У обради земљишта на многим мјестима није за корак одмакао од својих предака. Дрвени плуг није изгубио много на терену. Преобрађивање земље у многим је крајевима непозната појава, сељак не зна довољно ни са животињским ђубретом манипулирати а у умјетно ђубре нема повјерења, стоку не зна ни најмање гојити, једном речи његов је господарски живот посве примитиван а према томе и економски слаб.

Оцјена његове привредне способности најбоље ће се видјети, ако успоредимо продуктивност његова земљишта по главама са продуктивношћу у другим крајевима наше државе.

Тако је на пр. продукција жита за вријеме од 1899—1903 просјечно годишње по једној глави износила:

У Босни и Херцеговини	... ..	245.63	кг.
У Србији	... ..	373.01	„
У Хрватској и Славонији	... ..	414.57	„

У Бугарској за то исто вријеме износила је 596.19 килг. а у Румунској 741 килг.

Ова се продукција није много ни касније повисила. Према службеним подацима износила је код нас за вријеме од 1903—1912 просјечно 260.50 килг. а за годину 1913 и 1914 просјечно 372.05, док је опет за годину 1923 и 1924 пала просјечно на 253.86 килг. (1923 — 185.85 а 1924 — 321.87). У исто доба за 1923 и 1924 год. износила је у Војводини (Бачка, Београдска и Подунавска област) 1146.59 килг. а у цијелој држави просјечно 451.49 килг.

Резултат из године 1923 и 1924 према оном из године 1913 и 1914 јест поразан кад се има на уму да је већи дио сељака 1914 године био кмет а 1924 слободан тежак и кад је познато, да је врло много издијељено и обрађено државне земље, док се становништво од 1910—1920 помножило само за 5.74%.

Продукција по површини обрађене земље износила је на 1 ха. метричких центи:

	пшенице		ражи		кукуруза	
	за год.	за год.	за год.	за год.	за год.	за год.
	1923.	1924.	1923.	1924.	1923.	1924.
У Босни и Херцеговини	7.37	7.27	7.47	8.55	6.73	14.34
У Војводини	11.13	10.56	10.92	10.15	13.31	25.07
У Далмацији	9.90	7.87	6.81	6.31	9.55	13.07
У Хрватској и Славонији	9.11	6.54	7.88	6.76	13.40	15.28
У Косовској области	7.58	7.51	5.82	7.48	6.40	9.9
У Ужичкој области	7.08	5.62	6.94	6.71	7.16	11.08
У Шумадиској области	10.67	7.45	8.81	6.02	13.37	16.07

Но да нам ови подаци пруже стварну рентабилност треба имати на уму да чисто допринос земљишта, који је једини мјеродаван за снагу и подизање сељачког staleжа, никада не стоји у истом омјеру како га горња скала приказује. Тај чисто пољопривредни допринос са 1-ог хектара, како сам према службеним подацима приближно могао установити, стоји према оној у Хрватској и Словеначкој као 1 : 1.50 док према оном у Војводини као 1:4.

Није без важности за снагу нашега сељака и данашњи државни порез, који је несретним пореским системом, кога су код нас увеле туђинске власти, до те висине дотјерао, да је тај порез код нас по хектару за 35% већи него у Војводини, за 20% већи него у Хрватској и Славонији, а што је најинтересантније за 8 пута већи него у Далмацији.

Поред свих ових околности које су узроком данашњег економског стања нашег сељака придружује се код нас у Босни и Херцеговини још и једна велика народна мана. Алкохол је у широким народним слојевима нарочито у средњој и сјеверној Босни тако загладао, да је постао не само озбиљна сметња за материјално опорављење него и очита опасност за одржање физичке народне снаге.

Код оваквог агрикултурног и моралног стања нашег сељака у опште а напосе нашега сељака у Босни и Херцеговини није

никакво чудо да он са својим продуктом не може да издржи страну конкуренцију а нарочито конкуренцију преко-океанских земаља. Цјене нашим продуктима морају да падају пред цјенама страних продуката. Према томе и рентабилност земље опада. Посљедица је свега тога осиромашење сељака које га је у многим крајевима дотле довело, да сељак није у стању ништа друго купити у вароши него соли и дувана.

Осиромашење повлачи за собом задуживање, земља постаје зависна од капитала и сељка који је у таквом положају присиљен да заима, не пита за услове зајма а нити рачуна о околностима, под којима ће зајам морати враћати. Ту је господар капитал а не сељакова права воља. Ако на све те по данашњи кредит неповољне разлоге, који произилазе из суштине самог бића нашега тежака, додамо и природне појаве, од чијег је развијања зависан не само рад привредно слабог него и најјачег сељака, онда нам је јасна слика, под какав ризик доводимо наш сеоски сталез, кад му у данашњим приликама дајемо потпуну слободу задуживања.

Наше законодавство не смије да иде за тим да сељака бар за сад потпуно еманципује. Народни живот у имовинско-правном погледу обучен у модерно рухо биће сличан животу оног сељака који се је убукао у грађанско одјело и хоће грађанским животом да живи. Такав сељак у овом случају мора пропасти па је врло оправдан страх, да се тако не догоди и са животом већине нашег тежачког народа.

По овоме је наше мишљење да се сељаку у садањем моменту не смије дати потпуна слобода задуживања а нарочито не задуживања у непродуктивне сврхе.

Да се сељак може слободно задуживати потребно је у првом реду да се култивише. За њега треба створити што већи услов за набавку средстава и справа за подизање његовог господарства. То треба да се чини или директно или путем јефтинога кредита. Сељака морамо сачувати од свих кредитних операција и земљишних трансакција, које ремете нормалан ток развика господарства. Код тога морају да више одлучују захтјеви аграрне политике него принципи чистога грађанско-правног живота.

Држава у заштити интереса не смије да се стави на становиште апсолутне заштите капитала која по нашим данашњим законима води више пута до уништења постојећих привредних јединица.

О. Г. З. као ни српски грађански законик не познаје немогућност извршења обавеза од стране дужника па макар та немогућност настала и без кривње самог дужника. То је основна мана постојећих закона. Под оваковим законима сељак мора да страда, јер извршење његових обавеза зависи врло често од других сила с којим он не влада. Нови грађански законик за Чехословачку Републику у својим §§ 806 и 1342 предвиђа овакве случајеве и спреман је сачувати од привредног пада

сваког оног, који докаже да није сам скривио погоршању свога положаја. Такове заштите слабијега наши закони не познају и тим се мора рачунати.

Дозвољавањем неограниченога задуживања узима на се држава и одицм за упропашћивање сељака. Она мора најприје сељака културно подићи, створити му лакше услове живљења и задуживања, подићи подесне институције на подизању пољопривредног господарства, донијети потребне законе за осигурање од елементарних непогода, загарантовати боље његове интересе на пољу приватног права било кодификацијом специјалног сељачког права, било у новом грађанском закону и кад све то држава учини онда се тек може говорити о неограниченој слободи задуживања.

Данас о томе не може бити говора. Малољетним је одузета правна способност не зато, што нијесу навршили прописану доб живота, него за то што се сматрају душевно незрели и што би уживајући правно-имовинску способност могли свој опстанак у питању довести. За то им се поставља старатељ.

Ако нашег сељака који први пут ступа у живот као потпуно самостални привредни фактор упоредимо са сељаком других напредних држава, па и са сељаком у једном дијелу наше државе, онда морамо доћи до закључка, да и он није потпуно зрео за неограничено располагање са цијелим својим имањем. Као малољетнику тако и нашем сељаку треба ставити старатеља. Држава као и позвани и најпоузданији старатељ има му својим законодавством да наметне нека ограничења у оним правима гдје би сељак када би их неограничено вршио, могао врло лако подлећи и своју слободу скупо платити.

Код доношења таковог закона не смијемо се обазирати ни на разлоге због којих скупштинска мањина у Србији године 1873 није гласала за проширење ограничења код заштите минимума егзистенције. Држава има да води рачуна о интересима својих држављана а не о томе да ли је државу срамота, да своје грађане проглашује незрелим за располагањем земљом.

Кад говоримо о ограничењу задуживања сељака не мислимо само на нашега сељака и прилике у којима се он у опште а специјално код нас налази него и на резултате задуживања, сељака, који су настали у цијелој Средњој Европи, након ослобођења испод поданичких веза. Сељак је са својом економском слободом добио такав полет односно прохтјев у привреди да се је за успостављење тога новог живота и подизања привредног стања морао задуживати. Лихварство је на све стране разапело своје мреже а настала су таква оптерећења сеоских добара да је и за државу створио нов проблем о њиховом растерећењу, јер су грцала под дуговима. И колико год је државама задавала бриге ослобођење тежака испод господарске зависности, још им је више дало бриге како ће сељака извући из оне новчано-економске кризе, у коју су га саме државе сурвале. Је-

дино организација привредног кредита путем приватне иницијативе а нарочито оснивања државних банака као и оснивања других пољопривредних институција могло је сељака од очите пропасти спасти.

То се је исто догодило и у Србији гдје је након ослобођења сељака 1833 зеленаштво просто триумфовало и гдје је држава, како смо споменули морала да предузме мјере, да законским путем спријечи пропаст и осиромашење сељака.

Колико је Румунија водила рачуна о свом сељаку након укидања кметовства види се отуда, што је она у закону о изједначењу аграрног посједа од 14 августа 1864 а у Арт. VII одредила да се селишта кроз 30 година не могу задуживати.

Румуни су код доношења овога закона добро познавали свој народ те његову интелектуалну и економску снагу, па су цијелу једну генерацију задржали да се не послужи стрмим путем а то су вријеме употребили да за тај пут припреме нову генерацију; и нијесу се покајали.

Национално-господарски разлози су код њих били пречи него либерални принципи, који, како смо видјели, знаду за некултурни тежачки сталез и те како бити опасни.

Да ћемо се ми неким чудом сачувати од тих посљедица, мислим да о томе не сумњају ни творци самога пројекта.

Задруга као економски јача јединица са својим устројством на принципима новијег задружног законодавства пружа доста довољну гаранцију да задуживање не може узети онога маха, који је својствен у индивидуалном власништву.

То се у осталом види и из позитивних одредаба из задружног права које у неким крајевима наше државе вриједи. Фамилије, које ће се издвојити из данашњих задруга биће преслабе да се у даној им слободи одрже.

Пројекат преко свега тога прелази и у томе је једна његова велика мана.

Пројекат укидајући задругу превидео је и ону велику благодет, коју је задруга пружала млдб. дјечи. Рат је иза себе оставио мноштво дјеце која су без потребне заштите и старанја. Сва су та дјеца у задрузи била у сигурном склоништу. Старјешина задруге колико се год бринуо за своје интересе преносио је ту бригу истодобно и на интересе малољетника. Укидањем задруга даје се маха диобама. Досадањи старјешина задруге макар остао и на даље старатељ малодобне дјеце са којима он одијељено живи, није директно заинтересован на одијељеном иметку и не може му довољно бриге посветити. Од колико је то штете по иметак малољетне дјеце то знадемо ми, који смо код суда управљали масама малољетника. Укидањем задруга настала је за очување интереса малољетника једна празнина, која без сумње неће остати без својих посљедица.

Ми додуше немамо ни по срп. грађ. закону директних уставних о заштити интереса малољетника. Једино по § 520 пре-

пушта се судији, да може издвојити иметак ако мисли да је он у опасности. То је само негативна страна заштите. Ми се само с тим не можемо задовољити. Најближа родбина имаде моралну обавезу, да се за незаштићене брине. Док год имаде ближих крвних сродника, не смије се брига око њихова одгоја и управљања њихова иметка препустити држави па да она тражи, ко ће се о њима бринути. У том погледу могла би нам служити за примјер одредба француског закона из 1906 о заштити минимума за опстанак, по којој судија може одгодити диобу док и најмлађи малолетник постане пунољетан.

Наш пројекат испушта и то из вида, те и малолетнике препушта својој судбини.

Није од споредне важности истакнути, да је у задужи сељак био ослобођен од свих преносних и насљедбених пристојби у случају смрти једног члана јер се за некретнине није водила оставинска расправа.

Истина држава има право на побирање прихода од насљедства али за нашега као најсиромашнијега сељака у држави поред високих непосредних пореза била је то ипак једна олакшица, која је врло добро дошла. Укидањем задруга сељаку се одузима и правило ослобађања од насљедбених пристојби.

Уредбом о финансијској ликвидацији аграрних односа у Босни и Херцеговини из године 1921 утврђено је, на који ће начин држава исплатити бивше земљовласнике а чл. 42. Устава одређено је да кметови за своју земљу неће плаћати никакову оштету.

То је тада био постулат времена и партисјко-политичког лицитирања. Од тада па до данас потпуно се у народу створило друго расположење које се оснива на принципу, да се свако право односно свака добит мора и платити.

Тај се принцип утврдио још више на основу свакога несигурнога стања у уређивању односа на кметовским селиштима. Разлог овој несређености и „несигурности“ сељак је нашао у томе факту, што земљу није платио. И збиља с којим год данас сељаком разговарате сваки ће вам без икакова размишљања признати да би волио, да је земљу платио.

Код коначног уређења односа на кметовским селиштима рачунајући са тим природним осјећајем нашег сељака не би смо смјели мимоићи и ту околност. Истина не можемо радити против изричитој одреби чл. 42. Устава, али бисмо то могли провести код преноса власности у грунтовници и то у форми преносне и укњижбене пристојбе. Та пристојба не би смјела да се приводи редовним државним приходима, него би се њоме могао створити фонд за колонизирање наших бескућника.

Сељак би био увјерења, да је земљу платио, и ми би смо дошли у могућност да олакшамо колонизирање наших бескућника у крајевима који за то буду одређени.

То је у осталом право и праведно. Тај би корак био од

свих страна одобрен, а ни најмање се не би дошло у колизију са споменутом одредбом Устава.

У колико би се усвојило наше становиште, да се диобе не смију дозвољавати испод становитог минимума површине, која би била потребна за одржавање једног сеоског господарства, одмах би се показала и потреба колонизирања. Тај фонд врло би нам добро дошао. Концем године 1913 било је 94.000 кметовских фамилија са 566.076 ха зиратне земље и када би се од свакога хектара платило само 20 динара износио би тај фонд 11,321.520 динара; толико би дао сватко посве радо и без икаквога приговора.

Наш пројекат у скупу питања, која стоје у вези са уређењем односа на бившим кметовским селиштима не би смио да изостави и питање колонизације, нарочито оних сељака, који ограничењем диоба неће моћи добити свој потребни дио те ће за своју егзистенцију морати потражити друго подручје. И румунски закон о изједначавању аграрног посједа из године 1864 предвидео је насељавање колонизацијом свих оних сељака који нијесу имали довољно земље или који је путем наслеђства у потребној мјери нијесу могли добити. Овакво земљиште могле су те особе купити уз врло повољне услове. Куповина се употребљавала за исплату аграрних обвезница издатих првашњим власницима у име одштете. Ову одредбу могли би и ми с незнатном измјеном рецепирати.

Уредивши питање колонизације у вези са питањем ограничења диобе у првом реду уклонили би оне потешкоће на које би с почетка наишли код провађања закона о недјелјивости земљишта испод извјесне површине а у другом реду постепено би припремили терен за подпуно удомаћење тога правно-економског принципа.

Не могу а да не истакнем да је задруга у том правцу вршила једну велику национално-економску улогу.

Насељење у нашим крајевима до сада се редовито вршило из задруга. То се чинило прије а то се чини и данас. Кад задругарима на задружном посједу постане тјесно онда се неки морају да селе.

Селећи остављају у задрузи сву своју сувишну чељад, која у задрузи остају безбрижно све догле док се на новом огњишту не створе услови да сву чељад узмогну са собом повести.

У приликама, које се стварају нашим пројектом који дозвољава безгранично распарчавање сеоских посједа, сељак ће бити везан на најмање парче земље, јер ће се на њему скућити. Тако једног сељака није лако са његовог огњишта покренути. Док год он буде имао хране бар за три прва мјесеца у години, догле га нећемо моћи добровољно склонити на колонизацију. Но што је још најгоре он неће бити ни способан да се колонизира јер мора са собом одмах и чељад повести, гдје ће му прва дужност бити да код другог зарађује и чељад прехрани

а онда да ствара услове оснивања свог самосталног газдинства. Код прелаза из садањег аграрног стања у ново не би смјели ни ову околност мимоићи.

То су главна питања која је пројекат превидио, а о којима је по моме мишљењу апсолутно морао водити рачуна.

На који би се начин та поједина питања имала уредити и привести то у ствар специјалног разматрања. За нас је у овоме часу само принципијелно питање актуелно.

Да ми се не би приговорило зашто се код разматрања овог пројекта упуштам у питање која нијесу и не могу бити предметом наумљеног закона одмах ћу дати потребан одговор.

Истина овај пројекат није никакав специјалан закон. Он није узео за дужност уређење сеоских односа у опште. Он хоће само да прекине са ванзаконским стањем на данашњим кметовским селиштима и да бивша кметовска селишта у њиховој правној нарави изједначи са осталом слободном земљом. Али ако поближе размотримо неке одредбе тога пројекта наићи ћемо на такве ствари, које показују, да је пројекат такнуо и она питања, која немају ништа заједничког са означеном сврхом. Тако је на пр., како сам већ прије казао, дотакао питања дијела женских чланова задруге т.ј. кћери и удовица. Кћерима смањује дио на $\frac{1}{3}$ мушког дијела, а мушким дозвољава да га и искупе, док удовицама одређује на који ће оне начин моћи уживати свога дијела осигурати.

У једном и у другом случају законодавац се стара за судбину земље односно права уживања не само у моменту развргнућа задруге него и након тога. Код удовица поставља и такве норме које не само да нијесу у складу са њој припалим чланством у задрузи, него су оне и другојачије од права оних удовица чији је муж имао посве слободну земљу.

По овим примјерима пројекат се дотакао питања, која су чисто материјално-правне нарави те код којих поставља нове смјернице у нашем имовинско-правном животу. Он осјећа да не може коначно ликвидирати односе на бившим селиштима а да не посегне и у подручје другог правног законодавства и то поред свега тога што је то свјесно избјегавао. Он сам увиђа да за собом оставља једну празнину правно-имовинских комбинација, оставља једно започето а не довршено дјело.

Пројекат се по нашем мишљењу требао строго ограничити на укидање задружног система, при чему се сва бивша кметовска земља у правној нарави изједначује са осталом слободном земљом, а када се је већ дотакао питања, која нијесу у уској вези са постављеним циљем и када је већ усвојио принцип индивидуалног власништва као савршенији и подеснији за нашег сељака од система колективног задружног система, онда није смио никако пропустити а да не помисли и на судбину наших сеоски посједа са становишта национално-економске политике.

Истина сва ова питања спадају у један специјалан закон

за заштиту сеоског посједа или сељачког права али за наше прилике у Босни и Херцеговини, кад ријешавамо судбину бивших кметовских селишта не можемо а и не смијемо ове специјалне одредбе мимоићи. У том је и одговор на евентуалне приговоре о разлозима третирања истакнутих питања.

Кад расправљамо овакове ствари могло би нам се приговорити да се држава у данашње доба т. зв. материјалистичкога индивидуализма не смије тако далеко мијешати у приватни живот појединца и ограничити га у вршењу његових најприроднијих права. Да одговоримо на ове приговоре посматраћемо државу са гледишта њезиних дужности.

Држава је организација људи те једног односно више народа за чување и унапређење свих људских интереса. У ту сврху предузима она и потребне мјере. При томе се увијек интерес појединца подвргава интересу заједнице. Па кад држава у општем интересу може да предузима мјере за чување народног здравља да појединца присили на сношење разних терета око подизања опште корисних установа, да му пропише како ће куће зидати, какве ће и куда ће путеве правити, да му у опште сврхе експроприише и цијело његово имање, да му спријечи слободу у сађењу дувана, производњи алкохола и постављању цијена разним животним артиклима, да му ограничи располагање са његовом приватном шумом, као што је то случај код нас, онда имаде и право, да и господарском животу нашега сељака даде онај облик који је најподеснији и који му пружа највише услова за његов економски напредак. И докле год ми од државе тражимо да се она брине за незапослене, да подиже оправилишта и болнице за туберкулозне, да отвара сиротињске куће и разне хумане институције, да оснива луднице и поправилишта, да се брине за колонизацију а у неким крајевима и за сталну исхрану становништва онда јој морамо допустити да она и специјалним законима дубље зађе у народни живот и да га тако регулише како би уклонила што више узрока, који јој ову тешку дужност намећу.

С тога сам ја, у колико се то не би новим намјераваним законом регулисало, апсолутно за доношење специјалног сељачког закона у коме би једно поглавље говорило нарочито о заштити сеоског посједа. Такав закон није нов. Он је био познат још у византијском царству под именом *επιμοσ χωρικηδρ* свановија законодавства су у сталној бризи око израде подесног закона за уређење односа на селу. Наш црногорски имовински закон имаде много норми које те односе уређују.

Но како основа таквог једног закона није израђена и како ће до тога требати доста времена онда је најприродније, да се послужимо оним што имамо.

Конгрес правника у Београду показао нам је пут којим треба да пођемо и то, реципирањем задружног закона за Хрватску и Славонију од 9 маја 1889 год. те новеле том закону од

30 априла 1902 са најпотребнијим измјенама према нашим приликама као „провизорни пропис“.

Примјеном прописа о. г. з. на земљишта кметовских заједница не само да би се тешко уздрмао правно економски живот нашег тежака и повриједио његов правни осјећај, него би се донекле прејудиирало и будућем законодавству које је свјесно тога, да су принципи о. г. з. за јак сеоски сталез апсолутно неодрживи.

Поштедимо народ од лошег експеримента и не осуђујмо ону институцију, која код нас имаде славну прошлост и која је у својој основи за живот нашега народа најподеснија ако је већ нијесмо у стању замијенити нечим бољим.

Ђорђе Крстић,
судија окружног суда у Сарајеву.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Ванредна Скупштина Друштва Народа (8—17 марта 1926. г.)

На основу члана 3. Пакта Друштва Народа, Скупштине Друштва су редовне и ванредне. Редовне се сазивају сваке године првога понедеоника у месецу септембру (на основу пословника). Ванредне се могу по чл. 3. сазвати кад год то околности захтевају. После шест редовних Скупштина, ове године се први пут састала, на дан 8 марта, ванредна Скупштина Друштва Народа. Разлог за њен сазив је био тај што је пријем једнога новог члана, Немачке, задоцнио за прошлу септембарску Скупштину, а због ступања у важност Локарнског Споразума, условљеног пријемом Немачке у Друштво Народа, није се могла сачекати идућа редовна скупштина. Пријем Немачке у Друштво Народа био је готово једина тачка дневнога реда, и очекивало се да ће ванредна скупштина трајати свега 3—4 дана. Међутим, догађаји су се тако развили, да је ванредна скупштина остала на окупу 10 дана а главну тачку дневнога реда није решила. Због питања како ће бити састављен Савет, у коме је Немачка одмах по ступању у друштво имала да добије стално место, скупштина се разишла не постигнувши сагласност и остављајући идућој редовној скупштини да питање ступања Немачке у вези са будућим саставом Савета реши.

Пред скупштином су управо била свега три питања: 1., пријем Немачке у Друштво; 2., питање зидања нових друштвених зграда; 3., питање о будућем саставу Савета.

Прво питање само по себи није садржавало никакве тешкоће, пошто није био нико противан улазу Немачке у Друштво. По самоме Пакту (члан први), држава која хоће да постане члан

Друштва мора дати стварна јемства да искрено намерава поштовати своје међународне обавезе, и да ће усвојити план који Друштво буде утврдило у погледу ограничења наоружања.¹⁾ У погледу разоружања може се рећи да је у Немачкој већ остварен и најстрожији програм разоружања, јер је њено наоружање сведено самим Версајским Уговором од 1919 на најмању меру. Што се тиче јемства за поштовање међународних обавеза, то је ствар оцене и личне импресије, и у овоме случају је извесно било да ће та оцена бити повољна по Немачку, као што је извесно било и да ће Немачка при гласању у Скупштини добити $\frac{2}{3}$ гласова, колико члан I Пакта тражи као минимум при примању нових чланова у Друштво.

Друго је питање било сасвим споредна значаја и односило се на куповину плацева и зидање нових зграда за потребе Друштва. Ствар је у принципу решена на ранијим Скупштинама. Питање је било, где ће се имање купити, да ли у продужењу садашњег друштвеног имања у Женеви или изван вароши до парка Мон-репо, у ком би се случају продало имање које Друштво сада има. Постављало се и питање кредита у вези с тиме. Карактеристична је понуда швајцарске владе да накнади Друштву штету ако би се садање имање продало по сувише ниску цену, да гарантује, другим речима, један минимум (4 милиона швајц. франака) у случају продаје. Та је понуда усвојена. Ванредна је скупштина усвојила извештај своје комисије и одобрила, поред 4 милиона који ће се добити од продаје садашње Друштвене зграде, да се изда на куповину имања и зидање зграда за Друштвене скупштине и Друштвени Секретаријат још 12,968.000 швајц. франака. Све је то свршено лако и споразумно.

Треће питање врло важно по будућност Друштва Народа, било је међутим оно око кога се споразум никако није могао постићи. Како ће бити од сада састављен Савет Друштва Народа? Које ће државе од сада у њему бити стални чланови? То питање управо није ни доспело пред саму Ванредну Скупштину, већ је третирано без успеха међу члановима Савета, који је заседавао једновремено и паралелно са Скупштином. И ту се никако није могла постићи слога међу неколиким рефлектантима на стална места Савета.

Сасвим је оправдано било да једна велика држава као Немачка, улазећи у Друштво Народа, постане одмах стални члан друштвеног Савета уз Енглеску, Француску, Италију и Јапан. Кад већ постоје у Савету поред 6 изборних места 4 стална, и

1) Кад год се прима нови члан Друштва има да се у комисији најпре констатује да је захтев за улаз у Друштво правилан; да је влада dotyчне државе призната и de jure и de facto; да држава има сталну владу и одређене границе; да слободно собом управља; и да поштује међународне обавезе као и да ће усвојити план разоружања.

кад је већ усвојено да та стална места имају велике државе, за Немачку би било понижење да не добије стално место. Друго је питање, да ли је у опште основано да се чини разлика међу државама и да једне буду стални чланови Савета а друге само привремени. То се свакако врло тешко може сложити са начелом правне једнакости држава! Али кад је већ тако, морало се и Немачкој дати стално место, јер она није могла изостати иза садањих сталних чланова Савета. То је у осталом био и услов под којим је Немачка пристала да уђе у Друштво.

Али на жалост то није био једини услов Немачке. Она је уз то захтевала, и при томе захтеву остала до краја, да само она уђе у Савет као нови члан, и нико више. А други нису били тога мишљења.

Шпанија је наваљивала да се и њој додели стално место, и исте захтеве су постављале и Пољска и Бразилија. Пољске претензије је помагала Француска. Тако се Савет налазио између два супротна гледишта: гледишта Шпаније, Пољске и Бразилије које су тражиле да им се једновремено кад и Немачкој доделе стална места у Савету (чиме би се број сталних места у Савету попео на 8) и гледишта Немачке која је упорно тврдила да је према њој узета морална обавеза и да јој је обећано у Локарну да ће се само она примити у Савет, да нико други према томе не може једновремено с њом постати члан Савета, и да тек доцније може бити говора о давању места у Савету и другим државама.

Та гледишта је тешко било измирити због непопустљивости оних који су их заступали. А разни су предлози истицани ради њиховог измирења. На пример 12 марта је предложена једна трансакција која је имала изгледа на успех. По њој би се овако поступило: 1. Скупштина прима Немачку у Друштво Народа и Немачка одмах добија стално место у Савету. 2. Савет затим предлаже да се створи још једно изборно место у њему и Скупштина бира на то место Пољску. 3. Нарочити одбор спремиће за редовну скупштину (за септембар 1926) предлог о реорганизацији Савета и стварању сталних места за Шпанију и Бразилију.

Ова трансакција је тежила томе да Немачку задовољи а да Пољску, Шпанију и Бразилију умири. Она је у исто време имала да задовољи и Шведску која се противила као и Немачка проширењу Савета (и ако наводећи други разлог, поштовање прерогатива скупштинских). Шведска би могла бити спокојна пошто би се створило само једно изборно место, дакле потчињено контроли Скупштине. Немачка би требало да буде задовољна, пошто се по њеној жељи не би никоме више дало стално место у истом моменту кад и њој. Пољска би одмах ушла у Савет (што је главно), и ако као изборни члан. Шпанија и Бразилија, које су већ у Савету као изборни чланови, могле би

лако да се стрпе до јесени, кад би се коначно расправило питање њихових сталних места.

Изгледало је дакле да ће се моћи доћи до споразума. Али је Немачка одбила и предлог од 12 марта.

Ипак се није клонуло, и Бријан и Чемберлен су се нарочито залагали, да се из теснаца изиђе. Да би олакшала ситуацију, Шведска је одустала од свога захтева и није више правила питање, хоће ли се Савет проширити или не. Да би се Немачка задовољила, на послетку се дошло дотле да се осим немачког не створи никакво друго ново место у Савету, а да се Пољска ипак у Савет избере на тај начин што би један од садашњих чланова Савета дао оставку. И неколико њих су ставили своја места на расположење само да се задовоље и Немачка и Пољска. Могло се очекивати да ће се на тој бази и решити цела ствар, кад је у последњем моменту Бразилија све комбинације разбила тиме што је поново и коначно захтевала да јој се одмах да стално место.

Делегат Бразилије добио је инструкције да апсолутно не попусти од свога захтева. Иста таква непопустљивост је била и код Немаца. А како је Скупштина већ и сувише дана провела у очекивању и нераду, није више било времена за нова посредовања и тражења компромиса. Што је најгоре, неуспех многобројних покушаја компромиса створио је био тешку атмосферу клонулости у којој се више није имало ни храбрости ни иницијативе за нова посредовања.

У таквим околностима се могло учинити само то да се решење целог питања одложи. И пријем Немачке у Друштво Народа и реорганизација Савета одложени су за редовну Скупштину Друштва која се по самоме пословнику састаје 6 септембра у Женеви. Тиме је дипломација добила шест месеци времена да несугласице између разних такмаца за места у Савету изравна, а да би јој се посао олакшао, и да би се цело питање зрело проучило, Савет је одредио нарочиту комисију која ће проблем његовог састава испитати и доћи до конкретних закључака на којима ће се постићи једногласност. У ту комисију су ушле, поред свих чланова Савета, и Немачка, Аргентина, Кина, Пољска и Швајцарска. Карактеристично је да је у њу ушла Немачка и ако још није постала члан Друштва, ушла је из дипломатских обзира, да би се сталним споразумевањем избегле евентуалне доцније несугласице.

И тако је ова ванредна Скупштина закључена не решивши главно питање и не дошавши ни до каквог резултата. Ипак њен састанак није безначајан. Напротив. На њему је постало акутним једно латентно питање које се повлачи већ од извесног времена: То је питање, може ли се са оваквом организацијом Друштво Народа и даље развијати, и постићи оне циљеве ради којих је створено? То је велико питање реорганизације Друштва у опште а не само друштвеног Савета.

Друштво Народа је готово од самога почетка било предмет разних критика, и његовој организацији су чињене разне замерке, више или мање основане. Оно је критиковано у Европи а још више у Америци. Врло је разумљиво у осталом да су се тек у примени могли испољити практични недостатци једне организације која је морала бити смишљена унапред без икаквог нарочитог искуства.

Од крупнијих замерака треба нарочито задржати и истаћи две. Прва се тиче организације Савета. Зашто да баш у томе друштвеном органу, који има тако важне функције, извесне државе буду због своје материјалне величине повлашћене на штету осталих? Правна једнакост држава би требала да је бар у Друштву Народа потпуно остварена, а у Савету су међутим извесне државе стално заступљене док улазак других зависи од избора, од добре воље Скупштине. Та аномалија, та противречност основних принципа Друштва и састава Савета морала је пасти у очи од самога почетка постојања Друштва. Она се објашњава једино упорношћу извесних држава да се и даље свуда и стално намећу у општим питањима међународне политике као вође, навикнуте одавно да као Велике Силе туторишу другима. То је један остатак старих традиција, који се у Друштву Народа ничим не правда. Али је та аномалија управо и изазвала целу кризу на овој ванредној Скупштини пошто је непопустљивост Немачке дошла отуда што је хтела да буде на равној ноzi са Великим Силама савезничким али не и са једном државом по јачини друге класе — са Пољском. Претензије Шпаније и Бразилије су се исто тако појавиле због тежње да добију неку врсту старијег ранга према рангу других држава, тежње која се код Шпаније објашњава успоменом на доба кад је она била Велика Сила, а код Бразилије претензијом да треба и јужне америчке државе да добију једно стално место, место за које Бразилија мисли да је најбоље квалификована. Зачетак данашње кризе је дакле у тој организацији која је од почетка погрешно дата Савету.

Друга замерка се тиче Скупштине и опште организације Друштва. Најкраће би се могла овако изложити: У досадањем друштвеном раду врло многа питања су била у толико локална што су се тичала само Европе и европских држава. Има ли смисла да њихово решавање зависи од држава са осталих континената, држава којих се та питања апсолутно не тичу? Не само да су за те државе таква питања без интереса, већ постоји опасност да се баш због противљења тих ваневропских држава једно од тих питања не реши. Начин да се тако што не догоди јесте да се Друштво децентралише, да се подели на мање групе које би самостално решавале своја специјална питања. Целина би одлучивала само о општим питањима.

Добра је последица последње ванредне скупштине друштвене што су њеним поводом ови проблеми јаче истакнути, постали

акутни. За Друштво би користи биле врло велике кад би се приступило одмах кореним лечењу недостатака Друштва, кад би се и децентрализација спровела кроз Друштво и Савет реорганизовао тако да државе у њему буду све подједнако заступљене. На жалост очевидно је да нема ништа од остварења таквих рефорама у Друштву. У место да се Друштво из основа реорганизује, и да му се осигура и већа стабилност и интензивнији живот, одлучено је да се само изврши реорганизација Савета и то тако да се при томе поштује принцип две врсте места, сталних и изборних. Друштво Народа неће да улази у велики проблем реорганизације св је, и ограничава се на то, да прошири Савет формулом која ће задовољити незадовољне са ванредне Скупштине. Комисија за реорганизацију Савета још није окончала свој посао. Али се већ зна да је дошла до једне формуле, коју ће вероватно и предложити Савету као закључак свога рада, формуле којом се Пакт не мења, којом се мења само начин бирања чланова Савета и повећава број места у њему. Та формула коју је предложила Енглеска јесте у овоме: број изборних места пење се од 6 на 9. Чланови се бирају на три године, с тим да се сваке године обнавља једна трећина изборних чланова. Држава која је била три године у Савету, не може се понова изабрати, осим ако за њено остајање у Савету не буде гласало најмање две трећине чланова Скупштине. У септембру, ове године, редовна Скупштина Друштва Народа имала би да избере свих 9 чланова али тако да 3 буду изабрана само за годину дана, 3 за две године, а 3 за пуне три године. Идућих година би се бирале само по три државе на место оних којима мандат истиче.

Комисија је сагласна у питању изборних места и тешкоћа неће бити. Што се тиче сталних места, тешкоће нису савладане. Шта више, ако се до септембра Шпанија и Бразилија не приволе да одустану од сталних места, не види се како ће се то питање моћи решити. Стално место би имала да добије само Немачка, тако да буде свега 5 сталних и 9 изборних чланова Савета. Ако Шпанија и Бразилија не попусте, и не пристану да имају и даље изборна места — а нови систем бирања на 3 године са могућношћу поновног избора дао би им полусталност — криза се може у септембру месецу појавити много јача и много опаснија по Друштво Народа него што је била у марту. Има још наде да ће Шпанија и Бразилија у општем интересу одустати од захтева који се у толико мање могу разумети што су и једна и друга у Савету стално бирани. Кад им се даје могућност да и даље буду стално бирани чланови, зашто да и даље траже да буду стални? Ту би њихово честољубље било и депласирано и штетно. Али је и ово, и сви заплети који су се појавили због састава Савета, само један доказ више колико се погрешило што се у организацији Савета одступило од принципа правне једнакости држава.

И као што се погрешило тада, греша се и сад што се све своди на палијативне мере. Греша се што се не приступи озбиљној реорганизацији која би Друштву Народа дала потребну гипкост, а тиме и интензивнији живот и већи полет. Привремене мере могу отклонити садашњу кризу, али да се будуће кризе избегну, потребне су корените реформе.

Д-р Милета Новаковић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Правна сигурност садашњих пласмана.

Пре кратког времена било је поново суђење члану Управе и директору једног београдског новчаног завода (који је био под надобом) услед тога што је завод издао једну уложну књижицу, по којој улог није био положен. Пре тога било је суђење и осуђен је директор другог једног београдског новчаног завода који је вукао чек без претходног покрића и који је тај чек издао за измирење свога дуга. Члан управе једног трећег новчаног завода пуштен је пре извесног времена из притвора на јемство да се из слободе брани, а притворем је био по тужби за преношење тапије свога имања (подигнутог од заводског новца) на жену у циљу извлачења од својих обавеза.

Овакви случајеви, које је у последње време забележила наша судска хроника, и многи други који постоје, само још нису избили на јавност, јасно илуструју какво је стање код извесног броја наших новчаних завода и каква се пословна политика код њих водила. Само из то неколико примера који су већ били предмет судских спорова, вид се да су извесни наши новчани заводи ишли на директно штеђење интереса својих пословних пријатеља и да је тиме тако рећи компромитована правна сигурност оних капитала који су од стране појединаца у којој било форми пласирани у дотичне новчане заводе.

Не слажући се са мишљењем извесних наших економиста да ствари треба да иду како иду, без икакве примене заштитних мера, и да посрнуле новчане заводе треба оставити њиховој судбини, ми не можемо олако да пређемо преко једног питања које је у тесној вези са таквим вођењем послова извесних наших банака, а то је питање о правној сигурности пласираних капитала. Сматрајући да је то питање од огромне важности не само као економски проблем првога реда, него и као правно, финансијско и политичко питање, ми смо, због такве његове важности и актуелног значаја, поставили себи задатак, да га узмемо у једну ширу анализу и критичку оцену, посматрајући га са сваке стране, и теоријски и практички.

Ако бацимо сада један поглед на економску ситуацију наше земље од почетка новчане кризе до данас, ми ћемо видети да су последице пропуштених мера у циљу лечења новчане кризе биле управо фаталне. Љуљање и пад трговачких кућа и ба-

нака, непрекидно тражење нагода, стагнација у пословима, општа пословна криза, животна скупоба, — све су то биле врло неутешне последице овог спорог и потмулог економског процеса који се називао новчана криза.

Међу многим недаћама које је новчана криза проузроковала, у нашем економском животу наступила је и правна несигурност пласираних капитала. Стога сматрамо за потребно да испитамо и утврдимо:

1) каква је правна сигурност пласмана у садашњим нашим економским односима;

2) какав је уопште значај овог питања, посматрајући га са разних гледишта; и

3) каква заштита треба да буде дата у циљу решења овог питања у нашем позитивном праву.

Пре него што дамо потребне одговоре, хоћемо да дамо један кратак појам: шта управо треба разумети под правном сигурношћу пласираних капитала.

1) *Појам правне сигурности пласмана.* — Као што позитивно право у једној земљи даје пуну заштиту праву својине и у случају повреде тога права гарантује *integrum restitutio*, тако једно модерно законодавство треба да да пуну гаранцију да пласиран капитал у маком виду неће пропасти, осим ако пропаст није наступила кривицом сопственика. Та заштита или боље рећи гаранција коју даје позитивно право у погледу пласираних капитала, назива се њиховом правном сигурношћу.

На први поглед види се да ми идентификујемо појам гаранције својине са појмом заштите — правне сигурности — једнога пласмана. Јер пласман није ништа друго него капитал у готовом новцу који је променио свој облик, т. ј капитал уложен у ма какав објекат који ће доносити користи. Из саме идентификације појма гаранције својине и појма заштите правне сигурности изводи се као закључак да у позитивном праву, у једном модерном законодавству, не треба и не може да буде разлике у интензитету између гаранције својине и заштите правне сигурности.

Није у питању, као што неки мисле, само ризико и осигурање против ризика, па да се мисли да један пласирани капитал не може у позитивном праву уживати ону заштиту коју ужива својина. Ако би се акцептирало гледиште о постојању ризика, и, следствено, о могућности само права на осигурање против ризика, онда би логично из такве једне поставке морало излазити да ризико иде само донекле, у извесној мери, у извесном проценту, а не до целокупне вредности пласмана. По себи се разуме да би на основу такве теорије заштита пласмана морала бити у позитивном праву непотпуна и недовољна, а у садашњим нашим економским односима она би била илузорна.

Ако се призна да капитал остаје увек капитал па био он у готовом новцу, био у макакав објекат пласиран, признаће се

и право на пуну заштиту сигурности свакога пласмана. Не може се иначе замислити да капиталист који улаже свој капитал у извесан објект, сноси цео ризик, и ако пропаст пласмана није наступила кривицом капиталиста. У осталом, ако би се у питању пласирања капитала признало само право на осигурање против ризика и пружила само заштита тога права, онда би утрнула свака иницијатива за пласирањем, када се у законодавству не може рачунати на пуну заштиту сигурности капитала. Потребно је само утврдити чијом је кривицом наступила пропаст пласираног капитала и по том кривца законским путем присилити да сопственику претрпљену штету накнади. По нашем мишљењу дакле заштита правне сигурности пласираних капитала и гаранција својине имају исти правни значај и исти правни смисао, јер правни принцип гласи: *cuicque suum*.

Пошто смо дали појам о правној сигурности пласмана, да пређемо сад на постављена питања.

2. *Садања правна сигурност.* — Што се тиче питања каква је правна сигурност у садашњим нашим економским односима, најбоље ће бити ако цитирамо неколико примера из нашег економског живота.

Потраживања од појединих посрнутих новачних завода као: по улозима, текућем рачуну, меницама и т. д. довођена су у питање. Потраживања од трговачких кућа које су тражиле нагоду, пропадала су у оном проценту који се није могао измити. Хартије од вредности као акције новчаних завода и облигације индустријских предузећа нису се могле продавати ни испод половине куповне цене. Дужници су се извличили из својих обавеза разним триковима као преношењем тапије на жену, стварањем фиктивних обвеза и другим прљавим аранжманима. Рееконтроване су менице које су служиле као депо по тек. рачуну а по коме је дуг већ био измирен. Стављане су фиктивне забране на половину чиновничке плате у циљу изигравања обавеза и т. д. и т. д.

Правна сигурност пласмана толико је код нас компромитована да човек данас не зна да ли ће и колику вредност представљати капитал дат трговцу у роби, новчаном заводу као улог на штедњу, приватном лицу под интерес; или да ли ће уопште имати какву вредност ова или она акција новчаног завода индустријског предузећа и т. д.

Већ из досадањег излагања а и из напред наведених примера види се да је питање правне сигурности од огромне важности и да у оној земљи, у којој правна сигурност капитала није потпуно заштићена не може бити ни економског напретка, ни политичког престижа, ни респекта ауторитета власти. Оно што је најгоре и најжалосније, то је што напред цитирани конкретни примери представљају кривичне радње, али ниједан од извршилаца тих очигледно кривичних радња није у нашој земљи могао бити кажњен било услед недостатка добрих закона,

било услед њихове лабаве примене. Јер, кад у једној земљи новчани заводи долазе до пропасти услед рђавог и штетног пословања од стране њихових управа, услед тако да се изразимо њихове авантуристичке пословне политике, онда је пропаст свих капитала пласираних у ма ком виду, дошла као последица кривичне радње њихових управа. Та кривична радња јесте; у крајњој необразливости управе (*culpa lata*) у вођењу послова и да у нашој земљи постоји један модеран закон о солидарној одговорности Управног Одбора код акционарских друштава, чланови управе искусили би законске последице.

Када се једно лице задужи код какве банке ради подизања зграде на своме земљишту, па доцније пренесе тапију на своју жену да би се извукло из обавезе, онда овакав један *truc* представља очигледну кривицу која се у кривичном праву назива преваром и која као таква инволвира казну.

Када једна фирма наплати своје потраживање по тек. рачуну од свога комитетта, али му по наплати депо у меницама није вратила него је шта више менице код новчаног завода реесконтвала, онда у овом случају имамо такође кривичну радњу извршену од стране фирме према своме комитенту. У овом случају имамо по нашем мишљењу двогубо кривично дело: злоупотребу портфељских меница које тој фирми (кредитору) нису припадале од момента наплате потраживања и утају чистог износа примљеног од реесконта меница.

Очигледно је да правна несигурност долази било услед недостатка добрих и модерних закона, било услед тога што се поједине одредбе наших позитивних закона у пракси лабаво примењују.

3. Значај правне сигурности. — Што се тиче значаја питања правне сигурности пласмана, ми смо већ напред поменули да је ово питање од велике важности и у економском, и у правном, и у политичком погледу.

Посматрајући га с економског гледишта, ми видимо да у једној земљи, у којој је правна сигурност пласираних капитала компромитована, не може бити ни великог економског напретка. Како ће се развијати у тој земљи дух предузимљивости и иницијатива за рад, када се унапред зна да сигурност оног економског добра, у који је пласиран капитал, неће бити огарантована? Како се може развијати воља за пласирањем капитала, када се већ од дужег времена кроз наш народ проноси фама како су наше банке труле? Само извесност да ће човек потпуно и апсолутно уживати награду својих напора, натераће га да ради интензивније и боље, а где те извесности нема, ту ће духовима пре овладати апатија него иницијатива.¹⁾ Отуда постаје појамна и тезауризација, о којој се толико говори да се врши на силу; отуда оно жалосно уверење до кога се дошло да ће човек најбоље

¹⁾ Emile Laveleye, *Eléments d' Economie Politique*.

сачувати свој капитал, ако га уопште не пласира, него ако га чврсто држи у својим рукама.

Са правног гледишта посматрано, ово питање јесте питање законске заштите. Ми смо напред већ објаснили каква та заштита треба да буде, поредећи је са гаранцијом својине у позитивном праву. Та законска заштита сигурности пласмана може бити огарантована само тако, ако имамо добре и модерне законе и ако се њихове одредбе строго и неумитно у пракси примењују, јер правда држи земљу и градове.

Доношењем модерних закона и строгом применом њихових одредаба у циљу регулисања овог питања, ми бисмо несумњиво имали ове користи:

1) економски напредак био би обезбеђен, јер би се развила иницијатива за пласирањем капитала и воља за предузећа;

2) материјални губитци који су могли долазити услед правне несигурности, били би онемогућени;

3) пословни морал био би подигнут, јер не би могло више да се дешава да се јасне и прецизне одредбе позитивних закона макојим начином изигравају и да се извршиоци очигледно кривичних радња извлаче од законских последица; и

4) садашња интересна стопа била би бар унеколико оборена, а садашње зеленашење би у извесној мери било сузбијено, јер као што је познато, један од узрока овим економским недаћама јесте и правна несигурност пласираних капитала.

Очигледно је да би се туђим капиталима како од стране појединаца тако и од стране друштава руковало са много више обзирности и предвиђања свих могућих евентуалности када би се унапред знало да за случај пропасти капитала неће помсћи никакве махинације, него да се има по закону одговорати.

Најзад, ако ово питање посматрамо с политичког гледишта, доћи ћемо до закључка да држава, као организована људска заједница, не може имати свој углед, ако нема добрих закона или ако се закони строго и савесно не примењују. У држави, у којој правна сигурност пласираних капитала не постоји, било услед рђавих закона, било услед лабаве примене добрих закона, наступа дискредитовање самог ауторитета власти.

Таква држава ни као члан међународне заједнице не може имати свој престиж у очима страних држављана, који са држављанима дотичне земље имају својих економских односа.

4. *Потребне заштитне мере.* — Односно последњег питања које смо поставили у почетку овога чланка, а то је питања заштите која треба да постоји у нашем позитивном праву, потребна је по нашем мишљењу пре свега строга и савесна примена одредаба наших позитивних закона, а по том извесна реформа у нашем законодавству. Јер шта вреде закони, ма како они били добри, ако се у пракси не примењују? Миглимо да не претерујемо ако кажемо да стање у оној земљи, у којој се позитивни

закони не примењују, јесте једнако оном стању у коме закона уопште нема. Такво стање није ништа друго него стање *ex lex*.

Наш цењени професор, г. Д-р Драг. Аранђеловић, оцртавајући садашњи рад наших извршних власти, вели са разлогом да „позајмити данас новац значи ризиковати да се никад не дође до свога новца. Јер шта вам вреди, вели он, извршна судска пресуда, шта вам вреди пред судом закључено поравнање, кад извршне власти неће да извршују пресуде над дужницима.“

Што се тиче реформе коју би требало извршити у нашем законодавству у циљу заштите правне сигурности пласмана, ми ћемо бити слободни да укажемо само на шта би требало мислити: приликом те реформе, остављајући нашим ауторетима на пољу народне економије, економске политике и приватног права; да у том погледу даду како критичну оцену тако и научну аргументацију. Послератно искуство које смо стекли, посматрајући конкретне случајеве из нашег економског и правног живота, показује нам да има доста чињеница које нам тако рећи отварају пут којим треба ићи. Извесне чињенице нам, указују на застарелости штетност некога закона као на пр. што је случаја банском нагодом; извесне чињенице, као што ће се из доцнијег излагања видети, указују нам на потребу било модернизовања појединих законских одредаба, било корените измене, и допуне у нашем законодавству. Садашњи захтеви практичног живота такви су да сва питања која садашњи економски и правни живот поставља, треба да буду решена онако како ће се онемогућити некажњено вршење свих оних радња које се данас некажњено врше.

По нашем мишљењу питања која су од важности за извођење поменуте реформе, јесу ова:

а) *Питање заштите улагача.* — Ово је питање већ доста дискутовано међу нашим банкарским и финансијским стручњацима и у главном дискусија се водила у правцу заступања два мишљења. По једном мишљењу ово би се питање имало регулисати на тај начин што би се заштита оставила иницијативи самих новчаних завода, а по другом мишљењу заштита би се имала регулисати законским путем. Прво мишљење нама не изгледа основано из простог разлога што би — слободна иницијатива новчаних завода значила слободу кретања у погледу свих оних трикова, аранжмана и махинација, које се данас у пракси изводе, а које смо ми напред цитирали. У слободној иницијативи ми не видимо довољну и потпуну гаранцију правне сигурности пласираних капитала, јер би се изигравање обавеза и даље некажњено вршило, као што се то данас чини.

Ми смо према томе за ово друго мишљење, а то је да се заштита интереса улагача осигура законским путем, и то на тај начин што би се у закон о акционарским друштвима унела једна јасна и прецизна одредба да се у случају преадужења или пропасти новчаног завода има у циљу *потпуног* измирења улагача

захтевати солидарна материјална одговорност целокупног Управног и Надзорног Одбора. Овакво би решење било најправичније, јер кад један новчани завод дође до инсолвенције, она је наступила као последица рђавог и штетног пословања од стране Управе и слабе контроле од стране Надзорног Одбора и према томе људи који су својим штетним радом, *res p.* слабом контролом упропастили туђе капитале, имају да снесу потпуну материјалну одговорност. У осталом, ако се у погледу приоритета намиривања по закону о стецишном поступку издвајају и потискују у доцнији ред хирограферни повериоци од обезбеђених, ми не видимо здрав правни смисао у издвајању улагача од обезбеђених поверилаца. Ми налазимо да они људи који су своје сопствене капитале поверили једном акционарском друштву у виду улога, имају да дођу у исти ред са обезбеђеним повериоцима, јер то изједначење права поменута два реда поверилаца одговара и правној логици и правном значају уложног посла.

б) *Питање интересне стопе.* — Интересна стопа расла је последњих неколико година тако да се она данас код новчаних завода креће у границама од 18—22% а у приватним односима она достиже висину и до 35%. Похвална је одлука наше Народне Банке односно максимирања интересне стопе на 10% на улоге и на 18% на зајмове од стране оних новчаних завода који код ње уживају кредите.¹⁾ Ово стално и критично подизање интересне стопе како од стране банака тако и од стране приватних мора бацити у бригу не само оне који се баве економским и финансијским питањима него и свакога лајка.

Дискусија која се по овом питању води међу нашим финансијским стручњацима, окреће се око два мишљења: по једном интересна стопа треба да се максимира законским путем а по другом мишљењу њену висину треба оставити слободном дејству закона понуде и тражње. Ми стојимо на гледишту да интересну стопу у садашњим хаотичним приликама треба регулисати законским путем, јер само у једном законском максимуму видимо гаранције да интерес неће достићи ону стопу коју наш привредни свет не може издржати. Ако бисмо оставили закону понуде и тражње да интересну стопу регулисава, онда је питање где би се она зауставила, када видимо да из године у годину она непрестано и рапидно расте. У осталом, слободно дејство закона понуде и тражње не може да се креће *ad infinitum* него до једне границе, која би законом тачно била постављена и која би одговарала садашњим економским приликама. Као год што је у своје време законодавац, одређујући максимум интересне стопе на 12%, у самој ствари *ограничио слободно дејство закона понуде и тражње само до те законски утврђене границе*, тако исто и

¹⁾ в. наш чланак: „Одлука Народне Банке о максимирању интересне стопе“ у загребачком финансијском часопису *Банкарство* за фебруар 1925. г.

данас закон понуде и тражње не може да се креће бесконачно, него до једне нове, шире границе.¹⁾ Ако банке и приватна лица могу да траже све већи интерес, правдајући се разним разлозима, (новчаном кризом, животном скупоћом, великим режијским издацима, слабом правном сигурношћу, лабавим радом извршних власи и т. д.), онда ми више немамо ни правне државе ни економски уређене земље него имамо тако рећи правну и економску анархију.

в) *Закони против зеленашења.* — Чим се интересна стопа законским путем регулише, онда свако прекорачење законског максимума значи кривицу која повлачи казну. Једно наше велико економско зло које све више узима размера, јесте зеленашење које се по нашем мишљењу објашњава баш тиме што данас у ствари немамо једног законског максимума у интересној стопи — него је зајмодавци одређују *ad libitum*. Као год што смо мишљења да у садашњим хаотичним економским приликама треба регулисати интересну стопу законским путем, одређујући један нов шири максимум, тако налазимо да би један специјалан закон против зеленашења, са предвиђеним строгим казнама, успео бар у извесној мери да сузбије ово економско зло. И ако овакви закони који су у прошлости донесени у другим земљама, (као у Аустрији и у Немачкој средином прошлог столећа) нису у пракси показали своје дејство, и ако су овакве законске мере осуђиване од економских писаца, ипак налазимо да би, с обзиром на велике размере зеленашења код нас, требало донети један закон против овог економског зла. И поред велике тешкоће у организацији контроле за практичну примену оваквих законских мера мислимо да би бар психолошки ефекат једног строгог закона сузбио духове од тражења једног претераног интереса који се у ово доба нечувеног материјализма не дај бранити никаквим разлозима.

г) *Питање солидарне одговорности Управног и Надзорног Одбора.* — Члан 45 зак. о акционарским друштвима који говори о солидарној одговорности чланова управног одбора, треба изменити у том смислу да се из текста тога члана има јасно видети: да чланови Управног Одбора имају да сnose потпуну солидарну материјалну одговорност, кадгод својим радом доведу друштво до презадужења или пропасти. Поменути члан прописује:

„да су чланови Управног Одбора одговорни друштву лично и целим имањем својим солидарно за штету која би настала од противзаконог вршења њихове дужности или отуда што би они прекорачив границе свога круга рада који им одређује закон или друштвена правила, тиме друштво оштетили“.

¹⁾ в. наш чланак: „Закон понуде и тражње и законске принудне мере“ одштампан у *Архиву за правне и друштвене науке* за октобар 1925.

Из оваквог текста излази да чланови Управног Одбора који би друштво довели до пропасти, не би одговарали у разним другим случајевима, као на пр. ако су пропаст друштвену проузроковали својим крајње небрижљивим, несавесним и необазривим радом; или ако је пропаст наступила услед тога што су водили вратоломну пословну политику, унуштајући се у врло ризикантна предузећа; или ако су неспособни за вођење послова којих се завод подухватио, не предвиђајући најобичније евентуалности које могу наступити приликом ликвидације закључених послова, и т. д. итд. Све су то такође узроци са којих су поједини наши новчани заводи долазили до пропасти и према томе Управни Одбори који су својом неспособношћу упропастили туђе капитале, имају за њих и да одговарају.

Члан 49. Зак. о акционарским друштвима, који прописује дужности Надзорног Одбора, требало би изменити у толико, што би се прецизирала контрола над радом Управног одбора у погледу целокупне пословне политике коју он води. По тексту поменутог члана:

„Надзорном је Одбору дужност да надзирава сав рад Управног Одбора; да тражи обавештења о току друштвених послова; да у свако доба прегледа друштвене књиге, сва писмена, лиснице (портфеље) и стање друштвене благајнице; да испитује месечне и годишње рачуне; (биланс) и предлоге о подели чисте добити; и да о свему подноси извештај збору акционара“.

Из тога се текста види да је контрола од стране Надзорног Одбора више административне и техничке природе и у пракси ова контрола је заиста таква. Ми нећемо да се упуштамо у интерпретацију смисла преје реченице која у пом. члану гласи:

„Надзорном Одбору је дужност да надзирава сав рад Управног Одбора“.

По свој прилици да законодавац није имао намеру да речи „сав“ да значење које би се тицало само административне и банкарско-техничке стране, него да се под том речју има разумети целокупно пословање Управног Одбора, или да се финансијским језиком изразимо, целокупна кредитна и пословна политика.

Да би контрола од стране Надзорног Одбора била у истини права финансијска контрола, у Надзорном Одбору треба да су стручњаци од две врсте: једни који се уопште разумеју у финансијским пословима и други који су упознати са књиговодством и банкарском техником. Само таква контрола која би се водила како над целокупном финансијском политиком тако и над администрацијом друштвеном, представљала би један потпун и озбиљан надзор.

Познато је да се контрола у надзорним одборима наших акционарских друштава врши само у погледу административне стране и то од људи нестручних у књиговодству и банкарској

техници. Према томе и контрола, тај тако важан посао у једном акционарском друштву, врши се на један недовољан, непотпун-површан и шаблонски начин — често по упуству самог књиговође. Има случајева да чланови Надзорног Одбора, поредећи ставове у Дневнику са документима, не знају ни где ће знак („штриклу“) да ставе: у десну или леву рубрику него за то питају књиговођу. Да таква контрола није никаква контрола, излишно је о томе говорити. С тога би чл. 48 зак. о акц. друштвима који говори о саставу Надзорног Одбора, требало допу-нити у толико што би се за избор чланова овог одбора имали да траже стручњаци у горе означеном смислу.

На послетку чл. 50. Зак. о акц. друштвима који лимитивно набраја случајеве солидарне одговорности чланова Надзорног Одбора, имао би се допунити у толико што би се прецизирала одговорност у случају недовољне и слабе финансијске контроле о којој смо напред говорили.

д) *Питање инспекције код акц. друштава.* — Поврх контроле која би се вршила од стране чланова Надзорног Одбора, имала би да се врши с времена на време, али чешће, и једна специјална контрола и то: од стране Народне Банке код оних акционарских друштава која код ње уживају кредите, а од стране Министарства Трговине и Индустрије, као врховне надзорне власти, код осталих акционарских друштава. Та би контрола имала да констатује: да ли се послови друштвени уопште уредно отправљају; да ли су појединачна акта Управног Одбора заснована на закону о акц. друштвима, статутским одредбама и осталим нашим позитивним законима и да ли се контрола од стране Надзорног Одбора врши уредно и савесно. Можда би таква контрола наишла на оне разне трикове и финансијске аранжмане, којима се чланови Управе извлаче из својих обавеза и којима изигравају јасне одредбе наших позитивних закона.

Требало би унети у закон о акц. друштвима један засебан члан који би прописао такву контролу код свих акционарских друштава.

По нашем мишљењу, дакле, та специјална контрола имала би бити предвиђена законом о акц. друштвима и према томе обавезна; као таква, она би свакојачко представљала једну гаранцију да ће се друштвени послови отправљати уредно, савесно, исправно и саобразно како одредбама закона закона о акц. друштвима и статута тако и осталих позитивних закона.

ђ) *Питање нашег специјалног поступка.* — Поред тога што је укинута банска нагода која је између осталих фактора толико компромитовала правну сигурност пласмана у нашој земљи, требало би реформисати и закон о специјалном поступку. Познато је да овај закон има једну велику ману, а то је што је наш специјални поступак отегнут и услед тога скопчан са знатним материјалним издацима, услед чега приликом ликвидације стечајне масе остаје незнатна сума за поделу повериоцима. Поје-

дине одредбе поменутог закона требало би модернизовати тако да би специшна процедура била скраћена а материјални издаци смањени, како би се при ликвидацији стечишне масе јаче заштитили интереси поверилаца.

Реформа стечишног поступка у вези је са правном сигурношћу пласмана, јер су у питању потраживања оних трговаца или фабриканата, који су својим клијентима поверили капитале било у готову, било у роби. Скраћивањем стечишне процедуре и, следствено, редуцирањем материјалних издатака стечишна маса не би била исцрпена, него би колико толико била у стању да послужи циљу који јој је намењен.

С обзиром на хаотичне прилике у којима се налази наш економски саобраћај и с погледом на лабаву примену закона од стране наших извршних власти, ми смо сматрали за опортуно да изнесемо каква је фактичка садашња правна сигурност пласмана у нашој земљи, истичући сав значај који има ово питање у економском, правном и политичком погледу.

Њиме треба да се озбиљно заинтересују наши меродавни кругови, узимајући га хитно у оцену како у интересу нашег економског напретка и благостања тако и морала и уопште у интересу народа, јер су још стари Римљани говорили: „*Salus publica suprema lex esto!*“

Душан Узелац,

виши инспектор Народне Банке.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

I.

Разврставање чиновника, који немају спрему за струку у којој служе.

„На општој седници, држаној 28 марта 1925 год. скинут је са дневног реда предмет о неједнакој примени чл. 230 ст. II тач. I. зак. о чиновницима грађанског реда са разлога, што је седница нашла, да нема контрадикторних одлука одељења. Поводом овог питања постигнута је сагласност у општој седници, односно доктринарног тумачења чл. 230 ст. II тач. I. зак. о чиновн. грађ. реда у следећем:

„Примени чл. 230 II. тач. I. зак. о чиновницима грађ. реда има места само према оним чиновницима, који немају спрему више категорије, а налазе се на положају, за који се по специјалном закону тражи искључиво спрема више категорије. Ако се по специјалном закону не тражи искључиво спрема више категорије, за положај на коме се чиновник који нема спрему више категорије, налази, онда чиновник има да буде разврстан у ону категорију, за коју има школску спрему.“

— *Одлука опште седнице Држ. Савета од 28 марта 1925 г.*

По чл. 14 Уредбе о Посл. Реду у Држ. Савету и упр. судовима решења опште седнице, донета о тумачењу појединих за-

конских одредаба, морала би бити публикована у Службеним Новинама. Државни Савет не практикује редовно ово наређење чл. 14., и то је штета, јер и иначе код нас је врло тешко обавестити се о начину на који се тумаче и примењују закони. Да би се теоријско обрађивање позитивног права могло ослањати на праксу, која је по живот појединаца и судбину закона једина од важности, и да би се и сама пракса држала под контролом теоријских принципа, апсолутно је потребно да се има могућност дознати каква је пракса. Ту потребу имао је свакако и уредбодавац у виду, и без тога губи се, и код нас се већ и изгубио, контакт између праксе и науке. Није потребно наглашавати сву штетност такве околности, која смета и кочи развијање нашег позитивног права, и правне науке.

*

Из горње одлуке Државног Савета се види, да она није донета у случају, који предвиђа чл. 14 Уредбе и да је у њој дато *доктринарно* тумачење односне одредбе чиновничког закона. Посао суда, па према томе ни Државног Савета, није да *доктринарно тумачи* законе. Посао је суда, па према томе и Државног Савета, да *примењује* законе. Примењујући, он их— само се по себи разуме — мора и тумачити, али их тумачити с обзиром на конкретни случај, који се пресуђује. У правној техници то је једно важно правило, које проистиче не само као последица поделе власти, него и као потреба да се у примењивању закона обезбеди могућност еволуције.

Обавезност одлука опште седнице Државног Савета према одељењима не треба схватити, као неку врсту тумачења закона, у општем смислу. То је само једна мера да се постигне једнообразност у јудикатури. Та се одлука, ако се у конкретном случају покаже потребно, може изменити. Али шта ћемо са *доктринарним* тумачењем? И јесу ли једном *доктринарном* одлуком везана одељења, и ако јесу, на основу кога закона? А ако нису, какав је, заправо, њен значај?

Пошто закон није овластио Државни Савет, да даје доктринарска тумачења закона, то би се морало узети, да оваквом одлуком одељења Државног Савета нису везана.

*

Закон о чиновницима грађ. реда поставио је два мерила за распоређивање чиновника. Једно мерило, које служи при постављању *нових* чиновника: друго мерило (у прелазним наређењима) које је имало служити при превођењу *затечених* чиновника.

Пре новог закона задобијање положаја у државној служби није зависило искључиво од опште школске спреме чиновника, нити је школска квалификација била једино мерило напредовања. Поједине струке захтевале су специјалне и разноврсне

спрема а у већини министарстава школска спрема се уопште није постављала као услов напредовања.

Нов закон је унео реформе у ово стање и чиновничку службу поделио на три категорије, према школској спреми. Уредбом о разврставању сва различита звања државне службе распоређена су у категорије и положајне групе, тако да се положаји, у будуће, имају стицати према општој школској спреми. Тако док је раније један чиновник, са свршеном гимназијом, могао — евентуално — доспети на све положаје чиновничке јерархије изузев тамо, где се изрично тражила друга спрема, у будуће такав чиновник моћи ће доћи само на оне положаје, који су уредбом предвиђени у II категорији.

И зато закон у чл. 6., 7., 8., говори о *школској спреми*, потребној за службу у појединим категоријама.

Међутим, кад су у питању *затечени* чиновници, које је требало превести на нов закон, законодавац није могао, нити је усвојио исти критеријум школске спреме за категорију, јер би његова примена унела потпун хаос у тадашње јерархијске односе чиновника. Чиновници, који су под владом старог закона, и ако без потпуних школских квалификација, несметано напредовали према другим обзирима и годинама службе, нашли би се одједном скинути с положаја и деградирани, старији би постали млађи, а млађи старији; шефови би добили за шефове оне, који су им били потчињени. Лако је схватити величину оваквог једног поремећаја јерархије и дисциплине (да поменемо само разлоге у интересу саме службе). Зато је у прелазним наређењима (чл. 230) законодавац израдио засебан систем превођења *затечених* чиновника према *спреми за струку у којој служе* и годинама службе. Без обзира на спрему, која се по новом закону тражи за категорију, законодавац је у одговарајуће категорије превео све чиновнике, који су по дотадашњим законима имали *спрему за струку у којој служе*, и оне који такву спрему нису имали, ако су имали одређени број година службе. Тако је један чиновник са свршеном гимназијом, ако је имао 8 година службе, имао остати на свом положају у I категорији, ако се у његовој струци тражила таква школска спрема, или се није тражила никаква нарочита. Ако је пак имао 14 година службе, остајао је у I категорији, па макар се за његову струку тражила и већа стручна спрема.

Према томе законско мерило за постављање *нових* чиновника јесте *школска спрема*: мерило за превођење *затечених* чиновника јесте *спрема за струку, у којој је служио*.

Ову разлику у поступку према новим и затеченим чиновницима, коју је законодавац јасно повукао, поентирала је и Уредба о разврставању, у своме чл. 7. у коме је речено, да ће се, у случају да је један положај разврстан у две категорије, постављења *нових* чиновника вршити према *школској спреми*.

Што значи, — а *contrario* — да се тако неће поступити при превођењу затечених чиновника.

Из напред наведене одлуке опште седнице Државног Савета види се, да су ова два у закону јасно одвојена мерила, помешана. У њој се говори о разврставању *затечених* чиновника и у исто време поставља као мерило *спрема за категорију*. Не помиње се нигде „спрема за струку у којој служи“, мада је то једина спрема, коју чл. 230., о чијој се примени ради искључиво има у виду.

Услед тога, применом ове одлуке неће се моћи избећи зле последице у јерархијским односима чиновника, које да би избегао законодавац је повукао и нагласио разлику између превођења и постављења чиновника.

II.

Територијална надлежност управних судова.

„За питање надлежности управних судова меродаван је чл. 6 зак. о Држ. Савету и управним судовима, у вези чл. 2 закона о изменама у закону о устројству судова.“

— Одлука опште седнице од 8 марта 1926 год.

Закон о Државном Савету и управним судовима говори о територијалној надлежности управних судова у два своја члана. По чл. 6., који је општи пропис о територијалној надлежности, управни судови имају територијалну надлежност апелационих судова. По чл. 48 (прелазна наређења) управни судови имају у истоме члану изрично наведену територијалну надлежност, која ће важити до доношења једнога закона о уређењу судова за целу земљу и ограничењу месне надлежности апелационих судова.

Изменама у закону о устројству судова, које се помињу у горњој одлуци Опште Седнице, одузета је територија нишке области испод надлежности Београдског Апелационог Суда и придодата Скопљанском. Па се том приликом — по нашем мишљењу сасвим без основа — појавило питање да ли су тиме модифициране и територијалне надлежности Београдског и Скопљанског Управног Суда. Према овој одлуци Опште Седнице, јесу, јер она почива на чл. 6. зак. о Држ. Савету и упр. судовима, по коме управни и апелациони судови имају исту територијалну надлежност, па следствено и нишка област, изменом територијалне надлежности скопљанског апелационог суда, улази у надлежност скопљанског управног суда.

Међутим, кад је јасно, да је закон о Држ. Савету и упр. судовима у чл. 48 *изузетно* нормирао територијалну надлежност управних судова по покрајинама до доношења једног закона о устројству судова за целу земљу, и кад се зна да такав закон

још није донесен, онда — и све до доношења тога закона — за надлежност управних судова нити је, нити може бити меродаван чл. 6. зак. о Држ. Савету и упр. судовима, који има у виду стање после изједначења законодавства о устројству судова, — већ је меродаван чл. 48., коме је баш и циљ, да реши питање територијалне надлежности управних судова у ово време.

Текстови закона су јасни, па је у толико ова одлука неразумљивија.

Љуб. Радовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

О повреди права индустриске својине.

У VI глави закона о заштити индустриске својине §§ 143—152 реч је о повреди патената, узорака, модела и жигова. За решавање о повреди надлежни су редовни грађански судови, надлежни за трговачке спорове, кад се ради само о утврђивању постојања повреде, за предузимање потребних мера, да се забрани даља повреда, и за одмеравање накнаде штете, дакле у случајевима у којима се не тражи казнени поступак због намерне повреде него само констатација постојања повреде у објективном смислу. У случајевима намерне повреде, која представља преступно кривично дело, судиће судови, који су надлежни за суђење преступа (148).

Ово дељење компетенције потребно је, јер свака учињена повреда не значи намерну повреду, има случајева да неко лице bona fide израђује и пушта у саобраћај предмет туђег заштићеног патента, узорка или модела, или случајно и без зле намере употребљава један знак, којим снабдева своју робу, који је идентичан или сличан заштићеном жигу другог лица. У овим случајевима судиће редовни грађански судови.

Како питање, да ли постоји повреда једног права индустриске својине у објективном смислу, више пута судови не могу да решавају без давања мишљења од стране стручних лица, и како има у области индустриске својине компликованијих случајева који се могу правилно тумачити само од стручњака, који се баве стално овом материјом, предвиђа се у 2 ставу § 66 закона о заштити индустриске својине, да је Управа за Заштиту Индустриске Својине дужна, да даје на тражење судова писмено мишљење о питањима, која се односе на патенте, узорке, моделе и жигове. Ово мишљење замењује мишљење које иначе мора да тражи суд од стране вештака и даје се на тачно одређена питања. Н. пр. је ли предмет израђен од тужене стране, састојећи се у следећем... (треба тачно описати предмет повреде) већ заштићен патентом бр....., узорком бр....., моделом бр..... тужитеља, односно којим обимом; или, је ли тужени, власник

пат. бр..... који је дат као зависан патент, од патента тужиоца бр..... с тим, да је на предмет... (који одговара предмету заштићеном тужиоцу пат. бр.....) још додао.....и с тим предметом тужиоцевог патента усавршио и овај усавршен предмет у виду занимања продао и тако посегао у права тужиоца? или је ли ознака тужене стране (треба ју описати односно приложити тражењу), којим је снабдевала своју робу, тако слична жигу бр..... тужиоца, да би обичан купац разлику могао приметити тек уз нарочиту пажњу (§ 63, 145)? или тужена страна употребила је ознаку робе за следећу робу....., је ли она роба исте врсте као роба....., за коју је тужиоцу заштићен жиг бр..... (§ 56).

Управа наравно може дати своје мишљење само као рештак, као стручно лице о техничком питању о суштини и обиму заштите или о питањима, којим се разјашњују или тумаче нарочити прописи закона, тако да може суд на основу стручног мишљења Управе просуђивати да ли постоји у нарочитом случају повреда у смислу § 143—146, односно намерна повреда у смислу § 148 Закона. Закључак да ли постоји повреда или намерна повреда, суд никада не може да препусти Управи за Заштиту Индустриске Својине нити другоме вештаку, јер је овај закључак коначни резултат изивђања, ислеђења, и казненог поступка, који врши само надлежни суд.

Због тога је погрешно кад траже судови од Управе за Заштиту Индустриске Својине у смислу § 66 закона, износећи конкретан случај, мишљење н. пр. да ли постоји намерна повреда нарочитог патента односно жига.

Давањем патента, уписом узорака и модела односно жига у регистар Управе пријавилац стиче искључиво право на предмет пријављеног права. Ово право има ретроактивно дејство на дан признатог првенства, обично дан уредне пријаве код Управе (§ 90, 107, 113)¹⁾, у том смислу, да се сматра, да се искључиво право на предмет индустриске својине рачуна већ од момента поднете уредне пријаве код Управе.

Тужба због повреде једног права индустриске својине може се обично поднети тек онда, кад је пријавилац извршним решењем Управе добио патент, узорак, модел или жиг и кад су ова права унесена у јавни регистар. Но односно патента постоји у § 93, став 3 закона пропис, да већ од дана објаве у Гласнику у корист пријавиоца привремено ступају на снагу законска дејства патента, тако да се може за провалазак, који је бесправно употребљен, али патент још није дат, отпочети кривични поступак већ по објави патента са ограничењем, да се пресуда не може изрећи пре него што је патент дат (§ 148, став 4). Да-

¹⁾ По Париској Конвенцији о међународној заштити индустриске својине из године 1883, којој припада наша држава, припадници Савеза уживају право првенства од дана првобитне пријаве у једној земљи Савеза, кад се иста пријава у извесном року пријави у другој земљи Савеза.

кле, док се не зна, да ли ће пријавилац једног предмета индустриске својине добити тражено право, не може се донети пресуда о тобожњој повреди, јер само у регистар уписано право има дејство, да власник права сваком другом лицу може забранити употребу њему додељеног искључивог права и тражити мере, предвиђене у § 147 односно § 148.

Искључиво право на предметима индустриске својине има дејство, да само власник права у виду занимања може искоришћавати предмет заштите. У смислу законских прописа само једно лице може уживати искључиво право на предмет индустриске својине и то оно лице, које је прво, пријавило предмет за заштиту. У случају, да се деси, да је случајно и једно друго лице доцније пријавило исти или у суштини идентичан предмет и стекао заштитно право, ово доцније дато право биће ништавно и власник раније заштићеног предмета може ово незаконито додељено право оспорити и тражити, да се поништи. И у том случају има сопственик јачег права сем поништаја доцније сте, ченог права и право тужити приватну страну због повреде у смислу §§ 143—147 односно кад постоји намерна повреда у смислу § 148. Да ли постоји намерна повреда, суд утврђује на основу доказаних околности.

Друкчије треба решавати случајеве, кад је неко лице предмет другог накнадно заштићеног патента, узорка или модела већ пре пријаве савесно, али не јавно, употребило у нашој земљи или је припремало све што је потребно, да се својим проналаском може користити. У том случају ужива ово лице у смислу § 14 одн. § 48 закона право преупотребе на проналаску, или на предмету узорка односно модела и има право да проналазак, узорак или модел и даље израђује или употребљава односно примењује за потребе свога промета у својим или туђим радионицама. Аналоган је случај ако неко лице пре регистравања једног жига исти или сличан знак у своме предузећу употребљава за исту врсту робе, као доцније регистровани жиг другог лица, те је тај знак био познат у заинтересованим круговима као обележје робе његовог предузећа још у доба регистравања жига овог другог лица (§ 65). У овим случајевима не може да буде говора о повреди права индустриске својине и власник доцније заштићеног патента, узорака или модела, мора да дозволи, да његов конкурент, који је предмет његовог заштићеног права преупотребљавао, и даље исти предмет у истом обиму паралелно са њим употребљава. Што се тиче употребе жига §-ом 65 предвиђено је да може преупотребљивач чак власнику жиг опозвати и тражити, да се жиг регистрира на преупотребљача. Како се опозивање жига у смилу § 65 односно утврђивање да ли постоји право преупотребе патента, узорака или модела (§§ 14, 48) у случају спора врши по прописима главе V закона о заштити индустриске својине за оспоравање патента, узорака, модела и жигова, било умесно, да суд, код кога

се расправља о повреди једног права индустриске својине, а кад се тужена страна позива на своје право постојеће по § 14, 48, 65, тужену страну пути, да ово питање, које је прејудичијално за питање повреде, ако неће сам пресудити, поднесе на решење Одбору за оспоравање Управе за Заштиту Индустриске Својине и да до извршног решења ове Управе обустави започети поступак о повреди.

Нарочито што се тиче повреде жига настале су у пракси неколике тешкоће у интерпретацији § 145 закона. Овај § гласи:

„Као повреда жига сматраће се ако неко лице бесправно:

1.) снабдева туђим заштићеним жигом производе намењене саобраћају, или их пушта у саобраћај или продаје, или у рекламама ио гласима употребљава туђи заштићени жиг;

2.) у том циљу подражава туђи жиг.

Као подражавање жига сматраће се и кад неко туђи жиг бесправно употребљава са тако малим изменама или у опште таквим; начином да би обичан купац могао приметити разлику само ако обрати нарочиту пажњу.“

Критериум повреде је *бесправно* снабдевање произвођа туђим заштићеним жигом или подражавање туђег жига у циљу употребе на производима. Како је већ горе изнесено овај §, као и §§ 143, 144 и 146 утврђује само случај повреде у објективном смислу и потпуно апстрахира, да ли је повреда квалификована, као намерна. Бесправна употреба туђег жига је свака употреба жига од стране лица, које није стекло искључиво право на жиг, изузев да је било прво, које је тражило заштиту или које није у смислу § 65 закона већ у моменту пријаве жига преупотребило исти жиг за исту врсту робе своје предузећу. Сам факат, што је неко друго лице услед доцније пријаве добило исти жиг, који је био већ раније заштићен другом лицу услед раније донете пријаве, није довољан, да се може негирати бесправност. Свако лице, тужено због повреде жига, јер је доцније заштићен жиг идентичан или сличан другом већ раније заштићеном жигу, позива се обично на законску заштиту жига — и тврди, да је стиме стекло у смислу § 110 искључиво право на свој жиг услед чега не може бити речи о бесправној употреби жига. Али када се има у виду систем заштите индустриске својине, који се састоји у томе, да само једно лице може правилно имати искључиво право на предмет индустриске својине и да је то обично први пријавилац (иначе у закону има изузетних случајева), и да свако друго лице, које би случајно добило исто право, подлежи тужби због ништавости овог права, кад се даље зна да Управа за Заштиту Индустриске Својине код пријаве идентичног или сличног жига упозорава о колизији пријавиоца у смислу § 116, нема сумње, да је власник доцније пријављеног жига бесправан и да се налази у *malafide*.

У систему заштите жигова лежи, да Управа пријавиоца жига, сличног или идентичног већ раније пријављеном или заштићеном жигу, не одбије од заштите из званичне дужности

него да само упозорава на постојање сличног или идентичног жига, предлажући му, да пријаву своју повуче или преиначи. Ако пријавилац не поступи у смислу добијене опомене, Управа уписује жиг у регистар, али извештава о томе власника раније заштићеног жига, остављајући њему да оспори доцније регистрован жиг. Овај систем базира на претпоставци, да питање идентитета или сличности жига може да буде двоумљиво, да има више пута међу странкама правних односа, услед којих се паралелна употреба жига не забрањује, да нема јавног интереса забранити употребу идентичног жига, и да се према томе може оставити приватној иницијативи, дали ће се идентичан или сличан жиг оспорити.

Из сличног разлога и казни поступак због повреде права индустријске својине не врши се из званичне дужности него само по иницијативи, по тужби оштећеног.

Што се тиче израза, лице које *подржава* туђи жиг, односно *подржавање* жига у смислу § 145 с обзиром на § 148 не може да буде сумње, да овај израз нема смисла мерне имитације, него само имитације у објективном смислу.

Из изнесеног се види, да може суд бити приморан, или упутити странке, пре него што донесе пресуду по тужби о повреди, да потраже решење Управе о заштити индустријске својине о прејудичијалним питањима, или сам директно тражити од Управе о заштити индустријске својине своје мишљење у смислу § 66 Закона.

Д-р Јанко Шуман.

За суђење кривичних дела поништаја туђих ствари надлежан је поротни суд, кад год је вредност истих већа од 100 дин.

(Начелна одлука опште седнице Касационог Суда од 27. априла 1926. год. Бр. 3591.)

„У одлукама Касационог Суда појавило се неједнако примењивање чл. 12. тач. 4. зак. о пороти у вези чл. 1. Уредбе о убрзању рада, код поништаја туђих ствари, тако: III одељење Касац. Суда примедбама својим од 20-XII-922. г. бр. 10371., стало је на гледиште, да за суђење кривичних дела поништаја туђих ствари у вредности испод 200 дин. није надлежан поротни суд зато, што је такво дело иступио, па ј са тих разлога поништило пр суду поротног суда налазећи да је државни суд, по искључ њу поротника у смислу чл. 34. зак. о пороти § 209. крив. суд. пост., одлуку требао сам донети. На ов примедбе првостепени је суд дао противразлоге и Општа С дница Касац. Суда одлуком од 22-I-923. год. Бр. 263. стала је на гледиште, да је за суђење кривичних дела поништаја туђих ствари, у смислу тач. 4. чл. 12. зак. о пороти, надлежан поротни суд кад је год вредност истих ствари већа од 100 динара, налазећи да чланом 1. Уредбе о убрзању рада није примењена материјална надлежност поротног

суда. На овако гледиште стало је и IV. одељење Касац. Суда, када је примедбама својим од 20-X-1923. год. Бр. 8557. поништило решење првостепеног суда, донето по искључењу поротника из суђења. Ове примедбе усвојила је и Општа Седница Касац. Суда одлуком од 11. III. 1924. год. Бр. 1839.

Међутим, после ових одлука, I. одељење Касац. Суда стало је на супротно гледиште и решењем својим од 16-IV-1926. год. Бр. 3278. оснажило пресуду Београдског Апелац. Суда од 2-II-1926. год. Бр. 693., којом је одобрена пресуда прв. суда донета по искључењу поротника по кривници поништаја туђих ствари у вредности преко 100 динара.

— Ради будућег једнобрачног применивања овог законског прописа, Општа Седница Касац. Суда на основу тач. 1. § 16. зак. о Устројству Касац. Суда, доноси своју начелну одлуку:

Да се тач. 4. чл. 1.2 зак. о пороти у вези чл. 1. Уредбе о убрзању рада има разумети тако, да је надлежан поротни суд, кад год је вредност поништених ствари већа од 100 динара.

Разлог за ово своје мишљење Касац. Суд налази у томе што законодавац у тач. 4. чл. 12. зак. о пороти изречно предвиђа да је поротни суд надлежан за све поништаје, чија вредност *прелази* 100 динара, међутим у чл. 1. Уредбе о убрзању рада вели се да ће се старе „чаршијске“ и „пореске“ вредности у Грађанском Кривичном Закону претворити у нове динарске, а нити је овом Уредбом нити којим другим законом одређена замена или претварање предтратне динарске вредности данашњу динарску вредност. Према томе одредбе пом. чл. 1. Уредбе о убрзању рада не могу се ни применити и на тач. 4. чл. 12. закона о пороти, којим је одређена надлежност поротног суда за дела из §§ 289 и 291. к. зак. у вредности преко 100 динара већ је овај закон остао у важности и данас, те се само по њему има и одређивати надлежност судова за поменута дела; пошто поменутом уредбом није ни мењана материјална надлежност поротног суда.

Ова је Одлука као Начелна, обавезна за Општу Седницу и сва одељења Касационог Суда.“

Иако је одлука *обавезна* и за мањину чланова Касационог Суда, све дотле док се прописним путем она не замени другом Начелном одлуком, ипак налазимо, да ће бити од интереса да наведемо и мишљење мањине, које гласи:

„Ми сматрамо, да је чланом 62. Уредбе о убрз. рада, где се вели: „сва наређења из закона обухваћених овом уредбом противна овој Уредби, престају важити, кад ова уредба добије обавезну снагу“, — прећутно измењен чл. 12. тач. 4. зак. о пороти, јер је тај закон о пороти „обухваћен овом уредбом“ и „противан овој Уредби“. — Основни је принцип нашег закона о пороти, да се по њему не суде „иступи“, већ само најтежи злочини и преступи, означени у том закону. Иступна кривица из § 375. тач. 1. каз. зак. постојала је да Уредбе о убрзању рада онда „ако штета не би била већа од сто гроша

пореских“, што је по ранијој замени пореских гроша износило 42.¹⁰ динара. Такве иступе судила је полицијска власт. Тај је иступ постајао преступ, и судио га је државни суд, ако је вредност била већа од 42.¹⁰ дин. а мања од 100 дин., јер је то дело као преступ из §§ 289 и 291 к. з. по закону о пороти судила порота, ако је вредност повреде или поништаја већа од 100 динара. Према томе оштећење или поништај туђих ствари долазили су пред три разне власти за суђење: полицијску власт, обичан државни суд и поротни суд. Међутим по уредби о убрз. рада кривично дело из § 375 тач. 1. каз. зак. иступ је сада „ако штета не би била већа од 200 дин“, и за такав иступ надлежна је и даље само полицијска власт, а не редовни судови, што се јасно види из Полицијске Уредбе и закона о Крив. Суд. поступку. Самим тим не може тај иступ — кад је вредност оштећења од 42.¹⁰ до 200 динара — судити ни државни ни поротни суд. Ниједан од та два суда нема ту никакву надлежност, пошто нема више разликовања у вредности до 42.¹⁰ дин. од 42.¹⁰ до 100 дин. и преко 100 динара. Ми сматрамо, дакле: 1^о да је за иступ из § 375 тач. 1. каз. зак. — вредност оштећења до 200 дин. надлежна само полицијска власт; и 2^о да је § 12. тач. 4. зак. о пороти пређућно измењен и да је за дело из § 289 и 291 каз. зак. надлежан поротни суд само онда, ако је вредност оштећења већа од 200 динара, а не 100 динара као што стоји у тексту.“

Напомена. — Поводом недавне замерке „Praetor“-ове у Архиву бр^о 4 на стр. 319 о томе да су *начелне* одлуке Опште Седнице Касац. Суда оба^{везне} само за Општу Седницу и одељења Касац. Суда, а не и за све судове, — сматрамо за потребно приметити: да та замерка није потпуно оправдана пошто је, у основи, у сукобу и са сâмом логиком ствари. Јер кад *начелне* одлуке Опште Седнице Касац. Суда, које су донете по § 16 зак. о Устројству Касац. Суда, имају силу закона и као такве обавезују Највиши Суд у земљи: да по њима *мора* поступати све дотле док се прописним путем не измене — онда је нелогично и непојмљиво да то не важи и за остале, ниже судове, да, дакле, ови не морају при суђењу поступати по тим *начелним* Одлукама Касац. Суда, под чијом надлежношћу они стоје као *потчињене* му инстанције! И, збиља, какав би практичан резултат био од те „необавезности“ нижих судова, кад ће Касациони Суд, као највиша судска инстанција, морати стално да ништи све њихове одлуке које буду у противности са дотичним начелним обавезним одлукама његове Опште Седнице?! Према досадашњој сталној пракси, ретко је који од нижих судова и покушавао да донесе такву одлуку која би била у противности са којом Начелном Одлуком опште седнице Касац. Суда пошто би оне биле потпуно илузорне. Па не само то, већ сви судови, па и све власти, сматрали су увек за свету дужност да респектују чак и она такозвана „*мишљења*“ Опште Седнице Касац. Суда, која су дата по тач. 2 § 16 зак. о Устројству Касац. Суда, на захтев Министра Правде, и да по њима они поступају при расправи појединих конкретних случајева, иако по закону она никога на то и не обавезују, јер и нису никакве мериторне одлуке, већ, као што и сама реч каже: „*мишљења*“ о каквом законском пропису, чија садржина није потпуно јасна.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

D-r Metod Dolenc, Dušanov Zakonik. Primerjalni prikaz pravnih razmer po Dušanovem zakoniku in po istodobnem germanskem pravu s posebnim ozirom na Slovence. (Поредбени приказ правних односа по Душанову законнику и по истовременом германском праву — с нарочитим обзиром на Словенце). Издаје Правни Факултет. III. књ. Љубљана 1925. (214 стр.).

Ово је дело настало, како г. аутор, професор казненог права на љубљанском универзитету, у предговору, и сам каже, на основи предавања што их је он држао на правном факултету течајем г. 1924 о том предмету. Обрађена материја распоређена је овако: Предговор. I поглавље. Увод. I. Опште значење Душанова Законика § 1.; 2. Историски нацрт законодавства до 15 стољећа, § 2.; II поглавље: Државни представници. 1. Уставна питања § 3.; 2. Цар, § 4.; 3. Сабор, § 5.; III поглавље: Сталежи. 1. Црква, § 6.; 2. Племство, § 7.; 3. Грађани, трговци, рудари, § 8.; 4. Становници у држави, § 9.; IV Поглавље: Државни органи. 1. Управа, § 10.; 2. Судство, § 11.; 3. Војништво, § 12.; 4. Финансије, § 13.; V Поглавље: Приватно право 1. Општи преглед, § 14.; 2. Правна и пословна способност, § 15.; 3. Родбинско право, § 16.; 4. Наследно право, § 17.; 5. Стварно право, § 18.; 6. Обавезно право, § 19.; VI Поглавље: Казнено право. 1. Опште одребе, § 20.; 2. Поједина злочинства, § 21.; 3. Извршење казни, § 22.; VII Поглавље: Судско поступање: 1. Општа карактеризација, § 23.; 2. Предходно поступање, расправе, осуде, § 24.; VIII Додатак: Словеначки превод Душанова закона; IX Стварни индекс.

Како се из овога види, дело је нашироко засновано, и обухвата целу област која долази у обзир за српску правну историју Средњег Века. Ако сада и узмемо, да је г. аутор узео у том свом послу за полазну тачку и за подлогу само Душанов Законик, то ипак и та околност не мења много на опширност теме, кад знамо да централни положај што га има, не само у српској него и у југословенској историји права, тај правни споменик од 201 чланка (издање Новаковићево), где је обрађено много правних подручја, иако, истина, гледе неких делова права има мање, или уопште нема, установа. Задатак је, дакле, и већ ради своје опширности стављао на г. аутора врло велике захтеве, које је било тешко испунити. Али није само то. Г. Доленц хоће, да то српско право, измењено под упливом византиских, пореди са „словеначким правом, које је настало на словенском западу, прожетим тако јако с германским правом, да се може у њем наћи једва једвице понешто словеначког права“ и жели да компаративно упозори на различности између права западно оријенталних Словенаца и источно оријенталних Срба. У ту сврху он при крају сваког параграфа, после оцртаних срп-

ских прилика, приказује исте односе по германском праву. Истина, г. Доленцу стајали су на расположењу добро Новаковићево издање Душановог Законика од 1898, па онда Јиречков *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* (цитирана је само г. 1912 тог издања, кад је изашла прва свеска тог дела, које сада имадемо попуњено и у српском преводу г. Јована Радонића), па и друга литературна помагала, но поред свега тога још је стајао пред г. аутором велики задатак, иако он није имао намеру да много самостално испитује изворе — било српске било германске. Имајући све то пред очима желимо учинити неке напомене гледе састава и садржаја овог дела.

Пре свега држимо, да је требало, ако се хтело с успехом обрадити садржај Душанова Законика, више употребљавати и друге изворе српског права, нарочито манастирске повеље и уговоре с другим спољашњим властима. У Душанову Законик у рефлектира се наиме, више или мање интензивно, читаво правно стање онога времена, па према томе његов садржај исправно и тачно схватити и приказати није могуће, ако не узимамо обзира на све друге правне изворе истог времена. И тај посао треба да уради један правни историк, који ће знати да институте подвргне анализи са строго правног стајалишта, а погубљено је за њега ако се у својим радовима ослони на резултате и гледања чистог хисторика, који у правилу потребних јуристичких дистинкција неће уочити. Тај се недостатак у доста знатној мери запажа у том делу, а да га нема, оно би било у извесним партијама и јасније и потпуноје. — Даље, треба се задржати код питања компаративног метода, како га примењује г. аутор. Одрах морамо истакнути ово. Већ у самом наслову вели г. аутор, да му иде о „компаративно приказивање правних односа по Душановом Законик у и по истовременом *германском праву*“ а једнако говори и у самом тексту врло често о „германскоправним приликама“. Не би се ипак могли сложити с тиме да напросто говоримо о „германском праву“ Душанова времена, кад знамо, да се данас у литератури под германским правом разумева право германских племена до онога времена, док поједина од њих нису основала своје државе. Па и доиста, г. аутор узима обзир код компарирања на право немачко. — С компаративним методом, како га примењује г. аутор, не можемо се сагласити, и морамо искрено да кажемо, да од ње не очекујемо знатнијих ни научних ни дидактичких резултата. Ту се упоређују два правна поретка, која и нису, и не могу бити еквивалентна међу собом: српско право и „германско“ право, дакле право једног малог огранка словенског племена, са правом целог једног племенског комплекса, а ми би си могли замислити само једну еквивалентну компарацију, рецимо између словенског и германског права. Али још и више: за компаративни објекат са српске стране није узета цела област права, како је може исконструирати на основи извора, који нам стоје на расположење, него је

узет само мали део њезин, како га можемо приказати у главном на подлози Душанова Законика, а на остале изворе узимало тек споредно обзира, тако да немамо пред собом ни издалека целовиту слику српског права према целокупној слици германског права. Између оба ова објекта компарације недостаје управо потребни *tertium comparationis*, јер поред свих горе наведених тешкоћа морамо имати у виду и то, да је линија развоја „германских“ права сасвим друга од линије развоја српског права. Томе се има и приписати, што је г. аутор компаративни метод применио сасвим механички, а не органски, стављајући један крај другог приказ српског права по Душанову Законнику и „германског“ права у целости без праве унутарње везе, и не изводећи каквих закључака било у којем правцу. — Ми смо уверени, да би била од велике научне вредности органски проведена компарација српског права са словеначким у оном облику како је настало из словенске подлоге по великим утицајем права германског порекла. Али уместо тога он је словенском праву супституирао „германско“ право, и то му је постало главним поредбеним објектом. Нарочито морамо истаћи да се у књизи врло неугодно осећа, што за компаративни објекат није унето хрватско историско право, од чега би се могли надати много већој користи, него ли од поредбе с „германским“ правом. Јер, — о том треба бити на чисто — нама је потребно, да пре свега израдим и исконструишемо оне тачке, које су у вишој једној синтези заједничке целом јужно-словеначком праву у његову историском развићу, а онда тек можемо — примењујући један плоносан компаративни метод — прећи и ван тог оквира. Према свему мислимо да би г. аутор био боље урадио, да се је у своме послу ограничио једино на иманентни систематски коментар Душанову Законнику, и да је тај рад концентрисао сву пажњу коментатора.

Желимо сада да учинимо неке напомене гледе неких важних ствари у којима се не слажемо с г. аутором, или које су, по нашем мишљењу, погрешне.

На стр. 13 вели: За издавање хрисовуља, т. ј. даровница, примао би цар таксу, која се звала „издава“ (чл. 108.). „Овде се међутим не ради о такси која се плаћа цару, него *приставу*, који то даровање извршује, како је то изреком речено у том члану, а и висина њезина (примерице за село 3 перпера) упућује већ на то, да није говора о царској каквој такси.

Не бисмо се могли сагласити с тврдњом на стр. 15 „крунисање Стефана Првовенчаног по папи Хонорију III (г. 1217) било је подражавање германскоправном институту“, јер је таково схватање далеко преуско да обухвати политичко значење што га има то крунисање у посебним приликама у којима је изведено.

На стр. 19 (на крају) вели се, да је властелин крајишник морао по чл. 49 надокнадити „цару“ штету, коју је нанела туђа

војска, која је ушла и вратила се преко земље тог крајишника — но не ради се првенствено о оштети цару, него свакому, коме је таком провалом штета нанешена.

Није сасвим јасно како си замишља г. аутор положај царев, и, мислимо шта више, да ту има и неких противуречја. На једном месту (стр. 21) каже, да поред неког „примитивно-фамилијарног“ поимања царског положаја ипак добивамо општи утисак о снази Душанове царске власти, која почива у многим обзиру на личним квалитетима носитеља круне, а уопште на византископравном схватању царског звања, а на стр. 25, да су српски владари имали далеко већа права од „германских“. Томе на супрот стоји изјава на стр. 27, да је власт сабора расла, јер је његове чланове Душан требао ради свога неправилног наступања на престо, тако да је сабору управо морао признати улогу савладара. То су свакако два гледишта на исту ствар.

На стр. 43 говорећи о властели каже г. аутор, да је чињевица, да су племићи — племићи по вољи царевој, јер да цар у уводу Законику вели „властела царства ми, велика и мала“. Ово, дакле, у таквој формулацији и уз такво образложење није исправно, јер властела нису само властела „по вољи царевој“, него такође по роду, и осталим начинима стишања племства. На истом месту даље говори о деоби „властеле“, па износи мишљење, да треба да разликујемо, „велију властелу“, властелу и „властеличиће“. „Велија властела“ да су били изнимна нека, највиша племићка класа, „властела“ да су били нормални племићки сталеж, а „властелићи“ нека изнимна најнижа врста племића. Томе насупрот говори Ст. Новаковић само о деоби на властелу и властеличиће, а „велију властелу“ не узима као посебну класу унутар властеоског сталежа. Исто стајалиште има и г. Влајинац (*Die agrarrechtlichen Verhältnisse des mittelalterlichen Serbiens*, Jena 1903) Што се тиче властеличића нагађа г. Доленц, да су властелићи били секундно — или можда тертиогенитура велике властеле. Ово нагађање не бисмо могли узети ни као хипотезу, јер за њу нема у изворима ни најмањег ослонца властеличића треба свакако узети у обзир и етимолошко порекло према поповић — син попа, пронијар — пронијаревић — син пронијара, меропах — меропчић — син меропха значи властеличић — син властелина).

На стр. 46 има да су се уживаоци проније звали пронијаревићи; то је погрешно, јер су се звали пронијари, а њихови синови били су пронијаревићи.

На стр. 51 спомиње се, да је Дубровник спадао Душанову царству, што је нетачно, јер је познато, да Дубровник никад није ушао у састав српске државе.

На стр. 79 речено је, да не може бити сумње о томе, да цар може и лично да суди, и да може у опште потргнути пред себе спорну ствар. Овако формулисано не бисмо ипак то могли без приговора примити, јер се томе противе чланови 175 и 182

Закона, који изреком не допуштају. Ако је цар ипак мимо власти редовних судија што пресудио, он је, очито, радио мимо и против норме.

Погрешно тумачи г. аутор на стр. 81 чл. 139 кад вели, да по томе члану притужбе меропжа против свог господара иду пред дворског судију, јер да у том члану изречно стоји „судија царства ми;“ али то не значи дворског судију, него уопште царске судије по земљи, како се то види, примерице, из чланова 148 или 157.

„Душевници“ (стр. 85) нису „народни судије“, него су „добри људи“, проценитељи, који имаду нарочито да дају суду своје мишљење код одређивања висине почињене штете.

На стр. 85 под насловом Народни судови говори г. Доленц нарочито о пороти, али, по нашем мишљењу, приказ тог занимљивог и важног института није доста јасно изнешен, а има у њему стварних нетачности. Код тог института требало је на сваки начин утврдити, у коме се односу налази порота, предвиђена у првом делу Законика (чл. 106 и 132), с поротом како је фиксирана у другом делу Законика, напосе у члановима 151—154. Порота у првом смислу одговара немачким *Eideshelferima*, *coniuratorima* у латинским исправама, *sacramentalima* лангобардског права, а порота у другом смислу има додирних тачака с енглеском *jury-ом*. Г. Доленц нити је тачно одредио сваки од тих института за себе, нити је, а то је још важније, испитао, да ли се, и како се, ти институти налазе у генетичкој вези. С друге стране г. Доленц стоји на кривом стајалишту, кад пороту у другом смислу стално означаје као посебну врсту *народног суда*, који је судио сам, без судије који води расправу и изриче пресуду. Тим нарочито ставио се он сам непотребно пред проблем, које онда, дашто, није ни могао да реши, јер му свако решење, односно и сам покушај, морао стајати у противштину с изворима. Ми смо већ другом једном приликом (код реферата о Јиречковом делу *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* у Месечнику 1913 стр. 840) заступали и образлагали мишљење, да се порота и у једном и у другом смислу налази у генетичкој вези, па да је порота у другом смислу само доцнија фаза развоја оног првотног института *Eideshelfera*, *coniuratorsa*, *sacramentalia*, у југословенском праву. С тим се резултатом и потпуно поклапа и друга чињеница, која је на основу одредаба Душанова Законика несумњива, да у пороти у другом смислу, у смислу *jury-е*, немамо гледати никакав засебан народни суд, него ова порота функционише уз судију, и то нарочито уз царског судију. С тога стајалишта постају онда и јасне одредбе Законика, и гледе њих, бар у тим основним цртама, нема двојбе.

Под насловом „Мешовити суд“ говори г. аутор о суду, који је имао у смислу чл... 153 да суди иноверцима и трговцима (разуме се, странцима), а у којим су судовима половина поротника Срби, а друга је половина састављена од дружине тог

иноверца или страног трговца, све то по закону Светога Краља. Поред тога говори под истим насловом о Станку, а компликован је цео приказ још и привилегијом, што га је дао Стефан Првовенчани око 1220 Дубровчанима, по којем у споровима Дубровчана и Срба има да суди сам краљ. Г. Доленц узима, као да је тај привилегиј вредио још и у Душаново доба, и на основи тога чини извесне закључке; али то је нетачно, јер је тај привилегиј измењен, ако не раније, а оно сигурно у време краља Милутина, који је с Дубровником (г. 1301 месеца новембра), да се спорови међу Дубровчанима и Србима немају решавати пред краљевским судом (*per curiam regalem*), него ће их пресуђивати суд, који се састоји од једног Дубровчанина и једног Србина, односно, како је у једној доцнијој исправи (1302) речено, у судовима између Дубровчана и Срба (у Србији), један Дубровчанин и један Сас. Још је та реформа јаснија изречена у исправи краља Стефана Милутина (од г. 1308), где се вели, да у споровима између Дубровчана и Срба суди српски судија с једним Дубровчанином, осим у случајевима невере, вражде, и крађе коња, кад суди краљ. Одатле се види, да је онај првотни привилегиј, јер је био непрактичан, и, кад је број спорова нарастао, не проведив, течајем времена измењен, па је краљевски суд проглашен надлежним само у најтежим деликтима, а иначе суди српски судија, у присуству једног Дубровчанина, а на то се и односе у Законнику речи „по закону светог краља“. — Даље, требало је разликовати станак као посебну врсту суда с интернационалним карактером, на којем се могу решавати и ствари спорне међу двама властима (*stanicum plenerium*), а није се смело тај суд супсумирати под општи „мешовити суд“, јер код напред споменутог мешовитог суда јесте у време Душаново идеја суверенитета државе афирмирана, како смо видели, а код станка се ради о суду који има међународни карактер, па га је требало и с тога стајалишта третирати.

Не можемо без приговора оставити разлагање на стр. 105. Овде почиње пето поглавље под насловом „Засебно право“ т. ј. приватно право у противштини с „јавним или државним правом“ о којима је досада био говор. А онда даље читамо „Многи говоре, ако желе означити супротност од јавног права, о приватном праву. Тај назив не изгледа нам сретан ни за данашње време, јер је напр. кривично право са својим нормама, које уређују напосе односе међу појединцима и државом и другим грађанима, ипак извор бриге државе за јавни ред у друштву свих грађана, и за то на сваки начин такођер део јавног права. Сасвим би било неприлично говорити о приватном праву у Средњем Веку, кад појам приватног права још није био изграђен, него још у многим погледу истоветан с државним правом. Да унапред спречимо сваку сумњу, називали бисмо све до сада још не обрађено, изванјавно право, које је поставила држава да уреди права и дужности појединих грађана према држави

и међусобно, општим или објективним правом у супротности са субјективним правом државе саме.“ Пре свега морамо упозорити на противуречје у коме се налази г. аутор. Он сам насловљује пето поглавље „засебним правом“, а неколико врста доље полемизира с тим називом, јер да је нагодан и у данашње време, али нарочито за Средњи Век! Даље мислим, да нитко и не сумња да кривично право спада у јавно право као вишу категорију, али само морамо имати пред очима, да је права антитеза „јавно“ и „приватно“ право, а не државно и приватно право. Нема сумње, да има против дихотомије јавно-приватно право оправданих приговора, и тешкоћа у одређењу њихових граница, али ипак, било како му драго, они нам прагматички служе, и неће их бити лако избацити из јуристичке терминологије, и замијенити их другим, бољим. А најмање бисмо могли прихватити поменути деобу на објективно и субјективно право, већ и зато, јер ти термини имаду своје традиционално и конвенционално значење, које није у складу с оним што се предлаже од стране г. Доленца. „Морамо пре свега утврдити, да израза „задруга“ у целом Душановом Законику не налазимо каже се на стр. 114. То доиста и није чудо. Г. Кадлец наводи да се назив задруга јавља у законодавству г. 1844 и то у српском Грађанском Закону, а пок. И. Строхал вели, да се у литератури јавља тек око половине 19 века. — Уопште се о задрузи на тако мало простора није могло ни најпотребније рећи, уколико се то тиче напосе огромне литературе по том предмету, па зато је требало о том више казати, или, ако то не, онда боље ништа. Јер се тако на стр. 114 на једну страну стављају Пеискер и Строхал, а на другу, међу осталима, и пок. Новаковић, иако је управо Пеискер основао своје мишљење на Новаковићевим извођењима.

Соће је био земљишни порез на баштине, а не, како г. аутор каже (стр. 122) особни порез.

Не бисмо се могли сложити с мишљењем изреченим на стр. 140, да би требало из шутње Душанова Законика о крвној освети закључити — на тихо толерирање тог института. Ми насупрот држимо, да из те шутње, а једнако из опште ситуације и уређења Душанове државе па из духа Душанова Законика јасно произилази, да крвна освета као *правни институт* у Душаново време (а о томе нам се ради!) није постојала.

На крају смо дужни учинити неке напомене и обзиром на превод, и свратити пажњу на неке нетачности.

У чл. 1. преведено је „сиим-зи образом“ „С то стране (scil. закона)“, а требало би: „На овај начин“.

У чл. 12. преводи: „такмо црков да суди“ са „такега нај суди церкев“, а имало би бити: „једино црква да суди“.

У чл. 13. „сан“ не значи „престо“, него част, дигнитас. Исто вреди и за чл. 28.

У чл. 18. преведено је (према Новаковићу) „Ин калуђери, ки су родом из области цркве, в катери со били пострижени, нај не живе в теј цркви“ итд., а трбало би: „И калуђери, који су се постригли, (ако су) родом из метохије које цркве, нека не живе у тој цркви;“ јер *ratio legis* је тај, да калуђри родом из метохије које цркве, не буду намештени односно постављени код те цркве, будући би близина куће и рођака могла штетно утицати на вршење службе.

У чл. 21. преводи се „језик уреже“ са „језик пререже“, а урежати значи *abscindere*, одрезати. Исто вреди и за чл. 54.

У чл. 30. преводи „урве“ са „зајаме“, дакле „ухвати“. Тако је, истина, у исправцима на стр. 312. свога издања Душанова Законика мислио и Новаковић, јер да долази од „урвати“ но ипак мислимо да је исправно првобитно схваћено његово, да наиме долази од „урвати;“ само држим, да би требало превести са „скинути“ или „збацити“ а не са „узнемирити“. — У истом члану преводи „и тко потвори сије“ са „Ин кдор би то закривил“, док „потвори“ значи овде „супрот учинити“, преступити. — У исто члану преводи „забави“ са „задржи“, а требала би реч, која значи „узнемиривати, увредити“.

У чл. 37. испала је у преводу реченица „ни да воде коњ митрополитских по поповех“.

У чл. 41. уметнуте речи „ин че“ сувише су и сметају смислу.

У чл. 45. нетачно је преведено „ин светитељ“ са „туј светитељ“, јер значи „други светитељ“.

У ал. 52 преводи „родим за родима“ „братренец за братренца“, док је Новаковић превео „рођак за рођака“. Г. Доленц је превео тако јер је нашао у Вука за „родим“, „*matruelis consobrinus*“. Но исправнији је превод Новаковићев, како се види из чл. 152., где и г. Доленц преводи „родим“ са „сородник“.

У чл. 68. преводи „И што уработа меропах, то-зи све да стежи“ са „Кар придела меропах, то все припада њему“, што је дакако нетачно и немогуће. „Стежити“ значи овде одприлике исто што у чл. 14. стожити (стежер према стожер).

У чл. 69. преводи се (према преводу Новаковићеву) „у да се осмуде поводчије“ са „нај га осмуде под очми“. Држимо, да има бити „да се коловође опале (поводчија од поводити — *ducere*). Ср. у чл. 132. проводчија.

У чл. 76. вели, да не може бити исправан превод Новаковићев, који „грехом“ преводи са „случајно“, него мисли да би се та реч имала превести у смислу *culpa* са „погрешкама“; међутим „грехом“ се најбоље преводи, у противштину с „нахвалицом“, као „нехоте“.

У чл. 78. преводи „на вину да упросе царство ми“ са „в сакем случају да се моје царство впраша“, уместо „но једино да се моје царство (тј. ја цар) упита“.

У чл. 84. преводи: „Судби да не за котал ни оправе никакве“ са За онега ко је повлекел јекло из котла, ни веч не содбе не никакшнега правдања“ (реч правдање употребљује и Новаковић у својем преводу). Међутим смисао је овај: код котла (тј. у случају вађења

мазије) нема нити осуде нити оправдања, а чим се хтело рећи, да се вађењем мазије ствар сама по себи решавала: ако доказ мазијом успије нема осуде, а не успије ли, нема оправдања.

У чл. 91. преводи: „ако ли на вечере, да јест на обеду, да га даст“ са „ако звечер, нај му се да рок до обода;“ а треба да буде: „ако је о вечери, нека је (рок) до ручка да га (тј. пристава) даде“.

У чл. 99. преводи: „ако ли га не даст, да плати оно-зи село што би пожежца патил и платил“ овако: „ако па га не да, нај плача оно село, ки би пожигалца трпело ин плаћало“ — уз напомену, да то није јасно. Међутим тексту, ако се добро преведе, нема приговора, и он гласи: „а ако га (тј. кривца) не да (тј. не изручи) плаћа то село оно што би тај паликућа имао да сноси и да плати.

У чл. 109. преводи: „Магјиник и отровник који се најде облично“ са „Чаровник и звездајалец, ко је засечен при дејању“. Али „најти некога облично“ не значи управо „затећи некога на чину“ него више „некому нешто доказати помоћу лица (тј. помоћу *corpus delicti*). Уосталом, као г. Доленц преводи и Новаковић.

У чл. 103. на почетку није преведена реч „горе“ тј. шуме. — А у истом члану под крај, у реченици: „Нитко да не забрани Сасину горе“ није преведена реч „Сасину“.

У чл. 132 преведено је: „Ако ли га кто потвори говоре: „Оно-зи је моје“, да га оправи порота, по закону, јер је купио у туждој земљи“ итд. овако: „Ако га кто превари говорећ: „Оно-ле је моје“, нај спор реши порота по закону, да ли је купио в туји земљи“ итд. Овај превод мења смисао, односно по њему се не види о чему се управо ради. Потворити је криво преведено са преварити. Превод треба да гласи: „Ако га кто *оптужи* говорећи: „Оно је моје“, нека реши порота по закону, *јер* је купио у туђој земљи итд.

У чл. 142. изостављено је иза „да је опленил села ин“ реч „људе и“. У истом члану даље нетачно је преведено: „а он-зи што буде струл, да све плати до своје куће“ овако: „па все, кар бо од њега стрго, нај плаћа од своје хише“. Требало би: „а онај који је уништио, има све да плати од своје куће“.

У чл. 162. преведене су речи: „Да ако буде потвор приставом јере буде ино учинило него што књига пише“ нетачно овако: „Ако приде до очитка понареје приставу, да су некај друго сторили него прави писмо“. Имало би бити: „Буду ли пристали оптужени, да су учинили нешто друго него ли књига пише“.

Чл. 165. који гласи: „Аште се обрете који љубо потворник и иште кога потговором, лажом и обезом, такови да се каже као тат и гусар“ преведен недовољно јасно овако: „Ако се доби катери коли гољуфивец ин поишче кога с варањем, лажјо ин претвезами, тај нај бо казнован какор тат ин разбојник“. А ради се управо о овоме: „Нађе ли се који било опадач и тужи кога на основи клевете, лажи или обмане, такав да се казни као тат и сугар“. Тај је чланак и Новаковић нетачно превео: „Где се нађе ма какв варалица, који, људе наводи на превару, лаж и сплетку да се казни као и крадљивац и разбојник“.

На завршетку овог приказа још једну ствар начелне важности. У самом Предговору своје делу каже г. Доленц међу осталим и то:

„Убеђен сам да је проучавање извора неизбежно потребно да се даде исправна и чврста подлога научноме испитивању старије правне историје. Ипак мислим, да у академичком поучавању не ваља одвише важности давати тзв. фонтологији. Та грана (!) правне историје нека остане пољем научних истраживања. За практичке (!) сврхе треба почети са систематичним приказивањем садржаја правних извора, јер правни живот је оно, што нас у опште занима, једино нам то може дати слику социјалне структуре, из које су следила као нужна последица факта, што их набраја општа историја“.

Те речи изазивају у разним правцима у нама приговоре, али није овде ни време ни место да их у целости износимо. Ради се ту, пре свега, о сврхама научног испитивања правне историје уопште; затим о стању у коме се налази, строго научно, наша правна историја, једнако српска, хрватска и словеначка, а на крају онда о задацима што их има излагање домаће правне историје на правним факултетима. Од свега тога само да се на понешто осврнемо. — Наша домаћа правна историја није далеко напредовала: много је посла а мало спремних радника. А поред тога, научници који су се њоме занимали, маколико предано они радили, нису били по струци правници, него хисторичари, филолози и др., па се недостатак строго јуристичке наобразбе осећа и у њиховим редовима. Стога се правник и не може да ослони на њихве резултате, него је он дужан, иако се служи чињеницама што су их они изнели, да ствар гледа својим очима, непосредно на изворима, и да закључке изводи са свога јуристичког стајалишта. Зато је у нас научно обрађивати домаћу правну историју могуће једино и искључиво на изворима. Једнако се не можемо сложити с г. Доленцем, кад дели научни рад од академичког поучавања. Ми држимо, да се у академичком раду може и смије дати студентима само оно, што је предметом научног рада, и што је науком као резултат утврђено. Како ми још дакле нисмо дошли до тога да у домаћој правној историји пружимо један заокружен систематски преглед развоја, упућени смо добрим делом на испитивање извора, па доследно можемо једино то сигурно и студентима да пружимо. На студију тих врела извија се онда помало слика тог развоја, што је дакако задњи циљ наших напора. — Усталом држимо и то да је првенствени циљ рада на универзитету, а то сасвим нарочито вреди за нашу струку, да се студенти упуте у метод и у научни рад на правној историји, како би се између многих нашао тко би имао љубави за тај предмет. Такав рад могућ је једино на изворима. Али за то је, даље, потребно реформирати план студија, тако да правна историја нађе своје место на крају, а не на почетку правног студија.

Д-р Марко Костренчић.

Д-р Еуген Сладовић, професор у Загребу, Исламско право у Босни и Херцеговини. — Издала књижара Геце Кона у Београду, год. 1926. Цјена Дин. 50.

Са раширењем исламске вјере у овим крајевима дошло је у ове крајеве и исламско право и оно као позитивни закон живи у Босни и Херцеговини скоро пет столећа, а живи ће дјелонично све дотле док је ту муслимана, јер у њиховим породичним стварима и у наследству мулка оно има догматичку обвезатност за њих гђе се год налазе.

Шта више, муслимани у неискламским државама морају имати и своје сепаратне судове (Шеријатски судови) који ће и примјењивати ово право шпецијално за њих и искључиво у њиховим правним прописима, који се појављују у њиховом породичном животу и интимном правном саобраћају.

Исламско право је написано у главном на арапском језику, којег разумију само стручна лица, која овај језик нарочито науче. Учењу овог класичног језика мало се ко посвећује и међу муслиманима, јер је тежак, а и мало потребан, па су ријетки и у нас они, који га познају. Стога је и исламско право мало коме приступачно и познато код нас и ако је живо и на снази међу нама. Кога интересира ово право, могао се је код нас упознати с њиме до сада само преко европејских језика.

Познавање овог права, бар породичног и нашљедног, било је до сада, а биће и одсле потребно за све правне стручњаке, а особито за судије и адвокате, јер оно живи у саобраћајном и друштвеном животу наших муслимана, па мора да долази у обзир при расуђивању у многим правним питањима. Жали, Боже, до сада се није нико нашао међу нашим муслиманима, да ово право преточи на наш језик¹⁾ и ако има код нас лијеп број људи који добро познају арапски језик; и ако је потребно било то учинити давно, не само ради самих муслимана, који незнају арапског језика, него и ради свих оних, којим арапски језик није приступачан, а желели би упознати ово право.

Први корак на том пољу у обилнијем облику учинио је вриједни и ваљани професор права у Загребу г. Д-р Еуген Сладовић са израдом горњега дјела названог исламским правом у Босни и Херцеговини. На први поглед изгледа, да је била доста јака кураж упустити се у израду овог права без познавања арапског језика и без способности црпљења са арапских извора изравно. Ну ко познаје ово право из арапских извора па прочита ову радњу г. Сладовића, мора се са неким чуђењем освједочити, да је г. писац и са овом радњом имао добар успјех. Види се, да је читаву ствар добро схватио и замјерно је добро израдио, и ако му дотична арапска дијела нијесу била изравно приступачна. Оволики успјех је могао постићи са својом великом

1) У течају је израда породичног и нашљедног права муслимана на нашем језику по мојој маленкости, као први опћенити покушај.

марљивошћу истраживања и познавања скоро свих радова, који су на овом пољу до сада раштркано које куда објављени. А када се узме у обзир, да имаде на њемачком језику с помоћу извора добро израђено породично и наслједно право муслимана, онда је г. писцу пуно лакше било доћи до оваковог доста исцрпног и информативног дјела, како је то његово исламско право. Госп. писац се је вјешто послужио и са многобројним другим ваљаним изворима које је свакад испод црте означио.

Ово је дјело zgodно и прегледно распоређено и раздјелено, па ће се вако, и стручњак и лаик, моћи корисно с њиме послужити, а оно има и онако у главном информативан карактер. У њему на првом мјесту долази један кратак увод о правно повјесном развоју Босне и Херцеговине од најстаријих времена до нашега доба са особитим обзиром на муслимане, гђе се је дотакао и босанског патаренства. Правно повјесне фазе zgodно је раздијелио у пет главних периода и то 1) у предисторичка времена до VII столећа по Христу; 2) од VII столећа до XII до Кулина бана; 3) од XII столећа до половине XV столећа за вријеме самосталности босанске државе; 4) од друге половине XV столећа до друге половине XIX столећа за вријеме турске империје и 5) од задње четвртине XIX столећа до год. 1918 за вријеме аустроугарске управе. Како му је задаћа била представити правно повјесни развој у овим земљама само исламски, тако је узео само задње двије периоде, па је обрадио њих, истичући, да је исламска наука у многим питањима била блиска и симпатична патаревина, па да су је с тога и пригрлили, те заједно са својом властелом скоро листом прешли на ислам, а да су многи то учинили и приврженици других вјера у овим земљама — Срби и Хрвати.

Заузимањем Босне и Херцеговине по Турцима, прекинута су у гланом до тада важећа права, па је исламско право ступило на њихова мјеста и оно је у главном у смјеси са т. зв. милетским правом остало у кријепости у свим крајевима све до окупације Босне и Херцеговине у г. 1878 по Аустроугарској монархији. Ни овом окупацијом оно није посве ишчезло па је и данас у многим питањима на снази. Оно се није ни мало промијенило особито у породичном и наслједном праву у којоко се то односи на муслимане, па је зајамчено и Уставом.

Госп. писац пошто је навео и статистику муслимана у овим покрајинама, напомиње у уводу да правни односи обитељског женидбеног и наслједног права муслимана у Босни и Херцеговини просубује се према шериатском праву, а и многи приватно правни односи, јер је Меџела још на снази у свим земљама као грађански законик у највећем обиму, узузевши њезин дио формалног права.

По том г. писац прелази на правна врела шериата, па под тим насловом набраја та врела почам од Корана све до осталих врела на стр. 6—30 описујући у кратко али језгровито постанак

и развитак тих врела, помажући се у томе обилно разним радњама и објављеном литературом, и то на врло прегледан и за свакога разумљив, начин. Пошто је описао појаву Корана и Хадиса, прешао је на раздиобу исламске вјерске науке, па је изнио главне фазе и карактеристику вјеровања, а за тим је прешао и на обреде, па је и њих у главним потезима изложио. Након тога прешао је на опис исламско правне знаности, па је и у том дијелу са успехом изнио, како је до ње дошло и како се је развила, наводећи и развијене школе у исламском праву.

Иза тога је изложио и онај дио закона, што их је отоманска влада издала мимо шеријатског права за своју државу у разним приликама и околностима, који су названи канунима, а по којима је регулисано управно, политичко, земљишно, финансијално, казнено, редарствено, трговачко, пупиларно и друга разна права, које је вријеме изискавало, а исламско право није достајало да задовољи те нове околности и прилике. У истом одјелу навео је и оне законе и наредбе, које су под окупационом управом настале у овим земљама, па је тако обухватио цијели развитак права у оним покрајинама све до год. 1918 у колико се он односи и има везе са исламским правом.

У трећем дијелу је прешао на утицај доби на дјелатну способност индивидуа под истим написом, па је то описао на стр. 30—39 доста опширно и изложио све главне установе о тому које вриједи у Босни и Херцеговини обзиром на муслимане по исламском и канонском праву.

Славне установе обитељског и женидбеног права обрадио је на стр. 39—110 на врло прегледан и сложен начин, па је особито у овом дијелу права довољно био опширан. Говорећи о обитељи опћенито, наставио је са излагањем и женидбеног права опћенито, па је успут најприје навео, како ово право регулишу црквени закони, а за тим, да је описао по исламском праву истичући при том битне разлике исламског и црквеног женидбеног права и уплићући неке нарочите прописе и решидбе које Врх. шеријатски суд у Сарајеву издао на овом правном пољу.

За тим је изложио елементе исламског брака; врсте женидбе; способност за склапање брака; очинску и велијску власт при женидби; женидбене запреке; правне посљедице брака; заруке; склапање брака; Мехр; разрешење брака; идет и надлежност све особитим обзиром на њихову примјену код шеријетских судова у Босни и Херцеговини.

По том је прешао на сродство (несеб) излажући, која се дјеца по шеријату и исламском праву сматрају законитом и брачном, а која се узимају да су незаконита и ванбрачна, те о адопцији дјеце непознатог поријекла; о млијечном сродству и о узимању туђе дјеце познатог поријекла на одхрањивање. (Шеријатско право не познаје позаконјења дјеце познатог поријекла). Очинску власт (велајет) је напосе описао, па је прешао на излагање

права и дужности родитеља и дјете, те на старатељско право и на надлежност у свом праву, такођер доста исцрпно.

Иза тога је изложио нашљедно право врло прегледно и у погледу мулка и у погледу мирије, па је навео све врсте и фазе нашљедног права почам од зевилфуруда и асабата све до зевилерхама и права државе на нашљедство по исламском праву, те је и овај одјелак завршио са надлженошћу, а ово је све изложено на стр. 110—124.

Госп. писац је по том на стр. 124—136 изложио у посебном одељку имобиларно и обвезно право, наводећи разлику, која постоји између овога и в. а. гр., те аксиденталног европског права. И ово је право изложио онако, како се оно фактички код нас схваћа и примјењује, на врло разуман начин.

Са окупацијом Босне и Херцеговине по Аустроугарској пошто је исламска вјера престала бити државном вјером у овим земљама, породила се је потреба, да се посебним законом регулишу односи муслимана у њиховим вјерским и вакуфско мearифским стварима према наошлом новом стању и положају у земљи.

То је проузроковало и *извојевање* т. зв. вјерског аутономног статута из год. 1909, који је једнако на снази у свим земљама. Будући, да је овај штатут у неразлучивој вези са вјерским правом муслимана у Босни и Херцеговини, г. писац ја на крају свог важног дјела, којег приказујемо, донио у посебном одјелку и ово право муслимана под насловом: Исламска вјерска и вакуфско-меарифска организација, гђе је врло згодно и исцрпно изнио на стр. 137—151 и ту организацију, те тако у једном дјелу дао и за стручњака и за лаика у неку руку језгру исламског живећег права у овим крајевима и тиме бар дјелимично попунио од сада постојећу празнину у овој струци у нашој правној литератури и то у једној лијепо израћеној а и укусно опремљеној збирци. На крају је додао још поименично казало и садржај па је дјело испало потнуно и задовољавајуће.

Што је најинтересантније у овом дјелу је посве мало погрешака у колико смо могли код првог читања опазити. Има понављања, али она ништа не сметају, нити врједност дјела умањују, као ни посве малобројне омашке, које ћемо на крају да истакнемо. Госп. писац на стр. 12 наводи, да се према резултатима западно европских истраживача сматра, да је од тућих уплива на исламско право важан уплив вршило римско право. Пошто држимо, да су дотична истраживања без оправдане подлоге, не дијелимо, то мишљење, јер је извор исламског права Коран и Хадис, а ови нијесу могли имати апсолутно никакве везе са правним питањима пороћеним и регулисаним у Риму. Саве сличности у праву, не могу давати повода, да се тај уплив могао догодити. Предалеко би нас довело кад бисмо то у детаљу износили.

Кад је Мецела објављена, многи су западни правници

тврдили, да је она израђена по француском Code civil-у, али је по турским правницима документарно доказано противно, па је ради тога написана и Мирати-Меџела, у којој су изнијета сва исламска правна врела из којих је она, од ријечи до ријечи, на турски састављена, Сличне су ваљда заблуде биле и у дотичном истраживању и тобожњем налажењу уплива римског права на исламско право. На стр. 13 при дну у преводу ајета: La jukel... погрешан је превод арапске ријечи *Вуиаха* са нашом ријечи „*понизити*“, јер треба, да гласи: осим оног што не може *поднијети* (сносити), а не понизити. На стр. 14 испод црте под 50 прије ријечи *ахака* испуштена је ријеч: „*мекаринел*“. На стр. 16 испод црте под 61 у другом реду мјесто рјечи *јаџије* треба да стоји *икиндије*. На стр. 27 испод црте под 115 Меџела је преведена са *књига мудрости*, а заправо значи: *збирка*. На стр. 49 под с) законом забрањене женидбе, сувишно је било уносити, онај пасус, јер и по саму његову садржају види се, да је он сувишан и недјелатан, јер нема ауторитативна прописа, који наређује, да се исмаска женидба мора пред судом склопити и ако има и таквих мишљења са нарочитом тенденцијом

На стр. 56 под е), а у ретку петом иза ријечи: *или је пусти*, сувишне су ријечи: *с три талака*. На стр. 60 вели се у 4 ретку, да за времена дојења дјетета жена, која није у идету, да нема права на нафаку, него да добива обичну надницу (уцрети хидане). Ако се под овим мисли жена у браку, није исправно, јер она има право на своју нафаку и тада, а ако се мисли под тим пушчена и изван идета стојећа жена, онда је навод исправан. На стр. 61 у четвртом одломку унесено је погрешно мишљење, да мужу исламске вјероисповијести припада право кажњавања жене ради њезиног доказаног прељуба (зина) и ако се је при том позвана и на Коран IV 19; јер то не стоји.

Дотично мјесто о прељуби у Корану нипошто не гласи да се тако право мужу даје. Прељуб се по исламском праву казни затрпавањем у камен по судској пресуди, на прописани начин, а мужу није слободно собом никакву тјелесну казну над женом извести. На стр. 71 у четвртом ретку поткрала се је погрешка, која се састоји у том, што је речено, да брачну судбеност муслимана у Јужној Србији *de facto* врше шеријатски судови, које је Србија оставила присајединивши те крајеве, јер ту судбеност *de facto* не врше шеријатски судови, него муфтијски суд, јер су са освојењем тих крајева по Србији шеријатски судови ишчезли, а нијесу остављени али би се по Уставу имали опет успоставити за које постоји и пројетовани закон.

На стр. 76 у седмом одломку задња реченица нема смисла јер се не зове нашизом она жена, која тражи разријешење женидбе, него у опће жена, која безразложно напусти мужа, одбојегне од њега и тако занемари брачну заједницу.

На стр. 77 под II 1) иза ријечи смрћу погрешно је изнешн термин (никјахи новлуд), а требало је да се уметне (мевт), јер

горње арапске ријечи не значе оно чему су биле намијење. На стр. 80 у трећем ретку погрешно је мишљење, да је довољна једнострана изјава мужа према својој жени, да неће више са њом подржавати женидбену везу и саобраћај, па да наступи брачни развод. Са самом таквом изјавом није још талак (пушчање) остварено, осим ако би муж исказао, да под тим мисли баш пушчање. На истој страни 80 у петом одломку, задња реченица, која гласи: а жена ради тога... сувишна је, јер се брак у овом случају сматра разријешеним и без помоћи судске.

На стр. 83 у задњој реченици под (f треба додати, да није dostatно за „фесах“ само то што је, муж оставио жену без нафаке, него је у таквом случају потребно још, да жена одсутног мужа не може у опће доћи до свог издржавања од стране мужа. На стр. 90 под с) лиан, ваља истаћи да она установа није тачно ни довољно обрађена, а пошто би овђе њезина обрада морала заузети доста простора, приморани смо за сада упозорити на њезину мањкавост. На стр. 91 у седмом одломку, а у 5 реду иза ријечи до навршене 9 (године) требало је додати: и ако женско дијете посједује знакове нагона (иштиха), а у оба случаја, ако је и мушко и женско способно само собом послужити се при облачењу, јелу, пилу и т. д., јер прије тих својстава дјеца не припадају у очински одгој.

На стр. 108 у осмом одломку, а почам од 2 редка, нетачно је унешено, да по дојењу дјетета даљна окрб за мушко дијете припада оцу, а за женско мајци, као и то, да мајци припада дужност скрбити за женско дијете до навршене његове седме године, јер ако се под ријечи скрбити има разумјети дјечија нафака, онда не спада на мајку у опће, него на оца, а ако се под истом ријечи разумијева право дјечијег тјелесног одгоја, онда мушко дијете остаје код мајке до навршене седме а женско до навршене девете гддине уз појаво знакова нагона код женска а не како је горе речено.

Ово дјело како се види обухвата језгру исламског права, документирано изложено и згодно распоређено обрађено, па се само по себи препоручује.

Вриједно је додати, да је г. Сладовић са својом обсежном знаношћу и марљивошћу у прошлој и овој години успео издати још и ова дјела: 1) Стечајно право; 2) Женидбено право; 3) Научничко (шегртско) право; 4) Обртно право и т. д. све изврсно и систематско израђено, па сваке препоруке вриједно. Правна литература наша свакако је са овим дјелима постала богатија. Женидбено се право особито препоручује, јер је у њему аутор врло згодно и прегледо изложио ово право, према све пет вјера у држави, па и грађански брак.

Сарајево.

Хафиз А. Бушатлић,
шериатски судија.

Б Е Л Е Ш К Е

Нови академик — правник. — На дан 16 маја о. г. Г. Д-р Тома Живановић редован професор кривичног права на Београдском Правном Факултету проглашен је за академика.

Свечану седницу Академије отворио је г. Александар Белић, секретар Академије Наука, изјавивши да је председник г. Цвијић спречен болешћу да лично присуствује а да је упутио од своје стране ове речи за новог академика:

„И ако релативно млад г. Тома Живановић се са знатном проницљивошћу и несумњивим талентом бавио о главним питањима кривичног права и правне филозофије и један је од ретких наших стручњака који је са таквим идејама изашао пред страну стручну публику.

У кривичном праву извршио је Г. Живановић ревизију основних појмова. По традиционалном систему основни су појмови кривичног права кривично дело и казна. Кривац се подразумева у кривичном делу. На супрот овом дводеобном систему Живановић је створио свој троеобни систем по коме се поред кривичног дела и казне као трећи основни појам узима и кривац. Живановић се није ограничио на то да свој систем изложи као једну теоријску могућност него је на основу њега реконструисао целокупно кривично право и покушао да докаже да се по троеобном систему отклањају извесне нелогичности и извесне противуречности са позитивним правом које су по дводеобном систему изгледале неизбежне. Троеобни систем привукао је пажњу међу италијанским и француским криминалистима. Има их неколико и то од најугледнијих као Фери (у Италији) и Гаро (у Француској) који тај систем или усвајају потпуно или се јако приближују. Чак у Немачкој која је до скоро била земља искључиво дводеобног система јављају се у последње време писци који прихватају троеобни систем.

Поред кривичног права Живановић је такође обрађивао правну филозофију. Он је покушао да унесе више

прецизности у појам правне филозофије разликујући између филозофије правних установа и филозофије правних наука. Као и у својим расправама из кривичног права тако и у својим расправама из филозофије права Живановић показује особиту суптилност у разликовању основних појмова и у исто време показује велику способност да према основним начелима које је поставио потпуно логички конструише читаву једну област правних наука“.

Г. Живановић је рођен 6 (19) фебруара 1884 године у Параћину Гимназију довршио је у Београду а затим је свршио правни Факултет 1906 који је положио са одличним оценама из свију предмета. Г. Живановић се увек одликовао особитим способностима за научни рад. На Универзитету његово се име чује први пут приликом светосавске прославе као студента који је најбоље израдио темат 1904: Историјски развој кривичног права Србије (од кога је објавио у Браничу 1905 један део: Извршење смртне казне у обновљеној српској држави) због чега је био награђен Краљевом наградом. 1905 године излази пред Факултетски Савет са радом: Обезбеђење од штете градом учињене (обајављен цео у Земљ. задрузи 1906) а 1906 године са радом: О лекарској тајни (од кога је објавио неке делове) и оба бивају награђена Краљевом наградом.

По свршеном правном факултету г. Ж. послат је као питомац Маријевог фонда у Павиз и већ 1907 положио лисане права а идуће 1908 и докторат правних наука (doctorat es sciences juridiques) са тезом Du principe de causalité efficiente en droit pénal. Школску 1908—1909 годину провео је на раду у криминалистичком семинару берлинског Универзитета проф. г. Liszt-а. По повратку у отаџбину 1909 изабран је за сталног доцента за кривично право на београдском Правном Факултету на коме је 1914 изабран за ванредног професора. Прву половину 1916 провео је на раду у библиотеци римског Правног Факултета. Почетком друге половине

исте године отишао је у Париз. У то време он је већ био стекао глас стручњака за кривично право и французи су му понудили људе и он је предавао кривично право на париском правном факултету 1916—1917 године а 1917—1918 филозофију права на истом факултету. По ослобођењу и уједињењу вратио се у отаџбину и ускоро 1920 био је изабран за редовног професора за кривично право на београдском Правном Факултету где и данас предаје. 1922 године изабран је за дописника Академије Наука а 1926 за сталног члана.

Као што је познато у науци кривичног права доминирао је кроз читаву столећа т. зв. дводеобни систем по коме су основни појмови само кривично дело и казна док кривац улази у појам кривичног дела као један од његових елемената.

Г. Живановић је подвргао критици удбенике виђенијих писаца и доказао да је у оквиру дводеобног система у опште немогуће савладати извесне нелогичности. С друге стране он запажа да би се то могло постићи ако се унесе кривац као самосталан основни појам у кривично право поред кривичног дела и казне издвајајући из кривичног дела елементе који у ствари не припадају њему већ кривцу. Стајући тако на супрот традиционалном дводеобном систему кривичног права Г. Живановић је конструисао нов тродеобни систем откривајући кривца као засебан основни појам кривичног права. На тај начин Г. Живановић је пошао једним сасвим новим правцем и на несумљив начин доказао да је само тако могућно отклонити нелогичности и противречности са позитивним правом које су пратиле дводеобни систем као неизбежна последица. Г. Живановић се није ограничио само на томе да свој тродеобни систем изложи као једну теоријску могућност већ се је латио једног још тежег посла наиме предузео је да на основу њега конструише целокупно кривично право. Нову целокупну зграду кривичног права по тродеобној кривично-правној догматичкој школи заснованој у основним проблемима кривичног права 1910 и другим расправама извео је у свом систематском делу Основи Кривичног Права општи део 1910 2. изд. поправљено и допуњено 1922

посебни део 1911—1912 у 3 књиге 2. изд. поправљено и допуњено 1923 у 2 књиге и Основи Војног Кривичног Права општи део 1924. — Тродеобни систем привукао је пажњу страног научног света а нарочито италијанских и француских криминалиста који у почетку јако неверљиви данас прилазе овом систему признајући му преимућства над дводеобном Има их доста и то од најугледнијих као Garraud Degois и др. у француској Frrri Alimena и др. у Италији који овај систем усвајају потпуно или делимично. Једино се још Немци труде да остану верни дводеобном систему уверавајући да се нелогичности могу избећи и без тродеобног система. Па ипак се по рату и код њих осећа тежња да се прими овај систем чак је један од знатнијих њихових писаца Sauer израдио и систем Кривичног Права према овој новој подели.

Г. Живановић се бави и правном филозофијом. Он разликује две филозофије: филозофију правних установа и филозофију правних наука. Филозофија правних установа има з-предмет генерализацију правних уа станова које су објекти разних правних наука а филозофија правних наука има за предмет генерализацију самих правних наука. Ове своје погледе развио је у делу: Систем синтетичке правне филозофије књ. I 1921. год.

Академска беседа код г. Ж. о дуалитету кривичних санкција "казне и мере безбедности," која је ових дана изашла у целини у "Глас Академије," књ. 118 у главном излаже:

Казне су се показале недовољне за борбу. Ради допуне истих предложене су мере безбедности као друга врста кривичне санкције. Оне се делимично већ налазе у законодавствима а у потпуности су предвиђене у пројектима кривичног законика.

Појавило се је међутим мишљење да мере безбедности имају не да само допуне казне у борби против криминалигета већ да их потпуно замене. То је мишљење изнето од италијанске позитивистичке школе у наслону на Ломбровозо учење о био-психичкој аномалности кривца и на класичну доктрину према којој нема кривичне одговорности без слободе воље и циљ казне је само одмазда грешке слободне

воље. Пошто је доказао погрешност претпоставки на којима се заснива горње мишљење прешао је на доказивање нужности напоредног постојања две врсте кривичних санкција казне и мере безбедности дакле дуалитета кривичне санкције. Аргументацију је поделио у два стадиума.

У првом је поставио своју теорију о циљевима кривичне санкције у опште. Циљеви су кривичне санкције одмазда, морална опомена, застрашење, поправка и лечење. Крајњи је пак циљ кривичне санкције обезбеђење друштва од криминалитета. У његовој су служби сви поменути непосредни циљеви кривичне санкције. Одредио је затим форму и материју ових циљева, доказао њихову нужност и одредио њихову психичку подлогу независно од гледишта на питање о слободи воље (независно од које схвата, доследно и подобност за урачуљивост) што је све назвао индиферентистичком теоријом насупротив детерминистичкој италијанских позитивиста и индетерминистичким. По својој материји сви су циљеви предохране, будућности па је то супротно досадашњем схватању и одмазда. Његова теорија представља према томе засебну четврту групу у систему циљних теорија.

У другом стадијуму аргументације дуалитета доказао је прво нужност казне затим мере безбедности.

Нужност казне извео је из циљева одмазде моралне опомене и застрашења. Утврдио је наиме да су ови циљеви по својој суштини и по конвенцији сразмерности кривичне санкције с тежином кривичног дела и кривца специфички казнени циљеви т. ј. да се они могу само данашњом казном остваривати. Како је пак њихову нужност за обезбеђење друштва од криминалитета доказао у првом стадијуму аргументације тим самим је доказана и нужност кривичне санкције којом се они могу остваривати т. ј. казне.

Нужност мере безбедности извео је из циљева поправке и лечења. Ови се циљеви из три разлога не могу потпуно постигавати казном те се појављује потреба за једном другом кривичном санкцијом која ће допунити казну. Та друга санкција је данашња мера безбедности јер су њени искључиви циљеви баш поправка

и лечење. Сем тога је мера безбедности нужна и због душевно недозрелих и душевно болесних извршилаца кривичних дела. Они се не могу казнити а друштво се и од њих мора бранити лечећи их и поправљајући те је тако мера безбедности санкција, која се једина по својој суштини може према њима примењивати.

Завршио је прогнозом будуће еволуције идеје кривичне санкције. То ће бити замена казне мером безбедности, враћање дакле од садашњег дуалитета на првобитни унитар кривичне санкције. Ово ће доћи онда, кад се с дубљим општим сазнањем чинилаца криминалитета буде дошла на место инстиктса освете врлина праштања, и ако многи верују у вечност оног инстикта, према томе у вечност казне.

Најважнији радови, поред горе наведених јесу ови: О иступима 1914. 2. изд. 1926; О увреди и клевети 1911, поред многобројних расправа објављених у разним домаћим часописима. Од расправа у страним часописима истих се ове: De l'élément subjectif dans la notion du délit, 1909; De la notion du délit, 1910; De la notion du délinquant, 1911, De la notion de la peine, 1914, све четири у Revue pénale suisse; Über den Begriff der sichernden Massnahme im Strafrecht, 1914, у Monatsschrift für kriminalpsychologie und Strafrechtsreform; Sulle notions fondamentali del diritto criminale nella letteratura criminale-giuridica italiana, 1916; Nota del prof. Enrico Ferri all' articolo del prof. Givanovitch y la Scuola positiva; Notions fondamentales du droit criminel dans la littérature criminelle-jurisdique française, 1916 у Revue pénitentiaire et de droit penal; Über den Begriff des Beleidigung 1914 у Goldammer's Archiv für Strafrecht. (Сви ови радови у страним часописима чине једну целину, у којој је писац конструисао и развио, с критиком страних уџбеника, свој тродобни систем); Prinzipien der legislativen Regelung der Grundprobleme der Berufsheimnisverletzung, 1914, у Goldammer's Archiv für Strafrecht; Le système tripartite du Droit criminel, ses répercussions dans la littérature et dans la législation et son application dans le Droit délictuel en général et dans la Morale délictuelle (и резиме и

превод на енглески Caloyanni-a) 1926, у Revue internationale de droit pénal; L'état du droit et de la science juridique serbes et le travail législatif dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovenes 1926 у Bulletin de la Société de législation comparée; Die Konstruktion einer neuen rechtsphilosophischen Richtung, Richtung der zweierartigen synthetischen Rechtsphilosophie 1926. у Archiv für Rechts und Wirtschaftsphilosophie.

Миодраг М. Обрадовић.

Нови професор Јавног Права. — Указом од 30. марта ове год. постављен је г. д-р Михаило Илић, за ванредног професора Јавног Права на Правничком Факултету у Београду.

II-ги Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. — Стални Одбор за Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца утврдио је датум и програм конгреса.

Конгрес ће се држати у Љубљани од 8—12 септембра ове године.

Пријаве се примају до 5 јула т. г. Чланарина износи за државне чиновнике 60, — а за правнике слободних професија 120— динара. Чланови породица плаћају исто као и члан кога прате. Поред чланарине треба положити и 10— дин. уписнице за чланство Удружења Правника. Пријаве слати г. Стојану Јовановићу, судији окружног суда у Београду, који врши дужност благајника Удружења Правника.

Учасници уживају подвоз железницом, до Љубљане и натраг, у четврт цене.

Стални Одбор је дефинитивно одредио теме, о којима ће се расправљати, као и референте и кореференте који ће отворити дискусију, То су:

I. *Изједначење брачних права у Краљевини*. Референт: *Д-р Радо Кушеј* професор Канонског Права Универзитета у Љубљани; кореференти: *Александар Андријевић* судија Апелац. Суда у Скопљу, *Д-р Берхтолд Ајзнер* сенатски председник Врховног Суда у Сарајеву и *Д-р Едо Ловрић* професор Кононског Права Универзитета у Вагребу.

II. *Питање валоризације*. Референт: *Д-р Едвард Пајнич* са етник Вишег дежелног суда у Љубљани кореферент: *Д-р Јосиф Мудровић* септември у миру из Загреба.

III. *Правни значај и техника наших финанс. закона*. Референт: *Д-р Коста Кумануди* министар на расположењу и проф. Универзитета у Београду; кореференти: *Д-р Ладислав Полић* проф. Универз. у Загребу и *Д-р Видан Благојевић* адв. из Београда.

IV. *Питање држављанства*. Референт: *Д-р Ладислав Полић* проф. Универз. у Загребу; кореференти: *Иван Суботић* секретар Министар. Иностраних Дела и *Д-р Фран Водопице* Велики Жупан у пензији из Љубљане.

V. *Реорганизација управног судства*. Референт: *Д-р Стеван Сагадин* држав. саветник; хонор. проф. Универз. у Београду; кореференти: *Јован В. Стефановић* секретар Упр. Суда у Загребу и *Д-р Хенрих Стеска* судија Управног Суда у Цељу.

VI. *Накнада штете за неправедно одређени истражни затвор*. Референт: *Д-р Јосиф Шиловић* проф. Универз. у пензији Загреб; кореференти: *Д-р Метод Доленц* проф. Универз. у Љубљани и *Д-р Јосиф Бесели* адв. у Сарајеву.

VII. *Питање нотаријата*. Референт: *Д-р Иван Грашућ* нотар Крањска Гора и кореференти: *Ђорђе Јане* судија Апелац. Суда у пензији Скопље.

Последњег дана биће приређен излет на Блед или у Марибор и Цеље.

И. В. С.

Савремена Општина. — Под уредништвом познатог зналаца комуналне политике г. д-ра Милослава Стојадиновића изашле су две свеске новог часописа под горњим именом. Низ чланака првенствено расправља практичне и актуелне проблеме општинске политике, „у циљу снастраног унапређења како градских (варошких) тако исто и сеоских општина“ као што уредник каже у уводној речи. Од чланака истичу се два уредничкова, затим г. г. Драгише Лапчевића, д-ра Лазе Костића, д-ра Ст. Иванића, д-ра Чед. Ђурђевића, д-ра Добр. Гер. Поповића, д-ра Ф. Никића, д-ра Николе Фулера, инж. Даке Поповића, Милорада Б. Тошића, д-ра Ђорђа Тасића и Влора Крстића. У другој свесци објављен је у целости пројекат закона о општинама, који је, као што је познато, на дневном реду нашег законодавца. Писани од стручњака,

чланци „Савремене Општине“ помоћи ће знатно познавању и решавању комуналних проблема, и часопис ће бити неопходан свима који се било у пракси или теориски њима баве. У нашој земљи општинска самоуправа заузима тако важно место, да се осећала потреба за једним органом који би се бавио искључиво овим питањима. Према садржају прва два броја овога часописа може се констатовати да ће та потреба бити задовољена. С тога и „Архив“ препоручује „Савремену Општину“ својим читаоцима који се интересују комуналним питањима.

И. П.

Jovan V. Stefanović, Priručnik za zakone o opštoj upravi, o Državnom Savetu i upravnim sudovima. Zagreb, 1925, str. 188, cena 50 din.

У низу добрих коментара законских текстова, објављених у новије време, ова књига г. Стефановића, судије управног суда у Загребу, узима врло угледно место. Уз законске текстове г. Стефановић је дао опширна тумачења, која често прелазе обим обичних коментара. То су пре марљиве студије израђене са великим познавањем праксе, и с обзиром на многобројне конкретне случајеве који се могу јавити приликом примене закона. Писац није, попут осталих наших коментатора, своја тумачења унео непосредно испод текста члана на који се односе, већ их је изнео у систематисаном прилогу уз сваки закон. Овакав рад с једне стране даје јаснију слику предмета о којима је реч, али с друге стране отежава практичару служење књигом. Томе би можда помогао један детаљан регистар, који овој књизи недостаје. Иначе по билности материјала, по савесној

и стручној обради, књига г. Стефановића, цењеног знаца управног права, заслужује да се о њој више говори, и неопходно је потребна свима који би се бавили применом или тумачењем закона о општој управи, о државном савету и управним судовима. У једном опширнијем приказу могло би се дискутовати са неким пишчевим мишљењима, са којима се можда не би сложили, али која су у сваком случају интересантна, овом пак белешком желимо само да скренемо пажњу на књигу г. Стефановића и да је топло препоручимо нашим заинтересованим правничким круговима.

И. П.

Исправке. — У чланку г. др-а М. Чубинског „Криминална политика као наука у прошлости и садашњости“ (бр. 4, књ. XII) због веома нечитког рукописа поткрале су се неке штампарске погрешке, које овим исправљамо: на стр. 255, 13 ред стоји „оставља“, а треба „поставља“; на стр. 256, 11 ред стоји „важни“ а треба „су важни“; на стр. 257, 3 р. стоји „наилази“, а треба „налази“; на стр. 258, 6 р. стоји „злочину“, а треба „злочинцу“; на стр. 258, 35 р. стоји „Кеплера“, а треба „Каплера“; на стр. 262, 27 р. стоји „испитао“, а треба „штитио“; на стр. 263, 7. р. и 267, 14. р. стоји „етнолошког“ а треба „етиолошког“, на стр. 263, 22—23 р. стоји „криминалитета“, а треба „криминалиста“, на стр. 264, 17 р. стоји „Клрневале“, а треба „Карневале“; на стр. 265, прим. 2., 1 р. стоји „Ferrand“, а треба „Garraud“, на стр. 266, прим. 1, 1 р. стоји „Paris“, а треба „Prins“, на стр. 267, 22 р. стоји „законодавну“, а треба „законодавцу“.

Молимо читаоце да ове штампарске погрешке исправе.

Други Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаће се у Љубљани од 8—12 септембра ове год.

НОВЕ КЊИГЕ

J. M. Péritch, professeur à l'Université de Belgrade, *Le Droit international privé en Yougoslavie*. (La Haye, 1926, p. 232—252, Extrait du „Bulletin de l'Institut intermédiaire international“.)

Ivan V. Soubbotitch, *Effets de la dissolution de l'Autriche-Hongrie sur la nationalité de ses ressortissants. Etude de Droit international et de Droit comparé*. (Paris, 1926, p. 315, prix 50.— Frs., Rousseau et Cie, éditeurs).

Д-р Секула Дрљевић, Централизам или федерализам? (Земун, 1926, стр. 81, цена 15.— дин.).

Трговински закон (XXXVII:1875 и LVIII:1908). *Ј Део*. Превео *Д-р Никола Игњатовић*, судија Касационог Суда у Новом Саду. (Нови Сад, 1926, стр. 82, цена ?— 29. св. Малог Зборника Закона за правно подручје Б.Б.Б. и Међумурје).

Д-р Гавра В. Стојковић, Комасација земљишта. (Загреб, 1926, стр. 65, цена ? Издање Кр. земаљског комасац. поверенства).

Prof. D-r Gregor Krek, *Grundzüge des Verfassungsrechtes des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen*. (Berlin, 1926, S. 142, Preis 80.— D. Sonderdruck aus „Zeitschrift für osteuropäisches Recht“, herausgegeben vom Osteuropa-Institut in Breslau, Jahrg. 1925, Heft ¾ und Jahrg. 1926, Heft 1 u. ¾ — Verlag Hermann Sack, Berlin — Breslau).

Д-р Урош Круљ, Политика и раса (расни национализам.) (Сарајево, 1926, стр. 84, цена ?).

Alexandre Adamovitch, *La responsabilité ministérielle d'après la Constitution du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*. (Paris, 1926, p. 184, prix 50.— Din. Ernest Sagot et Cie.)

Charles Gide, *Materijalizam i politička ekonomija*. Превео *Drag. Jurčić*. (Београд, 1926, стр. 22, цена 6.— дин. 1. св. II. serije Библиотеке „Друштво.“)

Д-р Милан Костић, Нови пројекат Казненог Законика и борба против алкохолизма. (Београд, 1926, стр. 8, цена ? Прештампано из „Гласника“ Савеза Трезвене Мladeжи бр. 5/6, год. 1926. Издање књижаре Г. Кона).

Д-р Александар Билимовић, Друштво, држава и привреда. (Београд, 1926, стр. 33, цена 6.— дин. 16. св. Библиотеке за правне и друштвене науке. Издање књижаре Геце Кона).

Црквено законодавство српске православне цркве. *Књига прва*. (Београд, 1926, стр. 171, цена 20.— дин. 77. св. Збирке закона Гојка Никетића. Издање књижаре Геце Кона).

Д-р Вел. Н. Стојковић, Пред применом новог закона о пољопривредном кредиту. (Београд, 1926, стр. 62, цена ? Прештампано из „Гласника Министарства Пољопривреде и Вода“).

Д-р Milan Škerlić, univ. prof., *Pravila naših delničkih družb*. (Ljubljana, 1926, str. 215, cena ? Ponatis iz „Trgovskega lista“. Izdala „Trg.-ind. delniška družba Merkur“.)

Сп. Радојичић, Основи трговачког права. (Београд, 1926, стр. VIII + 315, цена ?, V. изд. Издање књижаре Геце Кона).

Д-р Милорад Стражњички, *Predavanja iz trgovačkog prava*. (Zagreb, 1926, str. 319, cena ?, II изд. Štampano kao rukopis. Nakl. Bibliografskog Zavoda).

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета

ДОДАТАК АРХИВА

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

— СЛУЖБЕНИ ДЕО —

МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС ЗА КАЗНЕНЕ ЗАВОДЕ У ЛОНДОНУ

Извештај унив. проф. д-ра Јосипа Шиловића.

Решењем Г. Министра Правде од 25. априла 1925. бр. 15.201. именован сам делегатом наше владе у Међународну Комисију за затворе, а решењем Г. Министра Правде од 22. јуна 1925. бр. 40.142. посртављен сам делегатом наше државе на Међународном Конгресу за казнене заводе у Лондону, који је одржаван од 3. до укључиво 10. августа о. г.

Конгрес је започео 3. августа службеним примањем делегата и чланова конгреса по британској влади у „Lancaster house“, коју је заступао државни секретар у министарству правде и госпођа Joynson-Hicks, који су их приказали краљевским висостима кнезу и кнегињи Arthur of Connaught.

Свечана седница одржана је 4. августа у 10 сати пре подне у великој сали Империјал Института, окићеног заставама свих држава, које послаше своје делегате, дакле и наше државе.

Државни секретар Viliam Joynson Hicks отворио је конгрес са говором, чије су мисли водилице ове:

Од конгреса у Лондону године 1872. датира ново схваћање реформе затвора и право поимање казнионичког питања.

Какво је то питање? Његово значење, важност и интиман однос спрам напретка цивилизације слабо познавају и просветљени људи. Али за оне, који га познају, јасно је, да обухвата не само сва друга социјална питања, него да је оно основно социјално питање. Казнионичко питање у томе састоји, како ћемо предустрести томе, да људи не чине зло.

Прије педесет година бејаше јавно мњење, а добрим делом је оно то и данас, опседнуто министриозмом речи затвор. Та је реч кроз векове садржавала у себи мисао окрутности и ужасне патње. Велик уплив речи, када су се једном упилиле у пучку машту, вазда бејаше једна од највећих запрека напретка, а реч затвор, која се упилила у душу људску, схваћена је као једна сигурност против повреде закона и реда у малим и великим стварима.

Ми данас можемо да кажемо, да је сав међународни покрет од године 1872. револта, јака и одлучна револта не само против употребе и злоупотребе затвора као јединог средства казни, него и против пучкога схваћања казни као тамних кула, у којим је довољно да се човек затвори кроз више недеља, месеци или година.

Дозволите да у кратко проговорим о питањима, која су на дневном реду.

У првој секцији расправљати ћемо о замени затвора, да он не буде једино средство казни, а ако нема другог средства казни, да

затвор буде извршен тако, да не уништи будућности и користи човека, већ на супрот да их ојача.

У другој секцији расправљати ћемо о томе, да ли се узроци злочина могу пронаћи знанственим патолошким и психолошким проучавањем злочинца. Много се пише о узроцима злочина. Али ако бацимо поглед на задњих 50 година, можда ћемо опазити, да је најмаркантнија црта повести казни лагано и постепено признавање важности психијатрије, која ће можда открити наскоро знакове абнормалног и заосталог церебралног развоја, који ако се занемари, мора неминовно довести до абнормалног понашања, а каткада и до злочина.

Жестоки бој између класичних и позитивних теорија о казни, који се води од онога доба, када је Lombroso изненадио свет са назови проналаском о рођеном злочинцу или о ставичином типу, има без двојбе велики успех, јер се је у свим просветљенијим државама увидело, да личност злочинчева има да уђе у законско схваћање степена кривње и да имаде да буде видилицом код избора врсте казни, која ће му се досудити.

Данадс је опћенито призната истина, да су разборите превентивне мере основна нужуда. Наравно да не можемо очекивати, да ће мрежа превенције бити тако густа, да јој неће ни један зликовац моћи измаћи, Морамо признати, да ће међу нама вазда бити злочинаца унаточ свих настојања казнионичке науке. Али то нас несме да смета; већ мора да нас потиче на нови рад. Наша је задаћа да јачамо друштво против зликоваца прихватам разборитијих и успешнијих мера.

Два основна проналаска друге половине прошлога века бејаху уветна осуда у своје две форме (одгода осуде на континенту Европе и пробација у државама, које говоре енглески), те неодређена осуда у своја два значења (као казна и као мера безбедности).

Први проналасак имаде свој извор у двема великим импулзивним снагама, то јест: у природној хуманој жељи, да се даде прилика поправку ономе, који је први пут тако посрнуо као и пригодном злочинцу и да се задовољи јавноме мишљењу, које је све више и више уверено о глупости и штетности краткотрајних казни слободе, досуђиваних аутоматски ради разноврсних деликата (дозиметрија казни).

Неодређена је осуда америчког подретла; али је мисао неодређености као мере безбедности дискутована од много година овамо у Европи, те имаде ова фраза други смисао у Америци, а други у Европи. У Европи она значи вечну релегацију, а у Америци садржи протест противу фиксних осуда, против законитога одређења казни, која се не обазире на личност починиочеву. Упада у очи огромна разлика између ова два схваћања, а повест нашега конгреса доказује, какову је конфузију произвело криво схваћање ове фразе.

За нашу сврху ова фраза изражава мисао мере безбедности против лица друштвено неприлагодивог. То може да буде лице, које понављањем недозвољених чина узрокује неугодности и штете друштву, као примерице скитница, пијаница, а то може да буде и лице, које је страх и прегња за државу, јер опеговано почиња тешке злочине. Извештаји поднесени конгресу доказују како се све више шири мисао мере безбедности као заштите од великих и малих злочина.

Ако се као што изгледа да хоће, сигурност што је пружа сигурно држање у затвору, замени суставом, који не затвора онога, који је први пут посрнуо ни онога, који је починио незнатни деликат, ако се часном речи заложје да неће више посрнути, те који у другу руку интернира злочинца у поврату на неизвесно време са могућности уветног допушта, ако његово владање даље оправдану наду на поправак — питање ће будућности бити, како да се најподесније по држави

или патронажи или по обема заједно изврши надзор над лицима, која буду отпуштена по једном или другом систему.

Ради тога је прво питање треће секције од велике важности. Јер ако се не може провести надзор, који ће нам дати сигурност, да ће лице, које је злорабило наше поверење, бити затворено, онда друштвена права нису заштићена, те ће се изгубити поверење народа у уветно осуђење и уветни допуст.

На две ствари бих радо упозорити конгрес, које нису на дневном реду. Једна се односи на наш стални уред. Ја мислим да је неопходно нужно за будућност, да све државе, које су данас службено заступљене овде, финансијски помогну наш стални уред давши му довољна средства, да узмогне часно и успешно наставити свој рад.

Друга се односи на међународну криминалну статистику. За то је потребна конвенција између држава. Ако се све државе буду могле споразумети међу собом о томе, о којим би се злочинима, размерно ретким, који су доиста типични, имала водити статистика, ја држим да би се сваких пет година могла предложити конгресу међународна криминална статистика. Овакова би статистика у велике потицала у свим државама активност у примењивању најбољих кривичних и превентивних мера.

А сада нам ваља прећи на рад у секцијама. Изврсни извештаји са свих страна света омогућују нам широко поље расправе. Позната је реч, да на међународној измени почива спас света. Измењујући мисли о великом проблему казни злочина доносимо у односе државе неку врсту етичког напретка, који мора да послужи општој добробити. Ми доприносимо свој обл племенитој солидарности, која бијаше под именом криминалне знаности сврха великих континенталних удружења, а коју ми хоћемо да пропишемо на све континенте.

Државни је секретар изабран зачасним председником конгреса, а председником Evelin Ruggles-Brise, државни секретар правде на расположењу и одлични енглески казниољички стручњак и писац, док је генералним секретаром конгреса изабран Dr. Simon van der Aa, дугогодишњи ванредно заслужни и уважени генерални секретар међународне комисије за затворе.

Потпредседницима конгреса изабрани су први делегати држава.

У два сата послје подне започеше рад све три секције свака у посебној дворани. Ја сам сарађивао у трећој секцији, која је расправљала о питањима превенције, јер сам држао да ћу у овој секцији моћи да најуспешније заступам нашу државу будући да страном свету нису познате наше уредбе нити наше настојање, које се односи на превенцију, док су му наши казнени заводи и кривични закони познати. Уз то неваља заборавити, како је то добро енглески државни секретар споменуо, да питање превенције заузимају данас најважније место у материји, о које говоримо.

Секције су поднеле своје закључке пленуму, који је сваки дан прије подне држао сједницу.

Прије него би се у пленуму прешло на расправу о закључцима, држао је сваки дан предавање по један од најодличнијих и најугледнијих енглеских правника.

Тако је 5. августа предавао бивши министар предсједник а

прије 30 година министар правде Lord Oxford and Asquith о начелима кажњавања.

Говорник истиче, да је број злочинаца у Енглеској био вазда незнатан. Кад је он био министар правде све је своје настојање управо ономо, да невини људи не буду затварани ни осуђивани и да се у осудама постигне што већа једнообразност.

За његово се време догађало, да за једнако тешке случајеве један судач суди на годину дана или осамнаест мјесеци затвора, а други на 10 до 15 година робије.

Мисао неодређене осуде поздравља, али одбације реч „неодређена“, јер то значи затварање кроз читав живот. Ниједно људско биће не смеје имати власти над другим људским бићем кроз цели живот. Говорник мисли, да се не би нашао судач у Енглеској, који би такову осуду изрекао. Говорник имаде највеће поуздање у човека.

Енглески „preventive detention“ јесте мера безбедности код злочинаца од наваде, осуђења на робију. Најкраће трајање детенције је 5 година, а најдуље 10 година; али се детенираном може да подели уветни допуст, што се врло често дешава.

Главна је погрешка овога система по говорничком назору, што судач кривца мора да суди на робију прије него ли ће га осудити на „preventive detention“.

Прелази се на расправу питања расправљених у секцијама.

Прелази се на расправу првога питања друге секције: Прихвати ли се систем посебне тенденције као средства репресије код извесних злочинаца у поврату, која власт имаде да изрече ту тенденцију и како је ваља извршити?

Секција предлаже пленуму ову резолуцију:

1. Пожељан је за заштиту друштва посебан систем превентивне детенције за рецидивисте од наваде и заната, ако су погибелни;
2. Њу мора да досуди судска власт;
3. Премда је сврха ова детенције превентивна, ваља што више настојати око поправка детенираног;
4. Ова би детенција имала да буде блажа од редовне казни;
5. Њено трајање имало би да буде неодређено.

Министар Правде или друга надлежна власт, уз саветодавни одбор, ваља да има право поделити уветни допуст.

Након расправе се на предлог г. А. Роух-а одгађа закључак о овому питању док црва секција не расправи питање неодређене осуде, које је с овим питањем у уском савезу.

На пленарној седници 6 августа предавао је Министар Правде Lord Nevard о замени затвора.

Нема по његовом назору успешнијега начина прављења злочинаца него ли је слати непотребно у затвор младе људе, јер ће брзо увидети да је у затвору угодније него ли су очекивали. Стандартизовање осуда значи абдикацију судовања. Нема ништа штетнијега по јавни интерес него ли је фабрикација злочинаца. А за то нема успјешнијега и погоднијега средства него ли слати младе кривце непотребно у затвор, гдје ће се упознати са препреденим зликовцима, који ће их научити најподеснијим извршењу злочина и довести к пропасти, и гдје ће за вазда изгубити одвратност од затвора и свега, што је с тиме у савезу. Велика је према томе одговорност свакога, који, када није прека нужда, отпрема младића или девојку или ма којег човека или жену први пут у затвор.

У Енглеској уведени су законом од год. 1908, на допуњеним законом од године 1914 институт Борстал (Borstal institutions), у које судови осудом шаљу младе кривце између шеснаесте и двадесет прве године живота, када њихов предживот и друштво, у коме се крећу, доказује, да су се предали злочину. Осуда има да гласи најмање на две, а највише на три године. То су државне школе у којима се ови млади људи подвргавају строгом, али сврси сходном раду и узгоју. Након боравка кроз време од шест месеци у заводу могу младићи добити уветни допуст, а девојке након боравка у заводу од три месеца. Они остају под надзором на допусту кроз цело време, на које су осуђени, и још годину дана преко тога. Надзор над њима врши друштво „Borstal“, које држава помаже обилним новчаним средствима.

70% младића и 80% девојака, што но бијаху у Borstal заводу, нијесу више посрнули.

Говорник држи неисправним назор, да се јавни интереси разилазе од интереса починиоцевих.

Ови су интереси вада идентични. Држава треба да је строга, али она не смеје да буде окрутна.

Прелази се на расправу питања, расправљених у секцијама. Најприје је расправљено прво питање треће секције, које гласи: „На који најподеснији начин ваља организовати надзор по држави, удружењима или појединцима над лицима, која су уветно осуђена или су на уветном допусту?“

Ја сам у трећој секцији код расправе овога питања узео реч и казао у француском језику ово:

„У краљевини Срба, Хрвата и Словенаца уведен је и уветни допуст (libération conditionnelle) и одгода осуде (sursis à la condamnation) и одгода извршења казни (sursis à l'exécution de la peine).

Уветни допуст уведен је у Хрватској већ законом од 22 априла 1875. Он је само консеквентна проведба ирског прогресивног састава вршења казни. По том закону добива уветни допуст онај казник, који је осуђен ради злочинства, дакле најмање на тамницу од шест мјесеци, те се у казниони бесприкорно понашао.

Искључен је од уветнога дупуста казник, који је осуђен више него два пута ради злочинства, или ради злочинства потичућег из користољубља или ради злочинства палежа.

Уветни допуст може добити казник први пут осуђен након претрпљене половине казни, други пут осуђен након претрпљених трију четвртина казни.

Допусник се има држати под строгим надзором редарственим, те се без дозволе редарствене не смеје удаљити из боравишта, које му се свагда има опредјелити.

Онај, који је уветно отпуштен, сматра се казником за време уветног дупуста.

Законом од 26 априла 1916 протегнута је могућност, да могу добити уветни допуст, на све категорије злочинаца, дакле и на злочинце, који су осуђени ради злочина из похлепе за добитком и на оне који су осуђени ради злочина палежа. Док је предувет за уветни допуст по старом закону био, да се казник у казниони бесприкорно влада, који је израз доста нејасан и пружив, те је дао повода несигурности у проведби, предувет је по новом закону, да према ранијем животу, те према марљивости и владању за трајање казни пружа наду за даљи честити живот.

Док га страни закон подвргава строгом надзору редарственом, не чини тога нови закон, већ му само налаже, да има сваку промену

боравишта пријавити редарственој области у месту свога послед њега боравишта.

Само уветно отпуштени казеник, који није навршио 24 годину живота, може се ставити под заштитни надзор надгугорствене власти, која ће моћи одредити у мјесту боравишта казеникова: поуздана лица, што но ће се старати око ваљаног живота и занимања тога казеника за трајање уветнога дупуста.

Док је по старом закону за опозив уветнога дупуста било довољно, да се казеник зло понаша или да узради против дужностима, наложеним му пригодом дозволе дупуста, тражи се по овом закону, да је починио дело, које уздрмава наду за даљи његов честити живот.

По новом се закону може опозвати уветни дупуст још у року од два месеца након што је прошло време казни.

Као што је мана старог закона, што је подвргао казенике на уветном дупусту строгом надзору редарствене власти, који је безуветно зло деловао, тако је мана новог закона, што старијег казеника од 24 године на уветном дупусту не подвргава никаквом надзору. Услед тога нема никога, који ће му помоћи, кад изађе из казнионе, да нађе зараду и да поново не посрне; нема никога, који ће му за време дупуста бити на руку саветом и помоћи и нема никога, који ће га макар како дискретно надзирати и по својој дужности приопћити надлежној власти, ако почини дело, које уздрмава наду на честит живот, ако то дело није официјелни деликат. Мана је новог закона и то, што није казенике на уветном дупусту до навршене 24 године облигатно подвргао заштитном надзору, већ само факултативно.

Пројекат закона о извршивању казни са лишењем слободе за краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од године 1922 исправља ову погрешку одредбом, да евиденцију о условно пуштеним осуђеницима води сваки завод за своје осуђенике, а о свима Министарство Правде помоћу друштва за старање око отпуштених казеника или помоћу друштва за заштиту малолетника, а где нема ових, помоћу управних власти.

О надзору и помоћи по друштвима говорићу касније. Надзор по управним властима свађа се на редарствени надзор, а да је тај више штетан него ли користан, доказало је многогодишње искуство код нас и у свим другим државама, где постоји.

Одгода вршења казни нормирана је законом од 26 августа 1916, који одређује: Код осуђења на казан слободе од три месеца или на годину, ако се уз прилике вредне особита обзира стеку и претежне олакхотне околности, може казени суд у осуди одредити, да се извршење досуђења казни одгађа на извесно време, које не сме бити краће него ли је време одређено законом за заштиту тога кажњивога дела, ни дуже од пет година.

Ако се ради о особама, које нису преваљиле 20 годину или које су навршиле 70 годину живота, моћи ће суд то одредити и онда, кад изрече казан слободе до 6 месеци.

Осим тежине чина и прилика, у којима је почињен, имаде суд при просуђивању узети у обзир доба и ранији живот осуђеников, као и то, да ли је протекло дуже време, откад је чин почињен, да ли је осуђеник свој чин потпуно и искрено признао, да ли оштећенику накнадио штету, или да ли је барем обећао, да ће ју по могућности накнадити.

У овом последњем случају може се одгода извршења казни учинити овисном о накнади штете.

Ако осуђеник за време кушње почини злочин у опће или преступак или прекршај, потичући из користољубља, пак буде осуђен ради тога новог кажњивога дела, имаду се извршити обе казни.

Ако протече време кушње, а да суд не одреди извршење казне, сматрати ће се као да осуђеник није ни осуђен на казну.

Овако нормира одгоду извршења казни и пројекат казнога закона за краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од године 1922.

Сасвим исправно истиче G a r r a u d (Rapport, стр. 3), да је оддреба овога закона и пројекта, као велике већине позитивних закона о одгоди недоследна, јер се за одгоду траже претезне олакотне околности и прилике вредне особита обзира, међу које, без двојбе у првом реду спада честити живот пре почињена кажњивог дела. То недвојбено произилази из речи закона, да се при провучивању има узети у обзир и ранији живот осуђеников.

Када се дакле за одгоду тражи раније честити живот, онда се тим више мора тражити честити живот за време кушње. Докаже ли се за време кушње, да живи тако, да се може закључити на његову поквареност, онда би се имала свакако осуда извршити, премда није починио кажњива дела. Његов живот за време кушње доказује, да се је суд у њему преварио, и да не беше разлог одгоди.

Онда би имао сврху и надзор и помоћ за вријеме кушње, а овако надзор нема сврхе, јер ће суд и онако дознати, кад и ако буде ради овога кажњивог дела позван на одговорност.

Одгоду осуде нормира код нас закон од 23 јуна 1922 о кажњавању и заштивању младежи за млађахна лица од навршене 14 до навршене 18 године.

Како сам на другом месту потање истакао (трећа секција — пето питање) предаје наш закон ова млађахна лица за време кушње под заштитни надзор судског поузданика.

Судски поузданици нису чиновници, већ мужеви и жене из народа, који се баве узгојем младежи и неговањем бедних и немоћних, те чије су имовинске и социјалне прилике такове, да се овој племенитој задаћи посветити могу. То су редовно учитељи и свештеници.

Задаћа свакога поузданика је почасна и бесплатна. Само сиромашне поузданике, који се у већој мери с особитом љубављу баве заштитним надзором, моћи ће влада примерно наградити.

Ја мислим, да би ваљало исто тако ставити за време кушње под заштитни надзор судскога поузданика сваког уветно осуђеног као и сваког кажњеника, који се налази на уветном допушту.

Овај индивидуални заштитни надзор под контролом суда односно казног завода, бољи је од заштитног надзора, што га врши добротворно друштво. Друштвени чланови, закупљени својим послом, не примају се радо, ове задаће и сваљују ју један на другога. Код индивидуалног заштитног надзора онај, који прими на се ову дужност, прима и моралну одговорност, да ће је ваљано извршити, што ће му бити јаким потицајем у његовом племенитом раду. Ове индивидуалне одговорности спрам суда нити спрам казног завода нема, ако преузме заштитни надзор друштво. Суд, односно казни завод обратити ће се на друштво да му препоручи најподесније своје чланове за ову часну и племениту задаћу. Али нека их именује и над њима врши надзор суд, односно казни завод.

Ово је већ и ради тога подесније, што поузданици, кад имаду заштитни надзор, врше поглаварствени налог, те их штити казни закон као и јавне уреднике, па ће уживати већи углед, ако тај налог добију непосредно од суда, него ли ако га добије од суда друштво, а они од друштва.“

Пленарна сједница је прихватила ову резолуцију, предложено по трећој секцији:

„Трећа је секција мишљења, да полиција не смије да врши надзор над онима, који су уветно осуђени, или су на уветном до-

пусту. Надзорна организација може да се постави или на основу приватних удружења субвенционираних и контролираних по држави, или на основу службене или полуслужбене организације, примерице може да се врши по лицима, плаћеним по држави и стављеним на расположењу судова, а да не припадају полицији.

Добровољни (факултативни) надзор оправдан је спрам осуђеника, који су посвема претрпили казан, то јест спрам оних, који су посве отпуштени. Секција жели, да се створи међународни споразум између средишњих организација разних држава у сврху надзора над онима, који су уветно осуђени или су на уветном допусту, пак су отишли у иностранство.“

Прелази се на расправу другог питања друге секције, које гласи: „Је ли пожељно, да се у казним заводима оснују посебне установе за знанствено проучавање затвореника? Који успех може да получи ова установа с обзиром на одређење узрока криминалитета и индивидуално поступање са злочинцима? Није ли подесно употребити исту установу, да се испитају истраженици сумњиви, да имаду који душевни дефекат, прије него ли буду оптужени?“

Након расправе прихваћа сједница ову резолуцију предложену по другој секцији:

„Потребно је, да сви затвореници, истраженици као и осуђеници, буду подвргнути душевном и телесном проучавању по лекарима за то напосе оспособљеним те да се уведу у ту сврху у заводима подесне установе.

Овај ће систем помоћи, да се одреде биолошки и социјални узроци криминалитета и да се утврди, како ваља поступати са сваким злочинцем“.

Дне 7. августа држао је предавање на пленарној сједници Lord Cave Lord Chamelov о неодређеној осуди.

Основна мисао неодређене осуде јесте, да суд на место за твора на одређено време осуди на затвор на неодређено време. Јудска природа преза пред помишљу, да осуда на затвор нема друге границе до границе живота, и тражи, да се свршетак казни одреди или осуди или касније уз увете постављене у осуди. Неодређена осуда могла би ипак да буде нужна за заштиту друштва против окорелог злочинца од заната, ако га и неће поправити. Одређене осуде имаду врло мален или никакав уплив на карактер осуђеника. Ако су кратке, осуђеник за време казни концентрише своје мисли на то, како ће у будуће своју злочиначку склоност опрезније и згодније употребити. Ако су дуге, настоји осуђеник получити што скорији уветни допуст чинећи покорност и честитост, а ни не мисли на то, да би се, кад изађе, одважно и поштено прихватио честитог посла.

Наш народ не сматра злочинца несретним инвалидом, кога ваља лечити, него га сматра зликовцем против општег добра, те се према томе не може казати, да се је у Енглеској преживила мисао казни. Неодређена осуда могла би се увести само за тешке злочинце.

Након тога честита у име конгреса Eduard Atkins генералном секретару г. Simon-у van der Aa, што је по краљу одликован именовањем Knight Commaader реда британског царства. Г. Simon van der Aa захваљујући се на честитци каже, да је тиме одликована и комисија и читав конгрес.

Прелази се на расправу првога питања прве секције, које гласи: „Је ли подесно, да се овласти област, која прогони кривца, да одлучује о сходности прогона? У јесном случају мора ли ова област да буде ограничена или подвргнута надзору? Је ли је подесно у овом истом реду мисли овластити суца, да не изрече осуде, премда је доиста установљено, да је дело почињено?“

Након расправе прихваћена је ова резолуција предложена по секцији:

„С обзиром на главни смер развоја казног права препоруча се широка употреба начела опортунитета вазда, када је у јавном интересу боље, да се кривични поступак не замеће.

Код прекршаја, а нарочито код казних дела, што их почине малолетници, треба се у велике служити начелом опортунитета.

Вршење начела опортунитета мора да је подвргнуто надзору. У осталом разлика судског устројства у разним државама не дозвољава међународном конгресу, да одреди модалитете овог начела, већ само истиче, да се тај надзор може да врши по судској области и по пучкој тужби“.

Прелази се на расправу другог питања прве секције, које гласи: „Које би се мере могле да подуму на место затвора с обзиром на оне, који су починили лако кажњиво дело, које не садржи погубељи за јавну сигурност?“

Након расправе прихваћена је резолуција, предложена по секцији, која гласи:

„Секција изражује жељу, да се ништа не пропусти да се замени краткотрајна казна слободе са другим казнама.

Она нарочито предлаже:

- 1) да се даде широка употреба саставу пробације;
- 2) да се фаворизује плаћање глобе у сврху, да се што мање извршује супсидијарна казна слободе“.

Генерални секретар г. Simon van der Aa предлаже додатак к тачки другој на почетку, који се прима, те тачка друга гласи овако:

„Да се прошири употреба глобе оставивши суцу овласт, да може кад то олакшице дозвољавају, место на затвор судиги на глобу и да се фаворизује плаћање глобе у сврху, да се што мање извршује супсидијарна казна слободе“.

Прелази се на расправу другог питања треће секције, које гласи: „На који би се начин између државе и државе могла получити успешнија борба против међународних зликоваца?“

Седница прихваћа без дебате резолуцију предложену по секцији, која гласи:

„Трећа секција мисли, да би борба против међународних злочинаца била успешнија, када бисе државе могле одлучити, да дозволе директни саобраћај између власти судских и полицијских разних држава у сврху да се поспешу програм извесних категорија злочина, или у сврху да се обавесте међусобно о погубљеним злочинцима. Свака би држава имала да именује средишњу полицијску власт, која ће бити овлаштена, да опћи на најподеснији начин са властима других држава.

Што се тиче изручбе, још није дошло време, да се склопи опћи уговор, али би ваљало кушати израду уговора, који би служио узором уговорима разних држава. Умољава се међународна комисија за заговоре, да поспешно ради своје подкомисије, која има да изаради овакав уговор“.

У пленарној седници од 8. августа држао је предавање Viscount Haldane of Cloan, К Т. О. М. о значењу казни.

Унаточ пораста одгоја и трезвености доста имаде криминалног елемента у друштву. Ми се поуздано надамо, да ће тога елемента бити мање, ако га и неће никада нестати. Ваља прије свега новим силама настојати, да се што више ограничи лош уплив зликоваца на друге. Казна је једно средство; али није једно за смањење злочина. Једна теорија сматра казну као одмазду друштвену за зло, које му је зликовац учинио, а друга држи, да имаде казна једино оправдање у настојању, да се зликовац поправи казном и постане бољи члан друштва. Обе су ове теорије више апстрактне, те не воде довољно рачуна о искуству. По мишљењу говорникову не посвећује се довољна пажња казнионичким свештеницима и њиховој важности за моралну и друштвену регенерацију кажњеника. Тешко је наћи за ту задању спремне и одушевљене људе; али их ваља тражити и моћи ће се наћи.

Чисто одмаздно схваћање казни држи, да праведност тражи казну онога, који је починио зло дело макар од те казни нема нитко никакове користи.

То је криво стајалиште, јер поставља место разума страст као водилицу поступка. Казни је задаћа, да у злочинцу и у публици усади уверење о окрутној природи и неморалности злочина.

У злочинца ваља пробудити осећај, да држава од њега тражи, да јој служи поштено (*serve me right*).

На дневном је реду треће питање треће секције, које гласи: „Који је начин најбољи, да се заштити нарочито младеж од погубног уплива слика и напосе филмова, који потстрекавају на неморал и на злочин?“

Ја сам у овом предмету у секцији казао ово:

„Подузетници кинематографски иду за што већим добитком. Да узмогну тај добитак добити погодују најнижим инстинктима масе, те најрадије приказују филмове обscene, злочиначке и полицијске. Ови су филмови прави отров за мушку и женску младеж особито за вријеме пубертета.

Нема, на жалост, народа, у коме се не би опажао овај погубни уплив неваљалог филма на младеж. Знаменити пораст криминалитета младежи у новје доба има се, ако и не једино, а оно свакако у велико приписати познатом лошем утицају неваљалог филма на младеж. Особита му је жртва младеж напуштена, коју су несретне прилике натерале на улицу и младеж, која је морала оставити родитељску кућу, да научи занат или да полази средње школе.

Тому злу неће се доскочити нити ако се посве проведе конвенција у Женеви од год. 1923 за репресију промета и продаје обscene публикација, штоно ју је склопило 35 држава. Ова конвенција обезује државе уговорнице, да предузму нужне мере против обscene кинематографских филмова. Али нису само обscene кинематографски филмови отров за младеж; за њу су отров исто тако, ако не још и више, и филмови, који приказују злочине, и полицијски филмови, јер ју у најкритичнијој доби наводе, а ако је дегенерисана, управо неминовно терају на зло.

Томе злу се може доскочити, и младеж, дакле будућност народа, сачувати од погубног уплива неваљалог филма на тај начин, да се младежи до навршене 18 године безусловно забрани полазак кинематографских представа, одређених за одрасле. То се младежи не смије дозволити ни у пратњи родитеља нити старатеља, јер често ни родитељи ни старатељи нити не сањају, каквој погибелји изр-гавају децу, односно штићенике своје, када их собом воде на кинематографске представе.

Али будући да је филм снажно средство одгоја и наобразбе, не смије се младеж искључити од њега: само се имаду за младеж приређивати посебне представе узгојног и образовног карактера.

Ове филмове за младеж могу ваљано цензурисати само они образовани мушкарци и жене, који живот свој посветише одгоју и заштити младежи, те су на том пољу показали замјерних резултата. Овим истим лицима ваљало би уз полицију поверити и надзор над тим, да младеж испод навршене 18 године у ниједном случају не полази кинематографске представе за одрасле.

Власнике кинематографа, који се огреше о ову забрану, те дозволе ономе, за кога се јасно види, да му нема 18 година, улаз на такву представу, ваљало би казнити кумулативном казном затвора и глобе. Затвор сам није довољан, јер их не погађа онде, где су најосетљивији, у кеси, јер их не погађа онде, где је извор њиховога недела, у похлепи за добитком. Нити сама глоба није довољна јер ће лахка срца платити глобу, ако имаду наде на знатно већи добитак.

У ту је сврху такођер потребно, да се што прије оживотвори резолуција другог међународнога конгреса за заштиту младежи у Бриселу од г. 1921 која гласи: „Пожељно је, да међународни уред за заштиту младежи изазове међународни споразум, да се сачувају деца и младеж од погибелји деморализаторског кинематографа“.

Након расправе прихваћена је ова резолуција, предложена по секцији:

„А.) Конгрес држи:

1. да мора бити постављена у свакој држави успешна служба цензура, којој је поглавито задаћа, да заштити младост. Нужно је да се зајамчи извршба њених одредаба посебним мерама и надзором над кинематографима;

2. да се цензура нема обазирати само на скаредност; она мора да у филмовима превенише и сваки други нападај на морал младости;

3. да ваља организовати посебне представе за младеж;

4. да би држава имала да субвенционира организације, које производе филмове од вредности за младеж и другу публику;

5. да је питање филмова од важности међународне; ваља га дакле ријешити међународним уговорима. Свака држава мора настојати да забрани експорт филмова, који су код ње забрањени.

Б.) Што се тиче других продукција осим филмовских свака би држава имала да што прије уведе у живот међународну конвенцију од септембра 1923, која се односи нао пscene публикације“.

Конгрес прелази на расправу трећег питања прве секције, које гласи: „Да ли је могуће и у којим границама употребити начело неодређене осуде у борби против поврата не само у колико се односи на тешке злочине, него и на сваком другом пољу?“

Након расправе прихваћена је резолуција предложена по секцији са исправком председниковим, те гласи:

„Конгрес мисли, да је неодређена осуда нужна последица индивидуализације казни и једно од најуспешнијих средстава, да се осигура друштвена заштита против криминалитета.

Закон сваке државе мора да одлучи, да ли ће и у којим случајевима бити унапред одређен максимум неодређене осуде. Потребне су у сваком случају гаранције и правила за уветни допуст према народним приликама“.

У закључној пленарној седници конгреса, одржаној у понедељак 10. августа прихваћене су без расправе резолуције предложене по секцијама и то:

Прво питање друге секције, које смо већ навели.

Резолуција гласи:

- „1) Пожељан је за заштиту друштва посебан систем превентивне детенције за погибелне повратнике од наваде и од заната;
- 2) ову детенцију имаду да одреде судске области;
- 3) премда је сврха ове детенције чисто превентивна, мора се, колико је само могуће, настојати око поправака кривчева;
- 4) строгост би у овим заводима детенције имала да буде мања него ли је она у казним заводима;
- 5) трајање детенције имало би да буде неограничено. Министар Правде или друга надлежна власт, уз припомоћ саветодавног одбора, треба да има право поделити уветни допуст“.

Долази на дневни ред четврто питање прве секције, које гласи: „Како ће моћи најбоље получити ваљану упорабу начела индивидуализације казни судаца, који има да одлучи о казни кривца?“

Конгрес прихваћа ову резолуцију:

„Конгрес је мишљења, да би требало да буде битни елемент кривичног процеса сваке врсте, да се имаде судца прије него ли изрече осуду упознати са свим приликама, које се односе на карактер, на предживот и на начин живота окривљенога, као и са свим стварима, које су нужне, да узмогне праведно досудити казан кривцу.

У ту сврху:

1. имао би казнени закон, да стави на расположење избор казни и мера безбедности, те не би смео уско ограничавати судачку власт;
2. судови би по могућности требали да буду специјализовани и децентрализовани;
3. јуридика наука требала би да се допуни са криминалогијом. Имала би се прогласити облигаторним за свакога, који хоће да врши службу казнога судца, предавања и практичке вежбе понапосе о криминалној психологији и социологији, судској медицини и психијатрији, те науци о казни;
4. кривични судци имали би да се посвете само и стално казним стварима, те би им се на том пољу имала да осигура довољна могућност напредовања;
5. имали би се увести течајеви, да употпуне своје знање о криминалогији, за тим би морали потпуно познавати казнене заводе и аналогне установе и морали би бити дужни да их често похађају;
6. судца би се морао прије него ли изрече казну ваљано информирати о душевном и телесном стању окривљеника, и његовим социјалним приликама и узроцима злочина;
7. у ту би сврху ваљало провести извидбе пре расправе. Ове извидбе не би смела на никоји начин да води анонимна полиција, већ би их морао да обави сам судца и органи компетентни у овој

материји, чији би довољан број имао да буде додељен суду (као што прописују закони о судовима за младеж гледе судских поузданика — probation officers);

8. кривични процес морао би да дозволи суду да позове као сведоке свакога, који му може дати податке о личности окривљениковој и његовим социјалним приликама;

9. расправа требала би да се дели у два дела: у првом делу расправљало би се и одлучило о кривњи, а у другом о казни. У другом делу била би искључена публика и приватни учесник“.

Треће питање друге секције гласи: „Треба ли класификовати затвореника према његовоме карактеру, тежини казне или кажњивог дела, у сврху, да се предузме спрам сваке категорије одговарајући поступак и како ваља уредити заводе у ту сврху?“

Конгрес је прихватио ове резолуције, предложене по секцији:

„1. Једно од главних правила казнионичке управе мора да буде превенција, да мање поқварени затвореник не дође у дотицај са јачим поқвареницима.

2. Затворенике ваља класификовати према њиховом добу и сполу и водећи рачуна о њиховом душевном стању. Главна класификација мора да се ослања на карактер свакога затвореника и на вјеројатност његовог поправка.

3. Са осуђеницима на краткотрајну казну ваља другачије поступати, него са онима, који су осуђени на дуго време, да се узмогне са овим потоњима одредити сврси сходно поступање, које се не може упоравити на оне прве.

4. Затвореници исте класе мора да буду смештени у посебну зграду по могућности истога казнога завода.

5. Тешко је провести индивидуално поступање, ако се у казненем заводу налази више од 500 затвореника“.

Четврто питање друге секције гласи: „Како ваља да буде организована награда одраслих осуђеника и како употребљена течајем и после тамновања? Како ваља да буде организован надзор и употреба новца што га добију малолетници буди као плаћу, буди као награду за време док се налазе под ударцем извршења судске одредбе?“

Конгрес је прихватио ове резолуције, предложене по секцији:

„1. Премда затвореник нема права на плаћу за свој рад, у интересу је државе, да му даде награду, да потакне његово настојање.

2. Када се ова награда састоји у новцу, приштедња затвореника не би смела да буде у правилу повредива. Затвореник је не би смио да умањи плаћањем трећим лицима осим нужде у случајевима тешке болести у његовој породици, ако она не добива бесплатну лекарску помоћ, или ако му је породица у невољи. Ова се неповредивост не односи на новац што га је затвореник донио собом нити на новац, који је течајем тамновања добио из вана.

3. Пожељно је да се та приштедња употреби за намирење дуга осуђеникова спрам државе и спрам његових жртава.

4. Отпуштени не би смио да има располагање са својом приштедњом. Она би се морала поверити онима, који ће водити надзор над њим и бринути се за то да се ваљано употреби.

5. И малодобницима треба дати награду за њихов рад, да им

се на тај начин осигура свота новчана, када постану пунолетни. Мере против изнуђавања морале би да буду још строже, него ли код одраслих“.

Четврто питање треће секције гласи: „Које мере ваља предузети спрам абнормалних одраслих (душевно заосталих, слабоумних), који показују погибелне склоности? Могу ли се ове мере да употребе и спрам младежи исте категорије?“

Конгрес прихвата ове резолуције, предложене по секцији:

„1. Пожељно је да сваки одрасли, који покаже погибелне склоности, буде по судској власти отпремљен у неказнене установе или колоније, у којима ће се подврћи згодном поступку и где ће бити чуван до уветног допушта, који ће му поделити надлежна власт након што је саслушала мишљење одбора вештака.

2. Пожељно је мимо то, да се са малолетницима исте категорије једнако поступа, али у посебним заводима, ако су профилактичне мере остале без доброг успеха.

3. Мере безусловно потребне јесу: уветни допуст, ефективна патронажа и строги надзор над абнормалним лицима.

4. Са социјалног гледишта безусловно је нужно, да се развију радови хигијене и менталне профилаксе, који ће омогућити, да се што прије открију абнормалности и ментални дефекти.“

Пето питање треће секције гласи: „У којим случајевима и према којим правилима имаде се извршити смештање у изабране породице, деце предане суду и деце на присилном узгоју?“

Код расправе у овом питању у трећој секцији ја сам казао ово:

„Код деце се не може говорити о кривњи, дакле ни о казненом прогону, ни о казни, већ се може говорити само о деци остављеној и неостављеној, запуштеној и незапуштеној, поквареној и непоквареној.

Дете није криво, што је остављено, него онај који га је оставио; није криво, што је запуштено, него онај, који га је запустио; оно није криво, што је покварено, него онај који га је родио, или онај, који га је покварио. Дете није криво, што просјачи нити што се цео дан повлачи по улицама, него су криви родитељи односно друштвене прилике, који су дете бацили на улицу. Почини ли оваково дете кажњиво дело, није томе криво оно, него његови родитељи односно друштво и његова данашња организација те прилике у граду и на селу.

У граду отац пијаница, а мати сирота мора да сама прехрани себе и дечицу дворбом по господским кућама или радом у творници, а деца се цео дан скићу по градским улицама, које су отров и пропаст за њу.

Ванбрачна мати је пре порода једва толико зарађивала да сама себе прехрани и одене, а сада има да се брине и за дете, јер се отац за њ или неће или не може да брине, пак је то дете препуштено само себи, а носећи на себи уз то као копиле жиг срамоте, потуца се од немила до недрага, просјачи и краде, јер је запуштено.

На селу умре мати, отац се пропије и направи од своје деце бескућнике, просјаче и неваљалце. Мати умре, отац се по другипут ожени, а маћеха, која има своје деце, прогони пасторчад и тера ју од куће, те се пасторчад поквари, јер је запуштена.

На деци се освећују греси родитеља, јер она доносе собом на свет ужасне последице пијанства и сифилиса својих родитеља. Отац пијаница или сифилистичар или обоје, а деца дегенерисана и услед тога покварена. Зато се не сме деца прогонити ни казнити, ако с

посрнула, већ ваља код ње надокнадити оно, што нису могли или хтели учинити родитељи, — ваља ју узгојити.

Новије законодавство поставило се и у нашој држави на ово стајалиште.

Закон од 28. фебруара 1922. о заштити деце и младежи, одређује, да уживају државну заштиту сва деца и младеж, која немају никакве или немају довољне родитељске или старатељске заштите (чл. 1.). Министарство социјалне политике врши државну заштиту деце и младежи преко својих органа уз припомоћ самоуправних јединица и хуманих друштава и установа за заштиту деце и младежи (чл. 3.).

Деца ће се збрињавати:

Ако је икако могуће, дете ће се остављати у својој породици. Ако је мати умрла, или је физички или морално неспособна, оставља се код бабе, деда, стрица, брата, сестре или друге родбине. Ако дете нема никога свога, који би га примио, даје се пријатељу породице или другој вредној породици, и то ако је икако могуће у истом месту. Ако то није могуће, даје се у ваљану породицу у другом месту. Мајку и друге рођаке, који су тако сиромашни, да никако не могу сами издржавати децу ваља новчано и иначе (чл. 22.) помоћи.

Ваља свим силама поради на томе, да сирочад узимају под своје сеоске и градске породице без деце (чл. 24.).

Остану ли деца са имањем, а без родитеља, ваља настојати, да им се доведе у кућу таква вредна породица, која ће им заменити родитеље (чл. 25.).

Деца се смештају на чување и васпитање само у ваљане породице. Смештај деце у ваљане породице може се поверити и приватним друштвима, која су основана с тим задатком, а по прописаним условима и под надзором државним (чл. 26.).

Дете ће се одузети оним родитељима, код којих би његово васпитање ма у којем погледу било угрожено (чл. 30.).

Са сваким чуваром детета направити ће се одмах писмени уговор у коме ваља нарочито истаћи, да је дужан с дететом поступати као са својим рођеним и да је дужан дете редовно слати у школу, док не доврши основну школу (чл. 32.).

Државна и приватна заштита дужне су старати се, да сви њихови штићеници безусловно врше основну школу, а након тога да се изуче практичној пољопривреди, занату трговини или индустријском послу. Особито даровита деца могу се дати и у више науке (чл. 33.).

Деца се не смију упослити у таквим радовима, који би били штетни по њихово физичко или морално здравље (чл. 34.).

Обласна и месна заштита те повереници састављати ће и стално допуњавати списак пољопривредника и послодаваца, код којих се могу деца сместити, а о смештеној деци водит ће тачну евиденцију и надзор (чл. 35.).

На том стајалишту стоји и закон од 23. јуна 1922. о кажњавању и заштићавању младежи.

Он дели младеж, која се огреши о казнене закон, у недорасле до навршене 14. године и у млађахна лица до навршене 18. године (чл. 1.).

Недорасли се остављају кућном или школском кажњавању, у колико се нису стекли увети за присилни узгој.

Увети за присилни узгој по закону од 6. фебруара 1902. јесу да недорасли нема никаквога кућног узгоја или је кућевни као, школски и религиозни одгој остао без успеха, затим да је починио кажњиво дело или да је склон на беспосличјење, на скитање и просјачење те се према целом његовом живљењу мора разложно држати да је запуштен или да ће се запустити (§ 1.).

Присилни узгој врши се под врховним надзором јавних власти у годним породицама или у приватним у ту сврху удешеним заводима или у државним узгајалиштима.

Присилни узгој недораслога одређује суд према томе, да ли су се код недораслога стекли наведени увјети, па ће чувши глас родитеља, татора, учитеља или свећеника, изрећи образложену одлуку (§ 5.).

Недорасли остају на присилном узгоју док се не поправе, а до навршене 21. године живота.

Са смештањем недораслога у државно узгајалиште престаје за трајања његовог присилног узгоја очинска или турска власт, у колико се тиче узгоја, и прелази на управитеља завода. Код смештања недораслога у коју породицу или у који приватни завод одлучује турски суд, ко ће за трајања присилног узгоја вршити очинску или турску власт, колико се тиче узгоја (§ 15.).

Млађахно лице не може се због кажњивог дела казнено прогонити, ако је очевидно, да према своме душевном и моралном развоју није могло схватити неправу свога чина нити према томе схваћању радити. У овом случају имати ће суд за младеж изрећи, да ли се оставља кућноме или школскоме кажњавању или ће се ради поправки и очувања од запуштености предати на присилни узгој (чл. 3. закона од 23. јуна 1922.). Млађахно лице, које је могло схватити последице свога чина и према томе схваћању радити, позива се на одговорност пред судом за младеж.

Све мере, које се одређују против млађахних лица, имаду узгојни значај како у телесном тако и у душевном погледу (чл. 4.). Мере су ове: 1. укор; 2. отпуштање на прокушавање; 3. присилни узгој; 4. лишење слободе. Код избора ових мера има суд за младеж узети у обзир индивидуалност млађахнога лица, степен његова душевнога и ћудореднога развоја, прилике у којима живи и које му се отварају за будући живот, као и све друге прилике под којима и због којих је починио кажњиво дело (чл. 6.).

Отпуштање на прокушавање изрећи ће суд за младеж, ако је кажњиво дело незнатније нарави и ако је потекло из очевитне непромишљености и младеначке лакомислености. Отпуштање на прокушавање састоји у томе, да се млађахно лице оставља на слободи за време од године дана, али под сталним заштитним надзором судског поузданика. Не може ли се млађахно лице, које је отпуштено на прокушавање, оставити у властитој породици, јер нема родитеља, или су покварени, или су преслаби, да га одгајају, предаје га поузданику другој породици (чл. 8.).

Као поузданике одређује суд за младеж честите и поуздане мужеве и жене напосе из кругова, који се баве узгојем младежи и неговањем сирота и који су у таквим приликама, да се могу бавити млађахним лицем и бити му у помоћ саветом и старањем око примерног запослења и честита живљења (чл. 18.).

На присилни узгој судити ће се млађахно лице, ако је показало знакове покварености или је у својој досадашњој околици, у којој живи, извргнуто погибелји, да се поквари или ако се из ког другог узрока одређење присилнога узгоја показује потребним у интересу душевнога или ћудореднога развоја млађахнога лица. И овај се присилни узгој врши као и они код недораслих, дакле поглавито у породицама.

Показује ли се с обзиром на индивидуалност млађахнога лица потребита строжа мера, изрећи ће суд за младеж лишење слободе најдуље до десет година. На лишење слободе може се млађахно лице и уветно осудити, те га за време кушње предаје суд за младеж по поузданику или властитој или туђој породици, али наравно под сталним надзором поузданика (чл. 10.).

Лишење слободе извршује се у државним заводима за поправљање младежи. Ако млађахно лице својим владањем и радом за време лишења слободе покаже знакове потпунога свога поправка, отпустити ће се под заштитним надзором поузданика уветно на слободу, дакле ће бити предано властитој односно туђој породици (чл. 30).

Са наведеним мерама нису скопчане никакве штетне казнено-правне последице. Млађахно лице, против којег су те мере одређене, има се сматрати непорочним (чл. 11.).

Пошто се ради не само код остављене него и код запуштене деце и младежи о одгоју, то је само логична последица, да ваља и запуштену децу предати на одгоју породици. Није потребно, а није ни могуће другојачије, јер је доказано да је и средња породица боља од најбољег узгојног завода. *Породица и задња има матер, дакле има материнску љубав, која код одгоја деце ствара чудеса, а ни најбољи завод нема матере, дакле нема ни материње љубави.* Уз то не ваља заборавити, да дете смештено у породицу одмах долази у прилике, у којима ће се налазити цео живот, док ће се оно, које се одгаја у заводу, кад изађе из завода, истом морати привикавати приликама живота изван завода, а то ће бити тим теже, што касније изађе.

Породици се не могу и не смеју предавати на узгој само болесна, дегенерисана и скроз покварена деца. Ова деца спадају у узгојни завод. Само ваља код просуђивања покварености деце бити особито на опрезу.

Народна Заштита — Савез добротворних друштава, којој сам председник, имаде своје сабиралиште, у које јој шаље полиција децу, која се скићу по градским улицама, и суд за младеж недорасла и млађахна лица, које не отпрема у државно узгајалиште или поправилиште. Стотине и стотине овакове деце сместила је Народна Заштита у сељачке породице, дакле далеко од градске улице, *пак јој није враћен нити један по сто од те деце, јер су покварена, те их не може и неће породица да држи, а ни сама деца не беже од својих хранитеља.* Међу њима је било и такве деце, која су починила провалну крађу и т. д. Не ваља сметнути с ума, да су код детета прилике направиле гада, те да је довољно за његов поправак, да се истргне из отровног зрака градске улице и пресели на чист зрак сеоске породице. Ово вреди не само за ратарску сеоску породицу, него и за занатлијску сеоску породицу, особито, ако занатлија ради сам без помоћника.

Народна Заштита имаде по селима своје поверенике, а то су поглавито учитељи и свећеници, који јој означају прикладне породице свога села, које су вољне да узму децу у породице и врше надзор над том децом.

У нашој држави врло су погодне прилике за смештање деце у породице, јер смо агрикултурни народ, а ратару су у господарству деца од драгоцене помоћи, те поступа са примљеном на узгој децом као и са властитом.

У сабиралишту Народне Заштите остаје дете и млађахно лице тако дуго док се не проучи и не види, што је за његову будућност и његов одгој најподесније да се учини. *У деведесет и девет од сто случајева долази управа сабиралшта до закључка: у сеоску породицу.*“

Конгрес прихвата ове резолуције, предложене по трећој екији:

„1. Смештање у избрану породицу деце предане суду, јер су починила кривично дело, препоруча се онда, када њихови родитељи нису кадрови да осигурају њихов морални одгој.

2. То се има да учини истом након претходног што могуће потпунијег прегледања деце у погледу физичком, психичком и моралном, ако не буде потребно да се сместе у терапеутичке заводе или у заводе присилнога узгоја.

3. Препоруча се, да се за избор ових породица и за надзор над њима употребе згодне службене установе или приватна удружења, а добро је, да се уговором одреде права и дужности ових породица.

4. Ове ће породице бити дужне да даду овој деци потпуни морални и професионални одгој. Оправдано је, да им се њихови трошкови накнаде, али чим дете буде кадро да заслужи свој хлеб, морати ће му давати праведну плаћу.

5. Нужно је да ове породице као и надзорне установе буду подвргнуте контроли јавних власти.

6. Корисно је, да се држе конференце и посебни течајеви о неопходно нужним начелима одгоја ове деце и да се код смештања даде предност оним лицима, која су с успехом похађала ове конференце и посебне течајеви“.

Генерални секретар Dr. J. Simon van der Aa, саопћује конгресу, да је још неколико чланова конгреса присуствовало разлагању и демонстрацијама г. Након Jorgensen-a, подшефа полиције у Копенхагену о његовом саставу идентификације у даљини (L'identification à distance) и да су се сви присутни уверили о практичности и успешности тога система.

Код полицијске префектуре у Копенхагену држе се сваке године течајеви о том саставу и то у септембру 1925. у енглеском језику, у септембру 1926. у француском, у септембру 1927. у немачком и данском.

Генерални секретар предлаже с обзиром на важност идентификације у даљини за успешну борбу против међународних зликоваца, а и с обзиром да је се овај састав у пракси показао врло згодним, да конгрес изрази жељу, да владе држава, чији се делегати налазе на овом конгресу, пошаљу своје полицијске стручњаке у овај течај у Копенхаген, па да се умоле државни делегати, који су на конгресу, да ову жењу конгреса својим владама саопће и топло препоруче.

Конгрес прихваћа овај предлог.

Конгрес је закључен говором председника, у коме је резимирао успех заседања, поздравио чланове и зажелио им сретан повратак.

После конгреса одржана је седница чланова међународне комисије за затворе, у којој је закључено, да ће се наредни конгрес обдржавати године 1930. у Прагу.

Од 11. августа до 18. августа добар део чланова конгреса пошао је да прегледа енглеске и шкотске казнене заводе, узгајалишта и поправилишта за младеж, те Борстал институте, коју је екскурзију водио организациони одбор конгреса.

Ја сам посетио казнене заводе у Бедфорду, Карлтону и Маидстону те завод Борстал у Фелдхаму, те ћу да кажем неколико речи о тим заводима.

У питању казних завода је Енглеска, у колико је мени познато, најнапреднија држава на свету, јер је најбоље провела разлучење разних категорија казненика. Она има институте

Борстал, о којима је била већ горе реч, за младеж од довршене 16. до навршене 21. године, код којих је реформаторска школа остала без успеха, јер није могла да их одврати од неваљала живота.

Она имаде посебне заводе за оне, који су осуђени на казан слободe до две године, а посебне за оне, који су осуђени на дуљу казан слободe.

Она имаде посебне заводе за дегенерисане и слабоумне, а посебне за умоболне зликовце.

Она имаде, како напред споменусмо, и заводе за превентивну детенцију окорелих зликоваца осуђених на робију након што су претрпели казан робије. Још ваља споменути и затворе, за дужнике који неће да плате свога доспелог дуга, јер је године 1924. било у Енглеској затворено 11.634 лица ради дуга према службеној статистици.

Карактеристика енглеских казнених завода, које сам ја видио, јесте, да су управо ванредно чисти и уредни. У њима влада узоран ред и строга дисциплина. Казненици раде у заједничким великим дворанама, а спавају сваки у својој самици. Самице су узорно чисте, подови орибани, а посуђе за прање и јело изложене на поду, да се види како су чисте. Сва су дворишта засејана травом, а у средини посута красним цвећем. У ниједном казненом заводу нисам нашао онога специфичнога казнионичкога задаха, који сам иначе нашао по свим казним заводима Европе, које сам посетио.

Разлог је томе, што се казненици редовно купају и перу цело тело, те тако не може од њиховог зноја да настане онај неугодан задах.

Гомбање казника је облигативно, те мислим, да управо ради тога, ради чистоће и зрачења те ради довољне и добре хране сви казненици, које сам видио, изврсно изгледају.

Напосе сам се занимао за то, да ли казненици раде за приватне подузетнике или их запослује управа казног завода. Добио сам одговор, да је у Енглеској немогуће да би приватни подузетник могао добити дозволу, да казненици у казненом заводу за њ раде, јер је онда немогуће држати дисциплину и провађати сврси сходно овршење казни. Сви се радови раде за државу. Погледао сам и заходе не само у ходницима, него и у двориштима, па ме је управо зачудила ванредна чистоћа у њима, јер тога нисам нашао нигде у казним заводима, које сам посетио.

На свршетку још само нешто о институцији Borstal, која је енглески специјалитет, јер сличне установе не налазимо нигде другде, те јој служи на част.

Она се зове Borstal по маленом месту Borstal близу Rokestra, где је покуса ради основан први завод, у који су се смештали покварени младићи од 16. до 21. године и подвргли стро-

гом одгоју и дисциплини. Након што је тај покушај потпуно успео, донесен је закон од године 1908. о Борстал институтима.

То су стручне школе, у којима се ови млади људи уче занату и имају своју редовну школску обуку.

Највећи институт Borstal је у Borstal-у, где је раздељен на четири зграде. У институту Borstal-у наине проведен је посве школски систем и питомци се деле у четири разреда као и деца у пучкој школи. На тај се начин потиче у велико њихова воља и енергија за напредовањем, јер у виши разред може да дође само онај, који је свршио нижи с успехом. Сваки се разред у Борсталу налази у посебној згради. Све што је виши разред веће су и погодности питомцима.

У институту Borstal-у у Felthamu, кога сам посетио, видео сам ове младе људе на раду и у школи. У школи подучавају осим тамо стално намештених учитеља и свештеника евангеличке и католичке вероисповести још и учитељи и професори средњих школа у појединим предметима.

Сваки разред имаде и своју посебну дворану за игре и за баву за време одмора и на празнике.

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништву „Архива“, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином: на пола године (шест свезака) 60. — дин.

Претплату ваља слати издавачу: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.

Др. Драгутин Јанковић:

ПРОБЛЕМИ ГРАЂАНСКОГ
П Р А В А
Дин. 20.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА
докторска теза
Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО
пре Х века, превео и допунио
Д-р Ф. Тарановски
Дин. 30.—

Поповић Ђорђе:

НЕМАЧКО-СРПСКИ РЕЧНИК
и

СРПСКО-НЕМАЧКИ РЕЧНИК

Велика осмина, сваки на 500 страна и са преко 36.000 речи.

Цена је свакој књизи Дин. 100.—
У платненом повезу „ 120.—

Перић Жив.:

О УГОВОРУ
о продаји и куповини 1-3
Дин. 100.—

Пржић А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА
према уговору о миру 1919—20.
Дин. 5.—

Перић Нинко:

ОСНОВИ
ГРАЂАНСКОГ ПРАВА
општи део
Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ
за реорганизацију полиције
Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА
ПРАВА
Дин. 100.—

Урошевић Лаза:

Судски требник III део.
ЗАКОН О ПОСТУПКУ СУДСКОМ
у грађ, парницама са каментаром
Цена Дин. 80.—

Следовић Д-р Тома:

ЗАНАТСКО ПРАВО
(Занат, Трговина, Индустрија).
Дин. 60.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА
Дин. 25.—

Др. Данило Ј. Данић:

РАЗВИТАК АДМИНИСТРАТИВНОГ СУДСТВА У СРБИЈИ
и остале скупљене расправе из јавног
права. — Дин. 30.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА - БЕОГРАД

1. Кнез Михаилова улица 1.

Лаз. Урошевић

КРИТИЧКЕ СТУДИЈЕ

из области права -:- Дин. 30.—

Др. Бор. Тасић

ОДГОВОРНОСТ ДРЖАВЕ

по принципу једнакости терета.

Дин. 30.—

Алиmpiћ Ђ. Душан

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

свију закона и расписа из администра-
тивне и полицијске струке.

Књига I. слово А—Е

” II. ” Ж—Љ

Цена је свакој књизи:

у меком повезу Дин 75.—

у тврдом повезу Дин 100.—

Жан Жорес:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИ- ЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Превео с франц. М. Н. Ђерић

Дин. 20.—

Јовановић Слоб:

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Миладиновић Д-р Жарко:

СТЕЧЕН ПРАВА

— Jura Quaeata —

Дин. 12.—

Сладовић: Д-р Еуген:

ИСЛАМСКО ПРАВО У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Цена Дин. 50.—

Борђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

с погледом на законик о поступку
судском у грађ. парницама.

Књиге 1. и књиге 2. друго издање
приредио Д-р Д. Аранђеловић.

Цена за обе књиге Дин. 65.—

Пишкулић Д-р Звонимир и

Д-р Имре Ђерђ:

ОСНОВИ

приват. права у Војводини
Министар. Правде препоручило свим
судовима и Држ. Тужиоштвима прет-
писом од 31. јула 1912. бр. 35407.

Дин. 60.—

Марсел Моа, проф. Универ. у
Монпеље-у:

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУ- НАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Превео Д-р Михаило Илић Дин. 80.

Свет. Вој. Вулетић:

ПРОБЛЕМ СМРТНЕ КАЗНЕ

Дин. 10.—

Жив. М. Перих:

О СУКОБУ ЗАКОНА

у међународном приватном праву

Дин. 20.—

Живановић Д-р Тома:

И С Т У П И

Из кривичног законика објашњење
3 части, друго потпуно прерађено, с
обзиром на ново законодавство, и
проширено издање. Цена Дин. 40.—